TEISĖS MOKSLŲ BIBLIOTEKA
Nr. 22
Red. *A. Janulaitis*

Michel Römer'is Cours de Droit Constitutionnel Lithuanien. I Partie

MYKOLAS RÖMER'IS

LIETUVOS KONSTITUCINĖS TEISĖS PASKAITOS

I dalis

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO LEIDINYS
KAUNAS „SPINDULIO" SPAUSTUVĖ 1937

1942. VI. 9.

MYKOLAS RÖMER'IS

LIETUVOS KONSTITUCINĖ TEISĖ

TEISĖS MOKSLŲ BIBLIOTEKA
Nr. 22
Red. *A. Janulaitis*

Michel Römer'is Cours de Droit Constitutionnel Lithuanien. I Partie

MYKOLAS RÖMER'IS

LIETUVOS KONSTITUCINĖS TEISĖS PASKAITOS

I dalis

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO LEIDINYS
KAUNAS „SPINDULIO" SPAUSTUVĖ 1937

Įžangos žodis

Leidžiamasis rašinys — Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos — skiriasi nuo kitų mano išleistų rašinių. Tai nėra tam tikra teorinė mokslo studija, nėra mokslo monografija. Tai yra kiek sutvarkytos, sistematizuotos mano paskaitos studentams, laikytos Vytauto Didžiojo Universiteto Teisių Fakultete 1934—1935 mokslo metais. Tai yra studentų studijoms medžiaga, sui generis žaliava, jų studijų rankvedis, turįs jiems palengvinti studijų darbą ir jį orientuoti. Šitokio rašinio išleidimas yra pagrįstas ypatingomis Lietuvos konstitucinės teisės kurso sutvarkymo aplinkybėmis. Teisių Fakultete man tenka dėstyti konstitucinė teisė, kaip tam tikra viešosios teisės mokslo disciplina, kuriai Universiteto statutas paveda atitinkamą katedrą, šio statuto terminologijoje (šios terminologijos aš mano mokslo veikloje — nesilaikau — ž. mano rašinio „Valstybė" I t. 316—318 pusl.) vadinamą „valstybine teise". Nuo Universiteto įsikūrimo, vadinasi jau 14 akademinių metų, aš dėsčiau šios disciplinos teorinę ar „bendrąją" dalį, jos gi ypatingąją dalį, Lietuvos konstitucinę teisę, aš pradėjau dėstyti tiktai nuo 1934—1935 mokslo metų. Mano bendrosios konstitucinės teisės dalies. paskaitų aš spaudoj neskelbiau; šių paskaitų užrašus leisdavo tiktai patys studentai, kurie patys jas ir užrašydavo. Per keturioliką metų dėstydamas šį teorinį kursą aš drauge visus šios plačios disciplinos elementus pats studijavau ir pasiremdamas savo studijomis aš kasmet paskaitų kursą kiek reformuodavau, gylinau, tobulinau; ir paskutinių kelerių metų mano šio kurso paskaitos jau tiek nutolo nuo mano to paties kurso 1922—1923 ir kelerių kitų pirmųjų metų paskaitų, kad ir sistema ir turinys tapo visiškai kitokie. Santykis tarp jų yra maždaug tokis, kaip tarp kūdikio ir subrendusio žmogaus. Pats bestudijuodamas ir nuolat reformuodamas manas paskaitas, aš atskirais mano kurso klausimais parašiau ir išleidau visą eilę mažesnių ir stambesnių rašinių ir mono-

grafijų, bet paskaitų neišleisdavau niekuomet. Ir kai pagaliau po keliolikos šio darbo metų aš pajutau, kad jau pajėgiu valdyti visas mano disciplinos sąvokas ir kad esu nustatęs savo sistemą, savo tvirtą mokslinę konstitucinės teisės konstrukciją, aš sumaniau ne paskaitas, bet pilną teorinį konstitucinės teisės mokslo kursą paruošti ir išleisti. Šio sumanymo vaisiumi turės būti, jei man laiko ir sveikatos darbui užteks, rašinių ciklas, pavadintas „V a l s t y b ė i r j o s k o n s t i t u c i n ė t e i s ė“, turįs susidėti iš keturių dalių, sudarančių kiekviena atskirą mokslo monografiją, bet surištų vienu bendru mokslinės konstrukcijos planu, apimančiu visą mano specialybės ir mano universitetinės katedros discipliną. Šį sumanymą bevykdydamas aš jau išleidau pirmąjį šio ciklo dalį — savo dviejų tomų rašinį „V a l s t y b ę“ — ir šiuo laiku rengiau antrojo rašinio — „K o n s t i t u c i n i ų f o r m ų i r i n s t i t u c i j ų“ — I tomą. Kodėlgi „L i e t u v o s k o n s t i t u c i n ė s t e i s ė s“ kurse aš laikaus kitokio metodo ir darbą pradedu išleisdamas paskaitas?

Aš tai darau todėl, kad šioje srity naujų mokslinių sąvokų kurti, nėra reikalo, nes Lietuvos konstitucinės teisės ir jos evoliucijos analizė yra pagrįsta tomis pačiomis socialinėmis ir teisinėmis mokslo sąvokomis, kurios yra nustatomos bendroje kurso daly ir kurioms aš pavedu mano pamatinį mokslinį darbą. Čia aš naudojausi mano darbo vaisiais ir nesu reikalingas šį darbą iš naujo daryti ir antrą sykį nustatinėti tai, ką jau kitur esu moksliškai nustatęs. Tų sąvokų, kuriomis aš čia savo tvirtinimams nauduojusi, aš moksliškai iš pamatų čia nekuriu, nes jos jau kitur mano yra įkurtos ir moksliškai pagrįstos. Tatai man leidžia iš karto šias paskaitas, kaip tokias, kaip dėstomas išvadas, skelbti.

Tačiau yra dar kitas, mano supratimu, svarbesnis, motyvas šioms paskaitoms iš karto leisti. Tai, kas sudaro Lietuvos konstitucinę teisę, Lietuvos valstybės konstitucinį tvarkimąsi arba tiksliau sakant — šio tvarkimosi eigą (nes tai dar tebėra dinamiškas procesas, dar toli gražu neužbaigtas), — dar savo literatūros tikra prasme neturi. Ten, bendrojoje daly, savo studijoms ir be mano paskaitų studentai mokslinių literatūros priemonių visuomet rasti galėjo ir rasdavo — bent svetimomis kalbomis, o lietuvių kalba — mano manografijose ir keliose kitose knygose. Paskaitos — tai jiems buvo tiktai orientacinis siūlas studijų programos ribose. Čia gi, Lietuvos

konstitucinėje teisėje, kur jų studijoms jokių literatūros priemonių nė lietuvių, nė kuria svetima kalba, nėra, šios paskaitos yra viskas. Be jų tėra tiktai pačių konstitucinių aktų žaliava. Negalima reikalauti iš studentų, kad jie, pradedami studijuoti, nesimokytų, bet patys iš karto kūrybinį mokslo darbą dirbtų ir aktų žaliavą kiekvienas sau tvarkytų ir kursą konstruotų. Paskaitos jiems yra būtinos, nes čia jos jiems atstoja visą mokslo literatūrą. Jei mokslui jos pačios tebėra tik kūrybos žaliava, tai vis dėlto tikrąjai, dar mokslo kūrybos nepaliestai, pačių konstitucinių aktų ir jų politiškai socialinių premisų žaliavai jos jau yra mokslinės konstrukcijos bent eskizas, kuris reikia studentams patiekti, kaip tuo tarpu vienintelė jų studijų priemonė. Šiomis sąlygomis neužtenka laikyti paskaitos gyvu žodžiu ex cathedra ir leisti studentams pasitikėti jų pačių daromais paskaitų užrašais. Pats paskaitų autorius, pats mokslininkas šiomis aplinkybėmis turi savo paskaitas sutvarkyti ir jas užfiksuoti.

Šiais sumetimais vadovaudamasis, aš ir leidžiu šias paskaitas. Tuo tarpu leidžiu pirmosios šio kurso dalies paskaitas. Laikydamasis savo pažiūrų į socialinę teisės kilmę aš Lietuvos konstitucinę teisę, studijuoju ne dogmatiškai, bet istoriškai, nusimanydamas, kad jos evoliucija yra susijusi su Lietuvos valstybės steigimo procesu, su jos socialinėmis problemomis ir politine istorija. Lietuvos konstitucinė kristalizacija dar nėra užbaigta ir pasitenkinti vien dogmatine kurio nors vieno jos konstrukcijos akto analize iš viso negalima. Vieni tų aktų jau yra sugriauti ir priklauso praeičiai, kiti, kurie tebeveikia, netiktai nėra nusistoję, bet ir formališkai tesudaro tik provizoriumą. Galutinės kristalizacijos stoka be abejo sunkina studijas ir painiuoja jas, bet už tai socialinė tebestatomos konstitucinės konstrukcijos plastika geriau aiškėja, nenuslopinta sukietėjusios formos, ryški dinamiškame socialinių jėgų veiklume.

Dėstydamas Lietuvos konstitucinės teisės evoliuciją, Lietuvos valstybės politinės istorijos šviesoje, aš drauge stengiuos duoti ir dogmatinę svarbesnių šios evoliucijos momentų bei aktų analizę. Pirmosios šio kurso dalies paskaitose, kurias aš dabar leidžiu, išžiūrėta Lietuvos valstybės genezės problema, susijusi ypač su tautiniu Lietuvos atgimimu, šios valstybės kūrimo procesas Didžiajame XX-jo amžiaus Kare, Valstybės Tarybos ir Steigiamojo Seimo laikotarpiai, laikinosios konstitucijos ir pirmoji nuolatinė 1922 m. konstitucija, kurios patiek-

ta ir plati dogmatinė analizė. Dėl šių laikotarpių politinės istorijos bendrų ar kai kurioms problemoms ypatingų įvykių, be periodinės spaudos ir tiesioginių mano paties žinių, mano buvo naudotasi ir šiais monografinio pobūdžio rašiniais: a. P. Klimas — „Le développement de l'Etat Lithuanien à partir de l'année 1915 jusque'à la formation du Gouvernement Provisoire au mois de Novembre 1918 (d'aprés les documents officiels)", Paris, 1919; b. Ladas Natkevičius — „Aspect politique et juridique du Différend Polono-Lithuanien", Kaunas, 1930; c. Casimir Graužinis — „La Question de Vilna", Paris, 1927. Paminėsiu čia dar vieną rimtą rašinį, pavestą Pabaltijo valstybių konstitucinei teisei jos pirmojoje evoliucijos stadijoje, parašytą vokiečių kalba Plungės advokato dr. Hiršo Rolniko: Die Baltischen Staaten Litauen, Lettland und Estland und ihr Verfassungsrecht" (Universitätsverlag von Robert Noche in Leipzig, 1927).

Tolimesnės šio kurso paskaitų dalys apima 1922 m. konstitucijos veikimo laikotarpį nuo 1922 iki 1926 m., kada valstybės valdymo viršūnėje stovėjo Seimas, pagrįstas demokratiniais rinkimais ir politinių partijų rungtinėmis dėl valdžios, 1926 — 1927 m. perversmą, 1928 m. konstituciją ikišiol sudarančią konstitucinį provizoriumą, ir svarbiausius šio provizoriumo veikimo konstitucinius reiškinius bei palinkimus.

Šio leidinio priede aš patiekiau svarbiausių šio iki 1922 m. laikotarpio konstitucinių ar jiems artimų aktų tekstus.

Tiek aš norėjau pareikšti, leisdamas šį darbą, kuris sudaro ne tiek mokslo rašinį, kiek studijų priemonę.

Bagdoniškis 1935. VIII. 14.

1938 m.

LIETUVOS KONSTITUCINĖS TEISĖS PASKAITOS

I

Atgimusios Lietuvos valstybės genezė

1. Lietuvos dvilypumas — lenkiškoji ir lietuviškoji Lietuva — kaip istorinio proceso padarinys.

XIX amžiuje — politinės nelaisvės metu, kai mūsų šalis neteko savo valstybingumo — įvyko tautinis Lietuvių atgimimas.

Čia mes Lietuvos istorijos smulkiai ir tiksliai nežiūrėsime, tiktai konstatuosime, kad dėl įvairių istorinių veiksnių veikimo mūsų šalies visuomenės kultūrinė evoliucija nuėjo dviem skirtingais keliais:

a. viena jos dalis — ypatingai aukštesnieji luomai — bajorija, dvasiškija, miestelėnai — vadinasi tie socialiniai sluoksniai, iš kurių kildavo valdantieji, ir kurie, stovėdami civilizacijos viršūnėje, sudarė šalies inteligentiją ir kultūriškai bei politiškai veikė liaudį, o taip pat lietuvių etnografinių pakraščių bei stambesnių miestų apylinkės liaudis, ryškiai sulenkėjo, vietomis — sugudėjo; šį procesą paveikė tiek Lietuvos valstybės greitas augimas ir jos išsiplėtimas į Rytus, tiek gili psichologinė krizė, pakeitus senąją tautinę tikybą krikščionių tikėjimu, dėliai kurios žmonės nepajėgė psichiškai suvirškinti ir asimiliuoti naujos civilizacinės įtakos elementų, kurie tiesiog užliejo ir pavergė psichinę individualybę, — pagaliau jį paveikė ir politiniai įvykiai, Lenkų sistematingos pastangos išlaikyti ryšį su Lietuva ir Lietuvos bajorijos suviliojimais lenkiškomis bajorų privilegijomis;

b. iš antros pusės šalies vidury žemiausiame valstiečių-baudžiauninkų sluoksny, mažai prieinamam išorinei įtakai, pamažu per amžius įvyko „organiškas" sutaikymas naujosios ti-

kybos su senu tautiniu psichiniu pamatu, taip sakant — krikščionybės sulietuvinimas; tai davė galimumą nusistoti naujam tautiniam kultūros status quo; Lietuvos liaudis, išlaikiusi lietuvybę, subrendo naujai kultūrinei kūrybai.

Be abejo — šie du skirtingi evoliucijos procesai nėjo taip schematiškai, kaip jie čia yra išdėstyti. Tačiau bendroji linija buvo kaip tik ši. Čia pamažu tvarkėsi ir augo lenkiškoji Lietuva, čia greta jos, taip sakant — paunksny, stiprėjo atnaujinta tautinė Lietuva, kurios šaknys buvo giliai įaugusios į praeitį ir kuri savo liaudies kultūroje suderino praeities sunkų su naujos tikybos ir krikščionybės idėjos turiniu; iš pastarosios, vadinasi — iš tautinės Lietuvos ir turėjo kilti šalies politinis bei kultūrinis atgimimas ir pagaliau šio atgimimo žiedas — nepriklausoma Lietuvos valstybė Europos valstybių šeimoje.

Žinoma — tarp šių dviejų socialinės šalies evoliucijos padarinių — tarp lenkiškosios ir tautinės Lietuvos — visuomet buvo gyvas ryšis, kuris net ir šiuo laiku nėra visiškai nutrūkęs, nes tai yra vienos kilmės sociališkai-psichiniai tipai, kurių būdas, psichiniai palinkimai (dažnai ir kalbos struktūra, tautiniai žaislai, šokiai ir dainelės) yra vienodi arba labai panašūs, tas ir šiandien skirą pav. Letuvos lenkus pačioje Lenkijoje, įsigyvenusius ten ir dargi aršiausius tautinės Lietuvos priešus, nuo tikrų lenkų ir nustatę jų psichinį panašumą į tikrus Lietuvius; tarp abiejų tipų buvo įvairių pereinamų sluoksnių, tarpinių, veikiamų tiek vienos tiek kitos evoliucijos, svyruojančių tarp abiejų arba juos jungiančių. Šitaip pav. kalba — pasisavinimas lenkų kalbos bajoruose — nevisuomet ir nebūtinai jau sprendė apie lietuviškumo atmetimą ir lenkų tautybės pasirinkimą. Mes žinome, kad pav. Airių dauguma tebekalbėjo ir, rodos, tebekalba, vien angliškai; tas pat buvo su Norvegų inteligentišku sluoksniu, kuris pasisavino danų kalbą, ir kai kur kitur. O iš kitos pusės ir tie, kurie pav. XIX amžiuje — lenkystės Lietuvoje zenito metu — jau buvo Lenkais apsisprendę ir Lietuvos likimą į Lenkijos likimą savo idėjose amžinai įjungę, nesitikėdami Lietuvos individualybės atgimimu ir kartais geniališkai Lenkų kultūrai pasidarbavę, įliedami į ją savo lietuvybės perlus, — dar buvo jautę lyg kaž kokį ypatingą gilų lietuvybės troškimą ir tą lietuviškąjį gaivalą laikė savo švenčiausiu ir švelniausiu „sanctuarium“, kaip kad poetas Adomas Mickevičius.

Iki XIX amž., o net iki to amžiaus antrosios pusės, valdančioji arba bent, kraštui netekus politinės galios, sociališkai vadovaujanti buvo kaip tik lenkiškoji Lietuvos dalis — ypač bajorija ir sulenkėjusi inteligentija, jos tarpe ir dvasiškija. Tautinė Lietuva buvo paslėpta ypač baudžiauninkų visuomenėje, kuri dėl savo teisinės ir socialinės padėties negalėjo plačiau veikti ir sverti bendroje šalies evoliucijoje. Gal ši jos padėtis padėjo jai tautiškai nusistatyti ir sukoncentruoti savo jėgas ir energiją, iš kurių turėjo atgimti ir kilti Lietuvių tauta, bet visdėlto ji padarė etnografinę tautos medžiagą kiek palaidesnę ir suskirstytą vietinėmis liaudies kultūros srovėmis be aiškaus tvirto tautinės evoliucijos centro.

2. Lietuviškosios evoliucijos trys laikotarpiai XVIII—XX amž.

Šioje tautinėje Didžiosios Lietuvos būklėje, kuri paaiškėjo XVII — XVIII amž. tenka skirti trys ryškesni laikotarpiai:

1. Iki Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos žlugimo ir ypač iki XIX amž. pradžios: šiame laikotarpy lenkiškoji Lietuvos evoliucija augo ir plėtėsi intensyviai — be aiškios reakcijos ir nukrypimo (gal išskyrus tik tikybinės kovos ir švedų karų laikotarpį), nestabdoma ir nekelianti klausimo apie šios evoliucijos tinkamumą.

2. Nuo XIX amžiaus pradžios iki 1863—1883 m.: šio laikotarpio pradžioje, o ypač pradedant Vilniaus Universiteto klestėjimu, lenkiškoje Lietuvos dalyje, ypač bajoruose ir dvasiškijoje, kurie dar laiko šalies politinį bei socialinį vairą ir eina tautine kryptimi, vesdami šia kryptimi ir šalį, pastebima lyg tam tikras nerimas, tam tikras susidomėjimas lietuvybės klausimais ir lietuvybės reikalais; čia socialinės problemos, valstiečių ir baudžiavos klausimas, susirūpinimas liaudies likimu ir jos padėtimi, bendras susidomėjimas liaudimi, charakteringas anos gadynės šviesuolių idealizmui, atidengdavo liaudies lietuviškumą net ir asmeniškai sulenkėjusiems žmonėms. Jautresni bajorų ir dvasiškių tarpe ima rūpintis ir domėtis lietuvybe, pradeda patys lietuviškai rašyti arba versti į lietuvių arba iš lietuvių kalbos, studijuoti lietuvių folklorą, junta gilų ryšį, kuris juos, jų būdą ir psichiką su lietuvybe jungia; jaunų bajorų tarpe šis judėjimas yra ryškus ypač Žemaičiuose; jisai sudarė net tam tikrąjį, Žemaičių vardu vadinamą, laikotarpį

lietuvių tautinėje literatūroje ir iš viso lituanistikoje (literatūroje apie Lietuvą). Lietuviškos tautinės srovės pėdsakai galima susekti ir anos gadynės sukilimuose, — tiek 1831, tiek o dar labiau 1863 m. sukilime, taip pat įvairiuose politiniuose sąmoksluose tarp 1831 ir 1863 m., nors galų gale šie sukilimai buvo lenkiškos valstybės krypties. Tautinis lietuviškas gaivalas, nors jau buvo sustiprėjęs ir veikė lenkiškąją kryptį, kiek nukreipdamas ją į lietuvybę bei šalies reikalus, visdėlto dar nebuvo paėmęs viršų. Jis vietomis perlaužė lenkiškumą, pasirodo, nudažo socialinį judėjimą savo spalvomis, bet aiškiai paimti į savo rankas vairą dar nepajėgia. Tačiau šio laikotarpio antroje pusėje lietuvių literatūroje, kultūriniame judėjime, politiniuose siekimuose ima jau reikštis ir sąmoningas nuo lenkiškumo nusigręžimas ir ieškojimas savųjų tautinių šalies kelių (Ivinskis, ypatingai Simanas Daukantas). Šis laikotarpis baigiasi pralaimėtu 1863 m. sukilimu ir Muravjovo-Koriko politika, kuri katastrofiškai pakenkė šaliai. Ypatingai mums svarbus šios katastrofos momentas — tai buvo lietuvių spaudos lotyniškomis raidėmis uždraudimas. Nors šis uždraudimas buvo išleistas jau ne Muravjovo, bet general-gubernatoriaus Kaufmano metu, bet iš tikrųjų tai buvo Muravjovo politikos tąsa. Buvo sumanyta lietuviai surusinti ir tuo jie bei Lietuva nuo lenkų ir Lenkijos atitraukti.

Tai buvo dar tos nelemtos politikos elementas, kuri ilgai buvo tiek Rusų, tiek Lenkų (net iki Didžiojo Karo pabaigos)) praktikuojama: į Lietuvą, į Gudiją, į Ukrainą žiūrėta, kaip į ginčo objektą tarp Lenkų ir Rusų, kaip į obuolį — kam dviejų jisai teks. Nepamanyta apie tai, kad šalis gali būti pati sau centru, kad jos evoliucija, jos politiniai siekiai gali būti pagrįsti jos pačios reikalais bet tikslais, kad — žodžiu — tai gali būti ne ginčytina provincija, ne didžiulių kaimynų pakraščiai — čia „okraina", čia „šiaurės vakarų", čia „šiaurės rytų" kraštas, bet individualinė šalis, politinis vienetas, kuris pats iš savo centro nustato rytus ir vakarus. Šią Lietuvos individualybę, jos politinę centrinę jėgą, reiškia kaip tik tautinis lietuvių judėjimas: bet šio judėjimo tebuvo tiktai daigai; judėjmo veikėjams ši šalies individualizacija buvo aiški, bent aiškūs jiems buvo šie jų siekimai ir pageidavimai. Kaimynams tai dar nebuvo aišku, o jei ir būtų, tai ir tatai jiems būtų nepageidaujama. Kaip didieji Lietuvos kaimynai — Rusai, Lenkai ir Vokiečiai, kurie

pamažu rijo Lietuvą, — vertino tautinį Lietuvių judėjimą Lietuvoje, būtent kaip savo priešo — kaimyno intrigą, — matyti ir vėliau iš to, kad 1883 m. Basanavičiaus „A u š r a i" pasirodžius — Lenkuose tai paskelbta esą Rusų ar Vokiečių, Rusuose — esą Lenkų, o Vokiečiuose — esą Rusų intriga; o dar vėliau — Nepriklausomai Lietuvai įsikūrus — Lenkai tatai skelbė Vokiečių intrigos padariniu ir dar šiandien, kai Lietuva kelia Vilniaus klausimą, Lenkai tatai aiškina Vokiečių bei Rusų intrigą, o kai Lietuva tvarko Klaipėdos kraštą ir sutvirtina jame savo valstybingumą, tai Vokiečiai kartais laiko tatai Lenkų politikos įsigalėjimu Lietuvoje. Kad Lietuva „fare da se" — to didieji kaimynai ir šiandien nelabai nori pripažinti, nors jau ir metas, o seniau, kai lietuvių tautinis judėjimas dar nebuvo sustiprėjęs, — jie tuo ir nesitikėjo.

Muravjovo politikos sekėjai — Kaufmanai, Hilferdingai — lietuvių tautinį judėjimą stengėsi aneksuoti Rusams, padarę iš jo įrankį prieš Lenkus, manydami gal bona fide, kad kitaip šis judėjimas stiprinsiąs Lenkus Lietuvoje per savo ryšį su katalikybe ir su tokiu literatūrinės kultūros įrankiu, kaip spausdinta raidė. Tad ir tapo uždrausta lietuviškai lotyniškomis raidėmis spausdinti, įsakius lietuviškai tik rusų raidėmis spausdinti. Buvo manyta, kad tai palengvins lietuviams ir rusų rašinius skaityti, o tuo pačiu ir kultūriškai su Rusais asimiliuotis. Kaip žinoma,— Lietuvių tauta, ypatingai jos liaudis, griežtai šiam eksperimentui pasipriešino, pavartojus iš karto pasyvų rusų raidžių leidiniams boikotą (1865—1883), o vėliau — aktyvų savo tautinės spaudos (lotynų raidėmis) skleidimą (1883—1904 m.). Šio nepaprasto „Kultūrkampfo" pradžioje daug paveikė tikybinis lietuvių liaudies jausmas ir dvasiškijos vadovavimas kovai: bijota stačiatikybės, buvo jaučiama lotynų vakarų katalikybei pavojus.

3. Tretysis prieškarinis šalies evoliucijos laikotarpis, kuris pasižymi jau masiniu lietuvių tautiniu judėjimu ir sudaro tikrąjį Lietuvių tautinį atgimimą, kada tautinė srovė nugali lenkiškąją ir ima vyrauti bei spręsti Lietuvos politiką ir jos socialinį gyvenimą, — apima laiką nuo 1883 m. („A u š r o s" leidimas) iki Didžiojo Karo (1914 m.).

3. Lietuvių tautinio judėjimo veiksniai ir akcija po lenkmečio ir spaudos uždraudimo metu. Spauda ir idėjinių srovių diferenciacija. LSDP.

Šį trečiąjį laikotarpį arba jo reiškinius ir liniją apsprendė ypač trys veiksniai:

a. XIX amžiaus pirmtakūnų paruoštoji dirva ir jų darbų įtaka bei tradicija jaunųjų tarpe (taip pat Lenkų XIX amž. literatūros lituanistika — Ad. Mickevičius, Kraševskis, Kondratavičius-Syrokomla) — jauniesiems tai buvo praminti takai į lietuvybę, į šalies garbingą ir didelę tautinę praeitį, — kelrodžiai ir ambicijos akstinai, jausmų šaltiniai;

b. lietuvių spaudos uždraudimas (leidimas spausdinti rusų raidėmis tapo dėl įsigalėjusio šių spausdinių boikoto tikru spaudos uždraudimu), — kuris net ir patį kultūrinį bei socialinį darbą nudažė politinės kovos spalvomis ir vertė pasirinkti vienintelį metodą: pasitikėti savo jėgomis ir eiti kovos bei laimėjimo keliais;

c. lietuviškojo valstiečių luomo nuo baudžiavos paliuosavimas, kuris valstiečius sociališkai šalies visuomenėje įpilietino; priversti patys savo reikalais rūpintis, civiliškai laisvi — valstiečiai pamažu iš savo amžinojo sustingimo keliasi, ištiesia savo sąnarius ir valią, ima vis labiau sverti šalies visuomenėje, diferencijuojasi, ūkiškai sujuda, iš savo tarpo gamina naują liaudies kilmės inteligentiją; ikišiol pasyvi ir lokalizuota valstiečių-baudžiauninkų masė įgyja šalies pilietybės (šalies šeimininko) jausmą, ima konkuruoti ir varžytis su dvarininkais, su vietos lenkų inteligentija, su miestelėnais, jausdamasi stipra savo kilmės liaudies skaičiumi (liaudies masiškumu).

Šiame laikotarpy ypatingai daug nusvėrė — ypač laikotarpio pradžioje — jaunoji liaudies kilmės tautinės inteligentijos karta, arba jos idėjinis avangardas, įėjusi į socialinį gyvenimą jau po lenkmečio ir spaudos uždraudimo metu — tarp 1875 ir 1885 m. Lietuviškos maldaknygės, kuri suvaidino žymų vaidmenį naujam socialiniam tautinės evoliucijos metodui — būtent kovos metodui — jau šiai jaunajai inteligentijai, o pagaliau ir liaudžiai — neužteko. Lietuvių studentija — ypač Maskvoje, vėliau ir Varšuvoje — ima burtis, skaito visą, kas liečia lietuvybę, svajoja, ruošiasi tautiniam darbui; tautinio idealizmo įtempimas auga, jisai apima netiktai studentus, bet

ir lietuvius gimnazistus Mariampolėje, vėliau persimeta į Kauno ir Seinų dvasines seminarijas, į Šiaulių ir Mintaujos gimnazijas, visur ten, kur yra būreliai lietuvių jaunimo iš lietuvių kaimo. Vieniems jųjų, vyresniesiems, kaip Petras Vileišis, pavyksta išleisti populiarinės lietuviškos brošiurėlės lotynų raidėmis, kiti gamina perrašomus ir hektografuotus ar kitaip naminiu būdu multiplikuojamus laikraščius.

Pagaliau 1883 m. jaunųjų būrelis, jauno idealisto ir tvirtų įsitikinimų žmogaus dr. Basanavičiaus vadovaujamas, kurių tarpe mes matome ir laisvamanį revoliucinio ūpo d-rą Joną Šliūpą ir Mažosios Lietuvos ūkininką Martyną Jankų ir kitus, ima leisti Prūsuose tautinį periodinį laikraštuką „A u š r a", skiriamą jau nebe kuriam būreliui, bet Lietuvių tautai. „A u š r o s" įkūrimas — tai tikri vartai į platų masinį tautos atgimimą. Atsiranda tarpininkai, pranašų darbo skleidėjai — knygnešiai, — kurie Prūsuose Didžiajai Lietuvai leidžiamus laikraščius išnešioja po visą Lietuvą, išplatina jųjų tautinės minties sėklą. Maldaknygių platintojai virsta ir knygelių, kalendorių ir laikraščių nešėjais, kurie savo darbo tinklus išskleidžia ir įvaro į liaudį jos jaunosios inteligentijos, jos vadų ir pranašų idėjas. Po „A u š r o s" ir netiek ryškios „Š v i e s o s" gimsta ir kelerių metų tradiciją tęsia Kudirkos „V a r p a s" bei „Ū k i n i n k a s" ir jaunųjų kunigų leidžiamoji „A p ž v a l g a" bei Tumo-Vaižganto „T ė v y n ė s S a r g a s".

Eidamas gilyn į liaudį ir išjudindamas ne tiktai grynai tautinius idealus su praeities atgaivinimo svajonėmis, bet ir šiaip visokius socialinius šalies ir ypač jos liaudies reikalus, šis jaunas, smarkiai stiprėjęs, judėjimas ima diferencijuotis: kyla įvairios idėjinės ar ideologinės srovės, kurių tarpe ryškiausios iškarto buvo liberalinė ir klerikalinė; iš liberalų srovės, nudažytos pozitivizmu ir laisvamanybe, kyla „demokratų" grupė, kurioje ima ryškėti iš vienos pusės tautininkų, iš kitos — radikalų bei socialistų sparnas. Pastarasis — socialistinis — sparnas apie 1895—1896 m. ima skirtis ir pagaliau 1896 m. įsikuria LSDP (Lietuvos social-demokratų partija). Tiktai gryni tautininkai, be abejo sudarydami tam tikrąją srovę lietuvių judėjime, ilgiausiai neišsiskiria iš esamųjų trijų aiškių organizuotų grupių — krikščionių, liaudininkų (vad. demokratų) ir social-demokratų — ir nesiorganizuoja, kaip tokie, bei neveda savo skirtingos ypatingos akcijos; gal todėl, kad tauti-

ninkams brangūs tautiniai obalsiai buvo gyvi ir kitose organizuotose srovėse, ypač dviejose pirmose — tiek krikščionių, tiek demokratų veikime, ir todėl gryni tautininkai rasdavo sau prieglaudą ir darbą abiejose. Šios trys organizuotos srovės ginčijasi, kovoja tarp savęs savo laikraščiuose, stengiasi kiekviena nukonkuruoti savo priešą ir sutvirtinti savo idėjinę įtaką judėjime. Bet visdėlto visos šios srovės turėjo bendrąjį lietuvybės arba bent, kiek tatai liečia social-demokratus, — šalies kultūrinės, socialinės ir politinės individualybės frontą prieš tuos judėjimus šaly, kurie įjungdavo Lietuvą ar į rusų ar į lenkų politinį judėjimą. Šia prasme ne mažesnį už kitus tautinį nuopelną Lietuvos atgimime turi ir t. vad. LSDP-iečiai.

Lietuvoje darbininkų tarpe ikitol veikė arba „SDKP i L" („Socjalna Demokracja Królestwa Polskiego i Litwy"), apimanti Lenkiją ir istorinę Lietuvą, kaip tam tikrą teritoriją Rusų valstybėje, arba lenkiškoji tautinė PPS („Polska Partja Socjalistyczna"); pirmoji buvo centralistinė, tarptautinė ir laikė save viso valstybinio socialistinio judėjimo elementu; jai rūpėjo tik visos Rusijos revoliucija — iš jos vėliau kilo Lenkijos komunizmas; antroji — PPS — buvo susirūpinusi Lenkijos valstybine nepriklausomybe, turinčia apimti ir Lietuvą bei Gudiją. Įdomu, kad savarankiško atskiro Lietuvos socialistinio judėjimo iniciatoriais ir LSDP kūrėjais, buvo jauni žmonės, kurie asmeniškai buvo kilę iš vad. Lietuvos Lenkų, kurių naminė kalba buvo lenkiškoji ir kurie pradžioje, rodos, net patys lietuviškai kalbėti nemokėjo, o dirbti jiems teko Vilniuje, kur sulenkėjusių darbininkų ir smulkių amatininkų tarpe vyravo lenkų kalba; tai buvo mūsų buvęs prof. Alfonsas Moravskis ir dr. Andrius Domaševičius. Jie pasipriešino tiek SDKPiL, tiek PPS-ui, kuris Vilniuje turėjo įtakos ir savo žmonių. Jie iškėlė Lietuvos savarankumo ir šalies socialistinio judėjimo visiškos autonomijos klausimą, rišdami šį judėjimą su šalies skirtinga individualybe ir jos savarankiška ateitimi, kovojo už tai ir gynė šį savo nusistatymą, plėsdami šią socialistinio judėjimo formą; tai buvo kova iš karto, bet ji nepasiliko be vaisių. Jie turėjo kontaktą su socialistais ir tikrų lietuvių tarpe, tad judėjimas ir organizacija išsiplėtė ir tautinės teritorijos gilumoje.

Ir charakteringa, kad kaip tik ši organizacija, vadinasi — LSDP, — gal todėl, kad jai teko už tai daugiausia kovoti ir

darbininkų eilėse kovoti kaip tik su tokiais konkurentais, kurie Lietuvos politinį savarankiškumą neigė, o iš antros pusės todėl, kad jie buvo už kitas lietuvių judėjimo sroves toliausia pažengę revoliuciniame griežtume ir mažiausia galėjo pasitikėti kompromisais ir saro valdžios nuolaidomis, — pirmoji savo 1896 m. programoje paskelbė Lietuvos nepriklausomybės šūkį, jungdami šią nepriklausomybę su plačia regionaline Šiaurės Rytų Europos (tačiau be Rusijos) federacija ar federaciniu bloku, kiek primenančiu šios gadynės Pabaltijo Sąjungą (platesnę — su Lenkija, Gudija...). LSDP spaudos uždraudimo metu taip leisdavo užsieny savo laikraštį lietuvių kalba (tai buvo ypač mūsų dabartinio prof. dr. Augustino Janulaičio redaguojamas „Darbininkų Balsas“).

4. Nepriklausomybės valios brendimas lietuvių tautiniame judėjime.

Stiprios srovinės organizacijos, disciplinuota spauda, platus rašinių ir minčių skleidimas, knygnešiai, jaunosios idėjinės ir liauidžiai artimos inteligentijos augimas, rimta ir nuolatinė propaganda, artimų šalies ir liaudies reikalų svarstymas, — visa tai turėjo stiprinti ir masinti tautinį judėjimą. Gal ne be įtakos, bet mano supratimu menkesnės reikšmės, — buvo ir Amerikos lietuvių judėjimas, kuris tuo laiku augo ir gana išsiplėtė.

Nors kitos tuo laiku jau apsireiškusios ir susiorganizavusios tautinės Lietuvių srovės tuo laku savo programoje dar neiškėlė Nepriklausomos Lietuvos valstybės šūkio, tačiau jisai savaime potenciališkai glūdėjo pačiame judėjime; keldamas ir organizuodamas šalies individualybę ir jos sociališkai-kultūrinę autarkiją bei kovodamos prieš šalies prikergimą ar tai prie Rusijos ar prie Lenkijos, — šis judėjimas turėjo savaime logiškai vesti į šalies valstybingumą, vainikuojantį judėjimo idėją.

Be kovos dėl spaudos XX amžiaus pradžia pasižymi dar Lietuvos Bažnyčios lietuvinimu; šiam darbui vadovauja jaunoji anos gadynės kunigija, priešinasi sulenkėję elementai, o lietuviškoji liaudis ima veikliai šį lietuvinimą ginti, priprasdama spręsti savo viešuosius reikalus „action directe“ metodu;

maišytose parapijose kyla masinės kovos už bažnyčios lietuviškumą ar tradicinį lenkiškumą.

5. 1904 m. lietuvių spaudos laimėjimo politinė reikšmė.

1904 m. atneša jaunajam judėjimui didelį ir svarbų laimėjimą: atgavimą savosios spaudos. Rusų caro valdžia atšaukia lietuvių spaudos uždraudimą; tiesa — ji tai padaro neva motu proprio be jokio ginkluoto Lietuvių sukilimo, būdama tuo laiku įvelkta į nelaimingąjį karą su Japonais ir pajutusi valstybėje revoliucinį bruzdėjimą, o todėl norėdama sumažinti fermento veiksnius ir likviduoti tuos, kurių reikalavimų patenkinimas galėjo turėti mažesnės žalos valstybinei politikai, jei šių reikalavimų slopinimas be to buvo beprasmiškas.

Bet visdėlto tatai buvo L i e t u v i ų l a i m ė j i m a s, jų pasiektas valstybinės politikos nugalėjimas: Lieuvių kova dėl spaudos, tęsiama 40 metų su didžiausiu nuoseklumu, pagaliau įtikino caro valdžią, kad ši politika — spaudos uždraudimas — ne tiktai nepasiekia norimo tikslo, bet pasiekia kaip tik priešingąjį: revoliucionizuoja Lietuvius. Apie 1904 m. jau buvo visiems aišku, kad rusų raidės lietuvių raštuose neįsigalės. Tad iš tikrųjų ne kas kitas, kaip patys Lietuviai savo boikotu ir savo išvystytu uždraustos spaudos veiklumu privertė galingą Rusų caro valdžią išsižadėti sumanymo ir pakeisti politiką. Kad tai yra ne malonės aktas, už kurį tenka dėkoti, bet pačių Lietuvių i š k o v o t a s laimėjimas, — tatai gerai suprato jaunoji Lietuvių visuomenė: o laimėjimas kovoje visuomet ne tiek įkvepia taikingumą, kiek pakelia kovos ūpą ir aktingą pasiryžimą daugiau laimėti.

Tad Revoliucijai Rusijoje kylant šis 1904 m. caro valdžios Lietuviams nusileidimas tiktai paragino Lietuvius tęsti kovą už kitus toliau siekiančius tautos reikalavimus.

6. Revoliuciniai 1905 metai.

Atėjo revoliuciniai 1905 m. „Nedėkinga“ Lietuva (nes ji neturėjo už ką dėkoti) neatsiliko nuo kitų Rusijos pavergtų tautų, kurios tuo laiku jau buvo tautiškai subrendusios, kaip Latviai, Estai, Lenkai, Suomiai. Tiesa — gal revoliucinis griežtumas Lietuvoje buvo kiek silpnesnis ir laiko atžvilgiu kiek

atsilikęs, palyginus su šiomis tautomis, bet revoliucinio judėjimo esmė ir kryptis buvo čia, ypač tautiniu atžvilgiu, ta pati.

1905 m. kilus Rusijos Revoliucijai revoliucinis judėjimas Lietuvoje — ypač lietuviškame, lietuvybę išlaikiusiame, kaime — pasireiškė šalies savarankiškumo organizavimu: tai dar nebuvo Lietuvos valstybės kūrimas, nes Rusijos jėga dar nebuvo tiek subirėjusi, kad būtų galima iš jos išsiskirti, ir pati Rusijos Revoliucija, kuria reikėjo remtis, to nepalaikytų, o gal ir nepakęstų; masinis lietuvių liaudies judėjimas gaivališkai apsireiškė ypač dviejose srityse: viešosios mokyklos ir valsčiaus savivaldybės lietuvinimu. Bet prasidėjęs šiose dviejose, kaimui artimiausiose ir suprantamiausiose srityse, šis judėjimas, būdamas logingai išrutuliuotas, — turėtų vesti į šalies valstybingumą; judėjimo mintis buvo aiški: Lietuvoje lietuviškoji liaudis turi pati valdytis ir valdymą turi nusverti ne kurie svetimi, bet Lietuvių (liaudies) reikalai, — savo šaly šalies šeimininkais yra ir turi būti Lietuviai. Tai ir yra pamatinė nacionalinės valstybės idėja, kuri glūdėjo jau visame Lietuvių tautinio atgimimo judėjime — bent nuo „A u š r o s" laikų — ir kuri aiškiai ir ryškiai pasireiškė masiniame 1905 m. judėjime.

Nuo mokyklos ir savivaldybės reformavimo vietomis jau buvo prieita ir į vietos administracijos bei policijos reformavimo: buvo vejami žemesnieji kaimo policininkai ir valdininkai Rusai, kad tvarkytųsi patys Lietuviai savo būdu ir per savo žmones (komitetus). Laikinai dezorjentuota Rusų vietos valdžia bei administracija nepajėgė iš karto sudrausti judėjimo, kuris augo ir plėtėsi.

7. 1905 m. Didysis Vilniaus Seimas

Pačioje šalies sostinėje, Vilniuje, vietos valdžios centre, kur buvo paties general-gubernatoriaus buveinė, lapkričio mėn. susirenka didysis Lietuvių suvažiavimas, į kurį atvyksta visas jaunosios tautinės inteligentijos žiedas su tautos atgimimo tėvu dr-u Basanavičiumi priešaky, ir tūkstančiai eilinių žmonių iš kaimo, iš visų Lietuvos vietų, kaip delegatai (atstovai), siunčiami valsčių, parapijų, komitetų, partijų. Šis didysis suvažiavimas — įvykis be abejo istorinis Lietuvos tautiniame atgimime — labai populiarus revoliucionizuotame ir sukilusia-

me Lietuvos kaime — buvo pavadintas Didžiuoju Vilniaus Seimu.

Didysis Vilniaus Seimas sankcionavo visus vykstančio kaimo judėjimo elementus, sutvarkė juos, sistematizavo judėjimo programą, suvienodino ir racionalizavo visą vietos akciją, patiekė jai aiškius šūkius ir obalsius, nustatė jos liniją ir paskelbė Lietuvos autonomiją, kaip vyriausiąjį viso judėjimo politinį tikslą.

Tai jau buvo aiškus šalies valstybinės idėjos iškėlimas, jos, taip sakant, įskiepijimas masei ir masiniam Lietuvių judėjimui. Kad tai buvo tiktai autonomija, o ne iškarto Nepriklausomybė — tatai principo nekeičia: tai tiktai realinių galimumų padarinys. Turėkime galvoje, kad ir patys Lenkai (Lenkijoje) tuo laiku, išskyrus mažą kraštutinio revoliucinio judėjimo srovę, pasitenkino autonomijos reikalavimu. Reikėjo skaitytis ne tiktai su Rusų oficialinės caro valdžios jėga, kuri dar buvo gyva, bet ir su Rusų Revoliucijos jėga, o pastaroji nebuvo linkusi sankcionuoti pakraščių separatizmo. Pagaliau ir tarptautinėje plotmėje nebuvo sąlygų Nepriklausomybei realizuoti: geresnis yra keptas viščiukas ant lėkštės, negu tetervas miške.

Didysis Vilniaus Seimas netiktai iškėlė abstraktinį autonomijos šūkį — jisai paruošė ir tvirtai nustatė ir pačią autonominės (valstybinės) Lietuvos teritorinę formulę, o tatai sudaro svarbiausį ir sunkiausį nacionalinės valstybinės problemos elementą — ypač atgimusioje ir pavergtoje tautoje, kuri savo valstybingumui dar tik ruošiasi; nes aišku, kad atgimusi tautinė Lietuva negalėjo savo nacionalinei valstybei reikalauti istorinės Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės sienų, tinkančių Imperijai, bet ne nacionalinei valstybei. Didysis Seimas nustatė ir paskelbė tą būsimos Lietuvos valstybės teritorijos formulę, kurios vėliau laikėsi ir Nepriklausomos Lietuvos politika nuo paties valstybės įkūrimo ir kuri šioje politikoje galioja ikišiol, — bent Lietuvos Rytų atžvilgiu. Ši formulė numato etnografinę Lietuvą, kaip branduolį, su centru Vilniuje, ir tais pakraščiais, kurie dėl kultūrinių, ekonominių ar kitų sumetimų panorės su ja dėtis. Lietuvos Rytuose ši formulė ir tapo maždaug realizuota 1920 m. Maskvos sutarty. Be abejo, kaip tik Rytuose ši formulė buvo sunkiausia nustatyti, o vėliau ji realizuoti, ypač gi įgyvendinti. Jai nustatyti

kliudė neaiški lietuvių-gudų nacionalinė siena buv. Vilniaus ir Gardino gubernijose; šią kliūtį ir išsprendė Didysis Seimas; tačiau jai įgyvendinti kliūtis kilo iš kito šono, būtent iš Lenkijos, kurios Rytų politika buvo vadovaujama Lietuvos Lenkų, o pastarieji Vilniuje ir Vilniaus krašte — Lietuvos Rytų Dzūkijoje — kaip tik yra labiausiai įsitvirtinę, ir šios kliūties, kaip mes visi gerai žinome, Nepriklausomoji Lietuva ir iki šiol dar nenuveikė. Tačiau Didžiojo 1905 m. Vilniaus Seimo formulės vertės toji aplinkybė, kad Rytuose jos įgyvendinimas iki šiol nėra pasiektas, — nemažina.

Didysis Seimas netiktai suteikė intensyvumo masinei tautiškai-revoliucinei lietuvių judėjimo akcijai, bet ir racionalizavo šią masinę akciją, nustatęs pačiam masiniu tapusiam judėjimui tvirtą tradiciją ir aiškų planą net ir tiems laikams, kada Revoliuciją Rusijos Imperijoje pakeitė 1907 — 1914 m. reakcija. Lietuvoje 1905 m. revoliucinis judėjimas tapo caro valdžios žiauriai numalšintas, o žlugus Rusijos Revoliucijai — jisai vienas, žinoma, ir atsigauti negalėjo. Bet paties sumasinto lietuvių judėjimo ir jo aiškiai politinės krypties, nustatytos 1905 m. ir vedančios į šalies valstybingumą, — Rusų caro valdžiai ir jo iškeltai reakcijai nuslopinti nepavyko. „Aušros" pradėtas darbas buvo Didžiojo Vilniaus Seimo į tikras vėžes įstatytas: vienas šių judėjimo šulų papildo kitą, jie abu rišasi ir yra kits kito reikalingi, o abiejų iniciatyvoje mes matome didįjį Jono Basanavičiaus vardą.

8. 1907 — 1914 metai Lietuvių tautiniame judėjime.

1907 — 1914 reakcijos metai — tai eilinio, bet svarbaus paruošiamojo darbo metai. Be abejo niekas tų laikų veikėjų nežinojo, kad Lietuvos Nepriklausomybė jau juos laukia už slenksčio ir kad jiems patiems teks ji realizuoti. Didinga sociališkai-politinė audra, kurios padariniuose slėpėsi Nepriklausomybės galimumai, atėjo netikėtai; ir net Didžiojo Karo pradžioje beveik niekam nepaaiškėjo, kad jau štai ateina metas savo valstybę steigti.

Svarbaus, kad ir pilko prieškarinio nuo 1905 m. Revoliucijos iki Didžiojo Karo pradžios laikotarpio mes čia smulkiai nežiūrėsime, nes pagaliau mes ne tautinio lietuvių judėjimo arba tautinio Lietuvos atgimimo istoriją dėstome, bet bendrais

bruožais paliečiame tą sociališkai-tautinę aplinkumą, kurioje glūdi atgimusio Lietuvos valstybingumo šaknys.

Per šį laikotarpį žymiai padidėjo tautinės lietuvių inteligentijos eilės, judėjimo centras, gal išskyrus tautinę Kauno ir Seinų dvasiškijos akciją, ėmė aiškiai kristalizuotis Vilniuje, kuriame visdėlto lenkiškasis elementas ir lenkiškosios Lietuvos evoliucijos tradicijos tebeturėjo persvaros; jau ir Rytų Lietuvoje — Vilniaus krašte — tautinė šalies evoliucijos srovė, laimėjusi savo tikslus Kauno gubernijoje ir lietuviškoje Suvalkijos da'yje, ėmė reikštis ir stiprėti; be žurnalistikos Lietuvai ima tvarkyti mokslą ir meną, įsikuria daugybė draugijų, plečiasi kooperacija, tvarkosi žemės ūkis (atitinkami leidiniai, ūkio draugijos arba „rateliai", kaimų komasacija, Suvalkijoje dar anksčiau įvykusi, laisvos dvarų lietuviams parceliacijos pastangos), gimsta — nors dar labai sunkiai — lietuviškoji mokykla...

Politinėje srity anuo laiku daug pasiekti Rusijoje nebuvo galima; Valstybės Dūma (parlamentas), o ypač joje svetimtaučiai (ne Rusai) — buvo bejėgiai ir Lietuvių atstovai nieko ypatingo šaliai ir tautiniam Lietuvių judėjimui padaryti negalėjo. Beveik vienintelė Lietuvių dalyvavimo Dūmoje nauda tautiniam lietuvių judėjimui — tai buvo masiniai rinkimai į Dūmą. Tie rinkimai — tai buvo lyg savo pajėgų šaly mankštinimai: per rinkimus reikėjo įrodyti, kas šaly besivaržančių nacionalinių tautų yra šalies šeimininkas; tai buvo proga demonstruoti savo pajėgas, patikrinti savo tautinį solidarumą, susikoncentruoti, įtempti energiją; tas, kuris laimėjo, tuo pačiu ne tiktai savo titulus sutvirtindavo, bet ir savo ūpą, savo ofenzyvinį pasiryžimą, savim pasitikėjimą keldavo. Šia prasme buvo ypatingai reikšmingi rinkimai Kaunijoje. Vilnijoje dėl tam tikrų rinkimų tvarkos nuostatų Lietuviai iš anksto negalėjo turėti jokių šansų nei vilties laimėti rinkimus, nes beveik visi mandatai buvo dvarininkų - Lenkų dispozicijoje, o ir vienintelis valstiečių mandatas nebuvo tikras ir niekuomet tautinei Lietuvių srovei netėko, nes valstiečių tarpė be Lietuvių (dargi mažai susipratusių) buvo žymi dalis Gudų tiek stačiatikių, tiek katalikų, pagaliau miesčionys (krikščionys) rinkėjų kolegijoje buvo Lenkai; pačiame Vilniuje rimtai varžėsi tiktai lenkai ir žydai. Suvalkijoje, kuri išviso rinko tik vieną atstovą, lietuviai jau tiek buvo sustiprėję, kad tą vienintelį

visai gubernijai (ne tiktai jos lietuviškajai daliai) mandatą jie valdė beveik be konkurencijos ir visuomet laimėjo (kova čia ėjo tiktai tarp vadinamų pažangiųjų Lietuvių ir lietuvių kunigijos). Užtai Kauno gubernijos rinkimai turėjo labai didelę reikšmę lietuvių tautiniam auklėjimui ir jų politiniam menui bei drausmės ugdymui. Ten rinkimų konstrukcija buvo tokia, kad be vieno mandato, skiriamo miesčionims, kuris tekdavo Žydams, ir be vieno, skiriamo dvarininkams, dar vienas buvo skiriamas valstiečiams, o likusieji — visiems be kurijos skirtumo; jėgų gi suskirstymas nacionaliniu atžvilgiu rinkėjų kolegijos faktiškai buvo toks, kad Lietuvių (tame skaičiuje ir kunigų, įeinančių į dvarininkų arba „žemvaldžių" kuriją, būtent į „smulkių žemvaldžių" kurijėlę) ir žydų iš vienos pusės ir Lenkų iš antrosios — buvo beveik lygus, — tad užtekdavo, kad vienas balsas iš lietuvių-žydų pereitų į Lenkų dvarininkų pusę, kad visi mandatai tektų arba Lenkams arba asmenims, Lenkams pasidavusiems. Ir visdėlto visuose rinkimuose laimėdavo Lietuvių-Žydų blokas; vadinasi — tautiškas susipratimas, solidarumas ir socialinė drausmė buvo jau tiek žymūs Lietuvių-rinkėjų tarpe, kad jokie priešingos pusės gundymai jų nepaveikdavo. Aš čia nesprendžiu klausimo, kiek Lietuvių pasirinktas blokas buvo politiškai geras ar klaidingas, tai ne mūsų čia dalykas, bet šiaip ar taip jisai be abejo stiprino susipratimą ir drausmę ir šia prasme turėjo teigiamos auklėjamos reikšmės, o be to tatai buvo sui generis solidarumo bei drausmės egzaminai ir drauge tautinių pajėgų demonstracija, — lyg periodinė jų paroda.

II

Lietuvos valstybės kurimas Didžiajame kare

1. 1914 — 1915 metai. Didysis Karas ir Vokiečių okupacija. Dygstančios Lietuvos valstybės idėjos nacionalinis pobūdis.

Atėjo 1914 metai — Didysis Karas. Lietuva tapo pačiu šio Karo lauku.

Iškarto sunku buvo tikėtis, kad iš šio Karo padarinių staiga kilsianti nepriklausoma Lietuvos Valstybė. Tokia mintis atrodytų naiviomis svajonėmis. Rusų carizmo pavergtose tautose separatizmo, nepriklausomybės, sukilimo mintys ne-

kilo: tiktai Lietuvos emigranto Juozo Pilsudskio lenkų šaulių būrelis Austrų Galicijoje tuojau nuo pat pradžios iškėlė visiškos Nepriklausomybės bei sukilimo ir tautinio karo prieš Rusus šūkį ir po šia vėliava rugpiūčio 6 d. įžengė į Rusų Lenkijos teritoriją, bet tatai buvo Lenkuose ir Nepriklausomos Lenkijos vardu. Tačiau ir šis Pilsudskio žygis pačioje Lenkijoje nerado atgarsio, nes plačioji masinė Lenkų viešoji opinija iškarto griežtai pasisakė už Rusijos bei Vakarų Europos laimėjimą prieš Vokietiją ir solidarizuodami su Rusų ir Sąjungininkų iškelta Lenkijos suvienijimo ir autonomijos programa — pasmerkė Pilsudskio žygį; tad net ir pats Pilsudskis su savo drąsuolių saujele turėjo nusileisti: jo sumanytas sukilimas ir Lenkų karas prieš Rusus nusmuko ir turėjo priimti Austrijos pasiūlytą lenkų legiono Austrų kariuomenėje formą su priesaika Imperatoriui Pranui - Juozui. Lietuvoje ir savo Pilsudskio nebuvo. Tiesa — visų, bent susipratusių, Lietuvių buvo jaučiama, kad įvyksta kas tai nepaprasto ir lemiančio, kas turės ir Lietuvos ateičiai svarbos, ir kad visoje Rusijoje su prasidėjusiu karu papūtė kaž koks nekantrybių ir svajonių vėjelis, nors valdžios rėžimas pasiliko senas ir griežtai reakcinis.

Bet štai 1915 m. užėjo Vokiečių okupacija. Lietuva, netekusi žymiausios savo inteligentijos pajėgų dalies, nes žymi inteligentijos dauguma emigravo į Rusiją, be to netekusi ir žymaus šiaip savo pabėgusių ar ištremtų vaikų skaičiaus, Karo nualinta, Vokiečių apiplėšta ir plėšiama, atsidūrė vargingoje padėty. Bet kuris judėjimas šaly apmirė; tačiau gyvos liko tautinės sąmonės ir laisvės troškimo kibirkštėlės Lietuvoje likusiųjų sąmonėje. Tai buvo tas didelis psichinis kapitalas, kurį Lietuvių sąmonėje sukrovė keliasdešimties metų tautinio atgimimo judėjimas; ir iš šių regimai silpnučių, bet tikrumoje galingos dinamiškos jėgos kibirkštėlių turėjo kilti tas veiklus darbas, kuris ėmė reikštis 1917 m. ir iš kurio gimė Nepriklausomoji Lietuvos valstybė. Mums mūsų temos atžvilgiu įdomiausiu mūsų bendrais bruožais išžiūrėtojo tautinio Lietuvos atgimimo judėjimo padariniu yra tatai, kad tai kaip tik jis paruošė Lietuvos valstybės gimimą; aš pasakysiu dar griežčiau: jis ją ne tiktai paruošė — jame glūdėjo jos idėja, jame ji dinamiškai dygo, kaip javų varpos dygsta iš stiebo arba kaip daigas — iš grūdo, iš sėklos, ir atsiradus patogioms aplinkybėms (sąlygoms) — šilumai, šviesai — iš tautinio judėjimo

išplaukė šalies valstybė. Tuo pačiu ji turėjo būti nacionalinė valstybė.

Mano supratimu — mūsų laikų nepriklausoma Lietuvos valstybė iš esmės nėra istorinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tąsa. Ji nėra anosios Kunigaikštijos kurimosi ir steigimosi tiesioginis padarinys, kaip kad pav. yra Prancūzija, Ispanija, Didžioji Britanija arba kaip tatai mėgina išlaikyti dabartinė Lenkija, įjungusi į savo valstybę Ukrainiečių, Gudų ir iš dalies Lietuvių nacionalines žemes. Moderninės nepriklausomos Lietuvos titulas — grynai nacionalinis (tautiškas). Žinoma — negalima neigti, kad Didžiosios Kunigaikštijos tradicija, Lietuvių ir jų kunigaikščių bei jų bajorijos, kurių, administratorių ir išviso tautinių lietuviškų pajėgų vaidmuo Didžiojoje Kunigaikštijoje„ Gedimino, Kęstučio, Vytauto Didžiojo ir kiti istoriniai vardai, — žymiai veikė atgimstančios Lietuvių tautos sąmonę ir stiprino bei tebestiprina Lietuvos valstybingumo pajėgumą, šia prasme yra neabejotinis psichinis moderninės Lietuvos Respublikos ryšis ir tampri giminystė su anąja Didžiąja Kunigaikštija prieš jos Uniją su Lenkija. Šis ryšis ir giminystė eina per Lietuvių elementą aname ir šiame socialiname junginy.

Tačiau šie junginiai yra skirtingi; moderninė Lietuva, vadinasi — valstybinė Lietuva yra nacionalinė valstybė; anoji galėjo išsižadėti nacionalinių ar etnografiškai-lietuviškų žemių dalies Vakaruose, pasitenkindama kompensacijomis plačiuose Rytuose — etnografinėse Gudų ir Ukrainiečių teritorijose, kuriose ji išsiplėtė į stambią Europos Rytų Imperiją; ši gi iškarto sustojo ties nacionalinės lietuviškos teritorijos formule, nustatyta 1905 m. Didžiojo Vilniaus Seimo: ji nesutiktų pamainyti lietuviškos Suvalkijos arba net Mažosios Lietuvos, neįeidavusios į Didžiąją Kunigaikštiją, į kažkokius Minsko, Paliesės ar kitokius Lietuviams svetimus plotus, įeidavusius į Didžiąją Kunigaikštiją. Čia, žinoma, ne tiktai Mažosios Lietuvos uostas (Klaipėda) turėjo sprendžiamos reikšmės; jei būtų remtasi istoriniu titulu, tai į jūrą ir uostus būtų galima patekti ir per latvišką Kuršės guberniją su jos Liepojaus ir Ventspilės uostais, nes Kuršės Kunigaikštiją buvo Lietuvos atžvilgiu vasalinė. Tačiau niekam Lietuvoje — bent Lietuvių tarpe (nes Lietuvos Lenkų tarpe ši istorinė kompensacija su Liepojaus uostu Lietuvai, bet, žinoma, Lietuvai, susijusiai su Lenkija,

būdavo keliama) — ir į galvą neatėjo reikalauti Liepojaus; užtai pats pirmas įsikūrusios Lietuvos Respublikos Seimas — Steigiamasis Seimas — savo darbų pradžioje, dar prieš paruošęs konstituciją ir tuo laiku, kai dar Klaipėdos kraštas į Lietuvą įjungtas nebuvo — 1921 m. jau skelbia deklaraciją apie Lietuvos autonomiją Lietuvos Respublikoje (tą patį Mažosios Lietuvos į Lietuvos valstybę įjungimą buvo iškėlusi ir Valstybės Taryba).

Vadinasi — 1918 m. tegalėjo kilti ir kilo tiktai nacionalinė — tautinė — lietuviškoji Lietuva. Ne Lietuvos Imperija, bet Lietuvos tautinė Respublika. Tai yra socialinis faktas, kuris atsispindi politinėje ir teisinėje srity. Mes gi turime remtis faktais ir tikrenybe, o ne šiais ar kitais pageidavimais, nes mes studijuojame objektyvinę esamą Lietuvos valstybę, o nešiokią ar tokią subjektyvinę svajonę.

Bet ir ši Lietuvos Respublika, nors ji tikrai buvo paslėpta Lietuvos atgimimo judėjime ir turėjo logingai iš jo išplaukti, — visdėlto pati savaime išdygti negalėjo. Nes socialinėje ir tuo pačiu teisinėje srity viskas įvyksta tiktai žmonių veikimu.

2. Sąlygos Lietuvos valstybingumui įgyvendinti.

Kad nacionalinio Lietuvos valstybingumo idėja, dinamiškai glūdinti tautiniame Lietuvos atgimime, galėtų išeiti viešumon ir įsikūnyti — reikėjo dviejų dalykų: a. kad atsirastų objektyvinės sąlygos ar galimumai jai realizuotis ir b. kad atsirastų veikėjai, kurie ją savo darbu realizuotų, pasinaudodami šiomis sąlygomis.

Svarbiausios objektyvinės sąlygos, kurios sudarė galimumą Lietuvos valstybę kurti, buvo:

a. Rusų pralaimėjimas ir Rusų Imperijos Vakarų pakraščių iš šios Imperijos faktiškas išjungimas (tai buvo pasiekta 1915 m., kada Vokiečiai išvijo iš Lietuvos Rusus); žemėse, nuvalytose nuo Rusų Imperijos valdžios, ėmė tada reikštis jų individualus tautinis veidas, kurio iki tol, išskyrus neskaitlingus mokslininkus ar vietos santykių žinovus, šiaip svetimų nebuvo pastebiamas, kaip Rusų valstybingumo užgultas. Šių kraštų nuo šio valstybingumo nuvalymas pats savaime kėlė ir internacionalizavo jų politinio likimo klausimą.

b. Iškeltas, galingoms valstybėms besivaržant, tautų apsisprendimo principas, kuriuo pasinaudojo mažos ir pavergtos tautos ir kuris kiek varžė slepiamus imperialistinius kitų valstybių ar tautų siekimus.

c. Rusų Revoliucija, kuri pakirto Rusų titulus į buv. Imperijos pakraščius ir kuri Bolševikų veržimąsi į atplėštas iš buv. Rusų Imperijos šalis darė pavojingu ir kaimynams bei tolimesniems kraštams; o net jei šis veržimasis ir būtų pavykęs, tai šios buv. pakraščių šalys, tapusios komunistiniais SSR-ais, būtų tiktai į federaciją įjungtos, bet ne betarpiškai reaneksuotos.

d. Vokiečių sunki vidaus ir išoro padėtis karo metu, priverčianti juos kiek maskuoti savo aneksionistinius planus ir laviruoti bei žaisti laisvės šūkiais.

e. Ypatingai gi Vokiečių galutinis karo pralaimėjimas, kuris pakirto jų imperialistinius ir aneksionistinius sumanymus.

Bet ir esant šioms aplinkybėms bei sąlygoms Lietuva nebūtų tapusi nepriklausoma valstybe, jei jomis nepasinaudotų patys Lietuviai ir jei jie nebūtų savo veikliu darbu budėję, išnaudoję kiekvieną aplinkybę ir šalinę daugybę įvairių kliūčių iš vidaus ir iš oro. O šių kliūčių buvo labai daug ir jos buvo labai pavojingos.

3. 1916 metai. Pirmieji Lietuvos valstybingumo daigai.

Okupacijos pradžioje — 1916 m. ir 1917 m. pradžioje — Lietuvoje likusių Lietuvių veikimas buvo labai sunkus. Šaly veikė žiauri okupacija, nieko dar nebuvo paaiškėję; ne tiktai politiniam, bet ir tautiškai-kultūriniam arba bet kuriam socialiniam darbui nebuvo vietos ir galimumo. Baisios rekvizicijos, žmonių — ypač ūkininkų skriaudos, draugijų veikimo ir spaudos nuslopinimas, cenzūra, susisiekimo ir paštu susižinojimo beveik visiškas uždraudimas, mokyklos suvaržymas ir jos sunaudojimas germanizacijos tikslams — štai buvo okupacijos rėžimas. Joks laisvas šalies balsas negalėjo reikštis. Visdėlto jau tuo laiku Vilniaus inteligentai Lietuviai ėmė savųjų tarpe kelti Lietuvos Nepriklausomybės idėją ir slaptai kontrabandos keliu šią idėją skleisti. Šios idėjos iškėlimas, kad ir slepiamas, veikė jų ir aplinkumos sąmonę ir davė jiems jų tolimesniam darbui aiškų orientacinį siūlą, kurio jie iki laimin-

go galo iš rankų nepaleido. Tatai nebuvo menkas dalykas. Bet viešai ir oficiališkai jie šios minties kelti negalėjo ir tiktai kreipėsi į įvairias okupacinės valdžios vietas, skųsdamiesi šalies vardu daromomis skriaudomis ir prašydami pakeisti režimą visais nurodytais (rekvizicijos ir kitais) klausimais.

Tuo laiku (1916 m.) Vilniaus Lietuviams, veikiantiems visos Lietuvos vardu, pavyko atlikti tiktai viena išorinė viešoji politinių Lietuvos teisių manifestacija: tai buvo Lietuvos balso įterpimas į Rusijos pavergtų tautų Sąjungos viešus pareiškimus, būtent į šios Sąjungos atsišaukimą, adresuotą USA Prezidentui Wilsonui, ir į jos Kongreso Lozanoje balsą (Vokiečių okupacinei valdžiai leidus į šį Kongresą nuvyko Lietuvių delegacija iš Vilniaus ir ten pareiškė Lietuvių vardu deklaraciją). Šie aktai buvo ypatingai nukreipti prieš Rusiją su griežtu protestu prieš galimumą grąžinti Lietuvą Rusijai; juose jau aiškiai pasisakoma už politinę Lietuvos laisvę, kaip teisingumo ir tautos teisės principą. Vokiečiai tai leido daryti, nes tatai buvo nukreipta prieš jų priešą — Rusiją, kurią tie skundai kompromitavo ir galėjo jai kenkti. Rusijos pavergtų tautų sąjunga ir jos veikimas šia prasme buvo Vokiečių karo politikai pageidaujama. Lietuviams tatai buvo gera, kaip Lietuvos politinio vardo ir jos politinių tikslų viešas tarptautinis propagandos aktas.

4. 1917 m. Rusų Revoliucija. Lietuvių Rusijoje bruzdėjimas ir Lietuvių „Petrapilio Seimas“.

Žymus žingsnis pirmyn tapo padarytas 1917 metais. Čia daug paveikė Rusų Revoliucija, kilusi tų metų pradžioje. Nors tie sociališkai-politiniai elementai, į kurių rankas pateko valdžia pirmame šios Revoliucijos laikotarpy (nuo vasario iki spalių mėn.), skelbdami visokeriopos laisvės principus, nebuvo palankūs politiniam pakraščių ir Rusijos pavergtų tautų separatizmui, ir prieš tų tautų reikalavimus gynėsi demokratiniu Rusijos Steigiamojo Seimo principu, jog vien tasai Seimas, kaip suvereninis visos Rusijos valstybės šeimininkas galėsiąs būsimąjį Rusijos sutvarkymą ir jos pakraščių konstitucinę būklę nustatyti; išimtis šiuo atžvilgiu buvo daroma tiktai Suomijai ir Lenkijai, kurių autonominė politinė būklė (bet vis dėlto Ru-

sijos junginy) buvo išanksto pripažįstama, nelaukiant Steigiamojo Seimo sprendimo.

Bet pačios pavergtos tautos, bent tos, kurių nacionalinė sąmonė jau buvo ryški, pasinaudodamos paplitusiais laisvės obalsiais ir kilusia valstybėje suirute, subruzdo ir nelaukdamos Rusijos Steigiamojo Seimo, ėmė kelti savo politinės autonomijos arba visiškos valstybės Nepriklausomybės principą, organizuotis po šia vėliava, ruoštis atitinkamai akcijai arba tiesiog ją vykdyti, reikalauti iš valdžos atitinkamų žygių šiems principams realizuoti administracijoje. Šiems tikslams siekti jos ėmė plačiai naudotis paskelbtomis žodžio, spaudos, susirinkimų ir suvažiavimų laisve, pagaliau suirutei pasireiškus ir kariuomenėje — ėmė skirti iš bendrų valstybinių kariuomenės dalių savo tautybės karius, jungti juos į tautines kariuomenės dalis ir šiuo ruošti savo nacionalinės kariuomenės kadrus.

Drauge su kitais subruzdo ir Rusų Lietuviai — emigrantai bei tremtiniai. Tiesa — jie negalėjo, kaip kad Ukrainiečiai, faktiškai vykdyti savo šalies valstybinimą, nes Lietuva jau buvo Vokiečių okupuota ir Rusijoj esantiems Lietuviams nepasiekiama. Bet jie per savo sušauktą Rusijos sostinėje visų Lietuvių kolonijų Rusijoje atstovų suvažiavimą, pavadintą Petrapilio Seimu, griežtai pareikalavo Nepriklausomos Lietuvos valstybės.

Tiesa — kairiųjų srovių atstovai šiame „Seime" buvo pareiškę protestą ir nedalyvavo galutiniame nutarime, bet ne todėl, kaip kad kartais mėginama jų priešų aiškinti, kad jie buvę priešingi pačiai Nepriklausomybei, o tiktai todėl, kad kairiosios srovės, artimos Rusų Laikinosios Vyriausybės sluoksniams ir perdaug pasitikinčios grynais demokratiniais lozungais, kuriais kartais dengdavosi ir besislėpią po jomis imperialistiniai bei nacionalistiniai Rusų liberalų ir net radikalų troškimai, — norėjo likti ištikimos Rusijos revoliuciniam Steigiamojo Seimo obalsiui, o šis Steigiamasis Seimas pripažinsiąs Lietuvai laisvę. Šios krypties žmonės Lietuvių tarpe Rusijoje pasitikėjo Rusų Revoliucija, kaip, jų nuomone, vienintele didele laisvės jėga, kurios reikia laikytis, nes ji viena pajėgsianti apdrausti Lietuvą prieš Vokiečių imperializmą; Lietuvių dešiniųjų ir tautininkų srovių pasiryžimas skelbti radikališkuosius savo reikalavimus — jiems atrodė įtartiniu, nukreiptu

prieš Revoliuciją, diktuojamu noru atsirubežiuoti nuo jos ir Lietuvos reikalams pavojingu, kaip pakertančiu tą šaką, kuria kaip tik Lietuvos valstybingumo kūryba galėtų pasiremti.

Šiaip ar taip Lietuvos valstybės ir nepriklausomybės idėja visose Lietuvių srovėse, tiek šioje, tiek anoje Karo fronto pusėje, tapo aktualiu dienos šūkiu. Lietuviai emigrantai Rusijoje patys nieko nuveikti Lietuvoje negalėjo, bet jų judėjimas buvo reikšmingas ir ne be įtakos į klausimo brendimą ir šioje fronto pusėje, kur buvo pati Lietuva.

5. Vokiškasis „Šalies Tarybos" Lietuvoje sumanymas.

Tiek ši auštanti Rusijoje laisvė su visais jos atidengiamais pavergtų tautų rytojui galimumais, galėjusi patraukti ir okupuotų šalių simpatijas, tiek Vokiečiams ir Austro-Vengrijai nepakenčiamas karo užsitęsimas ir stengimasis nukonkuruoti savo priešus ir politinėje srity — vertė okupantus - Vokiečius būti kiek nuolaidesniais ir kiek atsižiūrėti ir į šių šalių gyventojų politinius siekimus. Tiesa — Vokiečių politika šiuo atžvilgiu nebuvo nuoširdi nė nuosekli; ji buvo veidmaininga ir dviprasmiška: iš vienos pusės galima buvo jausti gilūs aneksionistiniai Vokiečių sumanymai, ypatingai okupuotų Kuršo ir Lietuvos atžvilgiu; šie sumanymai nelabai ir buvo slepiami; tačiau iš kitos pusės nestigo ir gražių frazių, kad ir be aiškaus pasisakimo dėl įvykdymo formos ir būdo, — apie šių okupuotų šalių emancipaciją. Be abejo — jei Vokiečiai būtų laimėję karą tiek Rytuose, tiek Vakaruose — bent Rytuose jie būtų pasirinkę aneksijų kelią, o savo imperializmą išplėtę į visą Europą. Bet tuo tarpu nuo galutinio laimėjimo jie dar buvo toli, jų priešų skaičius augo, o ekonominės karo išlaikymo sunkenybės juos daug daugiau, negu jų priešus, slėgė.

Juo toliau, juo labiau jie buvo verčiami įsileisti į nuolaidas okupuotoms šalims ir tų šalių tautoms, vadinasi — žengti jų valstybingumo pripažinimo keliu, leidžiant joms valstybiškai organizuotis. Žinoma — tai buvo leidžiama tiktai po Vokiečių priežiūra ir su tokiais rezervais, kurie Vokiečiams leistų, jiems karą laimėjus, išlaikyti šias valstybiškai tvarkomas šalis Vokiečių įtakoje ir globoje, kad gal toji globa galėtų būti lengvai pakeista aneksija. Šitaip jau 1916 m. rudenį Vokiečių ir Aus-

tro-Vengrų Imperatoriai paskelbė Lenkijos Karalystę, neišleidę tačiau Lenkijos valdymo iš savo rankų ir nenustatę jos sienų.

1917 m., Rusų Revoliucijai besiplečiant, Vokiečių nuolaidos, nors iš karto daug siauresnės, negu Lenkijos atžvilgiu, palietė ir Lietuvą. Apie Lietuvos valstybę, juo labiau apie nepriklausomą nuo Vokiečių Lietuvą, dar nebuvo Vokiečiams kalbos. Tačiau kilo Vokiečiams sumanymas įsteigti Lietuvoje patariamąjį vietos organą, šalies Tarybą, Landesrat — sudarytą iš žymesnių vietos žmonių, kaip „Beirath“ vietos valdymo ir civilinės vietos administracijos reikalams. Bet ši Taryba turėtų būti sudaryta Vokiečių valdžios paskyrimu ir neturėtų jokio sprendžiamojo balso, jokios savarankiškos funkcijos ir tikros iniciatyvos. Tai būtų organas-pastumdėlis, klusnus okupacinės valdžios tarnas ir patarėjas, kuris padėtų Vokiečiams valdyti ir eksploatuoti šalį, svarstytų kas jam bus pavesta svarstyti ir teiktų patarimus, o už tai vietos žmonėms ir pasaulio opinijai darytų iliuziją, kad štai Vokiečiai skaitosi ir su šalies balsu ir valdo ne įsakymais, bet susitarę su gyventojais. Buvo jau Vokiečių parašyta nurodyti jiems kandidatus į šią „Tarybą“. Tačiau niekas Lietuvių nesutiko nė nurodyti kandidatus nė dalyvauti tokioje „Taryboje“.

Pati šalies Tarybos idėja, pats viešojo vietos organo, kaip viešojo šalies opinijos reiškėjo, sumanymas buvo Lietuvių veikėjų priimtas, bet pareikalauta, kad tasai organas būtų išrinktas, kad jisai būtų ne okupantų paskirtas, bet iš apačios, iš pačios šalies išeitų, kaip žmonių, būtent Lietuvių, pasitikėjimo organas, ir kad ši Taryba, kaip šalies organas, tvarkytų šalies reikalus ir užtartų juos prieš okupantus. Lietuviai reikalavo, kad būtų leista sušaukti pačios šalies išrinktų atstovų Konferenciją, kuri apsvarstytų padėtį ir išrinktų šio organo — Lietuvos Tarybos — narius.

6. Lietuvių Konferencijai ruošti Organizacinis Komitetas. „Lietuvių“ klauzulė.

Pagaliau okupantai sutiko, kad būtų Vilniuje sušaukta Konferencija ir kad ji išrinktų būsimos Tarybos narius, tačiau tikrų Konferencijos narių rinkimų leisti visdėlto nesutiko. Be to, okupantai pastatė griežtą sąlygą, kad kitokie debatai Konferencijoje tegalės būti leisti tiktai tiek, kiek rezoliucijoje bus

pareikštas pageidavimas remtis Vokietija, vadinasi — bus prašoma Vokietijos parama Lietuvai.

Konferencijai sušaukti Vilniaus Lietuviai sudarė tam tikrąjį organizacinį komitetą, į kurį pakvietė keliolika žymesnių Lietuvių veikėjų iš įvairių Lietuvos apskričių ir iš paties Vilniaus. Rugpiūčio mėn. Komitetas susirinko Vilniuje, kun. Staugaičiui, A. Smetonai ir dr. J. Šauliui pirmininkaujant, posėdžiavo kelias dienas ir priėmė įvairiais principiniais ir technikiniais klausimais nutarimus, o Konferencijos sušaukimo įvykdymą pavedė tam tikram vykdomajam organui, į kurį paskyrė A. Smetoną, dr. Šaulį, kun. Stankevičių, M. Biržišką ir St. Kairį.

Komiteto nutarimuose aiškiai pareiškiama Nepriklausomos Lietuvos valstybės principas lietuvių etnografinių sienų ribose su galimomis ekonominiais sumetimais pataisomis ir nusileidžiant griežtiems okupantų reikalavimams pasisakoma už šios Lietuvos valstybės glaudesnius santykius su Vokiečių Reichu ūkio, kultūros ir tautinės politikos sumetimais, ir motyvuojant tai tuo, kad esą Lietuvos ūkio ir kultūros reikalai stumia Lietuvą ne tiek į Rytus (Rusiją) arba į Pietus (Lenkiją), kiek į Vakarus; tačiau pareikštas ir rezervas, kad šie santykiai su Vokietija Lietuvai priimtini tik tiek, kiek jie nekenks jos Nepriklausomybei, ir kad jie dar turės būti išsvarstyti ir atitinkamų Lietuvos organų nustatyti; buvo paminėtos tam tikros konvencijos su Vokietija — karinė, muito, strateginių geležinkelių..., tačiau konkrečiai šio konvencijų klausimo nesprendžiant. Kai dėl Konferencijos sušaukimo nuolatinei Tarybai išrinkti — Komitetas, paaiškėjus, jog okupantai formalių tvarkingų atstovų į Konferenciją rinkimų leisti nesutiks, nutarė juos parinkti tokiu būdu, kad Komiteto nariai pasiskirtų tarp savęs apskritis, jas apvažiuotų, ten pasitartų su vietos veikėjais ir su jais drauge, kiek galima — vietos susirinkimuose, galutinai nustatytų kandidatus, vadinasi — Konferencijos narių asmenis. Buvo nusistatyta, kad į Konferenciją būtų pakviečiami įvairių luomų (socialinių klasių) ar profesijų, visų pažiūrų ir srovių (partijų), ne jaunesni, kaip 25 m. amžiaus, Lietuviai arba, susitarus su Komitetu, ir šiaip Lietuvos piliečiai ne Lietuviai, kurie savo veikimu jau yra įrodę, kad jiems tikrai rūpi Lietuvių tautos ir šalies reikalai bei gerovė, išviso žmonės garbingi, tvirti, energingi ir išmintingi.

Charakteringa čia tatai, kad Konferencijos sumanytojų ir

rengėjų nusistatymu ši Konferencija, kurios idėja buvo Lietuvos valstybės kūrimo ruošimas, turėjo būti ne pačios žemės, ne Lietuvos gyventojų be tautybės skirtumo, bet Lietuvių Konferencija. Kad ir pabrėžiama buvo nuolat demokratinis būsimos Lietuvos valstybės pobūdis, kuris, einant klasikiniais demokratijos principais, turėtų būti pagrįstas tautos-populi, o ne nacionalinės tautos, suverenumo ir anoniminės daugumos reprezentavimo principu, bet tikrenybėje buvo kuriama nacionalinė Lietuvos valstybė ir ji buvo kuriama Lietuvių; ištikrųjų kitokia Lietuvos valstybė kitų, vadinasi — ne Lietuvių, ir negalėjo būti kuriama, nes tiktai iš tautinio lietuvių judėjimo jos idėja ir kilo, o jei kiti imtų ką kurti, tai jie savo socialiniais tikslais ir savo nusistatymu kurtų ne Lietuvos valstybę, bet kitokią politinę konstrukciją; o jei iškarto Lietuviai pačiam kertiniam akmeniui padėti būtų susidėję su kitais, tai tuojau pačioje Konferencijoje jau būtų kilę ginčai ir vidaus nesantaika, kenkianti kūrybai, ardanti pasistatytą tikslą ir duodanti progos okupantams įsikišti („tertius gaudens" arba „divide et impera") arba kitokioms politinėms kombinacijoms laimėti. Tatai gerai suprato anų laikų Lietuvių veikėjai ir todėl jų nustatyta lietuvybės klauzulė liudijo apie jų atsargumą; ji buvo anomis aplinkybėmis būtina.

Reikėjo, kad Konferencijos ir pradedamojo didelio darbo dalyviai būtų prieš okupantus ir prieš visus kitus, norinčius Lietuvą valstybiškai praryti, — šio pamatinio tikslo atžvilgiu solidarūs ir vieningi. Ir kai įsižiūrėsime, tai ištikrųjų visų kitų sociališkai-tautinių veiksnių Lietuvoje politinis nusistatymas tuo laiku buvo kaip tik toks, kad jis visiškai šį Lietuvių rezervą pateisindavo.

7. Žymesniųjų Lietuvos tautinių mažumų to laiko nusistatymas.

Ne tiktai tada, bet ir vėliau, kada Taryba jau buvo lietuvių įkurta, kiti ne lietuviškieji šalies gyventojų elementai, vadinami tautinėmis mažumomis, dar šiaušėsi ir iškarto nesutikdavo įeiti į Tarybą bendrajam šalies valstybingumo darbui dirbti.

Šie kitataučių elementai, su kuriais teko skaitytis, buvo trys: Gudai (Baltgudžiai), Žydai ir visų stipriausias, nes pasiremiąs atgimstančios Lenkijos pajėgomis bei politika, — Lietuvos Lenkai — lenkiškosios Lietuvos įpėdiniai. Ir jie nenorė-

jo susidėti su Lietuviais Lietuvos Taryboje ne tiktai todėl, kad ši Taryba buvo vienų Lietuvių įsteigta ir kad jie buvo nuo pat pradžios ją besteigiant pakviesti, bet ypatingai todėl, kad jie nepritarė pačiai Lietuvos valstybingumo programai, Lietuvių iškeltai, kaip lietuvių tautinio judėjimo išvadai:

a. Žydai — bent daugumoje ir bent pradžioje — buvo linkę jungti Lietuvą su didžiąja Rusija: griežtas valstybinis separatizmas, mažosios nepriklausomos valstybėlės įsteigimas — jų tarpe didelių simpatijų nekėlė ir iškelti negalėjo (nors — tiesa — dar prieš Karą Žydų tarpe buvo Vilniuje susidariusi nežymi vietos valstybingumo šalininkų jaunųjų srovė); pagaliau jeigu jau Lietuva turėtų nuo Rusijos visiškai atsiskirti, tai Žydams ji būtų pageidaujama kuo didžiausiu plotu.

b. Gudai — aš turiu galvoje tautiškai susipratusius Gudus — jų neskaitlingus inteligentus Vilniuje, — buvo palinkę į Lietuvos-Gudijos federaciją, vadinasi — į istorinės Lietuvos (Didžiosios Kunigaikštijos teritorijoje) valstybingumą, o ne į etnografinės Lietuvos teritorijos valstybę, kuri savo Rytuose apimtų ir gudų kalbos gyventojų (gudų-katalikų, sugudėjusių Lietuvių) dalelę.

c. Lietuvos lenkai iškėlė didžiosios bendrosios Lenkijos vėliavą, tik pripažindami joje Lietuvai autonomiją, arba istorinės Lietuvos valstybės, susijungusios Unijos ryšiais su Lenkija; žymioje daugumoje — išskyrus atskirus asmenis ir tuos, kurie ėmė gravituoti į lietuvybę ir vadintis lenkiškai kalbančiais Lietuviai, — jie buvo aršiausieji ir drauge pavojingiausieji Lietuvių vykdomos Lietuvos valstybingumo programos priešai, kurie pagaliau ir pajėgė iš dalies šios programos įvykdymą sutrukdyti (Vilnius su Lietuvos Rytais).

Vadinasi — Lietuviams besiruošiant kurti Lietuvos valstybę — tuo laiku jiems tebuvo galima pasiremti tik pačiais Lietuviais. Todėl ir ruošiamoji Konferencija buvo Lietuvių Konferencija. Konferencijos rengėjai turėjo galvoje, kad tiktai Konferencijai jau išrinkus Lietuvos Tarybą vienų lietuvių sąstato, bus Taryboje rezervuota keleta vietų tautinėms mažumoms, kurios tada bus Tarybos pakviestos joje dalyvauti (įeiti į ją).

8. Vilniaus 1917 m. Konferencija ir jos nutarimai.

Pagaliau 1917 m. rugsėjo mėn. Vilniuje Konferencija susirinko. Joje dalyvavo 200 su viršum Lietuvių, sukviestų ir atvykusių iš visų Lietuvos vietų, priklausančių įvairioms profesijoms, socialinėms klasėms ir partijoms (iki socialdemokratų imtinai). Konferencijos garbės pirmininku buvo išrinktas tautinio Lietuvos atgimimo patriarchas, didysis dr. Jonas Basanavičius; į prezidiumą įėjo p. p. Steponas Kairys, kun. Staugaitis, kun. Kazys Šaulys, Antanas Smetona ir Jonas Vileišis.

Svarbiausieji Konferencijos nutarimai liečia: **a.** politinę Lietuvos ateitį, **b.** Lietuvos santykį su Vokietija, **c.** santykį su mažumomis, **d.** Lietuvos Tarybą.

Pirmuoju klausimu pasisakyta už nepriklausomą demokratiniais principais sutvarkytą Lietuvos valstybę, sudarytą iš etnografinės (tatai plačiau, negu kalbinė) Lietuvos su, reikalui esant, ekonominio (ūkiškojo) pobūdžio sienų pataisomis (Didžiojo Vilniaus Seimo formulė Organizacinio Komiteto redakcijoje). Konstituciniams šios valstybės pamatams nustatyti nutarimai numato reikalą sušaukti demokratiškai išrinktąjį Steigiamąjį Seimą Vilniuje.

Antruoju klausimu, kuris greta tarptautinio turi šiek tiek ir konstitucinio pobūdžio, iš bendrųjų Lietuvos valstybės santykių su jos kaimynais, kurių santykių sutvarkymas rezervuojamas būsimam Steigiamajam Seimui, išskiriama Lietuvos santykis su Vokiečiais; čia daromas nusileidimas okupantų jėgai ir jų kategoringam reikalavimui, nors vis dėlto su pastanga kiek sušvelninti nusileidimas ir padaryti jis sąlyginiu. Būtent — jau nebelaukdama Steigiamojo Seimo sprendimo — Konferencija pareiškia nuomonę ar viltį (tezę), kad būsimai Lietuvos valstybei esą galima įeiti į glaudesnius santykius su Vokiečių Reichu; ši tezė apdraudžiama šiais rezervais: **a.** kad šie santykiai nepakenktų nepriklausomam Lietuvos gyvenimui; **b.** kad šių santykių esmė dar turėsianti būti nustatyta, vadinasi — ji tuo tarpu liekanti atvira. Kaip ir Organizacinio Komiteto rezoliucijose ši tezė (glaudesnių su Vokietija santykių tezė) motyvuojama tuo, kad esą normaliniu (ne Karo) metu Lietuvos reikalai esą labiau palinkę į Vakarus, negu į Rytus arba į Pietus.

Pagaliau šių glaudesnių su Vokietija santykių galimumas čia surišamas su viena politine sąlyga: būtent šis galimumas

būsiąs tiktai tada ar tiek, kiek Vokiečių Reichas sutiks: a. pripažinti Lietuvos valstybę dar prieš taikos konferenciją (turima galvoje gal pasaulinė taika, baigianti Vokiečių karą su visais aliantais, ar tiktai taika su Rusais?) ir b. taikos konferencijoje paremti Lietuvos reikalai (interesai; suprask: parems Lietuvos valstybės pripažinimą).

Trečiuoju klausimu principiškai Konferencija pasisakė už tai, kad Lietuvos valstybėje mažumoms būtų užtikrintos jų laisvam kultūriniam plėtimuisi sąlygos. Lietuvos Taryboje tautinių mažumų atstovų skaičius galėsiąs būti: 5 iki 6 (narių - lietuvių skaičius nustatyta: 20 ir tiek ir išrinkta, o be to, leista kooptuoti, bet ne daugiau, kaip ¼ renkamų narių dalį, vadinasi — išviso galėjo būti 25; tokiu būdu mažumų atstovų įsileista nuo 20 iki 30% Lietuvių skaičiaus arba nuo 18 iki 23 — 24% bendrojo visų Tarybos narių — su mažumų nariais — skaičiaus). Tvarką, kuria mažumos išrenka savo atstovus į Tarybą, nustatysianti pati Taryba. Mažumų atstovams į Tarybą pastatytos šios trys sąlygos: šiais atstovais tegalėsią būti tik asmenys: a. kurie pritaria Konferencijos priimtai rezoliucijai, liečiančiai nepriklausomą Lietuvos valstybę, b. kurie nėra dalyvavę jokiame prieš lietuvius (ar prieš Lietuvą) nukreiptame veikime ir c. kurie lietuvių kalbą bent supranta.

Tad ir čia ryškiai matyti ne tautos-populi demokratinės valstybės konstrukcijos principas, bet principas iš esmės sociokratinės, nacionalizmu pagrįstos valstybės; čia valstybės kūrybos darbe šeimininkė yra viena tauta — Lietuvių tauta, kuri steigia savo nacionalinę valstybę ir, suteikdama šioje valstybėje kitoms tautinėms grupėms (tautinėms mažumoms) teisingas tautiškai - kultūrinio gyvenimo sąlygas, nustato joms pagrindinius bendradarbiavimo nuostatus.

Tokia be abejo buvo Lietuvos valstybės, kaip ir kitų pokarinių valstybių, pačios kilmės logika, kuri tenka moksliškai konstatuoti, ir tokie buvo jos steigimo darbo praktiški galimumai; ir kad šiuo keliu eita — ir net pačių demokratų eita — netenka stebėtis: tai buvo išmintinga ir tikslinga, — tai buvo vienintelis kelias, kuriuo tada buvusiomis aplinkybėmis buvo galima vaisingai siekti tikslo. Demokratiniu atžvilgiu be abejo nuoseklesni buvo Lietuvių emigrantų demokratai Lietuvių „Petrapilio Seime", bet jie buvo praktiškai naivūs.

Tačiau ir Vilniaus Konferencijos bei Tarybos demokratai, kad ir nusileisdami sociokratinei nacionalizmo logikai, ver-

čiančiai juos skaitytis su socialiniais darbo galimumais, turėjo galvoje demokratinės valstybės įkūrimą; savo nusileidimą jie aprėžė tik pačiu tos būsimos valstybės sąlygų iškovojimu, o jas iškovojus ir valstybės faktą nustačius, jos sutvarkymo darbas turėjo būti pagrįstas demokratiniu Steigiamojo Seimo receptu. Ši demokratinė Steigiamojo Seimo formulė tada buvo visų pradėto darbo dalyvių be išimties priimta, o pagaliau ir negalėtų būti nepriimta, atsižvelgus į universalinį šios formulės pripažinimą pasauly — ypatingai tuo laiku; jos nepriėmus — pats Lietuvos kūrimo darbas būtų sukompromituotas. Tokiu būdu pradėtame darbe demokratinis ir nacionališkai-sociokratinis principai varžėsi.

Pagaliau ketvirtuoju klausimu Konferencija pripažino būtinu išrinkti Lietuvos Tarybą visoms Konferencijos rezoliucijoms įvykdyti, kitaip sakant — Lietuvos valstybei kurti. Ji ir tapo išrinkta skaičiuje 20 asmenų, kuriuos Vokiečių valdžia patvirtino.

9. Okupantų ir Lietuvos Tarybos santykis Tarybą įkūrus.

Pripažindami Tarybą, kaip pagelbinį vietos organą (Landesrat) būsimojo administracinio ir ūkiškojo Lietuvos sutvarkymo pamatams (ar principams) svarstyti, kuris šiuo atžvilgiu turi okupacinei valdžiai padėti šiuos klausimus išspręsti, — Vokiečiai vengė ištarti žodį „Lietuvos valstybė" arba „nepriklausomybė"; vieton to jie kalbėjo apie Lietuvos atstatymą, apie sudarymą iš Lietuvos kultūringos pažangios šalies, apie lietuviškojo šalies pobūdžio išlaikymą, apie laisvąjį šalies gyventojų veiklumą ir t. t.

Buvo aišku, kad kol karo rezultatai dar nėra galutiniai paaiškėję — Vokiečiai dar nenori padaryti jokio Lietuvos klausimu sprendimo, kuris juos varžytų; jie nori laikyti okupuotą Lietuvą, kaip laidą savo rankoje ir kozyrį (atutą), kuriuo jie gali šiaip ar kitaip sulošti savo lošiamąją karo partiją; jei jie bus visiškais nugalėtojais, jie gal ją į Vokietiją įjungs; jei karas reikės baigti kompromisu, — jie leis jai kiek laisviau tvarkytis. Bet tuo tarpu jiems reikėjo neišleisti Lietuvos likimo iš savo rankų ir dar paskutinio žodžio netarti, viliojant Lietuvius, taip sakant, pusžodžiais, neatstumiant jų nuo savęs, bet ir perdaug nesusirišant kategoriniais išankstо pasižadėjimais.

Lietuvių gi, vadinasi jau dabar — Tarybos politika buvo

nukreipta į tai, kad pasinaudojus kiekviena proga ir karo bei politinėmis aplinkybėmis tasai galutinis paskutinis žodis — žodis Vokiečių slopinamas ir sudarąs vyriausiąjį Tarybos tikslą — Nepriklausomos Lietuvos valstybės žodis — būtų iš Vokiečių gerklės, kad ir jiems to nepageidaujant, — išplėštas. Apie Tarybos memorandumus Vokiečių valdžiai, apie jos pastangas paveikti Vokiečius, kad būtų sušvelnintas sunkus ir žiaurus okupacijos režimas rekvizicijų, gyventojų kankinimo, priverstinių darbų, miškų naikinimo, mokyklos reikalais, — čia plačiau mes nekalbėsime.

10. Tarybos propaganda užsienių lietuviuose.

Pačioje savo gyvavimo pradžioje Lietuvos Taryba pasirūpino Vilniaus Konferencijos rezoliucijų nustatytos programos ir savo, kaip šios programos vykdytojos, autoriteto sustiprinimu.

Tam būtinai reikėjo gauti kitų, užsieny esamų, Lietuvių opinijos pradėtam darbui pritarimą; nes kitaip būtų galima laukti priekaišto, kad esą Lietuvos Taryba ir pačios Vilniaus Konferencijos nutarimai esą Vokiečių politinės intrigos padariniai: šalis — girdi — esanti okupuota, ji negalinti laisvai pareikšti savo balso, Vokiečių režimas esąs žiaurus, tad esą Vokiečiai parinkę sau ištikimus arba baikščius žmones iš Lietuvių tarpo ir jų lūpomis pareiškę tai, kas šiems žmonėms buvę Vokiečių įsakyta. Pačioje Lietuvoje šitokią į Konferencijos nutarimus ir į Tarybą bei jos veikimą pažiūrą stengėsi skleisti Lietuvos Nepriklausomybės ir Tarybos priešai, norėję arba įjungti ją atgal į Rusiją arba sujungti su atgimstančia Lenkija, vieni — tiesioginės Lenkijai aneksijos, antri — Unijos ar federacijos ar autonomijos ryšiais. Tokią pat nuomonę jie galėjo skleisti ir skleidė tiek revoliucinėje Rusijoje, tiek Vakaruose ir tiek svetimų, tiek ten esamų Lietuvių tarpe; o kadangi ten esami Lietuviai buvo geležine karo fronto linija atskirti nuo Lietuvos, iš kurios jie betarpiškų tikrų informacijų neturėjo, o žinojo apie Vokiečių okupacijos žaurumą ir imperialistinius jų planus, tai buvo pavojus, kad jie patikės šiai priešų skleidžiamai versijai ir ims pradėtą darbą ir Tarybą diskredituoti. Reikėjo ne tiktai tiksliai painformuoti anie Lietuviai, bet ir gauti jų pritarimas, kad sutvirtėtų pradėtas darbas, kad jis gautų

tikrai tautinio darbo autoritetą, kaip Lietuvių politinio apsisprendimo reiškinys, ir pagaliau kad anie Lietuviai padėtų griauti kenksmingą priešų propagandą.

Už okupuotos Lietuvos ribų buvo du ypatingai svarbūs Lietuvių centrai, su kuriais teko rimtai skaitytis ir jų sankcijos įgijimu pasirūpinti: **a.** vienas, svarbiausias, buvo didžiulė Lietuvių emigrantų visuomenė revoliucinėje Rusijoje; **b.** antras, siauresnis, susidedąs ypač iš inteligentų, centras — Lietuviai Vakaruose, ypač neutralinėse valstybėse (šiuo atžvilgiu svarbiausia buvo neutralinė Šveicarija, kur suvažiuodavo ir organizuodavosi visokių šalių emigrantai).

Šiam tikslui Tarybai pavyko sušaukti užsieny dvi Lietuvių konferencijos, į kurias gauta okupantų leidimas nuvykti ir Tarybos atstovams: pirmoji šių konferencijų įvyko spalių mėn. Stokholme, kur Tarybos deleguotas atstovas susitiko su iš revoliucinės Rusijos atvykusiais Lietuvių emigrantų veikėjais; antroji konferencija su Vakaruose gyvenančiais Lietuviais įvyko lapkričio mėn. Šveicarijos Berne. Abi konferencijos griežtai pasisakė už Nepriklausomą demokratinę Lietuvos valstybę, pareiškė savo solidarumą su Vilniaus Konferencijos darbu ir pripažino Tarybą, kaip autoritetingą Tautos pasitikėjimo organą; bendrais bruožais abi užsienių konferencijos savo rezoliucijose pakartojo Vilniaus Konferencijos rezoliucijų tezes, tiktai vengė iš santykių su kitais Lietuvos kaimynais išskirti ir ypatingai favorizuoti santykius su Vokiečiais.

11. Vokiečių viliojimai ir Lietuvos Tarybos 1917. XII. 11. nutarimas; šio nutarimo padariniai.

1917 m. pabaigoje bendra politinė padėtis Rytuose kiek pakitėjo ir sąryšy su tuo Vokiečiai išdrįso kiek aiškiau statyti Lietuvos klausimą. Bolševikų perversmas revoliucinėje Rusijoje, jų pabrėžiamas ir skelbiamas laisvo tautų valstybinio apsisprendimo principas, taikomas ne tik svetimų valstybių tautoms, bet ir buv. Rusų Imperijos teritorijai, vadinasi — liečiąs ir Lietuvą (ar Lietuvius), pagaliau taikos Rytuose perspektyva — vertė Vokiečius išaiškinti ir nustatyti savo politinę programą painiuose Rytų, ypač iš Rusijos jau išplėštų jos Vakarų pakraščių, politinio sutvarkymo klausimuose.

Iš vienos pusės Vokiečiams reikėjo vengti tiesioginės aneksijos tezės, nes tatai kenktų jų prestižui Vakaruose, kur laimėjimas toli gražu dar nebuvo pasiektas, ir kompromituotų jų politinius tikslus, tad reikėjo dėtis tautų laisvės šalininkais ir globėjais, bet iš antrosios — norėta vis dėlto bent šios Vokiečių kariuomenės pagrobtos žemės iš savo rankų neišleisti. Aneksija ne tiktai kompromituotų Vokietiją Vakaruose, bet ir būtų nepriimtina Bolševikams, kurie šitokios taikos sąlygos nebūtų galėję priimti. Tai geriausia būtų buvę Vokiečiams, kad pačios okupuotos šalys kuriuo nors būdu pasisakytų už savo įjungimą į Vokietiją. Kurše to būtų dar galima tikėtis iš Vokiečių baronų ir išviso vietos Vokiečių (Baltų), kurie būtų galėję suklastoti „šalies valią"; Lenkijoje nuo šio kelio jau buvo pačių Vokiečių atsisakyta, jiems 1916 m. paskelbus Lenkijos Karalystę, kurią jie tikėjosi išlaikyti vasalinę ir apkarpytą. Liko Lietuva; bet Lietuvoje nebuvo tokio elemento, kuris būtų pasisakęs už tiesioginę Lietuvos aneksiją Vokietijai; tai buvo neįmanoma; Lietuviai pasisakė už nepriklausomybę, Lietuvos Lenkai stengėsi išspręsti Lietuvos likimą Lenkijos kryptimi. Reikėjo Vokiečiams mėginti eiti veidmainingu kompromiso keliu: skelbti Lietuvos laisvės ir valstybingumo principas, viliojant juo Lietuvius, bet šiai laisvei neduoti Nepriklausomybės formulės ir suvaržyti ji tokiais rezervais, kurie rištų šalį su Vokietija. Lietuviai gi siekė kaip tik Nepriklausomybės ir jei sutikdavo kiek nusileisti Vokiečiams, tai buvo nusistatę šiuos nusileidimus kiek galima siaurinti, kad jie pačios Nepriklausomybės ir šalies valstybingumo neprarytų. Čia ir prasidėjo ypatingas abiejų šalių — Tarybos ir Vokiečių — varžymasis.

Vokiečiai ėmė kalbėti apie „autonominį" tautinės Lietuvos „politinį organizmą", kurį Lietuviams iš Vokiečių prašant pagalbos ir paramos Vokiečiai jiems patys įkurtų, Tarybai dalyvaujant tiktai patarimais ir pritarimu.

Bet štai jau 1917 m. lapkričio-gruodžio mėn. Vokiečiai pagaliau sutinka, kad Taryba paskelbtų Lietuvos valstybę, bet reikalauja, kad drauge skelbtų ir tai, kad ši Lietuvos valstybė būsianti su Vokiečių Reichu surišta tam tikra pastovia ir amžina sąjunga — ši gi sąjunga turinti reikštis militarine, prekybine arba transporto, muito ir valiutos unija.

Taryba stengėsi šiuos pasiūlymus kiek sušvelninti, ypač: **a.** pasižadėjimą įeiti į pastovius ir amžinus santykius su Vokietija padaryti ir paskelbti pareinančiu nuo Nepriklausomos Lietuvos valstybės pripažinimo, Vokiečių pareikšto tuojau arba bent iki taikos sudarymo, ir nuo Vokiečių pasižadėjimo remti Lietuvą taikos konferencijoje; **b.** pakeisti militarinę ir prekybinę uniją karo konvencija ir transporto konvencija; **c.** pasitenkinti pačiu Lietuvos santykių su Vokietija, taip pat konvencijų ir unijų principais, rezervuojant jų nustatymą Steigiamajam Lietuvos Seimui.

Visdėlto pagaliau, aplinkybių spiriama, po ilgesnių debatų 1917. XII. 11. Taryba priėmė deklaraciją, kurioje nuo savo čia punktuose **a.** ir **c.** nurodytų restrikcijų atsisakė, į deklaraciją jų neįrašė ir pasitenkino Vokiečių reikalaujama formule (tiktai pakeitus karo ir prekybos uniją karo ir transporto konvencijomis).

Tarybos XII. 11. nusileidimas Vokiečiams padarė ne geriausią įspūdį šaly ir davė progos jos ir Lietuvos Nepriklausomybės ir valstybingumo priešams kaltinti visą Tarybos akciją tarnavimu Vokiečiams; Vokiečių aneksionistai aiškino Tarybos XII. 11. deklaraciją pačių Lietuvių noru būti įjungtais į Vokietiją.

Pagaliau Brastos taikos konferencijoje su Rusais į Rusų atstovų pareiškimą apie laisvą tautų buvusioje Rusų Imperijos teritorijoje apsisprendimo teisę Vokiečiai, pasiremdami Tarybos XII. 11. deklaracija, ėmė Lietuvos atžvilgiu tvirtinti, kad Lietuvos klausimas šiuo esąs baigtas, nes Lietuviai jau esą apsisprendę. Pačios Lietuvos Tarybos atstovų į Brastos konferenciją Vokiečiai įsileisti nesutiko, nors Taryba to reikalavo. Jie pajuto, kad pasiremdami Rusų skelbiamais principais šie atstovai imtų savotiškai XII. 11. deklaraciją aiškinti, tad jais nepasitikėjo ir iš savo priežiūros išleisti bijojo.

Tada Taryba pabūgo ir supratusi padariusi klaidą — ėmė taisyti savo XII. 11. žygį. 1918 m. sausio 8 d. ji priėmė nutarimą, kad vidaus santvarkai Lietuvoje ir Lietuvos su kaimynais santykiams nustatyti esą būtina kiek galima skubiau sušaukti Steigiamasis Seimas, o sausio 9 d. kreipdamasi į Vokiečių vyriausybę, pareiškė, kad ji tiktai tada sutiksianti notifikuoti Rusų valdžiai ir spaudoje paskelbti gruodžio 11 d. deklaraciją, kada tuojau gaus su Vokiečiais susitarti: **a.** kada ir ku-

riomis sąlygomis šalies administracija bus perleista Tarybai, b. kada pasibaigs karinė Lietuvos okupacija ir Vokiečių kariuomenę pakeis Lietuvos milicija, c. kada Vokietija pripažins Nepriklausomą Lietuvos valstybę. Vokiečiai, žinoma, šitų pataisų ir rezervų nepripažino. Jie griežtai laikėsi XII. 11. akto.

I. 27. Vokiečių Užsienių Reikalų Ministerijos atstovas Vilniuje raštu pareiškė, kad jis esąs įgaliotas pripažinti nepriklausomą Lietuvos valstybę gruodžio 11 d. akto sąlygomis ir manąs, kad esamomis politinėmis aplinkybėmis šis pripažinimas greitu laiku galėsiąs būti padarytas. Kad ir nepasitikėdama Vokiečiais, bet ypatingai vertindama formalaus pripažinimo aktą ir norėdama greičiau jį iš Vokiečių gauti. — Tarybos dauguma ryžosi vėl kiek nusileisti Vokiečiams ir balsų dauguma priėmė kompromisą, sutikdama su Vokiečių sąlygomis, tiktai prašydama pripažinimo akte bent paminėti būsimojo Lietuvos Steigiamojo Seimo kompetenciją sutvarkyti santykius su kaimynais. Šis kompromisinis daugumos nutarimas sukėlė pačioje Taryboje krizį: protestuodami prieš Vokiečių spaudimą — keturi kairiojo Tarybos sparno nariai iš jos išstojo.

12. 1918. II. 16. Aktas.

Tačiau kadangi Vokiečių taikos derybos su Rusais nutrūko ir Lietuvos klausimas tapo Vokiečiams mažiau aktualus, o iš antrosios pusės kairiųjų secesija iš Tarybos mažino Tarybos pareiškimo įspūdį, kuris kaip tik Vokiečiams rūpėjo, — tai Vokiečiai paliko Lietuvos klausimą be tolimesnio judėjimo. Ištikrųjų tai buvo labai sveika tiek pačiai Tarybai, tiek Lietuvos Nepriklausomybės reikalui, — nes kaip tik iš šios padėties turėjo gimti ir gimė svarbus ir švarus, neapsunkintas ir nesuterštas jokiais Vokiečiams politiniais servitutais ir jokiais jiems ypatingais pasižadėjimais grynos ir aiškios Nepriklausomos Lietuvos Valstybės įkūrimo aktas. Garsus mūsų visų gerbiamas 1918. II. 16. Aktas.

Būtent Lietuvos Tarybai Vokiečių imperialistiniai siekimai, ruošiant Lietuvos Valstybės pripažinimą ir įkūrimą, buvo visai aiškūs, o kai Vokiečiai nustojo rūpintis Lietuvos klausimu ir reikšti norą pripažinti Lietuvą, tai Lietuviams nebuvo reikalo ir prasmės laikytis išanksto duotų vienšališkų pasižadėjimų ir jie kartoti. Ir be to Tarybai rūpėjo grąžinti

į savo sąstatą keturi išstoję kairiojo sparno nariai, juo labiau, kad anuo revoliuciniu metu kairiųjų Taryboje dalyvavimas buvo labai svarbus Tarybos autoritetui ir todėl Tarybos daugumos labai branginamas — ypatingai tatai buvo svarbu Tarybos autoritetui Lietuvių emigrantų tarpe revoliucinėje Rusijoje — ir kairiųjų secesija sudavė skaudų smūgį Tarybos ir jos veikiamojo darbo prestižui. Didelis socialinis, šiuo atžvilgiu tautinis, tikslas yra reikalingas didžiausios atitinkamos socialinės grupės, šiuo atžvilgiu — tautinės vienybės.

Tai gerai suprato Taryba. Ne mažiau tatai suprato ir keturi kairiojo bloko nariai, kurie ir pačia savo secesija patarnavo reikalui. Konfidenciališkai su secesijonistais buvo susitarta dėl jų grįžimo ir dėl Nepriklausomybės paskelbimo rezoliucijos turinio. Ir pagaliau vasario 16 d. Tarybos posėdy drauge su grįžusiais į Tarybą secesionistais buvo nustatyta šios rezoliucijos redakcija, ir pati rezoliucija Tarybos vienbalsiai priimta.

Ši rezoliucija sudaro istorinį Vasario 16 dienos Aktą, kuris Lietuvos Respublikoje yra laikomas teisiniu Lietuvos Valstybės įsteigimo aktu, jos teisine pradžia.

Šio akto tekstas mums rodo, kad: **a.** paskelbiama Nepriklausoma Lietuvos Valstybė, pasiremiant pripažinta tautų apsisprendimo teise ir Lietuvių 1917. IX. 18 — 23. Vilniaus Konferencijos nutarimu, kaip sudarančia laisvojo šios teisės vykdymo aktą; **b.** ši Nepriklausoma Lietuvos Valstybė ne išnaujo kuriama, bet atstatoma, vadinasi — jos atstatymo ar atgimimo faktas, įvykęs tautos apsisprendimu, užtenka paskelbti (proklamuoti), ką Taryba ir daro; **c.** Tarybos titulas šiam aktui paskelbti pareiškiamas tas, kad ji yra vienintelė Lietuvių tautos atstovybė, ir vadinasi — ji tik viena tegali Lietuvių tautos vardu teisiškai pasisakyti ir jos šiuo vardu pasisakymas yra teisinis pačios tautos valios aktas; **d.** Nepriklausoma Lietuvos Valstybė remsis demokratiniais pagrindais; **e.** jos sostinė yra Vilnius; **f.** Nepriklausomos Lietuvos Valstybės įsteigimas yra lydimas visų ją su kitomis tautomis jungusių politinių ryšių nutraukimo; **g.** Lietuvos Valstybės santvarka ir jos su kitomis valstybėmis santykiai bus galutiniai Steigiamojo Seimo nustatyti; **h.** šis Steigiamasis Seimas turi būti kuo skubiau, kaip tik tatai bus galima, sušauktas; **i.** šis Seimas bus, einant demokratiniais principais,

visų šalies gyventojų išrinktas. Šio akto tekstan taip pat įrašyta nutarimas pranešti jo tekstą Rusijos, Vokietijos ir kitų valstybių vyriausybėms, prašant jas Nepriklausomą Lietuvos Valstybę pripažinti.

Kyla klausimas, ar 1918 m. vasario 16 d. aktu Lietuvos valstybė jau buvo iš tikrųjų įkurta? Žinoma — šios dienos Lietuvos valstybės pozityvinės teisės nuostatais šį klausimą sprendžiant — tenka į jį atsakyti teigiamai: Lietuvos pozityvinė teisė laiko šį aktą ir jo datą Lietuvos valstybės įkūrimo pradžia: tad teisiškai tatai yra neabejotinas faktas, iš kurio tenka daryti visos teisinės išvados.

Tačiau to laiko faktinėmis aplinkybėmis, kada šis teisinis faktas dar nebuvo valstybės pozityvinės teisės nustatytas, į klausimą, ar šiuo II. 16. aktu Lietuvos valstybė jau buvo įkurta, — tektų atsakyti neigiamai. Lietuvos valstybės tada dar nebuvo, nes valstybės reiškiniui trūko gal svarbiausias jo elementas, kuris, taip sakant, sucementuoja ir kitus du elementus, būtent trūko valdžios, besireiškiančios teritoriniu imperiumu. Valstybinės socialinės tikrenybės atžvilgiu ši paskelbtoji Valstybė dar nebuvo išėjusi iš idėjų pasaulio. Gali būti, kad nacionalinėje Lietuvių tautoje šis paskelbtasis valstybės įkūrimo aktas ir sudarė tam tikrąjį ypatingą socialinį junginį, apimantį ir sociališkai surišusį visus tuos susipratusius Lietuvius, o gal ir kaikuriuos kitus valstybiškai nusistačiusius šalies gyventojus, kurie galėjo būti ir visiškai pasiryžę ne tiktai priimti šį aktą, kaip vėliavą savo veikimui, bet ir drausmingai pasiduoti Tarybos, kaip šios paskelbtos vadovybės valdžiai, pripažinus jos įsakymų galią; bet šitoks junginys dar buvo laisvas — subjektyvinis ir objektyvinio valstybės pobūdžio, kaip priverstinio teritorinio suvereninio junginio, dar neturėjo; tuo pačiu jisai negalėjo būti ir nesamos valstybinės pozityvinės teisės teisiškai nustatytas.

Tačiau — žinoma — politinės šio akto reikšmės Lietuvos valstybės įkūrimo procese tatai nė kiek nemažina. Politiškai ši valstybė buvo proklamuota ir proklamacijos aktas nustatė Lietuvių tautos, kaip žymiausiojo šalies socialinio veiksnio, savo valios ar tvirto valstybinio nusistatymo pareiškimą, kuris tautų apsisprendimo principu kaip tik šį laisvąjį apsisprendimą, tarptautiškai, einant viešpataujančiomis nacionaldemokratiškomis tezėmis — laikomą valstybės įkūrimo titulu, — reiškė.

13. Kaizerio 1918. III. 23. manifestas.

Okupantams-vokiečiams, lygiai kaip ir kitiems Tarybos valstybinės programos priešams, tasai svarbus politinis šio akto momentas buvo pavojingas ir piktas, nes jisai jų sumanymus pakirsdavo ir tiems sumanymams įkūnyti titulą išplėšdavo. Tad jie ir subruzdo. Galingiausieji priešų, trukdančių Tarybos programos laisvąjį vykdymą, buvo tada, žinoma, Vokiečiai, kaip faktini šalies valdovai, jos okupantai. Vasario 16 d. akte nebuvo jokių pasižadėjimų, jokių susivaržymų steigiamos Lietuvos valstybės ryšiais su Vokietija.

Tad Vokiečiai tuoj ėmė daryti presiją į Tarybą. Vasario 16 d. aktą vietos spaudoje paskelbti Vokiečių okupacinė cenzūra neleido; nors pačioje Vokietijoje keli laikraščiai, karo cenzūrai neapsižiūrėjus, šio akto tekstą paskelbė, bet cenzūra tuojau kitiems uždraudė jį perspausdinti arba komentuoti. Vokiečių valdžios buvo pareikšta Tarybai, kad esą Vokietija jau buvusi pasiruošusi Nepriklausomą Lietuvos Valstybę gruodžio 11 d. deklaracijos pagrindais pripažinti, bet vasario 16 d. aktas, kaip paneigęs anuos pagrindus, sutrukdęs tai padaryti; esą Vokietija ir dabar galėsianti Lietuvą pripažinti, bet tiktai tada, kada Taryba, panaikinus vasario 16 d. aktą, grįš į gruodžio 11 d. deklaraciją.

Taryba nuėjo kompromiso keliu: panaikinti vasario 16 d. aktą ji nesutiko, bet iš antrosios pusės ji kategoringai ir oficiališkai Vokiečiams pareiškė, kad vasario 16 d. aktas neprieštaraująs gruodžio 11 d. deklaracijoje pareikštam Tarybos nusistatymui dėl konvencijų su Vokietija ir kad, pareikšdama, jog galutinis Lietuvos su kitomis valstybėmis santykių sutvarkymas priklausąs Lietuvos Steigiamajam Seimui, ji šį savo, gruodžio 11 d. pareikštąjį, dėl konvencijų su Vokietija nusistatymą palaikanti.

Tada pagaliau Vokietija ryžosi Lietuvą pripažinti. Tai buvo atlikta iškilmingu Kaizerio (Imperatoriaus) Vilhelmo 1918. III. 23. manifestu.

Šiaip valstybės įkūrimo ir jos konstitucinės teisės atžvilgiu svetimos valstybės pirpažinimo aktas, kuris turi didelės ne tiktai politinės, bet ir teisinės reikšmės tarptautiniame bendravime, — čia lemiančios reikšmės neturi, ir galėtų rodytis, kad mūsų kurse jisai būtų neminėtinas, kaip kad smulkiau ne-

nagrinėsime kitų valstybių Lietuvos pripažinimo, įvykusio daug vėliau, kada jau Lietuvos valstybė buvo nusistojusiu socialiniu ir teisiniu faktu. Bet čia, kadangi Lietuvos teritorija tada okupacijos titulu buvo Vokiečių rankose, šis Vokiečių pripažinimo aktas turėjo ypatingos svarbos ir atsižvelgiant į tokius ir kitokius tolimesnius karo įvykius — galėjo turėti lemiančios reikšmės ir ištikrųjų veikė tolimesnį Lietuvos valstybės kūrimo darbą.

Kovo 23 d. manifestas vasario 16 d. akto visiškai nemini, bet užtat su pasigėrėjimu du sykiu mini Tarybos 1917. XII. 11. deklaraciją; jisai kalba apie „Nepriklausomą" (kuria gi prasme?) Lietuvos valstybę, tvirtos (ar pastovios) ir amžinos s ą j u n g o s r y š i a i s i r k o n v e n c i j o m i s sujungtą su Vokiečių Reichu — konvencijomis ypatingai karo, transporto, muitų ir valiutos srity; paminėta — žinoma — tai, kad tai pati Taryba, kaip pripažinta Lietuvių tautos atstovybė, panorėjusi būtent tokios Nepriklausomos valstybės, ir pabrėžta, kad Taryba pati prašiusi Vokiečių Reicho paramos; šitokia Nepriklausoma ir „laisva" Lietuva pripažįstama Vokietijos vardu ir jai atstatyti žadama pagalba ir parama, tačiau su dviem šio pripažinimo reikšmingomis sąlygomis: **a.** kad sudarant konvencijas — būtų atsižiūrima tiek Lietuvos, tiek ir Vokietijos reikalai — (tatai, žinoma, ir be paminėjimo — juridiškoj tvarkoje, nes konvencija — tai sutartis) ir **b.** kad Lietuva turėsianti proporcingai dalyvauti Vokiečių karo išlaidų naštoje, nes tasai Vokiečių karas paveikęs jos išvadavimą.

14. Padėtis 1918 m. pavasarį.

Kaizerio manifestas apie Lietuvos valstybės pripažinimą galėjo iškelti viltį, kad dabar Vokiečiai jeigu net veikiai neparems Tarybos pastangų ir nepadės jai patys sutvarkyti šalį, tai bent leis jai pačiai veikti ir perleis jai tam tikras šalies administracjos šakas, mažiau susijusias su karo reikalais.

Tačiau Vokiečiai ne tiktai nesiskubino tai padaryti, bet elgėsi taip, lyg būtų apie Lietuvos valstybę ir III. 23 manifestą visiškai užmiršę. Vokiečiai jokių administracijos šakų Tarybai neperleido ir nieko šioje srity nežadėjo, nors pati Taryba prie kiekvienos progos tatai jiems primindavo ir kreipėsi tiek į karinės okupacijos organus, tiek į Vokiečių centro val-

džią, pasiremdama Kaizerio pripažinimo Manifestu ir reikalaudama perleisti jai ypač švietimą, paprastus teismus, sanitarinę sritį... ir jos atstovaujamos šalies vardu skųsdamasi dėl rekvizicijų, dėl miškų alinimo, dėl žiauraus okupantų elgimosi, dėl germanizacijos per mokyklą... ir užtardama šalies reikalus bei skriaudas. Vokiečiai į tai nekreipė dėmesio ir dažniausia nieko neatsakydavo arba pripažindavo Tarybos reklamacijas nepagrįstomis. Okupacinė Vokiečių valdžia net nesuteikė Tarybai jokių lengvatų susisiekimo ir susižinojimo sritų; tad Taryba buvo lyg atkirsta nuo šalies, palikta sau, izoliuota, nė pati negalinti šalies opinijos veikti nė šios opinijos plačiai veikiama. Žinoma — tatai jos veiklai kliūdė ir jos autoritetą žemino, darė ją kažkokia nereikalinga įstaiga, kažkokiu Don-Kichotu; rodos — tatai Vokiečiams kaip tik ir rūpėjo: jiems nebuvo reikalo kelti Tarybos autoritetas, jį stiprinti, nes tada Lietuvos valstybingumo evoliucija nukryptų iš Vokiečių jai skiriamos linijos.

Dirbtinai Vokiečių izoliuota, bejėgė Taryba, belaukdama atitinkamos progos ir patogesnio laiko, visdėlto ūgdė savo idėją ir ruošėsi administracijos perėmimo darbui; savo komisijose ji buvo numačiusi suskirstyti šią administraciją šiais Departamentais Tarybos glėby: **a.** kariuomenės, **b.** finansų, **c.** švietimo, **d.** teisingumo, **e.** žemės ūkio, **f.** prekybos ir transporto, **g.** vidaus reikalų ir **h.** politinis — departamentai.

Nemažiau — žinoma — svarbos Tarybai turėjo ir lėšų klausimas. Labdarybės aukomis ir privatiškai skolinamais pinigais daug nenuveiksi valstybės steigimo arba šalies administracijos darbe. Tad Taryba buvo šiuo finansiniu klausimu rimtai susirūpinusi; net tokie elementariniai dalykai, kaip pačios Tarybos raštvedyba, jos kanceliarija, taip pat tokie jos jau vedami, kad ir nuolat iš visų pusių ir visokiais būdais Vokiečių trukdomi darbai, kaip skundų ir reklamacijų komisija ir tremtinių, pabėgėlių bei karo belaisvių grąžinimo komisija, — buvo reikalingi lėšų. Taryba iš Vokiečių reikalavo, kad jai būtų arba perleista kuri nors vietos mokesčių rūšis, pav. ypač tiesioginiai mokesčiai, arba būtų okupacinės valdžios jai mokama pastovi pinigų suma iš gaunamų iš šalies (vadinasi — Lietuvoje renkamų) mokesčių (reikalauta bent 100.000 markių į mėnesį). Tačiau Vokiečiai ir šiuos reikalavimus atmetė ir sutiko suteikti Tarybai iš šaly jų surenkamų pinigų... apie 19

tūkstančių į mėnesį. Vokiečiams, matyti, atrodė, kad Lietuviams ir šaliai užtenka jau vien to, kad didysis Kaizeris savo begaline malone panorėjo savo aukštu Manifestu Lietuvos valstybės vardą pripažinti.

Brastos taika tarp Vokiečių ir RSFSR-o užfiksavo rytinę Lietuvos sieną, kiek skirtingą nuo tos, kurią vėliau nustatė Lietuvos su RSFSR-u Maskvos 1920.VII. 12., taikos sutartis. Tačiau šios rytų sienos užfiksavimas dar, žinoma, neišsprendė viso Lietuvos valstybės teritorijos klausimo, kurio nepalietė ir Kaizerio pripažinimo Manifestas.

Matyti — tiek galutinį Lietuvos valstybės teritorijos nustatymą, tiek konkretų konstitucinį šios valstybės steigimą Vokiečiai rezervavo sau ir nenorėjo to pačiai Lietuvai (Tarybai) pavesti; o be to gal dar norėjo visą Lietuvą, kaip politinį vienetą, arba kurias jos dalis laikyti atsargoje, kaip eventualių kombinacijų objektą galutinioms taikos deryboms ir galutiniam Rytų Europos likimo sutvarkymui po Karo.

15. Vokiškųjų unijų sumanymų pavojus.

Tuo laiku (1918 m. pavasarį) Vokiečių spaudoje ir Vokiečių politinių agentų Lietuvoje veikime pasireiškė mintis ir propaganda sujungti (arba ištikrųjų įjungti) Lietuvą nors ir kaip politinį vienetą su Saksonija; tai buvo motyvuojama — žinoma — Saksonijos emigracijos bei kolonizacijos reikalais, aukštais kultūros skleidime („Kulturtregerizmo") sumetimais, Lietuvių nesugebėjimu sutvarkyti ir išlaikyti šalies valstybingumą ir t. t. Oficialinė Vokietija tylėjo.

Pagaliau liepos mėn. Taryba ryžosi kategoringiau pasisakyti ir padaryti tam tikrus žygius, galinčius — jos, arba bent Tarybos daugumos, nuomone — kiek paveikti Lietuvos teisinės padėties aiškumą ir paskubinti Lietuvos valstybės praktišką steigimą. Jau 1917 m. gruodžio mėn. Taryba turėjo progos išsitarti dėl Lietuvos valstybės būsimos formos ir jos konstitucinio rėžimo; ji tada pareiškė, kad esamomis aplinkybėmis tai turėtų būti konstitucinė paveldėtinė monarchija su demokratiniu-parlamentiniu rėžimu ir su Romos - katalikų tikėjimo dinastija; bet pareikšdama tai — Taryba tada drauge pareiškė, kad galutinis šios problemos (Lietuvos valstybės formos ir rėžimo) išsprendimas turis pareiti nuo Lietuvos

Steigiamojo Seimo, kurio autoritetui šį sprendimą ji ir rezervuojanti.

Tačiau štai dabar, išgąsdinta šių unijos su Saksonija ir kitokiais vokiečių sumanymais ir norėdama jiems užbėgti už akių ir drauge Lietuvos valstybės steigimo klausimą taip sakant suaktualinti, — Taryba ryžosi tatai pati spręsti, nebelaukdama būsimojo, nežinia kada ir kieno galinčio būti sušauktu, savaime, kaip Deus ex machina, neatsirasiančio — Steigiamojo Seimo. Tiktai ji vis dar neatspėjo skubiai jau artėjančios Vokiečių karo katastrofos, kuri turėjo ir Lietuvos likimą nuo Vokiečių imperialistinio spaudimo paliuosuoti ir iš jų valios išjungti. Galų gale ši emancipacija ir Tarybai kaip tik rūpėjo, bet jos dauguma manė, kad tatai esą pasiekiama tiktai gudriomis kombinacijomis, nes Vokiečių jėga esanti nesulaužoma.

16. Lietuvos Tarybos 1918. VII. 11. nutarimai. Lietuva — konstitucinė monarchija.

Ir štai VII. 11. Taryba padarė drąsų ir kiek rizikingą žygį; jinai priėmė du svarbius nutarimus:

1. pirmas nutarimas liečia pačios Tarybos vardą: Taryba, konstatuodama Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimą ir jos Vokiečių Reicho pripažinimą, kaip teisinį faktą, nutarė vadintis „Lietuvos Valstybės Taryba".

2. antras nutarimas — daug sudėtingesnis; jisai sprendžia valstybės formą ir jos konstitucinę santvarką. Dalykas buvo toks:

Vokiečių politinių srovių tarpe gal labiausia prielankus Lietuviams buvo katalikiškas „Centras" (katalikų partijos pavadinimas); kai Vokiečių spaudoje ir politinėse srityse buvo agituojami įvairūs Lietuvos unijos su Saksonija ar su Prūsais sumanymai arba į Lietuvos sostą kandidatų pavardės — iš Vokiečių Centro buvo nurodoma, kaip toks kandidatas Wilhelmas Uracho princas Würtembergo grovas (Lietuvoje populeriškai „Urachu" — „Urachas" — vadinamas); jisai buvo katalikas, vyras išlavintas, nė artimos giminystės, nė politikos ar intrigos ryšiais nesurištas su Vokietijoje ir jos žemėse viešpataujančiomis dinastijomis.

Tarybos daugumai kai ji jau pasiryžo spręsti Lietuvos valstybės formą ir nustatyti kandidatą į karališkąjį Lietuvos sostą, — princas Wilhelmas Urachas atrodė tinkamiausiu arba tiesiog vieninteliu tinkamu kandidatu. Su Vilhelmu Urachu konfidenciališkai buvo susitarta; jam statomas sąlygas jisai sutiko priimti.

Savo nutarimu Taryba Urachui ir jo tiesioginiams vyriškiems įpėdiniams paveda Lietuvos karališkąjį vainiką (karūną); sosto įpėdinystės tvarką nustatys Lietuvos konstitucija; Lietuva bus demokratinė monarchija; jos konstitucija bus Tarybos su karaliaus sankcija nustatyta ir paskelbta; Vilhelmas Urachas, priėmęs visas šio nutarimo sąlygas, įžengia į Lietuvos sostą, pasivadindamas karaliumi Mindaugu II; įžengdamas į sostą — karalius (Mindaugas II, tiek jo įpėdiniai) prisiekia gerbti konstituciją ir ginti Lietuvos Nepriklausomybę bei jos teritorinį neskaldomumą; be tautos atstovybės sutikimo karalius negali priimti kurios kitos valstybės karūnos; su visa savo šeima karalius turi gyventi Lietuvoje; be tautos atstovybės sutikimo jisai negali būti užsieny ilgiau kaip 2 metai; lietuvių kalba yra ne tiktai valstybinė, bet ir Karaliaus Rūmų (Kiemo) kalba; karaliaus vaikai auklėjami Lietuvoje ir eina mokslą lietuvių mokykloje; tiktai baigę mokslo studijas Lietuvoje — jie gali tęsti studijas užsieny; karaliaus civilinis lapas karaliui visam jo karaliavimo laikui nustatomas tautos atstovybės tada, kada naujas karalius žengia į sostą; visus Karališkųjų Rūmų (Kiemo) tarnautojus karalius pasirenka tik iš Lietuvių, kurie moka lietuvių kalbą; tiktai per pirmuosius penkerius metus šiai tarnybai karalius gali pasikviesti ir svetimšalius, bet vis dėlto su rezerva, kad jie sudarytų ne daugiau, kaip vieną trečdalį viso karaliaus Rūmų tarnautojų personalo; Lietuvos konstitucija bus sudaryta šiais principais: šalis bus valdoma karaliaus ir tautos atstovybės; įstatymams leisti organas bus sudarytas iš karaliaus ir tautos atstovybės; tautos atstovybė susidės iš dviejų rūmų: aukštesniųjų rūmų — Tarybos — ir žemesniųjų rūmų — Seimo; kiekvienas įstatymas turės būti atstovybės priimtas ir karaliaus sankcionuotas; įstatymų iniciatyva priklauso karaliui, ministerių kabinetui ir penkiolikai tautos atstovybės narių; vykdomoji galia (valdymas) yra vykdoma karaliaus per ministerių kabinetą, kuris yra karaliaus skiriamas ir tau-

tos atstovybės kontroliuojamas; ministeriai ir kiti aukštieji valdininkai karaliaus skiriami iš Lietuvių, kurie moka lietuvių kalba ir kurie šia kalba naudojasi; karalius pasižada laisvąjį tikybinių kultų vykdymą laiduoti; konstitucijos keitimo iniciatyva priklauso tiek karaliui, tiek absoliutinei žemesniųjų rūmų sąstato daugumai; už dešimtį metų, skaitant nuo karaliaus į sostą įžengimo, konstitucija bus reviduota.

Analizuojant šiuos konstitucinius principus, galima konstatuoti, kad sumanyta ir Tarybos siekiama buvo kompromisinė konstitucinė monarchija (tatai matyti ypač iš konstitucijos priėmimo ir jos keitimo tvarkos, taip pat iš to, kad įstatymų leidimo funkcijoje karalius dalyvauja greta tautos atstovybės pats asmeniškai, nes „per ministerių kabinetą“ jisai vykdo tiktai vykdomąją funkciją, todėl ir įstatymų iniciatyvoje jisai statomas paraleliškai su ministerių kabinetu — pasakyta, „karalius, ministerių kabinetas ir tautos atstovybė“, o ne „vyriausybė ir tautos atstovybė“), tačiau yra ir demokratinės monarchijos žymė, kuri reiškiasi ypač tuo, kad karalius kviečiamas į sostą kad ir laikinosios, bet vis dėlto tautos atstovybės — Tarybos, — ir būtent tam tikromis sąlygomis; analoginė žymė galima numatyti ir tautos atstovybės sutikime karaliui užimti kitą sostą; vis dėlto dominuoja aiškus kompromisinės konstitucinės monarchijos žymės; kai dėl konstitucinio rėžimo, kurį Taryba čia sumanė ir siekė, — jisai yra parlamentinis be ypatingų konstitucijoje kristalizuojamų kontinentinio (ar prancūziško) iškreipimo žymių; jokiu būdu tatai ne seimokratija.

17. Vokiečių reagavimas į Lietuvos Tarybos 1918. VII. 11. nutarimus.

Tarybos nutarimas dėl princo Vilhelmo Uracho išrinkimo Lietuvos karaliumi Mindaugu II buvo daugumos priimtas prieš 7 narių opoziciją; opozicija motyvavo savo priešingą nusistatymą tuo, kad valstybės formos problema tegalinti būti sprendžiama tik Steigiamojo Seimo ir kad šis principas yra pačios Vilniaus Konferencijos nustatytas, o kadangi pati Taryba remiasi šios Konferencijos rezoliucijomis, kaip teisiniu savo veikimo principu, tai ji šio klausimo pati spręsti ir tuo

būdu pavaduoti Steigiamąjį Seimą ir savintis jo funkcijas ji negalinti.

Iš šios 7 narių opozicijos grupės išsiskyrė ypač 4 kairiojo sparno nariai, kurie pasisakė griežtais respublikonais, principiškai negalinčiais sutikti su monarchiniu klausimo sprendimu ir negalinčiais ant savęs imti šiuo reikalu atsakomybės prieš tautą, o todėl išeinančiais iš Tarybos sąstato. Tačiau galutinai išėjo trys: p. p. Mykolas Biržiška, Steponas Kairys ir Stanislovas Narutavičius.

Sąryšy su šia antra secesija Taryba liepos 13 d. kooptacijos tvarka papildė savo sąstatą 6 naujais nariais, būtent po du iš šių trijų partijų: pažangiečių, tautininkų, krikščionių demokratų ir demokratų-santariečių; tatai buvo p. p. prof. A. Voldemaras, Martynas Yčas, dr. Eliziejus Draugelis, kunigas dr. Juozas Purickis, Stasys Šilingas ir dr. Jurgis Alekna.

Visų šių Tarybos liepos 11 ir 13 d. nutarimų — tiek dėl pasivadinimo „Valstybės Taryba“, tiek dėl karaliaus išrinkimo ir valstybės formos bei konstitucijos principų nustatymo, tiek pagaliau dėl naujų narių kooptacijos — Vokiečiai nepripažino ir jų vykdyti neleido. Šie nutarimai paskelbti nebuvo leista. Užtai visiems Vilniaus laikraščiams Vokiečių buvo įsakyta perspausdinti be jokių komentarų Vokiečių valdžios organo, Vokietijoje ėjusio laikraščio „Norddeutsche Allgemeine Zeitung“ straipsnis, kuriame Tarybos VII. 11. nutarimai buvo šitaip vertinami: esą — žmonių grupė Lietuvoje, susidedanti iš Tarybos narių dalies, įsteigusi kažkokią organizaciją, pasivadinusią „Lietuvos Valstybės Taryba“; ši nauja organizacija, Vokiečių valdžios nepripažinta ir teisiškai Lietuvai neatstovaujanti, tad ir negalinti šalies vardu kalbėti ir veikti, — be Vokiečių valdžios žinios nutarusi pakviesti princą Urachą į Lietuvos sostą; visa tai esą neteisėta ir jokios reikšmės turėti negali, juo labiau, kad šie klausimai liečią ir Vokietijos reikalus, Lietuvos gi valstybės pripažinimas (Kaizerio manifestu) buvęs sąlyginis, būtent buvę pareikšta, kad Lietuvos valstybė pripažįstama tik tiek, kiek ji sudarysianti su Vokietija konvenciją, atitinkančią Vokiečių interesams, o tatai, žinoma, apimą ir valstybės santvarką bei valstybės sosto klausimą.

Siunčiant Vilniaus spaudai šį straipsnį be jokių komentarų perspausdinti — iš Vokiečių Pressbiuro Ob. Ost., pasire-

miant Rytų Karo Vado įsakymu buvo drauge įspėta, kad jei kuris laikraštis to nepadarys, tai jisai bus tuoj konfiskuotas ir jo redakcija bus uždaryta. Valstybės Tarybos organas „Lietuvos Aidas", Tarybos Pirmininko p. Antano Smetonos redaguojamas, ir tapo sustabdytas, nes p. Smetona atsisakė tai padaryti be komentarų ir — pareikšdamas Pressbiurui, kad šis „Norddeutsche Allgemeine Zeitung" pareiškimas neatatinkąs tikrenybės ir kad todėl jis jį galėsiąs perspausdinti tiktai su atitinkamomis redakcinėmis pastabomis. Ir laikraštis („L. Aidas") dėliai to apie mėnesį neišeidavo. „Norddeutsche Allgemeine Zeitung'o" pranešimas kaip tik atitiko Vokiečių pažiūrą į šių Tarybos nutarimų klausimą.

Taryba gi su tuo sutikti negalėjo, nes jos pažiūromis ir nusistatymu — Lietuvos valstybinis ir konstitucinis susitvarkymas esąs pačios Lietuvos kompetencijoje: jei Lietuva yra nepriklausoma valstybė — o ji kaip tik tokia pasiskelbė ir Vokiečių tapo pripažinta, — tai reiškia, kad ji yra suvereninė; vadinasi — Vokiečių pretenzijos spręsti Lietuvos valstybinį likimą ir jos santvarką duodančios neleistiną ir priešingą tarptautinei teisei svetimos valstybės kišimąsi į valstybės vidaus reikalus; esą — visai kas kita Lietuvos (Tarybos) pasižadėjimas dėl konvencijų su Vokietija: šias konvencijas, atsižvelgiant į abiejų valstybių reikalus, sudarysianti su Vokietija tiktai viduje susitvarkiusi Lietuva, bet jokiu būdu šių konvencijų negalėsianti Lietuvai nustatyti viena Vokietija.

Tačiau šios teorinės diskusijos ir valstybinės koncepcijos ginčai tarp Tarybos ir Vokiečių tuo metu buvo Lietuviams grynai platoniškos; jėgų santykiavimas tarp šių dviejų ginčo dalyvių buvo aiškiai ne Lietuvių naudai, Vokiečiai gi buvo griežti ir nusistatė savo jėga naudotis; tiktai išoriniai tarptautiniai veiksniai, su kuriais jiems teko kiek skaitytis ir kurie jau greitai turėjo Vokiečių jėgą sutriuškinti, galėjo juos priversti išsižadėti — bent laikinai — savo imperialistinių ir kulturtregeriškų siekimų Rytuose. Bet tuo laiku jie dar nebuvo galutinai pralaimėję karą ir nebuvo linkę Tarybai nusileisti; bent Rytuose jie dar tikėjosi savo užbrėžtus tikslus išlaikyti.

Tad Taryba nepajėgė savo liepos mėnesio nutarimų apginti; griežtumas gi ir opozicinis tvirtumas, kurį tuo metu Lenkijoje parodė Vokiečių atžvilgiu Pilsudskis, Lietuvai, bent Ta-

rybos pažiūromis, buvo nepriimtinas, nes Lietuvos valstybingumo klausimas nebuvo tiek tarptautiškai subrendęs, kaip kad Lenkijos, ir iš kitų kaimynų gręsė toks pavojus, kokio Lenkijai nebuvo; Tarybai atrodė, kad tas silpnutis Lietuvos valstybingumo branduolis, tokia menkutė šios idėjos liepsnelė, kokia pasireiškė vasario 16 d. aktu ir Kaizerio pripažinimo manifestu, turi būti bent principiškai išsaugota, nes jai žuvus ir užgesus — viskas būsią pražudyta. Tad viskas buvo aukojama tam, kad bent ši liepsnelė išsilaikytų. Šitokia buvo Tarybos kompromisų mintis.

Taryba mėgino kiek priešintis Vokiečių brutališkam spaudimui, bet pagaliau turėjo nusileisti. Dėl pasivadinimo „Lietuvos V a l s t y b ė s Taryba“ iškarto Taryba spyrėsi ir mėgino šiuo tikslu santykiuose su Vokiečių valdžia naudotis. Bet kai Vokiečiai, šio titulo nepripažindami, ėmė visus Tarybos raštus, šiuo vardu pažymėtus, jai grąžinti, be jokio atsakymo, kaip gaunamus iš jų nepripažintos organizacijos, tai Taryba nusileido ir oficialiuose santykiuose žodį „valstybės“ iš savo vardo išbraukė, pasitenkinusi vardu: „Lietuvos Taryba“, su kuo Vokiečiai sutiko. Tačiau ir po to ją kartais vadindavo „Landesrat“. Nutarimas dėl karaliaus Mindaugo II (Vilhelmo Uracho) pats savaime liko neįvykdytas ir santykiuose su Vokiečiais jau net nebuvo svarstomas nei minimas; jisai pakybo ore, kaip kaž kas nerealaus. O kai dėl 6 naujų narių kooptacijos, tai Vokiečiai iš karto nenorėjo šios kooptacijos teisėtumo pripažinti, tvirtindami, jog pirmieji 20 Tarybos narių buvę vokiečių paskirti, tad tiktai Vokiečiai galį Tarybos narius skirti, bet jokiu būdu ne pati Taryba kooptuoti; pagaliau Vokiečiai juos patvirtino.

18. 1918 metų liepos-spalių mėnesiai.

Ir vėl kelius ilgus mėnesius kartojasi ta pati komedija, kaip prieš liepos mėnesį: Taryba ir jos Prezidiumas (Tarybos pirmininkas p. Antanas Smetona, vicepirmininkai — dr. Jurgis Šaulys ir kun. Justinas Staugaitis, generalinis sekretorius — p. Šernas) skundėsi Vokiečiams dėl rekvizicijų, dėl banditizmo ir saugumo stokos šaly, dėl žiauraus elgimosi, dėl priverstinių darbų; siuntė memorandumus, kuriuose įrodinėjo, kad esą reikalinga Lietuvos valstybė konkrečiai organizuoti; reikalavo leisti įkurti vietos savivaldybę, miliciją, Lietuvos užsienių at-

stovybę, vyriausybę, nustatyti Lietuvos biudžetą, autonomizuoti Lietuvos finansus. „Ir stebūklas atsitiko: senis kalba į paveikslą, jam paveikslas anei žodžio — tokia jųjų kalba buvo". O jei kartais Vokiečiai ir atsakydavo, tai vis kalbėjo ne apie tai, kad ji nesanti kompetentinga tvarkyti valstybę arba išviso ką nors spręsti ir panašius dalykus, — kad Vokietija Lietuvą sutvarkysianti, kai reikalas ir aplinkybės bus subrendusios ir t. t...

Padėtis kiek pagerėjo Lietuvos valstybės kūrimo naudai tiktai tada, kai Vokiečių karo sąjungininkai — Austro-Vengrija, Turkija, Bulgarija — nebepajėgdami toliau karą tęsti, ėmė vienas po kito kapituliuoti prieš Europos aliantus ir jau pati Vokietija, pajutusi, kad karas jos nebus laimėtas, ėmė ruoštis taikai, iškarto dar tikėdamasi užbaigti karą kompromisiniu nusileidimu ir prisitaikinimu prie Amerikos Prezidento Woodrow Wilsono paskelbtų tarptautinio teisingumo bei teisėtumo principų. 1918 m. spalių mėn. pradžioje Vokiečių kancleriu tapo liberalinis Badeno kunigaikštis Maksas, kurio vyriausybė griežtai pasuko Vokietijos politikos vairą į demokratiją ir tarptautinį susitaikinimą.

Tada Lietuvos Valstybės Taryba santykiuose su Vokiečiais pasijuto kiek stipresnė ir drąsiau ėmė savo reikalavimus kelti. Ypatingai jos buvo reikalauta: **a.** kad Tarybai būtų leista organizuoti diplomatinė Lietuvos atstovybė, pirmon eilėn — Vokietijoje; **b.** kad būtų leista sudaryti Lietuvos vyriausybė ir būtų sutvarkyti Lietuvos sienų ir finansų klausimai; tuo tarpu vykdomoji galia buvo Tarybos perleista jos Prezidiumui, kuris tarp kito ko turėjo ir pasirūpinti vyriausybę sudaryti; **c.** kad sudarytai Lietuvos vyriausybei okupacinė Vokiečių valdžia pradėtų perdavinėti atskiras šalies valdymo ir administracijos šakas ir iš viso pradėtų likviduoti okupaciją; **d.** kad Tarybai būtų leista organizuoti ginkluotas Lietuvos pajėgas šalies sienoms saugoti ir vidaus tvarką palaikyti.

Tačiau Taryba, matyti, dar nevisai buvo įsitikinusi galutiniu Vokiečių karo pralaimėjimu ir dar nenumatė artėjančios revoliucinės katastrofos pačioje Vokietijoje bei visiško Vokiečių jėgų subyrėjimo, turinčio iš Vokietijos rankų visiškai numušti bet kurią įtaką į karo likvidaciją ir jos padarinius. Aiškėjančioje tarptautinėje situacijoje, lygiai kaip ir Rytų Europos painioje socialinėje bei politinėje padėty jau tada tiek monar-

chizmo principo laikymasis, tiek Vokiečio kandidatūra į karališkąjį Lietuvos sostą atrodė ne vietoje. Vis dėlto Taryba ir jos Prezidiumas, kaip Tarybos vykdomasis organas, — vis dar santykiuose su Vokiečiais ir savo reikalavimuose laikėsi seno nuisistatymo dėl Vilhelmo Uracho išrinkimo Lietuvos karaliumi, kaip įvykusio teisinio fakto, lyg kad tatai būtų dalykas galutiniai išpręstas ir nusistovėjęs. Naujoji Vokiečių valdžia Tarybos reikalavimams dėl Lietuvos vyriausybės sudarymo griežtai neprieštaravo, pati taip pat apie tai kalbėjo, bet leisti vykdyti nesiskubino; jos organai keldavo tai laikinosios Regencijos (ar Regentūros) Tarybos Lietuvoje sudarymo reikalingumą, kaip organo, kuriuo būtų galima Lietuvos valstybės kūrybą paremti, tai kitus preliminarinius klausimus, gaišindami laiką ir painiodami problemą.

19. Lakinoji 1918. XI. 2. Lietuvos valstybės konstitucija.

Tiktai lapkričio pradžioje Taryba pagaliau ryžosi pati griežčiau veikti ir mažiau su Vokiečiais skaitytis.

Būtent spalių 28 d. buvo sušaukta Valstybės Tarybos plenumo sesija. Lapkričio 2 d. Taryba vienbalsiai priėmė nutarimą, kuriuo anuliuojama jos VII. 11. nutarimas dėl princo Uracho išrinkimo Lietuvos karaliumi ir nustatoma, jog galutinis Lietuvos valstybės santvarkos išsprendimas rezervuojama Lietuvos Steigiamajam Seimui.

Panaikinusi savo pirmykštį valstybės santvarkos projektą ir atidėjusi šį klausimą iki Steigiamojo Seimo — Taryba, ruošdamasi veikliam valstybės organizavimui, turėjo kurią nors bent laikinąją santvarką nustatyti. Ji tatai tuojau ir padarė, paskelbus tą pačią dieną 1918. XI. 2 laikinosios konstitucijos pagrindinį įstatymą („pamatiniai dėsniai“). Skelbdama tai — Taryba pasirėmė savo, kaip aukščiausios (suvereninės) valstybės galios laikytojos ar reiškėjos, titulu; pareikšdama tatai šio akto įžangoje — ji ten pat drauge pareiškė, kad šią konstituciją ji nustato tiktai savo valdžiai vykdyti, bet ne Lietuvos Valstybės santvarkai, pareinančiai nuo Steigiamojo Seimo galios.

Ši laikinoji 1918. XI. 2 konstitucija, susidedanti iš 29 straipsnių, yra padalinta į 6 skyrius. Pirmieji 4 skyriai nustato laikinosios valdžios organizaciją, penktasis — viešasias subjektyvines teises, pavadintas „pamatinėmis piliečių teisėmis“, ir šeštasis — Steigiamąjį Seimą.

Pagrindiniai valdžios organai valstybės viršūnėje nustatyti du: **a.** Valstybės Taryba ir **b.** Valstybės Tarybos Prezidiumas su Ministerių Kabinetu, sudarą kombinuotą organą — kombinuotą vyriausybę.

Valstybės Tarybai priklauso konstitucijos ir paprastų įstatymų leidimo galia (žinoma — čia turima galvoje tiktai *laikinosios* konstitucijos leidimas bei keitimas, nes ir visa čia organizuojama galia pati yra laikina). Laikinoji steigiamoji (laikinajai konstitucijai leisti bei papildyti) galia Valstybės Tarybos vykdoma tuo būdu, kad konstitucijai išleisti reikia, kad ji būtų priimta kvalifikuota dviejų trečdalių balsų dauguma, o konstitucijos pakeitimai ir papildymai tegali būti padaryti tik tada, kai jie yra pasiūlyti (pareikalauti) bent pusės visų Tarybos narių ir jie taip pat turi būti priimti „arba atmesti" (?) dviejų trečdalių (atrodo, kad tiktai balsavusių, o ne visų) balsų dauguma.

Paprastus įstatymus, kuriuos šis aktas taip pat vadina „laikinaisiais", svarsto ir leidžia Valstybės Taryba, bet čia jau kvalifikuota balsų dauguma nereikalaujama. Vadinasi — priimama rašytosios konstitucijos metodas.

Vyriausybė dalyvauja įstatymų leidime tuo būdu, kad Ministerių Kabinetas, kaip kad ir pati Taryba, turi įstatymų iniciatyvos (neaišku, ar ši iniciatyva liečia ir konstitucijos leidimą ar keitimą; pabrėžtina, kad iniciatyva pavedama vienam Kabinetui, o ne kombinuotai vyriausybei) ir kad Tarybos Prezidiumas promulguoja (tad — aišku — ir skelbia, kiek skelbimas reikalaujamas) Tarybos leidžiamus įstatymus.

Kaip sudaroma Valstybės Taryba, koks jos sąstatas — apie tai ši konstitucija nieko nesako; aišku, kad ji turi galvoje esamąją Tarybą, kuri tokiu būdu yra permanentiniu laikinosios valdžios organu: ji, kaip Dievas, kaip pats suverenas, *yra, kadangi yra*; ne iš konstitucijos ji atsirado ir todėl konstitucija jos kilmės, kuri yra visam konstitucinio provizoriumo laikui iki paties Steigiamojo Seimo baigta, — neliečia, nors jos veikimą ir konstitucinę padėtį jau sutvarko ir iš suverenumo į teisinės drausmės vėžes įstato; Steigiamasis gi Seimas, kaip naujas ir didesnis steigiamosios galios ponas — jau nuolatinis ir tvirtas, o ne laikinasis, ponas, jam susirinkus — pakirs tiek pačios Tarybos, tiek jos konstitucijos, laikinąją steigiamąją galią.

Vyriausybės, kurios kaip ir visos konstitucinės valdžios buveinė yra valstybės sostinėje — Vilniuje (konstitucija tatai įsakmiai pareiškia), — kaip sakiau, yra kombinuota: ji susideda iš dviejų organų — Valstybės Tarybos Prezidiumo ir Ministerių Kabineto. Šitas charakteringas vyriausybės dvilypumas yra paskolintas iš parlamentarizmo, būtent iš seimokratinės jo lyties. Tarybos Prezidiumas maždaug atitinka Respublikos Prezidentą, bet skiriasi nuo jo ypač savo kolegiališkumu (Tarybos Pirmininkas ir du vicepirmininkai), taip pat tuo, kad konstitucija nesutvarko jo narių teisinės padėties (nenustato, kaip jie yra renkami, nenustato jų funkcijoms jokios kadencijos, nenormuoja jų santykių su Taryba), palikdama tai pačios Tarybos reguliaminui ar įstatymui; kaip Tarybos Prezidiumas — šis organas drauge yra pačios Tarybos organu, ir kaip toks, pareina nuo Tarybos; vadinasi — politiškai neatsakingos vyriausybės viršūnės, kaip valdomosios (vykdomosios) galios reiškėjo, kurį numato parlamentarizmas (tatai yra vienas parlamentarizmo principų) — čia nėra. 1918 m. lapkričio 2 d. laikinoji konstitucija šitaip suskirsto dvilypę vyriausybę: Valstybės Tarybos Prezidiumas, kuris iki tam tikro aukščiausiojo valdžios organo sudarymo vykdo šio organo galią (vadinasi — tokio viršūnės organo jau laikinoje konstitucijoje sudarymas yra numatomas ir rezervuojamas) — t u r i vykdomąją galią ir v y k d o p e r Tarybai atsakingą Ministerių Kabinetą.

Valstybės Tarybos Prezidiumo funkcijas ši konstitucija šitaip išdėsto: jisai — **a.** Valstybės Tarybos vardu promulguoja laikinuosius įstatymus ir tarptautines sutartis (visom šios sutartys vadinasi — paruošti jų projektai, yra pačios Valstybės Tarybos apsvarstomi ir priimami); **b.** skiria ministerių pirmininką ir jam paveda sudaryti Ministerių Kabinetą; **c.** tvirtina Ministerių Kabineto sąstatą; **d.** reprezentuoja valstybę; **e.** skiria Lietuvos pasiuntinius į užsienius ir priima svetimų valstybių akredituotus atstovus; **f.** skiria aukštesniuosius karinės ir civilinės administracijos valdininkus; **g.** prižiūri kariuomenę, organizuojamą Lietuvos nepriklausomybei ir jos teritorijos neliečiamybei ginti; **h.** skiria Vyriausiąjį Karo Vadą; **i.** saugoja Valstybės antspaudą; **j.** sušaukia Valstybės Tarybą savo iniciatyva arba Tarybos narių bent trečdaliui

pareikalavus; k. skiria Valstybės Tarybos posėdžius (juos gali ir pati Valstybės Taryba skirti).

Prezidiumo aktai yra reikalingi visų trijų šio Prezidiumo narių parašų. Visi Valstybės Tarybos Prezidiumo skelbiamieji aktai — reikalingi Ministerių Pirmininko arba atitinkamo ministerio kontrasignacijos, vadinasi — per kontrasignaciją Ministerių Kabinetas, kuris yra solidarus ir kurio nario parašas (kontrasignacija) visą Kabinetą užangažuoja, — visame kame yra Prezidiumo funkcijų dalyvis (kaip tatai pasitvirtina tuo, kad Prezidiumas tegali vykdyti savo valdomąją galią tiktai per Ministerių Kabinetą).

Antrasis vyriausybės veiksnys ar organas, kurį jau esame minėję, — Ministerių Kabinetas, susidedąs iš Valstybės Tarybos Prezidiumo paskirtojo Ministerių pirmininko ir jo pasikviestų ministerių, Valstybės Tarybos Prezidiumo patvirtintas, yra solidariškai prieš Valstybės Tarybą atsakingas (politinė atsakomybė); Valstybės Tarybai ar kuriai jos komisijai pareikalavus — tiek jisai pats, tiek atskiri ministeriai turi suteikti žinių ir paaiškinimų, o Valstybės Tarybai jam pareiškus nepasitikėjimą — tuojau atsistatydina (tai kontinentinio parlamentarizmo charakteringas bruožas, nes, žinoma, Valstybės Tarybos paleidimas išviso šiai konstitucijai yra nežinomas ir net neįmanomas). Ministerių Kabineto nariai gali būti skiriami iš Valstybės Tarybos narių ir būdami ministeriais — jie lieka Tarybos nariais. Kabinetui atstovauja Ministerių pirmininkas arba jo pavaduotojas. Kaip buvo sakyta — Ministerių Kabinetas turi įstatymų iniciatyvos. Apie tai, kad atskiri Ministerių Kabineto nariai, ministeriai, turi kiekvienas savo žinioje tam tikrą administracijos šaką — ministeriją — lapkričio konstitucija nesako, bet tatai lyg savaime suprantama ir, žinoma, praktikoje buvo daroma.

Jokios įstatymų sankcijos arba veto (absoliutinio ar reliatyvinio) ši konstitucija vyriausybei nepaveda.

Ši 1918 m. lapkričio 2 d. laikinoji konstitucija tvarko ir Steigiamojo Seimo sušaukimą. Ji nustato, kad Steigiamasis Seimas bus sušauktas einant įstatymu, kurį išleis laikinoji valdžia. Jisai bus renkamas visuotiniu, lygiu, tiesioginiu ir slaptu balsavimu (proporcinio atstovavimo principas neminimas). Rinkimams į Steigiamąjį Seimą pasibaigus — šis Seimas susirinks Vilniuje laikinosios valdžios paskirtą dieną, ir pradės tei-

sėtai veikti, vadinasi — įgys savo galią, kai bus susirinkę į posėdį bent du trečdaliu išrinktų atstovų.

Be anksčiau nurodytų valstybės valdžios provizorinės organizacijos nuostatų — ši laikinoji konstitucija savo V skyriuje (22 — 25 str.) šiaip nustato viešąsias subjektyvines teises („pagrindines piliečių teises"):

a. visų piliečių lygybė prieš įstatymą; jokių privilegijų nėra; konstitucijoje dar pabrėžiama, kad šioje lygybėje nedaroma jokio lyties, tautybės, tikybos ar luomo skirtumo;

b. asmens neliečiamybė,

c. buto neliečiamybė,

d. nuosavybės neliečiamybė,

e. tikybos laisvė,

f. spaudos laisvė,

g. susirinkimų laisvė, išskyrus ginkluotų asmenų susirinkimus, kurie draudžiami,

h. draugijų (sąjungų) laisvė, tačiau tąja sąlyga, kad jų tikslai ir priemonės nebūtų priešingi valstybės įstatymams.

Bet konstitucija pareiškia, kad karo metu arba kiek tatai būtų reikalinga gresiančio sukilimo ar riaušių pavojui pašalinti — valdžia gali ypatingais įstatymais konstitucijos laiduojamas laisves (pp. b — h.) laikinai suvaržyti.

Pagaliau paskelbiama, kad tais atsitikimais, kada kuris dalykas dar nėra Lietuvos valdžios išleistais įstatymais sutvarkytas, — laikinai lieka galioje ir veikia seni prieškariniai įstatymai (vadinasi — įstatymai, veikę Lietuvoje iki 1914. VIII. 1.), kiek jie nėra priešingi Laikinosios Konstitucijos pamatiniams Dėsniams (vadinasi — šiai Konstitucijai).

20. Politinė atmosfera Lietuvos valdžiai besikuriant.

Priėmus šią laikinąją 1918. XI. 2. konstituciją — Valstybės Tarybos Prezidiumas tuojau lapkričio 5 d. paskyrė Tarybos narį prof. Augustiną Voldemarą Ministerių pirmininku, o tasai lapkričio 11 d. sudarė pirmąjį Lietuvos Ministerių Kabinetą su šiais 6 ministerių portfeliais: **a.** užsienių reikalų, **b.** teisingumo, **c.** vidaus reikalų ir kultų, **d.** finansų (čia įėjo ir susisiekimas), **e.** prekybos ir pramonės, **f.** žemės ūkio ir valstybės turtų.

Laikinosios konstitucijos nustatymas ir vyriausybės sudarymas — tai buvo žymus žingsnis pirmyn valstybės kūrimo darbe; nemažesnės reikšmės turėjo ir tas faktas, kad apie tą laiką į Valstybės Tarybą sutiko įeiti ir šiuo su nepriklausomos valstybės kūrimo darbu susisolidarizuoti — dvi trijų Lietuvos teritorijoje žymiausių tautinių mažumų: Žydai ir Gudai. Nesutiko į Tarybą įeiti ir pasiliko už Tarybos durų — Lietuvos Lenkai.

Tačiau kaip tik šiuo laiku pradėtąjį Lietuvos valstybės steigimo darbą laukė pats sunkiausias bandymas, kuris sudarė šiam darbui didžiausiąjį pavojų. Per visą lapkričio ir gruodžio mėn. Vokiečiai, jau besiruošdami apleisti Lietuvą ir likviduoti savo okupaciją bent rytinėje Lietuvos daly, į kurią kaip tik įeina jos sostinė Vilnius, kuriame buvo sukoncentruotas visas Lietuvos valstybingumo pradžios darbas, ir traukdami iš ten savo kariuomenę, ne tiktai neteikė jokios paramos ir pagalbos jų apleidžiamai Lietuvai, trukdė jos vyriausybės darbą, nepavedė jai nei finansų nei ginklų, be kurių ji negalėjo nė organizuotis nė pasiruošti gintis, o net ir civilinės administracijos tarnybos šakų sąžiningai ir nuoširdžiai neperleido, nors tatai ir žadėjo, bet ir ėmė slaptai pataikauti besiruošiantiems Lietuvą pulti Valstybės Tarybos iškeltos Lietuvos Nepriklausomybės priešams, būtent — iš vienos pusės raudonosios revoliucinės Bolševikų Rusijos jėgoms ir iš antrosios — lenkams, norintiems Lietuvą į Lenkiją įjungti.

21. LSSR. (— Litbiel).

Komunistų agitatoriai nevaržomi ir netrukdomi užplūdo Lietuvą ir pasinaudodami karo ir okupacijos nuvargintos liaudies ūpu, stengėsi griauti pasitikėjimą buržuazinės Nepriklausomos Lietuvos valstybės kūrimo darbu, ir ištikrųjų socialistiškai-politinį fermentą labai sėkmingai plėtė, ruošdami dirvą raudonų karo pajėgų žygiams, kurie Rytuose už okupacijos ribų jau buvo pradėję ir Vokiečiams besitraukiant į vakarus — slinko jų pėdomis ir iš Rytų Lietuvą užplūsdavo.

Nors šios raudonos pajėgos, iš Rytų pamažu okupavusios Lietuvos teritoriją, buvo rusiškos, bet tatai buvo daroma ne Rusijos vardu ir šiam politiniam judėjimui vadovavo ne Rusų valstybinė idėja. Lietuvių komunistai Rusijoje buvo sumanę

Sovietinę Socialistinę Lietuvos Respubliką ir buvo jai paruošę vyriausybės branduolį su žinomu revoliuciniu Lietuviu veikėju p. Mickevičium-Kapsuku priešaky ir su tam tikru komisarų kadru.

Šis LSSR, kurį vėliau, jos steigėjams susitarus su Gudų komunistais dėl bendros valstybinės organizacijos, — virto t. vad. „Litbiel'u", — buvo RSFSR-o pripažintas nepriklausomumu; jai, kaip draugiškai ir broliškai Sovietinei Socialistinei Respublikai, — RSFSR teikė pagalbos prieš buržuazinį Lietuvos pasaulį ir jo steigiamą nacional-demokratinę valstybę, juo labiau, kad šis LSSR turėjo būti pamatu tolimesnei revoliucinei propagandai į Vakarus ir sovietinės santvarkos plėtimui į Vokietiją, Lenkiją ir t. t.

Ši komunistinė LSSR-o konstrukcija buvo dėliai to juo labiau Valstybės Tarybos pradėtam darbui pavojinga, nes principiškai tai buvo ne paprasta aneksija svetimai Rusijai, bet tiktai konkurencinė kitokios Lietuvos kūryba. Ir be abejo jei ne visiems, tai bent visai eilei LSSR-o, vėliau — Litbielo, kurėjų Lietuvių, savo darbu jį parėmusių, ištikrųjų rūpėjo savo, vadinasi — Lietuvos, Rusijai paralelinė ir joje netirpstanti, sovietinė socialistinė respublika; o tatai Valstybės Tarybos kuriamajai Lietuvai ir buvo pavojinga.

Tačiau tasai faktas, kad LSSR buvo vykdomas grynai Rusų ginkluotomis pajėgomis ir net civilinėje jos organizacijoje rusiškais elementais buvo stiprus ir žymus, — slopino vietinį, lietuviškąjį šio sumanymo pobūdį.

22. Lenkų pozicija Vilniuje 1918 m. rudenį.

Tuo pat laiku, vadinasi — 1918 m. lapkričio-gruodžio mėn., kai raudonosios pajėgos iš Rytų ruošėsi žygiuoti į Lietuvą ir jau pamažu, Vokiečiams besitraukiant, žygiavo, iš pietų taip pat tirštėjo debesiai ir Valstybės Tarybos darbui gręsė rimtas pavojus.

Lenkai nenorėjo išsižadėti vilties, jog jiems pavyksią jei ne visiškai įjungti Lietuvą į Lenkijos valstybę, tai bent atnaujinti senąją Lietuvos „Uniją" su Lenkija, o jei ir tatai nepavyktų, tai jau bent įjungti į Lenkiją Lietuvos sostinę Vilnių, kuriame — bent pačiame mieste — lenkiškasis vietos elementas — senosios lenkiškosios Lietuvos evoliucijos palikimas — yra

susikoncentravęs ir sudaro stipriausią lenkišką tvirtovę šaly. Šiuos Lenkijos siekimus palaikė ir patys Vilniaus Lenkai, bent jųjų politinė vadovybė, susiorganizavusi į tam tikrąjį tautiškai-politinį Komitetą.

Artimame sąryšy su šiuo politiniu Vilniaus Lenkų judėjimu, remiamu iš Varšuvos, prasidėjo ir ginkluotų Lenkų pajėgų organizavimas Vilniuje, vėliau išsiplėtęs ir į kitas Lietuvos sritis. Iš vienos pusės ėjo atskirų jaunuolių Lietuvoje verbavimas ir siuntimas į Lenkų kariuomenę pačioje Lenkijoje, o iš antros pusės ypatingai ėjo slaptos vietos lenkiškojo jaunimo kariškas organizavimas vietoje, kad Vokiečiams pasitraukus ir dar nesant Lietuvos kariuomenei, kuri dar nebuvo organizuota, — šalis — o bent ypač Vilnius — atsidurtų organizuotų vietos lenkų galioje, kuri galėtų atremti raudonųjų puolimą iš Rytų ir išlaikyti šalį iki atvyksianti lenkų kariuomenė. Šiam kariškai - organizaciniam vietos ir ypač Vilniaus lenkų judėjimui vadovavo per savo agentus ir emisarus-karininkus pats Juozas Pilsudskis.

Aišku, kad šiems žygiams besiruošią Vilniaus Lenkai netikėtai atsisakė įeiti į Lietuvos Valstybės Tarybą ir priimti joje lojalios tautinės mažumos vietą, bet, svajodami apie šalies šeimininkų vaidmenį, iš viso kreivai žiūrėjo į Valstybės Tarybą ir į jos pastangas steigti nepriklausomą Lietuvą. Jie teisingai žiūrėjo į Tarybą, kaip į savo sumanytų žygių ir iš viso savo politinių tikslų priešą; jie visokiais būdais Valstybės Tarybą ir jos darbą diskreditavo, žemino ir griovė jos autoritetą ir patys buvo įsitikinę, kad iš Tarybos darbo nieko rimto neišeisią.

Tiesa — tuo laiku buvo ir iš Lenkų pusės atskiri atsitikimai kreipimosi į Valstybės Tarybos vyriausybę su pasiūlymu susitarti dėl bendro prieš raudonąsias jėgas veikimo. Tatai buvo padaryta ir iš karinio Lenkų judėjimo vadovybės Vilniuje, nes šiai vadovybei pavojingesnė atrodė traukianti iš Rytų raudonoji Bolševikų jėga, negu bejėgė atrodanti Valstybės Taryba, kurios autoritetu Lietuvių tarpe ir vakarinėje Lietuvos dalyje jie norėjo pasinaudoti ir jį pakreipti savo pusėn. Bet kai Tarybos vyriausybė (jos Prezidiumas, kurį tada sudarė Pirmininkas p. Smetona ir vicepirmininkai kun. Staugaitis ir p. Šilingas, ir jos Kabinetas su prof. Voldemaru viršūnėje) bet kuriam susitarimui su Lenkais dėl bendrų su Lenkijos karo

pajėgomis žygių Lietuvoje prieš bendrąjį priešą — Bolševikus, — pastatė griežtą sąlygą, kad Lenkija pripažintų nepriklausomą Lietuvos valstybę su sostine Vilniumi, — tai lenkai mėginimus susitarti su Lietuviais nutraukė.

23. Vokiečių pozicija Lietuvos problemos atžvilgiu 1918 m. rudenį.

Kai šitaip Lietuvai (aš turiu galvoje Valstybės Tarybos kuriamąją Lietuvą) didėjo pavojus iš Rusų - Bolševikų ir iš Lenkų, kurie vėl, kaip seniau, ėmė varžytis dėl Lietuvos, tai kaip gi tuo laiku elgėsi faktiniai okupantai — karą jau pralaimėję Vokiečiai?

Vokiečiai buvo visiškai dezorientuoti ir patys nežinojo, ko jie turi laikytis ir kokią politiką pasirinkti. Kaizeriškos vyriausybės Vokietijoje jau nebuvo: ją sugriovė lapkričio mėn. Revoliucija; bet dar jokia valdžia ir jokia politinė kryptis nebuvo tvirtai nusistojusi sugriautos kaizeriškos valdžios vietoje. Tatai buvo jaučiama ir okupacijoje. Iš vienos pusės buvo ryški srovė, simpatizuojanti Bolševikams; vieni Vokiečių buvo patys palinkę į komunizmą; kiti — senosios kaizeriškos Vokietijos šalininkai — buvo linkę manyti, kad komunistinė Revoliucija uždegsianti iš Rytų gaisrą visoje Europoje ir nugalėsianti pačius Vokietijos nugalėtojus, o tada atgimsianti galinga Vokiečių jėga, paliuosuota nuo savo Vakarų priešų, kuri tada pajėgsianti atstatyti Vokiečių hegemoniją Europoje; jie svajojo apie dviejų Karo padarinių nuskriaustų didelių tautų — Vokiečių ir Rusų— aliansą revanšo kerštui Vakarams; vieni ir kiti buvo palankūs raudonųjų pajėgų slinkimui į Lietuvą.

Šioje atmosferoje gimdavo Vokiečių tarpe įvairūs avantiuristiniai sumanymai, kurie vėliau — kontakte su Rusų emigrantų judėjimu — pagimdė Pabaltijoje, tad ir Lietuvoje, įvairius Bermonto-Avalovo-Virgoličiaus arba Judeničiaus žygius, nuo kurių jaunos vietos valstybės turėjo daug kentėti ir net atsidurti rimtame pavojuje.

Pati Lietuvos valstybė jau tuo laiku Vokiečiams - okupantams nebuvo įdomi ir ypatingai svarbi. Jie suprato ir matė, kad Lietuva, kurią jie ruošė savo aneksijos arba imperializmo sumanymams, pridengdami juos Lietuvos quasi valstybės figos lapeliu, iš jų rankų jau išspruko ir kad visi Lietuvos su Vokie-

tija konvencijų, arba jos „Unijų“ su Saksonija, o net ir Vokiečių kraujo karaliaus Lietuvos soste planai ir svajonės — palaidoti. Tad ką čia jiems perdaug rūpintis Lietuvos likimu ir Lietuvos valstybės kūrimu, jeigu tatai jokios naudos Vokiečiams nežadėjo! Tad jie nieko ir nedarė, neskubėjo patenkinti Valstybės Tarybos reikalavimus, nevertino Lietuvos ir nesirūpino jos stiprinimu. Tatai jiems buvo vistiek; o kai pagaliau atėjo jiems laikas apleisti okupuotą Lietuvos sostinę — Vilnių, — tai tie jųjų, kurie buvo nusistatę vis dėlto bent išlaikyti išorinį fasoną ir neperleisti tiesiog miesto ir šalies Raudoniesiems (nes Vokiečiai buvo pasižadėję Vakarų Aliantams sulaikyti Bolševikus), buvo linkę perleisti miesto gynimą Lenkams, kaip geriau susiorganizavusiems, negu Valstybės Tarybos vyriausybei, kuri atrodė bejėgė, nors tasai jos nepajėgumas parėjo daugiausiai nuo pačių vokiečių trukdymo jai susiorganizuoti ir paruošti bei išplėsti šalies jėgas.

24. Vokiečių Vilniaus evakuacija ir LSSR-o įsigalėjimas Vilniuje.

Tokia buvo politinė padėtis šaly ir ypatingai šalies sostinėje Vilniuje, kai pačioje 1918 m. pabaigoje Vokiečiai ėmė trauktis iš Vilniaus. Šaly buvo suirutė. Valstybės Tarybos Ministerių Kabinetas pasikeitė. Tapo sudarytas antrasis, liaudininkų (jie tada vadinosi socialistais - liaudininkais - demokratais) lyderio p. Mykolo Sleževičiaus vadovaujamas, bet savo sąstatu koalicinis tarppartinis, vadinasi — tautinis, kuriame buvo ir mažumų (Žydų bei Gudų) atstovai, — Ministerių Kabinetas, kurio vyriausiais principais buvo: veiklumas, šalies gynimas, valdžios organizavimas visoms valstybės funkcijoms.

1918 m. gruodžio paskutines dienas Vokiečiai ėmė skubotai likviduotis Vilniuje, perdavinėjo Lietuvos valdžiai geležinkelius ir kitas tarnybas, bet tai buvo daroma greituoju, be didelės tvarkos ir sistemos, — ir apleido Vilnių.

Susidariusia padėtimi pirmieji pasinaudojo Lenkai: atsirado lenkų generolas, pasivadinęs lenkų valdžios paskirtu Lietuvos Karo Apygardos Vadu, atsirado lenkų ginkluotų vietos pajėgų vadovybė ir 1919. I. 1. ginkluoti Lenkų jaunimo būriai pasirodė Vilniaus gatvėse, įsileido į mūšį su vietos komunistais ir užėmė Vilnių; tiesa — neilgam, nes jau kitą dieną

Lenkų jaunimo ginkluoti būriai buvo iš Vilniaus išvyti įėjusių į miestą Rusų - Bolševikų karo pajėgų, kurios ir okupavo Lietuvos sostinę drauge su visa rytine šalies dalimi. Ginkluoti Lenkų jaunimo būriai traukėsi į pietų vakarus Lenkijos kryptimi, o į Vilnių atvyko ir ėmė čia tvarkytis LSSR-o valdžia, kaip šalies šeimininkė.

Lietuvos Tarybos vyriausybė, paskyrusi Vilniui „Generalinį Laikinosios Vyriausybės įgaliotinį“ — savo narį, Švietimo Ministerį, p. Mykolą Biržišką, pasilikusį Vilniuje, — pati, apie tai paskelbus, apleido sostinę ir persikėlė į Kauną, kuris dar tebebuvo vokiečių okupacijoje.

25. 1919 m. pradžia Kaune. Valstybinis Lietuvos tvarkymas; Vokiečių protektoratas.

Tuo laiku — dar Vilniuje — Lietuvos vyriausybės buvo pradėta skubus ir energingas Lietuvos karo pajėgų organizavimas, savanorių šaukimas, buvo pradėta leisti „Laikinosios Vyriausybės Žinios“, kur buvo paskelbti svarbiausieji dar anksčiau Valstybės Tarybos priimti įstatymai ar pirmojo Kabineto įsakymai, liečią Vilniaus Universiteto įkūrimą, majoratinių dvarų parėmimą, sumanytos antrosios šalies atstovų „Konferencijos“ šaukimą... čia buvo paskelbta ir mūsų išžiūrėta Laikinoji 1918. XI. 2. Konstitucija (oficialinis jos vardas: „Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai“).

1919 m. pradžioje Kaune organizacinis valstybinis darbas jau buvo jaunos laikinosios Vyriausybės ne tiktai gyviau, bet ypač sistematingiau varomas. Čia buvo ir ramiau, negu Vilniuje, ir priešų bei pavojaus kiek mažiau, o užtai laiko priešams ir pavojams nugalėti žymiai daugiau, ir šalies socialinė aplinkuma buvo labiau lietuviška ir labiau susipratusi ir tvirta, negu rytų periferijoje, tad ir parama didesnė darbui ir valstybiniai valdžios darbininkai pastovesni, o net ir patys Vokiečiai — okupantai nuolaidesni. Pilnu tempu ėjo gyvas visų Valstybės funkcijų darbas įstatymų leidimo, administracijos, teismo, net ir veiklaus karo srity. Nuo sausio iki balandžio mėn. valstybinis organizacinis darbas padarė milžinišką žingsnį pirmyn.

Nors Vokiečiai-okupantai dar tebebuvo ir tik pamažu likvidavosi, bet teisinis okupacijos titulas ir pobūdis žymiai pa-

sikeitė: tai jau buvo ne tiek okupantai — nesamojo šalies šeimininko pavaduotojai (sui generis „negotiorum gestores") ir juo labiau ne faktiniai smurto diktatoriai, kaip kad Pasaulinio Karo ir Kaizeriškos valdžios metu (nors būdavo dar ir grobimo bei kitokių smurto atsitikimų), kiek buvo jie labiau quasi-padėjėjais, turinčiais pareigos padėti pačiai šaliai apsiginti nuo Bolševikų puolimo iš Rytų ir galutinai viduje susitvarkyti.

Viso įstatymų leidžiamojo ir valdymo darbo, kuris buvo tame laikotarpyje atliktas, — mes čia, žinoma, nežiūrėsime, nes tai jau buvo ne pačios valstybės kūrimas, kurį aš į savo kursą įtraukiau, bet kūribinis jau įkurtosios valstybės tvarkymas, iš kurio mes pasirinksime svarstyti tiktai tai, kas priklauso tiksliajai konstitucinei teisei. Tiesa — pats Valstybės kurimas dar ir tuo laiku nebuvo visiškai užbaigtas; ne tiktai todėl, kad Lietuvos valstybė dar nebuvo svetimų valstybių — Europos tvarkytojų — pripažinta ir todėl dar neįgijo teisinės padėties tarptautinėje ar tiksliau tarpvalstybinėje bendruomenėje, kaip tos bendruomenės teisinis subjektas ir narys — tatai, kaip mums jau tai iš bendrosios konstitucinės teisės kurso turi būti žinoma, lemiančios reikšmės neturi; taip pat ne todėl, kad ji pati, nusistačiusi tvarkyti demokratinės doktrinos principais, dar laikė savo valdžią laikinąja („laikinoji vyriausybė", „laikinoji konstitucija", „laikinieji įstatymai") ir save laikė reikalinga demokratinės Steigiamojo Seimo sankcijos, nes tatai socialinio valstybės buvimo ar nebuvimo fakto pakeisti ir atstoti negali; bet dėl tęsiamos Vokiečių okupacijos fakto: nors ši okupacija jau buvo, kaip esame sakę, pakeitusi savo pirminį pobūdį, ir nors tuo laiku Lietuva buvo daugiau, negu Jellinek'o doktrinos formuluojamas „Staatsfragment", nes ji nebuvo inkorporuota į svetimą suverenumą, kaip ano suverenumo narys, bet vis dėlto ji dar tebuvo tik rudimentinė valstybė, dar nepasiekusi visiško suverenumo ir reikalinga jai uždėtos svetimos globos — jei ne pilno tarptautinio valdymo mandato, tai bent karinio ir iš dalies valdomojo protektorato: Vokiečių okupacija kaip tik įgijo šio protektorato pobūdžio. Tačiau bent rudimentinė valstybė ji jau tada be abejo buvo ir jau buvo numatomas artėjęs momentas, kada ji turės arba virsti tikra suverenine — nepriklausoma — valstybe, arba... žlugti: šiam momentui ji energingai ir ruošėsi.

26. Valstybės Tarybos konstitucinė veikla 1919 m. pradžioje Kaune.

Tuo tarpu išžiūrėsime Lietuvos valstybės konstitucinį ano laikotarpio tvarkymąsi. Ji gyveno laikinąją 1918. XI. 2. konstitucija, kurią 1919. I. 24. nutarimu Valstybės Taryba papildė nauju VII-ju — skyriumi, susidedančiu iš vienintelio (30-jo) straipsnio (tad ir nuostato). Šis laikinosios konstitucijos svarbus papildymas suteikia Ministerių Kabinetui (jam vienam — nedalyvaujant Aukštajam Valstybės Tarybos Prezidiumui, vadinasi — ne visai Vyriausybei en bloc) — galią tarp Valstybės Tarybos sesijų leisti laikinuosius įstatymus (laikinoji konstitucija visus laikinosios valdžios leidžiamus įstatymus vadino „laikinaisiais"), vadinasi — tiktai paprastus įstatymus, tąją sąlygą, kad jie būtų į Tarybą artimiausioje jos sesijoje įnešami; tačiau ir įnešus juos į Tarybą — jie veikia be Tarybos patvirtinimo ir nėra šio tvirtinimo reikalingi, nors, žinoma, Taryba gali juos panaikint. Dar buvo padaryta vienas smulkus vieno laikinosios konstitucijos nuostato pakeitimas: būtent — konstitucija reikalavo, kad visi Valstybės Tarybos Prezidiumo (kuris pradėta oficiališkai vadinti „Aukštuoju" Prezidiumu, šiuo pabrėžiant jojo konstitucinę, kaip quasi Valstybės valdžios viršūnės, padėtį, nors tikrą viršūnę, bet nenuolatinę, sudarė pati Valstybės Taryba), — kad, sakau, šio „Aukštojo Prezidiumo" visi aktai būtų visų trijų Prezidiumo dalyvių pasirašyti; dabar, kadangi tatai pasirodė nepatogu, tapo nustatyta, kad nesant visiems Prezidiumo nariams vietoje, tokį aktą galės pasirašyti ir vienas narys, kai dviejų kitų nėra, arba du, kai vieno nėra.

Be to, paminėsiu šiuos tuo laiku išleistus įstatymus, kurie lietė arba pačią materialinę teisę arba jai artimas viešosios teisės sritis: „Laikinas įstatymas apie Lietuvos pilietybę", „Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas", Ypatingos Valstybės Apsaugos įstatai"; „Įstatymas Valstybės Kontrolei tvarkyti", „Įstatymas dėl Valstybės tarnybos sutvarkymo", „Valstybės Tarybos narių teisės" (jisai sutvarko Valstybės Tarybos narių imunitetą ir kaikurias jiems suteikiamas jų viešajai funkcijai vykdyti privilegijas), „Karo Teismo įstatai" ir „Įstatymas dėl sudarymo Komisijos Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymo projektui paruošti". Tai yra svarbiausieji

konstitucinio ir jam artimo pobūdžio įstatymai, išleisti iki 1919 m. liepos mėn. pabaigos, kada galutinai tapo likviduotas Vokiečių protektoratas ir kada Vokiečių jėgos apleido šalį. Šių įstatymų turinio mes čia nesvarstysime.

27. Laikinoji 1919. IV. 4. konstitucija. Jos konstrukcija.

Dar Vokiečių protektorato metu, būtent 1919. IV. 4., Valstybės Tarybos tapo priimta, vadinasi — Lietuvai nustatyta — nauja Laikinoji Konstitucija. Ji taip pat, kaip ir Laikinoji 1918. XI. 2. Konstitucija, — pavadinta „Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai".

Ši naujoji 1919. IV. 4. Laikinoji Konstitucija yra pagrįsta laikinąja 1918. XI. 2. konstitucija; daugelis nuostatų yra iš anosios tiesiog žodis į žodį perrašyta, be to dalis naujosios konstitucijos nuostatų yra paskolinta arba iš konstitucijos 1919. I. 24. papildymo (vyriausybės galia leisti įstatymus), arba iš 1919. II. 20. „Įstatymo Valstybės Kontrolei tvarkyti".

Tačiau naujoje konstitucijoje be kelių smulkių redakcinių pataisų — yra ir visiškai naujų nuostatų, taip pat ryškių pakeitimų, kurie pakeičia ypač vyriausios Valstybės valdžios konstrukciją ir tuo pačiu jos funkcionalinę organizaciją, kuri ir patį konstitucinį rėžimą nustato. Jau dėl pačių šių papildymų, taip pat dėl kaikurių pakeitimų — naujoji laikinoji konstitucija skiriasi nuo savo pirmtakūnės; jinai jau susideda iš aštuonių skyrių (senoje buvo 6 skyriai) ir išviso 42 straipsnių (senojoje buvo 29 straipsniai). Skyriai „Bendroji dalis", „Valstybės Taryba", „Ministerių Kabinetas", „Pamatinės piliečių teisės" ir „Steigiamasis Seimas" yra abiejose konstitucijose; senosios konstitucijos skyrius „Valstybės Tarybos Prezidiumo laikinoji kompetencija" čia dabar virto skyriumi, pavadintu „Valstybės Prezidentas ir jo Kompetencija"; pagaliau visiškai nauji yra skyriai „Valstybės Prezidento teisės leisti įstatymus" (III skyrius, paskolintas su atitinkamais pakeitimais iš konstitucijos 1919. I. 24. papildymo) ir skyrius „Valstybės Kontrolė" (VIII-sis — paskolintas iš 1919. II. 20. įstatymo).

Analizuojant pačią naujosios laikinosios konstitucijos akto sistemą — būtent patį jos suskirstymą skyriais — iškarto krinta į akis labai reikšmingas ir teisiškai svarbus dviejų sky-

rių eilės pertvarkymas — jų perstatymas: Būtent 1918. XI. 2. konstitucijoje II-ju skyriumi, tuoj po „Bendrosios dalies", — buvo padėtas skyrius „Valstybės Taryba" ir tik po to III-ju ėjo skyrius „Valstybės Tarybos Prezidiumo laikinoji kompetencija" ir paskui IV-ju — „Ministerių Kabinetas"; dabar gi betarpiškai po „Bendrųjų dėsnių" seka skyrius apie Valstybės Prezidentą ir skyrius apie jo teisę leisti įstatymus (II ir III skyriai) ir tik po to eina skyrius apie Valstybės Tarybą (IV-sis) ir toliau apie Ministerių Kabinetą (V-sis). Vadinasi — iš pačios pertvarkytos skyrių eilės aiškėja, kad naujoje konstitucinėje laikinosios valdžios organizacijoje pirmą vietą pavedama ne Valstybės Tarybai, kaip tatai iki tol buvo, bet naujam vyriausybės viršūnės organui, pakeitusiam ikišiolinį „Valstybės Tarybos Prezidiumą" — Valstybės Prezidentui, — ir tuo būdu Valstybės Taryba, kad ir ipso factu iki Steigiamojo Seimo susirinkimo „reiškianti suvereninę Lietuvos galią (suprema potestas)", kaip kad sakoma abiejų konstitucijų įžangoje, ir šiuo kaip tik titulu nustačiusi abi konstitucijas, o be to ir einant abejomis konstitucijomis — tik viena teturinti konstitucinę steigiamąją galią keisti ir papildyti laikiną konstituciją, — yra laikinos įsteigtosios valdžios organizacijoje, kaip konstitucinis funkcionalinis organas, pažeminta ir jau pirminės savo konstitucinės hegemonijos neteko. Tą, ką mes jau a priori iš skyrių eilės pertvarkymo čia įspėti galėjome, mums patvirtina ir naujosios konstitucijos nuostatų tekstas, kuris visiškai šitokį pertvarkymą pateisina.

28. 1919. IV. 4. laikinosios konstitucijos įžanga ir „bendrieji dėsniai".

Naujosios laikinosios konstitucijos įžanga, konstatuojanti laikinąją steigiamą ar suvereninę Valstybės Tarybos galią, kurios titulu nustatoma ši konstitucija laikinajai įsteigtosios valstybės valdžios organizacijai sutvarkyti, yra iš senosios laikinosios konstitucijos perrašyta su viena tiktai smulkia redakcine pataisa, būtent: senojoje buvo pasakyta apie įsteigimą „Laikinosios Lietuvos Valstybės Vyriausybės", o dabar — apie „Valstybės Valdžios" įsteigimą; tačiau iš esmės šiuo nieko nekeičiama, tiktai pasirinkta tikslesnis terminas („Valstybės Valdžia", o ne „Valstybės Vyriausybė"), o kad ši „Vals-

tybės Valdžia" yra laikinoji, nors ji čia taip nepavadinama, matyti iš to, kad aukščiau jau sakoma, jog visa tai daroma tik „Iki Steigiamasis Seimas bus nusprendęs..." tą, ką jisai pats panorės.

Bendroji naujosios konstitucijos dalis, susidedanti iš 5 straipsnių, nustato vyriausius valdžios organus (įstatymų leidimo ir valdymo srity — teismo sritis nepaliesta ir išviso teismo konstitucija nemini), valstybės sostinę (Vilnius), įstatymų iniciatyvą (Valstybės Taryba ir Ministerių Kabinetas), laikinosios konstitucijos priėmimo, keitimo ir papildymo tvarką ir pagaliau tą naująjį konstitucinį principą, kurio 1918. XI. 2. konstitucijoje nebuvo, jog valstybės kreditai tegali būti asignuojami tik įstatymo keliu. Išskyrus šį paskutinį nuostatą, kuris yra naujas, — visi bendrųjų dėsnių nuostatai yra abiejose konstitucijose ir išskyrus pirmąjį („Vyriausieji Valdžios Organai") —vienodai skamba. Vyriausieji Valdžios Organai, kaip jau esame sakę, pakeičiami ta prasme, kad: **a.** Valstybės Tarybos Prezidiumo vietoje dabar įvedamas „Valstybės Prezidentas" ir **b.** šių organų pirmenybės eilė dabar pakeičiama, būtent: pirmoje vietoje statoma jau nebe Valstybės Taryba, bet Valstybės Prezidentas, ir tik antroje vietoje — Taryba, o trečioje pasilieka Ministerių Kabinetas.

29. „Valstybės", o ne „Respublikos Prezidentas" laikinojoje 1919 m. konstitucijoje.

Čia tuo tarpu paliesime tik du klausimus, kurie čia kyla: **a.** kodėl pirmasis šių vyriausiųjų organų pavadintas „Valstybės Prezidentu", o ne „Respublikos Prezidentu" ir **b.** kaip reikia suprasti reiškinys, kad laikinoji konstitucija visiškai nemini teismo.

„Valstybės", o ne „Respublikos" Prezidento vardas pasirinkta, matyti, todėl, kad steigiama neabejotinai Valstybė ir tatai laikoma įvykusiu galutiniu faktu, kuris ir Steigiamojo Seimo sankcijos nesąs reikalingas, nes ne tam ir šaukiamas Steigiamasis Seimas, kad jisai dar svarstytų ir spręstų, ar išviso Lietuvos valstybė reikalinga steigti ar ne; bet jisai šaukiamas tam, kad šiai jau esamai ir paskelbtai valstybei nustatytų santvarką, vadinasi — formą ir rėžimą. Tačiau ar ši Lietuvos valstybė bus Respublika ar Monarchija — tai dar nežinia, nes

tatai kaip tik Steigiamasis Seimas turėsiąs nustatyti. Tad gerbdama šią būsimojo Steigiamojo Seimo prerogatyvą ir nenorėdama jo būsimam sprendimui užbėgti už akių ir jo laisvąjį sprendimą savo sudarytu precedentu suvaržyti, — Taryba, vengdama termino „Respublika“, kaip numatančio jau išspręstą valstybės formą, pasirinko neutralų pavadinimą: Valstybės Prezidentas, — kitaip sakant: nuolatinės valstybės laikinasis Prezidentas.

30. Konstitucinė teismo padėtis Lietuvos valstybę besteigiant.

Tačiau kodėl gi Valstybės Taryba, paminėdama konstitucijoje vyriausybę — Valstybės Prezidentą ir Ministerių Kabinetą— ir quasi-parlamentinį įstatymų leidėją — Valstybės Tarybą, — visiškai nemini Teismo? Ar tatai buvo padaryta netyčia -- per neapsižiūrėjimą arba dėl neįsigilinimo į viešpataujančius moderninės valstybės valdžios organizacijos principus, kurie teismą — bylų sprendimo atžvilgiu — išskiria į atskirą autonominę funkcionalinę valdžios galią, vykdomą teismų, kaip pagrindinių valdžios organų, formališkai lygių vyriausybei ir įstatymų leidėjui, ar sąmoningai ir tiksliai -- tam, kad būtų pabrėžta, jog Lietuvos valstybėje — bent laikinojoje jos santvarkoje — teismas paliekamas administracijoje, kaip hierarchizuota priklausoma funkcija arba tam tikrų priklausomų organų kompetencija, ir kad tiems organams — teismams — visais jų kompetencijos ar funkcijos elementais — nustatoma bendra hierarchinė vyriausybė ir Ministerių Kabinetą prižiūrinčios (kontroliuojančios) Valstybės Tarybos viršūnė? Tiksliai į tai atsakyti sunku, nes mums trūksta medžiagos Valstybės Tarybos motyvams pažinti. Galima spėti, kad Valstybės Tarybos narių dauguma pati daug apie tai negalvojo ir — neminėdama teismo — šiokios ar tokios aiškios tendencijos ar koncepcijos neturėjo. Gal jai labiau rūpėjo ir labiau — konstituciją nustatant — įdomavo politinė valdžios problema ir tuo pačiu — politinės galios organai ir šios galios sutvarkymas; teismas gi — ne politinės galios ir ne politinės funkcijos organas, tad jis ir tapo tiesiog užmirštas ir praleistas — be jokios ypatingos tendencijos. Aš manau, kad ištikrųjų taip ir buvo, ir kiek tatai liečia Valstybės Tarybos narių dau-

gumos šiuo klausimu nusistatymą, — tai jisai ir buvo kaip tik neutralus.

Bet tokiai interpretacijai yra ir rimtų abejonių: vis dėlto Valstybės Taryboje buvo ir teisininkų, buvo žmonių, nusimanančių valstybės valdžios problemose; kodėl gi nė vienas jųjų neiškėlė teismo klausimo, neišaiškino kitiems to, kas jųjų buvo tiesiog nepastebėta? matyti — nerado reikalo tai daryti, vadinasi — sąmoningai šiam užtylėjimui pritarė? tad kodėl gi? Čia galima spėti, kad tai buvo padaryta tyčia, sąmoningai, vadinasi — kad tai buvo pagrįsta tam tikru nusistatymu palikti teismą — bent tuo tarpu, kol jis dar tebėra tik organizuojamas ir teisėjai dar tik ieškomi ir renkami iš įvairių elementų — priklausomoje padėty. Matyti — buvo nepasitikėta naujais teisėjais ir nauju kuriamu teismu, dar neturinčiu nusistojusių garbingų tradicijų nei aukštai kvalifikuoto personalo. Todėl teismas sąmonnigai buvo norima palikti vyriausybės žinioje ir jo neišskirti į paritetinę autonominę funkciją su atskirais pagrindiniais organais.

Kad ištikrųjų tendencija buvo šitokia, mes tai, rodos, galime ne tiktai spėti, bet ir numatyti iš kiek aukščiau išleisto laikinosios teismo santvarkos įstatymo, pavadinto „Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas", kurio autoriumi buvo Teisingumo Ministeris, prityręs ir žymus teisininkas, vėliau mūsų Universiteto profesorius ir pirmas Teisių Fakulteto dekanas — p. Petras Leonas. Taigi jau šiame įstatyme matyti savotiškas nepasitikėjimas teismu, jo konstrukcijos neužbaigimas, tiktai teismo privizoriumo, — teismo rudimento — sudarymas. Tatai matyti ypatingai iš dviejų šios sudarytos santvarkos žymių: **a.** pirma — iš to, kad visiškai nenustatytas kasacinis teismas, aukščiausias, — kuris visuomet priimta statyti teismo organizacijos viršūnėje; išviso — ši laikinoji teismo santvarka kasacinės teismo funkcijos nežino; nors iš vienos pusės tatai gali didinti paprastą, iš esmės ginčus ir bylas sprendžiančių, teismų galią, bet iš antrosios — tatai neduoda teismui autoritetingos viršūnės, su kuria dažniausia yra jungiama valdančioji teismo padėtis valstybės valdžios organizacijoje; **b.** antra — šis įstatymas visiškai nesutvarko ir net nepaliečia nepriklausomos teisėjų padėties — jų nepašalinamumo, jų nekilnojimumo ir t. t., o, kaip mes žinome, tatai kaip tik nustato ir užtikrina pagrindinį teismo organų pobūdį bylų

sprendimo srity; įstatymas trumpai sako, kad teisėjus „skiria ir šalina", vienus, žemesniųjų instancijų, — Teisingumo Ministeris, kitus — Valstybės Tarybos Prezidiumas (vadinasi — vėliau Valstybės Prezidentas), o jokių šio skyrimo ir šalinimo garantijų, kurios diskrecinę galią suvaržytų, — nenurodoma. Sąryšy su teismo neminėjimu laikinosiose konstitucijose — šis garantijų užtylėjimas ištikrųjų yra tiesioginis jų neigimas. Taip tatai ir tapo suprasta ir, nors šios laikinosios santvarkos kūrėjai gal turėjo galvoje tik provizoriumą, bet ištikrųjų tatai nustatė sui generis pagrindą ir tradiciją ir ateičiai ir išviso paveikė teismo pažeminimą Lietuvoje — bent iki 1933 m. teismo santvarkos įstatymo, kuris — geras ar blogas — teisėjų nepašalinamumo principą vis dėlto nustatė ir kasacinį Aukščiausiąjį Teismą įkūrė; ikitol gi teisėjai — visais visokių valdžių laikais — buvo šalinami bei kilnojami, neišskiriant net Vyriausiojo Tribunolo teisėjų (išskyrus tik Klaipėdiečius Vyriausiame Tribunole). Žinoma — toji pažeminta teismo funkcijos padėtis, kuriai tradiciją nustatė 1919 m. įstatymų leidimas (laikinasis teismo santvarkos įstatymas ir laikinoji konstitucija), nenumatąs net ir kasacinio teismo, o jau juo labiau nė konstitucinio, nė administracinio, paveikė ir tai, kad mes net ir ikišiol nesulaukėme Lietuvoje administracinio teismo ir šiuo atžvilgiu esame nuo kitų valstybių Europoje teisiškai ryškiai atsilikę.

31. Įstatymų leidžiamoji galia ir jos organizacija laikinojoje 1919. IV. 4. konstitucijoje.

Nors laikinoji 1919. IV. 4. konstitucija stato pirmon eilėn Valstybės Prezidentą ir tik po to — antrojoje vietoje — Valstybės Tarybą, bet mes, laikydamiesi valdžios funkcijų klasifikacinės eilės ir pirmon vieton statydami įstatymų leidimą, — užtinkame pirma Valstybės Tarybą.

Konstitucijos priėmimo ir jos papildymo ar keitimo atžvilgiu viskas lieka, kaip buvo: tai yra monopolinė Valstybės Tarybos prerogatyva, kurią ji, kaip laikinosios steigiamosios galios organas, palieka išimtinai sau, nesidalydama ja su vyriausybe (Valstybės Prezidentu); kaip pirma — šiai funkcijai reikalaujama kvalifikuota (⅔) visų Tarybos narių dauguma, o

pati iniciatyva reikalinga pusės visų Tarybos narių pareikalavimo (kaip ir ikitol buvo).

Paprastų įstatymų atžvilgiu iniciatyva, kaip ir ikitol, priklauso pačiai Valstybės Tarybai ir Ministerių Kabinetui (ne visai Vyriausybei, vadinasi — Valstybės Prezidentas ir paprastų įstatymų iniciatyvoje nedalyvauja). Įstatymų leidimas yra suskirstytas tarp Valstybės Tarybos ir Vyriausybės, būtent — tokiu būdu, kuris išdalies primena sovietinę įstatymų leidimo tvarką, kiek ji ten yra suskirstyta tarp Sovietų Susirinkimo ir Ciko, arba tarp Ciko ir jo Prezidiumo, ir primena mūsų veikiančią (1928 m. konstitucijos) tvarką, nors ten tatai kiek kitaip sukonstruota. Valstybės Taryba yra principinis įstatymų leidimo organas, o drauge yra, kaip kad ikitol buvo, vienintelis sutarčių su kitomis valstybėmis priėmimo organas. Šiems, vadinasi — Valstybės Tarybos priimtiems, įstatymams, Valstybės Prezidentas turi reliatyvinio veto, kurio senoji laikinoji konstitucija Tarybos Prezidiumui nebuvo pavedusi. Būtent — Valstybės Prezidentas Valstybės Tarybos priimtuosius įstatymus gali jai su savo pastabomis grąžinti; tačiau šis reliatyvinis veto yra silpnas, nes jam nugalėti užtenka, kad Valstybės Taryba jį antrą sykį išsvarstytų ir priimtų.

Įdomesnė ir žymiau pakeista yra antra subsidiarinė įstatymų leidimo tvarka, kuri liečia vyriausybės įstatymų leidimą. Kaip jau buvome sakę — laikinosios konstitucijos 1919. I. 24. papildymas buvo Ministerių Kabinetui pavedęs galią tarp Tarybos sesijų leisti įstatymus, kurie turėjo būti į Tarybą jos artimiausioje sesijoje įnešami, o jų į Tarybą neįnešus jie netekdavo galios. Dabar šis artimas sovietinei tvarkai principas paliekamas, bet pati tvarka reformuojama: ji yra išdėstyta konstitucijos III skyriuje, pavadintame „Valstybės Prezidento teisės leisti įstatymus"; vadinasi — ši galia čia, kaip rodosi, perkeliama iš Ministerių Kabineto, kuris pirma vienas tai galėjo daryti, į Valstybės Prezidentą. Tačiau įsiskaitę į šio skyriaus nuostatus, mes turime konstatuoti, kad šioje galioje be Valstybės Prezidento gali dalyvauti ir Ministerių Kabinetas, vadinasi — tai yra kaip tik Vyriausybės galia. Ši galia yra Vyriausybės vykdoma ne tiktai „tarp Tarybos sesijų", bet ir „per jų pertraukas", vadinasi — šių sesijų pertrukų metu. Kad šios galios turėtojas yra ne tiktai Valstybės Prezidentas, bet ir Kabinetas (visa vyriausybė), matyti iš to, kad nors šiuos

įstatymus „leidžia“ Prezidentas, bet jis tegali leisti tiktai Ministerių Kabineto priimtuosius įstatymus. Vadinasi — šiuos įstatymus priima Kabinetas, o Prezidentas juos „leidžia“.

Kas tatai reiškia — „leidžia“: ar Prezidentas juos tiktai promulguoja ir skelbia, ar jisai juos, kaip kad Čekoslovakijoje, sankcionuoja? Pirmuoju atveju jis neturėtų jokios įstatymų leidžiamosios galios, antruoju — jisai turėtų sprendžiamąjį balsą pačiame įstatymų leidime. Laikinoji konstitucija pasirinko vidurkio kelią tarp šių dviejų kraštutinumų. Būtent — Ministerių kabineto priimtąjį įstatymo projektą. Valstybės Prezidentas gali Kabinetui su savo pastabomis grąžinti išnaujo svarstyti; tatai atrodo, kaip reliatyvinis veto; tačiau tai nėra tipingas reliatyvinis veto, nes jeigu Kabinetas, iš naujo projektą apsvarstęs, vėl jį priima, tai Prezidentas vis dėlto gali jo neišleisti („nepasirašyti“); tad tatai panašu į sankciją; bet tai nėra sankcija, nes Prezidento nepasirašymas nenutraukia projekto; būtent — tasai naujas Prezideto nepasirašymas veikia, kaip Prezidento apeliacija į Valstybės Tarybą (transliatyvinis veto): tada įstatymo projektas automatiškai — be ypaingo Prezidento nutarimo — perkeliamas į Valstybės Tarybą, kuri šiuo atveju tuojau sušaukiama į sesiją; šis Tarybos ekstra - sesijos sušaukimas be abejo žymiai apsunkina Valstybės Prezidento veto galią ir daro ją nelanksčią; tatai veikia Ministerių Kabineto įstatymų leidžiamosios galios naudai ir ypatingai didina politinę Valstybės Tarybos galią valdžios santvarkoje, nes šiuo Taryba (tiesa — tiktai įstatymų leidimo, vadinasi — savo tiesioginės funkcijos srity) virsta arbitru tarp Ministerių Kabineto ir Valstybės Prezidento, o tuo pačiu Valstybės Prezidento konstitucinė padėtis kiek žeminama.

Bet užtai Vyriausybės padėtis šioje srityje pakeliama tuo, kad Valstybės Prezidento išleisti įstatymai jau nebeįnešami į Valstybės Tarybą (ikitol buvo reikalauta jie į Tarybą artimiausioje sesijoje įnešti); — šiuo Vyriausybės („Valstybės Prezidento“) leidžiamieji įstatymai įgyja pariteto su Valstybės Tarybos išleistaisiais.

32. Valdomoji galia 1919. IV. 4. konstitucija.

Valdomoji galia („vykdomoji valdžia“) 1919. IV. 4. konstitucijos yra šitaip konstruojama: ji „priklauso“ Valstybės Prezidentui, kuris tokiu būdu yra jos turėtojas arba reiškėjas;

vykdo ją taip pat Prezidentas, tačiau vykdo ne pats betarpiškai, bet per Ministerių Kabinetą, Valstybės Tarybai atsakingą. Vadinasi — principiškai tiek įstatymų leidime, tiek valdyme — dalyvauja visi trys vyriausieji valdžios veiksniai; tiktai įstatymų leidime yra tam tikra Tarybos persvara (Prezidento reliatyvinio veto nugalėjimas ir Tarybos arbitražas vyriausybės įstatymų leidime), o valdyme konstruojama bent formalinė Prezidento vyriausybė (tuo, kad jam ši galia „priklauso", kad vykdo ją vis dėlto jisai, o ne kas kitas — nors „per" kitus, nuo jo nepareinančius, kaip Taryba; vadinasi — be jo arba prieš jį jos vykdyti negalima, o pats jisai Tarybai neatsako).

Valstybės Prezidentas yra Valstybės Tarybos renkamas ir Valstybės Tarybos Pirmininko pavaduojamas (Prezidentui mirus arba laikinai pareigų eiti negalint); abiem šiais atžvilgiais pakeliamas Valstybės Tarybos prestižas ir jos įtaka valdomajai sričiai. Valstybės Prezidento galia neaprėžiama jokiu konstituciniu terminu, gal todėl, kad visai konstitucinei santvarkai esant iš esmės laikinajai ir ši konstitucijos steigiama Prezidentūra jau savaime yra laikina — „iki Steigiamasis Seimas bus susirinkęs ir nusprendęs Valstybės Valdymo formą"; principiškai gi tuo laiku buvo nusistatyta Steigiamasis Seimas kiek galima greičiau sušaukti; tad buvo prezumuojama, kad viskas čia tik trumpam laikui nustatoma, ir nėra reikalo dar kas nors trumpinti arba terminais aprėžti, ypač kad toks aprėžimas darytų nepageidaujamą įspūdį, jog Steigiamojo Seimo sušaukimas esąs nutęsiamas. Vadinasi — išrinktojo Valstybės Prezidento galia (Steigiamojo Seimo sušaukimo termino, tad — siaurojo laiko, ribose) buvo iki jo gyvos galvos arba, žinoma, iki jo atsistatydinimo.

Laikinoji 1919. IV. 4. konstitucija išrašo iš 1918. XI. 2. konstitucijos ir paveda Valstybės Prezidentui visas tas funkcijas, kurias anoji buvo pavedusi Valstybės Tarybos Prezidiumui, būtent — įstatymų ir tarptautinių sutarčių promulgaciją ir jų skelbimas, Ministerių Pirmininko pakvietimas, jam Ministerių Kabinetą sudaryti pavedimas ir jo sudarytojo Kabineto patvirtinimas, Valstybei atstovavimas, diplomatinių atstovų skyrimas ir svetimų akredituojamųjų priėmimas, aukštesniųjų kariuomenės ir civilinių valdininkų skyrimas, kariuomenės savo žinioje laikymas, Vyriausiojo Kariuomenės Vado skyrimas, Valstybės antspaudo saugojimas. Tačiau be šių

funkcijų jam pavedama dar dvi: a. jam priklauso amnestijos teisė — tai yra platesnė, negu individualinio bausmės dovanojimo, teisė (1918 m. laikinoji konstitucija ir bausmės dovanojimo neminėjo); b. jisai šaukia ir paleidžia Valstybės Tarybos sesijas; pastaroji Prezidento funkcija yra labai svarbi ir žymiai didina jo politinę galią valdžioje, ypatingai, kad dabar jisai tik vienas tatai gali daryti; nė pati Valstybės Taryba savo sesijų jau skirti negali, kaip tatai lapkričio konstitucija buvo numačiusi, nė Tarybos narių trečdalis to iš Prezidento pareikalauti, kaip kad buvo pirma, nebegali; vadinasi — Valstybės Taryba iš nuolatinės virto sesinė; o kiek tatai liečia Tarybos sesijų „paleidimą" — tai senoji konstitucija šiuo klausimu nieko nesakė, bet iš Tarybos galios pačiai skirti savo sesijas galima buvo logingos dedukcijos keliu spręsti apie jos galią ir baigti savo sesiją; dabar gi aiškiai Taryba šios galios neteko, o už tai Valstybės Prezidentas ją įgijo vienas. Ši Valstybės Prezidento monopolinė galia „paleisti" (savo nuožiūra uždaryti — sustabdyti jo diskrecijai paliktam laikotarpiui) Valstybės Tarybos sesiją — yra parlamento paleidimo erzacas, kuris tam tikru atžvilgiu ir gal net griežtesnis ir Prezidento (ištikrųjų Vyriausybės, nes visuomet numatoma kontrasignacija) galią dar labiau didinąs, negu pats parlamento paleidimas. Žinoma — paties parlamento (Valstybės Tarybos) paleidimo konstitucija nenumato, nes Valstybės Tarybos atžvilgiu tatai buvo neįmanoma. Tad — Vyriausybės šefo (galvos) funkcijos (galios) papildymas amnestijos teise ir monopoliniu Valstybės Tarybos sesijų disponavimu labai ryškiai stiprina Vyriausybę ir suteikia Prezidentui didelį autoritetą, tuo pačiu atsverdamas pariteto (o išdalies net hegemonijos) naudai Vyriausybės kai kuriais kitais atžvilgiais priklausomą padėtį. Tad kontinentinio (prancūziško) parlamentarizmo žymės, kurias mes šioje konstitucijoje dar užtinkame, šiuo yra kompensuojamos klasikinio parlamentarizmo kryptimi.

Kontrasignacija šioje konstitucijoje taip pat sutvarkyta, kaip lapkričio konstitucijoje; šiuo atžvilgiu yra tam tikras neaiškumas: būtent — pasakyta, kontrasignuojami visi Prezidento „skelbiamieji" aktai; jei reikėtų šitas nuostatas suprasti „à la lettre", tai atrodytų, kad tie Prezidento aktai, kurie neskiriami skelbimui, esą kontrasignacijos nereikalingi ir tuo pačiu jie būtų iš Valstybės Tarybos parlamentinės kontrolės

išskiriami; aš manau, kad šitokia interpretacija būtų klaidinga ir iškreiptų aiškią jos konstitucijos leidėjo valia nustatyti parlamentinę konstitucinę konstrukciją; žodžio „skelbiamieji“ pavartojimą aš linkčiau aiškinti konstitucinės ir iš viso teisinės terminologijos netobulumu tuo laiku arba Valstybės Tarybos neįpratimu orientuotis konstitucinės teisės problemų smulkmenose.

Parlamentinė Vyriausybės veikimo kontrolė yra Valstybės Tarybos realizuojama per Ministerių Kabineto jai atsakomybę. Ministerių Kabinetas, Tarybai jam pareiškus nepasitikėjimą, turi atsistatydinti; jisai yra solidarus, tad solidariškai dirba ir atsako ir — Valstybės Tarybai arba jos Komisijai reikalaujant — turi jai duoti paaiškinimų ir žinių. Netikėtai dėl Ministerių Kabineto funkcijos ir konstitucinės padėties valdžios organų sistemoje, bet ir dėl jo konstrukcijos — naujoji laikinoji konstitucija tiktai pakartoja senosios nuostatus, nieko nepridėdama ir nekeisdama: Kabineto narius pasikviečia Valstybės Prezidento paskirtasis Ministerių Pirmininkas; jo sudarytąjį Kabinetą tvirtina taip pat Prezidentas; Ministerių Kabineto sąstatas gali būti (bet nebūtinai yra) parlamentinis, nes Valstybės Tarybos nariai, įėję į Kabinetą, lieka Valstybės Tarybos nariais.

33. Valstybės Kontrolė 1919. IV. 4. konstitucijoje ir kiti ypatingieji šios konstitucijos skyriai.

Naujas konstitucinės valdžios organas, kurio nebuvo numačiusi lapkričio mėn. konstitucija, — yra Valstybės Kontrolė. Ji yra ir funkcija ir organas. Laikinosios konstitucijos skyrius, liečiąs Valstybės Kontrolę, yra žodis į žodį, praleidus tiktai vieną ištikrųjų nereikalingą straipsnį, išrašytas iš 1919. II. 20. „Įstatymo Valstybės Kontrolei tvarkyti“; kitaip sakant — šis įstatymas šiuo tapo konstitucionalizuotas. Valstybės Kontrolės funkcija šio įstatymo ir laikinosios konstitucijos apibūdinama, kaip „dabojimas, kad būtų teisėtai ir teisingai dirbamas sprendžiamasis ir vykdomasis darbas pajamų, išlaidų ir valstybės finansų ir kitokio valstybės turto saugojimo srityje“. Ši funkcija įstatymo ir konstitucijos laikoma „atskira Valstybės valdymo dalimi“ (šaka). Vadinasi — tai yra viešųjų finansinių operacijų ir valstybinio turto saugojimo prie-

žiūros funkcija. Kiek ši priežiūros funkcija liečia prižiūrimojo darbo teisėtumą — ji yra iš esmės teisminio pobūdžio (kitaip sakant — sudaro teismo funkcijos elementą ar šaką ir šia prasme Valstybės Kontrolė, kaip funkcijos organas, yra tam tikras teismo organas, būtent — t. vad. inkvizicinio ar tardomojo konstrukcijos tipo teismas, kuris veikia pats savo iniciatyva, nereikalinga skundo iš šalies, pats sekąs jo prižiūrimąjį darbą, pats keliąs bylas ir jungiąs savo veikime kaltinimą, gynimą ir bylos sprendimą). Bet organizuojamoji Valstybės Kontrolės funkcija čia yra platesnė: jos priežiūra, kaip esame matę, apima prižiūriamojo darbo ne tiktai teisėtumą, bet ir teisingumą; tatai jau išeina iš teismo funkcijos ribų ir be abejo sudaro finansinio valdymo ar administracijos elementą. Konstitucija šią funkciją išskiria iš bendrosios veikliosios vyriausybės, vadinasi — iš Ministerių Kabineto — funkcijų, pareikšdama, kad Valstybės Kontrolė nuo Ministerių Kabineto nepareina. Kiek tatai liečia jos teisminę funkciją — tatai be abejo yra būtina, nes Kontrolės prižiūriami darbai kaip tik daugumoje įeina į Ministerių Kabineto arba jo narių ministerių ar jų valdomų administracijos šakų — Ministerijų bei kitų priklausomų organų — veikimą. Tačiau — kiek tatai liečia „teisingumo" priežiūrą — tenka dėl konstitucinio šio principo racionališkumo pareikšti rimtas rezervas, nes tatai į Valstybės administraciją gali įnešti netvarką. Valstybės Kontrolės funkcijos objektu yra, kaip esame sakę, iš vienos pusės viešosios finansinės operacijos ir iš antrosios — valstybės turto saugojimas. Pirmasis elementas — viešos finansinės operacijos — apima ne tiktai šias pačios valstybės operacijas, bet ir savivaldybių, taip pat tų labdarybės įstaigų, kurios iš valstybės gauna pašalpas, ir pagaliau valstybės kredituojamųjų ir garantuojamųjų bendrovių operacijas. Antrasis elementas apima tiktai Valstybės turtą.

Priemonės, kuriomis Valstybės Kontrolės funkcija yra vykdoma, yra šios: visi prižiūriamieji organai ir įstaigos turi jai atsiskaityti; visų jos prižiūrianų valstybinių ir kitų viešųjų organų bei įstaigų visa atskaitomybė, visos knygos ir visi veiksmai turi būti jos evidencijoje, vadinasi — jai pareikalavus — turi būti jai leista į jas žiūrėti ir tikrinti; ji savo iniciatyva gali skirti ir vykdyti revizijas.

Valstybės Kontrolės, kaip biurokratinės konstrukcijos organo, viršūnėje yra jos viršininkas — Valstybės Kontrolierius. Valstybės Kontrolierius — autonominis organas vyriausybėje — paritetinis Ministerių Kabinetui. Išskirdama Valstybės Kontrolierių iš Ministerių Kabineto, kurio posėdžiuose jisai dalyvauja tik patariamuoju balsu, vadinasi — kontaktui palaikyti (departamentizmo principas), — laikinoji konstitucija, eidama parlamentizmo logika, daro jį betarpiškai ir individuališkai atsakingu Valstybės Tarybai: jisai, kaip ir Ministerių Kabinetas, Tarybai ir jos komisijoms pareikalavus — turi joms duoti paaiškinimų ir žinių, o Valstybės Tarybai jam nepasitikėjimą pareiškus, — atsistatydina. Kad jisai tiesiog atsakytų ir Valstybės Prezidentui — to nematyti: Valstybės Prezidentas jį tiktai „parenka" ir skiria.

Steigiamojo Seimo sušaukimo klausimą laikinoji 1919. IV. 4. konstitucija sutvarko tais pačiais laikinosios 1918. XI. 2. konstitucijos nuostatais, kuriuos ji žodis į žodį iš anosios išrašo. Taip pat, išskyrus vieną grynai redakcinę smulkią pataisą, nieko nepakeista subjektyvinių viešųjų teisių („pamatinių piliečių teisių") skyriuje.

Šitokia buvo konstitucinė energingai organizuojamos Lietuvos valstybės ir josios laikinąją laikomos valdžios santvarka 1919 m. balandžio mėn. Valstybė jau ne tiktai buvo įsteigta, bet ir savo funkcijai jau nustatė ir tvarkė darbo aparatą, tarnybos priemones. Einant laikinąją 1919. IV. 4. konstitucija Valstybės Prezidentu buvo išrinktas p. A. Smetona.

34. Komunistų ir Lenkų kova dėl Lietuvos 1919 m. pavasarį.

Tačiau tuo pat laiku, kaip čia valstybinės statybos darbas, susikoncentravęs Kaune, buvo pilnu tempu varomas, iš Rytų ir Pietų pusių Lietuvos valstybinių perspektyvų horizontas dar buvo užgultas juodais audros debesiais, kuriuose slėpėsi Lietuvos valstybės žlugimo pavojus. Šiuo atžvilgiu valstybinis Lietuvos likimas tada dar nebuvo išspręstas; jos jaunas valstybinis daigas dar nebuvo įsitvirtinęs ir nusistojęs. Lietuvos Rytai buvo svetimoje galioje, Vilniuje buvo LSSR-o (Lit-Biel'o) valdžia, remiantisi RSFSR-o pajėgomis; ten kaip tiktai tuo laiku ėmė varžytis dvi skirtingos jėgos — komunistinė, tebevaldanti šiuos Lietuvos Rytus ir mėginanti išsiplėsti į Vakarus, ir Lenkų valstybinė, besiveržianti į Lietuvos Rytus iš Pie-

tų. Pirmoji buvo atvirame kare su jauna Lietuvos valstybe, kovodama su jaunomis Lietuvos ginkluotomis pajėgimis ir su Vokiečių protektorato kariuomene Lietuvoje; antroji — į laisvą Lietuvos teritorijos dalį atvirai ir betarpiškai nesiveržė, Lietuvos, kad ir jos nepripažintos, tiesiog nepuolė, tiktai iš pietų stūmė pirmąjį priešą, pamažu užimdama jo vietą Lietuvos Rytuose, žinoma — tuo pačiu ilgu ištiestu sparnu apsupdama likusią laisvą Lietuvos teritorijos dalį.

Abi šios jėgos, tarp savęs kovojančios Lietuvos Rytuose, ištikrųjų varžėsi ne tiktai dėl Lietuvos Rytų ir dėl jau faktiškai atplėštos Lietuvos sostinės — Vilniaus; jos varžėsi dėl pačios Lietuvos, ar ji bus raudona komunistinė ar lenkiškoji. Įsteigtajai Nepriklausomajai Lietuvos valstybei jos abi buvo lygiai pavojingos ta prasme, kad tiek viena, tiek kita buvo pasiryžusios šią jos konstrukciją nugriauti ir jos vieton kitą įsteigti; nors antroji jėga — Lenkų jėga — kovodama su atviru ir oficialiu Lietuvos priešu — komunistais, — kuriuos ji iš Lietuvos Rytų teritorijos šalino, — galėjo daryti draugingo kaimyno ir bendradarbio įspūdį ir net mėgino šiuo titulu naudotis.

Jei šitoki Nepriklausomos Lietuvos, LSSR-o (Litbielo) ir Lenkų santykių situacija galima laikyti jų visų trijų karu (nors tai buvo nepaprastas karas, kuriame visi trys jo dalyviai kovojo kiekvienas su kiekvienu kitu), tai tatai buvo karas kaip tik dėl Lietuvos, dėl jos visos; ir jei Nepriklausoma Lietuvos valstybė jį būtų pralaimėjusi — ji būtų pati, kaip Nepriklausoma valstybė, žuvusi. Lošimo kaina, jo lobis — buvo pats Lietuvos kailis. Dėl LSSR-o ar jį pakeitusio Litbielo mes jau buvome pasisakę.

35. Juozo Pilsudskio asmuo.

Antrosios — lenkiškosios — partijos lošėju buvo gal ne tiek pati Lenkija, ne tiek jos oficialinė quasi-suvereninio Steigiamojo Seimo valdžia, kaip jos „Valstybės Viršininkas“ ir autonominis Karo Vadas, faktinis Lenkijos likimo diktatorius, Lietuvos emigrantas, lietuvių kilmės Lietuvos bajoras lenkas, — Juozas Pilsudskis, kuris savy jungia tvirtą lietuviškąjį būdą su lenkiškosios Lietuvos idėjomis.

Juozas Pilsudskis, buvęs socialistas ir lenkų tautiškai-socialistinės krypties teroristas 1905 m. Revoliucijos metu, vė-

liau prieš Didyjį Karą lenkų šaulių („strzelc'ų") judėjimo Galicijoje organizatorius, Didžiajame Kare lenkų Legionų kovai už Nepriklausomybę Vadas, vėliau vokiečių Magdeburgo kalinys, turėjo Lietuvai ypatingą sentimentą, ypatingą keistą meilę, kuri vos Lietuvos nepriklausomybės nepražudė. Tatai skamba paradoksiškai.

Pilsudskis, kuris revoliucionieriumi tapo dar Lietuvoje — Vilniuje, — ją apleido dar XIX amžiuje, apie 1891 m. Tuo laiku Lietuvių tautinio atgimimo judėjimas, kad ir buvo jau prasidėjęs, Vilniaus, jo jaunimo ir Lietuvos bajorų visuomenės dar nebuvo pasiekęs; jaunas Juozas Pilsudskis su tautiniu Lietuvių judėjimu nebuvo susidūręs, o sutvirtėjęs ir sukietėjęs savo pasirinktoje politinėje linkmėje, vėliau jau nepajėgė jo suprasti ir atjausti. Lietuvių tautinis judėjimas ir Lietuvos tautinis atgimimas — tai buvo ir pasiliko „terra incognita" šiam Lietuvos sūnui, kuriam likimas lėmė suvaidinti žymų ir fatalinį vaidmenį moderninėje Lietuvos politinėje istorijoje ir kurio sunki griežta ranka išplėšė Lietuvai jos sostinę ir jeigu visiškai Nepriklausomos Lietuvos valstybės nepražudė, tai jau bent ne dėl paties Lenkijos diktatoriaus pasigailėjimo, bet tiktai todėl, kad pačioje Lietuvoje atsirado gyvos jėgos ir drauge objektyvinės sąlygos, kurios Pilsudskio „Rytų politikos" sumanymus sugriovė.

Jaunojo Juozo Pilsudskio socializmas ir revoliucionizmas, jam XIX amžiuje savo Tėvynę-Lietuvą apleidžiant, buvo romantiškas; jisai ištikrųjų buvo senosios lenkiškosios Lietuvos evoliucijos ir lenkiškųjų Lietuvos sukilimų — ypač 1863 m. sukilimo — epigonas. Jei jisai tada — 1863 m. — būtų gyvenęs, — jisai gal būtų buvęs t. vad. anos gadynės „raudonųjų" sukilėlių sparno vadas ir jojo vardas gal būtų su pagarba ir simpatija Lietuvių minimas, kaip vienas tųjų, kurie aname sukilime buvo susirūpinę Lietuvos autonomingumu Lenkijos atžvilgiu. Nes be abejo Juozas Pilsudskis turėjo šiokį-tokį Lietuvos separatizmo, Lietuvos politinio skirtingumo, pajautimą. Jam Lietuva ir ne tiktai Lietuviai, bet ir patys Lietuvos Lenkai — tai buvo kas skirtinga nuo Lenkijos ir kitų etnografinių Lenkų. Jisai Lenkų būtų vadinamas separatistu ir Lietuvių, kaip kad ir dabar jį tokiu kai kurie Lenkai vadina ir laiko; ir jis pats save Lietuviu vadinti mėgo. Bet jojo lietuviškas „separatizmas" niekuomet nebuvo tikras ir nesiekė Lietuvos nepriklausomybės

ir jos išskyrimo iš bendrosios su Lenkija valstybės. Tačiau keičiasi laikai... Žmogus, kuris 1863 m. būtų buvęs pavadintas lietuviu-separatistu, šios dienos tautiškai atgimusios Lietuvos idealų šviesoje virsta nacionalinės Lietuvos priešu.

36. Juozo Pilsudskio „Rytų politika".

1918-1920 m. besitvarkančioje Lenkijos valstybėje Juozas Pilsudskis, pasiremdamas savo populiariškumu, buvo sau pasisavinęs nepaprastą padėtį. Valstybės sostinėje — Varšuvoje — buvo susirinkęs Steigiamasis Seimas, pasivadinęs suvereniniu valstybės šeimininku, valdąs šalį per savo priklausomą valstybę. Vyriausybės priešaky buvo Valstybės Viršininkas Pilsudskis, Steigiamojo Seimo paskirtas, turįs veikti su Seimui griežtai atsakingu Ministerių Kabinetu. Bet Pilsudskis drauge buvo Karo Vadu. Jo dispozicijoje buvo ginkluotos pajėgos, jam ištikimos, jo organizuotos, jį vieną savo ir šalies politikos šeimininku pripažįstančios. Tai buvo Pilsudskio jėga, kuria jisai ir naudojosi savo politikai vykdyti. Seimas ir jo Ministerių Kabineto vyriausybė nepajėgė jį suvaldyti, nedrįso jam griežtai priešintis, turėjo jam faktiškai iniciatyvą ir galią perleisti; net ir jo aršiausieji priešai Seime, sukandę dantis, pykdami, turėjo tai toleruoti. Pilsudskis gi, stiprus savo nepaprastu autoritetu kariuomenėje ir savo populiariškumu šiaip visuomenėje, — nesiskaitė nė su Seimu, nė su ministeriais ir disponavo kariuomenę savo nuožiūra, nustatydamas karo žygius ir karu vykdydamas savo politinius sumanymus, kaip tikras diktatorius.

Ir kaip tik Lietuvos atžvilgiu viskas, kas iš lenkų buvo padaryta, — ištikrųjų ėjo iš Pilsudskio ir jo sumanymais pagrįsta. Lietuvos gi ir kitų artimiausių Rytų žemių — Gudijos bei Ukrainos — atžvilgiu Pilsudskio sumanymai buvo griežčiausi, ryškiausi ir jam daugiau už visą rūpėjo. Šie Pilsudskio sumanymai sudaro tai, kas galima pavadinti jo „Rytų politika". Lenkijos Vakarai, kurių problema turi svarbiausios reikšmės tautinės Lenkijos valstybingumui, ištikrųjų jam mažai terūpėjo. Apie išplėšimą iš Vokietijos etnografinių Lenkų žemių jis Didžiojo Karo metu ir nesvajojo. Poznanė, Pamarė,Aukštoji Silezija — tai jam buvo svetimi, neįdomūs kraštai. Kas kita — Vilnius, Lietuva, Gudai, Ukraina: tatai esąs senosios istori-

nės „Rzeczpospolit'os" palikimas ir drauge diktatoriaus tėvynė, dėl jų reikią kovoti, o tikru priešu, kuris čia esąs pavojingas ir drįstąs savo titulus į šiuos kraštus reikšti, tai — Rusai, vistiek ar tai būtų juodieji Caro, ar baltieji demokratų, ar pagaliau raudonieji komunistų-bolševikų rusai. Pastangos įkurti šiuose kraštuose vietines tautines (nacionalines) nepriklausomas valstybes — Lietuvą, Gudiją, Ukrainą — šių šalių liaudies iškelti tautinio atgimimo judėjimai, vedą į visišką politinę ir valstybinę jų emancipaciją, kurių siekimai priešingai lenkų, o ateity „Rzeczpospolit'os" diktatoriaus svajonėms, — neturį realaus pagrindo, esą vaikiški ir nerimti, sudarą kažkokį nesusipratimą; jie esą arba priešų intrigomis išlaikomi arba šiaip, kaip efemeridos, laikinai išdygę, turį greitai nuvysti; jie esą reikalingi ne rimto karo, bet tėviško sudraudimo, kuris galėsiąs būti kiek vėliau be didelio vargo atliktas, kai jau tikras priešas — Rusai — būsiąs nugalėtas.

Tačiau nemanykime, kad Pilsudskio „Rytų politika" būtų tolygi grynam ir atviram aneksionizmui ir šiuo Rusų nugalėjimu bei vietinių nepriklausomų valstybių įkūrimo pastangų sudraudimu būtų išsemta. Juozo Pilsudskio „Rytų politika" iš esmės buvo ne lenkiškai-aneksionistinė, kaip kad tokia buvo lenkų nacional-demokratų — t. vad. „endekų" — ideologija ir politika, bet ji buvo — i m p e r i a l i s t i n ė. Juozas Pilsudskis niekuomet lenku-nacionalistu tikra prasme nebuvo ir vienlypė tautinė, nacionalinė, Lenkijos valstybė jo idealo nesudarydavo. Kai kas jį laiko federalistu, Lenkijos-Lietuvos-Gudijos-Ukrainos federacijos šalininku; tatai taip pat nevisiškai atitinka tikrenybę.

Lenkų diktatoriaus, Lietuvos bajoro revoliucininko-emigranto politinė koncepcija buvo savotiška. Jisai svajojo apie įkūrimą šioje plačioje nuo Baltijos jūros iki Juodosios jūros buv. „Rzeczpospolitos" teritorijoje, skiriančioje vokiečius nuo rusų, ypatingo didelio sudėtingo ir organizuoto kelių autonominių vienetų konglomerato, — sui generis galingos Imperijos, kiek panašios į formalinę, nors šiandien jau ryškiai evoliucionavusią į konfederaciją, Britų Dominijų Imperiją, su Lenkija priešaky, kaip jungiančia ir cementuojančia, drauge ir vadovaujančia, jėga; o šios Imperijos autonominiais nariais — sui generis Lenkijos Dominijomis būtų Lietuva, Gudija (Gudija gal ir Lietuvos ribose) ir Ukraina, o gal dar ateity, kiek palaidesniame

santyky, — ir Latvija, Estija, gal ir Rumunija pietuose ir Suomija šiaurėje.

Pilsudskis žinojo ir suprato, kad pačioje Lenkijoje Lenkų tarpe, išskyrus jo gerbėjus — Pilsudskininkus, kurie diktatoriui gyvam esant jam yra ištikimi ir tvirti, bet jam mirus — gali subirti — nėra gyvų jėgų, kurios ne tiktai pritartų, bet ir būtų pasisavinusios ir pasiryžusios vykdyti šį jo, Lietuvos emigranto, fantazijos bei svajonių planą; nė lenkų tautininkai, nė lenkų socialistai to nevykdys ir nenorės: pirmiesiems — tie Rytų kraštai — tai ne gyvi vienetai, kurių gyvybė reikėtų išsaugoti, bet tautinės Lenkijos pakraščiai, kurie reikią polonizuoti ir lenkų kolonizacijai sunaudoti; antriesiems, kiek jie nėra tokie pat nacionalistai, šios rūšies klausimai ir sumanymai, neturį nieko bendro su klasine proletariato kova, išviso mažai rūpės. Tad Pilsudskiui svarbu buvo savo karo žygiais sudaryti ir tvirtai nustatyti tokias objektyvines sąlygas, kuriose jo „Rytų politikos" tikslai — jo išsvajota Rytų Dominijų Imperija — išsilaikytų pačiu socialiniai-tautinių jėgų santykiavimu. Tai buvo sumanymas nelengvas, nes viskas jame buvo fantastiška, emigranto išsvajota; nors reikia pripažinti, kad pačioje savo idėjoje Pilsudskio nustatyti tikslai atitiko žymios Lietuvos Lenkų dalies politinę ideologiją.

Pilsudskio planas įgyvendinti savo „Rytų politikos" tikslus, sudarant jiems objektyvines jų realizavimo sąlygas, buvo šitoks: esą — jeigu į Lenkiją bus įjungta nežymi Lietuvos, Gudų ir Ukrainos teritorijos dalis, tai Imperijos sumanymas negalėsiąs būti realizuotas, nes šitokį nedidelį plotą, kuriame be to, kaip artimiausiame Lenkijai, lenkų elementas ir lenkų kultūrinė įtaka yra gana stipri, — Lenkai gali lengvai asimiliuoti ir todėl, jausdami tai, Lenkai reikalaus, kad jisai būtų tiesiog aneksuotas, o jiems pasipriešinimas iš tos teritorijos gyventojų būsiąs silpnas ir šių aneksionistinių tendencijų neatsversiąs; pasitikėti gi tuo, kad būtų galima lenkai-tautininkai įtikinti, jog reikią greta Lenkijos įkurti bendrojoje Imperijoje dar kažkokie autonominiai šių pakraščių vienetai, nebūsią galima. Tad reikią suimti į vienas — paties Pilsudskio — rankas kiek galima didesnis Lietuvos, Gudijos ir Ukrainos plotas, ypatingai gi patys šių šalių centrai — jų sostinės — Vilnius, Minskas ir Kijevas, į kuriuos gravituoja visos atitinkamos šalys — Lietuva, Gudija ir Ukraina; tasai, kuris sugebės paimti

į savo rankas šiuos tris miestus, tasai disponuosiąs ir tų trijų šalių likimą, nes tatai esą jų raktai. O kai Varšuva, Vilnius, Minskas ir Kijevas atsidurs vienoje bendroje teritorijoje ir kai tada teks šios keturių faktiškai sujungtų šalių bendras likimas spręsti ir joms bendra valstybinė organizacija nustatyti, tai esą tada savaime atkrisiąs vieningos unitarinės tautinės Lenkijos steigimas, nes šitokioje unitarinėje Lenkijoje tautinis lenkų elementas būtų Lietuvių, Gudų ir Ukrainiečių majorizuotas ir tautinės Lenkų valstybės sudaryti nepajėgtų; tad tada savaime turėsianti kilti sudėtingos Dominijų Imperijos mintis, kurią palaikysią patys Lenkų tautininkai, norėdami išlaikyti bent Lenkijos hegemoniją šioje keturių narių Imperijoje.

Tokiu būdu, Pilsudskio sumanymui įvykdyti reikią jam pradėti nuo to, kad trys kaimyninių šalių sostinės — Vilnius Minskas ir Kijevas — atsidurtų jo faktinėje galioje; vadinasi — reikią jos paimti, užkariauti. Neskelbdamas oficiališkai šio savo plano lenkams, Pilsudskis pradėjo veikti, nusistatęs vykdyti savo, o ne Lenkijos „Rytų politiką"; bet jisai ją vykdė Lenkų ginkluotomis pajėgomis, nes kitokių ir neturėjo.

Pirmon eilėn buvo padėtas Vilnius, kaip šių trijų sostinių geografiškai artimiausia Lenkijai ir kaip tik ta, kurioje lenkų elementas buvo stipriausias (vadinasi — stipresnis, negu Minske ir juo labiau Kijeve); tad ir patiems Lenkams Vilniaus paėmimas būsiąs suprantamesnis, negu Minsko ar Kijevo paėmimas; o kai jau dėl Vilniaus, kuris buvo kaip tik komunistų rankose, kilo lenkų karas su rusais, tai esą tada atsirasianti savaime proga ir pagrindas išplėšti iš rusų ir užimti ir Minską bei Kijevą. Vadinasi — reikią įvelkti Lenkiją į karą su Sovietais.

37. Pilsudskio žygis į Vilnių 1919. IV. 19.

Atrodė, kad viskas Pilsudskio „Rytų politikos" sumanymams esą gerai prirengta. Kad Vilnius yra komunistų, o ne Lietuvos Valstybės Tarybos įsteigtos valstybės valdžioje, tai Pilsudskiui buvo gera, nes nereikėję tiesiog iš karto pulti Lietuvą, kaip tokią, ir šiuo iš anksto erzinti Lietuviai; atvirkščiai — būsią galima Lietuviams tvirtinti, kad esą Vilniaus paėmimas esąs Lietuvai draugingas Pilsudskio žygis, nes šiuo Lietuvos sostinė nuvaloma nuo bendrojo priešo, su kuriuo ir Vals-

tybės Tarybos Lietuva kariauja; sykį gi paėmus — bus galima Valstybės Tarybos Lietuviams jo ir neatiduoti; tai būsiąs jau įvykęs faktas ir būsią galima pradėti sostinėje, Vilniuje, kitokia, atitinkanti Pilsudskio „Rytų politiką", Lietuva organizuoti, ignoruojant Tarybos Lietuvą; o drauge, lyg iš netyčių, vykdant karą su Sovietais, ir pamėginti Minskas ir Kijevas pagrobti.

Šitokia buvo Lietuvą betarpiškai liečianti politinė padėtis, kai 1919 m. balandžio mėn. Lietuvos emigrantas Juozas Pilsudskis valstybinėmis lenkų jėgomis ėmė savo „Rytų politiką" vykdyti, pradėjęs tatai daryti nuo Vilniaus paėmimo. Ir ištikrųjų, paėmęs Lydą, drąsiu žygiu staiga ir netikėtai jisai puolė komunistus Vilniuje ir Lietuvos sostinę pagrobė. Pats šis faktas iš karto atrodė neaiškus. Iš Vilniaus tapo pašalinti Bolševikai, atviri įkurtos Lietuvos valstybės priešai, su kuriais ji kariavo. Su Lenkija karo nebuvo ir formališkai Lenkų kariuomenė, Pilsudskio vadovaujama, ne prieš Lietuvą šį karo žygį yra padariusi.

Tačiau ištikrųjų šis žygis, kaip vienas svarbiausiųjų Pilsudskio „Rytų politikos" elementas, iš esmės buvo nukreiptas prieš Valstybės Tarybos įkurtą Lietuvos valstybę, gal jai net pavojingesnis, negu Litbielo akcija. Pilsudskio „Rytų politikoje" Nepriklausomajai Lietuvos valstybei glūdėjo didžiausias pavojus — pavojus pačiai jos gyvybei. Dažnai sakoma, jog šiuo žygiu ir Lenkų karu su Sovietais Pilsudskis noromis ar nenoromis Lietuvos valstybę iš Sovietų nasrų išgelbėjo, nes esą kitaip Lietuva būtų patekusi į komunistų galią ir būtų pakeista Litbielu. Gali būti, kad taip yra, nors kas būtų buvę, jei būtų įvykę kitaip negu įvyko, tatai sunku tikrai įspėti, nes visų galimumų ir visų veiksnių, kurie būtų paveikę ir šiaip ar kitaip išsprendę neįvykus likimą — negalima numatyti ir jų veikimo patikrinti. Be abejo — Pilsudskio pradėtas ir jo griežtai varomas Lenkų karas su Sovietais — Lietuvos valstybę nuo Sovietų apsaugojo — tatai pripažinti reikia; bet antra vertus — jeigu Pilsudskis būtų visiškai laimėjęs šį Lenkų karą su Sovietais ir šiuo būtų savo „Rytų politiką" laimėjęs, tai taip pat kažin, ar Nepriklausomoji Lietuvos valstybė būtų pajėgusi išsilaikyti. Vadinasi — Lietuvai buvo pavojinga tiek viena, tiek antra eventualybė. O mirti vienu arba kitu būdu — būti

pakartam ar sušaudytam ar pagaliaus draugo glėby pasmaugtam — tai galų gale mirusiam vistiek.

Nepriklausomajai Lietuvos valstybei įkurti ir išsilaikyti — reikėjo, kad nė vienas jos artimiausių didesnių kaimynų — Vokiečiai, Caro ar demokratų Rusai ar Sovietai ir Pilsudskio Lenkai — netaptų visišku nugalėtoju ir Lietuvos likimo sprendėju. Nors jaunoji Lietuvos valstybė drąsiai gynėsi visomis savo pajėgomis, nesigailėjo aukų ir buvo nusistačiusi nenusileisti iki paskutinės priešinimosi galimybės, bet ar šių savo jėgų užtektų prieš tokį kaimyną-nugalėtoją, tapusį Šiaurės Rytų Europos diktatoriumi, tai dar klausimas.

38. Provizorinio Vilniaus valdymo problema Pilsudskio 1919. m. politikoje.

Eidamas savo „Rytų politikos" programa Pilsudskis buvo sumanęs užėmus Lietuvos sostinę — Vilnių, paskelbti savo, kaip lenkų kariuomenės Vado, manifestą, kuriame būtų pareikšta, jog užėmusios Vilnių Lenkų karo pajėgos nemananćios šalies likimą pačios spręsti ir jėga vietos gyventojams Lenkijos ar Lenkų valią diktuoti: esą — jos tam kaip tik ir pašalinusios iš Vilniaus smurtininkus-komunistus, kad šalis galėtų pati savo likimą laisvai išspręsti; esą Lenkija ir Lenkų Karo Vadovybė šalies valią gerbianti. Ir tikrai šitoksai manifestas tapo Vilniuje Pilsudskio paskelbtas. Jis buvo paskelbtas keturiomis vietos kalbomis — lenkų, lietuvių, gudų ir žydų.

Tiesa — jau ir šitame manifeste, nežiūrint jo regimojo liberališkumo, nesunku buvo pastebėti Pilsudskio principinį Valstybės Tarybos įkurtosios Lietuvos valstybės nepripažinimą — jos ištikrųjų neigimą; nes jeigu Lietuvos valstybės įsteigimas būtų Pilsudskio pripažįstamas, tai nebūtų prasmės nei galimumo šios valstybės sostinėje skelbti valstybinio apsisprendimo principas; skelbdamas Vilniuje šį principą Pilsudskis jau tuo pačiu užgavo Lietuvos valstybę ir demaskavosi, kaip ne tiktai pašalinių Bolševikų ir jų Litbielo, bet ir pačios įsteigtos Lietuvos valstybės priešas.

Bet Pilsudskis buvo sumanęs dar ką kitą, dar šia kryptimi ryškesnį, kas jam tačiau šį sykį nepavyko. Būtent — jisai norėjo, užėmus Vilnių ir paskelbus savo manifestą apie laisvą valstybinį pačios šalies apsisprendimą, neleisti, kad į Vilnių

būtų automatiškai išplėsta Lenkų valstybinė valdžia; jo „Rytų politikos“ planui buvo reikalinga, kad Vilnius pasiliktų jo asmeniškoje dispozicijoje, kad tuo vėliau būtų galima pasinaudoti atskiram Lietuvos Dominijai vienetui įkurti. Jisai norėjo išvengti aneksijos precedento, kuris vėliau būtų sunku sugriauti. Todėl jis sugalvojo tokią kombinaciją, kad jam užėmus Vilnių Vilniuje pasiskelbtų „Laikinoji Lietuvos (Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos) valdžia“; žinoma — ne Tarybos valdžia su jos vyriausybe, veikiančia Kaune. Ši „Laikinoji Lietuvos valdžia“ turėtų iškelti šalies Steigiamojo Seimo principą ir iki šio Seimo sušaukimo po Pilsudskio ginkluotų pajėgų globa vykdyti civilinį šalies valdymą.

Kad šita kombinacija būtų kiek reali ir galėtų patarnauti diktatoriaus „Rytų politikos“ sumanymams ir nenukryptų į grynai aneksionistinę, reikėjo, kad ši „Laikinoji Lietuvos valdžia (ar vyriausybė)“ būtų sudaryta ne išimtinai iš vienų lenkų; Pilsudskiui reikėjo, kad be vietinių Lietuvos Lenkų į ją įeitų ir keli žymesni Lietuviai arba bent išviso žmonės, turį Lietuvių tarpe autoritetą bei gerą vardą, ir taip pat gudai; žinoma — tai turėjo būti ištikimi Pilsudskiui žmonės — Pilsudskininkai. Šiokia „Laikinoji Lietuvos vyriausybė“, neva jai pačiai Pilsudskio užimtame Vilniuje iškilusiajai pasiskelbus (nors ištikrųjų ji paties Pilsudskio buvo ruošiama) — būtų Pilsudskio oficiališkai pripažinta, kaip šalies laisvos iniciatyvos reiškinys. Tai turėjo būti kombinacija, kiek panaši į tą, kurią pusantrų metų vėliau Pilsudskis įgyvendino Vilniuje generolo Želigovskio quasi-maištu ir t. vad. „Vidurinės Lietuvos“ paskelbimu su josios „Laikinąja Valdymo Komisija“, kaip Vidurinės Lietuvos civiline vyriausybe.

Jei ši kombinacija tada būtų pavykusi, tai iš karto ryškiai paaiškėtų Pilsudskio darbas, kaip griežtai nukreiptas prieš jau įsikūrusią Kaune veikiančią Nepriklausomą Lietuvos valstybę. Dvi „Laikinosios“ tos pačios šalies — Lietuvos — „valstybės valdžios“, viena — Kaune ir antra — Vilniuje, abi — pretenduojančios į tą pačią teritoriją ir tą pačią sostinę, abi — nusistačiusios šaukti tos pačios šalies — Lietuvos Steigiamąjį Seimą, tai valstybinėje socialinėje plotmėje — nesąmonė, tai — dviejų konkurentų anarchija, kuri tegali būti išspręsta tiktai jėga — karu. Tada jau nebebūtų galima ilgiaus slėpti tikras pradėtų žygių pobūdis ir vaidinti neutralumas Pilsudskio ir

Lenkų vadinamos „Tarybos Lietuvos“ atžvilgiu. Kortos būtų atidengtos ir turėtų prasidėti atviras lošimas. Kol Minsko ir Kijevo jis dar nebuvo laimėjęs, Pilsudskį dar tai varžė; jis dar svyravo, ar laikas jam kortos atidengti.

Jei Pilsudskis būtų radęs tinkamus žmones į savo sumanytą „Laikinąją Lietuvos vyriausybę“ Vilniuje — jisai buvo nusistatęs tai padaryti; bet jis tų žmonių tinkamam vyriausybės sąstatui sudaryti nėra radęs; gudų veikėjų gal nebūtų taip sunku rasti, juo labiau Lietuvos Lenkų Pilsudskininkų; bet užtai nerasta lietuvių, bent kiek žymesnių ir autoritetingų lietuvių viešojoje opinijoje, nei kitokių, kurių vardas būtų Lietuviams populiarus ir keliąs pasitikėjimo. Buvo ieškota, svarstyta, net siūlyta, bet niekas dalyvauti šioje kombinacijoje nesutiko, niekas nesutiko įsileisti į darbą, griaunantį jau įsikūrusį ir greta Kaune augantį Nepriklausomos Lietuvos valstybės daigą. Pradėti šį darbą visiškai be lietuvių ir prieš vieningą lietuvių opiniją — Pilsudskis tada vis dėlto nedrįso. Tatai buvo lietuvių tvirtos tautinės sąmonės laimėjimas ir ištikrųjų Pilsudskiui įspėjimas, kurio jisai tačiau suprasti nepanorėjo. Bet laikinai jis vis dėlto nuo šio savo sumanymo atsisakė, nes išviso jis dar dėl momento tinkamumo pats abejonių turėjo. Tad jis pasirinko provizorinį vidurkio kelią: savo okupuotos Lietuvos dalies su Vilniumi jis neįjungė į bendrą valstybinę Lenkijos teritoriją ir nepavedė Lenkų valstybinei valdžiai; bet iš antrosios pusės — susilaikė ir nuo Lietuvos laikinosios valdžios įsteigimo; pasinaudodamas savo Karo Vado galia tvarkyti jo kariuomenės karo žygių eigoje užimtas žemes, formališkai ir oficiališkai neįeinančias į Lenkijos teritoriją, — Pilsudskis įsteigė Vilniuje, Karo Vadovybės, vadinasi — jo tiesiog priklausomą „Vyriausią Rytų Žemių Valdybą“ su Vyriausiuoju Komisaru viršūnėje. Ši organizacija, neturinti jokio valstybinio pobūdžio, būdama jo paties žinioje ir galioje, organizacinio ryšio su valstybine Lenkijos valdžia neturėjo. Tai buvo provizorinė Pilsudskio konstrukcija.

Visa tai įvyko 1919 m. balandžio mėn.

39. Vokiečių okupacija ir Bermonto avantiūra.

Jei Pilsudskio asmeniui ir jojo vykdomai palitikai aš pavedžiau tiek vietos, tai ne dėl to, kad Pilsudskio politikos planas būtų realus — jisai buvo išsvajotas ir daug mažiau realus, negu Lietuvos Valstybės Tarybos kūrinys, — bet dėliai to, kad Pilsudskis turėjo didelę jėgą, o pats buvo atkaklus ir ryškios bei stiprios individualybės žmogus, kurio visa nepaprasta energija buvo sukoncentruota jo darbe. Tuo laiku jisai buvo pats pavojingiausias vykdomai Lietuvos valstybės kūrybai. Vokiečių jėga buvo Didžiojo Karo sutriuškinta. Rusų komunistai buvo rimtai susirūpinę kitais painiais savo tvarkymosi reikalais ir negalėjo tvirtai palaikyti Litbielo. Rusų emigrantai-demokratai išviso buvo dezorientuoti ir bejėgiai, o rusų emigrantai-monarchistai, kad ir besiruošią avantiūristiniems žygiams, galintiems paliesti ir jaunas Pabaltijo valstybes, vis dėlto rimtos jėgos nesudarė; Pilsudskio gi energija, pasirėmusi Lenkų pajėgomis, buvo veikli ir įtempta. Lietuvos valstybė dar nebuvo sutvirtinta; ji jau buvo įkurta, organizavosi, bet dar nebuvo laimėta.

Pilsudskio Lenkams Vilnių užėmus, Lietuvos santykiai su Lenkais pasiliko neaiškūs; tai buvo nė karas, nė taika. Tiek Lenkai, tiek Lietuviai tęsė karą su Bolševikų kariuomene, stumdami ją į Rytus ir į Šiaurę, Lenkai plačiu frontu, Lietuviai — siauresniu — šiaurės-rytų Lietuvoje. Bet tiksliai organizuoto bendradarbiavimo ir juo labiau jokios bendros vadovybės šiuose Lietuvių ir Lenkų karo žygiuose prieš raudonuosius Rusus nebuvo. Jų faktinio susidūrimo vietose tarp Lietuvių ir Lenkų nuolat kildavo nesusipratimai ir net ginkluotos kovos epizodai. Lenkai iš Vilniaus pamažu, po truputį, skverbėsi į neokupuotą Lietuvos teritoriją, nežymiai plėsdamiesi į Vakarus ir nežiūrėdami Entante'os agentų pastangų nustatyti pastovią demarkacijos liniją tarp abiejų ginčo dalyvių; Lietuviai gynėsi, kad tuo tarpu išlaikytų bent faktinas pozicijas.

Šitaip buvo iki liepos mėnesio..

1919 m. liepos mėn. įvyko naujas žymus faktas — Vokiečių jėgos galutinai apleido Lietuvą. Likvidavosi Vokiečių tiek okupacija, tiek protektoratas. Lietuvos vyriausybė Kaune palydėjo šį įvykį manifestu į tautą. Lietuva buvo palikta savo

laisvoms jėgoms — akis į akį su abiem priešais Rytuose; tik jos Rytus su sostine buvo užgulę Lenkai, o šiaurės Rytuose siaurą juostelę — raudonieji Rusai. Pastaruosius Lietuviai jau baigė šalinti. Su Lenkais buvo sunkiau baigti; griežtai juos pašalinti Lietuva nepajėgė; teko žiūrėti, kad jie dar toliau į Vakarus neįsiskverbtų.

Tuo pat laiku ir šalies viduje daug reikėjo nudirbti: reikėjo sudrausti valstybės priešų intrigos ir slapti sąmokslai šaly, reikėjo valstybiškai tvarkytis, leisti įstatymai, aprūpinti įvairūs valdymo reikalai, ruoštis sušaukti Steigiamasis Seimas.

Tuo tarpu iškilo dar vienas pavojus, išdygo dar vienas naujas priešas. Iš Šiaurės, iš Latvijos teritorijos įsiveržė ginkluotos pusiau-rusų emigrantų, pusiau-vokiečių ir baltų reakcinių gaivalų organizuotos gaujos, užėmusios Lietuvos Šiaurę ir Šiaurės Vakarus, ieškančios sau, kaip Vrangelis ir Denikinas Kryme, bazės ruoštis puolimui į Rusiją, neigiančios jaunas tautines Pabaltijo valstybes ir tebelaikančios jas Rusų Imperijos pakraščiais. Šios ginkluotos gaujos, demoralizuotos, pasireiškusios grobimu, vietos gyventojų plėšimu, žiaurumu, tiesa — ir pačios ėmė irti, bet vis dėlto ir su jomis jaunai besitvarkančiai valstybei, jau angažuotai į karą su raudonaisiais ir turinčiai su ginklu rankose budėti besiskverbiančių Lenkų fronte — nelengva buvo apsidirbti. Vis dėlto savo jaunos kariuomenės ir partizanų bei šaulių pajėgomis Lietuva su šiais nekviestais šiaurės svečiais apsidirbo; jie buvo sumušti, suiro, iš dalies pabėgo ir jųjų avantiūra tapo laimingai likviduota.

40. Valstybės Tarybos 1919-1920 m. kūrybinės ir įstatymų leidžiamosios veiklos charakteristika.

Iki 1920 m. pavasario Lietuva energingai tvarkėsi ir organizavosi. Tarptautinių santykių srity Lietuva tuo laiku didelių laimėjimų nepasiekė. Paryžiaus Taikos Konferencija, į kurios duris ji beldėsi, oficiališkai jos neįsileido. Jos pripažinimas de jure (formalus, teisinis) neįvyko, nors faktiškai, kaip su esama faktine šalies organizacija, imta skaitytis ir sekti, o iš dalies ir kištis į šiuos ar tuos jos žygius arba santykius su kaimynais. Tuo pačiu ir Tautų Sąjunga dar Lietuvai buvo ne-

pasiekiama. Bet įtemptas vidaus darbas stiprino valstybę ir kėlė jos autoritetą, o tatai buvo gal svarbiausia Nepriklausomai Lietuvos valstybei nusistoti ir laimėti, nežiūrint nuolatinio iš Rytų — iš Pilsudskio valdomų Lenkų pajėgų — pavojaus, kuriame jai teko gyventi ir augti.

Įžvelgę į to laikotarpio Lietuvos valstybės valdžios nuveiktus darbus, mes matome, kad organizacinis ir socialinis valstybės funkcijos tvarkymas palietė beveik visas valdymo sritis ir šakas; jisai buvo vykdomas tiek leidžiamais įstatymais, tiek administraciniais įvairaus pavadinimo reglamentinės galios aktais (aplinkraščiai, instrukcijos, įsakymai), tiek pagaliau individualiniais teisiniais ir materialiniais aktais (įsakymais). Iš šio mes galime konstatuoti, kad reglamentinė galia vyriausybės, kuriai, be to kaip buvome matę, buvo pavesta ir plati konstitucinė įstatymų leidimo galia, ir jos atskirų bei išviso veikliosios administracijos organų reglamentinė galia nuo pačios Lietuvos įsikūrimo pradžios buvo pripažįstama ir plačiai vykdoma.

Neįsileisdami į šios plačios įstatymų leidžiamosios ir valdomosios bei administracinės veiklos smulkmenas ir jos tikslų analizę, nes tatai išeitų iš mūsų dėstomojo kurso ribų, tiktai jos charakteristikai paminėsime, kad ji palietė finansus, mokesčius, viešosios tarnybos statutą bei atlyginimą, kariuomenę ir išviso krašto apsaugos reikalus, administracijos funkcijų tvarkymą, įvairių tarnybų organizaciją, jų šakų suskirstymą, policiją, kurios organai tada dar buvo milicija vadinami, teismą ir jo pagelbinį aparatą, kaip notariatas ir kita, taip pat baudžiamąją teisę, švietimą ir kultūros reikalus, viešąjį ir privatinį ūkį, taip pat žemės ūkį, taip pat prekybą, kreditą, bankus, kooperaciją, susisiekimą ir susižinojimą (kelius, geležinkelius, paštą, telegrafą, telefoną), socialinę apsaugą, darbą, socialinio bendravimo tvarkymą (draugijas, susirinkimus, spaudą), — pagaliau agrarinę politiką ir bręstančios didelės socialinės Žemės Reformos ruošimą.

Iš to laikotarpio įstatymų, kurie tuo ar kitu atžvilgiu aiškiai liečia materialinę konstitucinę teisę, paminėsiu ypač šiuos kelius: **a.** Didelis organiškas „Savivaldybių įstatymas“, kuris ryškiais demokratiniais pagrindais sutvarko vietos savivaldybę, nustatydamas jai tris organizacines formas: **aa.** valsčių, **bb.**

apskričių ir cc. miestų savivaldybė. b. „Laikinasis įstatymas apie žydų bendruomenių tarybų teises apkrauti mokesniais gyventojus žydus“ ir c. Įstatymas apie Ministerių Juriskonsultų Komisiją.

41. Tautinių mažumų Lietuvos valstybėje būklės sutvarkymo problema.

„Laikinasis įstatymas apie Žydų bendruomenių tarybų teises apkrauti mokesniais gyventojus žydus“ liečia t. vad. personalinę tautinę autonomiją, kuri tiksliau būtų pavadinti „korporacine nacionaline savivaldybe“; ši korporacinė nacionalinė savivaldybė ir autonomija, kurios idėja, kaip iš bendrojo mūsų kurso žinome, buvo ypač prieškarinėje Austrijos Imperijoje keliama, vėliau Žydų „Bundo“ Rusijoje plačiai propaganduojamo, o Rusų Revoliucijos metu Ukrainos „Rados“ konstituciniais „Universalais“ (įstatymais) į pozityvinę jos teisę įkelta ir mėginama įgyvendinti, — buvo iš karto Lietuvos valstybės į savo konstitucinę programą įtraukta, nors pačios trumpos Lietuvos laikinosios konstitucijos jos ir neminėjo.

Šios korporacinės savivaldybės idėja visiškai atitiko sociokratinę nacionalinės Lietuvos valstybės koncepciją, kuri, kaip mes jau buvome sakę, pasireiškė pačios 1917 m. Vilniaus Konferencijos rezoliucijose, kuriomis buvo pradėta Lietuvos valstybės kūrimo darbas. Šioje koncepcijoje ryški buvo idėja ne bendrojo demokratinio piliečių-individų visumos (tautos-populi) valstybinio bendradarbiavimo arba bent bendradarbiavimo valstybės kūrimo darbe, bet sociokratinio kelių tautinių grupių bendradarbiavimo, būtent tokio, kuriame viena — tautinės daugumos, vadinasi — Lietuvoje — Lietuvių —esanti tikra šeimininkė, o kitos — tautinės mažumos — tam tikromis, būtent — nacionalinės valstybės pripažinimo — sąlygomis — įsileidžiama dalyvauti tautos — šeimininkės pradėtame valstybiniame darbe. Nors šita koncepcija buvo aprėžta tiktai pačiu valstybės kūrimo darbu, nes jau įkurtoji valstybė turėjusi virsti bendrojo šablono demokratinė, bet vis dėlto šis sociokratinis nacionalinis principas savo logika veikė ir patį valstybinį darbą jau įkurtoje valstybėje.

Buvo ir kiti veiksniai, kurie ta pačia kryptimi veikė. Lietuvos valstybės įkūrėjams rūpėjo įgyti simpatijos ir pradėtam

darbui pritarimas ir Lietuvoje esamų tautinių mažumų, o be to rūpėjo ir Lietuvai palankios opinijos sudarymas Vakaruose, vadinasi — Europoje bei Tautų Sąjungoje; šią opiniją galėjo paveikti vietinės tautinės mažumos, — ypač žydai, turį pasaulyje stiprias tautines organizacijas ir žymią įtaką į spaudą ir net į valdančius USA, Anglų, Prancūzų sluoksnius; be to liberalinis tautinių mažumų traktavimas, tautinių viešųjų teisių joms suteikimas — ir pats savaime turėtų sudaryti Lietuvai gerą teisingos tautos vardą.

Visais šitais sumetimais naujai įkurtoje ir tebeorganizuojamoje Lietuvoje korporacinės nacionalinės savivaldybės tautinėms mažumoms idėja buvo valdančiųjų palaikoma. Tačiau ji dar nebuvo nė konstitucionalizuota, nė tam tikru įstatymu sutvarkyta. Šiam reikalui tvirtai teisiškai sutvarkyti kliudė toji aplinkybė, kad trijų stambiausių Lietuvos tautinių mažumų — Lietuvos Lenkų, Gudų ir Žydų — dvi pirmos — Lenkai ir Gudai faktiškai buvo mažai susijusios su Lietuvos valstybingumu. Tiesa — Lietuvos Gudų veikėjų dalis buvo pasisakiusi už Lietuvos valstybę ir pareiškė savo nusistatymą dalyvauti Lietuvos valstybiniame darbe; jie įėjo į Lietuvos Valstybės Tarybą ir į jos sudarytą vyriausybę; bet Lietuvos Rytų okupacija buvo faktiškai atskyrusi Gudų liaudies masę nuo įkurtos Lietuvos valstybės, kurioje ji ir nedalyvavo, nes Gudų liaudis yra lokalizuota kaip tik Lietuvos Rytuose, o ten, kur Lietuva jau veikė, šios liaudies, išskyrus atskirus asmenis ar labai nežymias ir neskaitlingas jų oazes, jos nėra. Tad Gudų atžvilgiu korporacinė nacionalinė jų savivaldybė — tai būtų rūmai be gyventojų, — tuščias žestas be turinio.

Antroji mažuma — Lietuvos Lenkai. Jų atžvilgiu ši institucija taip pat anomis aplinkybėmis būtų buvusi negyva. Ir šis tautinės mažumos elementas yra susikoncentravęs Lietuvos Rytuose ir Pietų Rytuose, o ypatingai Vilniuje, vadinasi — kaip tik toje dalyje, kurią buvo užėmę Pilsudskio vadovaujami Lenkai. Tiesa — ir Lietuvos valstybinės valdžios valdomoje Lietuvos teritorijoje Lietuvos Lenkų buvo nemaža ir vietomis jie yra sudarę savo tautines oazes, o net ir salas; bet vis dėlto jų visų centras, jų galva buvo Vilnius; čia gi nepriklausomoje teritorijoje jie perdaug skaitlingi nėra ir savo ryškių tautinių ar kultūriškai-socialinių organizacijų, išskyrus dvarininkų organizacijas, neturėjo; o be to pats tasai faktas, kad Lietuvos su Lenkija santykiai buvo labai įtempti ir

artimi atviram karui, darė šį tautinį elementą Lietuvos valstybei neištikimu, kuriuo Lietuviai nepasitikėjo ir kurio nusistatymas valstybiniu Lietuvos atžvilgiu buvo arba tiesiog priešingas arba labai abejotinas. Jų politiškai-valstybinis nusistatymas buvo labiau lenkiškas, negu lietuviškas, o jei kartais jų tarpe ir pasireikšdavo lietuviškai-valstybiško kompromisinio pobūdžio kibirkštėlė (tokių buvo), tai dėl Pilsudskio darbų pasireiškusioje Lietuvių tarpe ir, jei galima taip išsitarti — griežtėjančioje priešlenkiško nusistatymo atmosferoje — jos greitai užgesdavo. Juos — Lietuvos Lenkus — viliojo Pilsudskis ir įvairios jo žygių ir jo sumanymų legendos. Į Valstybės Tarybą Lietuvos Lenkai, Vilniečių Lenkų vadovaujami, nebuvo sutikę įeiti. Jų vadai ir šioje pusėje buvo arba tapo Pilsudskininkais. Pilsudskio agentų buvo jų tarpe įkurta ir plėtėsi slapto kariško sąmokslo organizacija, kuri tapo Lietuvos valdžios susekta ir sudrausta. Tad šioje padėty ir santykių atmosferos korporacinei lenkų tautinei savivaldybei Lietuvoje nebuvo vietos. Šia institucija Lietuvos Lenkai, tuo laiku siekią kitokius politinius tikslus arba nebūtų norėję pasinaudoti, arba galėtų ją sunaudoti kaip tik tam, kas Lietuvos valstybei buvo pavojinga. O tiems jųjų, kurie lietuvėjo ir virsdavo lenkiškai kalbančiais Lietuviais (toks judėjimas jų tarpe pasireiškė), korporacinė nacionalinė Lenkų savivaldybė buvo išviso nereikalinga.

Vadinasi — likdavo žydai. Žydų tarpe jų korporacinės tautinės savivaldybės idėja buvo labai populiari. Lietuvos Valstybei, kai jie įsitikino, kad savo gyvavimui ji turi socialinius pamatus, jie buvo — tiek Rytų Lietuvoje ir pačiame didžiausiame jų centre — Vilniuje, tiek laisvoje Nepirklausomos Lietuvos teritorijoje, — jie buvo lojalūs ir tarptautinėje savo veikloje jie Lietuvos valstybę rėmė. Bet kadangi ši institucija — korporacinė nacionalinė savivaldybė — negalėjo būti visų arba visų stambesnių šalies tautinių mažumų atžvilgiu įsteigta, kaip bendrosios santvarkos institucija, tai ji liko tuo tarpu teisiškai nesutvarkyta. Žydų atžvilgiu ji įsisteigė precedentu ir iš dalies vienu įstatymu bei administraciniais aktais, kitaip sakant — ji buvo leista Žydams įsisteigti valstybės valdžiai ją toleruojant ir Žydų reikalams ministeriui ją tvarkant ir virto precedentinės materialinės konstitucinės teisės institucija.

42. Žydų reikalams be portfelio ministerio institucija ir jos su Žydų nacionaline korporacine savivaldybe rišio problema.

Žydai buvo įėję ne tiktai į Valstybės Tarybą, bet ir į Lietuvos vyriausybę, kurios sąstate be to buvo sudaryti ir tam tikri Žydų reikalams ir Gudų reikalams tautiniai nacionaliniai ministeriai be portfelių, vadinasi — be tam tikrų ministerijų. Kai kurių klaidingai manoma, kad šie nacionaliniai ministeriai be portfelių sudarą korporacinės nacionalinės savivaldybės elementą. Tai būtų iš tikrųjų taip, jei teisiškai jie būtų atitinkamų šios savivaldybės organų deleguojami į vyriausybę ir ypatingai jei jie teisiškai atsakytų prieš atitinkamas autonomines nacionalines korporacijas. Bet tatai būtų nesuderinama nė su savivaldybės ar autonomijos institucija ir sąvoka, nes jokia savivaldybės korporacija — joks valsčius, miestas, apskritis — nė Lietuvoje, nė kitur — ir joks autonominis vienetas tam tikru savo organu centro valdžioje nedalyvauja, nė būtų suderinama su parlamentinio Ministerių Kabineto institucija, pagrįsta visišku politiniu Kabineto solidarumu ir jojo vieningu atsakingumu prieš Parlamentą; o pagaliau prieštarautų ir abiem laikinoms Lietuvos konstitucijoms (1918. XI. 2. ir 1919. IV. 4. konstitucijoms), vadinasi — formalinei Lietuvos konstitucinei teisei, kuri įkūrė parlamentinį Ministerių Kabinetą ir griežtai jį visą, kaip veikliosios vyriausybės vienetą, surišė su Valstytbės Taryba pasitikėjimo ryšiais.

Tad Žydų reikalams ministeris be portfelio, kuris būtų teisiškai surištas su autonomine Žydų korporacija ir jos organais, — tai būtų institucija, griaunanti konstitucinę Ministerių Kabineto konstrukciją ir tokis svetimas teisinis elementas Ministerių Kabinete, surištas formaliniais pasitikėjimo ir atsakingumo ryšiais su kitu teisiškai organizuotu veiksniu, autonominiu ir nepareinančiu nuo Valstybės Tarybos, — tai būtų Lietuvoje konstitucinė nesąmonė. To niekuomet ir nebuvo. Žinoma — Ministeris Pirmininkas, gavęs iš Valstybės Prezidento (anksčiau iš Valstybės Tarybos Prezidiumo) pavedimą sudaryti Kabinetą, — galėjo dėl Žydų reikalams ministerio be portfelio asmens, kaip būsimojo Ministerių Kabineto nario, tartis su kuo norėjo, pav. su žymesniais žydų veikėjais, su Žydų politinėmis grupėmis, su Žydų autonominės korporacijos Tarybos nariais, o pastarieji ir su savo frakcijomis toje Žydų Taryboje; bet vis dėlto pasirinktas asmuo turėjo būti galuti-

nai jo, Ministerio Pirmininko, sprendžiamu ir teisiškai monopoliniu balsu paskirtas, Valstybės Prezidento aktu su visu Kabineto sąstatu patvirtintas ir turėjo bendrame Valstybės Tarybai atsakingo Kabineto solidarume sutirpti, kaip jo esminis ir iš šio solidariško vienumo neišskiriamas elementas.

Tokiu būdu Žydų reikalams be portfelio ministeris niekuomet Lietuvoje nebuvo ir negalėjo būti precedentinės korporacinės Žydų tautinės savivaldybės elementu. Jojo ryšis su šia precedentinė materialinės konstitucinės teisės institucija — Žydų autonomija ar savivaldybe Lietuvoje — buvo tik tas, kad ji buvo tvarkoma ir organizuojama jo administraciniais aktais — instrukcijomis, įsakymais, pagrįstomis valdančiuoju valstybės valdžios — jos vyriausybės — autoritetu ir imperiumu.

43. Žydų nacionalinės korporacinės savivaldybės tvarkymas.

Vienintelis įstatymas, kuris įsikišo į šią precedentinę instituciją ir kurio nuostatų interpretacija, plečiančia teisinę šios institucijos konstrukciją, buvo pagrįsti šie ministerio įsakymai ir instrukcijos, — tai buvo mano nurodytas „Laikinas įstatymas apie Žydų bendruomenių tarybų teises apkrauti mokesniais gyventojus žydus", išleistas 1920. I. 10. ir paskelbtas tiktai 1920. III. 4.

Įstatymas buvo trumpas. Jisai tiktai kelius pagrindinius principus nustato. Būtent: jisai kiekvienoje žydų gyvenamoje vietoje steigia vietos Žydų bendruomenę, kaip viešosios teisės korporaciją, o ten, kur dėl „mažo Žydų skaičiaus" jie „negali" (?) vietos bendruomenės sudaryti, tos vietos Žydai įtraukiami į artimiausią vietos Žydų bendruomenę; kiekvienoje vietos Žydų bendruomenėje yra renkamoji bendruomenės Taryba (Vadas), kaip teisinis jos organas; Žydų bendruomenėms pavedamos šios viešosios funkcijos, laikomos nacionalinėmis: „Žydų kultas, labdarybė, socialinė pagalba, mokyklos ir apskritai dvasinė kultūra" (kaip matome — sąrašas labai bendras, neprecizuotas: mokykla? dvasinė kultūra? kas tai yra? kuriose ribose?..), reikalingos tikslesnės reglamentacijos. Savo kompetencijos reikalams patenkinti, vadinasi — šios korporacinės savivaldybės funkcijai vykdyti „Vaadai", kaip žydų bedruomenių organai gali apkrauti bendruomenių narius

mokesčiais, kuriuos renka pati bendruomenė, o iš neįmokėjusių išieškoma bendrąja valstybinių mokesčių išieškojimo tvarka, vadinasi — priverstine tvarka. Dalyvavimas nacionalinėje korporacijoje — Žydų bendruomenėje — nėra fakultatyvinis ir subjektyvinis, — jisai ipso jure apima visus „Žydus".

Pavesdamas nustatyti šių nacionalinių mokesčių sistemą ir dydį patiems „Vaadams" ir tvirtinti ją Žydų reikalams ministeriui, įstatymas daro tiktai tą rezervą, kad šio mokesčio dydis neperžengtų kiekvienam mokėtojui visų jam krintančių valstybinių ir bendrų vietos savivaldybinių („municipalinių") mokesčių sumos, ir kad iš mokėtojo bendrąja priverstine tvarka mokesčius išieškant išieškojimo pirmenybė būtų taikoma valstybiniams mokesčiams. Žydų bendruomenių išrinkti „Vaadai" yra reikalingi Žydų reikalams Ministerio patvirtinimo ir registravimo, taip pat šis ministeris nustato jų rinkimų taisykles. Visa kita pavedama Žydų reikalams be portfelio ministerio, jam su atitinkamais ministeriais susitarus, reglamentinei galiai.

Šį įstatymą lydėjo Ministerių Kabineto deklaracija ir Žydų reikalams ministerio aiškinamasis raštas. Ministerių Kabineto deklaracijoje konstatuojama, kad šio įstatymo tvarkomas reikalas kilo iš pačių Žydų iniciatyvos ir kad tai yra teisė, valstybės suteikiama „Žydų Tarybai"; taip pat nurodoma, kad tai esąs tik pirmutinis įstatyminis bandymas, reikalingas atsargumo, ir kad valstybės valdžia lauksianti iš pačios Žydų tautinės visuomenės nurodymų, kas šioje srity yra taisytina arba papildytina; vadinasi — raginama ir tolerancija aprūpinama precedentinė šios teisinės institucijos evoliucija.

Žydų reikalams ministerio aiškinamajame rašte, kuris referuoja istorines šios institucijos šaknis ir jos Lietuvoje precedentinį gimimą, ypatingai ryški yra viena tezė, kuri quasi - interpretacijos keliu iš esmės keičia vieną svarbų konstruktyvinį šio įstatymo nuostatą, būtent: numato galimumą (tiesa — aprėžtą tam tikrais „pagrindais", kurie bus nustatyti ministerio reglamentine galia) kiekvienam žydui, kaip ipso jure atitinkamos vietos Žydų bendruomenės nariui, — savo valia, tam tikru pareiškimu, išeiti iš bendruomenės ir šiuo objektyvinį priverstinį šios viešosios teisės korporacijos pobūdį pakeičia subjektyviniu jos pobūdžiu. Tačiau kiek vėliau tam tikra ministerio „instrukcija" šiai iš bendruomenės išėjimo laisvei nu-

statė tokius „pagrindus", kurie korporacijai grąžino jos objektyvinį priverstinį pobūdį; šių pagrindų numatyta tiktai šie du: a. tikybos pakeitimas ir b. konstatuotas neteisingo asmens į Žydų civilinės padėties (metrikacijos) aktus įrašymo faktas. Pirmasis šių pagrindų rodo, kad šios teisinės institucijos kūrėjų ir organizatorių koncepcijoje pati Žydų tautinės mažumos sąvoka buvo pagrįsta ne moderniniu grynai nacionaliniu, bet ypatingai tikybiniu (Žydų, vadinasi — izraelitų tikybos) elementu.

Žydų reikalams ministerio aiškinamasai raštas kalbamam įstatymui mini ir bendrąjį valstybinį žydų bendruomenių atstovų suvažiavimą; šitoksai centrinis organas, kai Žydų bendruomenių federacinis parlamentas arba konfederacinis jų kontakto kongresas, kad ir neminimas įstatymo, be abejo buvo korporacinės nacionalinės savivaldybės idėjai realizuoti būtinas, nes kitaip vieningos nacionalinės savivaldybės nėra, nes nacionalinis vienetas nesutampa su jokia atskira tos tautos vietine grupe — „bendruomene".

44. Ministerių Juriskonsultų komisijos įstatymas.

Trečias to priešseiminio jau laisvos Lietuvos valstybės laikotarpio įstatymas, kuris, kad ir ne tiek betarpiškai, kaip du pirmieji, įeina į siaurąją materialinę konstitucinę teisę, bet vis dėlto ją palyti, nes tvarko paruošiamąją įstatymų leidžiamosios funkcijos stadiją, — kiek stiprina teisinį valstybės tvarkymąsi iš dalies kodifikacijos srity ir be to organizuodamas vyriausybės įstatymą iniciatyvos raginimą teisės suderinimo ir logingo sistematinimo srity, įneša, kad ir netobulą ir neužtenkamą, bet vis dėlto šiokią tokią teikiamą pataisą į teisminę valstybės funkciją, sudarant administracinio teismo kad ir labai rudimentinį surogatą. Šis įstatymas, nurodytais atžvilgiais gana svarbus, — tai 1920. III. 10. įstatymas apie Ministerijų Juriskonsultų komisiją.

Dėja — šio įstatymo tvarkomoji funkcija arba kelios funkcijos liko tolimesnioje teisinėje evoliucijoje neįvertintos ir neišplėstos, kaip būtų reikėję; tiesa — daug vėliau — 1928 m. — tų metų V. 15. konstituciją, dar šiandien tebeveikianti, ir vienas jąja pagrįstas tų pačių metų įstatymas —būtent įstatymas apie Valstybės Tarybą (naująją, dabartinę), lyg ir susirūpino tų

pačių funkcijų kiek tikslesniu sutvarkymu, bet ir tada nepadaryta visų reikalingų išvadų ir sustota pusiaukely.

Šio 1920 m. įstatymo įkurtoji „Ministerijų Juriskonsultų Taryba“ — būsimos 1928 m. Valstybės Tarybos išdalies pirmtakūnė — tai buvo patariamasis vyriausybės organas — būtent valdymo reikalams tarybos tipo organas, apimąs vyriausybės įstatymų iniciatyvos ir administracinio teisėtumo sritį. Šis teisiniams valdymo reikalams „specų“ tarybos organas buvo sudarytas iš visų Ministerijų juriskonsultų, kaip „specų“ ex officio, kurie tačiau drauge yra priklausomi atitinkamų ministerijų valdininkai. Tuo pačiu šiems „specam“ ypatingai aukštų specialybės kvalifikacijų nebuvo numatyta.

Iš šiai Komisijai skiriamos kompetencijos matyti, kad ji turėjo: a. patariamu balsu pasisakyti dėl teisinės įstatymų projektų, valstybės sutarčių ir pasižadėjimų konstrukcijos, vadinasi — jų tiksliosios redakcijos, jų suderinimo su veikiančiais ir šių projektų ar aktų nenaikinimais įstatymais ir teisės normomis, neliesdama jų esmės; b. taip pat patariamu balsu pasisakyti dėl visų teisinių Ministerių Kabineto ar atskirų Ministerijų užklausimų; c. be to Komisija ne tiktai turėjo, bet ir savo iniciatyva galėjo, pastebėjusi veikiančiuose įstatymuose prieštaravimus ar spragas arba įstatymų projektų redakcijoje klaidas — raginti vyriausybės iniciatyvą, kad tatai būtų pašalinta ar pataisyta; d. pagaliau Juriskonsultų Komisijos kompetencijoje buvo įrašytas dar vienas jos elementas, labai neaiškiai ir dviprasmiškai suredaguotas šitaip: „teisės kazusų nagrinėjimas ir s p r e n d i m a s“; atrodytų lyg josios pasisakymas dėl šių „kazusų“ būtų sprendžiamas, bent ta prasme, kad jei vyriausybė ir nebūtų verčiama tokį „sprendimą“ vykdyti, tai vis dėlto „kazusas“ jau būtų teisiškai išspręstas, kaip „res judicata“; tačiau kažin ar įstatymo leidėjas tatai turėjo galvoje, taip išsitardamas; bet antra vertus — jei tasai „sprendimas“ reikėtų suprasti, kaip paprastas nuomonės pareiškimas, tai nesuprantama, kam gi reikėjo apie tai kalbėti skyrium, nes tatai jau savaime glūdėjo mūsų aukščiau punkte b. nurodytame Komisijos kompetencijos elemente; be to neaišku, kas čia vadinama „teisiniu kazusu“? ar tai „kazusas“ in abstracto: bet, rodos, valstybės valdžios organai akademine scholastika neužsiima; o gal tai individualinių administracinių aktų teisėtumo klausimai? Šis punktas ir punktas b. turi panašumą į ad-

ministracinio teismo surogatą, panašų į Prancūzų „Conseil d'Etat" šiuo atžvilgiu prieš 1872 m. kompetenciją, bet su tuo skirtumu mūsų Komisijos nenaudai, kad vyriausybė galėjo jos atsiklausti ar visiškai neatsiklausti.

Šiais trimis įstatymais (vietos savivaldybės, Žydų nacionalinė korporacinė savivaldybė ir Juriskonsultų komisija) — maždaug ir išsisėmė šio laikotarpio įstatyminė kūryba, kiek ji liečia čia siauresnę materialinę konstitucinę teisę (galima būtų dar pridėti smulkus „Laikinojo Lietuvos pilietybės įstatymo papildymą"; šio „papildymo", kaip ir išviso pilietybės tuo laiku tvarkymo, mes čia tuo tarpu nežiūrėsime, taip pat nesame padarę vietos savivaldybių sutvarkymo tikslaus analizo, nes mes vietos savivaldybės ir pilietybės problemą dar toliau sutiksime).

45. Steigiamojo Seimo sušaukimo ruošimas ir jo rinkimų įstatymas.

Už tai buvo viena aiški konstitucinės teisės sritis, kuri tuo laiku sudarė kaip tik pačią centrinę valstybės valdžios veiklos problemą. Tai buvo Steigiamojo Seimo sušaukimo klausimas, laikinosios vyriausybės ir tuomet veikiančios laikinosios konstitucijos laikomas pačiu pamatiniu ir svarbiausiu, nes Lietuvos receptuotais demokratiniais teisės principais, kaip tik šis Steigiamasis Seimas turėjo įsteigtą Lietuvos valstybę tvirtai organizuoti ir jos valdžios, o net ir jos pačios laikinąjį pobūdį pakeisti tvirtu nuolatinės valstybės ir valdžios pobūdžiu, taip sakant — ją įteisinti ir stabilizuoti.

Dar 1919. VI. 16. tam tikru įstatymu buvo sudaryta „Komisija Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymo projektui paruošti", kurios sąstatas buvo tame pačiame įstatyme nurodytas (Komisijos pirmininku buvo Vidaus Reikalų Ministeris p. Petras Leonas, būsimas Universiteto profesorius ir pirmas Teisių Fakulteto dekanas).

Iki 1919 m. gruodžio mėn. šie darbai buvo ruošimo stadijoje. Tiesa — jau spalių mėn. Valstybės Taryba buvo priėmusi „Lietuvos Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymą", bet jis tapo paskelbtas tiktai XII. 2. Drauge su juo tapo paskelbtas Valstybės Tarybos priimtas dviejų laikinosios 1919. IV. 4. konstitucijos straipsnių pakeitimai, kuris lietė kaip tik Steigiamąjį Sei-

mą; pirmuoju šio paketimo nuostatu nustatoma, jog šis Seimas susirenka „Valsybės Prezidento nurodytoje vietoje ir jo paskirtą dieną“ (pirma — buvo kategoriškai numatytas Vilnius — dabar Vilnius buvo svetimose rankose); antruoju pakeitimo nuostatu nustatoma šio Seimo veikimo pradžios teisinis kvorumas — išrinktųjų atstovų pusė plius vienas (pirma buvo — išrinktųjų atstovų du trečdaliai).

Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymas organizuoja šiuos rinkimus demokratiniais ir jau pačios laikinosios konstitucijos užfiksuotais visuotinio, lygaus, tesioginio ir slapto balsavimo principais, ir be to dar prideda proporcinių rinkimų (proporcinio atstovavimo) principą. Nustatydamas ar pakartodamas konstitucinį visuotinio ir lygaus balsavimo principą, jisai dar pabrėžia abiejų lyčių — vyrų ir moterų — šiuo atžvilgiu lygybę, kuri toli gražu ne visur yra demokratijoje savaime suprantama (XIX amžius jos visiškai nepažino, nes, kaip mes jau žinome, ji pirmą sykį 1906 m. buvo Suomijos pozityvinėje konstitucinėje teisėje sankcionuota). Šiuo, kaip ir daugeliu kitų atžvilgių, jisai seka visų kitų naujų — ypač naujų Rytų ir Centro Europos valstybių — konstitucijų pavyzdį. Balsavimo teisei (vadinasi teisinės tautos konstrukcijai) jisai nustato 21 metų amžiaus cenzą, o pasivinę rinkimų teisę (išrenkamumą) aprėžia 24 metų amžiumi. Amžiaus cenzo ribose iš balsavimo teisės vykdymo išskiriami tiktai: paprastos diskvalifikuotų asmenų kategorijos (išdavikai, tam tikri teismo pasmerkti nusikaltėliai) ir be to kariai; tačiau kitu įstatymu kariams šios teisės vykdymas tapo sugrąžintas ir dargi jiems amžiaus cenzas sumažintas iki 17 metų amžiaus. Mandatų skaičiui nustato šį principą: 1 atstovas — 15-kai tūkstančių gyventojų.

Įstatymas pasirenka mums žinomą ir tuo laiku beveik visų naujų konstitucinės teisės leidėjų priimtą proporcinę taip vadinamą sąrašų konkurencijos sistemą (be panašažo), o mandatų skirstymui nustato patogią automatišką ir visiškai pašalinančią painų likučių klausimą t. vad. d'Hondt'o sistemą (kiekvieno sąrašo gautų balsų skaičius dalinamas iš 1, 2, 3, 4... ir t. t., dalmenys surašomi skaičiaus didumo eile ir tąja eile skiriami mandatai, o jei du ar keli dalmenų skaičiai yra lygūs, mandatų gi jiems visiems neužtenka, tai tarp šių lygių skaičių pirmenybė nustatoma burtais).

Rinkimų procedūra šios rinkimų sistemos ribose — šabloniška. Svarbiausieji jos nuostatai šie: visa valstybės teritorija suskirstoma rinkimų apygardomis, kurių kiekviena, kaip vienetas, turi gauti tam tikrąjį mandatų skaičių ir išrenka atitinkamą atstovų skaičių; kiekviena apygarda paties balsavimo procedūrai suskirstoma t. vad. apylinkėmis, kaip vietos balsavimo (bet ne mandatų dispozicijos) vienetas. Rinkimams tvarkyti steigiami šie organai: apylinkės komisija, apygardos komisija ir kaip vyriausioji tvarkytoja, centralizuojanti visą rinkimų darbą, — Vyriausioji Rinkimų Komisija centre. Valsčiuose ir miesteliuose vietos savivaldybių sudaromi vietos rinkikų sąrašai; įstatymas sutvarko šių sąrašų viešumą, jų tikrinimą, skundus ir ginčus dėl jų, šių skundų sprendimą, kuriam nustato dvi instancijas: atitinkamą apygardos komisiją ir Vyriausiąją Rinkimų Komisiją. Kandidatų sąrašai įteikiami atitinkamai apygardos komisijai; jie yra pasirašomi rinkikų grupės, susidedančios iš 50 rinkikų. Vienoje apygardoje vienas kandidatas tegali būti įrašytas tik į vieną sąrašą, bet jisai gali būti keliose apygardose įrašytas — kiekvienoje į vieną, tačiau ne daugiau, kaip 5 apygardose. Nustatoma terminas sąrašų trūkumams pašalinti. Kiekvienoje apygardoje sąrašai numeruojami eiliniu numeriu: Nr. 1, Nr. 2, Nr. 3, Nr. 4.... Jei paduotas išviso vienas sąrašas apygardoje, tai jam ir tenka visi apygardos mandatai, o balsavimo nedaroma. Dviem ar keliems sąrašams leidžiama blokuotis; bloko sutartimi leidžiama nustatyti ir blokui, kaip vienetui, tekusių mandatų tarp bloko narių suskirstymo metodas, kuris gali būti ir visiškai kitoks, negu įstatymo numatytas. Balsavimas vyksta 2 dienas — apylinkėje; vėliau kitų įstatymų šis laikas leista pratęsti iki 3 dienų; darbininkai (samdiniai ir tarnautojai balsavimo metu nuo darbo ipso jure atleidžiami. Balsavimo kortelėje įrašomas vienas ištisas kandidatų sąrašas, nes balsuoti galima tiktai už visą sąrašą en bloc; kortelių tekstas spausdinamas ir kortelėje daugiau nieko negalima prirašyti, nė pažymėti, nė pataisyti, nė išbraukti; kiekvienas rinkikas gauna tiek kortelių, kiek yra apygardoje pareikštų ir komisijos pripažintų sąrašų — kiekvieno sąrašo po vieną kortelę; šios balsavimo kortelės išdalinamos rinkikams išanksto jų butuose; partijos ar grupės, pareiškusios sąrašus, taip pat gali atspausdinti ir dalinti korteles su savo sąrašais, bet kad jos tiktų balsavimui — jos turi

būti visais atžvilgiais tokios pačios, kaip komisijos paruoštosios; balsuojama įdėjus vieną balsavimo kortelę į iš komisijos pačioje balsavimo vietoje gautąjį oficialų voką, kuris uždarytas — įdedamas į balsų dėžę. Balsavimo vietoje, vadinasi — bute ar patalpoje, kurioje vyksta balsavimas, ir 30 sieksnių aplink šios patalpos balsavimo metu draudžiama sakyti kalbos arba kuriuo nors būdu agituoti. Tam tikri įstatymo nuostatai smulkiai normuoja balsavimo procedūrą, policiją, dėžių apžiūrėjimą, uždarymą, saugojimą, apylinkių komisijų sąstatą, veiklą ir pan. Balsavimui pasibaigus — apylinkės komisija atidaro dėžę, suskaito vokus, apžiūri juos, atidaro, suskaito kiekvieno sąrašo balsus, diskvalifikuoja korteles, turinčias trūkumus ar ydas, surašo smulkų viso šio savo darbo protokolą ir visą medžiagą su protokolu siunčia apygardos komisijai. Visą apylinkių komisijų darbą vėliau patikrina ir rinkimų rezultatus apygardoje nustato apygardos komisija. Visus protestus ir skundus galutinai sprendžia Vyriausioji Rinkimų Komisija, kuri dėl tam tikrų priežasčių gali ir anuliuoti įvykusius rinkimus, kurie tada atitinkamoje apygardoje pakartojami (atnaujinami). Išrinktais paskelbtų atstovų mandatų teisėtumą visais atžvilgiais motu proprio suvereniškai sprendžia pats Steigiamasis Seimas.

46. Lietuvos valstybinės teritorijos koncepcija renkant Steigiamąjį Seimą.

Be pačius rinkimus liečiančių nuostatų Steigiamojo Seimo Rinkimų įstatymas turi ir kai kuriuos netikėtai procesinio pobūdžio konstituciniu atžvilgiu įdomius nuostatus. Šitaip nustato jisai, kad Steigiamąjį Seimą atidaro Valstybės Prezidentas.

Taip pat jisai nustato, kad „Prūsų Lietuva", vadinsis — Mažoji Lietuva (reikia gal suprasti Klaipėdos Kraštas, kuris sudaro Mažosios Lietuvos tiktai dalį ir kuris tuo laiku — einant Versalio Taikos Sutartimi — jau buvo teisiškai nuo Vokietijos atskirtas, nors faktiškai dar išskirtas ir tarptautiniu mandatu Prancūzams perduotas nebuvo ir jojo valstybinis likimas dar tarptautinės teisės atžvilgiu nebuvo išspręstas), kad, sakau, „Prūsų Lietuva" rinks į Lietuvos Steigiamąjį Sei-

mą atstovus tais pačiais šio įstatymo nustatomais dėsniais, tačiau tų rinkimų dieną gali ten būti kitokia.

Šis šio įstatymo nuostatas yra labai principinis ir svarbus. Tatai yra, rodos, pirmas įstatymais Lietuvos valstybės valdžios aktas, kuris Klaipėdos Kraštą laiko Lietuvos valstybinės teritorijos dalimi, kitaip sakant — deklaratyvinis Klaipėdos Krašto į Lietuvos valstybę įjungimo aktas, nes aišku, kad einant pačiais pamatiniais tiek pačios valstybės sąvokos, tiek valstybinės konstitucinės teisės, tiek pagaliau Lietuvoje tuo laiku steigiamos demokratinės santvarkos principais — Steigiamojo valstybės Seimo rinkimuose tegalėjo dalyvauti valstybinės teritorijos tauta (valstybės piliečiai, valstybės teisinė tauta). Primenu ir pabrėžiu, kad šis įstatymas buvo Lietuvos Valstybės Tarybos priimtas 1919. X. 30 ir „Laikinosios Vyriausybės Žiniose" paskelbtas 1919. XII. 2. Vadinasi — nors tarptautinės teisės atžvilgiu Klaipėdos kraštas dar tada išviso tarptautiškai nepripažintos Lietuvos valstybės dalies nesudarė ir taip pat faktiškai Lietuvos valstybės valdžios galioje nebuvo, bet Lietuvos konstitucinės teisės (jos interninės ar vidujinės teisės) atžvilgiu jisai jau sudarė šios valstybės teritorijos dalį, būtent — svetimų jėgų okupuotą jos teritorijos dalį, kaip kad šiandien Lietuvos konstitucinės teisės atžvilgiu toks yra Vilniaus kraštas (Rytų Lietuva). Vadinasi — Lietuvos teisės atžvilgiu jau 1919 m. pabaigoje Klaipėdos krašto problema buvo šio krašto ne įgijimo, bet atvadavimo problema.

Į Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymą buvo įtraukta, kaip jo I-asis priedas, vadinasi — kaip jam aneksuota sudėtinė įstatymo dalis, „Rinkimų apygardų sąrašas". Šis teisinis sąrašas — greta mūsų išžiūrėto nuostato apie „Prūsų Lietuvą" — mums yra įdomus tuo, kad jisai mums rodo to laiko Lietuvos teisės konstitucinę valstybės teritorijos konstrukciją — jos sienas valstybinės teisės atžvilgiu; tatai buvo, kaip žinoma, laikas, kada Brastos sutartis tarp RSFSR-o ir Vokiečių Reicho, nustačiusi Lietuvos rytų sienas, buvo teisiškai (tarptautinės teisės atžvilgiu) panaikinta (o pagaliau pačios Lietuvos ji niekuomet nebuvo sankcionuota), o Maskvos 1920. XII. 12. taikos sutartis tarp Lietuvos ir RSFSR-o, nustačiusi Lietuvos valstybės rytų sienas, kurias ir dabar Lietuvos valstybė tei-

siškai laiko savo konstitucinėmis rytų sienomis, dar nebuvo sudaryta.

Būtent — be šešių pirmų (I—VI) rinkimų apygardų — Mariampolės, Kauno, Raseinių, Telšių, Panevėžio ir Utenos — apimančių to laiko svetimų neokupuotą, vadinasi — laisvą Nepriklausomos Lietuvos teritoriją (su tam tikru rezervu tiktai dėl I-os — Mariampolės — apygardos, į kurią buvo įrašyta ir Pietų Suvalkijos, iki šiol tebeginčytina tarp Lietuvos ir Lenkijos dalis ir be to dar su rezervu dėl VI — Utenos — apygardos, į kurią buvo įrašytas visas Zarasų — Ežerėnų apskritis, vadinasi — su ta jos dalimi apskrities rytuose, kuri šiandien sudaro Braslavos apskritį ir įeina į Lenkų okupuotą Rytų Lietuvą) buvo nustatytos dar šios keturios (VII—X) rinkimų apygardos Lietuvos Rytuose, taip sakant — „in partibus infidelium“: Vilniaus, Lydos, Baltstogės ir Gardino. Jos apėmė: beveik visą Rusų buvusią Vilniaus guberniją, išskyrus dvi šios gubernijos rytų apskritis, įeinančias į Gudų — stačiatikių gyvenamąjį plotą, būtent — išskyrus Disnos bei Vileikos apskritis, likusią pačią pietinę Pietų Suvalkijos dalį — Augustavos apskritį ir iš buv. Gardino gubernijos — Gardino, Volkovisko, Sokolkos, Bieloviežo, Baltstogės ir Bielsko apskritis.

Drauge su Steigiamojo Seimo Rinkimų įstatymu buvo paskelbtas ir „Rinkimų laisvės apdraudimo įstatymas“, nustatąs tam tikras baudžiamas pinigines pabaudas, arešto ir kalėjimo sankcijas už įvairius šiuos laisvės ir rinkimų tvarkos įžeidimus.

47. Steigiamojo Seimo sušaukimas.

1920 m. vasario mėn. vyriausybė paskelbė balsavimo dienas: balandžio 14 ir 15 d. 1920 m. kovo mėn. Vyriausioji Rinkimų Komisija paskelbė jos nustatytą į Steigiamąjį Seimą mandatų skaičių ir jų suskirstymą tarp rinkimų apygardų. Bendras mandatų skaičius nustatyta 229; tame skaičiuje pirmos 6 apygardos, apimančios laisvąjį Nepriklausomos Lietuvos teritorijos plotą, kuriame tada balsavimas jau galėjo įvykti, gavo iš viso 112 mandat., keturios Lenkų okupuotos Rytų Lietuvos apygardos — 108 mandatus ir „Prūsų Lietuva“ (Mažoji Lietuva — suprask: Klaipėdos Kraštas) — 9 mandatus. Vadinasi — Rytų Lietuvai su valstybės sostinės ir Mažajai Lietuvai, kuriose faktiškai rinkimai įvykti negalėjo, — buvo

rezervuota 117 mandatų, reiškia — penkiais mandatais daugiau, negu laisvajai valstybinės teritorijos daliai su laikinąja sostine. Pagaliau balsavimui laisvoje valstybinės teritorijos daly įvykus ir rinkimams pasibaigus — 1920. V. 11. paskelbta Steigiamojo Seimo sušaukimas. Jo susirinkimo vieta paskirta: Kaunas, susirinkimo diena paskirta: 1920. V. 15.

1920. V. 15. Kaune susirinko ir tapo Valstybės Prezidento iškilmingai atidarytas Lietuvos Steigiamasis Seimas, iškarto jam — iki nuolatinio Prezidiumo išrinkimo — pirmininkaujant vyriausiajai amžiumi atstovei — moteriai, liaudininkų frakcijos narei, žinomai rašytojai ir garbingai nusipelniusiai senai Lietuvos tautinio atgimimo veikėjai — p. Gabrielei Petkevičaitei-Bitei. Tokiu būdu ši 1920. V. 15. data uždaro sunkiausiąjį kūrybinį Nepriklausomos Lietuvos valstybės t. vad. „laikinosios valdžios" ir laikinosios jos konstitucinės teisės arba Valstybės Tarybos laikotarpį.

III.

Steigiamojo Seimo laikotarpis

1. Konstitucinė problema Steigiamajam Seimui susirinkus ir jos sprendimas laikinojoje 1920. VI. 10. konstitucijoje.

Steigiamasis Seimas pačią savo atidarymo dieną pradėjo darbą nuo visais balsais priimtos rezoliucijos, konstatuojančios Nepriklausomos Lietuvos valstybės su sostine Vilniumi įsteigimą, laisvos nuo bet kurių ryšių, kada nors jungusių ją su bet kuria kita valstybe. Ši deklaratyvinė griežta ir aiški rezoliucija turi principinės konstitucinės reikšmės, tvirtai nustatydama neaprėžtą pamatinį įkurtos Lietuvos valstybės suverenumą, kaip jos pagrindinės teisės tarptautiniame socialiniame bendravime ir teisinio jos valdžios imperiumui titulo.

Vienas pirmųjų Steigiamojo Seimo darbų buvo jo priimtoji ir ikišiolinio Valstybės Prezidento paskelbtoji 1920. VI. 10. „Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija". Savaime suprantama, kad nuolatinės pastovios Konstitucijos suprojektavimas, paruošimas ir priėmimas, sudarąs pamatinį Steigiamojo Seimo funkcijos elementą, buvo reikalingas ilgesnio laiko. Taip pat suprantama, kad pats Steigiamojo Seimo buvimo faktas, ypač atsižvelgiant į visos to laiko valstybiškai

— teisinės minties pagrindan dedamą demokratinę teisiškai — konstitucinę koncepciją, griovė ikitol veikusią laikinąją 1919. IV. 4. konstituciją, kuri ir pati buvo numačiusi valstybės valdžios konstrukciją tiktai iki Steigiamojo Seimo sušaukimo ir jį sušaukus savaime netekdavo jokios veikimo galios prieš steigiamąją, vadinasi — suvereninę, diktatūros pobūdžio — demokratinio valstybės „šeimininko" galią. Tad buvusiai 1919. IV. 4. laikinąjai konstitucijai automatiškai 1920. V. 15. žlugus ir valstybei atsidūrus Steigiamojo Seimo diktatūroje — Steigiamasis Seimas rado tikslinga savo absoliutinės galios titulu užfiksuoti naująjį konstitucinį Lietuvos valstybės provizoriumą, turintį veikti kol nebus jo nustatyta pastovi nuolatinė konstitucija arba kol jisai nepanorės šį provizoriumą atšaukti ar pakeisti. Šitokia buvo šio naujo konstitucinio akto teisinė reikšmė.

Naujoji Steigiamojo Seimo 1920. VI. 10. laikinoji konstitucija yra trumpa; ji susideda iš 7 skyrių, neturinčių atskirų pavadinimų, ir išviso iš 18 §§. I skyrius reiškia bendrus dėsnius ir ypač liečia patį Steigiamąjį Seimą; II skyrius pavedama Respublikos Prezidentui; III-sis — Ministerių Kabinetui; IV-sis — Valstybės Kontrolieriui; V — sutvarko vadinamas „piliečių teises"; VI — liečia Steigiamojo Seimo narių imunitetą; pagaliau VI-sis numato šios konstitucijos ir įstatymų veikimo galią, vadinasi — dalykus, kuriems vieta būtų ir I skyriuje, nes jie įeina į bendrus nuostatus.

Lietuvos valstybė pareiškiama esanti demokratinė respublika; tuo pačiu iškarto išsprendžiama valstybės forma. Steigiamasis gi Seimas paskelbiamas Lietuvos „suvereninės galios" reiškėju; vadinasi — visiškoje harmonijoje su bendrais demokratiniais — ir būtent klasikinės reprezentacinės demokartijos — principais Steigiamasis Seimas tampa steigiamosios galios organu, pačios suvereninės Tautos reprezentantu ir vieninteliu jos suverenumo vykdytoju; kitaip sakant — jisai tampa monopoliniu valstybės šeimininku ir organizuojama jojo seimokratinė diktatūra, kad ir laikinoji principiškai, nes tatai savaime iš klasikinės demokratinės doktrinos ir iš pačios demokratinės steigiamosios galios reprezentacinės funkcijos esmės seka. Bet kadangi — žinoma — Steigiamasis Seimas jokios kadencijos neturi ir jojo diktatūros laikinumas nėra teisinis ir pareina nuo jo paties valios — tai teisinės

konstrukcijos atžvilgiu jojo diktatūra yra visiška ir absoliutinė. Tiesa — pati konstitucija pavadinta „laikinoji", vadinasi — šiuo iš anksto pabrėžiamas visos konstitucijos laikinumas; bet šis laikinumas seka ne iš to, kad tikras šeimininkas, kuris dar yra laukiamas, dar neatėjęs, o jam atėjus — viskas griūsią, kaip kad šia prasme laikinąja buvo priešseiminė valstybės valdžia, laukusi Steigiamojo Seimo; čia joks kitas šeimininkas, joks naujas dar didesnis ponas nėra laukiamas ir ateiti nebegalis, o „laikinoji" diktatūra būsianti nutraukta tiktai paties esamojo pono — paties Steigiamojo Seimo — aktu, kada jisai savo steigiamąjį darbą atliks, nustatys jo tvarkomajai valstybei konstituciją ir — magazinavęs joje Tautos suverenumą — pasišalins savo reiškiamai Tautos galiai ilsėtis, nebetekęs savo išsemtos reprezentacijos ir žuvęs.

Tiesa — laikinoji konstitucija nenumato, kad demokratiškai suvereninės Tautos reprezentantas — Steigiamasis Seimas — galėtų, pavyzdžiui, Respublikos Prezidentą pašalinti (arba „atšaukti") ir tatai galėtų daryti įspūdžio, kad tasai Prezidentas, sudaręs Vyriausybės viršūnę, esąs jam — Steigiamajam Seimui — paritetinis, tuo pačiu aprėžiąs jo galią ir pakeičiąs jojo diktatūrą paritetiniu abiejų viršūnių — Seimo ir Prezidento — bendradarbiavimu.

2. Steigiamojo Seimo sau pačiam suvereniniu auto-aprėžimu rezervuota kompetencija laikinojoje 1920. VI. 10. konstitucijoje.

Tačiau kadangi Steigiamasis Seimas ir pačios laikinosios konstitucijos veikime lieka suvereninės galios reiškėju, kaip tatai joje aiškiai pasakyta, ir kadangi tuo pačiu jisai ją motu proprio, kaip jam vienam patinka, gali keisti, papildyti, panaikinti, (kaip ir kuria tvarka jis tatai gali daryti — tas nepasakyta, bet ir sakyti nereikia, nes jisai yra kaip tik suvereninės galios reiškėjas ir, kaip toks, nėra jokios tvarkos reikalingas), tai ištikrųjų bet kuris ir bet kurio jo galios momento nepaminėjimas jos nemažina ir jam veikimo priemonių neatitinka.

Tiesa ir tai, kad 2 §-fe pareiškusi, jog Steigiamasis Seimas yra „suvereninės galios" reiškėjas, jau 4-me §-fe laikinoji konstitucija mėgina fiksuoti funkcionalinę, vadinasi — lyg teisiškai aprėžtą, Steigiamojo Seimo galią, šiuo jo diktatūra lyg

suvaržydama ir jį įvesdama į tam tikrą konstitucinę „kompetenciją“. Bet ir tai tiktai regimas teisinis suvaržymas, nes pirmenybė aiškiai rezervuota jo „suvereninei galiai“, kuri ir šiuo atžvilgiu tenka pripažinti lemiančia. Toji jo quasi-kompetencija — tai ne daugiau, kaip tik t. vad. auto-aprėžimo (susivaržymo) reiškinys arba demonstracija: savo suverenine valia „apsirėžęs“ arba „susivaržęs“ suverenas visuomet savo suverenine galia gali ir pasiliuosuoti nuo šių sau geruoju uždėtų pančių.

Konstituciniu „suvaržymu“ Steigiamasis Seimas:

a. paliko sau visą monopolinę įstatymams leisti galią; jisai vienas leidžia įstatymus; vyriausybės galia tarp parlamento sesijų leisti įstatymus, kuri buvo nustatyta Valstybės Tarybos laikinosios 1919. IV. IV. 4. konstitucijos, — išnyko, tatai ir suprantama, nes Steigiamasis Seimas yra nuolatinis — konstitucija jokių jo sesijų ir tarpsesinių laikotarpių nenumato; taip pat išnyko Prezidento reliatyvinis veto, kurį jisai turėjo einant 1919. IV. 4. konstitucija;

b. pasiėmė visų sutarčių su kitomis valstybėmis ratifikaciją; šiuo atžvilgiu jo pasilikta galia iš esmės yra lygi tokiai pat buvusiai Valstybės Tarybos galiai; išdalies šiuo atžvilgiu Valstybės Tarybos funkcija galėjo atrodyti net platesnė, negu Steigiamojo Seimo sau palikta, nes, einant 1919. IV. 4. konstitucija, Taryba šias sutartis „svarsto ir sprendžia“, o Steigiamasis Seimas jas tik „ratifikuoja“, vadinasi -- vyriausybei pavedamas šių sutarčių paruošimas dabar yra lyg platesnis, bet pati Seimo jų atžvilgiu galia („ratifikavimas“) yra tolygi buvusiai Tarybos galiai („sprendimas“).

c. Steigiamasii Seimas sau rezervuoja Valstybės biudžeto tvirtinimą; einant tvirtai nusistojusiais konstituciniais principais tatai savaime suprantama;

d. pagaliau Steigiamasis Seimas sau rezervuoja „įstatymų vykdymo priežiūrą“; šis Steigiamojo Seimo konstitucinės galios elementas, turint galvoje mūsų analizuojamos konstitucijos terminologiją, kuria eidama konstitucija valdymą arba valdomąją galią vadina „vykdomąja valdžia“, tenka suprasti, kaip viso valdymo priežiūra, kuri, žinoma (kadangi tai yra politinis organas ir kadangi tatai glūdi parlamentarizmo esmėje, o šiai priežiūrai vykdyti priemones ši konstitucija pasiskolina kaip tik

iš parlamentarizmo institucijų), — apima tiek teisėtumą, tiek tikslingumą.

Įstatymų leidimo srity, kuri, kaip pasakėme, yra Steigiamojo Seimo monopolizuojama, tiktai įstatymų iniciatyva Seimas dalinasi su vyriausybe, pavesdamas šią iniciatyvą ne tiktai sau, bet ir Ministerių Kabinetui (jam vienam — nedalyvaujant Respublikos Prezidentui).

3. Vyriausybės konstrukcija laikinojoje 1920. VI. 10. konstitucijoje.

„Vykdomąją valdžią", vadinasi — valdomąją galią — valdymą siaurąja prasme — Steigiamojo Seimo laikinoji konstitucija paveda „Respublikos Prezidentui ir Ministerių Kabinetui", kurie tokiu būdu sudaro vyriausybę. Charakteringa ir šiai konstitucinei konstrukcijai visiškai loginga, kad ši galia vyriausybei (Prezidentui ir Kabinetui) kap tik „paveda", kai tuo tarpu Steigiamajam Seimui nieko čia ne „pavedama", nes jisai „yra" (savaime) suverenines galios reiškėjas ir todėl jisai pats sau yra paėmęs tai, ką konstitucija jam rezervuoja: čia Steigiamojo Seimo atžvilgiu konstitucija ne „paveda" jam, bet tiktai konstatuoja tai, ką jisai sau palikti panorėjo. Todėl visiškai suprantama ir naturalu, kad ši konstitucija, priešingai antrajai laikinajai Valstybės Tarybos konstitucijai (1919. IV. 4. konstitucijai), pažemindama Prezidentą ir keldama valdžios viršūnėn Steigiamąjį Seimą, kaip suverenines steigiamosios valdžios organą, tvarko Respublikos Prezidento konstitucinę padėtį antroje vietoje — po §§-fų, liečiančių Steigiamąjį Seimą, o ne prieš tai. Vyriausybės konstrukcija kaip ir ikitol buvo, yra paskolinta iš parlamentarizmo — bent ta prasme, kad vyriausybė yra kombinuota, susidedanti iš Respublikos Prezidento, tegalinčio veikti tik su premjero ar atitinkamo ministerio kontrasignacija, ir solidaraus ir griežtai prieš Seimą atsakingo Ministerių Kabineto su premjeru (Ministeriu Pirmininku) priešaky. Šių dviejų vyriausybės veiksnių pirmasis — Respublikos Prezidentas — yra Paties Steigiamojo Seimo išrenkamas, o antrasis, kaip ir ikitol buvo, sudaromas tuo būdu, kad Ministerį Pirmininką „kviečia" pats Prezidentas ir jam paveda sudaryti Kabinetą, vadinasi — pasirinkti bendradarbius — ministerius, kuriuos jam pasirinkus ir tuo būdu Kabinetą sudarius —

sudarytąjį Ministerių Kabinetą pilname jo sąstate, kaip solidarų (vieningą) vienetą, tvirtina Respublikos Prezidentas.

Respublikos Prezidentas yra organas nuolatinis, neaprėžtas jokia kadencija, išrenkamas visam laikinosios konstitucijos, vadinasi — visam steigiamosios suvereninės Steigiamojo Seimo galios vykdymo laikui; Prezidento konstitucinė galia tegali būti nutraukta tik jojo mirtimi arba atsistatydinimu, kuris nėra konstitucijos normuojamas. Šiais atsitikimais — iki nebus išrinktas naujas Prezidentas — taip pat iki pirmas Prezidentas nebus išrinktas ir pagaliau Respublikos Prezidentui „susirgus" (o reikia manyti, kad ir visais tais atsitikimais, kada Prezidentas dėl bet kurių priežaščių faktiškai savo pareigų eiti negali) — Respublikos Prezidento pareigas eina arba jį pavaduoja Steigiamojo Seimo Pirmininkas. Tokiu būdu Respublikos Prezidentas pats yra neatsakingas, bet visi jo aktai — kontrasignacijos ir griežtos solidaraus Ministerių Kabineto prieš Seimą atsakomybės keliu — yra kategoringoje Steigamojo Seimo priežiūroje. Konstitucija numato net asmeniškos baudžiamosios Respublikos Prezidento atsakomybės; vis dėlto vargu jau jisai būtų galima pripažinti visiškai baudžiamąją tvarka neatsakingu — tiktai ši jo atsakomybė nėra konstitucijos sutvarkoma, vadinasi — ji nėra išskiriama iš bendrosios.

Ministerių Kabinetas, apie kurio sudarymo būdą mes jau esame pasakę, būdamas taip pat neaprėžtas jokia veikimo kadencija, nėra nė atsakingas Respublikos Prezidentui, nė jo šalintinas; jisai netenka galios tiktai jam atsistatydinus, tačiau šis jo atsistatydinimas, išskyrus tuos atsitikimus, kada jisai tai daro motu proprio, — yra konstitucijos netiktai normuojamas, bet ir griežtai nustatomas, kaip konstitucinė jo griežtos Seimui už visą valdymą ir už kiekvieną valdymo ar administracijos aktą atsakomybės sankcija: tai būtent yra kategoringa Seimo jam pareikšto nepasitikėjimo sankcija, kuri šiuo atžvilgiu yra lygi jo pašalinimui Steigiamojo Seimo nutarimu; tai yra mums gerai iš bendrosios konstitucinės teisės teorijos žinoma seimokratinė kontinentinio (arba pracūziško) parlamentarizmo tezė.

Vyriausybės konstrukcijoje čia pažymėtina dar tai, kad ne visais atžvilgiais — ne visame jos funkcionaliniame darbe — ji yra sudėtinga (kombinuota), apimanti abu savo veiksnius — Prezidentą. Čia vyriausybės konstrukcija nėra tokia, kad valdymas būtų pavestas jo reiškėjui — Respublikos Prezidentui,

kuris tą valdymą vykdo per darbo organą — Ministerių Kabinetą. Šitaip kaip tik buvo konstruojama vyriausybė antrojoje Valstybės Tarybos laikinojoje 1919. IV. 4. konstitucijoje, kurioje išviso Prezidento padėtis buvo žymiai iškeliama. Čia dabar nuo šios konstrukcijos aiškiai atsisakoma, sekant bendrąja seimokratine naujos laikinosios konstitucinės santvarkos tendencija, kaip artimiausią suvereninės Steigiamojo Seimo galios koncepcijai. Mes jau buvome nurodę į tai, kad ši 1920. VI. 10. laikinoji konstitucija valdymą, vadinamąjį „vykdomąja valdžia", paveda Respublikos Prezidentui ir Ministerių Kabinetui, vadinasi — jiem abiem; kad tai nėra tiktai šiaip išsitarimas be jokios šiame ypatingos minties — mes jau galėjome matyti iš to mūsų nurodyto šios konstitucijos nuostato, kad įstatymų iniciatyvą greta paties Steigiamojo Seimo turi ne kombinuota dviejų veiksnių vyriausybė, bet tiktai vienas Ministerių Kabinetas; vadinasi — kartais vyriausybė veikia, kaip kombinuotas dviejų veiksnių organas, susidedąs iš principiškai neatsakingos viršūnės ir Seimui atsakingo darbo organo, (tai yra visuomet tada, kai veikia Prezidentas, nes dėl kontrasignacijos jisai vienas niekuomet veikti negali, o visuomet yra lydimas atsakingo darbo organo — Kabineto — per kurį jisai veikia), kartais gi vyriausybės veikimas reiškiasi tiktai vieno Ministerių Kabineto veikimu ir tada, žinoma, vyriausybės veikimas, dėl griežto Kabineto atsakingumo Seimui, yra visiškai priklausomas, kaip kad Seimo agento veikimas. Tatai reiškiasi ne tiktai vienoje įstatymų iniciatyvoje. Tatai matyti taip pat iš to, kad Respublikos Prezidento funkcijos valdyme yra konstitucijoje expressis verbis išvardintos, Ministerių gi Kabineto — neišvardinamos; vadinasi — visa kita valdyme, kas nėra rezervuojama Prezidentui, veikiančiam su ministerių kontrasignacija, (ši rezervuota sritis toli gražu neapima viso valdymo) — pareina nuo Ministerių Kabineto — nuo jo vieno, nedalyvaujant Respublikos Prezidentui, ir sudaro jam pavestą sritį. Kitaip sakant — Respublikos Prezidento valdymas yra atributyvinės kompetencijos valdymas, o Ministerių Kabinetas vienas — sudaro bendrosios kompetencijos vyriausybę.

4. Vyriausybės organų kompetencija, Valstybės kontrolierius ir Steigiamojo Seimo narių imunitetas laikinoje 1920. VI. 10. konstitucijoje.

Į Respublikos Prezidento atributyvinę kompetenciją įeina šios funkcijos:

a. Ministerio Pirmininko pakvietimas ir jam Ministerių Kabinetą sudaryti pavedimas;

b. sudaryto Ministerių Kabineto patvirtinimas;

c. Valstybės Kontrolieriaus skirimas;

d. Ministerių Kabineto (be abejo taip pat Kontrolieriaus, nors tatai, matyti — tik per redakcinį neapsižiūrėjimą, praleista) atsistatydinimo priėmimas;

e. Respublikai atstovavimas (tai bendroji „reprezentacija" tiek išorinė, tiek per iškilmes ir ceremonijas — vidujinė);

f. diplomatinių Lietuvos atstovų skyrimas ir svetimų akredituotų priėmimas;

g. aukštesniųjų kariuomenės ir civilinių valstybės valdininkų skirimas;

h. įstatymų skelbimas (tatai apima ir promulgaciją).

Šios funkcijos beveik visiškai sutampa su atitinkamomis buvusiojo Valstybės Prezidento funkcijomis 1919. IV. 4. konstitucijoje; nauja čia tiktai Kabineto atsistatydinimo priėmimo paminėjimas, nors tatai ir be paminėjimo buvo suprantama; be to praleista tarptautinių Lietuvos sutarčių skelbimas, bet tatai gal todėl, kad Seimo ratifikuotos sutartys formališkai virsta valstybės įstatymais, tad „įstatymų skelbimas" apima ir šių sutarčių skelbimą.

Be aukščiau nurodytų dar yra bausmių dovanojimo funkcija, vadinasi — malonės galia; šiuo atžvilgiu tai pakeitė buvusią Prezidento „amnestijos teisę"; šis pakeitimas visiškai atitinka visų priimtą konstitucinį principą, jog amnestija teikiama tiktai įstatymu, o vyriausybės viršūnei paliekama tiktai individualinės malonės galia.

Visiškai išnyko šie Prezidento galios elementai: **a.** kariuomenės savo žinioje laikymas; **b.** Vyriausiojo Kariuomenės Vado skirimas; abi šios funkcijos konstitucijoje nėra minimos; gali būti interpretacijos keliu tenka pripažinti, kad jų pirmoji perėjo į bendrą Ministerių Kabineto ir Krašto apsaugos ministerio kompetenciją, o antroji tilpo Prezidento funkcijoje skirti

aukštesniuosius „kariuomenės valdininkus“, nors tatai gali būti ginčytina; c. taip pat išnyko Prezidento galia šaukti ir paleisti Seimo sesijas; tai yra nuolatinio Steigiamojo Seimo pobūdžio ir jo suvereninės padėties padarinys; d. pagaliau, kaip esame sakę, Prezidentas tapo pašalintas iš įstatymų leidimo funkcijos (iniciatyvos. reliatyvinio veto).

Konstitucijos skyrius, liečiąs Ministerių Kabinetą, yra trumpas; jisai sutvarko tiktai Kabineto solidarumą, jo griežtąjį ir griežtai solidarinį atsakingumą Seimui (individualinio atskirų ministerių atsakingumo ir individualinio pasitikėjimo ar nepasitikėjimo ši konstitucija nenumato) ir pagaliau nustato Ministerių Kabineto nario vietos suderinimą su mandatu į Steigiamąjį Seimą.

Skyrius, liečiąs Valstybės Kontrolę, taip pat sutrumpintas; jisai sutrumpintas iki vieno straipsnio, kuris Valstybės Kontrolieriui nustato tokį pat, kaip kad Ministerių Kabinetui, griežtą atsakingumą Seimui. Visa kita, liečią Valstybės Kontrolę, išskyrus dar Kontrolieriaus skyrimą, apie kurį jau esame sakę, — dekonstitucionalizuojama.

Skyrius apie Steigiamojo Seimo narių imunitetą — yra naujas: senoji Valstybės Tarybos laikinoji konstitucija šio klausimo iš viso netvarkė. Steigiamojo Seimo narių ypatingoji neliečiamybė skiriasi nuo šiaip piliečių neliečiamybės tuo, kad jo suėmimas jo buto ir jo daiktų iškratymas ir jo korespondencijos peržiūrėjimas tegalima tiktai pačiam Steigiamajam Seimui sutikus; atsitikimui „in flagranti“ — jokios išimties nenustatyta.

5. „Status libertatis“ ir keli atskiri nuostatai laikinojoje 1920. VI. 10. konstitucijoje.

Viešųjų subjektyvinių teisių srity, kaip ir pirma, kalbama tiktai apie „piliečius“, o ne išviso asmenis; „piliečių“ terminas čia, kaip ir kitose Lietuvos konstitucijose, reiškia teritorinės ar valstybinės tautos (tautos — populi) narius. Visų piliečių lygybė prieš įstatymus pareikšta tais pačiais žodžiais, kaip 1919. IV. 4. konstitucijoje; tiktai šios lygybės išvadoje vietoj tikslesnio 1919. IV. 4. konstitucijos išsireiškimo „Luomų privilegijų nėra“ — dabar pasakyta „luomų“ ir dar pridėta — „titulų“ — „nėra“; titulų atžvilgiu, kurie šioje konstitucijoje

pirmą sykį naikinami, — šis išsitarimas yra visiškai tikslus, kiek, žinoma, tatai liečia valstybinės funkcijos ir jos teisės sritį, nes titulas — tai kaip tik ir yra teisės padarinys: teisė jį kuria, tvarko ir gali panaikinti; tačiau „luomas“ — tai tam tikras socialinys junginys — tam tikra socialinė grupė arba korporacija: valstybė gali jį teisiškai pripažinti ar nepripažinti, vadinasi — jį įteisinti arba neįteisinti valstybinės funkcicijos ar teisės atžvilgiu, gali juos taip sakant — teisiškai išjungti iš valstybės, atmesti bet kurį nors subjektyvinių valstybėje teisių arba kurios nors teisinės valstybėje padėties jungimą su dalyvavimu luome, — tatai viskas galima ir teisinės asmens lygybės principu loginga; bet negali juos padaryti nesamais, jeigu jie socialiniame bendravime yra.

Greta „status egalitatis“ šis skyrius nustato ir „status libertatis“; pastarasis klasifikuojamas dviem kategorijomis: **a.** neliečiamybė (fizinė neliečiamybė) ir **b.** laisvė (psichinė autonomija). Neliečiamybės srity numatoma ir laiduojama buto ir korespondencijos neliečiamybė. Charakteringa, kad ši Steigiamojo Seimo laikinoji konstitucija, įrašiusi naują „korespondencijos neliečiamybė“, kurios neminėjo 1919. IV. 4. laikinoji konstitucija, išbraukė anosios nustatomą „nuosavybės neliečiamybę“, kurios neperkėlė nė į laisvės sritį ir iš viso nuosavybės niekur nemini, jokios konstitucinės apsaugos jai nesuteikiama ir, išbraukdama ją iš viešųjų subjektyvinių teisių, vadinasi — lyg išsižadėdama liberalinės nuosavybės konstrukcijos, kaip grynai individualinės asmens teisės (Romėnų „jus utendi et abutendi“ ir „Žmogaus ir Piliečio teisių Deklaracijos“ suverenine įgimtoji žmogaus teisė), vis dėlto jos socializacijos, kaip viešosios socialinės funkcijos, taip pat nepareiškia. Tatai tenka išaiškinti ypač Žemės Reformos ruošimu. Steigiamasis Seimas laikė Žemės Reformą tokiu pat pagrindiniu savo veiklos tikslu, kaip ir galutinės nuolatinės Konstitucijos nustatymas. Konstitucija ir Žemės Reforma — tai buvo laikoma dviem sociališkai-teisiniais įsteigtos Lietuvos valstybės šulais. Žemės Reformai teisiškai konstruoti ir įvykdyti — reikėjo nuosavybė (bent stambesnė žemės nuosavybė) kaip tik paliesti ir jos liberalinė individualistinė konstrukcija įžeisti. Šiame, kaip ir kituose kai kuriuose jau paskelbtuose ar ruošiamuose įstatymuose (samdomojo darbo sąlygų, žemės nuomos, žemės perleidimo, butų miestuose nuomos normavimas ir

kita) — be abejo glūdėjo nuosavybės socializacijos — jos visuomeninės funkcijos — idėja. Vadinasi — nuosavybės išėmimas iš „status libertatis“, kad ir negali būti aiškinamas, kaip nusistatymas atmesti patį nuosavybės rėžimą ūkiškai — teisinėje šalies santvarkoje, vadinasi — priimti kolektyvistinį ar komunistinį šios santvarkos rėžimą, bet galėtų reikšti sociališkai-teisinės nuosavybės konstrukcijos pakeitimą — būtent nuosavybės sąvokos ir teisinės jos institucijos perkėlimą iš neliečiamos individualinės subjektyvinės asmens teisės į visuomeninės (valstybės) laisvai tvarkomą ir visais atžvilgiais kaip tik liečiamą socialinę asmens funkciją — jojo viešąją teisinę pareigą. Tačiau šitokia išvada nebūtų visiškai tiksli. Steigiamojo Seimo intencija dėl galutinės nuosavybės konstrukcijos dar jam pačiam tarp įvairių srovių nebuvo galutinai paaiškėjusi. Jisai norėjo dar rezervuoti galimumą, jau nustačius Žemės Reformą ir praūžus pereinamajam laikui su jo įvairiomis sociališkai-revoliucinėmis aspiracijomis, kilusiomis iš Karo ir Rusijos Revoliucijos padarinių, ir su visais laikinaisiais sociališkai-ekonominiais nenormalumais, pateisinančiais arba net imperatyviškai reikalaujančiais visuomeninį nuosavybės palietimą, — grįžti, jei tatai rastų gera, — į klasikinę liberalinę nuosavybės konstrukciją; nes, žinoma, buvo galima, sykį įvykdžius arba nustačius Žemės Reformą, palaikyti tai įvykusiu faktu ir pasirėmus jo įgyvendintu nauju nuosavybės suskirstymu — užfiksuoti jis ir apdrausti vėl tąja pačia griežčiausia klasikine nuosavybės teise, arba — antra vertus — sankcionuoti Žemės Reformoje glūdėjusį socialinės nuosavybės esmės, kaip funkcijos, principą. Kaip tik šios eventualybės išlaikymas, sau laisvo pasirinkimo rezervavimas — ir paveikė šį visišką nuosavybės užtylėjimą laikinojoje Steigiamojo Seimo konstitucijoje.

Laisvės ar „laisvių“ srity be iš 1919. IV. 4. konstitucijos išrašytų šios „laisvės“ objektų — tikybos, spaudos, žodžio, susirinkimų ir draugijų — pridėta dar „sąžinės“ ir „streikų“ laisvė. Sąžinės (arba tiksliau reikėtų pasakyti: sąžinės reiškimosi) laisvė iš esmės apima ir pačios tikybos laisvę, arba bent pastaroji reikėtų laikyti ne paties tikėjimo, bet kulto (kulto organizavimo ir vykdymo) laisve, kuri tada išsiskirtų iš sąžinės laisvės. Streiko laisvės konstitucionalizavimas yra charakteringesnis sociališkai-teisinei Steigiamojo Seimo

veiklai konstitucijos srity; iš vienos pusės tatai rodo Seimo susirūpinimą socialiniais darbininkų ir išviso samdinių reikalais ir jų teisine padėtimi jų socialinėje kovoje; tačiau iš antrosios pusės tatai užfiksuoja ir konstitucionalizuoja liberalizmą valstybinės funkcijos konstrukcijoje, šalinant valstybę iš kišimosi į šią klasinio pobūdžio socialinę kovą ir perkeliant šią kovą į „status libertatis" sritį, o tuo pačiu ją anarchizuojant.

Be to tame pačiame laikinosios konstitucijos §-fe, kuris kalba apie neliečiamybę ir laisvę, vadinasi — sutvarko „status libertatis" — jo gale įrašytas dar vienas svarbus sakinys — nuostatas: „Mirties bausmė naikinama". Iš šio nuostato vietos matyti, kad jisai skiriamas į „status libertatis"; vadinasi — šiuo greta kitų garantuojamų piliečių neliečiamybės ir laisvės objektų nustatoma ir piliečio gyvybės neliečiamybė; tokiu būdu — piliečio gyvybė įvedama į tą žmogaus gyvenimo sritį, kuri lieka už valstybės ribų ir į kurią ji nesikiša (pilietybės ar nuosavybės „negatyvas"). Tačiau šio nuostato išskyrimas į atskirą sakinį yra visai tikslus, nes šiuo pasiekiama visiškas jo aiškumas; jei žodis „gyvybės" būtų tiktai įterptas į neliečiamybės objektų sąrašą — tarp asmens, buto ir korespondencijos, — tai būtų galima manyti, kad tai esąs tiktai šiaip konvencionalus, labiau manifestacinis, negu realus, „teisės" gyventi pareiškimas, bet kad lygiai taip pat, kaip asmens neliečiamybė nenutraukia teisinio galimumo suimti nusikaltusį pilietį kai įstatymas tai numato ir leidžia, arba kalinti jį teismo sprendimu, taip ir čia gyvybės neliečiamybė neprieštaraujanti tiems atsitikimams, kuriais baudžiamasis įstatymas numato teismo sprendimu skiriamą mirties bausmę. Čia gi ištikrųjų norėta pasiekti daugiau: apsaugoti gyvybė net prieš įstatymą ir teismą, gyvybės atėmimas (mirties bausmė) visiškai išimti iš bausmių sistemos, suvaržyti šiuo nuostatu patį paprastų įstatymų leidėją ir taip pat teismą, jei, spręsdamas baudžiamąją bylą, jis įstatyme šitokią baudžiamąją sankciją užtiktų.

Vis dėlto visam „status libertatis" — tame skaičiuje ir mirties bausmės panaikinimui — pati konstitucija numato vieną kategoringą išimtį, kada visos šios konstitucinės „status libertatis" garantijos sustabdomos ir nebeveikia: būtent sustabdyti jas gali įstatymų leidėjas (Steigiamasis Seimas, bet tiktai įstatymu ir tiktai arba karo metu arba tada, kai tatai padaryti

reikalinga Valstybei gresiančiam pavojui pašalinti, bet žinoma — pačių šių aplinkybių ir šio reikalingumo konstatavimas pareina nuo to paties įstatymų leidėjo; tiesa — Steigiamojo Seimo atostogų metu konstitucija šių konstitucinių garantijų sustabdymo galią paveda vyriausybei, bet tada vyriausybei pasinaudojus šia galia, per 3 dienas turi susirinkti Steigiamasis Seimas, kuris ir sprendžia šį klausimą; vadinasi — ši pačios vyriausybės galia, aprėžta Seimo atostogų metu, veikia tik tris dienas.

Lieka dar keli bendri teisiniai nuostatai, kuriuos ši laikinoji konstitucija konstitucionalizuoja; jie liečia įstatymų galią Lietuvos valstybėje. Jųjų pirmasis suteikia galios veikti visiems tiems ikitol Lietuvoje veikusiems įstatymams, kurie neprieštarauja konstitucijai; tuo pačiu tvirtinama galia veikti Lietuvoje nurodyta sąlyga ir tų buv. Rusų valdžios išleistų įstatymų, kurie buvo išleisti iki Didžiojo Karo pradžios (iki 1914. VIII. 1 novi stili) ir jau veikė einant laikinąja 1919. IV. 4. konstitucija. Antras šių nuostatų nustato pačios šios konstitucijos ir visų valstybės įstatymų įsigalėjimo momentą, kuriuo jis skiria šios konstitucijos arba įstatymo vyriausybės organe paskelbimo dieną (šiuo organu buvo nuo 1918 m. gruodžio mėn. „Laikinosios Vyriausybės Žinios"; kurios paskelbus šią laikinąją konstituciją — virto ir dabar tebeinančiomis „Vyriausybės Žiniomis"). Pagaliau paskutinis konstitucijos nuostatas nustato jos vykdytinumą, kaip laikinosios Konstitucijos.

6. Laikinųjų Lietuvos Valstybės konstitucijų grupės klasifikacija.

Steigiamojo Seimo 1920. VI 10. laikinoji konstitucija uždaro Lietuvos valstybės pirmų laikinųjų konstitucijų ciklą. Šis ciklas apima keturius pamatinius valstybinės santvarkos aktus, kurių pirmasis tenka skaityti tiktai konstituciniu embrionu (konstitucijos branduolių), nes jam nebuvo lemta niekuomet veikti, o trys kiti, kurių kiekvienas tam tikrąjį laiką veikė, sudaro tris pirmus įkurtosios valstybės konstitucinius provizoriumus. Tai yra:

a. Valstybės Tarybos 1918. VII. 11. nutarimo aktas, kuriuo nustatoma Lietuvos konstitucinė monarchija ir šios monarchijos konstitucinio sutvarkymo principai;

b. Valstybės Tarybos nustatyta I laikinoji 1918. XI. 2. konstitucija, pavadinta „Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai“;

c. Valstybės Tarybos nustatyta II laikinoji 1919. IV. 4. konstitucija, pavadinta taip pat, kaip I-ji;

d. Steigiamojo Seimo priimtoji laikinoji 1920. VI. 10. konstitucija, pavadinta „Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija“.

Šių konstitucinių aktų pirmasis visiškai išsiskiria iš kitų ne tiktai tuo, kad jisai buvo tik konstituciniu embrionu, kuris be to niekuomet neveikė, bet dar labiau tuo, kad jisai buvo numatęs visiškai skirtingą valstybės formą — konstitucinę monarchiją, išdalies kompromisinę ir išdalies demokratinę. Trys likusios, visos trys iš eilės veikusios, laikinosios konstitucijos priklauso demokratinė reprezentacinės respublikos formai; tačiau dvi pirmos pačios valstybės formos problemos dar nesprendžia, rezervuodamos tai Steigiamojo Seimo galiai; užtai trečioji šią valstybės formą jau kategoringai paskelbia. Konstitucinio rėžimo atžvilgiu pirmoji ir trečioji konstitucija aiškiai linksta į seimokratinį parlamentarizmą; užtai antrojoje pastebima aiški pastanga kiek restauruoti vyriausybės su parlamentu paritetą, keliant Valstybės Prezidento konstitucinę padėtį.

7. Steigiamojo Seimo laikotarpio aplinkybės.

Steigiamojo Seimo 1920. VI. 10. laikinoji konstitucija mus įveda į naująjį konstitucinį Lietuvos valstybės laikotarpį, kuris galima apibūdinti, kaip Steigiamojo Seimo viešpatavimo metas.

Ši laikinoji konstitucija veikė iki pirmos nuolatinės Lietuvos Valstybės Konstitucijos įsigalėjimo: pastaroji, vadinasi — pirmoji nuolatinė Konstitucija, kurią Steigiamasis Seimas dvejus metus dirbo, — tapo jo priimta 1922. VIII. 1. ir promulguota bei „Vyriausybės Žiniose“ paskelbta 1922. VIII. 6. (Vyriausybės Žinių Nr. 100). Tokiu būdu šis paskutinis laikinasis konstitucinis Lietuvos valstybės tvarkymosi laikotarpis — Steigiamojo Seimo viešpatavimo laikotar-

pis, pagrįstas steigiamąja šio Seimo galia ir laikinąja 1920. V. 15., vadinasi — nuo Steigiamojo Seimo susirinkimo dienos iki 1922 m. rugpiūčio mėn.

Šį laikotarpį mes dabar ir išžiūrėsime, paminėję svarbiausius šį laikotarpį nuveiktus valstybės valdžios darbus, liečiančius Valstybės sutvarkymą, ir tiksliai išsvarstę jo konstitucinę evoliuciją. Drauge turėsime paliesti ir šio laikotarpio žymesnius politinius įvykius, susijusius su pačia Lietuvos valstybės gyvybės problema. O kaip tik šiuo atžvilgiu mūsų žiūrimas konstitucinis laikotarpis buvo turtingas ir žymus.

Jaunoji Lietuvos valstybė, jau be abejo visiškai įsikūrusi, išdalies jau nusistojusi, besitvirtinanti, dar turėjo pergyventi svarbius ir kritingus momentus, kurie sudarė jai rimtą krizę ir išdalies net pačiai jos gyvybei pavojų. Jos įsitvirtinimas Šiaurės-Rytų Europoje dar nebuvo galutinai užbaigtas ir dar pati Šiaurės-Rytų Europa buvo pilna sociališkai-politinių fermentų ir nebuvo susitvarkiusi. Viskas čia dar buvo valstybės kūrybos stadijoje, viskas buvo problematiška — po klaustuko ženklu: tiesa — stambiausių politiškai-valstybinių jėgų, kurios šį šios Europos srities valstybinį susitvarkymą veikė, jau buvo iškritusi viena, anksčiau buvusi ryškiausia, — Vokiečių jėga; bet užtai ypač šio laikotarpio pradžioje dvi likusios — Sovietų ir Lenkų (Pilsudskio) buvo ne tiktai veiklios, kokiomis jos ir ilgesniam laikui pasiliko, bet ir dar tarp savęs betarpiškai kariavo, o šio karo nežinomuose padariniuose dar slėpėsi visokie galimumai, galėsią šiaip ar taip nulemti ir kitų fiziškai menkesnių lokalinių valstybinės kūrybos jėgų darbo likimą; o tarp šių fiziškai mažesnių besireiškiančių jėgų, besistengiančių sukurti ar išlaikyti jaunas nacionalines vietos valstybes, buvo kaip tik ir Lietuva. Lietuvos, Latvijos, Estijos, — ypatingai Lietuvos — valstybinės problemos partija — išdalies dar ir Gudijos bei Ukrainos — dar buvo lošiama, o lošikų tarpe buvo ir anie žymesni galiūnai.

Pagaliau ir stambios Vakarų jėgos, ar tai betarpiškai reiškiamos ar suburtos ir valdomos didžiųjų Pasaulinį Karą laimėjusių valstybių su jų išdalies valdoma arba bent ryškiai inspiruojama Tautų Sąjunga Ženevoje, taip pat dar laikė rezer-

vą Šiaurės-Rytų Europos sričių atžvilgiu, sekė įvykius šioje srity, nieko dar galutinai nesprendė ir laukė turinčių paaiškėti šių įvykių padarinių, pasiruošusios daryti ir kartais jau darančios šiokį ar tokį spaudimą.

8. Įstatymų leidžiamoji Steigiamojo Seimo veikla.

Šio konstitucinio Lietuvos valstybės laikotarpio svarstymą pradėsime trumpu Steigiamojo Seimo bendros įstatymų leidžiamosios veiklos paminėjimu, o po to kiek ilgiau sustosime ties jojo veikla konstitucinėje srity ir pagaliau išsvarstysime politinę Lietuvos valstybės būklę aukščiau politinių įvykių ir politinių jėgų veikimo perspektyvoje. Šiaip plačios paprastos — ne grynai konstitucinės — įstatymų leidžiamosios Steigiamojo Seimo veiklos, kuria jisai teisiškai tvarkė įkurtos jaunos valstybės funkciją, mes čia tiksliau nesvarstysime. Ši veikla apima įvairiausias šios valstybinės funkcijos sritis ir įvairius sudėtingus jos elementus — Žemės Reformos ruošimą, šalies gynimą ir kariuomenę, valstybinę tarnybą, finansus ir mokesčius, bankus, socialę apsaugą, susisiekimą, švietimą ir kultūrą, įvairius viešuosius patarnavimus, taip pat kiek teismo tvarkymą (ypatingai paminėta kasacinės teismo funkcijos pradžia, nes iki tol šiuo atžvilgiu buvo spraga, labai skaudi teisėtumo problemai) ir baudžiamosios bei civilinės teisės noveles, diplomatiją, tarptautines sutartis ir įvairiais klausimais konvencijas...

Ypatingai šioje veikloje pirmon vieton išsiskiria tokie žymūs ir svarbūs t. vad. organiški įstatymai arba sutartys, kurie tam tikra prasme palyti ir materialinę teisę, kaip:

a. Lietuvos Universiteto Statutas, paskelbtas 1922. IV. 22., kuris šiai pamatinei aukštojo mokslo bei mokymo funkcijos įstaigai suteikia korporacinę organizaciją, pavesdamas jai viešosios teisės savivaldybę valstybinių tarnybų eilėse;

b. Žemės Reformos Įstatymas, paskelbtas 1920. IV. 3., ilgai ruošiamas, visos eilės ankstyvesnių įstatymų išdalies parengtas, sudaręs pagrindinę sociališkai-teisinę reformą, turis pamatinę sociališkai-konstitucinę ir tuo pačiu politinę reikšmę Lietuvos ūkio, socialinių klasių ir tautiškai-nacionalinių jėgų santykiavimo srity;

c. pagaliau 1920. VII. 12. Lietuvos Taikos Sutartis su Rusija, vadinasi — su RSFSR-u, kurią mes dar kitoje vietoje sutiksime.

Įstatymų leidžiamoji Steigiamojo Seimo veikla, aiškiai ir betarpiškai liečianti materialinę konstitucinę teisę, reiškiasi šiais žemiau nurodomais aktais. Pirmoje vietoje paminėsime ne pačius svarbiausius jųjų, kurie tačiau paliesti reikalinga.

9. Savivaldybių organų rinkimų, karo padėties, Steigiamojo Seimo narių imuniteto ir keli kiti, liečią konstitucinę sritį, įstatymai.

1921 m. balandžio mėn. buvo paskelbtas Savivaldybių rinkimų įstatymas, ir kiek vėliau, einant šiuo įstatymu, rinkimai į vietos savivaldybes buvo įvykdyti.

Šis įstatymas visų trijų — valsčių, miestų ir apskričių — vietos savivaldybių kategorijų vienetų, arba tiksliau sakant jų pagrindinių atstovavimo organų — valsčiaus tarybos kiekviename valsčiuje, miesto tarybos kiekviename mieste ir apskrities tarybos kiekvienoje apskrity, — rinkimus organizuoja visuotiniu, lygiu, tiesioginiu ir slaptu balsavimu ir proporcine sąrašų konkurencijos sistema (be panašaro).

Rinkimų tvarkos ir procedūros atžvilgiu jis bendrais bruožais su kaikuriais atitinkamais smulkiais pakeitimais laikosi tų pačių principų, kurie buvo nustatomi ir Steigiamojo Seimo bei kitų Lietuvos Seimų rinkimams, o tam tikrų smulkių pakeitimų mums čia nėra ypatingo reikalo žiūrėti. Paminėsime tiktai, kad mandatų suskirstyme čia pasukta nuo d'Hondt'o metodo, kuris, kaip buvome sakę, buvo pasirinkta Steigiamojo Seimo rinkimams, į renkamojo skaičiaus metodą. Tačiau šis renkamojo skaičiaus metodas čia konstruojamas ypatingai: kaip mums žinoma iš bendrosios dalies kurso ir kaip tatai buvo vėliau taikoma Lietuvos Seimo rinkimams, renkamojo skaičiaus metodas reiškiasi tuo, kad bendras už visus konkuruojančius sąrašus paduotų balsų skaičius padalinamus iš mandatų skaičiaus ir šis dalmuo ir sudaro renkamąjį skaičių; toliau kiekvieno sąrašo balsų skaičius dalinamas jau iš renkamojo skaičiaus ir gaunamas dalmuo rodo, kiek mandatų tenka šiam sąrašui: čia gi metodas yra sudė-

tingesnis: kiekvieno sąrašo balsų skaičius dauginamas iš mandatų skaičiaus ir šio dauginimo rezultatas dalinamas iš bendrojo visų už visus sąrašus paduotų balsų skaičiaus ir šis dalmuo sudaro atitinkamam sąrašui tekusių mandatų skaičių; pavyzdžiui jei už sąrašą A buvo paduota 725 balsai, o bendras mandatų, kurie reikia suskirstyti, skaičius yra 12, bendras gi už visus sąrašus paduotų balsų skaičius yra 2120, tai reikia 725 padauginti iš 12 ir gautasis skaičius 8700 padalinti iš 2120; kitaip sakant formulė bus ši: 725 . 12:870=4:220:2120 tatai reiškia, kad sąrašas A bus gavęs 4 mandatus ir kad dar jam lieka 220 balsų, sudarančių jo t. vad. likutį; operacijos pabaigoje likę nesuskirstyti mandatai bus padalinti tarp sąrašų, nustatant jų pirmenybę jų kiekvieno likučio didumu. Šitas mandatų suskirstymo metodas painus ir nepatogus tuo, kad verčia operuoti stambiais skaičiais dauginant ir ypač dalinant ir kad jisai jungiamas su visuomet painia ir keliančia nesusipratimus bei ginčus likučių problema, kurios d'Hondt'o metodas, buvęs priimtas Steigiamojo Seimo rinkimams, išvengia.

Kalbant apie šį įstatymą, tenka dar pastebėti, kad apskrities savivaldybės, vadinasi apskričių tarybų rinkimai šio įstatymo nurodyta tvarka buvo jo sulaikyti iki 1924 m. ir laikinai šios vietos savivaldybės organizacija buvo pagrįsta atitinkamu, vadinasi — atitinkamos apskrities valsčių savivaldybėmis, kaip pastarųjų sui generis federacinis arba aukštesnio laipsnio vienetas, kurio pagrindinis atstovavimo organas, apskrities taryba, sudaromas atitinkamų valsčių tarybų delegavimu; nors valsčių tarybos gali išrinkti į apskrities tarybą ir ne savo narius, bet tai vis dėlto labiau delegavimas, negu dviejų laipsnių rinkimai, nes išrinktasis apskrities tarybos narys tuo pačiu (ipso jure) tampa ir jį išrinkusios valsčiaus tarybos nariu.

Vietos savivaldybės arba bendruomenių (komunalinė) savivaldybė, tai yra sritis, kuri įeina į materialinę konstitucinę ir dar labiau į administracinę teisę, arba net sudaro atskirą specializuotą pastarosios šaką — komunalinę teisę. Ryškiau į materialinę teisę įeina pilietybės arba pavaldinybės tvarkymo problema. Ši sritis jau anksčiau, Valstybės Tarybos laikais, buvo pradėta normuoti. Steigiamasis Seimas taip pat ją palietė; ypatingai jis ją palietė Taikos Sutar-

timi su RSFSR-u ir 1922 m. birželio mėn. Laikinojo įstatymo apie Lietuvos pilietybę papildymu, o vėliau šios problemos kaikuriuos normavimo principus konstitucionalizavo, perkėlęs juos į savo išleistą nuolatinę Konstituciją, sąryšy su kuria mes dar šią problemą toliau sutiksime.

Taip pat aiškiai konstitucinės teisės sritį palyti Steigiamojo Seimo priimtas ir 1920. VII. 24. paskelbtas įstatymas karo stoviui įvesti, išleistas einant pačios laikinosios konstitucijos nuostatais. Šiuo įstatymu visoje valstybės teritorijoje sustabdomos „konstitucinės garantijos" (vadinasi — mūsų išžiūrėtas konstitucinis status libertatis) ir įvedama mirties bausmė, kurią laikinoji konstitucija buvo panaikinusi. Ištikrųjų tuo laiku buvo abi aplinkybės, kurias laikinoji konstitucija buvo numačiusi, kaip sąlygos šioms konstitucinėms garantijoms sustabdyti: **a.** kad ir jau sudarė Lietuva taikos sutartį su RSFSR-u, bet su Lenkija santykis buvo labai panašus į karą, nors karas formališkai nebuvo paskelbtas, o be to Rytų Lietuvoje, vadinasi valstybinėje Lietuvos teritorijoje, vyko formalus Rusų-Lenkų karas, tad karo metas buvo, **b.** Valstybei neabejotinai grėsė rimtas pavojus.

Su karo padėtimi buvo susiję dar Valstybės Tarybos laikais 1919 m. kovo mėn. išleistų Ypatingų Valstybės Apsaugos įstatų veikimas, ir 1920 m. įstatymas karo stoviui įvesti įsako šių Įstatų „tvirtai laikytis", vadinasi ypatingai rekomenduoja ir pabrėžia įvedamos karo padėties griežtumą.

Kitu įstatymu, kuris kiek turi ryšio su mūsų išžiūrėtu, Steigiamasis Seimas tiksliau sutvarkė savo narių imunitetą. Tai yra trumpas įstatymas, pavadintas „Steigiamojo Seimo narių teisės", paskelbtas 1920 m. rugpiūčio mėn. Laikinoji konstitucija, kaip buvome sakę, nustatė tiktai Seimo nario asmens neliečiamybę, o jo suėmimą, jo buto ir daiktų kratą ir jo korespondencijos prižiūrėjimą suvaržė paties Steigiamojo Seimo sutikimu. Dabar nauju įstatymu Seimas praplėtė šį imunitetą, būtent nustatė, kad įstatymai ir įsakymai, pagrįsti karo padėtimi ir varžą „piliečių laisves", Steigiamojo Seimo narių neliečia; be to, nustatė, kad dėl Steigiamojo Seimo nario Steigiamajame Seime pareikštos nuomonės, galima jisai traukti teisman tiktai Steigiamajam Seimui sutikus; vadinasi, šis sutikimas yra reikalaujamas ne tiktai atstovo suėmimui, kratai arba jo korespondencijai prižiūrėti, bet ir bylai jam teis-

me iškelti, nors tiktai bylai dėl jo pačiame Seime pareikštų nuomonių; pagaliau gal svarbiausia šio įstatymo atstovui suteikiama viešoji subjektyvinė teisė — tai galia be jokio privatinio ir grynai asmeniško reikalo išviso lankyti visas valstybės ir savivaldybės įstaigas, susipažinti su jų darbų tvarka ir reikalauti iš šių įstaigų bet kurių žinių; tai buvo padaryta tam, kad įstatymų leidimo ir net pačios būsimos nuolatinės konstitucijos ruošimo funkcijos vykdytojai gautų visišką galimumą šiam savo darbui visu kuo pasiinformuoti ir tiksliai susiorientuoti.

Keli mažesnės svarbos įstatymai sutvarkė Steigiamojo Seimo narių atlyginimą ir jų išstojimo bei įstojimo procedūrą.

10. Seiminė Skundų ir Tardymo Komisija.

Analizuodami laikinąją 1920. VI. 10. konstituciją — mes buvome nurodę, kad Steigiamasis Seimas buvo sau palikęs steigiamąją galią ir kad jo nustatyta laikinoji konstitucinė santvarka buvo iš esmės ta, kurią mes vadiname seimokratine. Kitoje vietoje — kiek aukščiau, kalbėdami apie valstybinę teismo funkciją Valstybės Tarybos metu, mes konstatavome, kad Valstybės Tarybos laikinosios konstitucijos šios teismo funkcijos visai net nemini ir kad išviso jos teisinis sutvarkymas tuo laiku buvo labai netobulas, negalis rimtai garantuoti teisėtumo viešpatavimo valstybėje, ypač valstybės valdžios darbų atžvilgiu; kad nebuvo ir negalėjo būti konstitucinio teismo — apie tai ir kalbėti nėra reikalo: tai dar beveik visur yra teisėtumo prabanga, Lietuvoje gi tuo laiku, dar nesant nuolatinei konstitucijai ir steigiamajai galiai dar tebeveikiant, tatai būtų ir neįmanoma; nebuvo ir administracinio teismo nė organų nė pačios funkcijos, išskyrus vietos savivaldybių veikimo atžvilgiu, nes šiuo pastaruoju atžvilgiu dar Valstybės Tarybos metu ši funkcija jau buvo organizuota (Savivaldybių įstatymas) ir pavesta bendriems civiliniams ir baudžiamiems teismams (Apygardos Teismui ir Vyriausiajam Tribunolui); iškarto nebuvo net kasacinio teismo.

Mūsų dabar žiūrimame konstituciniame laikotarpy, Steigiamojo Seimo metu, beveik nieko šiuo atžvilgiu nepasikeitė. Dar labiau sustiprėjusi seimokratinė kryptis valdžios santvarkoje ir konstituciniame rėžime negalėjo, žinoma, šioje

srity būti palanki kuriai reformai, stiprinančiai valdžios darbų teisėtumą ypač administracijos atžvilgiu; vadinasi, ji negalėjo būti palanki administraciniam teismui, nes jisai, administracinis teismas, imtų konkuruoti su pačiu Steigiamuoju Seimu, sau rezervavusiu visišką galią administracijos atžvilgiu, jos priežiūrą visais atžvilgiais, tad ir teisėtumo atžvilgiu, ir padariusiu administraciją, valstybės valdymą ir pačią valstybę savo drausmingu įrankiu; seimokratijos esmėje visuomet glūdi palinkimas į policinę valstybę. Juo mažiau galėjo būti kalba apie konstitucinio teismo funkciją, tikrinančią suvereninio Steigiamojo Seimo darbų, jo leidžiamųjų įstatymų, konstitucingumą; šiuo atžvilgiu neįmanoma būtų buvusi net mano vadinamoji „atsitiktinė teismo quasi-kontrolė“, nes Steigiamojo Seimo darbas negalėjo būti neteisėtas arba nekonstitucingas. Tiesa, šiame laikotarpy Steigiamasis Seimas padarė pradžią kasacinei teismo funkcijai Lietuvoje, šiuo teisėtumą bent teismo atžvilgiu vis dėlto sustiprinęs.

Vadinasi administracinio teismo Lietuvoje nebuvo. Tačiau teisėtumo administracijos darbuose sutvarkymo reikalas Steigiamajam Seimui rūpėjo: pasitenkinti vien baudžiamąja valdininkų atsakomybe neužtekdavo, nes nekiekvienas gi neteisėtas valdininko darbas, nekiekvienas neteisėtas administracinis įsakymas arba reglamentas sudaro nusikalstamąjį darbą, numatytą baudžiamojo kodekso arba šiaip įstatymo apdėtą baudžiamomis sankcijomis; žymiausia neteisėtų administracinių aktų dalis pareina nuo klaidingos teisės nuostatų interpretacijos, daromos kad ir bona fide, nuo valdininkų teisiško nesugebėjimo, nuo nesusiorientavimo, nuo įvairių, kartais politiškai net girtinų, sumetimų, kurie vis dėlto nepataiso teisinių šių aktų trūkumų ir neteisėtų, įstatymais ir išviso teisės normų imperatyvams priešingų šių aktų dispozicijų nepadaro teisėtomis ir atitinkančiomis šiuos teisės imperatyvus; o kadangi teisės nustatymas buvo Steigiamojo Seimo, kaip įstatymų leidėjo rankose, tai jam, žinoma, rūpėjo, kad jojo nustatoma teisė, jos imperatyvai, būtų administracijos vykdomi, kad jojo įstatyminė politika būtų realizuojama; valdininkija gi buvo neužtenkamai išlavinta, neprityrusi, jos kadrai naujos valstybės gyvenimo pradžioje buvo greituoju ir iš įvairių elementų sudaryti, dar nesucementuoti; buvo ir senų buv. Rusų valdininkų, buvo daug neprityrusio jaunimo, buvo ir žmo-

nės karo bei revoliucijos demoralizuoti, galėjo pasitaikyti ir slaptų valstybės priešų, sąmoningų sabotažininkų; ir nors dar stebėtis reikia, kad iš vergijos, iš karinės ir revoliucinės katastrofos kilusi Nepriklausoma Lietuva, per trumpą laiką sudariusi savo valstybinių tarnybų aparatą, vis dėlto sugebėjo šį aparatą taip sutvarkyti, kad jis dar palyginamai buvo neblogiausias ir valstybinę funkciją aptarnauti pajėgė, bet klaidų turėjo būti ir, žinoma, buvo nemaža. Pagaliau reikėjo skaitytis ir su piliečių patenkinimu, su žmonių reikalais, galinčiais nukentėti dėl neteisėtų administracinių aktų, su viešąja opinija, varžančia Steigiamąjį Seimą, su tomis ypač socialinėmis grupėmis, kurios dėl socialinių jėgų šaly santykiavimo padarinių, buvo sociališkai valdančiomis ir, veikdamos valstybės valdžią, turėjo tiesioginės įtakos į formalinius valdančiuosius, vadinasi į patį teisiškai „suvereninį" Steigiamąjį Seimą, tiesiog nuo jų pareinantį.

Visa tai vertė Seimą susirūpinti ne tiktai pačios administracijos viršūnės — vyriausybės, bet ir viso administracinio aparato sudraudimu, jo įvedimu ir laikymu tam tikroje teisėtumo drausmėje. Tad iš vienos pusės buvo vengiama išleisti iš administracijos teisėtumo drausmės funkcija iš savo rankų, organizuojant administracinį teismą, bet iš antrosios — pati funkcija vis dėlto rūpėjo.

Tai ir buvo pasiekta, organizuojant tokį administracinio teismo paliatyvą („erzacą"), kuris aptarnautų teisėtumo drausmę — jo priežiūrą, bet drauge išlaikytų šią funkciją tiesioginėje Seimo žinioje ir tuo pačiu neišskirtų jos iš bendros politinės vagos, leidžiant ir politiniams tikslingumo sumetimams ją veikti. Būtent tam tikru įstatymu, pavadintu „Steigiamojo Seimo Skundų ir Tardymo Komisijos Statutas", paskelbtu 1920. VII. 17., buvo įsteigtas tam tikras quasi-administracinio teismo organas — tam tikra Seimo Komisija, susidedanti iš jo paskirtų savo narių. Ši nuolatinė Seimo Komisija, kaip įstatyminis organas, buvo įsteigta tiktai teisėtumo, bet ne politinei tikslingumo administracijos priežiūrai vykdyti; tačiau iš esmės tatai buvo tarnybinės ar hierarchinės kontrolės organas, nes sankcijos — neteisėtų aktų panaikinimas, šių darbų veikėjų sudraudimas, kiek tas neteisėtumas neturėjo baudžiamojo nusikalstamojo darbo žymių, — buvo rezervuojamas pačiam Steigiamajam Seimui, kuris to laiko konstitucinėje val-

džios organizacijoje sudarė visos administracijos ir net pačios vyriausybės hierarchinę viršūnę.

Skundų ir Tardymo Komisija veikė piliečių skundais, sudarančiais jos priežiūros iniciatyvą; šie skundai buvo konstruuojami, kaip „actio popularis“, nes nebuvo aprėžti nukentėjimu (nukentėjusio reagavimas); vadinasi — jie buvo viešojo pobūdžio: šiuo įstatymas suteikė visiems piliečiams (gal net visiems asmenims) viešąją subjektyvinę teisę sekti administracijos darbus jų teisėtumo atžvilgiu ir kelti Komisijos priežiūros iniciatyvą. Drauge, žinoma, tatai tarnavo ir politinei administracijos darbų tikslingumo priežiūrai, vykdomai Steigiamojo Seimo, nes kadangi Komisijos nariai buvo Steigiamojo Seimo nariai, tai per šiuos skundus Seimo žiniai galėdavo patekti ir visokie kiti administracijos darbų elementai — netiktai vienas jų neteisėtumo reiškinys. Komisijos priežiūra ir piliečių skundai, einant įstatymu, apimdavo tiek civilinės, tiek karinės valdžios organus. Į Komisijos funkciją įėjo kvota, tardymas (su visomis įžengiamojo teismo tardymo teisėmis ir galiomis) ir išvados, bet ne sankcijos; pastarosios, kiek Komisijos tardymas nenustatė nusikalstamojo darbo žymių, buvo rezervuojamos pačiam Steigiamajam Seimui; tačiau tardymo išvados buvo rezervuotos Komisijai, nes ji tiktai tada turėjo perkelti bylą į Seimo plenumą, kada rasdavo reikalą sankcijoms taikinti („svarbesniais atsitikimais“, kaip sako įstatymas); o kai Komisija savo tardymo išvadoje konstatuodavo nusikalstamojo valdininko darbo žymes, ji turėjo perduoti bylą prokuratūrai bendrąja baudžiamojo teismo tvarka bylai spręsti ir bausmės sankcijoms taikinti.

11. Steigiamojo Seimo „Seniūnų Sueiga“.

Pereidami dabar į tiesioginę valstybės valdžios šio konstitucinio laikotarpio konstrukciją, pažymėsime, kad Respublikos Prezidento, kuris buvo laikinosios 1920. VI. 10. konstitucijos numatytas, Steigiamasis Seimas visiškai neišrinko. Einant šia konstitucija Respublikos Prezidento pareigas eina, kaip buvome sakę, Steigiamojo Seimo pirmininkas. Taip ir buvo per visą šį laikotarpį: šias pareigas ėjo p. Aleksandras Stulginskas, Steigiamojo Seimo Pirmininkas. Ši aplinkybė visiškai harmonizavo su seimokratine valdžios kon-

cepcija, nes tokiu būdu vyriausybės viršūnę sudarė paties Seimo organas, esąs jo betarpiškoje žinioje. Steigiamajam Seimui rūpėjo visą laiką laikyti visa politinė valstybės valdžia savo rankose; jo šia pereinamajam laikotarpiui įkurtoji seimokratija turėjo būti anaiptol ne tiktai formalinė, bet ir efektyvinė, veikli. Įstatymų leidžiamoji galia jo buvo monopolizuota: jisai nedelegavo jos vyriausybei Seimo atostogų arba tarpsesiniam laikui, kaip kad buvo padariusi Valstybės Taryba.

Bet be įstatymų leidžiamosios buvo ir valdomoji, neteisingai vykdomąja vadinama, galia, taip pat iš esmės politinė; šita galia buvo vyriausybės vykdoma griežtoje Seimo kontrolėje ir tuo būdu taip pat pareidavo nuo Seimo ir prieš jo nusistatymą negalėjo būti vykdoma; o kad ji dar labiau būtų surišta su Seimu, vyriausybės viršūnėje kaip sakėme, buvc pastatytas jo organas — Seimo Pirmininkas.

Tačiau valdomosios galios seiminė kontrolė, kad ir labai griežta, negalėjo būti savaime vykdoma tada, kada Steigiamasis Seimas neposėdžiavo, kada jisai sau paskelbdavo atostogas; vadinasi — šioje seiminėje valdymo kontrolėje, o tuo pačiu ir pačioje seimokratijoje buvo spraga, nes kartais, tam tikrais laikotarpiais, valstybės valdymas galėjo išsiskirti iš seimokratinės drausmės. To Steigiamasis Seimas nenorėjo leisti. Jisai buvo tvirtai pasiryžęs visumet šią drausmę išlaikyti. Kitaip sakant — reikėjo rasti teisiškai-konstitucinė priemonė pratęsti seiminę vyriausybės ar valdymo kontrolę ir į tą laiką, kada Seimas nėra susirinkęs, kada jo posėdžių nėra. Šitokia priemonė ir buvo rasta ir ji buvo gerai suderinta su pačia Seimo konstrukcijos esme. Tam negalėjo būti sunaudotas Seimo Prezidiumas, nes tai būtų šios kontrolės esmės iškreipimas: Į Seimo Prezidiumą patekdavo stambesnių Seimo partijų ar frakcijų atstovai, vadinasi — jo sąstatas buvo mažiau ar daugiau vienašališkas; Seimas gi, ypač sukonstruotas proporciniu atstovavimu ir sąrašų ar partijų konkurencijos rinkimų sistema, tai buvo kolektyvas ne vienlypis, bet sudėtingas, sui generis frakcijų ar partijų grupių kompromiso konfederacija: Prezidiumas tų žymių neturėjo, nes ne visos frakcijos jame dalyvavo.

Jau piačioje Steigiamojo Seimo veikimo pradžioje—1920. V. 18. Steigiamasis Seimas buvo priėmęs arba sau nustatęs

Statutą — savo reguliaminą, kiek vėliau papildytą, kuris tiktai žymiai vėliau, 1921 m. rugsėjo mėn., tapo paskelbtas, kaip valstybės įstatymas (apie šį Steigiamojo Seimo Statutą mes kiek žemiau pakalbėsime). Tai štai šio Statuto buvo numatyta ir įkurta t. vad. „Seniūnų Sueiga"; tatai buvo quasi-federacinis Seimo frakcijų atstovavimo organas, kuriame be frakcijų atstovų dalyvavo dar in corpore Seimo Prezidiumas: į šią Seniūnų Sueigą, kiekviena — kad ir mažiausia frakcija (o frakciją Seime galėjo sudaryti kiekvieni trys atstovai), — galėjo deleguoti bent vieną savo atstovą — tai buvo dažniausia frakcijos leaderis, — o stambesnės frakcijos po vieną atstovą nuo 10 savo narių.

Kaip tik šitai tarpfrakcinei leaderių įstaigai, Seniūnų Sueigai, Steigiamasis Seimas tam tikru trumpu įstatymu, paskelbtu 1920. VIII. 18., pavedė „Seimo plenumo posėdžių pertraukos metu" — „įstatymų vykdymo priežiūrą" (vadinasi — vyriausybės valdymo piežiūrą), nesuteikęs jai tiktai interpeliacijos teisės, kuri paliko rezervuota Seimo plenumui. Šiuo nuostatu Steigiamasis Seimas apdraudė savo nuolatinį vyriausybės valdymo veikimą.

12. „Mažojo Seimo" institucija.

Tačiau neramioje, nervingoje valstybei gresiančio pavojaus ir įtempto prieš Lenkų veržimąsi gynimosi atmosferoje 1920 m. rudenį, kai generolo Želigovskio vedamoji Lenkų kariuomenė užėmė Vilnių ir mėgino žygiuoti Kauno kryptimi, šios priemonės jau nebeužteko. Šioje atmosferoje Steigiamajam Seimui, didžiajam kolektyvui, nebuvo patogu veikti. Buvo nusistatyta laikinai nutraukti Steigiamojo Seimo posėdžiavimą.

Tačiau Steigiamasis Seimas šiuo nenorėjo savo veiklos, kad ir laikinai, nutraukti ir savo galią vyriausybei deleguoti, kaip kad analoginėje padėty darydavo Valstybės Taryba; jisai buvo tvirtai nusistatęs visą savo galią išlaikyti. Seniūnų Sueiga bent tąja kompetencija, kurią ji jau turėjo, visiškai pavaduoti Seimo negalėjo; Seniūnų Sueiga — tai buvo organas, panašus į tam tikrą Reichstago komisiją „tautos atstovybės teisėms apsaugoti", numatytą Vokiečių Reicho Veimaro konstitucijos (šios konstitucijos 35 str.). Tačiau Seniūnų Suei-

ga neturėjo jokios įstatymams leisti galios, o be to vyriausybės atžvilgiu ji neturėjo interpeliacijos teisės.

Tuo tarpu sunku buvo išanksto žinoti, kaip ilgai teks Steigiamajam Seimui susilaikyti nuo posėdžiavimo, nes tatai turėjo pareiti nuo nežinomų būsimų įvykių, tad reikėjo aprūpinti organu įstatymų leidimo funkcija, kad šiuo atžvilgiu valstybėje nebūtų konstitucinės spragos, ir taip pat seiminės valdymo priežiūros funkcija; o tasai organas turėjo būti Steigiamojo Seimo organas, kaip jo galios laikinasis reiškėjas ir vykdytojas.

Moderninė konstitucinė teisė, kaip tatai mums iš mūsų mokslo bendrosios dalies kurso turi būti žinoma, šios rūšies ir šioms funkcijoms organą žino: toks yra Čekoslovakų nuolatinis parlamentinis t. vad. „24 narių komitetas" (Čekoslovakų 1920. II. 29. konstitucijos 54 §), tokios taip pat esmės yra sovietinis „Cikas" ir išviso visi visų laipsnių „ik'ai" arba „ispolkom'ai". Šitokį organą Lietuvos Steigiamasis Seimas tada tam tikru 1920. X. 25. įstatymu ir įsteigė; Lietuvoje šis organas tapo pavadintas „Mažuoju Seimu".

„Mažojo Seimo sudarymo įstatymas" pabrėžia, kad Mažasis Seimas yra tiktai „šiai", vadinasi tiktai vienintelei tada daromai Steigiamojo Seimo sesijos pertraukai; tatai reiškia, kad Steigiamajam Seimui vėl susirinkus, šis įstatymas neteks galios, ir Mažasis seimas, kaip tam tikras valstybės valdžios organas, turi visiškai išnykti; vadinasi — jisai buvo organas tiktai epizodinis; bet vis dėlto to laikotarpio konstitucinei Lietuvos valstybės santvarkai jisai buvo labai charakteringas; o kadangi negalima buvo tikrai numatyti, kiek laiko truks susidariusi politinė padėtis, kokie bus jos faktiniai padariniai valstybės atžvilgiu ir kada bei kuriomis aplinkybėmis teks Steigiamojo Seimo plenumui vėl susirinkti, — padėtis gi buvo rimta, — tai šis naujas Seimo organas, turįs jį pavaduoti, kad ir epizodinis iš esmės, tuomet tvirtai įsibrovė į konstitucinę valstybės valdžios organizaciją.

Mažasis Seimas veikė nuo 1920. X. 25. iki 1921 m. vasario mėn., kada vėl susirinko Steigiamasis Seimas, ir per tą laiką jisai išleido eilę įstatymų. Einant „Mažojo Seimo sudarymo įstatymu", Mažasis Seimas susideda iš Steigiamojo Seimo Pirmininko (vadinasi — to paties, kuris tada ėjo Respublikos Prezidento pareigas) ir šešių Steigiamojo Seimo narių, jo pa-

ties (Seimo) išrinktų; kiekvienam Mažojo Seimo nariui pavaduoti išrenkamas ir kandidatas, vadinasi — išviso 6 kandidatai. Kad Mažojo Seimo sąstate būtų teisiškai išlaikyta kuri nors tarpfrakcinė proporcija, kaip kad buvo nustatyta Seniūnų Sueigos sąstatui, to įstatymas nereikalauja. Mažajam Seimui suteikiama paprastų įstatymų leidimo, kreditų tvirtinimo (biudžetinė) ir įstatymų vykdymo priežiūros (seiminės valdymo bei vyriausybės priežiūros) galia. Kad būtų visiškai aišku, jog Mažojo Seimo seiminė valdymo priežiūra yra pilna, lygiai griežta, kaip paties Steigiamojo Seimo šiuo atžvilgiu galia, įstatymas dar įsakmiai priduria, kad Mažajam Seimui atsako Ministerių Kabinetas ir Valstybės Kontrolierius, ir kad jie atsistatydina, Mažajam Seimui jiems nepasitikėjimą pareiškus.

Tokiu būdu Mažojo Seimo galioje yra visi Steigiamojo Seimo galios elementai, išskyrus Steigiamąją galią rašytosios konstitucijos atžvilgiu, o gal taip pat išskyrus tokius organiškus stambiosios reformos įstatymus, kaip pav. Žemės Reforma (tatai galima numatyti tame, kad įstatymas, pavesdamas Mažajam Seimui paprastų įstatymų leidimą, išsitaria: „leidžia einamuosius įstatymus", o „einamųjų" įstatymų sąvoka atrodo siauresnė, negu „paprastų" įstatymų, vadinasi — nepriėštaraujančių rašytajai konstitucijai); galima taip pat abejoti, ar išsitarimas „leidžia einamuosius įstatymus" arba išsitarimas „prižiūri įstatymų vykdymą" apima ir tarptautinių sutarčių ratifikavimą. Pagaliau Mažajam Seimui suteikiama ir galia sušaukti Steigiamojo Seimo sesiją, kurią Steigiamojo Seimo Pirmininkas sušaukia arba savo iniciatyva, arba Mažajam Seimui pareikalavus, arba pareikalavus Steigiamojo Seimo narių vienam ketvirtadaliui.

13. Steigiamojo Seimo darbo statutas.

Savo darbo vykdymą Steigiamasis Seimas sutvarkė savo reguliaminu, vadinamu Seimo Statutu, kurį mes jau buvome paminėję; iškarto Statutas buvo laikomas, kaip vidaus reguliaminas paties Seimo žiniai ir jam pačiam juo laisvai naudotis; tačiau 1921 m. rugsėjo mėn. jisai tapo paskelbtas įstatymų rinkiny („Vyriausybės Žiniose") ir įgijo valstybinio įstatymo galios. Steigiamojo Seimo Statutas susideda iš 11 skyrių (išviso 128 §§). Smulkiai jo nedėstysime ir neanalizuosime,

tiktai paviršutiniškai jo turinį nurodysime ir vietomis pastabas pareikšime.

Trys pirmi Statuto skyriai liečia „Laikinąjį Seimo Prezidiumą“, „Atstovų mandatų tikrinimą“ ir nuolatinį išrinktąjį Seimo Prezidiumą. IV skyrius liečia Steigiamojo Seimo Komisijas; numatoma tiek laikinosios, tiek nuolatinės komisijos, o komisijose leidžiama dar išskirti „komisijėlės“ (pokomisijos). Paminėtina čia, kad kiekvienas komisijos narys, kuris nesutinka su komisijos nutarimu, gali raštu pareikšti savo skirtingą nuomonę („atskirą nuomonę“ — votum separatum), kuri drauge su komisijos nutarimu patiekiama Seimui svarstyti; kad komisijos santykiauja su Seimo plenumu per ad hoc jų išrenkamąjį pranešėją (referentą); kad dėl komisijų darbų Seimo nariai gali plenume kelti interpeliacijas (šitokią interpeliaciją gali iškelti ne mažiau, kaip 10 atstovų).

V skyrius kalba apie Seimo frakcijas ir organizuoja mums jau žinomų Seniūnų Sueigą, kurios viršūnėje yra jos renkamas trijų narių prezidiumas. VI skyrius tvarko įstatymų projektų („sumanymų) eigą ir ypatingai jų svarstymą; čia paminėtina: **a.** kad visi Seimui patiekiami įstatymų sumanymai (projektai) patiekiami raštu su paaiškinimais; **b.** kad parlamentinė atstovų įstatymų iniciatyva tiktai tada yra visiška, kada yra iškelta bent 8 atstovų, nes tada projektas turi būti Seimo plenumui svarstyti patiektas; jeigu gi yra keliama mažesnio atstovų skaičiaus arba net 1 atstovo, tai projektas iš karto patenka į atitinkamą komisiją, nuo kurios pareina arba jį palaikyti ir į plenumą įnešti, arba atmesti; **c.** kad kiekvienas įstatymo projektas eina per plenumą trimis skaitymais, kurių eiga Statuto detališkai tvarkoma; kitokie gi pasiūlymai, nesudarą įstatymo projekto, trijų skaitymų nėra reikalingi; **d.** kad įstatymo projekto skaitymo eigoje projektas visumet be atitinkamos komisijos turi patekti dar į taip vad. Bendrąją Teisės Komisiją; tatai yra komisija, sudaroma iš atstovų teisininkų, kaip sui generis Seimo specų-juriskonsultų taryba; **e.** kad karo metu, o tuo laiku karo metas buvo nuolatinis, Krašto Apsaugos Ministerijos etatams ir sąmatai svarstyti bendroji statutinė Seimo darbo tvarka keičiama.

VII skyrius tvarko interpeliacijas ir paklausimus. Čia paminėtina: **a.** kad interpeliaciją iškelti gali tiktai atstovų grupė,

susidedanti ne mažiau, kaip iš 8 Seimo narių; b. kad interpeliacija gali būti paprasta arba Seimo skubotai pripažinta ir tada priimama arba atmetama tame pačiame plenumo posėdy, kuriame ji tapo iškelta; c. kad Ministerių Kabineto atsakymas į interpeliaciją turi įvykti 10 dienų laike; d. kad į paklausimus Ministerių Kabineto atstovas atsako ne vėliau, kaip per tris dienas. VIII skyrius, visų skyrių trumpiausias, kalba apie Steigiamojo Seimo sesijas. Aišku, kad savo sesijų šeimininkas yra tiktai pats suvereninis Steigiamasis Seimas, kuris jas nustato savo nutarimu (kaip matėme šiuo atžvilgiu vieną, bet tiktai epizodinę, išimtį buvo nustatęs Mažojo Seimo įstatymas); šaukia gi sesijas Seimo Pirmininkas.

IX skyrius nustato darbo tvarką Seimo „visumos (plenumo) posėdžiuose"; tai yra ilgiausias Statuto skyrius, kuris susideda iš 7 skyrelių: a. kvorumas, b. dienotvarkė, c. posėdžiai, d. posėdžių protokolai, e. kalbų tvarka, f. klausimų statymas ir g. balsavimas. Čia paminėtina: a. kvorumas — absoliutine Steigiamojo Seimo sąstato dauguma; b. posėdžiai yra vieši, bet jeigu 100 Seimo narių pareikalauja, ir jeigu Seimas, slaptai (uždarytomis durimis) išsvarstęs šį reikalavimą, sutinka, tai posėdis yra slaptas („uždaras"), kuriame, pašalinus publiką, tegali dalyvauti tik tie Seimo nariai, kurie bus sutikę išlaikyti paslaptį; c. be tam tikro ad hoc Seimo sutikimo atstovui draudžiama kalbėti ilgiau, kaip 1 valandą; šiuo užkertama kelias kalbų obstrukcijai; d. balsavimas — tiktai asmeniškas ir principiškai tvirtas, neišskiriant balsavimo rinkimams; tačiau 10-ai atstovų pareikalavus, o rinkimų balsavime vienam pareikalavus, balsavimas daromas slaptas; o vienam ketvirtadaliui pareikalavus — balsavimas daromas vardinis ir kiekvieno atstovo balsas protokoluojamas.

X skyrius, pavadintas „Tvarkos taisyklės", liečia atstovų drausmę ir Seimo posėdžių policiją. Čia paminėtina: a. atstovų imunitetas sustiprinamas tuo, kad Seimo sutikimas suimti arba iškratyti atstovą reikalingas kvalifikuotos ⅔ balsų daugumos; b. atstovų drausmės posėdžiuose sankcijos numatomos trys: pirmininko nurodymas (paaiškinimas), balso iš kalbėtojo atėmimas pirmininko galia ir atstovo iš Seimo posėdžių pašalinimas nuo 1 iki 10 posėdžių Seimo nutarimu pirmininkui pasiūlius. Pagaliau XI skyrius — „Statuto peržiūrėjimas".

14. Seimo rinkimų įstatymas.

Baigdamas savo tiesioginio ir svarbiausio uždavinio darbą, vadinasi — nuolatinės Lietuvos Respublikos konstitucijos nustatymą, kuris turėjo padaryti teisinį pagrindą jo veiklai nutraukti, Steigiamasis Seimas 1922 m. liepos mėn. priėmė tų pačių metų VIII. 1. paskelbtąjį „Seimo įstatymą". Šio įstatymo nustatomoji paprastų eilinių Seimų rinkimų struktūra ir tvarka atitinka tą, kurią mes jau buvome išžiūrėję, kalbėdami apie 1919 m. įstatymą Steigiamajam Seimui rinkti. Tad mums jisai smulkiai dėstyti nereikia.

Rinkimų pagrindan padėtas tas pats demokratinis visuotinis, lygus, tiesioginis ir slaptas balsavimas, tas pats proporcinis atstovavimas, ta pati rinkimų eigos tvarka ir procedūra, ta pati proporcinga sąrašų arba partijų konkurencijos sistema neleidžiant panašažo; tiktai padaryta vienas žymus pakeitimas, būtent pakeistas proporcingo mandatų skirstymo metodas: atmestas techniškai patogus, paliuosuojąs nuo likučių painiavos d'Hondt'o metodas ir jo vieton sankcionuojamas paprastojo renkamojo skaičiaus metodas. Galima manyti, kad renkamojo skaičiaus metodas pasirinkta todėl, kad likučių problema, kuri šiam metodui veikiant yra ypatingai išplečiama, sudaro patogią dirvą įvairioms partinėms sąrašų blokavimosi spekuliacijoms ir, taip sakant, intensifikuoja tarppartines kombinacijas, o tuo pačiu ir pačią partinę diferenciaciją, kuri glūdi jau pačioje proporcinio atstovavimo esmėje.

Tačiau renkamojo skaičiaus metodas čia yra sukonstruuojamas taisyklingiau arba bent techniškai papraščiau, negu tatai matėme Steigiamojo Seimo 1921 m. išleistame vietos savivaldybių rinkimų įstatyme. Čia jau dabar šio metodo technika yra toji pati, kurią mes pažįstame iš mūsų mokslo disciplinos bendrosios dalies kurso: bendrasis visų visoje rinkimų apygardoje už visus sąrašus paduotų balsų skaičius dalinama iš visų šios apygardos mandatų skaičiaus, ir ištisai gautas dalmuo ir sudaro paprastąjį „renkamąjį skaičių"; tada kiekvieno sąrašo gautų balsų skaičius dalinamas iš šio renkamojo skaičiaus ir šitas dalmuo rodo, kiek mandatų gauna atitinkamas sąrašas.

Tačiau čia neišvengiami yra pastarojo (antro) dalinimo likučiai, nes beveik neįmanoma, kad tarp kelių sąrašų (juo daugiau jų yra — juo labiau) rinkikų balsai būtų taip susiskirstę,

kad šie padalinami iškarto išsemtų visas visų sąrašų balsų skaitlines be jokių jokiam sąrašui likučių ir tuo pačiu iškarto ir visus mandatus išsemtų. Visuomet bus ir atliekamieji mandatai ir beveik kiekvienas sąrašas (dažniausia jie visi be išimties) dar pasiliks su balsų likučiais. Tad čia štai ir kyla tas ginčytinas klausimas: kaip operuoti tais likučiais atliekamus mandatus skirstant? Renkamasis skaičius čia jau nieko nepadės: jisai nė viename likutyje netilps. Vieni, kaip iš bendrojo mūsų kurso žinome, nori, kad atliekamieji mandatai būtų skirstomi atsižvelgiant ne į likučio dydį, bet į sąrašų bendrą gautų balsų dydį arba į sąrašų jau gautų mandatų didesnį skaičių: tai yra rekomenduojama tų, kurie į proporcinį atstovavimą įneša arba stengiasi įterpti mažoritarines tezes ar pataisas; bet tatai įžeidžia proporcingumo logiką. Kiti — ir jie be abejo yra nuoseklesni proporcionistai — rekomenduoja atsižvelgianti į likučių dydį kiekviename sąraše. Šį ginčą tegali išspręsti tik pozityvus rinkimų įstatymas. Žinoma — jei tarp kelių susiblokavusių sąrašų yra bloko sutartis dėl atliekamo mandato ar likučių ar išviso dėl ypatingo neįstatyminio mandatų suskirstymo bloko ribose tarp bloke dalyvaujančių sąrašų — tai klausimas savaime atkrinta: nereikia ir pozityvaus įstatymo pagelbos. Bet jeigu išviso blokų nėra, arba reikia atliekami mandatai tarp blokų suskirstyti, arba nėra bloko sutarties dėl ypatingo mandatų skirstymo?

Mūsų žiūrimas Seimo rinkimų įstatymas šį klausimą, tiesa, mėgina spręsti: jo vėliau pagarsėjęs 76 §-fas, dėl kurio kilo daug diskusijų ir nesusipratimų ar priekaištų, sankcionuoja likučių dydžio sistemą. Tačiau pasirodė, kad ir tatai dar negelbsti, nes dar nežinia, kas gi tai yra pats likutis — kokia yra jo sąvoka.

Einant viena interpretacija, likutis tai esąs tiktai tas atliekamas nesunaudotų sąrašo balsų skaičius, kuris pasiliko virš tų balsų, kurie, padalinus bendrąjį šio sąrašo balsų skaičių iš renkamojo skaičiaus, tapo suvartoti tekusiems sąrašui mandatams; pavyzdžiui: bendras sąrašo A balsų skaičius — 12785; renkamasis skaičius — 6112; $\frac{12786}{6112} = 2\frac{561}{6112}$. Čia skaitlinė 2 rodo sąrašui A tekusių mandatų skaičių. Šiems dviem mandatams suvartota 12224 šio sąrašo balsai iš bendrojo jų 12785 balsų skaičiaus; vadinasi — dar liko nesunaudota (12785 — 12224=

561) balsas: tatai (561) ir esąs sąrašo A likutis. Ir jeigu kitų gavusių bent vieną ar po kelius mandatus sąrašų tokie pat likučiai yra mažesni, negu skaitlinė 561, tai pirmas atliekamas mandatas turįs tekti sąrašui A, o jeigu kurio kito sąrašo likutis būtų didesnis, negu 561, tai — anajam. Tačiau jei tarp sąrašų, konkuravusių su sąrašu A, būtų vienas toks, kuris buvo gavęs išviso balsų mažiau, negu pilnas renkamasis skaičius, vadinasi — mūsų pavyzdyje mažiau, negu 6112 balsų, tai einant šia likučio sąvokos interpretacija — jisai jokio likučio ir neturėtų, nes jo balsų atžvilgiu jokia dalinimo operacija nebūtų įvykusi; pav. sąrašas B. būtų gavęs išviso 6111 balsų, vadinasi: $\frac{6111}{6112} = \frac{6211}{6112}$ nieko čia nebūtų pasiekta nė pakeista, — skaitlinė 6111 kokia buvo — tokia ir yra, ji i š v i s o yra nesunaudota mandatui, — tai nėra tas, kas l i k o d a r nesunaudota, sunaudojus visą kitą. Tokiu būdu, einant šia interpretacija, jei sąrašas A būtų gavęs 2 mandatu ir turėtų be to likutį 561 balsą ir jei sąrašas B neturėtų jokio mandato iš renkamojo skaičiaus, bet turėtų visą savo gautą balsų atsargą nesunaudotą — 6111 balsų, kurie einant šia interpretacija, nėra laikomi likučių, o sąrašas C būtų turėjęs išviso 6113 balsų ir iš renkamojo skaičiaus būtų gavęs 1 mandatą ir pasiliktų su likučiu 1, atliekamų gi mandatų, kurie reikia paskirstyti iš likučių, būtų 2, tai vienas šių dviejų mandatų reikėtų pavesti sąrašui A ir antras — sąrašui C; Sąrašas gi B su savo 6111 balsais taip ir liktų be jokio mandato. Žinoma — ši interpretacija favorizuoja stipresnius sąrašus ir yra artimesnė mažoritariniam principui, bet užgauna propircingumo principą. Tačiau kaip tik šita interpretacija Lietuvoje tapo Vyriausios Rinkimų Komisijos priimta ir ji mūsų rinkimuose į Seimus ir įsigalėjo.

Antroji, priešinga, likučio sąvokos interpretacija laiko likučius bet kurio kiekvieno sąrašo tą jo balsų skaičių, kuris anuo dalinimu iš renkamojo skaičiaus tapo nesunaudotas mandatui, vistiek ar kuris sąrašas iš to padalinimo jam yra gavęs mandatą ar nėra gavęs: einant šia interpretacija, kurį yra artimesnė proporcingumo principui, — mūsų pavyzdy atliekami 2 mandatai, ar eventuališkai vienas, likučio titulu tektų pirmon eilėn kaip tik sąrašui B. Reikia pastebėti, kad antrosios interpretacijos naudai kalba netiktai jos artimumas proporcingumo principui, bet ir tas sumetimas, kad ir paties renkamojo

skaičiaus nustatymą paveikė balsai ne tiktai tų sąrašų, kurie iš jo bus iš karto be likučių gavę mandatus, bet ir tų, kurie iš karto jokio mandato nebus gavę, nes renkamajam skaičiui nustatyti imama pirmo dalinimo pamatan visi už visus sąrašus paduoti balsai (jų bendroji suma).

Šiame Steigiamojo Seimo 1922 m. išleistame „Seimo rinkimų įstatyme" jau nerandame jokio „Prūsų Lietuvos" (arba Klaipėdos Krašto arba Mažosios Lietuvos), kaip valstybės teritorijos dalies, paminėjimo, kaip kad tatai buvo padaryta Valstybės Tarybos 1919 m. išleistame Steigiamojo Seimo rinkimų įstatyme. Taip pat „Rinkimų Apygardų sąraše", išleistame, kaip šio Seimo rinkimų įstatymo priedas, priimtas to paties Steigiamojo Seimo, neberandama „Baltstogės Rinkimų Apygardos", o Lenkų okupuotos Rytų Lietuvos teritorijos trys Rinkimų Apygardos — Vilniaus, Lydos ir Gardino — paminėtos, nenurodant jų suskirstymo apskritimis. „Baltstogės Rinkimų Apygardos" į šį sąrašą neįrašymas tenka aiškinti tuo, kad šio įstatymo išleidimo metu — 1922 m. — jau veikė Lietuvos su Sovietais 1920 m. Maskvos Taikos Sutartis, nustačiusi Lietuvos valstybės Rytų sienas ir Baltstogę su atitinkamu žemės plotu į Pietų — Rytus nuo Gardino palikusi už šių Lietuvos sienų. Klaipėdos gi krašto atžvilgiu, kurio likimas dar nebuvo tarptautiškai išspręstas ir kuris buvo mandatinėje Didžiųjų Santarvės Valstybių ir ypač Prancūzijos galioje, Steigiamasis Seimas nedrįso daryti tokių griežtų precedentinių pareiškimų, kuriuos 1919 m. dar drįso daryti Valstybės Taryba, kada dar Klaipėdos Krašto valstybės problemos klausimas vos tiktai buvo iškilęs ir kada dar pati Valstybės Taryba bei jos atstovaujamoji valstybė nebuvo taip įtraukta į tarptautinį teisinį bendravimą, kaip kad 1922 m. Steigiamasis Seimas ir 1922 m. Lietuva.

15. Vilniaus problema Lietuvai ir Pilsudskio „Rytų politikos" eiga iki 1920 m. vasaros.

Tiek užtektų pasakyti dėl konstitucinės šio Steigiamojo Seimo laikotarpio veiklos, pasireiškusios „sub auspiciis" suvereninės Steigiamojo Seimo galios ir jojo nustatytos 1920. VI. 10. Laikinosios Konstitucijos. Tačiau šiame konstituciniame laikotarpy, kuris truko nuo Steigiamojo Seimo susirinki-

mo 1920. V. 15. iki pirmos nuolatinės 1922. VIII. 1. konstitucijos, paskelbtos tų pačių metų VIII. 6., įvyko eilė politinių faktų, kurie galėjo šiaip ar kitaip nulemti įkūrtosios jaunos Lietuvos valstybės likimą, ir kurie buvo reikalingi įtemptos ir gudrios valstybės valdžios energijos, kad pati valstybė būtų išsaugota ir kad, kiek galima, ji būtų tiksliai ir sveiku pagrindu sukonstruuota.

Du svarbiausieji Lietuvos valstybės gyvybės klausimai, kurie tų laikų įvykių buvo sprendžiami ir kurie be abejo yra tampriai susiję tarp savęs, — tai buvo Vilniaus byla ir Klaipėdos byla. Kadangi Klaipėdos byla tapo išspręsta kiek vėliau, jau kitame konstituciniame laikotarpy, tai mes ją ten ir išžiūrėsime, nes ten ir įvyko svarbiausieji faktai, kurie jai turėjo lemiančios reikšmės. Šiame gi laikotarpy įvyko patys svarbiausieji faktai Vilniaus byloje, tad ties ja mes ir turėsime kiek sustoti. Tai buvo ir tebėra vienas pamatinių Lietuvos valstybės istorinio likimo klausimų.

Tos jėgos, kurios Vilniaus bylą veikė ir sprendė prolenkiška kryptimi, ištikrųjų siekė Lietuvos valstybės susprogdinimo ir Vilniaus klausimą kaip tik šiam tikslui naudojo, kaip įrankį, kaip priemonę. Tai buvo netiktai ginčas dėl teritorijos dalies, dėl tam tikros provincijos, kuris Lietuvai drauge buvo ginču dėl jos sostinės ir dėl jos susisiekimo su Rytais, dėl jos ekonominio pajėgumo ir jos betarpiško santykiavimo su Gudų žemėmis, su kuriomis praeity ją jungė bendras valstybingumas, palikęs daug kultūrinių padarinių ir paveikęs tam tikrąjį jos gimininngumą su anomis artimų Rytų šalimis; jau vien tiktai šia prasme Vilniaus ir Rytų Lietuvos byla buvo Lietuvai ypatingai svarbi ir jos valstybingumui reikšminga: čia Rytų Lietuvoje, faktiškai tebelikusioje svetimos valstybės galioje, yra visa ta istorinė grandinė pilių — Vilnius — Trakai — Krėvė — Ašmena — Miras — Naugardėlis — Lyda — Gardinas — Merkinė iš kurių tiktai Merkinė šiandien yra laisvojoje Nepriklausomos Lietuvos teritorijoje, per kurią ėjo Lietuvos į Rytus ir į Pietų-Rytus ekspansijos vartai į Gudų žemes; čia buvo tikrojo Lietuvos valstybinio ir tautinio branduolio siena ir čia užsiliko svarbiausieji ir puikiausieji Lietuvos istorijos didieji paminklai; ši didžioji grandinė ir šiandien nenustojo savo praktinės vertės Lietuvai, tiek jos ekonomikos, tiek jos kultūros ir valstybingumo atžvilgiu. Tokia buvo

Vilniaus problemos svarba Lietuvai. Tačiau ginčas Vilniaus byloje be to dar buvo ginču dėl pačios Lietuvos, dėl jos gyvybės, kaip valstybės. Tad ji turėjo nepaprastos, tiesiog gyvybinės, būti arba žūti, svarbos Lietuvai.

Tiesa — šis ginčas, kiek jisai kėlė Lietuvos valstybės nepriklausomybės ar jos Lenkijoje sutirpimo klausimą, Lietuvai pavyko laimėti: savo valstybę išsaugoti ji sugebėjo ir lenkai arba Pilsudskis Lietuvos atžvilgiu savo tikslo, siekiamo Vilniaus paėmimo metodu, nepasiekė. Bet užtai ginčo dėl sostinės, dėl susisiekimo su Rytais, dėl savo natūralinių Rytų sienų išsaugojimo, Lietuvai ne tiktai tada, bet ir ikišiol išspręsti nepavyko; faktiškai, kaip žinome, Rytų Lietuva su Vilniumi yra ne Lietuvos galioje — klausimas Lietuvai tebėra atviras, byla — nebaigta, Rytų sienos atvadavimo problema tebestovi.

Mūsų svarstomame laikotarpy tarp 1920 m. pavasario ir 1922 m. rudens — tai buvo aktyviausias šios bylos eigos laikas. Pilsudskiui, kurio Rytų politikos planą mes jau esame išžiūrėję, 1920 m. žiemą ir pavasarį pavyko pasiekti žymūs ir ryškūs laimėjimai. Nors 1919 m. Lenkų Steigiamasis Seimas, pasiremdamas tuo, kad Vilnius jau yra Lenkų kariuomenės galioje, reikalavo, kad jis būtų formališkai įjungtas į Lenkiją, tačiau galingas „Komendantas" šio reikalavimo nesiskubino patenkinti, nes tatai į jo planą neįeidavo. Jam, kaip žinome, rūpėjo didesnis — grandiozinės Rytų Lenkijos Imperijos nuo Baltijos iki Juodosios jūros — sumanymas, Imperijos, kurios siena siektų bent Dauguvos ir Dniepro upės. Jau turint rankose Lietuvos sostinę, Vilnių, jam pavyko paimti ir Gudų tautinis centras — Minskas. Pagaliau, susitaręs su vienu Ukrainiečių vadu — Petliura, disponavusiu tam tikras Ukrainiečių karo pajėgas, jisai drauge su Petliura užėmė ir Ukrainos sostinę — Kijevą.

Atrodė, kad didysis ir drąsus Lietuvos emigranto ir Lenkų vado Juozo Pilsudskio planas tampa realiu politiniu Rytų Europos likimo veiksniu, kad Pilsudskio „Rytų politika" yra artima laimėjimo. Tačiau tatai buvo neilgam. Raudonosios Bolševikų jėgos sumušė Lenkus bei Petliurą ir išvijo juos iš Kijevo. Bolševikų vejami, Lenkai ėmė trauktis, nepajėgdami sustoti ir atsispirti. Teko apleisti ir gudų Minskas. Raudonoji armija žengė pirmyn, Lenkų kariuomenė bėgo. 1920 m. liepos mėn. pradžioje kovos frontas jau priėjo Lietuvos Rytų teritoriją.

16. 1920. VII. 12. Maskvos Taikos Sutartis su Sovietais.

Tuo laiku, kai Rytuose vyko Lenkų ir Sovietų kovos dėl Kijevo ir Minsko, Maskvoje ėjo Lietuvių ir Sovietų (RSFSR-o) derybos dėl taikos sutarties, kurioms dirva buvo paruošta buv. Lietuvos atstovo Berlyne dr. Juozo Purickio, tapusio Lietuvos užsienių reikalų ministeriu. Lietuviams karas su Sovietais jau nebeteko reikšmės, nes Sovietai jau buvo išvyti iš Lietuvos teritorijos, o visa Rytų Lietuvos teritorija buvo okupuota ne Sovietų, bet Lenkų ir Lietuvai didžiausias pavojus grėsė iš Lenkų.

1920. VII. 12. Taikos Sutartis su Sovietais (RSFSR-u), vadinama Maskvos Sutartimi, jau buvo sudaryta ir abiejų šalių delegacijų pasirašyta (ji buvo Lietuvos Steigiamojo Seimo ratifikuota 1920. VIII. 6.). Svarbiausieji Lietuvos valstybingubo atžvilgiu šios Taikos Sutarties nuostatai ir principai yra šie:

a. Einant tautų apsisprendimo teisės principu — RSFSR Rusijos vardu pripažįsta Lietuvos valstybės nepriklausomybę ir atsisako nuo bet kurių Rusijos suvereniteto teisių į Lietuvių Tautą ir josios teritoriją; kitaip sakant — pripažįstama Lietuva, kaip nacionalinė Lietuvių tautos valstybė; drauge, kaip išvada iš šio pamatinio principo, konstatuojama, kad ikišiolinio Lietuvos pavergimo faktas neuždeda Lietuvai jokių pareigų Rusijai;

b. Nustatoma tiksli siena tarp Rusijos ir Lietuvos valstybės nuo Dauguvos šiaurėje iki Bobro upės pietuose; ši siena maždaug atitinka etnografinę Lietuvos Rytų sieną ir atitinka tą Lietuvos vieneto koncepciją, kurios formulė buvo nustatyta dar 1905 m. Didžiojo Vilniaus Seimo ir buvo tiek 1917 m. Vilniaus Lietuvių Konferencijos, tiek Valstybės Tarybos priimta; bendrais bruožais ji Lietuvos valstybėje palieka visą buv. Kauno guberniją, didžiausią buv. Vilniaus gubernijos (su Vilniumi) dalį, išskyrus dvi šiaurės rytų daugumoje Gudų stačiatikių apgyventas Vileikos ir (su maža Lietuvos naudai pataisa) Disnos apskritis, ir mažą buv. Gardino gubernijos dalį, į kurią įeina šios buvusios gubernijos teritorija dešinėje Nemuno pusėje (Gardino apskrity), pats Gardinas ir nežymus teritorijos sklypas kairėje Nemuno pusėje; Lietuvos šiaurės sienos su Latvija ir pietų sienos (pietų Suvalkija) su Lenkija

ši Taikos Sutartis neliečia, palikdama ją nustatyti Lietuvai tiesiog susitarus su Latviais ir su Lenkais; tatai tautų apsisprendimo teisės principu buvo visiškai loginga, nes Rusų Sovietai tą pačią apsisprendimo teisę, kurios vardu jie pripažino Lietuvą, taikė ir Latviams bei Lenkams, tad negalėjo už juos, pasiremdami buvusio Rusijos viešpatavimo teisėmis, patys nustatyti jų būsimas sienas su Lietuva.

c. Abi susitarusios šalys — tiek Rusija (RSFSR), tiek Lietuva — pasižada savo atitinkamoje teritorijoje neleisti kurtis arba veikti bet kurioms vyriausybėms, organizacijoms ar grupėms, kurių tikslas būtų vesti ginkluotą kovą prieš antrą susitarusią šalį, taip pat neleisti verbuoti ar mobilizuoti žmones į šių organizacijų ginkluotas pajėgas, nė vekti jų atstovybėms arba valdininkams, pagaliau uždrausti tranzitą, skiriamą karo reikalams tų valstybių, kurios faktiškai kariauja su antra susitarusia šalimi. Šie nuostatai iš vienos pusės teisiškai likviduoja LSSR-o arba Litbielo organizavimąsi RSFSR-o teritorijoje bei ruošimąsi pulti Lietuvos valstybę, o iš antrosios pusės verčia Lietuvą jei ne tiesiog pašalinti Lenkus, kaip kariaujančius su Sovietais, iš Lietuvai pripažintos Lietuvos Rytų teritorijos, tai bent netoleruoti tolimesnio Lenkų skverbimosi į laisvą Lietuvos teritoriją arba kurio nors surišto su karu jų veikimo šioje teritorijoje.

Kitų Maskvos Taikos Sutarties nuostatų, liečiančių pilietybę, optaciją, ekonomines dispozicijas ir kitą, — mes nežiūrėsime, nes tatai į mūsų svarstomą problemą neįeina.

17. Vilniaus 1920 m. į Sovietų rankas patekimas ir Lietuviams jo perleidimas.

Maskvos Taikos Sutartis ir jos sankcionuotas Vilniaus ir Lietuvos Rytų esamomis sąlygomis Lietuvai pripažinimas — tai buvo žymus politiškai-teisinis Lietuvos diplomatijos laimėjimas. Tačiau kaip tik tuo laiku karo žygiai tarp Sovietų ir Lenkų pasiekė tą Lietuvos Rytų teritoriją, kuri faktiškai buvo lenkų laikoma, bet tvirtu Lietuvos nusistatymu ir Maskvos Sutartimi sudarė valstybinės Lietuvos teritorijos dalį. Karas buvo pasiekęs Vilnių. Lietuva, pati nepajėgdama pašalinti Lenkų, negalėjo iš Sovietų reikalauti, kad jie nepaliestų jos teritorijos, užimtos Sovietų priešų. Pasirašydamos Tai-

kos Sutartį — Lietuva ir Sovietai — pasikeitė šiuo reikalu notomis, kuriose Sovietai konstatavo, kad jų ginkluotų pajėgų įžengimas į neutralinės Lietuvos valstybinę teritoriją, kiek ji yra Lenkų užimta, ir faktinė šios teritorijos okupacija, pagrįsta karo reikalavimais, nesudaranti Taikos Sutarties įžeidimo ir Lietuvai nedraugingo akto, o Lietuva dar pridėjo sąlygą, kad Rusų ginkluotos pajėgos pasišalintų iš šios teritorijos, kaip tiktai būtinos karo ir strategijos aplinkybės leis tai padaryti. Tačiau Lietuvai rūpėjo pačiai užimti Vilnių anksčiau, negu į jį įžengs raudonoji Sovietų kariuomenė; jau patiem lenkams buvo aišku, kad Vilniaus prieš Sovietų puolimą jie neišlaikys; tad buvo vilties bent dabar su Lenkais susitarti, kad jie geruoju užleistų Vilnių Lietuviams, o ne Rusams.

Tačiau Lenkai, kaip kad 1918 m. pabaigoje analoginėse aplinkybėse Vokiečiai, buvo dezorientuoti: jų tarpe buvo ir šalininkai Vilniaus perleidimo — bent faktinio perleidimo — Lietuviams; bet būta ir griežtai priešingo nusistatymo: būtent jie nenorėjo įsileisti į Vilnių Lietuvių todėl, kad gerai nujautė, jog Lietuvių teisė į Lietuvos sostinę — Vilnių — yra tvirtesnė, negu Sovietų, ir kad todėl, Lietuviams savo sostinėje įsigalėjus, sunkiau bus ji iš jų be tiesioginio smurto atimti, negu ji eventuališkai iš Sovietų išsiderėti. Susitarti su Lenkais Lietuviams nepavyko, bet prieš pačią Vilniaus evakuaciją vis dėlto Lenkų Karo vadovybė per Lenkų pulkininką Rylskį pasiūlė lietuviams skubiai siųsti kariuomenę į Vilnių ir jį užimti; tačiau Lenkų tarpe dezorientacija ir nusistatymo stoka buvo tiek ryški, kad kai Lietuvių kariuomenė, pasiųsta einant šiuo Rylskio pasiūlymu, vyko į Vilnių, ji tapo besitraukiančios Lenkų kariuomenės užpulta ir turėjo įsileisti į mūšį su Lenkais. Tatai ir sutrukdė Lietuvių įžengimą į Vilnių.

Sovietų kariuomenė užėmė Vilnių 1920. VII. 14., o Lietuvių kariuomenė įžengė į Vilnių tik VII. 15., kai Sovietų karinės okupacijos faktas jau buvo įvykęs. Tatai apsunkino ir sutrukdė Lietuvos sostinės atvadavimą. Iškarto Lietuviams teko pasitenkinti labai silpnu kompromisu: Vilniaus, kaip ir išviso jų okupuotos Rytų Lietuvos, faktiniais šeimininkais buvo ir liko Sovietai, Lietuviams gi buvo tuo tarpu leista laikyti Vilniuje silpnas keliolikos ar keliasdešimties kareivių bei kelių karininkų garnizonas, kuris turėjo simbolizuoti Lietuvos

valstybinę teisę į Vilnių, bet faktiškai buvo bejėgis (garnizono priešaky stovėjo karininkas p. Kurkauskas, pasižymėjęs labai taktingu elgimosi Vilniuje).

Sovietų-Lenkų karo frontas slinko vis toliau į pietų-vakarus — į tikrą Lenkijos teritoriją. Be abejo, jei Sovietams būtų pavykę visiškai sumušti Lenkus ir ten įvesti sovietinę santvarką, tai ir demokratinei nacionalinei Lietuvai pasireikštų rimtas pavojus, bet tuo tarpu, nors Rusai karo laukuose laimėjo ir buvo galima manyti, kad ir Varšuva pateks į jų rankas, vis dėlto karas toli gražu dar nebuvo baigtas; Lietuviai ėmė derėtis su Rusais Vilniaus ir Rytų Lietuvos teritorijos evakuacijos klausimu ir 1920. VIII. 6. pavyko susitarti; evakuacija ir teritorijos perdavimas Lietuviams turėjo įvykti tam tikrais nustatytais terminais ir dalimis — atskiromis teritorijos sritimis.

Rugpiūčio 25 d. Vilnius perėjo į Lietuvos valdžios rankas. Atvaduota Lietuvos Rytų teritorija buvo tiesiog įjungiama į bendrą valstybinę teritoriją ir į bendrąjį valdymą; jokio ypatingo skirtingo valdymo, jokio Rytų Lietuvos vieneto valdymo atžvilgiu, nebuvo nustatyta; laimėjo bendros centralizacijos principas. Tai buvo žymi politinė klaida, be abejo pakenkusi Lietuvos valstybingumo idėjai krašte. Tiktai pačiai įjungimo pradžiai, pačiam pereinamajam laikui, buvo laikinai pritaikintas dekoncentracijos metodas: buvo paskirtas „Vyriausias Įgaliotinis iš okupacijos atvaduotiems kraštams" (p. Ignas Jonynas) ir atskirų ministerijų įgaliotiniai, bet jau rugsėjo mėn. į Vilnių, kaip į valstybės sostinę, iš Kauno ėmė keltis vyriausybės organai, ministerijos, centro įstaigos, taip pat svetimų valstybių atstovybės.

18. Sovietų pralaimėjimas ties Varšuva ir Lietuvių-Lenkų Santykiai Rytų Lietuvoje iki Suvalkų sutarties.

Tačiau tuo laiku, kai Lietuva grįžo į Vilnių ir ėmė čia valstybiškai tvarkytis, karo laukuose padėtis pakitėjo: laimė staiga nusišypsojo Lenkams; ties Varšuva sovietinė kariuomenė tapo sumušta ir ėmė skubiai trauktis atgal, Lenkų vejama. Karo žygiai vėl, tiktai iš kito šono, pasiekė Rytų Lietuvos teritoriją, o kadangi Lietuviai buvo užėmę šią teritoriją, kaip savo valstybinę, nesusitarę su Lenkais, kurie ją pirma

savo rankose turėjo, ir kurie ją apleido tiktai Bolševikų verčiami, tai dabar, jiems Bolševikus sumušus, Lenkai ėmė reikšti pretenzijas grįžti į savo pirmines vietas kurioms Lietuvių valstybinio titulo jie nebuvo pripažinę. Jie net ėmė kaltinti Lietuvą neutralumo sulaužymu ir susidėjimu su Sovietais prieš Lenkiją bei pataikavimu Bolševikams.

Ypatingai paaštrėjo santykiai ir prasidėjo ginkluoti susirėmimai ir formaliai tarp Lenkų ir Lietuvių kariuomenių mūšiai, ginčytiniame Pietų Suvalkijos plote — Augustavo ir Seinų apskrityse, — kurių valstybinis likimas ir Maskvos sutartimi nebuvo išspręstas, nes ten siena turėjo būti nustatyta Lietuviams su Lenkais susitarus, bet jau ten Sovietinės kariuomenės visiškai nebūta, o jokio Lietuvių su Lenkais susitarimo taip pat nebuvo įvykę.

Be to Lenkų-Sovietų karas išsiplėtė į pačią Rytinę Rytų Lietuvos dalį, kuri dar Sovietų galutinai evakuota nebuvo. Ties Varėna, ties Lyda Lenkų ginkluotos pajėgos išvijusios Sovietų kariuomenę, susidūrė su Lietuviais; kontaktas buvo nedraugingas, pereinąs į tiesioginius mūšius.

Prasidėjo mėginimai susitarti su Lenkais, nustatyti derybomis kurį nors kompromisą; pagaliau įsikišo Tautų Sąjunga, kurios Taryba svarstė Lietuvių-Lenkų ginčą ir pasiūlė šalims laikinąjį kompromisą. Buvo sudarytas Tautų Sąjungos Tarybos tam tikras Komitetas su Tarybos Pirmininku Bourgeois priešaky Lietuvių-Lenkų santykiams sekti, kuris paskyrė ypatingą Karinę priežiūros Komisiją, sudarytą iš Prancūzų pulkininko Chardingny, kaip pirmininko, ir narių — ispano, anglo, italo ir japono. Komisija nuvyko į vietą šiai priežiūrai vykdyti ir pastovų kompromisą ruošti.

Šiai Chardigny komisijai veikiant ir tarpininkaujant buvo pradėta tiesioginės Lietuvių-Lenkų derybos laikinajai demarkacijos linijai tarp Lietuvių ir Lenkų Rytų Lietuvoje nustatyti. Šios derybos prasidėjo iškarto Lietuvių pusėje — Kalvarijoje, bet nieko iš jų neišėjo. Rugsėjo pabaigoje jos buvo atnaujintos Suvalkuose, kur rezidavo ir tarptautinė Chardigny komisija. Pagaliau Suvalkuose susitarti pavyko.

19. 1920. X. 7. Suvalkų sutartis.

1920. X. 7. Lietuvių ir Lenkų tapo pasirašyta garsioji Suvalkų sutartis, kuria ir ikišiol Lietuva savo teisių su Lenkija santykį remia.

Suvalkų Sutartis — tai nėra galutinė tarp šių dviejų valstybių taikos arba sienų sutartis. Tiesa, ši sutartis užbaigia tarp jų kilusį ginkluotą ginčą ir likviduoja karo pavojų. Tačiau teritorinį valstybinių sienų klausimą ši sutartis palieka atvirą, tyčia ir tiksliai tatai pabrėždama. Bet ji nustato taikingo susitarimo principą sienoms nustatyti ir nustato tvirtą kad ir laikiną demarkacijos liniją tarp iš vienos pusės Lenkų kariuomenės užimtos teritorijos dalies, kuri tokiu būdu lieka faktiškoje Lenkų valdžios galioje, ir iš antros pusės — Lietuvių kariuomenės užimtos teritorijos dalies, kuri lieka Lietuvių valdžios galioje. Ši demarkacijos linija, kad ir laikinoji, vadinasi — nesprendžianti sienų klausimo ir eventualių vienos ar antros šalies pretenzijų į teritorijos plotus, atsidūrusios šioje ar toje demarkacijos pusėje, kaip kad laikina — iki galutinio susitarimo dėl sienų — turėjo būti ir pati ši sutartis, vis dėlto yra tvirta ta prasme, kad abi šalys iškilmingai ir formališkai pasižada iki šio galutinio dėl sienų susitarimo šios linijos neperžengti.

Suvalkų sutarties demarkacijos linija liečia ginčytinės Rytų Lietuvos teritorijos tiktai dalį, būtent jos pietų ir išdalies pietų-rytų dalį. Ji nustatoma nuo Prūsų sienos ties Vištyčio miestelio vakaruose tiktai iki Vilniaus — Lydos geležinkelio rytuose; būtent — nuo Prūsų sienos prie Vištyčio ji eina pietų-rytų kryptimi į Nemuną, beveik paliesdama Seinus, kurie pasilieka dar Lenkų pusėje, o nuo Nemuno į rytus pasuka į Varėną ir iš ten į Bastūnus, gulinčius ant nurodyto geležinkelio arčiau Lydos, negu Vilniaus. Tuo būdu Vištyčio—Seinų—Varėnos—Bastunų linija pietų Suvalkijoje ir Rytų Lietuvoje arba t. vad. Vilniaus krašte palieka Lenkų pusėje, vadinasi, einant šia sutartimi, laikinojoje Lenkų okupacijoje, kuri būsimu susitarimu dėl valstybinės sienos gali būti likviduota arba virsti valstybinės Lenkų teritorijos aneksu, — Suvalkus, Seinus, Gardiną bei Lydą; tačiau Vilnių aiškiai palieka Lietuvių pusėje. Rytų Lietuvos rytinės dalies — į rytus nuo geležinkelio Vilnius—Lyda, vadinasi

— pradedant nuo Bastūnų, Suvalkų sutartis neperkerta jokia demarkacijos linija, nes šį plotą ji dar laiko karo operacijų plotu Lenkų-Sovietų karo žygiuose. Tačiau ji pareiškia, kad ir šioje srity, į rytus nuo Bastūnų, demarkacijos linija turės būti pratęsta tiesioginiu susitarimu tarp Lenkijos ir Lietuvių, kaip tik iš šios srities pasišalins sovietinė kariuomenė, o jeigu susitarimas neįvyktų, tai kiekviena šalis šiuo reikalu gali kreiptis į Tautų Sąjungą, kurios tarpininkavimas arba arbitražas tokiu būdu čia nustatomas.

20. Lenkų-endekų politikos varžymasis su Pilsudskio politika Suvalkų sutarties metu.

Esamomis tada aplinkybėmis Suvalkų Sutartis be abejo buvo dideliu teisiškai-politiniu Lietuvos laimėjimu. Ji nustatė Lietuvai tvirtą teisinį pagrindą visai jos tolimesnei diplomatinei kovai dėl Vilniaus, dėja ikišiol neužbaigtai teisės laimėjimu, nes į bylą, patekusią į teisinę vagą, tuo pačiu laiku įsikišo jėga, valdoma nesuvaldomo Juozo Pilsudskio ir jo skiriama savo Rytų politikai gelbėti.

Šio įsikišimo politinio veiksnio brutališkai paliesta Suvalkų sutartis, kaip žinome, susilaukė liūdno likimo. Ji liko teisiniu aktu Lietuvių rankose, bet deja, tiktai kaip nudum jus, o faktiškai nebuvo Lenkų įgyvendinta. Dvi dienas po jos pasirašymo ji tapo Pilsudskio „fait accomplis" sugriauta. Lenkijos Maršalas — Lietuvos emigrantas ir buvęs teroristas — su panieka žiūri į teisinius titulus: jis buvo „action directe" politikoje mėgėjas, — „fait accomplis" gerbėjas.

Pilsudskio „Rytų politika", kurią jau anksčiau esame išanalizavę ir kuri 1920 m. pavasarį, kai Kijevas buvo Pilsudskio ir Petliuros paimtas, galėjo atrodyti reali, tuo laiku, 1920 m. rugsėjo-spalių mėnesį, buvo aiškiai pralaimėta. Tiesa — raudonosios Sovietų pajėgos, sumuštos ties Varšuva, nebepajėgė gintis ir visu frontu traukėsi atgal į Rytus, Lenkų vejamos. Bet juo toliau į Rytus slinko karo frontas, juo labiau Rusai, prisiartindami prie savo operacinės bazės, turėjo stiprėti ir juo labiau Lenkai, nutoldami nuo savo bazės, turėjo silpnėti. Visa Lenkų opinija, atsigavusi nuo baisaus pavojaus, kuris jau grėsė Varšuvai ir pačiai Lenkijai, jeigu Sovietams būtų pavykę užimti Varšuvą, norėjo ir reikalavo baigti karą

su Sovietais, pasinaudojus pasiektu laimėjimu. Tą patį patarė Lenkams ir Vakarų Aliantai. Pilsudskio priešai Lenkijoje pakėlė galvą. Negalėjo būti ne kalbos apie naujus žygius į Rytus — į Kijevą. Tęsti karas su Sovietais, vėl įsileisti į kovą dėl Rytų žemių, dėl Ukrainos — o kaip tik tuo ir buvo pagrįstas Pilsudskio Rytų politikos planas, — jau buvo neįmanomą, nes į tai Lenkai ėmė žiūrėti, kaip į avantiūrą. Pilsudsko aršiausieji priešai Lenkijoje, Romano Dmowskio vadovaujamieji lenkų nacionalistai, t. vad. endekai, kurie visuomet buvo nusistatę prieš jo imperialistiškai - konfederacinius sumanymus Rytuose ir buvo linkę į sąjungą su Rusais, į t. vad. „moskaliofilizmą", būdami griežtos priešvokiškos orientacijos, pasinaudodami nauja visuomenės nuotaika, ėmė žymiau sverti Lenkų politikoje ir lenkti ją į kompromisinę taiką su Rusais.

„Endekų" idealas Lenkų Rytų politikoje buvo pasidalinti su Rusais Gudų ir Ukrainos žemėmis, pagrobti tiek teritorijos Lenkijos Rytuose, vadinasi — Vakarų Gudijoje ir Vakarų Ukrainoje, kiek bus galima tikėtis polonizuoti bei sunaudoti Lenkų kolonizacijai, vadinasi — tiek, kiek Lenkija pajėgia suvirškinti ir Lenkų tautinei ekspansijai panaudoti, bet, žinoma, tik su tokiu apskaičiavimu, kad svetimtaučiai — Gudai, Ukrainiečiai, eventuališkai Lietuviai, — nepersvertų Lenkijoje Lenkų skaičiaus, kad Lenkijos valstybė liktų nacionalinė Lenkų valstybė, o ne kažkokia Lenkų-Gudų-Ukrainiečių-Lietuvių politinė kombinacija, ir kad šituo Gudijos bei Ukrainos pasidalinimu būtų cementuojama grobikų — Lenkų ir Rusų — draugystės ir bendradarbiavimo politika, atkreipta prieš Vokiečius Vakaruose.

Šia kryptimi ir ėmė orientuotis Lenkų Rytų politika, pradėdama derybas su Sovietais ir drauge įsileisdama į kompromisinį santykį su Lietuviais, kurio galutinis išsprendimas dar buvo rezervuojamas ateičiai. Pilsudskiui, iš kurio rankų šios politikos vairas buvo išmuštas, teko, bent formališkai, nusileisti. Jisai atvirai ir tiesiai savo tikslų jau siekti negalėjo. Bet Pilsudskis nebuvo žmogus, kuris greit ir lengvai atsisako nuo savo sumanymų. Nepajėgdamas varyti savo politiką tiesioginiu atviru keliu, jisai dar sykį pamėgino ją atgaivinti gudriai sugalvotu politiniu triuku.

21. Želigovskio žygis į Vilnių ir šio žygio ideologija bei inscenizacija.

Kaip tik tuo laiku, kada tiek su Sovietais, tiek su Lietuviais buvo prasidėjusios derybos santykiams stabilizuoti, Pilsudskis sugalvojo savo Rytų politikai gelbėti naują nepaprastos akcijos planą: lai derasi su Rusais ir Lietuviais oficialinė Lenkija Lenkų valstybės vardu, lai išsižada Vilniaus, Minsko ir Kijevo, jeigu kitaip padaryti negalima; betgi šios Lenkijos valstybės derybos esančios neprivalomos tiems gaivalams, kurie yra kilę iš Lietuvos, iš Gudijos, iš Ukrainos ir kurie, ikišiol dalyvaudami Pilsudskio vadovaujamoje Lenkų kariuomenėje arba bendradarbiaudami su ja, nesą Lenkų valstybės atstovaujami.

Tad Lenkijai besiderant arba pasirašant sutartis su Rusais ar su Lietuviais, reikia paleisti trys kontrabandiniai šūviai į tris kryptis, trys inscenizuotų sukilėlių būriai—į Vilnių, į Minską, į Kijevą. Į Ukrainą, į Kijevą, — buvo skiriamas Petliura su savo ukrainiečiais; į Gudiją, į Minską — Bulak-Balachovičius su savo savanoriais, o į Lietuvą, į Vilnių — garsusis generolas Želigovskis su Lenkų kariuomenės dalimis, kurių tarpe buvo ir Lietuvos Lenkų emigrantų būriai, nes tikrų Lietuvių Pilsudskio dispozicijoje nebuvo.

Maršalo tikėtasi, kad Sovietų kariuomenės demoralizacija gal leisianti Petliurai ir Bulak-Balachovičiui pasiekti tikslo, o jiems šį tikslą pasiekus Lenkija būsianti savaime įvelkta į šią naują politinę kombinaciją ir turėsianti paremti Bulak-Balachovičio Gudus ir Petliuros Ukrainiečius, ir vėl atgysią seni Pilsudskio Rytų Imperijos sumanymai. Ištikrųjų su Bulak-Balachovičium ir su Petliura greitai apsidirbo patys Bolševikai, likvidavę jų mėginimus įsiveržti į Sovietų kariuomenės užimtą teritoriją, o tiek Balachovičius, tiek Petliura su savo Ukrainiečių kariuomene, kurią Lenkijai teko internuoti, nepasiekė Minsko, nė Kijevo, taip ir pasiliko Lenkijoje. Kitaip atsitiko su Želigovskio žygiu. Čia Pilsudskio sumanymas pavyko bent tiek, kad Želigovskis į Vilnių tikrai pateko ir jį užėmė.

Dvi dienas po Suvalkų Sutarties pasirašymo, kai Lietuva, pasitikėdama šiuo susitarimu, nelaukė puolimo iš Lenkų ir nebuvo pasiruošusi Vilnių ginti, — Vilnius 1920. X. 9. jau tapo

Lenkų kariuomenės užimtas. Pilsudskio įsakymu, jo asmeniškai paruoštu ir nustatytu planu, inscenizuoti sukilėliai, neva nusižengę karinei drausmei ir neva be Lenkų karo vadovybės žinios, maišto būdu, Vilniečio Želigovskio vadovaujami, neva negalį pakęsti Lenkų valdžios nusistatymo palikti Vilnių Lietuvių rankose, kaip tatai sutarta Suvalkuose, peržengė Suvalkų Sutarties numatytą demarkacijos liniją ir nužygiavo į Vilnių.

Kaip Petliurai ir Bulak-Balachovičiui taip ir Želigovskiui reikalinga buvo kuri nors skirtinga, ne Lenkijos, firma savo žygiui pateisinti. Esą Želigovskis tatai padaręs ne Lenkų valdžios vardu ir ne Lenkijos valstybės titulu. Pilsudskis visa tai buvo išanksto numatęs, apsvarstęs ir nustatęs. Esą Lenkija čia nieko nežinanti ir nesanti šiuo suinteresuota, tad ir jokios atsakomybės už tai neprisiimanti. Tai esą vietos santykių fermento padarinys, Lietuvos vidaus dalykas; esą ką gi čia Lenkija kalta, kad pačios Lietuvos žmonės nesusitaria ir kai vieni iš jų mėgina Kaune lietuviškąją Lietuvą kurti, tai kiti kitaip mėgina Lietuvos valstybingumo problemą spręsti, o šių nesutarimų pasėkoje kyla Lietuvoje naminis karas.

Vis dėlto iš karto buvo vengiama, kad Želigovskio neva sukilėliai paskelbtų Lietuvos arba bent Vilniaus įjungimą į Lenkiją. Esą jie taip pat Lietuvos valstybingumu esą susirūpinę, esą jie ne blogesni Lietuvos patriotai ir valstybininkai, negu patys Lietuviai. Jie ne Lenkijos, bet kaip tik Lietuvos vardu esą užėmę Vilnių. Bet jeigu jie Lietuvos vardu atima Vilnių ne iš svetimos valstybės, bet kaip tik iš Lietuvos gi valstybės, tai kad tasai jų Lietuvos titulas ir patsai žygis nebūtų nesuprantamu paradoksu, reikalinga jiems buvo paruošti kitokia šios jų neva kuriamos, o ištikrųjų ardomos Lietuvos — koncepcija. Tatai ir buvo Pilsudskio padaryta. Želigovskio žygis esąs Vilniečių žygis. Esą Lietuviai-Vilniečiai, suprasdami Lietuvių-Kauniečių klaidingą Lietuvos valstybės steigimo principą, kuriuo toji vienšališkai Kaune įkurtoji Lietuvos valstybė esanti automatiškai į Vilnių išplečiama, Vilniečiams jos steigime nedalyvaujant, — nenorį kartoti Kauniškės Lietuvos klaidos ir skelbti Vilniuje konkurencinę, taip pat vienšališką Lietuvos (visos Lietuvos) valstybę, kurią jie manytų automatiškai ir anajai Vakarų Lietuvos daliai prikišti. Esą — kaip anie Vakarų Lietuviai Kaune savo valstybę yra

įsteigę, tiktai be reikalo ją ir į Vilnių perkeldami, — taip jie, — neva Vilniečiai — čia Vilniaus krašte, Rytų Lietuvoje, šios Lietuvos dalies valstybės užuomazgą įkursią.

Tiktai ši nauja sritinė Lietuvos valstybės užuomazga būsianti vis dėlto pavadinta ne „Rytų Lietuva" arba „Vilniaus Lietuva", — bet „Vidurinė Lietuva" („Litwa Środkowa"); šiuo iš karto į šią naują Lietuvos valstybės konstrukcijos koncepciją buvo dedama ta Pilsudskio mintis, kad greta jau įsteigtos „Kauno" arba „Vakarų" Lietuvos ir naujai neva steigiamos „Vidurinės Lietuvos" su centru Vilniuje, dar numatoma trečioji valstybinė Lietuvos sritis — „Rytų Lietuva", kuriai tuo tarpu tiktai rezervuojama vieta, o tiktai visos trys „Lietuvos" sudarančios pilną Lietuvą, kaip tikrąjį istorinės Didžiosios Lietuvos Kungaikštijos įpėdinę ir tąsą, galinčią teisėtai Lietuvos vardu pasivadinti ir jos istoriniu valstybiniu titulu pasinaudoti.

Tad nekalbant jau apie tai, kad visa pradėta konstrukcija buvo klastinga, tiktai inscenizuota, nes ji buvo sumanyta kitokios, grynai imperialistinės, Pilsudskio konstrukcijos tikslams siekti ir jiems laikinai pridengti, ir kad ji buvo vykdoma nuo pat pradžios ne Vilniečių autonominiu veikimu, bet Lenkų karo pajėgomis, vadinasi — pašaline jėga, be to ji dar buvo šiuo „Vidurinės" Lietuvos pavadinimu iškarto aiškiai nukreipta prieš Lietuvių tautos valstybinio apsisprendimo teisę, — prieš nacionalinės Lietuvos valstybės principą, pakeičiant jį istorinės Lietuvos valstybės — taip sakant Litbielo, kuris čia reikėtų gal „Pol-Lit-Biel'u" pavadinti, — principu.

Išanksto nustačius paruoštam Želigovskio žygiui valstybinį „Vidurinės Lietuvos" ar „Litwos Środkow'os" titulą, taip pat išanksto šiam naujam quasi-valstybiniam kūriniui buvo Pilsudskio parinkta ir laikinoji šios „Vidurinės Lietuvos" vyriausybė, pavadinta „Laikinoji Valdančioji Komisija", kurios priešaky, kaip sui generis premjeras, buvo pastatytas Vilnietis Vytautas Abramavičius. Ir išviso į šios laikinosios vyriausybės sąstatą tapo pakviesti arba Vilniečiai arba bent iš Lietuvos kilę žmonės, o kad ši „Vidurinės Lietuvos" kombinacija atrodytų ne grynai lenkiška, bet vietinė, tautiškai — maišyta — į jos sąstatą buvo pasirūpinta pakviesti ir keli Gudai, nors, žinoma, su tokiu apskaičiavimu, kad Komisijoje persvarą turėtų Lenkai; ir ištikrųjų du žymūs Gudų veikėjai — p. p.

Vaclovas Ivanauskas ir Taraškevičius — sutiko dalyvauti šioje quasi-vyriausybėje ir dalyvavo joje. Tiktai nepavyko rasti šiai kombinacijai Lietuvių. Visa tai buvo nustatyta išanksto. Ir visa tai buvo Želigovskio įvykdyta, kaip muzika iš gaidų.

22. Lietuvių ir Lenkų pozicija Želigovskio žygio atžvilgiu.

Želigovskiui užėmus Vilnių, tapo paskelbta „Vidurinė Lietuva", kurios valdžios diktatorinė galia buvo palikta paties Želigovskio rankose, o vykdomoji technikinė galia pavesta jo paskirtajai ir jam atsakingai Laikinajai Valdančiajai Komisijai. Vidurinės Lietuvos tikslas buvo paskelbtas — susitarti su Vakarų arba Kauno Lietuva ir leisti demokratiniam šios Vidurinės Lietuvos Steigiamajam Seimui galutiniai išspręsti valstybinį šios šalies likimą.

Drauge Lenkija paskelbė, kad nors esą Želigovskis esąs maištininkas, nusižengęs Lenkų karinei drausmei, bet vis dėlto Lenkija, gerbdama tautų laisvo apsisprendimo teisę ir išanksto nusistačiusi gerbti bet kurį Vilniečių sprendimą savo šalies valstybingumo klausimu, nepakęsianti, kad kuri nors pašalinė jėga (suprask: Lietuvos valdžia) pasipriešintų šiai Vilniečių apsisprendimo laisvei ir šaliai savo valią užmestų. Šiuo Lenkija, iš kurios glėbio išėjo visa ši Pilsudskio kombinacija, formališkai paėmė naują kūrinį savo globon ir protektoratan, grasindama Lietuvai, kad užgavus šį Želigovskio kūrinį ir eventuališkai nugalėjus jį, ji turėsianti pajusti jau nebe Vidurinės Lietuvos ir Želigovskio, bet pačios Lenkijos ir jos karinės pajėgos valstybinę ranką. Bet ištikrųjų — ir nelaukdama tos eventualybės — Lenkija nuo pat pradžios ėmė remti Želigovskio karo žygius prieš Lietuvą jo dispozicijai skolinamomis savo kariuomenės dalimis. Tačiau Lietuviai nemanė su Želigovskiu ir Vidurine Lietuva pradėti derėtis ir nusileido Lenkijos oficialiniems grasinimams.

Jei Vidurinė Lietuva ištikrųjų būtų buvusi pačių Vilniečių laisvu kūriniu, jų politinės minties ir jų savarankiškos iniciatyvos bei jėgų vaisiumi, tai gal deryboms ir susitarimui pamatas ir būtų buvęs; tačiau buvo aišku, kad visa tai — tai ne kas kita, kaip Lenkijos darbas ir Lenkijos jėga, o ne „Vidurinė Lietuva" — tai ne kažkoks naujas rimtas susiorgonizavęs vie-

tos politinis veiksnys, kilęs iš Lietuvos, bet tiktai kaukė, po kuria slėpėsi Lenkija arba bent... Juozas Pilsudskis.

Nepriklausomoje Lietuvoje ši Pilsudskio kombinacija, pasireiškusi Želigovskio avantiūros formoje, sukėlė didžiausiąjį pasipiktinimą ir pasiryžimą gintis iki paskutiniųjų ir grąžinti pagrobtąjį Vilnių. Lietuvos valdžia, grįžusi į Kauną, prieš tolesnius Želigovskio žygius į Vakarus nuo Vilniaus skubiai sukoncentravo savo karo pajėgas ir ėmė griežtai kovoti. Rodos Pilsudskio ir jo politikos šalininkų sumanymas iškart tatai net labiau patiko, negu kad Lietuva būtų įsileidusi į derybas ir kompromisą su „Vidurine Lietuva", nes jie tikėjosi šiuo būdu pasiekti ir patį Kauną, likviduoti Valstybės Tarybos įsteigtą ir Steigiamojo Seimo sutvirtintą Lietuvą, jų vadinamą „Kauno Lietuvą" arba „Tarybos Lietuvą", ir tada laisvai ją disponuoti ir kuriomis nors dirbtinėmis kombinacijomis kitoniškai išspręsti jos valstybinį likimą, panaudojant jį Pilsudskio Rytų politikos ir dominijų Imperijos sumanymams. Tatai, kad ir kitokiais sumetimais, ir Lenkų „endekams" labiau patiko, nes jiems rūpėjo, kad Vilnius pasiliktų izoliuotas, atskirtas nuo Vakarinės Lietuvos dalies, kadangi tada lengviau būtų jo tiesioginė aneksija įvykdyti. Bet kuris Vilniaus srities kompromisinis susidėjimas su Vakarine dalimi apsunkintų betarpišką Vilniaus aneksiją. Todėl „endekai" ir Vakarinės Lietuvos pagrobimo — bent iki išsprendžiant Vilniaus klausimą nepageidavo.

Tačiau Lietuviai gynėsi.

23. Vilniaus plebiscito sumanymas ir šio plebiscito palaidojimas.

Želigovskio žygis iškarto visiems buvo netikėtas: jo nelaukta ne tiktai Lietuvoje, bet ir pačioje Lenkijoje, išskyrus Pilsudskį ir jam artimus žmones. Juo labiau jisai buvo netikėtas tarptautiniams Europos veiksniams, tame skaičiuje ir tiems, kurie kaip tik buvo susirūpinę Lietuvių-Lenkų santykių stabilizavimu ir sutvarkymu ir kurie tikėjosi, kad Suvalkų sutartis juos į šį kelią įvedanti. Tiek Tautų Sąjungos Taryba su tokiais žymiais Europos žmonėmis, kaip Prancūzų Leonas Bourgeois ir Anglų Baltfour'as, kurie atydžiai sekė įvykius šioje Rytų Europos srityje, tiek tarptautinė pulkininko

Chardigny Karinė Kontrolės Komisija, reziduojanti vietoje ir turinti šiuos santykius tvarkyti bei tarpininkauti, buvo užkluptos šio įvykio, pasipiktinusios ir skandalizuotos. Baltfour'as tiesiog pavadino šį įvykį „Europos skandalu". Buvo skubiai griebtasi, jei galima, likviduoti avantiūrą, arba bent lokalizuoti konfliktas, sudaryti kuris nors laikinasis modus vivendi ir ruošti nauji konflikto sprendimo būdai.

Spalių mėn. pabaigoje Tautų Sąjungos Taryba, dalyvaujant Lietuvos ir Lenkijos atstovams (prof. Voldemaras ir prof. Azkenazy), priėmė rezoliuciją, nustatančią plebiscito Vilniaus krašte principą; plebiscitas turėjo spręsti krašto valstybinį įjungimą į Lietuvą arba į Lenkiją. Nors Lietuvos valstybė dar nebuvo Vakarų valstybių de jure pripažinta, bet vis dėlto čia skaitytasi su ja, kaip valstybiniu L i e t u v o s vienetu, o kontrabandinė „Vidurinė Lietuva", kaip neva valstybinis kūrinys, buvo ignoruojama: Vilniaus sritis buvo traktuojama, kaip dviejų valstybių ginčo objektas, bet ne atskiras valstybinis subjektas. Pats plebiscito principas tapo tiek Lietuvos, tiek Leikijos priimtas, nors abi šalys dėl jo pareiškė tam tikrų rezervų.

Tokiu būdu klausimui vėl patekus į tarptautinio sprendimo vėžes — Chardigny komisijos pastangomis — 1920 m. lapkričio 29 d. tam tikru protokolu, sudarančiu karo paliaubų aktą, karo žygiai tarp Lietuvių ir Želigovskio vadovaujamų Lenkų karo pajėgų tapo nutraukti.

Vilniaus plebiscito klausimas dar kurį laiką buvo gvildenamas, tačiau kai iš abiejų pusių buvo keliama visa eilė rezervų, kurių suderinti nebuvo galima, o ypatingai jokioms plebiscito garantijos sąlygoms nenorėjo pasiduoti pats Želigovskis, drąsus jam užtikrinta Lenkų parama, nes Lenkai, iš vienos pusės įsileisdami į tarptautines derybas, iš antrosios — per Želigovskio marionetę priešinosi bet kurioms kombinacijoms, ir kai be to Sovietai pareiškė griežtą pasipriešinimą bet kuriam tarptautinių ginkluotų pajėgų įleidimui į Vilnių, kaip tatai buvo numatoma plebiscitui paruošti ir vykdyti, — tai Tautų Sąjungos Tarybos veiksniai, įsitikinę. kad plebiscitui vykdyti yra nenugalimų kliūčių, — 1921. III. 1. atsisakė nuo sumanyto plebiscito, ir 1921. III. 3. Tautų Sąjungos Taryba priėmė naująjį nutarimą, kuriuo Vilniaus ir ginčytinės Rytų Lie-

tuvos klausimą pavedė išspręsti tiesioginėmis Lietuvių ir Lenkų derybomis Belgų užsienių reikalų ministeriui Hymansui tarpininkaujant ir pirmininkaujant.

24. Lenkų-Sovietų 1921 m. Rygos Taikos Sutartis.

Tuo tarpu likvidavosi ir Lenkų karas su Sovietais, taip ryškiai paveikęs visus įvykius Rytų Lietuvoje nuo 1919 m. pradžios. Apie tą patį laiką, kada Želigovskis užėmė Vilnių, 1920. X. 12. buvo pasirašyta Lenkų-Sovietų karo paliaubų aktas ir prasidėjo taikos derybos Rygoje, kurios 1921 m. pasibaigė Lenkų-Sovietų Taikos Sutartimi.

Rygos sutartimi Ukrainos ir Gudų teritorija liko padalinta tarp Lenkų vakaruose ir Sovietų rytuose ir būtent tokiu būdu, kad naujos valstybinės Lenkų-Sovietų sienos šiaurės dalyje maždaug tarp Minsko ir Disnos Lenkų pusėje buvo palikta siaura Gudų teritorijos juosta, einanti nuo Nemuno iki Dauguvos, apsupanti iš rytų Lietuvos valstybinę teritoriją, Sovietų pripažintą Lietuvai 1920 m. Maskvos sutartimi, ir atskirianti šią valstybinę Lietuvos teritoriją nuo valstybinės Sovietų teritorijos. Šia juosta, šiuo nauju „koridoriumi", maždaug apimančiu buv. Vilniaus gubernijos Vileikos ir Disnos apskritis, Lenkija, visiškai atskirdama Lietuvą nuo Sovietų ir apsupdama ją iš rytų, gaudavo tiesioginį kontaktą su Latvija.

Šis Lenkų rytų „koridorius", pratęsdamas iki pačios Dauguvos Lenkų valstybinį kontaktą su Želigovskio užimtu Vilniaus kraštu, be abejo žymiai sustiprino Lenkijos poziciją jos teritoriniame ginče su Lietuva. Kai dėl šios ginčytinės Lietuvos Rytų teritorijos į vakarus nuo naujo Lenkų „koridoriaus", kurią Maskvos sutartimi Sovietai jau buvo Lietuvai perleidę, — Rygos sutartis nepasisakė nė Lietuvos, nė Lenkų naudai, tiktai pareiškė, jog šios tarp Lietuvos ir Lenkijos ginčytinės teritorijos valstybinis likimas pareisiąs nuo Lenkų su Lietuviais susitarimo. Vėliau Lenkija šį nuostatą mėgino interpretuoti, kaip neva Sovietų teisiškai pareikštąjį visišką „désintéressement" valstybiniu Vilniaus krašto likimu. Tačiau ištikrųjų tatai reiškia ką kitą: būtent reiškė, kad Rusija, anksčiau jau išsižadėjusi šios teritorijos (Vilniaus krašto ar Rytų Lietuvos) Lietuvos valstybės naudai (1920 m. Maskvos Sutartis), neprieštaraus tam, kad šis kraštas pereitų iš Lietuvos į Len-

kiją einant šių dviejų valstybių susitarimu; vadinasi — jei Lietuva, susitarus su Lenkija, sutiktų pastarajai šią teritoriją perleisti, tai iš Rusijos ar Sovietų pusės opozicijos tam nebūtų. Tatai reiškia, kad Vilniaus ir Vilniaus krašto Lenkijos valstybinės teritorijos dalimi pripažinimui nustatyta Lietuvos šiam faktui sutikimo sąlyga ir kol Lietuva nėra sutikusi išsižadėti savo sostinės su atitinkama Rytų Lietuvos teritorija Lenkų valstybės naudai, tol Sovietai, eidami savo teisiškais pasižadėjimais, pareikštais Maskvos ir Rygos sutartimis, laiko ir turi laikyti šią teritoriją Lietuvos valstybinės teritorijos dalimi, — kitaip gi jie būtų nusižengę savo tarptautiniams pasižadėjimams, kurie juos teisiškai šiuo atžvilgiu varžo. Tokiu būdu atitinkamas Rygos Sutarties nuostatas, priešingai Lenkų interpretacijos mėginimui, sudaro tam tikrą teisinį atutą kaip tik Lietuvai, o ne Lenkijai. Šitaip ir patys Sovietai šį nuostatą interpretuoja, jau turėję vėliau progos tatai pareikšti.

Rygos Taikos Sutartis sudaro didelį Juozo Pilsudskio „Rytų politikos" pralaimėjimą. Tai buvo šiai politikai skaudus, nors esamomis tada aplinkybėmis, neišvengiamas smūgis, kuris visas didingas šios politikos svajones pakirto ir likvidavo. Netiktai Kijevas, bet ir Minskas liko Sovietuose; iš kontrabandinės Petliūros ir Bulak-Balachovičiaus karinės ekspedicijos į Ukrainą ir Gudus neliko nė pėdsako. Netiktai nepavyko plačios Gudų ir Ukrainos žemės išlaikyti viename valstybiniame likime su Lenkais, o kaip tik tatai ir turėjo sudaryti Pilsudskio svajojimai Rytų Dominijų Imperijai objektyvinį pagrindą, bet dar teko pasidalinti Gudais ir Ukraina su Lenkų Maršalo nekenčiamais Rusais ir šių šalių apkarpytus vakarų pakraščius įjungti aneksijos principu į nacionalinę lenkiškąją Lenkijos valstybę, kaip Lenkų „Rytų pakraščius" (Kresy Wschodnie"), o to kaip tik Pilsudskis ir bijojo ir to visuomet stengėsi išvengti; bet tatai kaip tik sudarė jo priešų, lenkų nacionalistų — „endekų", — siekimą. Primenu, kad šių „endekų" politika, priešinga Pilsudskio politikai, kaip tik to ir siekė, kad atgimusi Lenkijos valstybė būtų grynai nacionalinė, lenkiškoji, atgavusi savo etnografiškai-tautinius vakarus iš Vokiečių ir Rytuose į savo valstybinę teritoriją tiktai tiek pakraščių - „kresų" iš Gudų, Ukrainos ir eventuališkai iš Lietuvių žemių, kiek Lenkų tautinė ekspansija sugebės suvirškinti, vadinasi — polonizuoti, bet ne perdaug, ne daugiau, — kad iš tų „kresų" nekiltų jai pačiai,

vadinasi — valstybės lenkiškumui, — pavojus. Tas, ko norėjo ir siekė „endekai", ir įvyko. Rygos Taikos Sutartis tatai sankcionavo; o Pilsudskiui tiktai teko konstatuoti, kad tatai buvo jo paties rankų vaisius, ir kad 1919 m. pradėtu jojo darbu, jojo didingo puikaus Rytų politinio plano vykdymu, pasinaudojo kaip tik jo politikos priešai, kurių tikslus jisai norėjo nuslopinti. Tiesa — Pilsudskio Rytų politikos griuvėsių tarpe liko dar Rygos sutarties katastrofos nepaliestas Vilnius, kurį jis tvirtai savo rankose tebelaikė. Tačiau, kaip pamatysime, ir tatai turėjo Pilsudskį apvilti.

25. Pilsudskio politikai smūgis, lenkų-„endekų" politinis laimėjimas.

Vilnius, kurį Pilsudskis laikė raktu į Lietuvą, šio jam skirto vaidmens nesuvaidino ir suvaidinti negalėjo. Tai, kuo Vilnius galėjo Pilsudskio rankose tapti, jeigu jo rankose drauge būtų ir Kijevas su Minsku, dabar vienas, be Minsko ir be Kijevo, šios reikšmės jau neturėjo. Likimas lėmė, kad ir šiuo paskutiniu Lenkų Maršalo politiniu atutu, taip nepaprastai jo laimėtu, tokiu virtuoziniu Želigovskio „maišto" triuku, politiniu „meisterštiukiu", pagautu, galų gale panaudotų jo priešai — endekai, kurie jį kaip tik s a v o p o l i t i k a i išloše.

Jeigu jau Pilsudskio Rytų politika bankrutavo Gudų ir Ukrainos atžvilgiu, tai jam dar rūpėjo, kad vis dėlto bent Lietuvos atžvilgiu pavyktų įkurti Rytų Dominijų Imperijos užuomazgą. Tam tik reikėjo, kad Lietuva būtų kiek galima didesnio teritorinio ploto sujungta į vieną politinį vienetą. Kaip esame nurodę, jau pats „Vidurinės Lietuvos" vardas, duotas Želigovskio užimtai teritorijai, slėpė savy tendenciją Lietuvos vienetu apimti netikėtai šią teritoriją ir nepriklausomos Lietuvos valdomą teritoriją Vakaruose, bet ir Gudų žemės į Rytus ir Pietų-Rytus nuo Lietuvos valstybinės teritorijos. Tačiau kaip iš vienos pusės, nesubūrus „Vidurinės Lietuvos" su „Vakarų Lietuva", negalima buvo nė svajoti apie išplėšimą iš Lenkijos valstybinės teritorijos tų Gudų pakraščių Lenkijos Rytuose, kurie Lenkijai tapo Sovietų perleisti Rygos sutartimi, ir apie jų sujungimą su Želigovskio „Vidurine Lietuva" į vieną quasi-valstybinį vienetą (Lenkijos Imperijos Dominiją), nes Lenkams šitokia kombinacija būtų nepriimtina ir išviso nesuprantama,

kadangi tokiam valstybiniam vienetui nebuvo jokio tautinio cemento, kurį šitokiam Lietuvos Dominijo vienetui būtų galėjęs suteikti tiktai Lietuviai, pasilikę beveik visumoje arba žymioje savo susipratusios masės daugumoje už jo ribų Vakaruose, — taip iš antrosios pusės Pilsudskis nepajėgė nė Želigovskio jėgomis skubiai užimti Kauną ir faktiškai likviduoti įsikūrusią Nepriklausomą Lietuvą Vakaruose, kol dar neįsikišo tarptautiniai veiksniai, nė pasipriešinti šitam įsikišimui ir nustatytoms karo paliauboms, kurios Lietuvos suskaldymą faktiškai, kad ir dar negalutinai, užfiksavo.

Visa, kas iš Pilsudskio sumanytos „Želigovskiados" liko, tai buvo „Vidurinė Lietuva" su Vilniumi. Lietuvai tatai be abejo buvo skaudu, bet Pilsudskiui tas toli gražu neužteko ir jo didingų sumanymų patenkinti negalėjo. Užtat lenkų „endekams" tatai kaip tik buvo gera: prie Rygos Sutartimi laimėtų „Rytų pakraščių" („Kresų"), sudarytų iš Vakarų Gudų ir Vakarų Ukrainos dalių, skiriamų polonizacijai, pridėti dar Vilnius, kuriame lenkų elementas ir lenkų kultūrinė įtaka buvo žymūs, — tatai jiems kaip tik buvo pageidaujama ir tatai jų politiką stiprino. Jie ir ėmė veikti aneksionistine kryptimi, reikalaudami paprastos Vilniaus krašto aneksijos Lenkijai. Šią tiktai, o ne kitokią, vertę jiems turėjo Pilsudskio sumanytas ir atliktas Vilniaus pagrobimo įvykęs faktas. Užkariauti dar visa likusi Lietuvos Vakarų teritorija, sujungti ji su Vilniaus kraštu į vieną vienetą, to lenkų nacionalsocialistai-endekai išviso ir nenorėjo, nes tatai tiktai sukomplikuotų Vilniaus problemos išsprendimą jų siekiamos tiesioginės aneksijos kryptimi ir vėl įvilktų Vilnių į Lietuvos problemą, iš kurios jie Vilnių kaip tik išjungti norėjo.

Endekų pažiūromis ir pageidavimais reikėję pirma baigti su Vilniumi, tiesiog jį įjungus į Lenkijos valstybę, be jokių rezervų, kaip „Rytų Kresų" dalį, o šitokiu būdu baigus su Vilniumi — esą galima būtų eventuališkai sutikti ir likusią Lietuvos dalį Vakaruose priimti, kaip autonominį vienetą Lenkijoje, — tačiau be Vilniaus. Todėl lenkų endekai, patenkinti Želigovskio žygiu, kiek jisai iš Lietuvių Vilnių išplėšė, visiškai nepritarė romantiškai Juozo Pilsudskio „Vidurinės Letuvos" tragikomedijai, trukdančiai ir be reikalo slopinančiai aiškų aneksionistinį Vilniaus pagrobimo tikslą. Ne tas buvo Maršalo siekiama. Tačiau Lietuvai — jos valstybinės nepriklausomybės idėjai —

tiek vienas, tiek kitas sprendimas — tiek Pilsudskio, tiek endekų sumanymai — buvo skaudūs ir, žinoma, lygiai nepriimtini.

26. Pirmasis 1921. V. 20. Hymanso projektas.

Tuo tarpu, einant Tautų Sąjungos Tarybos 1921. III. 3. nutarimu, kurį priėmė tiek Lietuva, tiek Lenkija, 1921 m. balandžio mėn. Belgijos sostinėje Briuxely, Hymansui pirmininkaujant, prasidėjo tiesioginės Lietuvių ir Lenkų derybos Vilniaus ginčui išspręsti.

1921. V. 20. Hymansas pasiūlė abiem delegacijoms savo suprojektuotą pirmąjį kompromiso projektą, pavadintą priešprojektu („avant-projet").

Lietuvos konstitucinių atžvilgiu svarbiausieji šio įdomaus dokumento nuostatai yra šie: nustatoma siena tarp Lietuvos ir Lenkijos valstybių; ši siena Suvalkijoje nuo Prūsų sienos iki Nemuno sutampa su t. vad. „Curzono linija", kuri čia atitinka ir Suvalkų Sutarties „demarkacijos liniją"; perėjus gi Nemuną — ji kiek nukrypsta nuo jo, paliekant Lenkijoje Gardiną ir tam tikrą prie jo plotą dešinioje Nemuno pusėje; vėl kiek aukščiau grįžta į Nemuną Mastų geležinkelio stoty, toliau eina Nemunu iki Berezinos (Beržūnės) upės žiočių ir iš ten pasuka į Rytus, eidama iki Lenkų-Sovietų sienos, nustatytos Rygos Sutartimi, toliau gi tąja siena į Šiaurę iki Dauguvos. Einant šia Hymanso suprojektuota siena, Lietuva būtų netekusi Pietų Suvalkijos ir Gardino su apylinke, bet būtų įgijusi Lenkų Šiaurės-Rytų „koridorių", vadinasi — Vileikos ir Disnos apskritis.

Šioje teritorijoje Lietuvos valstybė esanti federacinė, sudaryta iš dviejų, Kauno ir Vilniaus, kantonų tais pačiais konstituciniais pagrindais, kuriais yra sutvarkyti Šveicarijos kantonai, Lietuvos gi valstybės federacinė centro valdžia būtų tokiame santyky su šiais kantonais, kaip kad Šveicarijos federacinė valdžia Berne; federacijos sostinė esąs Vilnius. Siena tarp Kauno ir Vilniaus kantonų einanti per neutralinę zoną, laikinai nustatyta 1920. XI. 29. paliaubų protokolu tarp laisvos Lietuvos valstybinės teritorijos ir Želigovskio užimtosios, vadinasi — maždaug sutaptų su dabartine demarkacine ar administracine linija, skiriančią neokupuotą nuo Lenkų okupuotosios Lietuvos teritorijos. Abiejose — tiek Vilniaus, tiek Kauno —

kantonuose, kaip ir pačioje federacijoje, abi kalbos — lietuvių ir lenkų — esančios oficialinės.

Šitokia federacinė dviejų kantonų Lietuva sudaranti su Lenkija tam tikrą karinę ir ekonominę konvenciją ir be to užmezganti su ja tam tikrąjį pastovų ryšį abiejų valstybių užsienių politikai koordinuoti. Šis Lietuvos ir Lenkijos santykis yra panašus į konfederaciją arba realinę uniją.

Ekonominei konvencijai numatoma šie principai: **a.** tarpusavių ekonominių privilegijų principas, išeinąs iš didžiausiojo palankumo rybų, vadinasi — suteikiąs kiekvienai šių dviejų šalių — vienai pas kitą — daugiau, negu maksimalinis šiaip sutartimis kitoms šalims suteikiamas palankumas ir nesudarąs kitoms šalims precedento; **b.** laisvas prekių judėjimas abiejose šalyse iš vienos į kitą, **c.** bendrosios valiutos arba piniginės sistemos (monetų rėžimo) siekimas, **d.** muitų susitarimo siekimas. Drauge su ekonomine konvencija steigiama bendroji abiejų valstybių Ekonominė Taryba, susidedanti iš 6 narių — po 3 nuo Lietuvos ir nuo Lenkijos — vyriausybių skiriamų. Be to Lietuva suteikianti Lenkijai laisvą išėjimą į jūrą ir prekybinio tranzito laisvę.

Projekto numatomoji karinė konvencija apibūdinama, kaip defenzyvinė. Principiškai Lietuvos ir Lenkijos karo kooperacija esanti privaloma tiktai tada, kai karas, vienos ar antros valstybės vedamas, yra defenzyvinis (vadinasi — ofenzyvinio karo ši konvencija neliečianti). Karo kooperacijos tikslams abiejose valstybėse turį būti koordinuoti kariuomenės organizacijos ir profesinio paruošimo metodai, taip pat turės būti paruoštas bendras mobilizacijos, karinio transporto, kariuomenės dislokacijos, karo operacijų planas. Kadangi visa tai turi būti ruošiama taikos metu, tai tarp abiejų valstybių generalinių štabų turėsiąs būti išlaikytas nuolatinis kontaktas, palaikomas periodinėmis šių štabų konferencijomis ir be to tam tikro nuolatinio bendradarbiavimo ir studijų organo. Karo metu, kai kare dalyvauja abi valstybės, nustatoma bendroji karo vadovybė, paliekant tačiau lietuvių kariuomenės kontingentą vienoje koncentruotoje grupėje su lietuviška jos vadovybe.

Lietuvos ir Lenkijos užsienių politikos ryšiui išlaikyti nustatomi trys organai: **a.** Bendroji Užsienių Reikalų Taryba, sudaryta iš 6 asmenų, skiriamų po tris Lietuvių ir Lenkų vyriausybių, bet sprendžianti balsų dauguma; **b.** periodinės abiejų

vyriausybių užsienių reikalams Konferencijos ir c. Lietuvos ir Lenkijos Seimų Delegacijos; abu Seimai proporcinės sistemos metodu renka kiekvienas savo Delegaciją; kiekviena Delegacija susideda iš lygaus narių skaičiaus, bet posėdžiauja jos abi bendrai ir bendrai sprendžia, o jų nutarimai reikalingi abiejų — Lietuvos ir Lenkijos — Seimų ratifikacijos.

Visų šių organų konstrukcijoje abiejų valstybinių atstovybių sąstato skaičiaus lygybė, taip pat Delegacijos nutarimų seiminė ratifikacija yra visiškai logingai suderinta su jų abiejų suverenumu ir jų santykio konfederaciniu principu. Tačiau bendras Delegacijų posėdžiavimas ir sudarymas iš šių organų vieningų kolegijų, sprendžiančių ne valstybiniais blokais, bet individuališka balsų dauguma — aiškiai pasuka visą konstrukciją į federalizmą, o sąryšy su tuo ypatingai pavojingu Lietuvai būtų buvęs proporcingumo principas, kuris į šiuos organus, bent į Lietuvos valstybinę Delegaciją būtų turėjęs įvesti ir lenkišką Lietuvos mažumą, kuri einant dominuojančiu Lietuvos Lenkų-Vilniečių nusistatymu imtų veikti Lenkijos Delegacijos kryptimi, suteikiant tuo būdu Lenkijai ypatingą lenkišką ekspozitūrą pačioje Lietuvos Delegacijoje ir tuo pačiu laiduojant Lenkijos perversmą, kai tuo tarpu, nesant Lenkijoje jokiai lietuvių mažumai, Lietuva Lenkijos Delegacijoje jokios savo ekspozitūros rasti, sudaryti ir 'ja pasinaudoti negalėtų. Esamomis politinėmis aplinkybėmis tatai politiškai būtų galėję būti Lietuvai pavojinga.

Šių organų kompetencija, einant Hymanso projektu, būtų buvusi ši: Bendroji Taryba: **a.** nustatanti,˚ kurie būtent užsienių politikos klausimai yra bendri, vadinasi — paliečia abiejų valstybių reikalus; tatai — žinoma — yra labai lankstus klausimas ir šiuo būdu beveik viskas gali būti pripažinta bendra; **b.** paruošianti bendrojo veikimo programą bendrais pripažintų klausimų srity; **c.** paruošianti pranešimą (raportą) periodinei abiejų Vyriausybių Konferencijai; **d.** sprendžianti apie kiekvienos numatytos vienos ar antros valstybės karo operacijos defenzyvinį pobūdį, ipso jure veikiantį abiejų valstybių karo kooperaciją. Nuolatinė abiejų vyriausybių užsienių reikalams Konferencija: išklausanti Bendrosios Tarybos raportą ir galutinai nustatanti bendrais pripažintų klausimų ribose bendrojo abiejų valstybių veikimo (akcijos) programą. Pagaliau Delegacijos: svarstančios ir priimančios tuos bendrojo pobūdžio pripažintos

užsienių politikos aktus, kurie yra reikalingi įstatymo sankcijos, vadinasi — kurie turi būti padaryti įstatymų leidimo tvarka, ir čia kaip tik yra reikalinga abiejų Seimų ratifikacija Delegacijų priimtiems projektams.

Tačiau šioje painioje pusiau-konfederacinėje ir pusiau-federacinėje Lietuvos ir Lenkijos sąjungos santvarkoje, kuri būtų galima pavadinti Unija, surišančia Lietuvos ūkį, Lietuvos tarptautinę politiką ir Lietuvos karinį pajėgumą bei veiklą, vadinasi — tris gal svarbiausius jos funkcijos elementus, su Lenkija, Hymanso projektu — ne viskas dar šių organų darbu baigiasi. Konfederacijos, o net ir federacijos principas reikalautų, kad neįvykus susitarimui tarp dviejų sąjungos narių arba federaciniams organams kurio nors klausimo teigiamai neišsprendžius, — ir atitinkamas klausimas atkristų, kaip atmestas ir šiuo baigtas. Tačiau kaip tik gal svarbiausiu abiejų valstybių kooperacijos klausimu, būtent kai Bendrosios Tarybos sprendžiama, ar numatomas karas yra defenzyvinis ar ne, o nuo šio klausimo išsprendimo, kaip žinome, turėjo pareiti, ar antroji valstybė turi šiamie vienos dviejų valstybių kare dalyvauti ar ne, jei tada abiejų valstybių atstovai Taryboje neprieina vienodos nuomonės, vadinasi — skirtingai įvertina šio numatomojo karo pobūdį, — tai klausimas šiuo nėra baigtas: tada jisai perduodamas spręsti tarptautiniam arbitrui (Tautų Sąjungos išanksto paskirtam arba Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Tribunolo Hagoje Pirmininkui), kuris tokiu būdu arbitrališkai sprendžia, ar numatomas karas turi defenzyvinio pobūdžio ar jo neturi. Vadinasi — tarptautiniam arbitrui tatai išsprendus teigiamai, pripažinus karą defenzyviniu, toji dviejų valstybių, kurios įsitikinimu karas nėra defenzyvinis, yra verčiama jame veikliai dalyvauti. Žinoma — pavojus būti įveltai į antrosios valstybės karus šiomis sąlygomis labiau gresia kaip tik tajai dviejų valstybių, kuri mažiau turi tarptautinių ginčų ir konfliktų, yra tarptautiškai taikingesnė ir mažesnė ir kuri be to, kaip mažesnė, mažiau sveria tarptautinėje politikoje ir savo politinio svorio įtaka silpniau veikia tarptautinio arbitro nusistatymą: santyky tarp Lietuvos ir Lenkijos šitokia labiau šiam pavojui eksponuota valstybe būtų kaip tik Lietuva. Tas pats arbitražas buvo projekto numatomas ir išviso sutarties interpretacijos ginčams: čia kiek mažiau būtų pavojaus, bet vis dėlto ir čia būtų galimas pavojus, jog politiniai šio arbitražo

sprendimo motyvai gali favorizuoti lenkiškąją interpretaciją, nes vis dėlto šis arbitražas nebūtų buvęs grynai teisminis.

Hymanso projektas turėjo Lietuvai ir vieną ryškią atrakciją: jisai jai žadėjo Klaipėdos laimėjimą, o Klaipėdos krašto valstybinis likimas dar tuo laiku nebuvo išspręstas ir atrodė, kad Lietuvai bus labai sunku Klaipėda įgyti. Tiesa — Hymansas negalėjo Klaipėdos Lietuvai pats perleisti, jisai tam nebuvo formališkai įgaliotas; bet buvo aišku ir neabejotina, kad Lietuvai su Lenkija susitarus ir Hymansui pasiūlius — Didžiosios Santarvės Valstybės, kurios rankose Klaipėda buvo laikiniu depozitu ir buvo kaip tik naudojama, kaip politinis atutas Lietuvai spausti ir versti ją susitaikinti su Lenkija ir įeiti į Lenkų politinę sistemą, — Klaipėda būtų Lietuvai perduota. Savo projektu Hymansas ir siūlė Lietuvai savo tarpininkavimą Klaipėdos klausimu, tąja sąlyga, kad užtikrintas naudojimasis Klaipėdos uostu ir Lenkijai bet kuriam jos prekybiniam tranzitui, neišskiriant ir karo medžiagos ir amunicijos transporto.

27. Hymanso projekto įvertinimas.

Vadinasi — Hymanso projektu Lietuva būtų iškarto realizavusi abu savo svarbiausius gyvybės tikslus — Vilniaus ir Klaipėdos atgavimą; bet šio laimėjimo kaina būtų unija su Lenkais. Tačiau tos unijos sąlygos buvo tokios, kurios esamomis aplinkybėmis, siūlomos sutarties nuostatais ir abiejų valstybių faktiniu jėgų santykiavimu būtų galėjusios sudaryti pavojų pačiai Lietuvos valstybinei Nepriklausomybei ir Lietuvos valstybę įterpti į Lenkiją ir galop pamažu palaidoti. Tad dėl šios kainos arba dėl šio paslėpto joje pavojaus Lietuvos viešoji opinija ir Lietuvos valdžia nedrįso Hymanso projekto ir jo Lietuvai siūlomo Vilniaus ir Klaipėdos laimėjimo priimti. Visa konstrukcija tapo nepopuliari ir iškėlė pasipriešinimą.

Pats Lietuvos politinis bendradarbiavimas su Lenkija nebūtų buvęs perdaug pavojingas, o tam tikra prasme Baltijos problemos raida imperatyviškai reikalavo ir tebereikalauja Lenkijos ir Lietuvos politinio solidarizmo ypatingai prieš germanizmo bangos ekspansiją į Pabaltijį ir per Pabaltijį į Rytus. Bet tatai tebuvo ir tebėra galima tiktai laisvu ir paritetiniu susitarimu gerbiant ir saugojant abiejų šalių ir kitų Pabaltijo narių suvereninį valstybingumą, kaip Pabaltijo laisvės sąjunga,

bet jokiu būdu ne įterpiant mažesnių narių į galingesnį vienetą. O kaip tik ši mintis buvo Lenkijai ir jos konstruktyvinėms jėgoms — tiek Pilsudskiui, tiek lenkų nacionalsocialistams-endekams — svetima ir jų nesuprasta ir tatai darė šią idėją, bent tuo tarpu, nerealią, o Hymanso projektas tiktai lengvino Lenkijos imperialistams ar egoistiškai-nacionalistiniams aspiracijoms laimėti jųjų antibaltiškus siekimus.

Tiesa — Lietuvos opoziciją Hymanso projektui veikė dar ir kita koncepcija, kuri tuo laiku buvo įsivyravusi kai kuriose Lietuvių politiniuose sluoksniuose ar srovėse: tai buvo koncepcija Lietuvos, kaip tilto tarp Vakarų ir Rytų — tarp Vokiečių ir Rusų, — koncepcija mano asmenišku supratimu ne-istorinė ir iš esmės priešinga Baltijos laisvės problemos raidai, pagaminta klaidingos Lenkų politikos, taip pat giliai ne-istorinės ir kenkiančios Pabaltijo politinei emancipacijai; tai buvo reakcija prieš šią Lenkų politiką, gal psichologiškai pateisinama, bet kažin ar iš esmės teisinga: artimiausia ateitis, kuri dabar mums jau virto dabartimi, tai turėjo įrodyti ir šią tilto koncepciją nuslopinti ir Lietuvos politinę orientaciją pasukti kitokia — Baltijos Entantos — regionalinės Baltijos sąjungos ir gal kiek vėliau Baltijos laisvos konfederacijos kryptimi. Šiaip ar taip Hymanso projektas tapo nepopuliarus Lietuvoje; jisai taip pat buvo nepopuliarus Lenkijoje, nes Lenkų-endekų sumanymams, siekiantiems tiesioginės Vilniaus aneksijos, jis prieštaravo, o Pilsudskininkų pageidavimus nevisai patenkino.

28. Antrasis 1921. IX. 3. Hymanso projektas.

1921. IX. 3. Hymans patiekė Lietuvių ir Lenkų delegacijoms Briusely antrąjį, kiek pakeistą, susitarimo projektą.

Svarbiausieji pakeitimai buvo šie: **a.** vietoje pirmojo projekto numatytų dviejų Lietuvos kantonų — Kauno ir Vilniaus — numatoma tiktai vienas — Vilniaus kantonas; tokiu būdu Lietuva jau nepaverčiama federacija, bet užtat ji konstruojama, kaip unitarinė Lietuvos valstybė Vakarų Lietuvos teritorijoje su į ją įterptu Vilniaus kantonu, kaip „Staatsfragment'u"; **b.** sprendimas apie tai, kurie užsienių politikos klausimai yra abiem valstybėms, Lietuvai ir Lenkijai, bendri ir tuo pačiu reikalingi vieningo veikimo, perkeltas iš Bendrosios Lietuvių-Lenkų Tarybos į seimines Lietuvių-Lenkų

Delegacijas, posėdžiaujančias bendrai ir bendrai balsų dauguma šį klausimą sprendžiančias; c. apie tai, ar vienos — Lietuvos ar Lenkijos — karas, einant abiejų šalių karine defenzyvine konvencija, yra reikalingas jų abiejų karinio bedradarbiavimo, vadinasi — antrosios šalies veiklaus dalyvavimo pirmosios kare, — sprendžia ne Bendroji Taryba, bet pačios dviejų valstybių vyriausybės; tačiau joms nesusitarus, taip pat galutinai sprendžia Tautų Sąjungos Tarybos iš anksto paskirtas arbitras.

Šiaip gi bendrais bruožais antrasis Hymanso projektas kartoja pirmojo projekto („avant-projet") nuostatus. Lietuvos delegacija konferencijoje pasiūlė Lietuvos vyriausybės kontrprojektą, kuris principiškai pripažino Vilniaus krašto autonomiją ir konvencijas su Lenkais, pakeisdamas visą tai, kas Hymanso projekte buvo ypatingai pavojinga Lietuvos valstybingumui ir nepriimtina Lietuviams ir pabrėždamas, jog tatai nėra programinis Lietuvos nusistatymas, tiktai maksimum galimo Lietuvos nusileidimo, varžančio Lietuvos nusistatymą tiktai tiek, kiek Lenkija jam pritartų. Vadinasi — tai nebuvo tam tikras Lietuvos pasižadėjimo aktas, ne Lietuvos vyriausybės deklaracija Vilniaus ir Lietuvos su Lenkija santykių klausimu, bet maksimalinis pasiūlymas kompromisui.

Tačiau kompromisas neįvyko.

29. Tautų Sąjungos rekomendacija ir šalių tezės.

Tada Hymansas 1921. IX. 24. Tautų Sąjungos plenumo posėdy Ženevoje padarė platų pranešimą apie visą Briuselio derybų eigą ir patiekė Sąjungai savo antrąjį projektą, jau patvirtintą Tautų Sąjungos Tarybos. Tautų Sąjungos plenumas pritarė Hymanso projektui ir savo rezoliucijoje rekomendavo jį priimti abiem ginčo šalims — Lietuvai ir Lenkijai. Šiuo tiek Hymanso ir Tautų Sąjungos Tarybos mandatas, tiek pačios Tautų Sąjungos šiuo klausimu misija buvo šioje ginčo stadijoje išmesta. Tačiau ginčo tatai nelikvidavo.

Lietuva ir Lenkija rekomendacijos nepriėmė ir nesusitarė. Liko faktinė ginčo padėtis ir dvi priešingos tezės: Lietuva rėmėsi Suvalkų sutartimi; Lenkija rėmėsi Želigovskio paskelbtosios „Vidurinės Lietuvos" suverenumu, nutraukusiu Lietuvos - Lenkijos Suvalkų sutartį ir turinčiu autonomiškai Vilniaus

krašto valstybinį likimą išspręsti. Tačiau Lenkų tezė buvo pagrįsta dviem faktais, kurių tikrenybė visą jos juridinę konstrukciją griovė: a. Želigovskio žygio spontaniškumu, kaip pačių Viliniečių valios aktu, ir b. „Vidurinės Lietuvos" savarankiškumu; iš tikrųjų gi, kaip jau esame sakę ir kaip tatai tapo paties Pilsudskio kiek vėliau viešai ir net iškilmingai pareikšta, — Želigovskio žygis buvo Lenkų karo vadovybės aktas ir Lenkų pajėgomis įvykdytas, ir „Vidurinė Lietuva" buvo Lenkijos išlaikoma ir valdoma, kaip Lenkijos valstybės ekspozitūra. Vadinasi — Suvalkų sutartis buvo pačios Lenkijos sulaužyta ir tokiu būdu visa Lenkų šiuo atžvilgiu tezė buvo sukonstruota ant to sulaužymo ir šiuo teisiškai buvo netikra. Bet jėgų santykiavimas buvo Lenkų naudai ir ji galėjo savo tęzę plėsti ir tolimesnius žygius galutiniam šia savo teze pagrįstam sprendimui daryti. Lietuva gi, neturėdama ginčo objekto, teturėjo tik savo nudum jus ir tegalėjo tik jį vieną veikti.

Kai dėl Tautų Sąjungos rekomendacijos Lietuvai ir Lenkijai priimti Hymanso projektą — tai 1921 m. gruodžio mėn. abi valstybės, kiekviena skyrium, atsisakė tai padaryti; tiesa — Lietuvos vyriausybė ir jos diplomatija buvo linkusi principiškai pritarti projektui, pareikalavus dar kaikurių modifikacijų, ir 1921 m. rudenį Kaune mėgino šia kryptimi paveikti viešąją nuomonę, tačiau viešosios nuomonės Lietuvoje pasipriešinimas buvo taip ryškus ir griežtas, kad vyriausybei tatai nepavyko: šiuo atžvilgiu Lietuvos viešosios nuomonės griežtumą stiprino lyg tyčia Lenkų daromi Vilniuje tam tikri priešlietuviškos akcijos žygiai, dar labiau erziną ir šiaip jau sudrumstus santykius. Tad Lietuvos vyriausybė tęsti savo kompromisinės politikos nepajėgė. Lenkija gi tiesiog atsisakė priimti Hymanso projektą ir pradėjo ruošti vienašališką Vilniaus ir Rytų Lietuvos valstybės problemos išsprendimą „Vidurinės Lietuvos" Seimo metodu.

Abiem valstybėms atsisakius Hymanso projektą priimti, Tautų Sąjungos Taryba savo 1922. I. 13. posėdy priėmė rezoliuciją, konstatuojančią šį atmetimą ir likviduojančią Tautų Sąjungos šiuo reikalu tarpininkavimo intervenciją ir drauge likviduojančią ir 1920 m. einant šiuo tarpininkavimu sudarytą Chardigny Komisiją.

30. Lietuvos Steigiamojo Seimo 1921. XII. 17. deklaracija Vilniaus autonomijos klausimu.

Apie tą patį laiką kada Hymanso projektas tapo abiejų Vilniaus ginčo dalyvių, Lietuvos ir Lenkijos, galutinai atmestas ir Tautų Sąjungos tarpininkavimo intervencija pasirodė bergždi ir ji teko likviduoti, o Lenkai ėmė rengti savo vienašališką sprendimą t. vad. Vilniaus Seimo metodu, 1921. XII. 17. Lietuvos Steigiamajame Seime, kuris kiek anksčiau, 1921. XI. 11., gavo progos analogiškai pasisakyti Klaipėdos valstybinio likimo klausimu, — iškilo ir Vilniaus klausimo, būtent — Vilniaus krašto teisiškai- konstitucinės padėties Lietuvos valstybėje, — problema. Deja — šis klausimas nebuvo Lietuvos valdžios keliamas ir sprendžiamas tada, kai 1920 m. Vilnius buvo faktiškai Lietuvos valdžioje ir kada ji be jokio svarstymo ruošėsi jį centralistiškai valdyti. Tada — ginčo užuomazgoje panašus klausimo iškėlimas ir jo tinkamas sprendimas būtų be abejo vaisingesnis ir būtų galėjęs suteikti Lietuvai kiek moralinių atutų, kurie būtų galima ginčui sunaudoti. Tačiau visdėlto ir dabar problemos iškėlimas buvo tiek politiškai tiek teisiškai reikšmingas ir nustatė tam tikrą konstitucinį Lietuvos principą, kurio neišsižadėjo ir tolimesnė Lietuvos konstitucinė evoliucija ir kuris sudaro Lietuvos valstybės valdžios teisinį pasižadėjimą šiai Lietuvos daliai, kaip tam tikram viešosios teisės vienetui Lietuvoje.

Klausimas tapo Steigiamajame Seime iškeltas seiminės dr. Griniaus vyriausybės, kuri tam tikra deklaracija iškeldama Seime viešąjį Lietuvos protestą prieš Lenkų ruošiamus rinkimus į vadinamąjį Vilniaus Seimą „Vidurinės Lietuvos" valstybiniam likimui spręsti ir konstatuodama, kad tatai daroma svetimos valstybės okupacijos apystovose, klastojančiose šalies valią ir sudarančiose apgaulingą apsisprendimo komediją, drauge įterpė į šią savo deklaraciją ir konstitucinį Vilniaus krašto ar Rytų Lietuvos autonomijos principą šiais teisinio turinio žodžiais:

„Lietuvos Rytai turi gauti Lietuvos Respublikos vietinę autonomiją su savo Seimu Vilniuje. Autonominis Vilniaus Seimas leis įstatymus klausimais, kurie paliečia vietinių kalbų vartojimą, mokyklų, tikybos ir kultūros reikalus, vietinius teismus, vietos

ūkį ir visus kitus klausimus, kurie bus jam bendrojo Valstybės Seimo pavesti. Bendrajam Lietuvos Respublikos Seimui ir bendrajai Vyriausybei, kuriose bendrais pamatais dalyvaus ir Lietuvos Rytų autonominės srities atstovai, priklausys tie dalykai, be kurių Valstybei sunku būtų savo nepriklausomybę atlaikyti, kaip tai: užsienio reikalai, karo paskelbimas ir taikos sudarymas, bendra armija visai valstybei, bendri finansai ir turtai, sienų muitai, geležinkeliai, bendros visai valstybei vertės vandens ir sausumos keliai, aukščiausias teismų tribunolas ir bendros socialinės reformos". (pabraukimai mano).

Ši vyriausybės deklaracija, einant tame pačiame Steigiamojo Seimo posėdy priimta ir jai „visiškai", vadinasi — be rezervų, pritariančia rezoliucija, buvo nutarta viešai paskelbti „visomis Lietuvos gyventojų kalbomis". Tokiu būdu aukščiau cituoti konstituciniai šios deklaracijos principai tapo Steigiamojo Seimo autoritetu iškilmingai patvirtinti ir sudaro Lietuvos konstitucinės teisės elementą, kuris nėra realizuotas tiktai todėl, kad Vilniaus kraštas buvo ir liko faktiškai iš Lietuvos valstybės išjungtas. Dėl tos pačios priežasties ši konstitucinė deklaracija ir politiškai negalėjo tada Vilniaus bylos paveikti.

31. Vilniaus 1922 m. Seimas ir Vilniaus įjungimas į Lenkiją.

Tuo tarpu Lenkija skubėjo savo sudarytą įvykusį faktą („fait accomplis") sutvirtinti, padarius iš jo visas išvadas iki galo. Šiam, kaip sakiau, Lenkų buvo sumanytas Vilniaus ar Vidurinės Lietuvos Seimo metodas. Želigovskio quasi-maištas — tatai buvo gera tiktai pradžiai; rupėjo jis legalizuoti kuriuo nors teisiniu aktu, kuris anoje demokratijos atmosferoje, oficiališkai visų Europos veiksnių laikomoje vienintele teisiška, galėtų sudaryta naująjį ir šį sykį jau teisinį Vilniaus pagrobimo titulą. Vilniaus Seimas tam atrodė geriausiu įrankiu: Žinoma, Seimas, išrinktas visuotiniu, lygiu, tiesioginiu ir slaptu balsavimu. Vadinasi — gyventojų Valia, demokratijos dievaitis, suvereninis valstybinio apsisprendimo aktas. Kas gi viešpataujančioje demokratijoje drįstų tą šitokiam klasikiniam metodui prikišti?! O drauge buvo galima tikrai tikėtis, kad šis

Seimas, „demokratiškai“ išrinktas pasisakys taip, kaip iš viršaus norima.

Dar 1921 m. sausio mėn., kai dar Lietuvos-Lenkijos ginčas buvo Tautų Sąjungoje, kurios pasiūlymu tada buvo numatomas Vilniaus krašte plebiscitas ir buvo tartasi dėl šio plebiscito sąlygų ir būdo, generolas Želigovskis Vilniuje, nuduodamas, kad suverenines „Vidurinės Lietuvos“ ir jos valdžios tasai dviejų pašalinių valstybių, Lietuvos ir Lenkijos, ginčas ir šio ginčo byla Tautų Sąjungoje neliečiąs, paskelbė rinkimus į Vilniaus Seimą. Tiktai Lietuvai ir pačiai Tautų Sąjungai griežtai užprotestavus tų rinkimų buvo atsisakyta. Tačiau vėl 1921 m. rudenį, kai paaiškėjo, kad Hymanso projektas nebus priimtas, nors dar formališkai Lietuva ir Lenkija nebuvo atmetusios Tautų Sąjungos rekomendacijos šį projektą priimti, į Vilniaus Seimą rinkimų klausimas vėl tapo Lenkų pajudintas. Šį sykį šį sumanymą Lenkija kėlė ne tiktai per savo ekspozitūra, „Vidurinės Lietuvos“ valdžią, bet ir pati betarpiškai.

Būtent, kaip žinoma, Želigovskio „Vidurinė Lietuva“ buvo įsteigta tiktai toje Rytų Lietuvos teritorijos dalyje, kur, einant Suvalkų sutartimi, turėjo pasilikti Lietuvos valdžios galioje, toje gi šios ginčytinės teritorijos dalyje, kuri, einant ta sutartimi, iki galutinio ginčo išsprendimo turėjo pasilikti Lenkų valdžios galioje, vadinasi — tarp kito ko ir Lydos apskrity, — veikė tiesioginė Lenkų valstybinė administracija, nepareinanti nuo „Vidurinės Lietuvos“ valdžios. Bet štai 1921. XI. 17. Lenkijos Seimas Varšuvoje priėmė nutarimą, kuriuo leido rinkimuose į Vilniaus, vadinasi Vidurinės Lietuvos, Seimą dalyvauti ir Lydos apskrities gyventojams dešinioje Nemuno pusėje, bei Braslavos apskrities gyventojams šiaurėje, kur taip pat veikė ne „Vidurinės Lietuvos“, bet tiesioginė valstybinė Lenkijos administracija. Tokiu būdu Lenkijos valdžia šiuo Seimo nutarimu ne tiktai oficiališkai rinkimams į Vilniaus Seimą pritarė, bet dar šiam tikslui taip sakant paskolino Vidurinei Lietuvai savo betarpiškai valdomos teritorijos dalį, šiuo lyg norėdami pabrėžti, kad šis Vilniaus seiminis „apsisprendimas“ apimsiąs visą tą ginčo teritorijos plotą, kuris einant nepriimtu Hymanso projektu buvo numatoma Lietuvos valstybei (Vilniaus kantonui) pavesti, o be to be abejo turėdama galvoje ir tą sumetimą, kad šios ginčo teritorijos dalys, neįeinančios į Želigovskio „Vidurinę Lietuvą“, sustiprinsios prolenkišką Vil-

niaus Seimo nusistatymą, nes jos — Lydos ir Braslavos apskritys, — kaip geografiškai tolimesnės ir sudarančios pačias Rytų Lietuvos rytines ir šiaurės-rytines periferijas, kuriose Lietuvių įtaka yra mažiausia ir lenkiškoji įtaka stipriausia, bus Lietuvai netiek palankios.

1921. XI. 30. generolas Želigovskis paskyrė rinkimus (balsavimą) į Vilniaus Seimą 1922. I. 8.

Principiškai prieš Vilniaus Seimą ir prieš dalyvavimą rinkimuose pasisakė trys stambios tautinės vietos visuomenės grupės — Lietuviai, Žydai ir Gudai; per savo vyriausias vadovaujančias tautines organizacijas jos pareiškė protestą prieš šiuos rinkimus; čia tenka pažymėti, kad Gudai, kurių atskiri veikėjai „Vidurinės Lietuvos" paskelbimo metu buvo sutikę įeiti į jos Laikinąją Valdančiąją Komisiją", tuo laiku, 1921 m., jau buvo nutraukę šį bendradarbiavimą ir buvo aiškioje opozicijoje (vienintelę išimtį sudarė Gudų veikėjas Aleksiukas, kuris, Lenkų šelpiamas ir remiamas, tautinių gi Gudų srovių smerkiamas, kaip tik tuo laiku varė prolenkišką agitaciją ir šiuose rinkimuose dvejose rinkimų vietose — Ašmenoje ir Švenčionių Kamajuose — pastatė savo kandidatų sąrašus, — tačiau abiejose pralaimėjo ir nesurinko balsų nei vienam prolenkiškam Gudų mandatui).

Balsavimas įvyko. Veikliai dalyvavo jame tiktai Lenkai ir varžėsi tiktai lenkų sąrašai. Tad tiktai vieni Lenkai ir galėjo būti išrinkti. Tokiu būdu 1922 m. vadinamas „Vilniaus Seimas" buvo iš tikrųjų Lenkų Seimu Vilniuje. Daugumą šiame Seime laimėjo lenkų nacionalistai, endekai ir jiems artimos srovės, taip vadinamos gi „kairiosios" srovės, kurių tarpe buvo kaip tik ryškiausieji Pilsudskininkai, — liaudininkai, demokratai, radikalai ir socialistai — gavo išviso 29 mandatus iš bendrojo 106 mandatų skaičiaus. Netikėtai Lietuviai (taip pat Žydai ir Gudai), bet ir pati tarptautinė Tautų Sąjungos Chardigny Komisija savo raporte Tautų Sąjungos Tarybai, konstatuodama politines šių rinkimų atlikimo apystovas, pareiškė, jog „neatrodo, kad Vilniaus Seimas būtų galima laikyti tikru ir nuoširdžiu dalyvavusios rinkimuose teritorijos gyventojų visumos balsu („expression")".

Tautiškai maišytos teritorijos Seimas buvo tautiškai vienlypis — lenkiškas; vis dėlto jis pasiryžo spręsti šios teritorijos val-

stybinį likimą ir 1922. II. 20. jisai priėmė rezoliuciją apie Vilniaus krašto įjungimą į Lenkijos valstybę. Pasiremdamas šiuo Vilniaus Seimo nutarimu 1922. III. 24. Lenkijos Seimas nutarė įjungti Rytų Lietuvą į Lenkiją.

Einant Lenkijos viešąja teise, Vilniaus ir Rytų Lietuvos aneksija tapo įvykusiu teisiniu faktu. „Vidurinė Lietuva", atlikusi savo funkciją, išnyko ir tapo likviduota. Lietuva šios aneksijos nepripažino ir pareiškė protestą. Tautų Sąjunga, tiek 1922. I. 13., tiek 1922. IX. 15., pareiškė negalėsianti pripažinti vienšališko ginčo išsprendimo, padaryto vienos ginčo šalies kitai nesutinkant ir nepaisant Tautų Sąjungos rekomendacijos (Hymanso projekto). Tačiau Lenkai šiais protestais ir rezervais nesivaržė; jie padarė visas išvadas iš savo „beati possidentes" padėties.

Lenkų pažiūromis ginčas buvo baigtas. Laimėjo kaip tik endekų, o ne Pilsudskio politinė tezė. Tiek Rygos Taikos Sutartimi, tiek Vilniaus Seimo Pilsudskio Rytų politika tapo palaidota. Iš Pilsudskio svajojamos didelės Europos Rytų Imperijos nieko neišėjo — tiktai Lietuva liko sužeista, o Vilniaus kraštas tapo nacionalinės Lenkijos pakraščiu.

IV.

1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucija.

1. Naujųjų pokarinių demokratinių konstitucijų grupė.

Tuo tarpu Lietuva, netekusi Vilniaus ir dar nelaimėjusi Klaipėdos, turėjo toliau valstybiškai tvarkytis savo laisvojoje Vakarų Lietuvos teritorijoje. Kaip jau buvome minėję 1922. VIII. 1. Steigiamasis Seimas galutinai priėmė jo ilgai ruošiamą pirmąją nuolatinę, nebe laikinąją, konstituciją, pavadintą „Lietuvos Valstybės Konstitucija", kurią 1922. VIII. 6. einąs Respublikos pareigas Steigiamojo Seimo Pirmininkas (p. Aleksandras Stulginskis) promulgavo su viso Ministerių Kabineto sąstato kontrasignaciją (p. Ernesto Galvanausko kabinetas) ir tą pačią dieną „Vyriausybės Žiniose" paskelbė (Vyriausybės Žinių" Nr. 100). Šis pastovios nuolatinės valstybės konstitucijos aktas uždaro visą beveik ketverių metų (1918 — 1922) konstitucinio provizoriumo — „laikinosios valdžios" ir „laikinosios" santvarkos — laikotarpį.

Prieš įžiūrint šią konstituciją ir jos nustatomą konstitucinę Lietuvos valstybės ir jos valdžios santvarką — tenka paliesti tie socialiniai veiksniai ir toji socialinė atmosfera, kurioje ji gimė ir kuri paveikė tą socialinių jėgų santykiavimą, kurio teisinė kristalizacija pasireiškė šiame naujame konstituciniame kūriny. Tatai mums palengvins teisinį 1922 m. konstitucijos analizą ir aiškiau nušvies jos nuostatų prasmę ir jų socialinį pobūdį bei tendenciją.

Pirma, kas reikia turėti galvoje, svarstant tiek Lietuvos 1922 m. konstituciją, tiek visas kitas naujų Europos Centro ir Rytų bei Šiaurės Rytų respublikų konstitucijas, — tai ryškiai užakcentuota demokratija su kontinentinio parlamentarizmo šablonu, pridengiančiu kiek slepiamus nacional-demokratinius palinkimus, kurių idėja buvo ryškiausiu socialiniu akstinu, paveikusiu patį šios respublikų grupės daugumos įkūrimą, ir su tam tikru nukrypimu į pusiau-tiesioginę demokratiją.

Ši naujų respublikų regionalinė (platesne prasme) grupė, kurių konstitucijos, maždaug vienu laiku tarp 1919 ir 1922 m. nustatytos, sudaro giminingą vieno principinio konstitucinės teisės šablono ekspozitūrą, apima Suomiją, Estiją, Latviją, Lietuvą, Lenkiją, Čekoslovakiją, Vokiečių Reichą su jo žemėmis (federacijos — Reicho — nariais) ir Austriją taip pat su josios žemėmis. Šių respublikų tarpe penkios — Estija, Latvija, Lietuva, Lenkija ir Čekoslovakija — buvo visiškai naujos arba „atgimusios“ (valstybinę Nepriklausomybę atgavusios) valstybės, iš karto nuo pat gimimo atsidūrusios joms naujoje demokratinių principų atmosferoje, kurioje jos dar neturėjo prityrimo ir su kurios principais jos buvo susipažinusios tiktai taip sakant teoretiškai arba iš tų laikų, kai šių valstybių steigėjai ir jų konstitucijų leidėjai naudojosi šiais principais ne konstruktyviniam valstybės tvarkymo darbui, bet kaip šūkiais ir ginklais kovai prieš jas slėgiančias svetimas Imperijas — Rusų, Vokiečių ir Austro-Vengrų — ir prieš anų Imperijų atsilikusius konstitucinius rėžimus, o vėliau — kovai iš vienos pusės už savo teisę įkurti naują savarankišką valstybę, ir iš antrosios— prieš įsiveržiantį iš Rytų sovietinį bolševizmą. Kiek panašioje padėty buvo ir Suomija, kuri tačiau ir Rusijos Imperijoje savo valstybingumą išlaikė ir demokratinėmis formomis tvarkė, tad ir prityrimo kiek daugiau turėjo. Vokiečių Reichas su savo Žemėmis ir Austrija su savosiomis tai nebuvo, tiesa, nau-

jos valstybės, bet naujai virto respublikomis; jose demokratija kad ir nebuvo anksčiau pilnai įgyvendinta, bet vis dėlto šiokių tokių laimėjimų buvo pasiekusi ir turėjo labiau prityrusius vadus, labiau įpratusius valstybiškai galvoti ir operuoti demokratiniais principais, derinant juos su socialine tikrenybe ir su socialinės bei teisinės tvarkos ir drausmės reikalavimais. Tatai — be Vokiečių ir Austrų — liečia taip pat Čekus, įgijusius politiškai teisinio veikimo stažą Austrijos Imperijoje.

Tad nors ir čia, Vokietijoje, Austrijoje ir Čekoslovakijoje, kaip kad Suomijoje ir kaip kad Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje ir Lenkijoje, — iš karto po Didžiojo Karo valstybės sutvarkymo atžvilgiu pasireiškė ir viešpatavo tas pats demokratinis idealizmas su tokiais pat palinkimais į racionalizmą, kuris drauge turėjo ir ofenzyvinį priešsovietinį pobūdį, bet visdėlto čia — ypač vokiečių Reiche ir Čekoslovakijoje — nebuvo tokio aklaus šablono gerbimo, kaip kad kitose naujosiose respublikose, o ypatingai kaip kad siauresnioje Lenkijos, Lietuvos, Latvijos ir Estijos respublikų grupėje.

Šis pasitikėjimas demokratija, kaip išganymo evangelija, kaip laimės ir socialinio teisingumo receptu, kaip universaline panaceja, turinčia iš karto suteikti valstybinės santvarkos tobulumą, — sudarė charakteringą to laiko nuotaiką, kuri ryškiai paveikė grynai racionalistinę šių valstybių konstitucinę kūrybą. Buvo ieškoma kaip tik šablono — racionališkiausio ir gryniausio visų demokratijos principų atžvilgiu. Šią racionalistiškai-idealistinę nuotaiką, charakteringą kiekvienam revoliuciniam, ypač masinio persilaužimo, momentui, bet čia nukreiptą kaip tik į demokratinę vagą, ypatingai paveikė sąlygos, kuriomis šioms naujoms valstybėms, arba jas įsteigusioms nacionalinėms tautoms, teko savo valstybės steigti. Tatai buvo Didžiojo Karo laikai.

2. Laisvės ir pacifizmo propaganda Didžiojo Karo metu, susijusi su demokratine politine ideologija.

Didžiajame Kare kovojančios didelės valstybės, pačios stambiausios organizuotos pasaulinės jėgos, kovodamos ne tiktai ginklu karo laukuose, bet ir visokiomis galimomis priemonėmis visose socialinio gyvenimo srityse, — tiek ūkio teisinių ir moralinių sąvokų, srity — griebėsi ir tų priemonių,

kurios galėjo pakelti jų autoritetą ir joms simpatijas visur, kur tiktai galima, o jau ypatingai priešo stovykloje, demoralizuojant priešo pajėgas, ir kurios galėjo su jų laimėjimu jungti kieno nors viltis. Šiam tikslui tarp kito ko buvo iškeltas, paleistas ir labai plačiai skleidžiamas pacifizmo, plačiausios laisvės, pavergtų tautų emancipavimo ir tautų apsisprendimo teisės šūkiai, jungiami su demokratijos idealizavimu ir su XIX amžiuje įsigalėjusiomis nacionaldemokratinėmis tezėmis. Visa tai, žadamas ir viliojantis sui generis laisvės ir taikos rojus krauju aplaistytoje ir pragaru virtusioje žemėje, turėjo, žinoma, įvykti Karui pasibaigus ir būtinai tiktai tuo atveju, kai šį karą laimės šiuos šūkius skleidžianti kovojanti šalis: vadinasi — esą priešo laimėjimas kaip tik įamžintų pragarą, o rojui įgyvendinti esą reikalinga šių šūkių skleidėjų pergalė; esą — šis baisus karas esąs paskutinis karas, o jam pasibaigus „m ū s ų" laimėjimu — užviešpatausianti amžinoji taika, meilė, brolybė ir teisingumas tarp žmonių ir tautų: joki tauta — Kainas nebežudysianti tautos — Abelio ir visi, o jau ypatingai visi nelaimingieji priešo stovykloje ir esą jo piktoje valdžioje, laimėsią laisvę ir laimę.

Kiek tatai buvo nuoširdu — tatai kitas dalykas. Savieji valstybiniai tikslai — hegemonijos siekimas, priešų kolonijų pagrobimas, visokios aneksijos, priešo ūkiškojo pajėgumo nuslopinimas, jo prekybinės konkurencijos pašalinimas ir kiti panašūs tikslai — viešai, žinoma, drauge su anaisiais idealistiniais nebuvo skelbiami; užtai, žinoma, priešui buvo netikėtai pakišami, bet ir išpučiami kaip tik visi baisiausieji egoistiniai tikslai. Galėjo atrodyti, kad Dievo angelai kovoja su velniais ir kad Didysis Karas yra pradėtas išimtinai altruistiniais žmogaus ir pavergtų tautų meilės tikslais.

Šios propagandos išradėjais ir meisteriškais jos naudotojais buvo ypač Vakarų Entante'os valstybės, kurios, reikia tatai pripažinti, iš tikrųjų šiame Kare buvo vis dėlto savo tikslų atžvilgiu švaresnės, negu Vokietija, vadovaujama griežtesniais imperialistiniais tikslais, nors šiuo atžvilgiu Caro Rusija, kad ir atsidūrusi vienoje stovykloje su Vakarais, netiktai buvo Vokiečių konkurente, bet ir be abejo rekordą sumušė, siekdama prasiplėsti iš vienos pusės į Rytų Prūsus ir į visas lenkiškas žemes Vokietijoje, o iš antrosios — į slavų žemes Adriatikos kryptimi ir į Konstantinopolį Pietuose. Ši idealistinė

pacifizmo, laisvės, pavergtų tautų apsisprendimo ir t. t. propaganda Vakarams jau ir dėliai to geriau sekėsi, kad ji lengva buvo surišti su idealistiniais demokratiniais obalsiais, o šiuo atžvilgiu Vakarų valstybės buvo pažangesnės, negu Hohenzollernų Vokietija. Kai apie idealus, susijusius su demokratiniais obalsiais, kalbėjo Vakarai, tai tat visdėlto atrodė labiau patikėtina, negu kai apie tai prabildavo Kaizerio vyriausybė. Tai buvo be abejo vienas rimtų politinių kovos atutų (kozyrių) Santarvės rankose. Šitokia kalba prabildavo ne tiktai pačios Santarvės valstybės Vakaruose, bet ir jų sąjungininkai Rusai; žinoma — bent kiek kritiškai nusiteikusiam žmogui turėjo atrodyti tiktai juokinga, kai Carinės Rusijos kariuomenės vadas — didysis kunigaikštis Mikalojus Romanovas — savo atsišaukime į Lenkus arba į Austrijos pavergtas tautas, turėjusias Austrijoje daugiau laisvės, negu Caro Rusijos pavergtos tautos, taip pat imdavo aukštu tonu plepėti apie laisvę, apsisprendimo teisę ir panašias socialines gėrybes, mėgindamas jomis šias tautas vilioti. Disonansas tarp tikrenybės ir viliojančių pažadų buvo perdaug ryškus, o visdėlto ir šie į meškos glamonėjimus panašūs pažadai vilioja naivius. Tačiau gudrūs politikai žino, kad žmonių naivumas neturi ribų, ir kad žmonės lengvai tiki tam, ko jie pageidauja ir trokšta, ir dar lengviau užmiršta apie tai, ką yra žinoję arba net patyrę; šių politikų laimei žmonių kartos keičiasi ir tie žmonės, kurie jau sykį buvo girdėję šitokius pažadus ir paskiau nusivylė, išmiršta, o naujos kartos, pirmą sykį savo ausimis išgirdę saldžius pažadus, vėl iš naujo ima tikėti. Amžinoji istorija ir šį sykį pasikartojo.

Vakarams pradėjus šiuos viliojančius šūkius skleisti — net ir patys Vokiečiai, kad ir ne tiek vykusiai, ėmė taip pat šia prasme kalbėti. Niekas nenorėjo pasirodyti esąs blogesnis ir mažiau altruistinis už savo priešą.

Tad pasiklausius abiejų priešų propagandos žodžių ir pasitikėjus jais — sunku būtų buvę suprasti, už ką gi iš tikrųjų kariaujama, kadangi abi pusės esančios susirūpinusios pasaulio laime, amžinąja taika, amžinu teisingumu ir kitais panašiais idealais, o jau ypatingai susirūpinusios priešo skriaudžiamomis tautomis, kurias jos staiga ypatingai esančios pamilusios. Kai Prancūzams, Anglams ir Rusams ypatingai rūpėję Vokiečių skriaudžiami Lenkai arba Vokiečių pagrobtas iš Danų Šlesvi-

kas arba pagrobtoji Alzacija ir Austrų bei Vengrų skriaudžiamieji Čekai, Rumunai, Kroatai ir kiti, taip pat Turkų valdomi Mažosios Azijos kraštai, tai Vokiečiams lygiai rūpėję Anglų skriaudžiamieji Airiai, arba Indija, Prancūzų valdomieji Arabai, Rusų pavergtos tautos, o Turkams rūpėję Rusų skriaudžiamas Kaukazas... Gal tiktai vieni Japonai šiame kare mažai buvo susirūpinę altruizmo jausmų demonstravimu.

Bet šiems kilniems su demokratijos principais susijusiems šūkiams ypatingo autoriteto ir svorio suteikė didysis ir tikras demokratijos entuziazmas, nuoširdžiai ir giliai šiuos šūkius suformulavęs ir iškilmingai paskelbęs — didžiosios ir tikrai demokratinės šalies autoritetingas atstovas — Amerikos Jungtinių Valstybių Prezidentas Woodrow Wilson'as. Wilsonas, jo idealistinė demokratinė programa buvo nuoširdi, pagrįsta giliu įsitikinimu. Jisai šią idealistinę karo tikslų programą apvainikavo laisvai apsisprendusių Tautų Sąjungos sumanymu. Wilsono 14 punktų — tai buvo demokratiniais principais pagrįsto tarptautinio teisingumo manifestas. Wilsonas — didysis Magas demokratijos ir taikos, laisvės ir tautų teisių burtininkas Didžiojo Karo metu — sutvirtino tą propagandą, kuri anksčiau buvo kitų gal nevisai bona fide pradėta. Visi ir visos tautos pajuto, kad didžiosios Amerikos vado žodžiai — tai pagaliau nuoširdūs didingas žodis, kuriame yra ne tiktai spekuliacijos, bet ir tiesos, įsitikinimo, teisingumo evangelijos elemento. Tai jau ne didžiojo kunigaikščio Mikalojaus, ne Betmano-Hollwego ir net ne Lloyd George'o spekuliatyvinė frazeologija. Ir kadangi šio Manifesto vardu Amerika įsikišo į Karą ir savo karo pajėgomis, o dar labiau savo autoritetu paveikė galutinį Vakarų Santarvės laimėjimą, — tai tatai padarė iliuziją, jog ištiesų pasaulio tautoms arba bent toms jųjų Europoje, kurios ikitol buvo nugalėtų valstybių junge, o taip pat toms buvusioms Rusijos pakraščių tautoms, kurios sugebėjo savo nacionalinės valstybės užuomazgą įsteigti, — švintanti naujosios gadynės aušra. Pasiduodama nugalėtojams pati Vokietija, nusikračiusi savo Kaizerio, apeliavo į Wilsono 14 punktų. Į Europą — į Paryžiaus taikos Kongresą — atvyko asmeniškai pats Wilsonas, sutinkamas iškilmingiau, negu bet kada ir bet koks pasaulio valdovas.

Tiesa — daugeliui mažų tautų, tiek jau pradėjusių valstybiškai tvarkytis, tiek dar nepajėgusių tatai padaryti, bet vis-

dėlto pasitikėjusių paskleistais apsisprendimo teisės ir laisvės šūkiais, — greitu laiku teko patirti, kad Žoržo Clemenceau vadovaujama Paryžiaus Taikos Konferencija nesiskubina daryti griežtas išvadas iš paskelbtų principų, ir kad nuo karo meto šūkių į taikos meto tikrenybę kelias yra sunkokas, tad iliuzijos kiek išsisklaidė ir entuziazmas atšalo. Bet tatai palietė labiau viršūnes, negu tų tautų mases, kurių ūpas buvo pakeltas ir išjudintas, nuotaika viešpatavo entuziastiška, ryškiai susijusi su demokratija.

Demokratija, demokratiniai principai, demokratinė valstybės santvarka, demokratinės konstitucinės institucijos — tai buvo populiariška, kaip socialinės tiesos aksioma, kaip apreikštoji tiesa — socialinio tikėjimo dogma, kuri net netenka diskutuoti. Atrodė, kad demokratijoje ne tiktai išganymas, bet ir visų Karo meto laisvės ir t. vad. apsisprendimo šūkių vienintelė garantija; o jeigu šūkių skleidėjai, susirinkę pasauliui sutvarkyti Paryžiuje, ir pasirodė, kiek atšalę, pajėgdami ir Wilsono entuziazmą slopinti, tai užtai tautos, ypač visos mažos tautos, kurios turėjo tais šūkiais pasinaudoti ir tikėjosi jais savo laisvės tikslus laimėti, tvirtai į juos įkibo ir nė nemanė nuo jų atsisakyti, nenorėdamos suprasti, kad šie šūkiai jau pasidarė jų skleidėjams nereikalingi ir net kiek nemalonūs.

Šių mažų tautų tarpe buvo ir Lietuva drauge su savo artimiausiais kaimynais. Ir nors Valstybės Tarybos metu joje susispietę Lietuvių tautos vadai tiek dar paties Karo metu, kai 1918 m. liepos mėn. Taryba ryžosi paskelbti Lietuvos konstitucinę monarchiją su karaliumi Mindaugu II, tiek paskutiniame Tarybos veiklos laikotarpy, kai ji nustatė antrąją — 1919. IV. 4. — laikinąją konstituciją, — buvo kiek atsipalaidoję nuo demokratinio šablono preciziškumo ir drįso kiek laisviau šių principų atžvilgiu valstybę tvarkyti, bet vis dėlto niekas jųjų tuo laiku ir nemanė kelti bet kurią abejonę demokratinio Steigiamojo Seimo būtinumu ir jo visišku reprezentaciniu suverenumu, o jau pats susirinkęs Steigiamasis Seimas iš karto be rezervų demokratinio entuziazmo nuotaikai pasidavė ir pasiliko jai ištikimas, reikšdamas ją savo darbais. Tatai veikė griežtos demokratijos laimėjimą šių naujų valstybių konstitucinėje konstrukcijoje, užfiksuojamoje jų konstitucijomis; tai buvo bendra joms ir taip pat karą pralaimėjusioms valstybėms, virtusioms respublikomis, kaip Vokiečių Reichas su jo Žemėmis ir Austrija.

3. Prancūziško konstitucinio šablono veikimas ir Šveicarijos konstitucinė įtaka.

Kadangi Europoje per visą didelio demokratinio judėjimo laikotarpį nuo pačios Didžiosios Revoliucijos XVIII amžiuje iki Didžiojo Karo XX amžiuje šiam judėjimui vadovavo Prancūzija, kurioje Demokratija savo kartais homeriškai-epiškas, kartais tragingas kovas su monarchizmu ir su visu politiškai-socialiniu „Ancien régim'u" vedė triukšmingai, užpildydama visą pasaulį šių kovų garsais ir viso pasaulio demokratų širdyse keldama nepaprastą entuziazmą, ir kurios Didžiosios Revoliucijos didvyriška legenda spinduliuoja visame Europos kontinente, kaip Demokratijos saulė, tai nesunku suprasti, kodėl aukščiau nurodyta nuotaika vertė jai pasidavusius žmones ieškoti savo naujai nustatomajai demokratinei konstitucinei santvarkai pavyzdžių kaip tiktai Prancūzijoje, o ne kur nors Skandinavijoje, Anglijoje arba Amerikoje, nors kaip tik Amerikoje ši santvarka yra demokratiniu atžvilgiu gryniausia ir nepaliesta kovos su monarchizmu padariniais, taip pat neiškreipta įterptomis kompromiso su monarchizmu liekanomis, kas Prancūzijoje yra ryšku.

Prancūzų konstitucinė evoliucija mums jau iš bendro kurso yra žinoma. Ten, kaip žinome, ši evoliucija dėl tam tikrų priežasčių įsiliejo į šį Anglų pasiskolintą ne demokratinės kilmės parlamentarizmą, kuris tapo kiek pertvarkytas ir sudaro savotišką skirtingą seimokratinės krypties parlamentarizmo lytį, vadinamą kontinentiniu arba prancūzišku parlamentarizmu. Ši prancūziška parlamentarizmo lytis, turinti dar antrą savo institucijų šaltinį — Konvento Diktatūroje, vadinasi — savo šaknimis įaugusi ne tiktai į prancūziškos demokratijos su monarchizmu rungtynes, bet ir į Didžiąją Revoliuciją, — atrodė visiškai įsigalėjusi demokratinėje Prancūzų respublikoje. Tad su bendra demokratine nuotaika buvo suaugęs ir prancūziško parlamentarizmo idealas, racionalizuotas, kaip demokratinė konstitucinė dogma.

Be to Prancūzija — tai yra kaip tik respublika. Kitos demokratinės Europos šalys — pavyzdžiui Skandinavijos valstybės, Olandija, Belgija — tai visdėlto konstitucinės monarchijos. Anglija, kuri savotiškais keliais pasiekė demokratiją ir ją

sutvarkė ypatingomis institucijomis, taip pat visdėlto turi karalių ir monarchinę Karūnos instituciją, o be to žmonėms, neįsigilinusiems į konstitucinių mechanizmų smulkmenas, gilus esminis skirtumas tarp Anglų ir Prancūzų parlamentarizmo iš viso buvo nesuprantamas; jiems atrodė, kad galų gale tai esą tas pats; ir čia parlamentarizmas ir ten parlamentarizmas, tiktai čia su karaliumi, o ten be karaliaus, o kadangi demokratiškesnė yra be abejo respublika, respublikoje gi karaliaus nėra, tad esą parlamentarizmas reikią skolinti būtinai iš Prancūzijos, juo labiau, kad naujose respublikose nėra nė dviejų partijų sistemos, nė angliškos ryškios leaderių institucijos, nė kitų panašių specifiškai angliškų viešosios teisės institucijų bei sąlygų.

Tiesa, be Prancūzijos, Didžiojo Karo metu Europoje buvo dar dvi kitos demokratinės respublikos — Portugalija ir Šveicarija. Tačiau pirmoji — Portugalija — tapusi respublika nuo 1911 m. — jokios atrakcijos nesudarė. Ji iš viso buvo mažai žinoma, tolima ir neįdomi; ji pati susitvarkė Prancūzijos konstituciniu šablonu, pamėgdžiodama prancūzišką parlamentarizmą. Šveicarija — žinoma, kas kita. Ji — ne klasikinės racionalizuotos demokratijos, bet klasikinė demokratijos šalis, — tiesioginės demokratijos tėvynė, visų per excellence demokratinių institucijų — Landesgemeinde's, referendumo, liaudies iniciatyvos, liaudies veto, plebiscito, visuotinio lygaus balsavimo, Abberufungsrecht'o — lopšys. Šveicarijos demokratija nesuteršta jokiomis monarchizmo tradicijomis ar liekanomis, neiškreipta jokiais kovos su monarchizmu arba su juo kompromiso padariniais, ji — gryna. Ji visuomet kreipė į save visų demokratų žvilgsnius.

Tad naujų Centro ir Rytų Europos respublikų konstitucijų kūrėjai, veikią šioje pokarinėje demokratinio racionalizmo nuotaikoje, įsižiūrėję į konstitucinius Prancūzų pavyzdžius, hypnotizuoti seimokratinės prancūziško parlamentarizmo lyties, buvo linkę savo ruošianių konstitucijų „demokratiškumą" „sustiprinti" ar „pagilinti" kai kurių Šveicarijos tiesioginiai — demokratinių institucijų pasiskolinimu.

4. Demokratijos ir prancūziškų jos konstitucinių formų racionalizavimas, kaip apsauga prieš komunistų ekspoziciją.

Gal tas racionalistinis palinkimas į šablonus, pastebiamas pokarinėje konstitucinėje naujų respublikų kūryboje, ir nebūtų taip įsigalėjęs arba jų vadų ir valdančiųjų sąmonėje būtų greičiau kitų socialinės tikrenybės reikalavimų nuslopintas, jeigu šio palinkimo naudai nebūtų paveikęs dar vienas veiksnys, kuris šio palinkimo motyvus žymiai stiprino. Šis veiksnys — tai buvo komunistinė revoliucija Sovietų valdomose žemėse, kuri išplėtė stiprią propagandą visose svetimose šalyse ir pačioje savo esmėje turėjo palinkimą į plačiausią ekspansiją.

Komunistiškai-sovietinėje koncepcijoje naujoji komunistinė socialinė santvarka ir sovietinė politinė santvarka turinti tapti universaline, apimančia visą pasaulį — visas šalis ir visas tautas. Sovietinė socialistinė respublika — tai nesanti tiktai kuri nors vietinė valstybės forma, tai nesanti pavyzdžiui tiktai Rusija — RSFSR; tiesa, tuo tarpu ji įsikūrė tiktai Rusijoje arba tose žemėse, kurios dar liko neatplėštos nuo buv. Rusijos Imperijos teritorijos, nes tuo tarpu dėl įvairių priežasčių čia jai atsiradusios patogios įsikūrimo sąlygos; bet tai tiktai esąs atsitiktinis faktas, kuris negali ir neturi būti lokalizuotas; RSFSR — tai esanti tiktai pirmoji komunistinės sovietinės santvarkos stovykla. Jos tėvynė, jos vieta — tai esąs visas pasaulis, visa žmonija, visa Žemė. Ji nežinanti nė Rytų nė Vakarų, nes viskas visur turį būti jos. Tad visos pasaulio dalys, visos šalys, kuriose jos dar nėra, esančios jos tėviškė, tuo tarpu dar laikinai svetimų jėgų — priešo — užgrobtos ir okupuotos, kurios reikią išvaduoti. Jos turinčios būti vadovaujamos komunistinės revoliucijos iš vidaus, o reikalui esant — ir kardu iš oro — iš laisvosios RSFSR-o stovyklos.

Tokia buvo komunistinės bolševikų revoliucijos pasaulinio viešpatavimo idėja; tokia ji yra ir ikišiol Stalino diktatūros koncepcijoje, tiktai dabar ekspansijos tempas tapo žymiai sulaikytas ir propagandos metodai reformuoti, o užtai daugiau energijos dedama į pačios stovyklos — SSSR-o — sutvarkymą ir sutvirtinimą. Priešas principiškai pasiliko tas pats — pasaulinis Kapitalizmas (Buržuazija), valdąs socialistinės Dar-

bo Žmonijos tautų dar neišvaduotas šalis. Pradžioje gi — t. vad. karo komunizmo („vojennago komunizma") laikotarpy, kuris kaip tik sutampa su naujų „buržuazinių" Europos Centro ir Rytų respublikų pokarinio konstitucinio tvarkymosi laikotarpiu (1918 — 1922 m.), — visa komunistiškai-sovietinės Revoliucijos energija buvo koncentruojama kaip tik ekspansijoje ar tai ginklu ar revoliucijos propagandos metodu perversmui iš vidaus.

Pavojus, kyląs iš šios ekspansijos, žinoma, pirmoje eilėje lietė artimiausius betarpiškus Sovietų kaimynus, kurie net jau buvo Sovietų kardą pajutę ir turėjo prieš jį gintis. Tiesa, šiems kaimynams pavykus atremti Sovietinių karo pajėgų puolimą, gana greit Sovietai su jais taikos sutartis sudarė, bet šiuo jie neišsižadėjo antro šios planuojamos ekspansijos metodo — revoliucinės propagandos komunistiniam perversmui iš vidaus.

Tam pavojui pašalinti, revoliucinei komunistinei propagandai numalšinti, kai kuriuose liaudies sluoksniuose augančiai komunistinei nuotaikai nuslopinti, reikėjo griebtis kurių nors priemonių, daryti iš savo pusės kas nors ryškaus, kas galėtų paveikti plačiausių masių ūpą, jas patenkinti, joms pageidaujamą efektą padaryti, jų viltį patraukti, jų nusistatymą kanalizuoti į steigiamos nacional-demokratinės valstybės vagą. Tokių ryškiausių priemonių naujose respublikose rasta ypač šios dvi ir jomis pasinaudota: Žemės Reforma ir griežtoji demokratija. Ir reikia konstatuoti, kad jos tikrai šia prasme paveikė ir valstybę sutvirtinti padėjo.

Griežtoji demokratija, griežta demokratinė santvarka, laikoma liaudies viešpatavimu; tatai esą netiktai apsauga prieš monarchizmą, prieš aristokratinę arba luominę santvarką, kaip tatai buvo Demokratijos jaunystėje, kai dar ji pati Europoje buvo revoliucinė ir reiškėsi sąmokslais, barikadomis, masiniais sukilimais, entuziazmu, teroru ir panašiais socialinio vulkano išsiveržimais; bet jau dabar reiškėsi tvirta apsauga ir prieš pačią revoliuciją, prieš naujus liaudies ar nenuoramų bruzdėjimus, prieš naujus to paties vulkano išsiveržimus, vadinasi dabar — jau konservatyvinis socialinis veiksnys, sulaikąs.

Tiktai vėliau, fašizmui, nacional-socializmui ir panašiems judėjimams pasireiškus ir įsigalėjus, demokratija ir Vakaruose vėl pagyvėjo ir pajaunėjo ir iš konservatyvinio socialinio vei-

kimo, kuriuo ji jau buvo tapusi, vėl tapo sociališkai-radikaliniu ir politinei laisvei skiriamu, o pastaruoju laiku net linksta vėl tapti revoliuciniu veiksniu, susibičiuliavusi t. vad. „liaudies fronto" judėjime su komunizmu. Ji vėl atgauna savo idealizmą ir jaunų dienų romantizmą. Tačiau Didžiajam Karui pasibaigus — pareinamajame 1919-1922 m. laikotarpyje — ji Vakaruose buvo aiškiai konservatyviniu veiksniu, sunaudojamu apsaugai prieš pasireiškusį komunistinį revoliucionalizmą.

Vadų tarpe, vadinasi tarpe tų, kurie naujas respublikas organizavo, be abejo buvo tokių, kurie tatai gerai suprato ir nebūdami patys ypatingais demokratijos entuziastais, Rousseau, Jokubinų ar kitų revoliucinių Demokratijos pranašų ideologijos gerbėjais ir kurie dar neseniai nuo jos kratėsi, bet tačiau suprato jos sulaikantį konservatyvų vaidmenį kovai su revoliucine komunistine propaganda ir kaip tik dėliai to buvo griežtai pasiryžę palaikyti aiškią Didžiojo Karo metu nusistojusią, demokratinę nuotaiką ir demokratinėmis institucijomis valstybinę konstituciją tvarkyti. Tai buvo jųjų sui generis politika, jųjų labiau politinė spekuliacija, negu karštų ir nuoširdžių įsitikinimų vykdymas; šitie gerai žinojo, kad demokratinės institucijos galima ir ne „demokratiškai" valdyti bei naudoti ir kad gana jau ilgoje demokratinėje istorijoje surasta ir išmėginta daug gudrių priemonių, tam, kad demokratinėmis institucijomis ne tiek liaudis (vadinamoji „tauta") viešpatautų, kiek viešpatautų liaudžiai tie, kuriems valstybės valdžia yra jų grupiniams socialiniams tikslams reikalinga.

Tačiau, žinoma, būtų toli gražu ne tiesa tatai tvirtinti apie visus naujų respublikų konstitucinės santvarkos steigėjus ir būtų neteisinga kaltinti visi šios sutvirtinamos konstitucionalizuojamos demokratijos vadai veidmainiavimu. Tiek tarp krikščionių-demokratų, tiek tarp liaudininkų, social-demokratų ir tautinių mažumų, iš kurių susidėjo šie demokratinės santvarkos steigėjai, buvo daug nuoširdžių ir demokratiškai tikinčių žmonių.

Dalykas toks, kad Demokratija, kuri Vakaruose jau buvo pasenusi ir netekusi savo pirminio revoliucinio vulkaniško ūpo, dažnai ir daugeliu atžvilgių pritaikinta ir sunaudota įvairiems spekuliaciniams grupiniams tikslams, rami ir lankstì, senai virtusi sociališkai konservatyviniu veiksniu, čia — Europos Rytuose, o net iš dalies Europos centre, dar buvo jauna, romantiška, racionalistinė ir dar iki paskutinių laikų, iki paties

Didžiojo Karo, o net ir Rusų 1917 m. Revoliucijos pradžioje — tikrai revoliucinė. Čia tada josios vardu buvo kovojama prieš Rusų carizmą, prieš Hohenzollernų valdžios sistemą; Carų Rusijoje už ją buvo kišama į kalėjimus, varoma į Sibirą, šaudoma, kariama ir kankinama. Demokratija, parlamentarizmas — tatai buvo kovos šūkiai, svajojamos ir brangiai mokamos laisvės saulė, viliojąs idealas, revoliucinis dievaitis, kuris čia dar pajėgė žmonėse didvyriškus jausmus bei pasiryžimą kelti. Šioje demokratinėje jaunystės atmosferoje šie šūkiai ir principai, taip pat jais pagrįstos demokratinės konstitucinės institucijos iš tikrųjų hipnotizavo tiek visus laisvės mylėtojus, tiek plačius liaudies sluoksnius, be to žadamos Žemės Reformos viliojamus. Jei Demokratija, senai civilizuotos Vakarų Žmonijos išbandyta, patarnauja laisvei ir užtikrina liaudies politinį viešpatavimą, tai esą kam čia dar ieškoti naujų nežinomų revoliucinių dievaičių ir leistis į neišmėgintus avantiuristinius žiauraus sovietinio komunizmo kelius.

Tokiu būdu demokratija, su kuria buvo jungiama seimokratinio prancūziško parlamentarizmo idėja, čia nukonkuruodavo komunistinę revoliuciją ne tiktai savo konservatyviniu momentu, kuris jau glūdėjo demokratijoje Vakaruose, bet ir savo jaunuoju revoliuciniu romantizmu, kuris čia Rytuose joje dar buvo gyvas ir veiklus.

Šitokioje taip sakant tikybinėje nuotaikoje visumet einama racionalizmo keliu: gyvybinės institucijos, kurias kitur pagamino įvairūs gyvi vietos ir laiko reikalai, kartais iškreipdami doktrinos principus, — dogmatizuojami ir paverčiami tiesos šablonais, turinčiais tikti visur ir visumet; šie racionalizuoti šablonai apsaugojami nuo naujų konkrečių reikalų įtakos, galinčios juos sužaloti ir jų konstrukciją paveikti, o tikybinis šių racionalizuotų šablonų gerbėjų prozelitizmas verčia juos dar šiuos šablonus valyti ir nustačius jų logiką dar kiek galima šią logiką konstrukcijoje tęsti ir racionalistinį grynumą išlaikyti. Konstatavę pavyzdžiui demokratiniu laikomo prancūziškojo parlamentarizmo palinkimą į parlamento hegemoniją arba tiesiog jo reprezentacinę diktatūrą, pavergiančią vyriausybę, pradėta daryti išvada, jog šis konstatuojamas palinkimas reikią iš karto užbaigti, vadinasi — visos šio palinkimo tendencijos tiesiog įvykdyti, įkūnijus jas naujoje konstitucinėje konstrukcijoje, iš karto atmetus visą tai, kas net pačioje šios parlamentarizmo lyties tėvynėje, Prancūzijoje, dar šias

tendencijas sulaikydavo; tuo būdu norėta šia kryptimi dar toliau nueiti, negu nueita ten, iš kur skolinama pats pavyzdys, — nukonkuruoti prancūzišką parlamentarizmą jo paties logika; ir pradėta jau kelti mintis net visiškai atskira vyriausybė panaikinti, pakeitus parlamentinį Ministerių Kabinetą ir Respublikos Prezidentą — pirmąjį Seimo komisijomis įvairioms administracijos šakoms valdyti arba tų komisijų pirmininkais, o antrąjį — Seimo pirmininku. Nes jeigu jau vyriausybė pavergiama, jei ji paverčiama parlamento agentūra, — tai argi negeriau ir nelogingiau tiesiog perkelti visas valdymas į parlamentą, sunaudojus tam tiesioginius parlamento organus? Tatai būtų klasikinės Konvento diktatūros atgaivinimas, visiška betarpiška Seimokratija; kam čia sustoti kelio pusėje tarp klasikinio parlamentarizmo ir seimokratijos, kaip kad daro patys mokytojai — Prancūzai? argi neturi mokiniai, jaunesni, tad — drąsesni, — pasirodyti dar tobulesni už savo mokytojus ir iš jų mokslo padaryti visas išvadas iki paties galo, ko mokytojai patys padaryti nedrįso? Ir iš tikrųjų tokie pasiūlymai pas mus buvo daromi; Estijoje tatai net beveik buvo įvykdyta. Panašios tendencijos ėmė reikštis ir kitais svarbiais konstituciniais klausimais, kaip vienerių ar dviejų parlamento rūmų sistemos, Prezidento veto, Seimo paleidimo, Prezidento atsakingumo ir jo šalinimo ir kitais klausimais.

Palinkimas į racionalistinį šabloną buvo stipriausias tuoj po Didžiojo karo, kai iš vienos pusės didžiųjų Karo dalyvių paskleisti ir Wilsono autoritetu sutvirtinti šūkiai dar skambėjo savo aidais sujaudintoje žmonių sąmonėje, o iš antrosios gyvas ir baisus buvo komunistinės revoliucijos pavojus. Pamažu — juo labiau mažėjo komunistinis pavojus ir juo silpniau skambėjo pasaulyje anų šūkių aidai ir smuko rojaus viltis, — juo racionalizmas silpnėjo. Todėlei tos naujų respublikų konstitucijos, kurios buvo ankstyvesnės, griežčiau reiškia racionalistinį šabloną, negu tos, kurios tapo kiek vėliau išleistos.

Siauresnėje naujų respublikų grupėje, į kurią įeina Estija, Latvija, Lietuva ir Lenkija, kuriose šis racionalizmas buvo ryškiausias, — pirmoji apsirūpino konstitucija Estija (1920 m.), vėliau — Lenkija ir Latvija (1921 m.) ir pagaliau paskutinė — Lietuva (1922 m.). Ir kaip tik Estijos konstitucijoje seimokratinis prancūziškojo parlamentarizmo racionalizavimas yra ryškiausias: Respublikos Prezidentas visiškai išnyko, Ministerių Kabinetas paliktas, bet virto visiškai priklausomu

Rigikogo (Seimo) organu, vadinasi — Seimo ir vyriausybės santyky seimokratinis idealas — pasiektas, bet iš antrosios pusės — tos pačios griežtos demokratinės nuotaikos įtakoje čia padarytas ir didžiausias tiesioginės demokratijos institucijų iš Šveicarijos pasiskolinimas, kuris anasias seimokratines tendencijas automatiškai sulaikydavo. Lenkijoje, Latvijoje — šio racionalizmo kiek mažiau, negu Estijoje, nors Lenkijoje, kur jokio tiesioginės demokratijos pasiskolinimo nepadaryta, seimokratinė prancūziškojo parlamentarizmo kryptis dar ryškiau, negu Estijoje, pasireiškė. Lietuvos 1922 m. konstitucija, nors ir čia šis charakteringas anų laikų racionalizmas buvo žymus, visdėlto tam tikru atžvilgiu buvo mažiau šabloniškai racionalistinė, negu anosios.

5. Partinis Steigiamojo Seimo sąstatas ir jo frakcijų ideologinės srovės.

Tačiau be šio charakteringo bendrojo palinkimo į racionalizmą ir šabloną, plaukiančio iš tuo laiku viešpataujančios nuotaikos ir taip pat iš sąmoningo stengimosi apsidrausti nuo komunizmo, konstitucijos ruošimą veikė ir sociališkai-politinis bei ideologinis Steigiamojo Seimo sąstatas, besireiškiąs jo partinėmis frakcijomis.

Stipriausieji skaičiumi buvo krikščionys-demokratai, sudarą trijų niuansinių srovių — dešiniosios „Ūkininkų Sąjungos", centrinės katalikiškai-demokratinės ir kairiosios social-krikščioniškos „Darbo Federacijos" — bloką. Kaip visumet kiekvienoje sprendžiamoje kolegijoje, kurioje nutarimai priimami balsų dauguma, skaičius, masės svoris, sudarė žymiausią mechaninį jėgos veiksnį.

Tačiau absoliutinės daugumos krikščionys-demokratai Steigiamajame Seime neturėjo, tad buvo reikalingi kurios nors koalicijos. Jiems toji daugumos koalicija pavyko sudaryti su antra iš eilės skaičiumi frakcija — su liaudininkais. Šioms dviem grupėms —Krikščionių blokui ir Liaudininkų frakcijai — teko vaidinti žymiausias vaidmuo Steigiamojo Seimo darbe. Koalicija nebuvo ideologiškai vieninga. Visas tris Krikščionių bloko frakcijas skyrė nuo liaudininkų ne tiktai jų nusistatymas Bažnyčios ir jos su Valstybe santykio atžvilgiu, bet ir jų nusistatymas iš viso taip sakant socialinio tvarkymosi metodo atžvilgiu.

Liaudininkai buvo palinkę į liberalizmą, jie buvo Didžiosios Prancūzų Revoliucijos idealų žmonės, aukštai kėlė individualizmą, žmogaus laisvę, mažai vertino autoritetą, nusistojusios tradicijos drausmę; kaip iš viso visose srityse, taip ir tikybinėje srity, jie buvo laisvamaniai, linkę pakeisti autoriteto svorį sąmoningu laisvu kurybiniu kriticizmu, pasitikį žmogaus proto pajėgomis, kiek palinkę į racionalizmą ne tiktai demokratinės ir parlamentinės konstitucinės valdžios organizacijos (tatai jiems buvo bendra su kitais), bet ir iš viso bendros savo visuomeninės koncepcijos srity. Buvo jų tarpe ir kiek, nors jau nedaug, socialistinės ideologijos liekanų, užsilikusių dar nuo tų laikų, kada jų eilėse buvo ryški Rusų eserų ar liaudies socialistų („narodnyje socialisty") arba t. vad. „trudovikų" (Rusų „darbiečių") įtakos: tatai buvo prieš patį Didįjį Karą ir Karo bei pirmojo Rusų Revoliucijos laikotarpio metu, kada lietuvių liaudininkams Rusų Valstybės Dūmoje ir Rusų revoliuciniame judėjime teko bendradarbiauti su anomis pusiau-socialistinėmis ar liaudiškai ir valstietiškai-socialistinėmis srovėmis ir kada jie, veikiami šios įtakos, net savo pavadinimą buvo pakeitę, pasivadinę „socialistais-liaudininkais-demokratais"; įvykęs Rusų Revoliucijos metu lietuvių emigracijoje Liaudininkų partijos skilimas atskyrė kairiuosius liaudiškai-socialistinius elementus nuo dešiniųjų liberališkai-tautinių elementų; pastarieji — liberalinės srovės liaudininkai su Mykolu Sleževičiumi ir dr. Kaziu Griniumi viršūnėje — ir sudaro tą reformuotą Liaudininkų partiją, kurios frakcija buvo Steigiamajame Seime ir dalyvavo koalicijoje su Krikščioniais-demokratais; tačiau šis-tas liaudiškai ar valstietiškai-socialistinio elemento visdėlto buvo užsilikę ir reformuotoje Liaudininkų partijoje, ypač kad Lietuvoje į jos eiles grįžo kaikurie kairiojo sparno žmonės, neradę čia vietos platesniam viešajam kairiosios, revoliucinės liaudininkų grupės veikimui. Gal ryškiausias socialistinės kilmės momentas liaudininkų ideologijoje buvo tas, kad jie buvo linkę palaikyti klasinio suskirstymo pajautimą ir save laikyti mažažemių ir bežemių valstiečių ideologais ir jų socialinių interesų reiškėjais.

Nevienlypė, kaip jau sakiau, buvo ir Krikščionių bloko grupė, susidedanti iš trijų frakcijų, kurių dešinioji reiškė ūkininkų socialinę ideologiją ir pataikavo buržuazijai, išlaikydama iš viso sociališkai-ūkiškąjį konservatizmą, kai tuo tarpu kairysis sparnas, Darbo Federacijos atstovaujamas, buvo palin-

kęs į darbininkų klasinių reikalų gynimą, triukšmingai demonstruodamas šias savo simpatijas ir stengdamasis nukonkuruoti social-demokratus. Tačiau abu krikščionių sparnus ir centrą jungė bendra autoriteto, socialinės drausmės ir tradicijos, Bažnyčios ir tikybinio socialinio veiksnio gerbimo linija, kuri galima apibūdinti klerikalizmu, kaip bažnytinės drausmės viešpatavimu socialinio bendravimo santvarkoje. Šia prasme Krikščionių-Demokratų ideologija buvo anti-individualistinė ir tiktai dešiniajame jų sparne — Ūkininkų Sąjungoje — individualistinė pakraipa buvo kiek ryškesnė.

Abiem koalicijos nariams — Krikščionims-Demokratams ir liaudininkams, — kurių ideologijos buvo skirtingos ir tarp kurių konstitucinėje kuryboje daug buvo ginčo objektų, — visdėlto bendra buvo tautiškumas, nacionalinės valstybės idėja, nors ir šiuo atžvilgiu buvo niuansiniai skirtumai (liaudininkai buvo labiau linkę atsižvelgti ir į tautinių mažumų viešasias teises bendroje teritorinėje valstybėje), ir bendras buvo demokratinis ir parlamentinis racionalizmas konstitucinėje valstybės valdžios santvarkoje. Todėl konstitucijos dalis, liečianti valdžios organizaciją, — tai buvo sritis, kurioje koalicija buvo gana vieninga, bent tiek, kiek tatai lietė svarbiausius šios organizacijos nuostatus. Be to, iš demokratinio reprezentacinio parlamento-Seimo, kurio hegemoniją jos organizavo, vadovaudamosios racionalizuotu kontinentiniu parlamentarizmu, — abi koalicijos partijos tikėjosi naudos ir sau: **a.** liaudininkai, pasitikėdami savo bendrosios liberalinės ideologijos tezėmis, buvo įsitikinę, kad žmonių sąmoningumo ir bendroji psichinės kultūros pažanga masėse veiksianti jų naudai ir kad jų šalininkų skaičius augsiąs, o tuo pačiu Seimas būsiąs jų koncepcijos reiškėjas; **b.** Krikščionys gi pasitikėjo socialinės tradicijos ir tikybinės drausmės veiksniu bei juos remiančia galinga bažnytine organizacija katalikybei ištikimoje Lietuvoje, įsitikinę, jog šiomis sąlygomis visuotinis balsavimas veiksiąs jų naudai ir palaikysiąs jų persvarą Seime, per kurį jie ir valdysią šalį; rinkimai į Steigiamąjį Seimą, dargi įvykę neramiu laiku, visokio revoliucionizmo nuotaikoje ir visdėlto jiems, o ne kam kitam, didžiausiąjį laimėjimą suteikę, stiprino jųjų šiuo atžvilgiu optimizmą. Todėl, kadangi abu viešpataujančios koalicijos partneriai tikėjosi, kad Seimas virsiąs jųjų nusistatymo reiškėju, jie juo labiau buvo pasiryžę užtikrinti šiam organui privilegijuotą padėtį jų nustatomoje konstitucinėje valstybės val-

džios organizacijoje, o tatai kaip tik ir atitiko viešpataujančią racionalistinę nuotaiką, nukreiptą į demokratiją ir seimokratinį parlamentarizmą, kurią mes esame aukščiau apibūdinę.

Kitos politinės grupės ar frakcijos Steigiamajame Seime lemiančios įtakos į konstituciją neturėjo. Kiek įtakingesnės jųjų buvo Socialdemokratų frakcija ir žydai.

Socialdemokratai buvo opozicijoje. Be abejo jųjų žodis šiek tiek reiškė; jisai, taip sakant, buvo botagu, kuris vertė valdančiąją koaliciją atsargiau dirbti, slėpti arba pridengti savo kartais grynai partinius sumetimus, galinčius juos nukreipti nuo viešpataujančios nuotaikos linijos; socialdemokratinės opozicijos balsas, kuris stengėsi Steigiamojo Seimo šeimininkus demaskuoti ir sukompromituoti, galėjo jiems būti nepatogus, tad jiems rūpėjo įrodyti viešajai opinijai, kad šio priešo įtarimai ar įskundimai esą neteisingi. Tačiau iš esmės, pagrindiniu konstitucinės valdžios organizacijos klausimu, socialdemokratų koncepcija nebuvo daug skirtinga nuo valdančiųjų ruošiamosios.

Po Didžiojo Karo visur, o Europos Centre ir Rytuose ypatingai, naujosios komunistiškai-sovietinės revoliucijos akyvaizdoje, Socialdemokratija, vadinasi — toji senojo prieškarinio socialistiškai-revoliucinio judėjimo srovė, kuri nedrįso nueiti komunistinės revoliucijos kryptimi ir sustojo pusiaukely tarp buržuazijos ir naujo revoliucinio judėjimo, — buvo dezorientuota ir neteko savo romantiškos aureolės, o iš dalies ir savo aiškaus nusistatymo, savo seno tikybinio entuziazmo ir iš viso tvirtų įsitikinimų. Pasipriešinusi naujam komunistiniam revoliucionizmui — ji atsidūrė buržuazinės kurybos stovykloje ir tegalėjo tarnauti tiems patiems demokratijos idealams, kurie ir pačios buržuazijos buvo panaudojami komunistinei revoliucijai nukovoti. Tačiau nenorėdami pasiduoti buržuazijos vadovybei ir susilieti su ja bendrame demokratijos darbe, norėdami išlaikyti bent savo revoliucinį vardą be revoliucinio turinio, — socialdemokratai įkibo į opoziciją, į buržuazinių srovių darbo kritiką, bet kritiką, pagrįstą tais pačiais demokratiniais principais ir šūkiais, kuriuos ir buržuazinės srovės pasisavino ir kurie iš dalies iš pačios buržuazijos buvo kilę.

Tad socialdemokratų opozicija ir kritika iš esmės nieko ypatingai naujo į liberalinių ar krikščioniškų demokratinių srovių darbą, bent kiek jisai lietė konstitucinę santvarką, ne-

įnešdavo, tiktai gilino šios santvarkos racionalizavimą, stiprino racionalistinę šio darbo pakraipą, kuri ir be to buvo žymi. Kiek originališkesnė galėjo būti socialdemokratų kritika ir opozicija tada, kada ji lietė ne organizuojamą konstitucinę valdžios santvarką, bet įvairias kitas socialines sritis, teisiškai konstitucijos tvarkomas, kaip mokykla, įvairios savivaldybės sritys, bažnyčia, viešosios subjektyvinės teisės drauge su social-ekonominėmis teisėmis, Žemės Reforma ir kita panašu. Bet kaip tik šioje srity jųjų įtaka buvo mažiausia, nes čia vadinamų „buržuazinių" srovių nuolaidumas taip pat buvo mažiausias, o jųjų atsparumas buvo kaip tik ryškiausias. Hymanso projektą vertė ir nuvertė socialdemokratai.

Kai dėl žydų, kurie turėjo ryšio su koalicine vyriausybe per Žydų reikalams be portfelio ministerį, kuris faktiškai buvo su jais kontakte, jie daugiausia laikėsi liaudininkų ir buvo linkę valstybiniame darbe juos remti.

Keli kiti paskiri Steigiamojo Seimo atstovai jokios ryškesnės įtakos valstybiniam Seimo darbui neturėjo; jų tarpe buvo ir maža trijų narių lenkų frakcija, kuri buvo labiau darbo stebėtoja, negu veikėja.

Toji lietuvių veikėjų tautininkų srovė, kuri buvo susiorganizavusi į „Pažangos" partiją (jai artima buvo ir t. vad. „Žemdirbių Sąjunga"), ir kuri Valstybės Taryboje buvo gana įtakinga ir jos laikais pajėgė reikštis valdžioje, Steigiamajame Seime iš viso nebuvo atstovaujama. Ši srovė buvo mažiau už kitas pasidavusi racionalizmui ir viešpataujančiai demokratinei nuotaikai su palinkimu į seimokratinį parlamentarizmą ir gal todėl visuotiniame balsavime, vykstančiame šioje nuotaikoje, ji visiškai pralaimėjo ir liko už Seimo ribų. Tai buvo kaip tik toji srovė, kuri Valstybės Tarybos metu paveikė jos konstitucinį nusigręžimą nuo parlamento hegemonijos principo ir jos konstitucinę orientaciją į vyriausybės stiprinimą, pasireiškusį, kaip esame konstatavę, laikinojoje 1919. IV. 4. konstitucijoje. Dabar ši vadinamųjų tautininkų srovė turėjo pasitenkinti valdančiųjų grupių darbo kritika, reiškiama spaudoje, tačiau Steigiamojo Seimo darbo pati veikti negalėjo.

Šitokioje nuotaikoje ir šitokiame veikliųjų organizuotų jėgų santykiavime gimė Steigiamojo Seimo nustatyta pirmoji nuolatinė 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucija, kurią mes dabar turėsime išžiūrėti. Pradėsime nuo įžangos.

6. Konstitucinių įžangų tradicija, jų precedentai ir reikšmė.

Priimta rašytiosios konstitucijos aktui, su kuriuo dar yra jungiamos įvairios iš dalies senos demokratinės, dar iš XVII amžiaus tęsiamos visuomenės sutarties reminiscencijos, iš dalies steigiamosios galios ir suverenumo sandėlio sąvokos, kitur vėl karališkojo tautai oktrojuoto akto arba dviejų suverenų — karaliaus ir tautos — sutarties pakto sąvokos, — šio akto iškilmingumui pakelti priimta skirti keli deklaratyviniai įžangos žodžiai, kurie yra iškeliami taip sakant už jos teksto, už jo nuostatų skliaustus, ir pareiškia iš vienos pusės taip sakant konstitucijos titulą, tą galią, tą vyriausiąjį principą, kurio vardu, kurio titulu, ji yra nustatoma, kaip aktas, turįs valdyti net pačią valstybės valdžią su visais jos organais, įstatymais ir imperiumo darbais, o iš antrosios pusės kartais pareiškia ir tuos vyriausius tikslus, kurie turi vadovauti jos nuostatams ir kuriems suvereninis konstitucijos steigėjas yra paskyręs savo steigiamąjį darbą.

Tokiu būdu įžanga išsiskiria iš konstitucijos teksto — ji sudaro lyg jos dvasią, jos kūrybinį „animus" — įkūnytos joje idėjos deklaraciją. Ji nesudaro teisės nuostatų tikrąja prasme, ji nėra pozityvinės veikliosios teisės įstatymu ir todėl nėra apimama konstitucijos straipsnių ar paragrafų numeracijos, bet visdėlto ji turi tampraus vidujinio ryšio su visu pozityviniu konstituciniu kūriniu, kuriam jinai suteikia tam tikros išraiškos, tam tikros vadovaujamos minties, kuri kartais gali būti panaudota ir pačių konstitucinių nuostatų interpretacijai ar konstitucinių organų veiklos krypčiai nustatyti.

Be viso to ji yra ypač charakteringa konstitucijos leidėjo koncepcijai pažinti ir labiau, negu patys konstitucijos nuostatai, reiškia konstitucijos leidėjo pretenziją idėjiškai paveikti ateitį, ją supančioti tam tikra šios gadynės, šios nuotaikos ideologija; nes konstitucinių nuostatų interpretacija, jų funkcionalinė prasmė gali būti ir būna keičiama konstitucinės praktikos, pareinančios ne tiktai nuo šių nuostatų teksto, bet ir nuo besikeičiančių socialinių tikslų, kuriuos aptarnauja konstituciniai valdantieji, kad nors ir šie nuostatai, kol jie nėra pakeisti ar sugriauti, kiek suvaržo konstitucinių valdančiųjų veikimą ir sudaro šiam veikimui tam tikrą ribą, kurios peržengti vien tiktai interpretacijos priemonėmis negalima ir tada reikia jau arba

jie sulaužyti arba jiems pasiduoti, bet visdėlto tam tikras ir kartais net gan platus jų lankstumas interpretacijos priemonių ribose yra. Tuo tarpu deklaratyvinis konstitucijos įžangos principų tekstas, neveiklus ir stangrus, lieka interpretacijos nepaliestas, kaip kelrodis, kuriame yra užburta tam tikra ideologinė koncepcija, kliudanti lanksčiai funkcionalinei nuostatų interpretacijai. Žmonės, socialinio bendravimo sąlygos ir reikalai, tad ir jojo vaduojantieji tikslai keičiasi, keičiasi ir konstitucijos nuostatų interpretacija, viskas evoliucionuoja, o senos praeities nustatytas kelrodis lieka, kaip praeities dominacijos simbolis. Todėl konstitucijos kūrėjas, jei jis yra atsargus ir turi savo istorinio atsakingumo pajautimą, norėdamas konstitucijos įžangoje ne tiktai suformuluoti konstitucijos titulą, bet ir pareikšti vyriausius tikslus, vadovaujančius visam jo kuriamajam darbui iki jis nebus sugriautas, turi pasitenkinti tiktai pačiais bendriausiais principais, dėl kurių jisai gali tikėtis, jog jie tikrai yra jo tvarkomajame socialiniame bendravime pastovūs, tvirtai nusistoję ir įsigyvenę, neįsileisdamas į smulkų jų precizavimą ir vengdamas jų ryškumo. Juo jie bus ryškesni, — juo griežtesnius jisai uždės ateičiai pančius.

Todėl revoliuciniai naujų konstitucijų steigėjai, kurie skelbia naujas tiesas, giliai įsitikinę savo skelbiamos tiesos dogmatiškumu ir norį ją maksimališkai sutvirtinti visai ateičiai, nenorėdami skaitytis su bet kuriuo principų reliatyviškumu, yra linkę deklaratyvinę konstitucijos įžangą nepaprastai išplėsti, sudarę iš jos ištisą plačios, net tam tikrais numeruotais punktais išdėstytą, principų deklaracijos aktą, skiriamą būti vyriausios superkonstitucinės pozityvinės teisės aktu. Šitokios buvo pavyzdžiui Didžiosios Prancūzų Revoliucijos konstitucijų deklaracijos — ypač pirmoji garsioji „Žmogaus ir Piliečio Teisių Deklaracija“ — arba sovietinės 1918 m. RSFSR-o konstitucijos „Išnaudojamos darbo liaudies teisių deklaracija“, įtraukta į patį pozityvinį šios konstitucijos tekstą, kaip jos I-ji dalis (skyrius). Tad deklaratyvinė konstitucijos įžanga, tiek išnešamoji už konstitucijos pozityvinių nuostatų teksto skliaustus, kaip yra dažniausia daroma, jungiant ją su titulu, tiek į patį tekstą įneštoji ir šiuo pozityvizuojama, kaip tatai kartais revoliucinių konstitucijų daroma, sudaro labai įdomų ir charakteringą valdžios aktą, iš kurio galima daug sužinoti konstitucinei orientacijai pažinti.

7. 1922 m. konstitucijos įžanga: titulo, principų ir vyriausiųjų tikslų apibūdinimas.

Lietuvos 1922 m. konstitucija nėra revoliucinės kūrybos aktas. Plačiosios dogmatinės deklaracijos, — sui generis naujosios politinės evangelijos, naujosios dogmos — ji neduoda. Jos deklaratyvinė įžanga yra trumpa, išnešama už teksto skliaustus, vadinasi — nepozityvizuojama; tačiau ji savy jungia titulą su vyriausiųjų valstybės tikslų principais. Titulas yra aiškiai demokratinis, klasikinės demokratinės reprezentacinės konstrukcijos, kiek sukombinuotas su demokratine kryptimi reformuota teokratine Dievo Apvaizdos koncepcija, kilusia dar Jėzuitų Suarez ir kitų moksle („vox populi — vox Dei") ir XIX amž. pritaikinta konstitucinei monarchijai.

Šis titulas savo grynoje formulėje, atskirtas nuo tam tikrų, taip pat, bet kitokiu atžvilgiu, reikšmingų priedų šios įžangos tekste skamba šitaip:

„Vardan Dievo Visagalio, Lietuvos Tauta... per savo įgaliotus atstovus, susirinkusius į Steigiamąjį Seimą, 1922 metų rugpiūčio mėnesio 1 dieną priėmė šią Valstybės Konstituciją".

Šioje konstitucijos titulo formulėje suvereno — „Tautos" — koncepcija yra kaip tik klasikinė demokratinė: iš vienos pusės tatai yra kaip tik tęstinė tauta, savo žemės ir savo likimo suvereninė ponia, kuri gyviesiems nustato santvarką, o ne individų — suverenų visumą, kylanti iš jųjų laisvos suvereninės sutarties, užfiksuotos šioje konstitucijoje; iš antrosios gi pusės tatai yra kaip tik teritorinė tauta — tauta-populus — „Lietuvos", bet ne „Lietuvių" — tauta (vadinasi — ne tiktai vienų lietuvių, bet visos Lietuvos žemės tauta, į kurią, žinoma, įeina ir Lietuvių tauta, kuri gali būti jos sąstato žymiausiu, tačiau ne monopoliniu, veiksniu, bet įeina ir visos kitos tautinės vietos grupės, tirpstančios jos vienete).

Kad čia turima galvoj kaip tik tęstinė tauta, o ne individų-suverenų visuma, — tatai matyti ne tiktai iš to, kad ji konstituciją nustato ne visuotiniu susitarimu, bet „per atstovus" ir kad ir „įgaliotus", bet ne kurių grupių atstovus ir ne jų įgaliotus atstovus, o per jos („savo") atstovus, jos, o ne kieno kito, ir

įgaliotus, bet tatai be to aiškėja ir iš kai kurių reikšmingų į šią formulę įterptų priedų, būtent:

„dėkingai minėdama garbingas savo sūnų pastangas ir kilnias aukas, Tėvynei išvaduoti padarytas".

ir

„atstačius nepriklausomą savo Valstybę".

Jei tautos vardu sakoma, kad ji yra „atstačiusi" „savo" valstybę, tai tatai reiškia, kad ši tauta yra kaip tik toji pati, kuri buvo ir prieš amžius, kada ji „savo" valstybę turėjo, ją vėliau prarado ir vėl grąžino — „atstatė": vadinasi — ji buvo ir tebėra; keitėsi jos nariai, jos kartos, bet ji pati buvo, yra ir bus; Lietuvos valstybė yra jos — Lietuvos — Lietuvos žemės tautos; taip kaip tik tęstinė tauta: Tėvynei išvaduoti pastangas ir aukas darę ne kažkokie Rousseau sąvokos individai-suverenai, bet kaip tik jos, šios tautos „sūnūs" („minėdama garbingas savo sūnų pastangas ir kilnias aukas"). Vadinasi — ji, didžioji visų Lietuvos žemės žmonių, jų besikeičiančių kartų, Motina, savo žemės suverenė, atstačiusi savo valstybę, šiai savo valstybei nustato konstituciją, reiškia — savo valstybę sutvarko.

Ši tęstinė teritorinė tauta, šią konstituciją nustatanti „per savo įgaliotus atstovus, susirinkusius į Steigiamąjį Seimą". Vadinasi — demokratija yra reprezentacinė, ji veikia per atstovus; jei suverenė yra tęstinė teritorinė tauta — tai, žinoma, jos veikimas kitaip, negu per atstovus, nėra įmanomas; bet jos atstovu, jos tikru veikliu reprezentantu, galėtų būti ir ne būtinai Steigiamasis Seimas, susidedąs iš teisinės tautos išrinktų atstovų, bet pati teisinė tauta (piliečių - rinkikų visuma); kada konstitucija būtų nustatyta ne reprezentaciniu, o tiesioginiu demokratiniu metodu, kuris yra galimas ir reprezentacinėje demokratijoje, kai valdžios aktą daro pati pirminė suvereno reprezentantė — teisinė tauta — arba betarpiškai ar per atstovus-agentus, veikiančius imperatyviniu mandatu.

Mūsų patiektoje konstitucijos formulėje šiuo atžvilgiu klaidina žodis „per įgaliotus atstovus"; ir pati civilinės teisės „įgaliojimo" sąvoka ir termino „įgaliotus" prasmė gali kelti mintį, jog čia turima galvoje imperatyvinis šių atstovų manda-

tas; gali atrodyti, kad šie atstovai buvę gavę iš tautos per jos reprezentantę teisinę tautą — tam tikrą instrukciją. Iš tikrųjų mes žinome, kad Steigiamojo Seimo nariai veikė reprezentaciniu mandatu, jokių teisinių instrukcijų, varžančių jų veikimą, iš juos išrinkusių negaudavo ir gauti negalėjo. Tatai ir suprantama, nes demokratinėmis šio titulo koncepcijomis jie ir buvo ne savo rinkikų ir ne kurių socialinių grupių, bet jie visi en bloc — vieningos tautos atstovai („Lietuvos Tauta... per s a v o „įgaliotus atstovus"). Tad žodžiai „įgalioti atstovai" jokiu būdu nereiškia imperatyvinio atstovų mandato iš rinkikų (nors faktiškai kontrabandiniu būdu, partijoms tarpininkaujant ir proporcinės sąrašų konkurencijos rinkimų sistemos logikai veikiant, ši imperatyvinio mandato konstrukcija kaip tik reiškiasi).

Terminas „įgalioti atstovai" čia turėjo kitokios prasmės, atitinkančios demokratinę reprezentacinę Steigiamojo Seimo teoriją. Einant šia teorija — Steigiamasis Seimas tuo skiriasi nuo eilinio paprasto reprezentacinio parlamento ar seimo, savarankiškai veikiančio konstitucijos ribose, kad jisai gauna ne grynai reprezentacinį, kad ir tam tikromis konstitucinės kompetencijos bei galios apręžtomis ribomis, bet ypatingąjį kvalifikuotą steigiamosios galios mandatą kaip tik konstitucijai nustatyti; kadangi tada, kada Steigiamojo Seimo atstovai yra renkami, konstitucijos dar nėra, ir todėl jų kompetencija bei galia nėra konstitucijos iš anksto numatyta, kaip kad jos būna nustatyta eilinių parlamentų narių kompetencija bei galia, tai jie — atstovai į Steigiamąjį Seimą — gauna tą kompetenciją ir galią iš pačios juos išrenkančios teisinės tautos ir šia prasme yra jos „įgalioti" konstituciją nustatyti, bet tatai neliečia konstitucijos nuostatų, kuriuos jie patys savo nusimanymu šiaip ar kitaip sutvarko. Visa tai kaip tik gražiausiai atitinka klasikinės reprezentacinės demokratijos tezes.

Aš esu anksčiau pasakęs, kad šiame konstitucijos įžangos titule klasikinis demokratinis principas buvo sukombinuotas su Dievo Apvaizdos teorijos principu. Įžanga prasideda žodžiais: „V a r d a n D i e v o V i s a g a l i o . . .". Tatai turi visą Tautos konstitucinės kūrybos darbą sutvirtinti Dievo Visagalio autoritetu, nejuntamai veikiančiu žmonių darbus; „vox populi — vox Dei"; tautos darbas Dievo Apvaizdos principu tampąs Dievo Valios reiškiniu.

Įžangos žodžiai: „(Lietuvos Tauta) dėkingai minėdama garbingas ir kilnias aukas, Tėvynei išvaduoti padarytas“ — skiriami patriotinei nuotaikai kelti ir drauge gražiai riša Lietuvos valstybės įkūrimą su visu tuo šalies judėjimu, iš kurio valstybinė šalies nepriklausomybė yra kilusi; tatai yra tam tikras ideologinis pareiškimas, kuris konstatuoja gilius socialinius Lietuvos valstybės pamatus, kaip tik priešingus individų sutarties teorijai, ir Lietuvos valstybės rūmus sociališkai sutvirtina, atremdamas priekaištą, jog tai esąs kažkoks atsitiktinių aplinkybių padarinys. Šiuo laisvės idėja taip sakant socializuojama ir įjungiama į socialinio judėjimo drausmę.

Taip pat ideologinio pobūdžio yra antras greta pareikštas sakinys: „atstačius nepriklausomą savo valstybę“. Šiuo pareiškiama tam tikra istorinė koncepcija, jungianti moderninę Lietuvos Respubliką su buvusia Didžiąja Lietuvos Kunigaikštija. Nors mano supratimu galima abejoti, ar ši koncepcija, jei ji būtų priimama be jokių rezervų, yra visiškai tiksli, nes Didžioji Lietuvos Kunigaikštija buvo Imperiją, kai tuo tarpu Lietuvos Respublika iš esmės yra moderninė nacionalinė valstybė, tačiau be abejo ryšis tarp šių dviejų socialinių kūrinių yra ir būtent tas, kad anosios Imperijos branduoliu, suteikusiu jai ne tiktai vardą, bet ir kūrybinę bei ryškiausią organizacinę jėgą, buvo tas pats lietuviškas nacionalinis veiksnys, kuris pagimdė, nors ir kitokią jai suteikė principą ir politinę kryptį, — moderninę Lietuvos Respubliką, o galų gale, bent mano supratimu, jisai turės jai šioje regionalinėje Europos srity tą pačią, kad ir kitokiomis priemonėmis vykdomą funkciją skirti — tai yra funkcija dalyvio ar veiksnio tarptautinei Baltijos problemai spręsti Pabaltijo ir jo užnugario laisvo autonominio tvarkymosi principui išlaikyti ir apsaugoti: kaip žinome — šia kryptimi jau šiandien Lietuva eiti pradėjo (Baltijos santarvė ir kita). Tad istorinės koncepcijos pabrėžimas pirmosios nuolatinės Lietuvos konstitucijos įžangoje nėra visiškai bergždžias. Žinoma — negalima reikalauti, kad koncepcijos suformulavimas konstitucijos įžangoje būtų preciziškai tikslus ir niuansiškai užbaigtas. Užteko paties jos principo pabrėžimo, kuris yra naudingas — ypač pirmojoje nuolatinėje įkurtosios valstybės konstitucijoje.

Šie du ideologiniai konstitucijos įžangos sakiniai, nors jie

ir nenusižengia prieš klasikinius demokratinio teritorinės tautos (tautos-populi) suvereniteto principus, visdėlto turi ir tam tikros nacionalinės-tautybinės reikšmės, suteikdami ypatingos represijos lietuviams, kurie buvo kaip tik tuo socialiniu veiksniu, kuris aną seną istorinę Didžiąją Kunigaikštiją buvo įkūręs ir kurių judėjimu („pastangomis") tapo pagrįsta naujoji moderninės Lietuvos Respublikos kūryba („atstatymas").

Vyriausieji bendri konstitucinio Lietuvos Respublikos tvarkymo tikslai konstitucijos įžangoje pareikšti šie keturi:

a. „tvirtų demokratingų nepriklausomam valstybės gyvenimui pagrindų nutiesimas";

b. „teisingumui ir teisėtumui tarpti sąlygų sudarymas";

c. „visų piliečių lygybės, laisvės ir gerovės patikrinimas"

ir

d. „žmonių darbui ir dorai tinkamos valstybės globos patikrinimas".

Vadinasi — demokratinė valdžios santvarka, teisinė valstybė (įstatymo viešpatavimas), griežtas visuotinis status egalitatis, tvirtas status libertatis, teisingumas, nukreipta į visų gerovę ir į valstybinę darbo ir dorovės globojimą. Demokratinė viešoji santvarka jungiama su individualistiniu liberalizmu (status egalitatis), sukombinuota su socialiniais motyvais (teisėtumas, darbas, dorovė). Žodžiu — Respublika social-demokratinės pakraipos (tatai nereiškia: socialistinė siaurąja partine prasme, kaip kad skamba įprastas „socialdemokratijos", tam tikro ideologinio ir partinio šio vardo judėjimo terminas).

8. 1922 m. konstitucijos klasifikacinė sistema.

1922 m. konstitucija suskirstyta 15 skyrių, iš viso — 108 §. §.

I skyrius — „Bendrieji dėsniai".

II skyrius, pavadintas „Lietuvos piliečiai ir jų teisės", liečia pačią pilietybę, vadinasi — valstybės nario pažymį ir viešąsias subjektyvines teises. Charakteringa, kad

šis skyrius padėtas pirmoje vietoje, prieš skyrius, tvarkančius valstybės valdžios organizaciją (nors ir po bendrųjų nuostatų, pavedamų pačiai valstybei ir jos konstrukcijos pagrindams). Viešoms, subjektyvinėms teisėms pirmenybės suteikime glūdi sena individualistinė tradicija, savo šaknimis siekianti dar Didžiosios Prancūzų Revoliucijos praktiką ir senas prademokratines sąvokas; tai yra sui generis individualistinis demokratinis atavizmas, kuris didesnės praktiškos reikšmės neturi.

Konstitucijos III, IV ir V skyriai — „Seimas", „Vyriausybė", „Teismas" — tai yra centrinė konstitucijos dalis — valstybės valdžios konstitucija, turinti betarpiško ryšio su I-ju skyriumi — „B e n d r a i s i a i s d ė s n i a i s".

Konstitucijos VI ir VII skyriai — „Vietos savivaldybė" ir „Tautinių mažumų teisės" — nors iš esmės labai skirtingi, nes pirmoji šių dviejų sričių yra demokratinės, o antroji — sociokratinės ar social-demokratinės kilmės, — valstybės organizacijos atžvilgiu sudaro decentralizacijos reiškinius ir šiuo yra giminingi.

Konstitucijos VIII, IX, XI, XII ir XIII skyriai — „Respublikos gynimas", „Švietimo reikalai", „Valstybės ekonominės politikos pagrindai", „Valstybės finansai" ir „Socialinė apsauga" tvarko svarbiausias valstybės funkcijas ir konstitucionalizuoja tam tikrus šio tvarkymo principus. Šioje grupėje ypatingai išsiskiria VIII ir XII skyriai („Respublikos gynimas" ir „Valstybės finansai"), kai paliečia pačius pamatinius ir esminius valstybės funkcijos elementus, be kurių pati funkcija yra neįmanoma.

Į šią funkcionalinių konstitucinių skyrių grupę įterptas ir X skyrius — „T i k y b o s i r k u l t o d a l y k a i", — kuriam tinkamesnė vieta būtų tuoj po VII skyriaus, tvarkančio tautinių mažumų problemą korporacinės savivaldybės principu, nes čia kalbama apie tikybines korporacijas (bažnyčias), jų teisinę padėtį valstybėje, apie jų organizuojamo kulto viešus reikalus, kurie įeina į jų, o ne valstybės, socialinę funkciją, ir drauge šioms korporacijoms (bažnyčioms) pavedama tam tikri ir pačios valstybinės funkcijos elementai. Tačiau kaip tik iš šio pastarojo pavedimo ir iš šio skyriaus įterpimo į valstybiškai-funkcionalinių skyrių grupę matyti, kad konstitucijos leidėjui rūpėjo bažnyčių arba tikybinių socialinių junginių bei

jų funkcijų problema tampriai sujungti su pačiomis valstybės funkcijomis ir šiuo jos iš dalies klerikalizuoti.

Tiesa, ir konstitucijos XI skyriuje („Valstybės ekonominės politikos pagrindai") užtinkame decentralizacijos reiškinį — savotiškos profesinės korporacinės savivaldybės užuomazgą — t. vad. ūkio rūmų instituciją, kuri klasifikacijos atžvilgiu būtų galima su kitais decentralizaciją tvarkančiais skyriais sujungti.

XIX skyrius — „Konstitucijos keitimas ir papildymas" ir pagaliau XV skyrius — „Įvedamieji nuostatai" (pareinamieji nuostatai), kuriuose yra šis tas ir bendrųjų nuostatų (arba dėsnių). Šitokia yra šios konstitucijos išorinė konstrukcija ir jos turinio sisteminė klasifikacija. Konstitucija yra einančiojo Respublikos Prezidento pareigas Steigiamojo Seimo Pirmininko (p. Aleksandro Stulginskio) promulguota ir viso Ministerių Kabineto (p. Galvanausko Kabineto) in corpore kontrasignuota (11 kontrasignacijos parašų).

9. Lietuvos Valstybės forma ir atributai — spalvos, ženklas, kalba — 1922 m. konstitucijoje.

I skyriuje („Bendrieji dėsniai") mes randame pagrindinius konstruktyvinius principus, liečiančius Lietuvos valstybę, jos formą ir atributus, teritoriją ir valdžią; tautos elementas čia paliestas tiktai sąryšy su valdžia — šiaip jos konstruktyviniai principai (valstybinės pilietybės problema) perkelti į II skyrių.

Lietuvos valstybė apibūdinta kaip „nepriklausoma demokratinė Respublika" (1 § 1 abz.). Šiuo išspręsta jos išorinis suverenitetas, jos unitarizmas ir jos forma.

Šios problemos sričiai priklauso taip pat valstybės spalvos ir valstybės ženklas (erbas), kuriuos sutvarko 7 §: spalvos — „geltona-žalia-raudona", ženklas — „balta Vytis raudoname dugne".

Taip pat pačios valstybės atributu galima laikyti valstybinė kalba; ji yra — lietuvių kalba (6 §). Ar šiame lietuvių kalbos parinkime valstybinei kalbai nustatyti reiškiasi nacionalinis Lietuvos valstybės pobūdis, kaip būtent nacionalinės ar nacional-demokratinės valstybės, — tatai, nors pirmuoju žvilgsniu taip atrodo, — visdėlto nėra visiškai aišku. Kad

moderninė Lietuvos valstybė yra kaip tik nacionalinės lietuviškos kilmės — mes tai jau pačioje mūsų kurso pradžioje buvome pasistengę įrodyti; kad ji buvo sąmoningai kuriama kaip tik tokia — nacionalinė, — mes į tai taip pat buvome nurodę. Be abejo nacionalinės valstybės idėja buvo gyva ir Steigiamojo Seimo koncepcijoje, neišskiriant net social-demokratų frakcijos, — tatai taip pat tautinių mažumų frakcijoms buvo aišku ir jos tatai, kaip faktą, yra priėmusios, prieš tai nekovodamos ir tiktai susirūpinusios, kad į jos organizaciją būtų įterpta maximum demokratizmo. Šia prasme valstybinės lietuvių kalbos nuostatas buvo visiškai natūralus ir jokių rezervų ar abejonių nekėlė — jisai kaip ir savaime iš bendrosios koncepcijos išdygo. Tad atrodo, lyg kad nebūtų reikalo svarstyti, ar šiame buvo nacionalinio pobūdžio pabrėžimas, ir kad pats šiuo atžvilgiu abejonės kėlimas būtų paradoksiškas. O visdėlto būtų galima abejoti, kad šiuo Steigiamasis Seimas būtų norėjęs kaip tik nacionalinį konstrukcijos pobūdį tyčia pabrėžti.

Ar tai gera ar bloga — tai kitas dalykas, tai jau skonio ir šiokių ar tokių simpatijų bei pažiūrų dalykas, bet faktas yra tas, kad tuo laiku esamoje racionalistinėje demokratinėje nuotaikoje, į kurią esu anksčiau nurodęs ir kurioje vyko Steigiamojo Seimo konstitucinės kūrybos darbas, nacionalizmas, kad ir gyvas Steigiamojo Seimo koncepcijoje, buvo klasikinės demokratinės ideologijos slopinamas ir jo tiek tiktai reiškiamas, kiek tatai atitiko demokratines tezes. O kaip tik valstybinės lietuvių kalbos pasirinkimas buvo puikiai suderinamas su svarbiausia ir ryškiausia demokratine skaičiaus svorio — lemiančio daugumos veiksnio ir jo viešpatavimo — teze: kadangi Lietuvoje Lietuviai sudaro daugumą — tai lietuvių kalba ir pasirenkama, kaip valstybinė. Kad ši demokratinė išvada patenkina ir nacionalinį veiksnį — tatai juo geriau: Steigiamajam Seimui tai tiko; vadinasi — demokratijai tatai nekliudo, kaip tik jos tezes atitinka.

Tačiau visdėlto buvo vienas ypatingas kaip tik grynai nacionalinio, o ne ypatingai demokratinio pobūdžio motyvas, kuris turėjo paskatinti Steigiamąjį Seimą įrašyti į konstituciją šį nuostatą apie valstybinę kalbą, kuris stiprino nacionalinį Lietuvos valstybės pobūdį, neprieštaraudamas drauge ir demokratinėms tezėms. Būtent 1922 m. konstitucijos išleidimas

įvyko po to, kaip Vilniaus klausimu buvo 1921 m. vedamos derybos su Lenkais Briusely Hymansui pirmininkaujant, o neišspręstoji Vilniaus byla tebelaukė sprendimo, nes vienšališko Lenkijos sprendimo lenkiškojo Vilniaus Seimo metodu Lietuva nepripažino. Hymanso gi projekte, kaip buvau sakęs, buvo numatyta dvi oficialiniai lygios kalbos — lietuvių ir lenkų — ir ne tiktai jo suprojektuotame Vilniaus kantone, bet visoje Lietuvos valstybės teritorijoje, neišskiriant jokios jos dalelės. Tai buvo vienas tų Hymanso projekto nuostatų, kurie Lietuvių buvo griežtai atmetami, nes tatai galėjo sutrukdyti kaip tik nacionalinį lietuviškąjį visos Lietuvių valstybės pobūdį. Tad Lietuvos konstitucijos kūrėjams — Steigiamajam Seimui — rūpėjo tokiems kompromiso sumanymams, jau sykį pasireiškusiems ir dar ateity galintiems kieno nors vėl būti keliamiems, užbėgti už akių ir visokius eventualius būsimus tarpininkus arba naujų kompromisų sumanytojus pastatyti prieš įvykusį faktą: tatai valstybinės konstitucijos jau išspręsta ir užfiksuota. Vadinasi — Lietuvos sąlygomis — šis konstitucinis valstybinės lietuvių kalbos nuostatas, kuris šiaip galėjo būti paprastu bendros demokratinės tezės reiškiniu, virsdavo nacionalinio valstybės pobūdžio apdraudimo momentu.

Jei šio ypatingo motyvo nebūtų buvę, tai einant bendrais demokratiniais principais jisai būtų galėjęs ir nebūti konstitucionalizuotas, nes tatai būtų galima pasiekti ir paprastais įstatymais. Šitaip pavyzdžiui pažiūrėjus kitas to laiko naujas konstitucijas tenka konstatuoti, kad nors kaikurios jųjų šitokį nuostatą turi, vadinasi — nustato valstybinę kalbą, bet kitos visiškai to neliečia: būtent Austrijos, SHS karalystės, Airijos, Estijos, Suomijos konstitucijos tatai daro (tiesa — Suomijoje, kurios konstitucija nustato dvi oficialines kalbas valstybėje— suomių ir švedų kalbas — tatai turi kitokio pobūdžio, nes šiuo sutvirtinama ne suomių kalbos suvalstybinimo privilegija, bet kaip tik konstitucijos garantijomis sprendžiama švedų kalbos lygybė prieš eventualų nacionalinės suomių kalbos monopolį, kurį galėtų pasikėsinti įvesti būsimieji Suomijos įstatymai); bet užtai kitos neabejotinai iš esmės nacionalinės valstybės — Vokiečių Reichas, Rumunija, Čekoslovakija, Lenkija, Latvija, kurios visos buvo mažiau ar daugiau demokratinės ir palinkusios į demokratinį ir parlamentinį racionalizmą, — savo to laiko konstitucijose (išleistose tarp 1919 ir 1921 m.) — valstybi-

nės kalbos nenustato; žinoma — tatai nereiškia, kad jos būtų išsižadėjusios valstybinės kalbos principo; mes gerai žinome, kad jose visose nacionalinė valstybinė kalba veikė ir jokio ginčo dėl jos nekilo, tiktai demokratinėje konstitucinėje nuotaikoje nebuvo iškelta reikalas tatai konstitucionalizuoti.

Tad nors valstybinės kalbos nuostato į Lietuvos konstituciją įrašymas ir turėjo savy tam tikrąjį tikslų nacionalinės valstybės konstrukcijos užakcentavimą, kaip sui generis prezervatyvą, bet rodos netenka iš šio daryti kurios nors išvados dėl šios konstitucinės struktūros styliaus, keičiančios demokratinį jos stylių.

10. Vietinių kalbų būklė 1922 m. konstitucijoje.

Greta šio valstybinės kalbos nuostato tame pačiame konstitucijos §-fe (6 §) pridėta sakinys:

„Vietinių kalbų vartojimą nustato įstatymas".

Suprantama, kad čia turima galvoje šių „vietinių kalbų" vartojimas ne privatinio pobūdžio santykiuose, bet kaip tik viešasis jų vartojimas viešajame, su valstybine funkcija susijusiame, socialiniame bendravime: apie tai liudija pati šio nuostato vieta I skyriuje ir greta nuostato apie valstybinę kalbą, kaip tam tikro rezervo, o ne II skyriuje, kur kalbama apie „piliečių teises" (apie viešasias subjektyvines teises, jų skaičiuje ir apie status libertatis).

Jeigu sakoma: „Valstybės kalba — lietuvių kalba. Vietinių kalbų vartojimą nustato įstatymas", tat tatai reiškia, kad veikiant šiai konstitucijai valstybinės kalbos viešasis monopolis eis nuo pačios viršūnės ir centro žemyn į apačią ir į vietines periferijas tiktai iki tų ribų, kurios įstatymų leidėjo bus nustatytos viešajai vietinių kalbų funkcijai. Kurios bus tos ribos — to pati konstitucija nenustato, pavesdama tatai paprastų įstatymų leidėjui, kuris jos yra suvaržomas tuo, kad šios ribos jokiu būdu negalės pasiekti centro ir viršūnių funkcijų ir peržengti tą „vietą", kurioje atitinkama nelietuvių kalba yra tos vietos („vietinė") kalba; vadinasi — negalės peržengti ir atitinkamų vietinių reikalų ir vietinio pobūdžio funkcijų ir jokiu būdu negalės tapti bendrąja valstybine kalba nė susilyginti su valstybine

lietuvių kalba, kaip antra konkurencinė ar alternatyvinė oficialinė kalba visoje Respublikoje, kaip kad yra Suomijoje.

Šiame vietinių kalbų nuostate charakteringa dar yra tatai, kad ši rezerva nustatoma ne šiaip tautinių mažumų kalboms, bet kaip tik „vietinėms" kalboms. Vadinasi — tam, kad nori nelietuvių kalba pretenduotų pasinaudoti šiuo rezervu, iš vienos pusės sprendžiančiu lietuvių kalbos primatą ir jos valstybinės kalbos monopolį, bet iš antrosios — suteikiančiu ir „vietinėms kalboms" tam tikros vilties ir teisinės pretenzijos pagrindą, — reikalinga, kad ji, atintinkama kalba, būtų kurioje ar kuriose valstybės teritorijos vietose lokalizuota, kad ji toje ar tose vietose būtų bendra, plačiai vietos žmonių vartojama, turėtų aiškų kad ir ne vienintelės, bet visdėlto vietinės kalbos požymį. Tokiu būdu, jei pavyzdžiui kuri tautinė mažuma, kad ir skaitlinga iš viso valstybėje ir sudaranti gana žymų valstybinės tautos-populi narių nuošimtį, nebus jokioje vietoje lokalizuota, sukoncentruota savo narių apsigyvenimu, bet išsisklaidžiusi visoje teritorijoje ir nesudaranti vietinių oazių ar salų, — tai josios kalba niekur vietine nebus. Antra gi vertus, jei kuri kita tautinė mažuma, kad ir mažiau iš viso skaitlinga Lietuvoje, negu pirmoji, bus kurioje vietoje masiškai arba žymesnėmis salomis apsigyvenusi, — ji toje ar tose teritorijos vietose bus kaip tik vietinė. Pavyzdžiui — jei mes paimtume visą valstybinę Lietuvos teritoriją su Lenkų okupuota Rytų Lietuva, tai neabejotinai tam tikrose Gardino, Lydos, Ašmenos, o net iš dalies ir Vilniaus, Švenčionių bei Braslavos apskrityse — gudų kalba bus vietinė, o pavyzdžiui Suvalkų apskrity, Vilniuje, dar kuriose vietose neabejotinai bus vietine ir lenkų kalba; ir kad iš viso Gudų būtų buvę pavyzdžiui mažiau, negu Žydų Lietuvoje, vis dėlto „vietinės kalbos" požymis bus čia daug ryškesnis, negu toksai Žydų kalbos požymis, nes žydų kalba būtų vietinė tiktai Vilniuje, Kaune bei kitur miestuose ar miesteliuose, o dargi ir ten ji nebus tiek ryškiai vietinė, kaip kad gudų kalba Gudų apgyventose srityse.

Pagaliau tenka pastebėti, kad čia, kaip ir visur kitur tais atsitikimais, kada konstitucija kurio reikalo pati nesutvarko, o tiktai nurodo, kad jisai yra paprasta įstatymų leidimo tvarka normuojamas, — jei tokio šį reikalą tvarkančio įstatymo dar nėra ir kol jisai bus išleistas, atitinkamas reikalas lieka nesu-

tvarkytas ir teisiškai neaprūpintas; konstitucija jam jokio teisinio titulo nesudaro, jis lieka bejėgis. Tačiau antra vertus — paprastų įstatymų leidėjui šitoks konstitucinis nuostatas tenka laikyti imperatyvu, būtent imperatyvu ta prasme, kad šiuo įstatymu leidėjui uždedama konstitucinė kaip tik pareiga tatai įstatymu sutvarkyti. Tokie įstatymai, skiriami konstitucijos nuostatams įgyvendinti, tiesiog ir betarpiškai konstitucijos nuostatais pagrįsti, kartais vadinasi organiškais ir sudaro įstatymų grupę, kiek išsiskiriančią iš bendrosios įstatymų masės. Vargu bau būtų galima manyti, kad kurio reikalo konstitucijoje paminėjimas kad ir be jo čia pat konstitucijoje sutvarkymo, bet nurodant paprastąjį įstatymų leidimo kelią jam sutvarkyti, būtų galima interpretuoti, kaip palinkimas įstatymų leidėjo laisvai nuožiūrai jį sutvarkyti arba visiškai nesutvarkyti. Jojo nuožiūrai čia be abejo paliekama tai, k a i p jis jį eventualinių konstitucinių rezervų (jei jos yra pareikštos) ribose sutvarkys, bet sutvarkyti visdėlto turi. Tokią išvadą priimti verčia a contrario tasai motyvas, kad ten, kur įstatymų leidėjas turi visišką laisvę ką nors sutvarkyti arba nesutvarkyti, — ten konstitucija to visai ir nemini; bet jeigu mini, tai, matyti, ji daro tatai kuriuo nors sumetimu, nori šiuo ką nors pasiekti, r a n d a r e i k a l ą apie tai minėti: o jeigu ji randa reikalo apie ką nors tvarkytino minėti, palikdama tai sutvarkyti įstatymų leidėjui, tai reiškia kad įstatymų leidėjas tai sutvarkyti turi, nes tatai jam sudaro konstitucinį mandatą — imperatyvą; jisai turi konstituciją aptarnauti.

11. Suvereninė valdžia ir konstitucinės jos vykdymo organizacijos principas 1922 m. konstitucijoje.

Konstitucijos 1 §-fas 2 abzacas skamba šiaip:

„S u v e r e n i n ė v a l s t y b ė s V a l d ž i a p r i k l a u s o T a u t a i“.

Vadinasi — suverenitetą konstitucija laiko valstybės valdžios požymiu, — jos suverenumu („suvereninė valstybės valdžia“), bet, eidama senomis nusistojusiomis demokratinėmis sąvokomis, ji konstruoja Tautos subjektyvinę teisę į šią valdžią. Kad ši subjektyvinė teisė pavedama, arba iš tikrųjų ne pavedama, bet konstatuojama priklausančia Tautai ir būtent,

kaip jau iš įžangos esame matę, — tęstinei tautai — tatai jau savaime seka iš 1 §-fo 1 abzaco, kuris Lietuvos valstybę apibūdino, kaip „demokratinę respubliką".

Bet kadangi suvereninės valdžios savininkė — tęstinė tauta, kuriai ši valdžia „priklauso", nėra ir negali būti veikli, tai tautos valdžią „vykdo" — „Seimas, Vyriausybė ir Teismas" (2 §), vadinasi, tam tikri konstituciniai organai, kuriuos „Lietuvos Tauta" savo išleistąja konstitucija yra įsteigusi.

Šie konstituciniai organai — Seimas, Vyriausybė ir Teismas — valstybės valdžią tiktai „vykdo", bet jie nėra šios valdžios subjektai, ji jiems ne „priklauso", nes jie yra „Lietuvos Tautos" — jos vienos. Ir netiktai jie ją, Lietuvos tautos valdžią, tiktai vykdo, negalėdami jos savintis, bet ir vykdo ją nesuvereniškai. Tatai iš karto matyti iš to, kad kai 1 §-fo 2 abzace kalbama apie Tautos teisę į valdžią, tai šią tautos valdžią pavadino „suverenine", o kai 2 §-fe kalbama apie jos konstitucinius vykdytojus, tai ši jų vykdomoji valdžia jau nebevadinama „suverenine". Iš tikrųjų šie trys konstituciniai organai, tarp kurių konstitucija toliau suskirsto valdžios funkcijas, turi tiktai tiek galios ir tik tokios galios, kiek ir kokios konstitucijos nuostatai kiekvienam jųjų paveda.

Tokiu būdu šie grynai funkcionaliniai valdžios organai savo galiai yra reikalingi titulo iš konstitucijos: principiškai suverenumo žymės šių organų funkcionalinėje galioje nėra, nes suvereninę tautos galią, kaip esame matę iš konstitucijos įžangos, yra įvykdęs Steigiamasis Seimas, išleidęs (nustatęs) konstituciją. Valdžios suverenumas yra magazinuotas pačioje konstitucijoje ir neperleidžiamas funkcionaliniams konstituciniams organams, kurie iš šio neliečiamo suverenumo sandėlio tiktai titulą savo galiai gauna, bet ne daugiau.

Visa tatai atitinka demokratinių principų logiką ir šioje principiškoje konstrukcijoje mums nesunku pažinti mums jau iš bendrosios dalies kurso pažįstamą klasikinio demokratinio mokslo teoriją apie steigiamąją ir įsteigtąją galią, kurios tipingą pavyzdį mes čia ir turime progos konstatuoti.

Drauge šiame 2 §-fo nuostate yra ir klasikinio funkcionalinio įsteigtosios valdžios galių suskirstymo užuomazga. Tatai matyti iš paminėjimo greta kito trijų konstitucinių organų — Seimo, Vyriausybės ir Teismo, kad prezumuoja jųjų

konstitucinį paritetą, nes jeigu jie būtų hierarchizuoti, tai užtektų paminėti tas vienas, kuris kitiems sudaro vyriausybę. Čia net ir hegemonijos kurio vieno jųjų nematyti. Šį jų trijų paritetinį greta paminėjimą visiškai atitinka ir jųjų kiekvienam pavedimas atskiro tam tikro konstitucijos skyriaus: būtent — trys konstitucijos skyriai, pavedami konstitucinės valdžios organizacijai ir kompetencijai — skyriai III, IV ir V — ir yra pavadinti: III skyrius — „Seimas", IV skyrius „Vyriausybė" ir V skyrius — „Teismas". Čia yra tik pats įsteigtosios konstitucinės valdžios funkcionalinių galių suskirstymo principas, eskiziškai pareikštas, o kiek jisai yra išlaikytas tos valdžios organizacijoje, tatai mes patirsime, svarstydami tuos skyrius (III-jį, IV ir V), kurie jį organizuoja.

12. Įstatymo primatas kitiems konstitucinės valdžios aktams ir įstatymo subordinavimas konstitucijai 1922 m. konstitucijoje.

Mūsų nurodytas valstybės valdžios suverenumo magazinavimas konstitucijoje, kuris galima išžiūrėti sugretinus 2-jį konstitucijos §-fą su 1 §-fo 2 abzacu (Tautos „suvereninė" valstybės valdžia ir nesuvereninis konstitucinių organų — Seimo, Vyriausybės ir Teismo — jos vykdymas) pabrėžiama dar konstitucijos 3 §-fo nuostatu, kuris sako:

„Lietuvos Valstybėje neturi galios joks įstatymas, priešingas Konstitucijai".

Įstatymas, kuriuo techniškai yra vadinama konstitucinio įstatymų leidėjo tam tikra tvarka nustatytoji teisės norma, yra, kaip iš tolimesnių konstitucijos nuostatų matyti, — Seimo leidžiamas. Tai yra tasai statutinis ar rašytosios teisės aktas, kuris formalinės rašytosios konstitucijos sistemoje gauna „paprastojo įstatymo" vardą. Čia šiuo nuostatu jisai ir yra kaip tik „paprastuoju įstatymu", negalėdamas konstitucijos keisti, o tuo pačiu ir jai prieštarauti.

Tokiu būdu teisiškai įstatyminiai Seimo aktai tegali būti padaryti konstitucijos ribose, — kitaip jie valstybėje, kaip sako konstitucija, galios neturi, kad ir būtų įstatymais pavadinti (ir pati konstitucija juos vadina įstatymais). Iš šio matyti, kad konstitucijos laikoma neužtenkamu pačios įstatymų leidimo formos išlaikymas: įstatyminis Seimo aktas, kad ir

atitiktų formos atžvilgiu įstatymo sąvoką, principiškai, jei turi vidujinį trūkumą, nekonstitucingumą, neturi normatyvinės galios, negali teisiškai veikti. Tai reiškia kad valdžios suverenumas, įdėtas į konstituciją, yra jos sulaikomas ir nepareina dispozicijon tų organų, kurie iš konstitucijos yra kilę.

Čia dar galėtų kilti klausimas, kodėl gi konstitucijos 3 §-fas kalba tiktai apie „įstatymus", priešingus konstitucijai ir dėliai to neturinčius galios, o nemini kitų konstitucinės valdžios aktų, būtent — administracinių ir iš viso Vyriausybės aktų, teismo aktų ir net to paties Seimo neįstatyminių aktų, kurie, žinoma, taip pat gali būti „konstitucijai priešingi". Ar tai būtų galima suprasti, kad šie valdžios aktai, būdami nekonstitucingi, visdėlto turėtų galios veikti, nes jiems konstitucija šios sąlygos nenustato? Aišku, kad tokia interpretacija būtų klaidinga: konstitucija todėl čia jų nemini ir neranda, o iš tikrųjų ir neturi, reikalo juos minėti, kad einant tvirtai nusistojusiais elementariniais teisinės valstybės principais, kurie be to šiuo atžvilgiu aiškėja ir iš kitų šios konstitucijos nuostatų (ypatingai 61 ir 64 §§, taip pat visa eilė kitų), tiek vyriausybės, tiek teismo aktai yra pabrėžti įstatymu ir jam prieštarauti negali, o kadangi ir paties įstatymo galia yra aprėžta jo konstitucingumu, tai e o i p s o konstitucijos primatas, aiškiai nustatytas įstatymui, savaime apima ir visus tuos valdžios aktus, kurie valdžios aktų hierarchijoje pareina nuo įstatymo.

Tačiau iš šio bendrojo principo, kuris aiškiai vadovavo 3 §-fo nuostatui ir iš nepaminėjimo čia netiktai administracinių ir teismo aktų, bet ir i š v i s o j o k i ų valdžios aktų, išskyrus paprastąjį įstatymą, tenka a contrario padaryti ir ta logiška išvada, kad konstitucinės valdžios aktuose įstatymo primatas, pats suvaržytas aukštesniu konstitucijos primatu, yra visiškas, vadinasi — joks kitas konstitucinės valdžios aktas negali teisiškai nukonkuruoti įstatymo, negali jam prieštarauti.

Tatai reiškia, kad teisiškai ir pats Seimas savo neįstatyminiais aktais turi laikytis įstatymo imperatyvo.

Ši išvada, padaryta konstitucijos principų logikoje, turi ir tam tikros praktiškos reikšmės; ji atmeta kaikurių kartais reiškiamą tezę, jog Seimas, pats galėdamas leisti ir keisti įstatymus, teisiškai bet kuriuo savo aktu galįs savo išleisto įstatymo imperatyvo nesilaikyti, nes esą jis esąs tų imperatyvų

šeimininkas. Be abejo, pakeisti įstatymą ir visiškai jį arba kurį jo nuostatą panaikinti Seimas, kaip įstatymų leidėjas, gali; tačiau kol jisai to nustatyta įstatymams leisti tvarka nėra padaręs, jisai turi kitais savo aktais įstatymą gerbti ir laikytis jo nuostatų: todėl pavyzdžiui toks gana garsus atsitikimas Lietuvos Seimo praktikoje, padarytas veikiant 1922 m. konstitucijai, kad Seimas biudžeto tvarka nesuteikė kreditų Žydų reikalams ministerio tarnybai, kai šios tarnybos etatai buvo įstatymo nustatyti ir turėjo būti kreditais aprūpinti, šiuo faktiškai panaikinus įstatyminių etatų veikimą, sudaro neteisėtumo ir drauge nekonstitucingumo reiškinį; kadangi biudžetas iš esmės nėra įstatymas, tai biudžetinis įstatymui pasipriešinimas sudaro kontrabandinį, nekonstitucingą įstatymo panaikinimą.

Antra svarbi ir įdomi logikos išvada, kuri tenka padaryti iš konstitucijos 3 §-fo nuostato, yra ta, kad jeigu teisėjai netaikintų nekonstitucingų įstatymų, tatai šiai konstitucijai arba bent jos pareikštiems teisinės tvarkos principams neprieštarautų, nes „įstatymas", kuris, einant konstitucija, „neturi galios", neturi būti ir taikomas; vadinasi — 1922 m. konstitucija nedraudžia mano vadinamos (einant mano bendrojo kurso terminologija) atsitiktinės teisminės įstatymų konstitucingumo quasi-kontrolės.

13. Valstybinės teritorijos problema 1922 m. konstitucijoje.

Valstybės teritorijos konstitucija neapibūdina ir tvirtai nenustato; jos neliečiamybės ir nekeičiamumo nefiksuoja; ji tiktai nustato, kad

„L i e t u v o s t e r i t o r i j o s s i e n o s g a l i b ū t i k e i č i a m o s t i k į s t a t y m o k e l i u." (4 §).

Vadinasi — principiškai sienų keitimo galimumą konstitucija pripažįsta.

Savaime nieko ypatingo tame nebūtų buvę, nes absoliutinis sienų nekeičiamumas, kaip kad absoliutinis konstitucijos nekeičiamumas, užfiksuotas visiems amžiams, iš tikrųjų faktinio jų nekeičiamumo užtikrinti vistiek nepajėgia. Bet teritorijos konstitucionalizavimas, jos kategoringas užfiksavimas konstitucijoje išimtų sienų keitimą iš įsteigtosios valdžios ga-

lios ir reikalautų šiam keitimui steigiamosios galios akto, kaip kad yra keičiama pati konstitucija.

Steigiamosios ir įsteigtosios valdžios klasifikacijos sistemoje, kai konstitucinės valdžios absoliutizmas yra principiškai neigiamas, atrodytų, kad teritorijos sienų keitimas turėtų būti rezervuojamas kaip tik steigiamajai suvereninei galiai, nes teritorija sudaro konstruktyvinį esminį valstybinio junginio elementą. Tatai dar ryškiau atrodo nacionalinėje valstybėje, kurios teritorija nėra atsitiktinė, negali būti bet kaip iš vienos vietos į kitą perkeliama, bet sudaro logingą vienetą. Nesvarbus yra teritorijos siaurinimas arba bet kuris jos plėtimas, pavyzdžiui, sovietinėje socialistinėje valstybėje, kuri iš esmės yra ne tam tikroji vietos valstybė, bet universalinės proletariato arba jo komunistinės partijos diktatūros užuomazga, kuri šiandien yra įsikūrusi čia, bet rytoj gali persikelti kitur: jos esmėje, einant pačiu jos sumanymu, glūdi neaprėžta teritorinė ekspansija ir vietinio momento nesvarbumas. Taip pat iš esmės nesvarbu vieno ar kito kantono įjungimas arba išjungimas Šveicarijos federacijoje. Tačiau nacionalinėje valstybėje teritorijos sienų klausimas yra valstybės esmės klausimas.

Čia gi teritorijos sienų keitimą konstitucija perleidžia kaip tik įsteigtajai valdžiai, leisdama tai daryti paprasto įstatymo leidimo tvarka, vadinasi — pavesdama tai Seimui. Šiame nuostate būtų galima nužiūrėti seimokratijos ruošimą; iš tikrųjų seimokratinės tendencijos, kad ir nepilnai iki paties galo išplėstos, bet aiškiai vedančios bent į Seimo hegemoniją konstitucinės valdžios organizacijoje, yra šioje konstitucijoje ryškios, kaip tatai mes turėsime progos konstatuoti svarstydami konstitucijos skyrius, organizuojančius funkcionalinę konstucinę valdžią (III, IV ir V skyrius). Tačiau konstitucijos įžanga ir jos „Bendrieji dėsniai" (I skyrius), išskyrus šį vieną 4 §-fo nuostatą, šios tendencijos nurodo: mes jos iki šiol konstatuoti negalėjome.

Tačiau vis valstybinės teritorijos sienų keitimo perleidimas konstitucinės valdžios organo — Seimo galiai esamomis to laiko aplinkybėmis galėjo būti pagrįstas ir ne bendromis seimokratinio palinkimo tendencijomis, bet ir tam tikrais praktiškais dar nevisiškai užbaigtos valstybinės kūrybos sumetimais. Būtent — iš vienos pusės, Vakaruose, dar neįjung-

tas buvo į Lietuvos valstybės teritoriją Klaipėdos kraštas; nors jau sykį — 1919 m. (Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymas) — Lietuvos Valstybės Taryba, buvusi tuo laiku steigiamosios galios organas, buvo jau įstatymo tekste pareiškusi Klaipėdos („Mažosios Lietuvos“) dalyvavimą Lietuvos valstybės teritorijoje, bet tatai dar nebuvo įgyvendinta ir Steigiamasis Seimas griežtai šios koncepcijos, kaip teisiškai jau įvykusio fakto, nėra palaikęs. Vadinasi — šioje pusėje buvo laukiama teritorijos išplėtimo ir šiuo buvo susirūpinta. Iš antrosios pusės — Pietuose ir Rytuose, teritorijos sienų klausimas kitokiu atžvilgiu buvo taip pat tuo tarpu nevisiškai aiškus: pietų siena su Lenkais Užnemunėje dar iš viso teisiškai buvo neišspręsta; Lietuvos su RSFSR-u 1920 m. Maskvos Taikos Sutartis šioje vietoje jokios sienos Lietuvos valstybei nenustatė, nes čia Rusija nelaikė save kompetentinga ką nors pareikšti, su Lenkija gi nebuvo susitarta. Rytų gi srity, Vilniaus ir Gardino krašte, Lietuvos valstybė laikė savo teritorijos sieną tvirtai Maskvos sutartimi nustatytą, bet kadangi ši sritis buvo lenkų okupuota, o Suvalkų sutartis, kurios įvykdymo Lietuviai iš Lenkų reikalavo, numatė su Lenkais tiktai demarkacijos liniją, palikdama galutinį sienų ginčą atvirą, tai visdėlto ir šioje srity tam tikros sienų modifikacijos galimumai, sprendžiant t. vad. Vilniaus bylą, buvo.

Tad valstybinės teritorijos konstrukcijai dar nesant galutiniai sutvarkytai, galėjo kilti reikalas nustatyti šiai problemai spręsti didesnis lankstumas ir todėl rišti ji ne su steigiamąja galia, bet su funkcionaliniu konstitucinės valdžios organų veikimu.

14. Administracinis teritorijos padalinimas ir vietos autonomijos problema 1922 m. konstitucijoje.

Pagaliau paskutinis „Bendrųjų dėsnių“ nuostatas — arba du nuostatai, įdėti dviem abzacais į vieną §-fą (5 §), — liečia konstitucinės valdžios funkcionalinę konstrukciją teritorijos atžvilgiu.

Šių dviejų nuostatų pirmasis (5 §-fo 1 abz.) nieko ypatingai įdomaus nesudaro; jisai sako:

„Administracinį Lietuvos teritorijos padalinimą nustato įstatymas.“

Vadinasi, tatai negali būti padaryta valdymo ar administraciniu aktu. Tačiau kurie bus šio padalinimo kriteriumai, metodai ir formos, ar formos, ar padalinimas bus jungiamas su valdymo koncentracija, — tatai lieka atvira ir turės pareiti nuo konstitucinio įstatymų leidėjo.

Antrasis šio §-fo nuostatas (5 §-fo 2 abz.) yra svarbesnis. Jisai numato atskirų valstybės provincijų autonomizavimo galimumą; štai jo tekstas:

„Dėl vietos gyventojų reikalų ypatingo iš atskirų Lietuvos sričių gali būti sudaryti autonominiai vienetai, kurių sienas ir teises nustato įstatymas".

Čia numatoma, žinoma, ne iš viso valstybės teritorijos suskaldymas autonominiais vienetais, ne visos Lietuvos pavertimas autonominių provincijų bloku, bet tiktai suteikimas įstatymų leidėjui galios suteikti kuriai vienai kitai „atskirai" teritorijos sričiai, jei tatai bus pagrįsta „vietos gyventojų reikalų ypatingumu", — tam tikrą individualinę autonomiją. Tiesa, autonomijai įsteigti motyvas — „vietos gyventojų reikalų ypatingumas" — gana lankstus; bet autonomijai įsteigti įstatymų leidėjas, Seimas, turi vietos gyventojų reikalus įvertinti ir jų „ypatingumą" konstatuoti, — kitokiu motyvu jisai to padaryti negali.

Konstitucija čia jokio autonomijos „standarto", jokio jos trafareto nenustato. Ji tegali būti individualinė. Kiekvienai teritorijos sričiai, organizuojant į autonominį vienetą, turi būti įstatymo skyrium, ad hoc, nustatyta tiek šio vieneto sienos, tiek jojo „teisės", vadinasi, jo autonomijos turinys — autonominė kompetencija ir autonominė galia. Aišku, kad jeigu autonomija steigiama „dėl vietos gyventojų ypatingumo", tai autonominio vieneto „teisės", kurios nustatyti pavedama įstatymų leidėjui, tegali būti nustatytos tiktai atsižvelgiant į pačių reikalų ypatingumą, vadinasi, negali būti suteiktos teisės platesnės, negu tos, kurios yra reikalingos šiems ypatingiems reikalams tvarkyti ir tenkinti.

Šis 5 §-fo 2 abz. nuostatas be abejo turėjo galvoje konkretų Klaipėdos krašto ir Vilniaus krašto atsitikimus: kaip tik šiems abiem kraštams, kurie konstitucijos išleidimo metu dar reikėjo atvaduoti, Steigiamasis Seimas savo 1921 m. lapkričio

ir gruodžio mėn. rezoliucijomis buvo pažadėjęs autonomiją. Nerasdamas reikalo jų autonomiją fiksuoti konstitucijoje, kol jie dar nėra išvaduoti iš svetimų rankų ir faktiškai į Lietuvos valstybinį junginį grąžinti, bet laikydamasis savo iškilmingai pareikštojo pasižadėjimo, — Steigiamasis Seimas įrašė į konstituciją šią formulę, leidžiančią šių sričių autonomiją kiekvieną momentą sutvarkyti paprasta įstatymams leisti tvarka.

15. Tautos-populi problema konstitucijoje.

Konstitucijos „Bendrieji dėsniai“ (I skyrius), nustatę Valstybės formą, jos išorinį suverenitetą, jos atributus, tęstinės teritorinės Tautos suverenitetą, suvereninę steigiamąją ir konstitucinę įsteigtąją valdžią ir kai kuriuos kitus konstitucinės santvarkos principus ir palietė teritoriją, trečiojo konstruktyvinio valstybės elemento, tautos, nesutvarkė.

Tiesa, konstitucijos įžangos ir jos I skyriaus mums jau paaiškėjo, kad toji tauta, kurią konstitucija laiko valstybės suverene, yra tęstinė teritorinė tauta. Vadinasi, šios suverenės gyvoji karta, per kurią ji tik ir tegali reikštis, nes tiktai jos ribose tegali būti įsteigta demokratinė „teisinė tauta“, teisiškai veikianti suverenės vardu, kitaip sakant, piliečių kolegija ar tiksliau sakant, kolektyvas, vadinasi — ši gyvoji tautos karta, kaip nuolat besikeičianti teritorinė žmonių masė, savo tam tikrais veiksmais sudaranti funkcionalinį teritorinį valstybinį junginį ir savo besikeičiančiu individų ir kartų sąstatu virstanti tęstine, ir yra tas valstybės elementas, kurį mes iš bendrojo kurso pažįstame, pavadinę jį „tautapopulus“.

Tiesa, jo aš nelaikau suverenu, nes jo iš viso nelaikau atskiru socialiniu vienetu, skirtingu nuo valstybinio junginio, tiktai šio junginio elementu, tilpstančiu jo konstrukcijoje lygiai taip pat, kaip pav. Vytauto Didžiojo Universiteto studentų - žydų korporacijos „Al-Hamišmar“ narių visumos neskiriu nuo paties „Al-Hamišmaro“, kadangi čia nėra dviejų socialinių jungtinių, vieno — „Al-Hamišmaro“ narių visumos ir antro — paties „Al-Hamišmaro“; o tas pats reiškinys yra ir visuose socialiniuose junginiuose, neišskiriant ir valstybės: visuose jų kiekvieno narių visuma yra ne greta jojo, bet jame

pačiame; visuose ir kiekviename — junginys, subjektas, teisinis asmuo („persona") — yra vienas, o ne du. Tad ir valstybėje — teritoriniame socialiniame junginy — tauta-populus, sudaranti valstybės narių visumą, yra pačioje valstybėje, kaip jos konstruktyvinis būtinas elementas, bet ne greta josios, kaip atskiras savarankiškas vienetas — junginys, turįs „teisės" į ją arba į jos valdžią.

Bet ar mes laikysimės mano šiuo klausimu koncepcijos, ar klasikinės demokratinės Tautos suvereniteto koncepcijos, kurios laikosi 1922 m. konstitucija, vistiek iš esmės abiejose koncepcijose, nors ne tiktai pati šių dviejų koncepcijų struktūra, bet ir tolimesnės jų išvados žymiai skiriasi, — turima galvoje toji pati teritorinė tauta-populus. Tad kyla klausimas, kas gi yra toje tautoje, kas joje teisiškai dalyvauja, kuriuo požymiu (kriteriumu) nustatoma šios teritorinės tautos sudėtis.

16. Pilietybės tvarkymas Valstybės Tarybos metu ir Maskvos Sutartimi.

Konstitucijos „Bendrieji dėsniai" tautos sąstato tiksliai nenustato, bet užtai šį klausimą palyti ir aiškina du pirmieji II skyriaus §§-fai (skyrius „L i e t u v o s p i l i e č i a i i r j ų t e i s ė s" — 8 ir 9 §§-fai). Šie §§-fai kalba apie tautos dalyvio valstybės nario požymį.

Eidama demokratijos nustatyta ir gana tvirtai nusistojusia terminologija, kad ir klaidinga iš esmės (bent mano supratimu), 1922 m. konstitucija vadina valstybės narius „piliečiais"; mes, kaip jau esame bendrajame kurse nustatę, pilietybę laikome tam tikra kvalifikuota asmenybe, kuri reiškiasi ypač politinėmis ir iš dalies pilietinėmis siaurąja prasme teisėmis („droits civiques") ir nebūtinai apima visus tautos-populi dalyvius (valstybės narius). Žinoma, besilaikant klasikinės demokratinės koncepcijos, kuri tautą-populum laiko valstybės suverenu, visi tautos dalyviai, įterpti į suvereno sąstatą, šia prasme virsta piliečiais, kad ir neturėtų kai kurie jųjų politinių teisių. Tačiau mes čia jau toliau nebegilinsime šio terminologinio ginčo, pareinančio nuo sąvokų koncepcijos ir jų tam tikros mokslinės klasifikacijos ir turėsime galvoje, kad mūsų žiūrimoje konstitucijoje ir iš viso Lietuvos teisinėje terminologijoje, pagrįstoje klasikine demokratine koncepcija ir iš viso nusisto-

jusia tradicine terminologija, terminais „pilietybė“ „pilietis“ vadinama dalyvavimas teritorinėje tautoje (tauta-populus) ir tuo pačiu valstybės nario sąvoka. Tad mes čia ir patys šios šių terminų prasmės laikysimės.

Pilietybės problema yra viena tų, kurios Lietuvos valstybei teko tvarkyti nuo pat pradžios, nelaukiant konstitucijos. Ji buvo tvarkoma tam tikrais laikinosios valdžios įstatymais ir Maskvos Sutartimi su RSFSR-u. Įstatymai, kurie šį reikalą tvarkė, tai buvo:

1. „Laikinasis įstatymas apie Lietuvos pilietybę“, paskelbtas 1919. I. 16. („Laik. Vyr. Žinių“ Nr. 2 — 3),

2. „Laikinojo Lietuvos pilietybės įstatymo papildymas“, paskelbtas 1920. IV. 2. („Laik. Vyr. Žinių“ Nr. 26) ir

3. „Laikinojo įstatymo apie Lietuvos pilietybę papildymas“, paskelbtas 1922. VI. 22. („Vyr. Žinių“ Nr. 94).

Pamatinis yra šių įstatymų pirmasis. Jisai nustato dvi rūšis piliečių:

a. vieni yra Lietuvos piliečiai savaime, Lietuvos valstybei įsikūrus; jie turi teisės į pilietybę ir tiktai turi įrodyti aplinkybes, sudarančias šios teisės požymius;

b. antrieji yra naturalizuojami.

Pirmieji, vadinasi — ipso jure piliečiai, — galima, einant šio įstatymo nuostatais, klasifikuoti dviem kategorijomis:

a. įgimtosios pilietybės piliečiai ir

b. įgytosios pilietybės piliečiai.

Į pirmą, įgimtosios pilietybės, ipso jure piliečių kategoriją įeina:

a. „asmens, kurių tėvai ir seneliai iš seno Lietuvoje gyveno ir kurie patys visuomet Lietuvoje gyvena“, ir

b. Lietuvos piliečių vaikai; šių piliečių vaikų atžvilgiu neviskas įstatyme aišku: jie įstatyme paminėti du sykių; vieną sykį jie paminėti tuo atsitikimu, kada jie nėra visuomet gyvenę Lietuvos teritorijoje; tada įstatymas jų ipso jure pilietybei stato sąlygą, kad jie būtų grįžę Lietuvoje gyventi; bet antrą

sykį kitoje vietoje mini Lietuvos piliečių vaikų pilietybę jau be jokių rezervų.

Pagaliau į Lietuvos piliečių vaikus taip pat įeina skyrium įstatymo minimi netekėjusios Lietuvos pilietės vaikai, kurie tik tada netenka Lietuvos pilietybės, kada svetimšalis juos yra „priėmęs savo vaikais". Vadinasi — įgimtoji ipso jure pilietybė yra principiškai nustatoma „jure sanguinis" (kilminis asmens ryšis su valstybine teritorija), kiek kombinuojamas su apsigyvenimu.

Įgytosios pilietybės kategorija ipso jure piliečiams apima šiuos asmenis:

a. Lietuvos piliečio žmona arba našlė (vadinasi — čia pilietybė yra moters įgyta vedybomis, neatsižvelgiant į kilmės ir apsigyvenimo momentą) ir

b. asmenys, kurie iki 1914 metų bent 10 metų yra išgyvenę Lietuvos teritorijoje, jeigu be to jie čia turėjo arba nekilnojamąjį turtą nuosavybės teisėmis arba nuolatinį darbą, tačiau išskyrus tą atsitikimą, kada šį darbą sudarė vien tik tarnavimas valdininku Rusų valstybei (vadinasi — čia pilietybė yra įgyta tam tikru kvalifikuotu apsigyvenimu).

Naturalizuojami piliečiai yra tie, kurie ipso jure pilietybės neturi, bet atitinka sąlygas, kuriomis pilietybė gali būti jiems suteikta; vadinasi — pilietybę jie įgyti gali, bet tiktai naturalizacijos aktu. Naturalizacijos jiems suteikimas jiems prašant pareina nuo Vidaus reikalų ministerio, veikiančio susitarus su Teisingumo ministeriu. Tačiau naturalizacijos suteikimas sudaro šių ministerių diskrecinę galią, vadinasi — ji gali ir nebūti suteikta, kad ir būtų objektyvinės naturalizacijai sąlygos.

Naturalizacijai gi sąlygos yra šios trys: **a.** naturalizuojamas asmuo — svetimšalis — turi būti „ištisai", vadinasi, be pertraukos, išgyvenęs Lietuvoje bent penkerius paskutinius iki naturalizacijos metus, **b.** jisai turi turėti nuolatinį darbą, kuriuo jis išlaiko save ir savo šeimą, ir **c.** jisai gali būti naturalizuojamas tik tada, jeigu jis nebuvo teismo už nusikalstamąjį darbą nubaustas kalėjimu arba kuria skaudesne bausme.

Antras, liečiąs pilietybę, įstatymas, taip pat dar Valstybės Tarybos išleistas (1920. IV. 2. paskelbtas), — leidžia vieną išimtį naturalizacijos sąlygose: būtent „išimtinais atsitikimais" jisai leidžia „Ministerių Kabineto nutarimu" ad hoc suteikti

naturalizaciją ir tokiam svetimšaliui, kuris nėra išgyvenęs Lietuvoje penkerių metų.

Trečiasis, liečiąs pilietybę, įstatymas, išleistas jau Steigiamojo Seimo 1922 m., principiškai nieko naujo pilietybės atžvilgiu nenustato; jis tam tikrais privalomojo registravimosi nuostatais sutvarko termininį pilietybės konstatavimą tų ipso jure piliečių, kurie gyvena užsieny.

Maskvos Taikos Sutartis su RSFSR-u, savo VI straipsny tvarkydama pilietybę ir pilietybės optavimą asmenų, dėliai kurių gali kilti jų lietuviškos ar rusiškos pilietybės klausimas, bendrais bruožais laikosi tos pačios Lietuvos ipso jure pilietybės konstrukcijos, kaip kad anksčiau išžiūrėti Lietuvos įstatymai, tiktai, pagilindama teritorinio juris sanguinis principą ir labiau jį atpalaiduodama nuo asmeniško apsigyvenimo momento, nustato vieną naują šios ipso jure pilietybės kriteriumą, būtent — nustato, kad šia pilietybe naudojasi ir tie asmenys, kurie Lietuvos teritorijoje buvo įrašyti į sodžių, miestų arba luominių bendruomenių sąrašus, ir šiuo atžvilgiu pastovaus apsigyvenimo teritorijoje nereikalauja.

17. Pilietybės problema 1922 m. konstitucijoje.

Šitokia buvo Lietuvos pilietybės konstrukcija 1922 m. konstitucijos išleidimo metu. Šios įstatyminės konstrukcijos spragą, kurios ir konstitucija nepašalina, sudaro visiškas nepaminėjimas pilietybės likimo tos moters Lietuvos pilietės, kuri išteka už svetimšalio: ar šiuo ji praranda Lietuvos pilietybę, ar ne? einant daugumos valstybių priimtomis ir nusistojusiomis tezėmis, taip pat iš Rusijos paveldėtomis teisinėmis tezėmis, pagaliau interpretuojant iš analogijos tą nuostatą, kuris vedybomis su Lietuvos piliečiu vyru suteikia ipso jure Lietuvos pilietybę moteriai svetimšalei, — reikėtų manyti, kad Lietuvos pilietė, ištekanti už vyro svetimšalio, savo Lietuvos pilietybę praranda. Tačiau priešinga išvada būtų galima padaryti iš teisinės abiejų lyčių lygybės principo, kurį Lietuvos teisė iš viso tvirtai nustato, išplėsdama jį tiek į civilinių, tiek į politinių teisių sritį.

1922 m. konstitucija pilietybės klausimu pareiškė tris nuostatus (du abzacai 8 §-fo ir 9 §-fas). Šių nuostatų pirmasis (8 §-fo 1 abz.) yra bendras:

„Pilietybės teisė įgyjama ir jos nustojama einant atitinkamu pilietybės įstatymu“.

Šiuo sankcionuojama visa esamoji įstatyminė pilietybės konstrukcija ir iš viso leidžiama ji keisti paprastu įstatymu, paliekant tatai konstitucinio įstatymų leidėjo nuožiūrai (žinoma — su rezervais, plaukiančiais iš dviejų kitų šiuo reikalu konstitucinių nuostatų).

Antras konstitucijos nuostatas (8 §-fo 2 abzacas) yra šis:

„Svetimos valstybės pilietis gali būti priimtas Lietuvos pilietybėn, jeigu jis yra išgyvenęs Lietuvoje ne mažiau, kaip dešimts metų“.

Tuo pačiu reformuojamas tas ikišiolinės naturalizacijos konstrukcijos nuostatas, kuris reikalavo tik penkerių metų nuolatinio apsigyvenimo. Taip pat, konstitucionalizavus griežtąjį 10 metų apsigyvenimo terminą naturalizacijai, savaime atkrito, kaip priešingas konstitucijai, 1920. IV. 2. įstatymo nuostatas, leidžiąs Ministerių Kabinetui „išimtinais atsitikimais“ suteikti svetimšaliui naturalizaciją be jokio apsigyvenimo stažo. Dabar jau tokiems „išimtiniems atsitikimams“ negali būti vietos.

Tačiau šis konstitucijos nuostatas, užfiksavęs naturalizicijai griežtą ir kategoringą 10 metų apsigyvenimo sąlygą, vienu atžvilgiu nėra aiškus ir gali kelti abejonę. Būtent — jisai kalba apie „svetimos valstybės piliečio“ naturalizavimą. Tačiau be „svetimų valstybių piliečių“ būna ir asmenys, kurie jokios pilietybės iš viso neturi. Jie Lietuvos atžvilgiu taip pat yra svetimšaliai, bet jie nėra „svetimų valstybių piliečiai“. Jų atžvilgiu taip pat gali kilti ir dažnai kyla jų naturalizacijos klausimas. Ar jiems taip pat yra taikintinas griežtas konstitucinis 10-ties metų apsigyvenimo stažas? ar atitinkamas konstitucijos nuostatas ir juos turėjo omeny, kalbėdamas apie „svetimų valstybių piliečių“ naturalizaciją? Kitaip sakant — ar šis konstitucijos nuostatas tvarko iš viso naturalizaciją, kaip tokią, ar turėjo galvoje tiktai vieną naturalizuojamų kategoriją — tų, kurie iki naturalizacijos buvo kurios kitos valstybės piliečiais. Prisilaikant konstitucijos pavartotų terminų ir priėmus antrą alternatyvą, tektų pripažinti, kad išleidus pilietybės įstatymą, kuriuo neturinčių jokios pilietybės svetimšalių

naturalizacijai apsigyvenimo terminas būtų nustatytas trumpesnis, negu 10 metų, — toks įstatymas nebūtų nekonstitucingas ir turėtų galios.

Pagaliau trečiasis pilietybės reikalu konstitucijos nuostatas (9 §) skamba šitaip:

„Niekas negali būti kartu Lietuvos ir kurios kitos valstybės pilietis".

Vadinasi — dvejopa pilietybė draudžiama. Tatai, žinoma, liečia tiek ipso jure piliečius (įgimtosios bei įgytosios pilietybės), tiek naturalizuojamus. Šio draudimo išvadomis, bent iš dalies, užpildoma spraga ir dėl pilietybės moters Lietuvos pilietės, ištekėjusios už svetimšalio: jeigu vyro šalies įstatymais ji vedybomis yra įgijusi vyro tėvynės pilietybę, tai einant šiuo dvejopos pilietybės draudimu Lietuvos pilietybė yra nesuderinama su jos įgytąją svetimos valstybės pilietybe ir todėl Lietuvos pilietybę ji bus praradusi. Tačiau jei vyro šalies įstatymais vedybos nesuteikia jai vyro tėvynės pilietybės, tai šiuo reikalu šis konstitucijos nuostatas jokios reikšmės neturi.

18. Viešųjų subjektyvinių teisių planas 1922 m. konstitucijoje.

Likę dvylika II-jo konstitucijos skyriaus paragrafų (10 — 21 §§) nustato ir tvarko t. vad. viešąsias subjektyvines teises; jos čia yra pavadintos „piliečių teisėmis" (tatai matyti iš skyriaus antgalvio: „Lietuvos piliečiai ir jų teisės"), ir bendrais bruožais laikomasi katalogines jų dėstymo sistemos.

Tai yra tas tradicinis demokratinių konstitucijų skyrius, kurio šaknys siekia dar senojo pridemokratinio mokslo individualistines sąvokas ir kuriam tradiciją nustatė Didžioji Prancūzų Revoliucija. Moderninėse demokratinėse konstitucijose tatai yra taip sakant tolimas garsiosios „Žmogaus ir Piliečio Teisių Deklaracijos" aidas. Iš ten ir iš kitų Didžiosios Prancūzų Revoliucijos pavyzdžių yra paskolintas kataloginis šių „teisių" dėstymo metodas, kuris šiam skyriui ir jo sprendžiamajai svarbiajai problemai suteikia kazuistinę konstrukciją. Tais tolimais demokratijos jaunystės laikais, kada Didžiojoje Prancūzų Revoliucijoje buvo pradėta ši žmo-

gaus padėties valstybėje problema spręsti, į šias „teises" dar buvo žiūrima senomis Rousseau ir Locke'o sąvokomis, kaip į žmogaus įgimtas suverenines teises. Anomis sąvokomis, šios teisės nebuvo ir negalėjo būti konstitucijos steigiamos ar nustatomos. Atvirkščiai, pati konstitucija tegalėjo būti tik šių teisių padarinys. Tad jų deklaracija sudarydavo ne konstitucijos nuostatus, bet jos titulą; tatai buvo konstitucijos įžangos elementas. Nuo to laiko, pasikeitus pačiai demokratinei suvereniteto koncepcijai, perkėlus suverenitetą iš individų į tęstinę tautą, — tapo pakeista ir šių viešųjų subjektyvinių teisių koncepcija bei jųjų vieta konstitucijoje. Iš įžangos jos perėjo į konstitucijos nuostatų tekstą, virto konstitucijos dalimi, jos tam tikru skyriumi.

Be to, nusistojo įprotis jas vadinti „piliečių", tautos dalyvių ar narių, teisėmis, nors iš tikrųjų jųjų dauguma, išskyrus politinių teisių rūšį ir kai kurias kitas teises, sudarančias piliečių siaurąja prasme teises („droit civiques") yra kaip tik asmenų teisėmis, jungiamomis su asmenybe, o ne su kvalifikuota jos kategorija — pilietybe.

Tačiau einant tradiciniais demokratiniais šablonais, jos mūsų 1922 m. konstitucijoje, kaip kad darė ir visos mūsų laikinosios konstitucijos, tebevadinamos „piliečių teisėmis" ir dėstomos kataloginiu metodu, o vieta konstitucijoje joms paskiriama privilegijuota — tuoj po „Bendrųjų dėsnių" („Generalia") ir prieš nuostatus, organizuojančius konstitucinę valstybės valdžią. Jų konstitucinio dėstymo schema čia pasirinkta ši: pirmoje vietoje padėta „status egalitatis", paskui seka kataloginis „status libertatis", toliau kelios pilietinės siaurąja prasme ir politinės teisės ir pagaliau dar skyrium nuosavybės teisė.

19. Status egalitatis 1922 m. konstitucijoje.

„Status'ui egalitatis" pavedama 10 §. Jo pagrindinė formulė yra pareikšta šiaip:

„Visi Lietuvos piliečiai, vyrai ir moterys, yra lygūs prieš įstatymus".

Čia, kaip matome, rasta reikalinga ypatingai pabrėžti abiejų lyčių lygybė ir šis lygybės momentas konstitucionalizuoti.

Nors teoriškai tatai atrodo nereikalinga, nes žodžiai „visi

Lietuvos piliečiai", savaime apima tiek vyrus, tiek moteris, lygiai taip pat, kaip kad apima tiek blondinus, tiek briunetus, tiek vedusius, tiek nevedusius, tiek sveikus, tiek ligonius, o skyrium pabrėžiama tik vyrai ir moterys, nieko nepabrėžiant dėl blondinų ir briunetų arba dėl kitokių skirtumų, bet šis lyčių lygybės pabrėžimas bendroje „status egalitatis" formulėje yra suprantamas ir visiškai pateisinamas, atsižvelgiant į tai, kad per visą XIX amžių ir net beveik iki Didžiojo Karo XX amžiuje demokratija, labai aukštai iškėlusi teisinės žmonių lygybės principą, visdėlto iš tikrųjų pasitenkino tik vyrų lygybe; demokratinis individualizmas į moterį nebuvo išplėstas ir jis pasiliko už status egalitatis ribų. Tatai taip buvo nusistoję, kad norint išplėsti lygybę į moteris, negalima buvo pasitenkinti bendra visų lygybės formule ir reikėjo pabrėžti dar lyčių lygybė, nes kitaip tatai nebūtų aišku ir savaime suprantama.

Panašiais sumetimais prie bendros status egalitatis formulės 10 §-fe pridėta dar papildomas sakinys:

„Negali būti teikiama ypatingų privilegijų nei mažinama teisių piliečiui dėl jo kilmės, tikėjimo, tautybės".

„Kilmė" (luomai) ir tikyba — tai yra tos dvi sritys, kurios praeity buvo didžiausiu teisinės žmonių valstybėje nelygybės veiksniu, o moderninėje nacionalinėje valstybėje tokiu veiksniu virsta arba bent turi palinkimo virsti tautybė. Tad šis papildomas paaiškinamas sakinys tiksliai pabrėžia konstitucionalizuojamos lygybės visiškumą. Drauge šio pabrėžimo formulė labai teisingai vengia tokių netikslių tezių, kaip kad „luomų nėra" arba „luomai panakinami": nė tautybė, nė bažnyčios, nė luomai nenaikinami, kiek jie iš viso yra gyvi, tiktai jie teisinio status egalitatis veikti neturi.

20. Status libertatis ir kataloginis jo dėstymas 1922 m. konstitucijoje. Tikroji šios kataloginės sistemos funkcija.

Status libertatis katalogiškai tvarkomas 11 — 17 §§. Čia randame:

a. asmens neliečiamybę,
b. buto neliečiamybę,
c. korespondencijos ir susižinojimo paslaptį,

d. tikėjimo ir sąžinės laisvę,
e. žodžio ir spaudos laisvę,
f. susirinkimų laisvę ir
g. draugijų ir sąjungų laisvę.

Šiame kataloge p. p. **a** — **b** ir **d** — **g** sudaro t. vad. pilietybės ar asmenybės negatyvą, vadinasi — žmogaus laisvės sritį, į kurią valstybė savo imperiumu nesikiša, punktas gi **c**. yra artimesnis asmenybės pozityvui ir jį mes išžiūrėsime kiek žemiau.

Asmens neliečiamybė yra tai pamatinis status libertatis principas, kuris Anglijoje vienas visą šią problemą išsemia. Iš esmės visos kitos kataloginės „laisvės" suplaukia į asmens neliečiamybę. Principas, jog asmuo negali būti suimtas, kalinamas, nė savo laisvoje veikloje trukdomas, jeigu jisai nedaro to, kas yra įstatymų draudžiama, — sudaro visą status libertatis turinį. Kazuistinis dėstymas viso, ką jisai gali daryti arba nedaryti iš tikrųjų atrodo bergždžias ir be to, niekuomet negali išsemti viso, kas yra leistina daryti.

Kataloginis „status libertatis" dėstymas šia prasme nėra tikslus. Asmuo gali ne tiktai daryti tai, kas šiame laisvių kataloge priimta minėti — steigti draugijas, dalyvauti susirinkimuose, kalbėti, spausdinti savo rašinius, tikėti, bet ir daug ko kito, kas jokiame konstituciniame laisvių kataloge nerašoma, — miegoti, vaikščioti, rūkyti, praktikuoti sportą ir t. t. Viso numatyti ir išdėstyti nėra galima. Kas nėra draudžiama — tas galima laisvai daryti, kas nėra įsakoma daryti — to galima nedaryti, kas nereikalaujama kentėti — prieš tai galima pasipriešinti. Draudimus, įsakymus ir reikalavimus nustato įstatymas, tiksliau sakant — valstybinė teisės norma. Šitokia būtų tikra status libertatis formulė, asmens gi neliečiamybė, kuri valstybės valdžios organams leidžia veikti žmogų ir taikinti jam smurtą tiktai tiek, kiek jisai pasipriešina šiems teisės draudimams, įsakymams ar reikalavimams, paliekant jį už šių ribų laisvą, — būtų užtenkama ir tikra šio status libertatis sankcija. Šios gi sankcijos garantijomis būtų ne atskiros kazuistinės kataloginės „laisvės", bet nustatymas ir išlaikymas tam tikrų rimtų asmens suėmimo, kalinimo ir baudimo formalinių sąlygų, apsaugojančių asmenį nuo jo palietimo tada, kada jis nėra teisės imperatyvams nusižengęs. Tad visos katalo-

ginės kazuistinės konstitucinės „laisvės" nieko iš esmės naujo neduoda ir status libertatis turinio nepapildo, o net jį tam tikra prasme lyg susiaurina, lyg iš jo išima tai, kas jų neminima, o kas visdėlto, einant bendrąja formule, į jį įeina.

Anglai, kaip žinome, šiuo keliu ir ėjo. Jie visą status libertatis sutalpino į tikslų asmens neliečiamybės sutvarkymą keliais garsiais savo viešosios teisės aktais — iš dalies Magna Charta Libertatum, o ypač Petition of rights, Bill of rights ir Habeas Corpus Act'u, — dar tais laikais, kada kontinento valstybinei viešajai teisei status libertatis sąvoka nebuvo žinoma. Atskirų kataloginių „viešųjų subjektyvinių laisvės teisių" ar laisvių — susirinkimų, draugijų ir sąjungų steigimo, žodžio, spaudos, sąžinės ir kitų panašių kaip tokių, Anglijos viešoji teisė nežino. Visos šios ir bet kurios kitos kazuistinės „laisvės" ten tilpsta vieningame status libertatis, kaip sutvarkytos asmens neliečiamybės išvados ar padariniai be ypatingo jų individualizavimo ir nesudarant atskirų tam tikrų laisvių. O visdėlto Anglijoje status libertatis yra tvirčiausiai nusistojęs ir praktiškai daug stipresnis, negu kontinente. Vadinasi — logingas ir tikslus Anglų metodas iš esmės yra neblogesnis, negu kataloginis kontinentinis metodas.

Tad ir kontinentinėje teisėje, kuriai priklauso ir mūsų konstitucija, tikras status libertatis, kaip t. vad. viešųjų subjektyvinių teisių elementas, glūdi tiksliame asmens neliečiamybės sutvarkyme, o ne kataloginėse kazuistinėse laisvėse.

Kataloginės gi kazuistinės atskiros „laisvės", kurių nežino Anglų viešoji teisė, o kurios yra konstitucionalizuojamos daugumos kontinentinės viešosios teisės valstybių, iš tikrųjų reiškia ką kitą. Jųjų tikra esmė yra skirtinga. Būtent — Anglijoje, kuri nepraktikuoja rašytosios konstitucijos sistemos, nežino teisės hierarchizavimo į aukštesnę ar žemesnę teisę ir neskiria suvereninės steigiamosios ir konstitucinės įsteigtosios galios — įstatymas yra absoliutinis, įstatymų leidėjas visą padaryti gali (išskyrus, kaip sakoma, vyrą padaryti moterimi, o moterį — vyru); jam ribų nėra. Tad Anglijos teisėje nėra vietos kuriems nors teisiniams draudimams įstatymų leidėjui.

Kas kita Europos kontinente. Čia nuolatinis įstatymų leidėjas (t. vadinamų „paprastų įstatymų" leidėjas) yra laisvas tiktai rašytosios konstitucijos ribose; jojo galia nėra suvereninė, ji pati yra suvaržyta, teisinė. Kas konstitucijoje užfiksuo-

ta, tas jam sudaro ribą, kurios jisai peržengti negali. Jei Anglijoje būtų įstatyme pasakyta: „piliečiai turi susirinkimo laisvę“ — tatai neturėtų prasmės, nes jie iš viso gali laisvai daryti tai, kas nėra uždrausta, ir joks minėjimas to, ką jie daryti gali, nėra reikalingas, nes jis nieko pozityvaus neduoda, o drauge neapsaugoja ir nuo to, kad kitas įstatymas galėtų susirinkimus kaip tik uždrausti. Tuo tarpu Europos kontinente — hierarchizuotos teisės sistemoje — kai konstitucijoje pasakoma: „piliečiai turi susirinkimo laisvę“, tai iš tikrųjų tatai reiškia ne tai, kad piliečiai gali daryti susirinkimus tol, kol kuris naujas įstatymas tatai uždraus, nes jie gali netiktai rinktis, bet ir visą kitą, kas neuždrausta ir niekur nepaminėta, daryti, kol tatai kada nors nebus uždrausta; bet tatai reiškia, kad šiuo atžvilgiu konstitucija suvaržo konstitucinį įstatymų leidėją, draudžia jam išleisti įstatymą, draudžiantį piliečiams rinktis, nustato paprastajam įstatymui naują ribą.

Tokiu būdu šiuo jokios naujos tam tikros „subjektyvinės teisės“ piliečiams nesuteikiama, nes ši jų „teisė“ arba laisvo elgimosi galia savaime glūdi jų bendrajame „status libertatis“, apsaugotame teisiška ir sutvarkyta piliečio neliečiamybe, ir nėra reikalinga kazuistinio detalizavimo. Vadinasi — kontinentinis kataloginis status libertatis dėstymo metodas, kilęs ir tradicingai nusistojęs iš tų laikų, kada atitinkamos laisvo elgimosi „teisės“ buvo laikomos atskiromis įgimtomis žmogaus teisėmis, valstybės tiktai konstatuojamomis, bet nesudarančiomis valstybės santvarkos elemento, — iš tikrųjų šiandien reiškia ką kitą: tai ne „viešosios subjektyvinės teisės“, bet konstituciniai imperatyvai įstatymų leidėjui, jo sudraudimo elementai. Tiesa — tatai garantuoja tam tikras pastovias status libertatis minimumo ribas, bet jokių „piliečių teisių“ nesteigia. Vieta šiems nuostatams būtų ne „piliečių teisių“ skyriuje, bet įstatymų leidimo skyriuje. Pavedimas jiems vietos „piliečių teisių“ skyriuje — tai yra tiktai tradicijos padarinys ir senos nusigyvenusios, garbingai savo socialinę funkciją jau atlikusios, koncepcijos reminiscencija — teisinio konservatizmo reiškinys.

Yra net ir kontinentinės teisės sistemos konstitucijų, kuriose visiškai „piliečių teisių“ skyriaus nėra, kuriose net ir

pats status libertatis nekonstitucionalizuojamas. Tatai yra pavyzdžiui Latvijos 1921 m. konstitucijoje; ten nustatoma gana plačios politinės piliečių, kaip teisinės tautos narių, teisės, bet tatai daroma ne atskirame subjektyvinių teisių skyriuje, kurio iš viso nėra, o skyriuose, nustatančiuose konstitucinę valstybės valdžios organizaciją (skyriuje apie Seimą: 6 ir 9 str. — visuotinis, lygus, tiesioginis balsavimas, renkant Seimą; skyriuje apie Respublikos Prezidentą: 48 ir 50 str. — arbitražo referendumas; skyriuje apie įstatymų leidimą: 64, 65, 72 — 24, 77—80 str. — liaudies iniciatyva, liaudies veto, fakultatyvinis sankcijos referendumas ir dviem atsitikimais, numatytais 77 ir 78 str. — privalomas referendumas). Be to, ši Latvijos konstitucija numato ir status egalitatis, bet sąryšy su organizuojama teismo funkcija. Status libertatis visiškai nepaminėtas šioje konstitucijoje: nepaliesta nė asmens neliečiamybė, nė katalogines laisvės. Ar tatai reiškia, kad Latvijoje nėra susirinkimo, draugijų ir sąjungų steigimo, sąžinės, įsitikinimų, tikybos, žodžio, spaudos — laisvės? Žinoma — tatai yra tiek, kiek status libertatis yra sutvarkytas įstatymais, organizuojančiais asmens neliečiamybę. Kataloginių gi laisvių konstitucijoje neminėjimas reiškia ne tai, kad tatai į Latvijos piliečių ar asmenų status libertatis neįeina, bet, žinoma, reiškia tai, kad veikiant šiai konstitucijai Latvijoje status libertatis ribos šiuo atžvilgiu gali būti konstitucinio įstatymų leidėjo siaurinamos ar plečiamos, kaip jam tatai patinka, kaip kad yra Anglijoje.

21. Asmens neliečiamybė 1922 m. konstitucijoje.

Jei tokia yra kataloginių „laisvių" prasmė, jei tatai yra ne tam tikros viešųjų subjektyvinių teisių kategorijos, bet status libertatis ribų konstitucionalizavimas tam tikru įstatymų leidėjo suvaržymu, tai pats status libertatis, kaip tam tikra teisinė asmens padėtis valstybėje, glūdi asmens neliečiamybėje. Buto neliečiamybė, kuri priimta minėti greta asmens neliečiamybės, yra ne kas kita, kaip tos pačios asmens neliečiamybės elementas: asmens sąvoka, apimanti patį žmogų, tiek fiziškai, tiek psichiškai — jojo kūną ir psichiką — drauge su jo daiktais ir subjektyvinėmis teisėmis, išplečiama ir į jo butą.

Asmens ir buto neliečiamybė mūsų 1922 m. konstitucijoje yra tvarkoma 11 ir 12 §§-fų. Ilgame penkių sakinių 11 §-fe pradžioje pareikštas pats neliečiamybės principas:

„Piliečio asmuo neliečiamas“.

Čia dar sykį pabrėžiama, kad ši konstitucionalizuota neliečiamybė, pati status libertatis esmė, taikoma tik Lietuvos piliečiams (pirmą sykį tatai pabrėžta pačiame skyriaus užvardyme: „Lietuvos piliečiai ir jų teisės“, vadinasi — „jų“ — Lietuvos piliečių). Mūsų civilizacijos valstybėje asmenybė yra pavedama visiems žmonėms, o ne tiktai „piliečiams“, status gi libertatis yra vienas esminių asmenybės elementų. Piliečiams asmens neliečiamybės garantavimas konstitucijoje jokiu būdu negali būti aiškinamas, kaip kitų asmenų, svetimšalių, asmenybės arba neliečiamybės neigimas. Tačiau ne-piliečių asmenybė ir jų neliečiamybė nėra konstitucionalizuojama, vadinasi — tasai jos konstitucinis sutvarkymas, kuris piliečiams garantuojamas, ne-piliečiams gali būti paprastojo įstatymo nuostatais kitaip ir būtent siauriau sutvarkomas.

Keturi kiti 11 §-fo sakiniai sutvarko šią piliečio asmens neliečiamybę. Jie nustato šios neliečiamybės ribas, nustato, kada ir kaip piliečio asmuo gali būti valdžios smurto teisiškai ar teisėtai paliestas. Būtent — 2-s sakinys:

„Traukti pilietis tieson galima tik įstatymuose nurodytais atsitikimais ir tvarka.“

3-as sakinys:

„Pilietis gali būti suimtas arba jo laisvė suvaržyta tik užtikus jį nusikalstamąjį darbą bedarant, arba teismo valdžios organo nutarimu.“

4-as sakinys:

„Suimtajam piliečiui turi būti ne ilgiau kaip per 48 valandas įteiktas nutarimas dėl jo suėmimo ir nurodytas suėmimo pagrindas.“

5-as sakinys:

„Negavęs šio nutarimo suimtasis tuojau paleidžiamas.“

Šie tekstai yra gana aiškūs. Tačiau keli paaiškinimai čia atrodo reikalingi. Žinoma, ryškiausias asmens palietimas, jo status libertatis įžeidimas, reiškiasi jo suėmimu ir kalinimu. Tad teisingai konstitucija ypač suėmimo sutvarkymu yra susirūpinusi: suimti jį leidžia tiktai nusikaltėlį in flagranti („užtikus jį nusikalstamąjį darbą bedarant") arba „teismo organo nutarimu" (3 sakinys), o 4-as ir 5-s sakiniai apdraudžia suėmimo teisėtumą. Tačiau 2-as ir iš dalies 3-s sakinys be suėmimo numato ir kitokius kad ir netiek ryškius neliečiamybės įžeidimus, čia taip pat nustatydami tikslią konstitucinę ribą tarp neteisėto garantuojamos neliečiamybės įžeidimo ir tokio asmens palietimo, kuris yra teisėtas, ir konstitucinės neliečiamybės neįžeidžia, būtent: kada jau neliečiamybės nėra. Būtent 2-me sakiny kalbama apie „traukimą tieson", kurio sąvoka yra žymiai platesnė, negu suėmimas ar kalinimas. „Traukimas tieson" apima visą asmens atsakomybę, ypatingai gi atsakomybę valstybei; tatai ir yra konstitucijos leidžiama tiktai „įstatymuose nurodytais atsitikimais" ir „įstatymuose nurodyta tvarka"; vadinasi — už šių ribų (įstatymų nurodyti atsitikimai ir įstatyminė tvarka) asmuo valstybei neatsako, jis jos yra neliečiamas ir yra savo veikloje autonominis ir be to, kol jo darbai neįeina į koliziją su įstatymais, yra visiškai laisvas ir jokio „tieson" negali būti traukiamas; o dargi ir įėjęs į šią koliziją, jisai gali būti paliestas, vadinasi — jo atsakomybė gali būti realizuojama tiktai tam tikra, įstatymo nustatyta, o ne bet kuria, ne ad hoc sumanyta, tvarka. Šiuo yra reiškiama įstatymo, ir būtent, kaip jau esame matę, konstitucingo įstatymo, viešpatavimas valdžios imperiume valdiniams. „Traukimo tieson" sąvoka tenka suprasti plačiau, negu tiktai baudžiamoji atsakomybė: „neteisės" ar darbo neteisėtumo sąvoka apima ir bet kuriuos civilinius nusižengimus valstybės teisės (įstatymo) normos, tvarkančioms įvairiausius teisinius santykius tarp asmenų; šia prasme „traukimas tieson" apima ir civilinės teisės ginčus, realizuojamus ieškiniais bei skundais; čia privatinė yra tiktai iniciatyva, be kurios valstybinės sankcijos neveikia, bet pats teismas ir sankcijos yra valstybinės.

3-sis sakinys taip pat išeina iš siaurų nusikalstamojo, vadinasi, baustinojo darbo ir asmens suėmimo ribų; jisai kalba apie suėmimą, bet ir apie piliečio asmens „laisvės suvaržymą",

kurie, išskyrus atsitikimą „in flagranti", yra leistini tiktai „teismo valdžios organo nutarimu".

Asmens laisvės suvaržymo sąvoka, atsižvelgiant į pačios asmens sąvokos tūrį, kurį mes jau kiek aukščiau išžiūrėjome, apima ne tiktai fizinę arba kūno laisvę (suėmimas, kalinimas, fizinis smurtas), bet ir psichinę, taip pat judėsių, veikimo, savo teisėmis naudojimosi laisvę. Asmuo — tai žmogus su savo butu, daiktais ir subjektyvinėmis teisėmis, turįs teisišką veikimo laisvę. Vadinasi — visa tai apima piliečio asmens neliečiamybę, kurią konstitucija garantuoja, paaiškindama, kad asmens laisvės suvaržymas(netiktai fizinis suėmimas) yra leistinas tiktai „teismo valdžios organo nutarimu". Tuo būdu piliečio asmens neliečiamybė yra konstitucijos pavedama teismo apsaugai. Ši teismo apsauga, kaip matyti iš 11 §-fo 4-jo ir 5-jo sakinių, yra griežtai taikoma ir suėmimui, kuris „in flagranti" atsitikime yra leistinas ir be teismo organo nutarimo, bet a posteriori yra reikalingas šio nutarimo per 48 valandas, nes kitaip virsta neteisėtu ir net nusikalstamu darbu, kuris yra konstitucijos ir baudžiamojo statuto draudžiamas.

Piliečio buto neliečiamybė (konstitucijos 12 §) papildo asmens neliečiamybės nuostatus, kaip vienas svarbus epizodinis jos elementas. Čia pakartota tas pat, kas mūsų išžiūrėta 11 §-fo 2 sakiny pareikšta dėl piliečio „tieson traukimo".

„Piliečio butas neliečiamas. Įeiti į butą ir daryti jame kratą galima tik įstatyme nurodytais atsitikimais ir tvarka".

22. Asmens neliečiamybės apsaugos problema.

Status libertatis arba asmens neliečiamybė be to, kas čia mūsų išžiūrėta ir kas gana tiksliai šią neliečiamybę organizuoja, būtų reikalinga dar vieno svarbaus teisinio veiksnio: būtent — suteikimo pačiam asmeniui tam tikro teisinio ginklo savo neliečiamybei apginti prieš neteisėtus ir nekonstitucingus jos įžeidimus, kurie, žinoma, visumet gali atsitikti.

Kiek šie įžeidimai bus daromi šiaip asmenų šis ginklas visumet ir visur yra sutvarkytas baudžiamojo ir civilinio teismo funkcijomis. Tatai gali būti čia geriau čia blogiau sutvarkyta, bet tvarkoma yra, kad ir neminėtų to konstitucija. Civilinio teismo funkcijai iniciatyva kaip tik asmenims yra per-

leista, o baudžiamojo teismo funkcijai, kuri yra skiriama svarbesniems tarp kita ko ir asmens neliečiamybės įžeidimams sudrausti, ši iniciatyva kad ir perkelta žymioje daugumoje atsitikimų iš šiaip asmenų į tam tikrąjį valstybės valdžios organą — prokuratūra (kartais ir į žemesnius teisėjus arba į policiją), — kurie šią iniciatyvą vykdo ne savo nuožiūra, bet ex officio, kaip savo tarnybinę pareigą, — bet visdėlto ir asmenys savo įskundimais gali šią iniciatyvą veikti. Be to, be teisminės apsaugos tam tikrose ribose yra ir policinė apsauga.

Tačiau šio neužtenka. Asmens neliečiamybės plačiąja prasme įžeidimai gali būti daromi ne tiktai šiaip asmenų, bet ir valstybės valdžios organų. Dažnai dargi jie gali būti baisesni ir pavojingesni, negu pirmieji. Tiesa — konstitucijos 11 ir 12 §§-fai ypač turi galvoje neliečiamybę apsaugoti kaip tik prieš valstybės valdžios organų ją įžeidžiančius darbus; jie tuos įžeidimus draudžia ir mėgina nustatyti tikslias ribas teisėtam asmens palietimui, už kurių prasideda konstitucijos garantuojama neliečiamybės sritis. Bet jeigu visdėlto ši riba būtų valdžios organų peržengta, tai kas būtų tada? būtų reikalinga įžeista neliečiamybė ginti ir apginti, reaguoti, sudrausti neteisėtas įžeidimas, reikia ginklas ir sankcija. Jei asmeniui bus šiuo padarytas nuostolis arba jei šis jo neliečiamybę įžeidžiąs darbas turės valdininko bendrojo arba tarnybinio nusikaltimo žymes, įžeistasis arba nukentėjęs asmuo galės iškelti valdininkui ieškinį arba jį įskūsti prokurorui; tatai, kad ir rodos savaime aišku, einant bendrais civilinio ir baudžiamojo teismo funkcijos principais, dėl tam tikrų sumetimų, kuriuos žemiau išžiūrėsime, yra aiškiai konstitucijos 18 §-fo numatyta.

Bet būna ir tokie asmens, jo daiktų, jo subjektyvinių teisių neliečiamybės įžeidimai, padaryti valdžios aktais, dėl kurių nėr pagrindo civilinis ieškinys iškelti (ypač kad mūsų veikiančioje civilinėje teisėje atlyginami yra tiktai materialiniai nuostoliai, bet ne t. vad. moralinė žala) ir nėra nusikalstamojo darbo žymių. Prieš tokius asmens neliečiamybę įžeidžiančius aktus, kiek jie reiškiasi administraciniais aktais — administracijos reglamentais ar įsakymais, — o kaip tik šios rūšies valdžios aktai yra pavojingi ir jais daugiausia šie įžeidimai yra daromi, tiksliausiu teisminės apsaugos ginklu yra administracinis teismas; o kiek šie neliečiamybę įžeidžiantieji

aktai reiškiasi teismo aktais (teismo sprendimais) — kasacinis teismas; pagaliau kiek jie reiškiasi nekonstitucingais paprastaisiais įstatymais — konstitucinis teismas arba bent atsitiktinė įstatymų konstitucingumo seiminė quasi-kontrolė (Amerikos sistema).

Šiomis trimis teismo funkcijos kategorijomis, administraciniu, kasaciniu ir konstituciniu teismu, atitinkamai neteisėti ar nekonstitucingi valdžios aktai yra naikinami, o tuo pačiu pašalinamas ir asmens neliečiamybės įžeidimas, jeigu jis šiuose aktuose reikštųsi. Kad šios teismo funkcijos galėtų tiksliai patarnauti kaip tik asmens neliečiamybei, reikia, kad skundo teismui iniciatyva būtų pavesta šiaip asmenims. Administraciniame ir kasaciniame teisme, kur jie yra, visumet kaip tik skundų tvarka ir veikia. Tačiau konstituciniame teisme, kuris iš viso iki šiol yra labai retai užtinkamas ir tuo tarpu sudaro didelę ir dar mažai išmėgintą konstitucinės teisės naujieną, net ir ten, kur jis yra, privatiniai asmenų skundai neveikia.

Konstitucinio teismo nenumato ir mūsų 1922 m. konstitucija. Kasacinio teismo ji kad ir niekur nemini, vadinasi — palieka šią svarbią instanciją nekonstitucionalizuotą, bet ji yra kontinentinėje moderninėje valstybėje tiek nusistojusi, kad ir nebūdama konstitucionalizuota ji visur veikia. Tiesa, Lietuvoje, kaip jau buvome kitoje vietoje minėję, pradžioje, Valstybės Tarybos įkurtoje santvarkoje, kaip tik kasacinio teismo iš viso nebuvo; bet jau Steigiamasis Seimas, kaip buvome minėję, tam tikru 1921 m. įstatymu kasacinei teismo funkcijai pradžią padarė, o pagaliau kasacinį teismą galutinai sutvarkė ir tvirtai nustatė tiktai 1933 m. Teismo santvarkos įstatymas.

Užtai administracinio teismo funkciją 1922 m. konstitucija kaip tik buvo nustačiusi (Konstitucijos 68 §) ir šiuo atžvilgiu spragos asmens neliečiamybės apsaugoje neliko. Dėl šio 68 §-o nuostato, kurį mes dar sąryšy su bendra valstybine teismo funkcija užtiksime ir tuo atžvilgiu kiek išžiūrėsime, čia mums tenka kiek pasisakyti sąryšy su asmens neliečiamybės problema. Atrodo, kad šiam nuostatui būtų galima padaryti du priekaištai: a. jisai nemini asmenų skundų, kaip administracinio teismo veikimo pagrindo, mes gi esame sakę, kad jisai

tegali būti asmens neliečiamybės apsaugai tiksliai sunaudotas tiktai tiek, kiek jo veikimas yra su asmenų skundais surištas; b. jisai kalba apie „administracijos įsakymų teisėtumą", bet nemini administracinių reglamentų aktų. Tačiau man rodos, kad tikrenybėje abu šie priekaištai atkrinta. Administracinis teismas savo genezėje ir evoliucijoje moderninėje teisinėje valstybėje yra tiek sutapęs su asmenų skundais, kad pačioje jo sąvokoje jau glūdi šie skundai, kaip jojo konstruktyvinis elementas, tad šio momento nepaminėjimas konstitucijoje, kuri tiktai patį administracinio teismo funkcijos principą nustato, negali būti aiškinamas, kaip šio konstruktyvinio elemento neigimas. Paminėjimas vien „administracijos įsakymų", neminint reglamentinių aktų, — tai tiktai nenusistojusios teisiškai administracinės terminologijos Lietuvoje padarinys; mūsų įstatyminė terminologija ir iki šiol dar nėra šiuo atžvilgiu aiški ir nusistojusi: ji aiškiai neklasifikuoja šių dviejų esminių administracinių aktų kategorijų—reglamentinių aktų ir individualinių įsakymų; aktai, kurie iš esmės yra reglamentiniai, kartais vadinasi taisyklėmis, kartais nuostatais, kartais kaip tik įsakymais arba net paradoksiškai — „privalomaisiais įsakymais" (lyg kad galėtų būti įsakymai „neprivalomi"). Tad konstitucijos išsitarimas „administracijos įsakymų teisėtumą" — be abejo apima visus administracinius aktus.

Tai ne konstitucijos kaltė, kad šis konstitucionalizuotas administracinio teismo funkcijos principas liko Lietuvoje neįgyvendintas, nes įstatymų leidėjas nepasirūpino jį realizuoti tam tikru įstatymu ir Lietuva iki šiol taip ir nesulaukė šios svarbios institucijos, sudarančios svarbiausiąjį pagrindinį teisinės valstybės veiksnį. Mes dar į šį klausimą toliau grįšime.

Šitaip užtenkamai rimtai 1922 m. konstitucija sutvarkė piliečių status libertatis, aprūpindama jo asmens neliečiamybę.

23. Kataloginės „laisvės" ir susižinojimo paslaptis 1922 m. konstitucijoje.

Toliau „piliečių teisių" skyriuje seka kataloginės „laisvės", sudarančios, kaip esame konstatavę, ne tiek „viešasias subjektyvines teises", kiek tam tikrus rezervus, drausminančius ir varžančius konstitucinį įstatymų leidimą.

1922 m. konstitucijos katalogas klasifikuoja šias „laisves" keturiomis kategorijomis:

a. tikėjimo ir sąžinės laisvė (13 §),
b. žodžio ir spaudos laisvė (15 §),
c. susirinkimų laisvė (16 §) ir
d. draugijų ir sąjungų laisvė (17 §).

Vadinasi — konstitucinis įstatymų leidėjas savo steigiamų normų imperatyvais tegali įsikišti į piliečių status libertatis tik tiek, kiek tatai nenaikina asmens laisvo reiškimosi šiais keturiais atžvilgiais. Tačiau kiekviena šių „laisvių" arba konstitucinio įstatymų leidėjo suvaržymų — yra konstitucijoje lydima tam tikros pastabos, kuri precizuoja atitinkamo suvaržymo ribas.

Tikėjimo ir sąžinės atžvilgiu ši pastaba yra suformuluota šitaip:

„Priklausymas kuriai tikybai arba išpažinimas pasaulėžiūros negali būti pagrindu nusikaltimui pateisinti ar atsisakyti nuo viešųjų pareigų." (13 § 2 abz.).

Tatai reiškia, kad nustatydamas, kurie darbai yra baustini valstybėje, taip pat uždėdamas valdiniams valstybėje viešas pareigas, konstitucinis įstatymų leidėjas nebėra šio rezervo varžomas ir neturi teisinės pareigos žiūrėti, ar šiuo nebus įžeidžiama kieno tikyba ar „pasaulėžiūra".

Žodžio ir spaudos atžvilgiu ši pastaba skamba šiaip:

„Ši laisvė galima suvaržyti tik įstatyme nurodytais atsitikimais, kada tai yra reikalinga dorai ar valstybės tvarkai apsaugoti" (15 §-fo 2 sakinys).

Vadinasi — dorovės ar valstybės tvarkos motyvai paliuosuoja konstitucinį įstatymų leidėją nuo šio suvaržymo, bet tatai turi būti konstatuota atitinkamo įstatymo, kuris tačiau negali šiuo atžvilgiu įsikišti į piliečių status libertatis kuria nors bendrąja formule, bet turi numatyti ir iš anksto nurodyti tam tikrus šiais motyvais įsikišimo atsitikimus.

Susirinkimų atžvilgiu ši pastaba yra įterpta į pačią „laisvės“ formulę:

„Piliečiams pripažįstama laisvė daryti įstatyme nurodyta tvarka susirinkimus be ginklo ir neardant viešosios ramybės“ (165 §).

Vadinasi, konstituciniam įstatymų leidėjui leidžiama pačiam savo nuožiūra nustatyti susirinkimams daryti tvarka ir drausti bet kurie kitokie susirinkimai, be to iš viso drausti bet kurie susirinkimai, kuriuose dalyvautų ginkluoti žmonės, pagaliau valdžios organamas leidžiama bet kuriuo būdu kištis į susirinkimus, kai tatai yra pagrįsta viešosios ramybės motyvais.

Pagaliau draugijų ir sąjungų atžvilgiu ši pastaba dėl atitinkamos „laisvės“ reiškiasi šia sąlyga:

„Piliečiams laiduojama draugijų ir sąjungų laisvė, jei jų tikslai ir vykdomosios priemonės nėra priešingos baudžiamiesiem įstatymams“ (17 §).

Šiuo atžvilgiu konstrukcija yra labai liberališka. Tiktai baudžiamoji valstybės valdžios politika, o ne kitokie motyvai, paliuosuoja konstitucinį įstatymų leidėją nuo uždraudimo jam šiuo atžvilgiu kištis į piliečių status libertatis. Atrodo, kad ši pastaba iš viso yra nereikalinga, nes ir be to draugijos ir sąjungos negalėtų būti steigiamos nusikalstamajam darbui daryti arba veikti nusikalstamaisiais darbais.

Kataloginių „laisvių“ tarpe konstitucijoje paminėta ir piliečių korespondencijos ir susižinojimo paštu, telefonu, telegrafu paslaptis“, kuri jiems „laiduojama“ (14 §). Konstitucija čia ir nemėgina formuluoti tam tikros „susižinojimo laisvės“, kaip kad ji formuloja „tikėjimo ir sąžinės“ bei kitas katalogines laisves. Laisvas susižinojimas, kaip ir visa kita, sudarą status libertatis, glūdi asmens neliečiamybėje.

Čia, kad ir įterpta į katalogines „laisves“, konstitucijoje pareiškiama kas kita, būtent: svarbiausios masinio susižinojimo priemonės — ypač paštas, telegrafas, telefonas — yra pačios valstybės tvarkomas, kaip tam tikra viešųjų patarnavimų įmonė; tad valstybė, kaip šiuo atžvilgiu viešoji įmonininkė, užtikrina kolektyvinį įmonės klientą, kad į šios viešosios tar-

nybos vykdymo esmę — į žmonių susižinojimo, sudarančio svarbų socialinio bendravimo veiksnį, turinį ji savo imperiumu ir savo politiniu veikimu nesikiš ir šiuo turiniu ji savo viešajai politinei funkcijai nesinaudos. Šiuo ji suteikia piliečiams, šio valstybės aptarnaujamo jų susižinojimo subjektams, tam tikrąjį „asmenybės pozityvą", vadinasi — tam tikrąjį teisinį (konstitucinį) pretendavimą į tai, kad jųjų susižinojimas būtų jos aptarnaujamas taip sakant „įmoniškai" — ne viešo imperiumo tikslams, ne susižinojimui kontroliuoti, bet tiktai jam vykdyti.

Tiesa — čia pat tuojau pareiškiama rezervas:

„Išimtis gali būti daroma įstatyme nurodytais atsitikimais" (14 §-fo 2 sakinys);

bet tatai tegali būti tik išimtis ir tik tam tikrais atsitikimais ir tiktai įstatymui šiuos atsitikimus nurodžius.

Ir tatai liečia susižinojimą ne tiktai paštu, telefonu ir telegrafu, bet iš viso bet kurį susižinojimo būdą, pavyzdžiui per radio ar kaip kitaip; kad pašto, telegrafo ir telefono paminėjimas nėra išsemiamas, o sudaro tiktai nurodymą kelių svarbiausių masinio susižinojimo metodų, tvarkomų valstybinės įmonės keliu, — matyti iš to, kad jie visi trys yra vienas nuo kito atskirti kableliu („susižinojimo paštu, telegrafu, telefonu paslaptis"). Jei tai būtų išsemiamas paminėjimas, tai būtų pasakyta: „susižinojimo paštu, telefonu ir telegrafu paslaptis".

24. Nuosavybės teisė 1922 m. konstitucijoje.

Į „piliečių teises", vadinasi — į asmenybės kategoriją, konstitucija įveda ir „nuosavybės teisę", ryškiausią klasikinės „juris commercii", vadinasi — teisiškai laisvojo ūkiškojo tvarkimosi, elementą, kuris nustato teisinį ūkiškąjį rėžimą šaly.

Tiesa — kai kurie kiti klasikinės „juris commercii" elementai yra kiek socializuojami, jie konstitucijoje perkelti į XI skyrių („Valstybinės ekonominės politikos pagrindai"), kur mes juos dar užtiksime ir išžiūrėsime; bet privatinės subjektyvinės nuosavybės teisės principas yra kaip tik aiškiai ir griežtai užfiksuotas „Piliečių teisių" skyriuje; ir kad tai būtent nuosavybės konstrukcija subjektyviškai-libe-

ralinė, o ne sociališkai-funkcionalinė, tatai matyti ne tiktai iš jos vietos kaip tik „Piliečių teisių“ skyriuje, bet dar iš aiškios terminologijos:

„Nuosavybės teisė saugojama“ (21 §-fo sakinys);

Ne „nuosavybė“, kuri būtų galima suprasti, kaip tam tikroji sociališkai-funkcionalinė institucija, bet kaip tik „nuosavybės teisė“. Vadinasi, pabrėžiama privatinės ar asmens nuosavybės režimas, režimas subjektyvinis ir liberalinis ūkio srity.

Visdėlto rezervas, kuris čia pat pareiškiama, nėra klasikinis subjektyviškai-liberalinis; jis skamba šitaip:

„Piliečio turtas galima nusavinti įstatymo keliu tik viešajam reikalui esant“ (21 §-fo 2 sakinys).

Klasikinė-subjektyviškai liberalinė šio rezervo formulė be to griežtai reikalauja, kad nusavinimas būtų lydimas atlyginimo, ir būtent „teisingo“ atlyginimo, vadinasi tokio, kuris sudaro nusavinamojo turto ekvivalentą: tiktai tada yra visiška asmens nuosavybės neliečiamybė ir tiktai tada nuosavybės teisė visiškai subjektyvizuojasi ir tirpsta asmenybėje. Jei pats turtas, šios tezės realus objektas, konkretus daiktas, tampa reikalingas viešajam reikalui ir konstatavus tatai jisai yra įstatymu atimamas, tai visdėlto asmuo nenukenčia, nes jisai gauna ekvivalentą ir tuo pačiu asmens teisė nėra formališkai užgauta, nes jos ūkiškoji vertė paliekama asmeniui.

Nekonstitucionalizavus „teisingo atlyginimo“ nė iš viso atlyginimo, šiuo padaryta liberalinėje nuosavybės koncepcijoje ryški spraga. Tai yra kompromisas, kuris į šią iš esmės liberalinę konstrukciją įneša dviprasmišką neaiškumą — daro konstrukciją logingai neužbaigtą. Šis liberalinės konstrukcijos sužalojimas yra socialistinės minties padarinys; dešinysis sparnas Steigiamajame Seime jam pasipriešinti nepajėgė, nes jau jis pats Steigiamojo Seimo išleistame Žemės Reformos įstatyme liberalinę žemės nuosavybės konstrukciją sužalojo, kad ir nustatęs už nusavinamąją stambiąją žemės nuosavybę atlyginimą, bet nesilaikęs „teisingo“ atlyginimo (realaus ekvivalento) principo.

25. „Administracinių garantijų“ ir „administracinės globos“ institucijos.

Kiek anksčiau mes jau esame nurodę, kad konstitucijos 18 §-fas, įdėtas į šį „Piliečių teisių“ skyrių ir leidžiąs einančio savo pareigas valdininko nuskriaustam piliečiui bendrąja tvarka traukti šį valdininką teisman bei ieškoti iš jo nuostolių, sudaro piliečiui laiduojamą priemonę savo asmenybės status libertatis arba neliečiamybę apginti, reaguojant prieš jos įžeidimą ten, kur tai gali būti nuostolių atlyginimu arba baudžiamuoju valdiniko sudraudimu pasiekta. Pilnas šio 18 §-fo tekstas skamba šitaip:

„Einančio savo pareigas valdininko nuskriaustas pilietis turi teisės įstatyme nurodyta tvarka traukti jį teisman be jo vyresnybės leidimo ar sutikimo ir ieškoti nuostolių atlyginimo“.

Savaime čia nieko ypatingo nebūtų buvę ir šis nuostatas didelės reikšmės nebūtų turėjęs, jeigu dėl tam tikrų kontinentinės viešosios teisės konstrukcijos elementų, įsibrovusių į ją dar Didžiosios Prancūzų Revoliucijos metu ir iš ten perėjusią į Rusijos viešosios teisės konstrukciją, kuri ir Lietuvoje turėjo galios, nebūtų reikėję padaryti atitinkama konstitucinė chirurginė operacija, kuri čia ir yra daroma.

Kad asmuo savo neliečiamybei (savo asmens, savo subjektyvinių teisių, buto ir iš viso asmenybės status libertatis neliečiamybei) apginti, reaguodamas prieš jos įžeidimus, gali iš viso skųsti kaltininkus prokuratūrai ar atitinkamiems teismo organams ir kelti jiems dėl nuostolių ar kitokius ieškinius — tatai savaime suprantama ir nekonstitucionalizuojama, nes ir be to tatai abejonių ir ginčų nekelia: tatai sutvarkoma paprastaisiais baudžiamo ir civilinio proceso ir iš dalies kitais įstatymais. Tad kodėl gi čia tatai ypatingai pabrėžiama ir konstitucionalizuojama valdininkų atžvilgiu, jei to šiaip privatinių asmenų atžvilgiu nedaroma, nes tai yra elementarinė taisyklė, aiški ir be jos konstitucionalizavimo? Argi čia bet kurioms galimoms abejonėms pašalinti neužtektų bendrojo konstitucinio status egalitatis principo, pareikšto konstitucijos 10 §-fe, kad visi piliečiai yra lygūs prieš įstatymus? ar gi į šią lygybę

neieina ir valdininkai, įžeisdami asmenų neliečiamybę? Anglosaksų viešosios teisės sistemoje tatai yra taip, tačiau Europos kontinentinės teisės sistemoje tai nevisiškai taip.

Būtent Didžioji Prancūzų Revoliucija, organizuodama griežtą formalinį valdžios funkcijų (arba galių — „pouvoir") suskirstymą doktrinaliniu Montesquieu šablonu ir be to nepasitikėdama teismais dėl teisėtų konservatizmo ir jų „ancien regime'o" tradicijų, — buvo nustačiusi visišką administracijos ir jos agentų darbo nepareinamumą nuo teismo galios, palikdama tiktai hierarchiškai-tarnybinę jų darbų kontrolę, kurioje vėliau tam tikros, mums iš bendrojo konstitucinės teisės kurso žinomos, evoliucijos keliu išaugo nauja skirtinga teismo forma — administracinis teismas. Tačiau principas pasiliko ir nusistojo prancūzų ir kontinentinėje teisėje: administracija nuo bendrojo teismo nepareina. Tatai liečia ypatingai tarnybinę administracijos ir jos organų veiklą — formalinius administracinius aktus. Principiškai savaime tatai neliečia valdininkų nusikalstamųjų darbų ir nėra savaime visiškai aišku jų civilinės atsakomybės atžvilgiu.

Tačiau prasidėjusioje antrame Didžiosios Prancūzų Revoliucijos laikotarpy reakcijoje, kai buvo pradėta ruošti dirva Cezaristinei Bonaparte'o Imperijai ir buvo žymiai stiprinama Vyriausybė ir iš viso administracinis valstybės aparatas, kurio sutvarkymu, centralizavimu, drausmingumu ir lankstumu ypatingai buvo susirūpinęs Napoleonas, — šiuo atžvilgiu padaryta labai žymus žingsnis pirmyn. Rūpėjo visas administracinis aparatas išlaikyti centro vyriausybės rankose, kuriose būtų hierarchiškai sukoncentruota administracijos valdininkų ir drausmė ir priežiūra ir jų aktų kontrolė ir pagaliau net pati jų asmeninė atsakomybė prieš teismą už jų darbus, padarytus einant tarnybos pareigas, vadinasi — ir jų baudžiamoji bei civilinė atsakomybė.

Prancūzų anos gadynės viešoji teisė, iš vienos pusės šiai savo administracinei konstrukcijai pasiremdama formaliniu valdžios galių suskirstymo principu, keliančiu administracijos autonomiją ir pašalinančiu teismą nuo bet kurio kišimosi į administracijos veiklą ir į administracijos valdinikų darbus, iš antrosios — stiprindama administracijos, kaip vyriausybės jėgų aparato, autoritetą ir funkciją, padarė iš administracijos tikrąjį tarpininką tarp įstatymo ir valdinių.

Tai buvo administracinis valdymo rėžimas. Jis buvo pagrįstas šiuo samprotavimu: greta įstatymų leidimo ir teismo funkcijų esanti valstybinė „vykdomoji" funkcija; jos misija — įstatymų vykdymas; vadinasi — įstatymo imperatyvas nesąs betarpiškai į valdinį kreipiamas, jisai esąs vykdomas administracijos įsakymais, kreipiamais jau tiesiog į valdinius; įstatymus aiškiną ne patys valdiniai, bet tie valstybės organai, kurie turi jį vykdyti. Tokiu būdu įstatymo imperatyvas esąs vykdytinas autonominiu administracijos imperiumu, kurio vadelės yra vyriausybės rankose. Šiuo yra pagrįsta plati reglamentinė administracijos galia, skiriama įstatymams aiškinti, juos dėstyti ir jų vykdymą ruošti. Įstatymo veikimas esąs tarpinis, pereinąs per administracijos imperiumą; administracijos aktai — reglamentiniai ir individualiniai įsakymai — yra valdiniams privalomi, imperatyviniai. Valdiniai yra administracijos globoje, jie įstatymus mato ir junta per administracinių įsakymų akinius arba transmisijas.

Tai yra garsioji „tutelle administrative" sistema, iš dalies Prancūzų Revoliucijos, o ypač Cezaristinės Napoleono Imperijos padarinys ir palikimas. Valdiniams administraciniai aktai vykdomosios galios imperiumo titulu yra privalomi ir neginčytini, jie jiems atstovauja ir pavaduoja pačią įstatyminę teisės normą; negalėdami jiems priešintis, jie dėl jų teisėtumo tegali skųstis tik atitinkamo adminstracijos organo vyresnybei ir eventuališkai hierarchine tvarka aukščiau — iki vyriausybės (iš šių skundų, kurie buvo koncentruojami patariamojoje Valstybės Taryboje, vėliau ir išaugo administracinis teismas). Šiaip sutvarkytame administraciniame globos ir tarpininkavimo rėžime visa veiklioji galia koncentravosi vyriausybėje, kas ir buvo cezarizmo siekiama.

Tačiau per baudžiamąją ir civilinę valdininkų atsakomybę bendrasis teismas būtų galėjęs visdėlto kiek įsikišti į administracijos veiklą ir, veikdamas prokuratūros ar piliečių iniciatyva, būtų galėjęs netiesioginiai kontroliuoti šių organų darbų teisėtumą. Tatai būtų galėję žeminti administracijos autoritetą ir kiek paliesti jos autonomiją ir disponuojančios šią autonomiją vyriausybės galią. Tai būtų vieningame administraciniame rėžime, cezaristiniame imperiume — spraga. Šiai spragai užkimšti ir tapo iškeltas ir nustatytas principas, jog traukti administracijos valdininkai baudžiamojon ar civilinėn teismo

atsakomybėn už kuriuos nors jų darbus, padarytus einant tarnybos pareigas, tegalima tik atitinkamai jų vyresnybei sutikus ir leidus. Šiuo jų atžvilgiu buvo suvaržyta tiek prokuratūra, tiek nukentėję šiaip asmenys. Vadinasi — kai kildavo valdininko atsakomybės klausimas, tai pirma autonomiškai sprendė pati administracija, ar patraukimas tieson yra leistinas ar ne, ar tatai užgauna administracijos autonomiją, ar kenkia administracijos autoritetui ir politikai ar ne; ir tiktai pačiai administracijai politiškai tatai išsprendus ir leidus realizuoti teisminę jų atsakomybę — buvo galima kelti byla teisme ir teismui veikti.

Tatai buvo vadinama „administracinėmis garantijomis“, nes tatai buvo laikoma formalinio valdžios galių suskirstymo ir vykdomosios galios autonomijos apsaugos institucija.

Pačioje Prancūzijoje, nors administracinės globos sistema kad ir sušvelninta administraciniu teismu, principiškai išsilaikė, visdėlto „administracinių garantijų“ institucija vėliau tapo panaikinta. Tačiau iš Prancūzijos ši administracinės globos sistema drauge su „administracinių garantijų“ institucija tapo XIX amžiuje paskolinta daugelio kitų Europos kontinento valstybių, o ją pasiskolinusių tarpe buvo ir Rusų Imperija, kuri šiaip kitais atžvilgiais Didžiosios Prancūzų Revoliucijos sukurtajai viešajai teisei nepritarė, bet šią sistemą su jos ryškiomis institucijomis pasisavino, nes ji stiprino policinį valstybės valdžios momentą ir buvo carizmui ir jo biurokratinei konstrukcijai labai patogi, nors ji ten jokio ryšio su formaliniu valdžios funkcijų suskirstymu, absoliutinėje monarchijoje iš viso neįmanoma, neturėjo.

Lietuva, pasiskolinusi savo teisę iš Rusų Imperijos, kurios teritorijos dalimi ji iki Didžiojo Karo buvo, paveldėjo iš jos ir savo viešosios teisės elementus, kiek jie nebuvo aiškiai jos pačios naujai kuriamai teisei priešingi. Ar „administracinių garantijų“ institucija yra priešinga bendrajai liberališkai-demokratinei reprezentacinei santvarkai ypatingai tajai, kuri reiškiasi parlamentiniu kontinentinės lyties rėžimu, tatai savaime nėra aišku. Čia yra ryški tendencija visą galią sukoncentruoti reprezentaciniame parlamente, nuo kurio pareina ir visa administracija su pačia vyriausybe, — tad „adminstracinių garantijų“ šeimininku būtų kaip tik parlamentas. Todėl nepa-

naikinus „administracinių garantijų" expressis verbis, jos galėtų Lietuvoje ir toliau veikti. Tačiau šios „administracinės garantijos", tarnavusios Rusijoje carizmui, įgijo carizmo pavergtose šalyse blogą reputaciją ir tapo nepopuliarios. Tad norint jomis nusikratyti, buvo reikalinga tatai expressis verbis pareikšti, o jų neapykanta buvo tiek stipri, kad Steigiamasis Seimas rado reikalinga tatai pareikšti net pačioje konstitucijoje, nusistatęs užkirsti kelią joms ateity atgaivinti paprasto įstatymo leidimo tvarka.

Šitokia ir yra šio konstitucijos 18 §-fo kilmė ir prasmė: tai yra „administracinių garantijų" institucijos radikalinis konstitucinis panaikinimas.

26. Peticijos teisė 1922 m. konstitucijoje.

Lieka dar du „piliečių teisių" skyriaus §§-fai: 19 ir 20. 19 §-fas pavedamas peticijos teisei:

„K i e k v i e n a s p i l i e t i s t u r i p e t i c i j o s į S e i m ą t e i s ę".

Peticijos teisės pobūdis, kaip žinome, yra ginčytinas: vieni ją laiko politine teise, kiti šį jos pobūdį neigia. Iš vietos, kurią konstitucija šiai teisei skiria (greta liaudies iniciatyvos ir po „administracinių garantijų" panaikinimo), ir iš to, kad čia kalbama tiktai apie peticijas į Seimą, į vyriausiąjį politinį valdžios organą kontinentiniame parlamentarizme, tenka suprasti, kad konstitucija tai laiko politine teise. Ši teisė čia individualizuojama — suteikiama kiekvienam atskiram piliečiui asmeniškai ir nenurodoma jokių sąlygų nė formų jai vykdyti. Didelės politinės reikšmės ji mūsų laikais nebeturi, nes individuališkai vykdoma, ji iš viso silpnai veikia, o kolektyvinėms viešosios nuomonės manifestacijoms, veikiančioms politinį valdžios spaudimą, ryškesnės yra modernizuotos reiškimosi priemonės — periodinė spauda, mitingai, eisenos ir t. t. Tačiau ji gali būti sunaudota politiniams skundams, įskundimams (denunciacijoms) ir tuo pačiu parlamentinei vyriausybei ir administracijos kontrolei, kaip informacijų šaltinis.

27. Nelogingas demokratinei įstatymams leisti liaudies iniciatyvai vietos parinkimas 1922 m. konstitucijoje.

Įdomesnis yra 20 §, paskutinis mūsų dar neišžiūrėtas „piliečių teisių“ skyriaus §-fas. Jisai skamba šitaip:

„Piliečiai turi įstatymų iniciatyvos teisę: 25 tūkstančiai piliečių, turinčių teisės rinkti į Seimą, gali patiekti Seimui įstatyme nurodyta tvarka įstatymo sumanymą, kurį Seimas privalo svarstyti“.

Iš esmės tatai yra mums iš bendrojo konstitucinės teisės kurso žinoma t. vad. liaudies iniciatyva, demokratinio pusiau tiesioginio valdymo institucija — šveicariškos kilmės viešosios teisės institucija.

Šios institucijos įrašymas į „piliečių teisių“ skyrių — į viešąsias subjektyvines teises, kaip būtent individų teises, nėra logingas ir tikslus. Ji sudaro vieną svarbų esminį valstybės valdžios organizacijos elementą — vieną pusiau tiesioginio valdymo epizodą, liečiantį įstatymų leidimą. Jei ir būtų vieta ten, kur kalbama apie įstatymų leidimą, kaip valstybės valdžios funkciją. Tiesa, mūsų 1922 m. konstitucija toje savo daly, kuri liečia pamatinę valdžios organizaciją, yra suskirstyta ne valdžios funkcijų skyriais, bet pagrindinių funkcionalinių organų skyriais (nėra tam tikrų skyrių, kurie būtų pavadinti: „Įstatymų leidimas“, „Vykdomoji valdžia“ arba „Valdymas“, tiktai skyriai „Seimas“, „Vyriausybė“...), nors kai kur tolimesniuose skyriuose jau yra detalizuojama tam tikros kaip tik funkcijos. Visdėlto tatai, kad konstitucija pasirinko tokią, kad ir neišaiškintą iki galui, medžiagos klasifikacijos sistemą, kurioje gal buvo kiek sunku rasti tinkama vieta liaudies iniciatyvai įstatymų leidime, nepateisina šios iniciatyvos perkėlimo į „Piliečių teisių“ skyrių.

Tikru liaudies iniciatyvos organu yra ne individas, bet kolektyvas — teisinė tauta arba jos tam tikras reprezentacinis fragmentas — 250000 piliečių. Jeigu čia tektų kalbėti apie šią galią, kaip apie kieno subjektyvinę teisę, tai šios teisės subjektu būtų teisinė tauta, o ne individai. Šios viešosios galios perkėlimas iš teisinės tautos į jos narius — piliečius ir jos įterpimas į tų narių individualines subjektyvines teises yra taip pat

neloginga, kaip būtų neloginga Seimo galia ir funkcija perkelti į Seimo narių teisių skyrių ir formuluoti tatai, kaip Seimo narių subjektyvines teises. Žinoma — visa, ką daro Seimas, yra jo narių daroma, bet visdėlto valdžios organu ir atitinkamos galios ar kompetencijos subjektu, teisiniu veikėju, yra pats Seimas. Ir jo viešoji konstitucinė galia nėra subjektyvinė individualinių narių teisė.

Bet pagaliau pati konstitucija, įrašiusi įstatyminę liaudies iniciatyvą į piliečių teisių eilę, neišlaiko šiuo atžvilgiu tam tikros sistemos, nes analoginės liaudies iniciatyvos konstitucijai papildyti ar pakeisti, taip pat referendumo, kurį ji šiuo atžvilgiu numato, ji piliečių teisių skyriuje visiškai nemini. Tuo tarpu jei vienu atžvilgiu liaudies iniciatyva formuluojama kaip politinė subjektyvinė piliečių teisė, tai ir toji pati iniciatyva, nustatoma kitokiai funkcijai, konstitucijai keisti, turėtų gauti tą patį politinės teisės pobūdį dar labiau, nes konstitucijos keitime politinės galios momentas yra dar ryškesnis, negu paprastų įstatymų leidime. Visdėlto ten konstitucija to nedaro. Iš to mes aiškiai matome, kad 20 §-fo nuostato įrašymas į piliečių teises buvo padarytas tiktai todėl, kad šios konstitucijos klasifikacinėje sistemoje kitur jam nebuvo rasta tinkamos vietos, o kai liaudies iniciatyvoje konstitucijai keisti vieta buvo kitur rasta, nes yra atskiras skyrius, pavadintas „Konstitucijos keitimas ir papildymas" (konstitucijos XIV skyrius), tai jau į piliečių teises tatai liko neįrašyta.

Be abejo, pilietinės piliečių teisės momentas tiek liaudies iniciatyvoje, tiek referendume, tiek politiniame balsavime renkant Seimą, yra, bet šią teisę sudaro ne pati liaudies iniciatyvos, referendumo ar rinkimų institucija, tiktai dalyvavimas joje, teisė dalyvauti liaudies iniciatyvoje ar referendume, teisė dalyvauti rinkimuose ar balsavimo teisė. Tad norėdama paminėti konstitucionalizuojamas politines teises piliečių teisių skyriuje, konstitucija turėjo čia paminėti ir sutvarkyti piliečių dalyvavimą Seimo rinkimuose, liaudies iniciatyvoje ir referendume, kuriuos ji kitur numato, o ne pasirinkti vieną jos organizuojamų liaudies iniciatyvos formų ir pačią šios formos instituciją čia įdėti, visiškai čia net neminint piliečių dalyvavimo nė referendume, nė kitoje jos numatytoje liaudies iniciatyvos formoje, nė piliečių balsavimo teisės renkant Seimą.

Konstitucijos 20 § — tai yra redakcijos ir sistemos trūkumo reiškinys. Mes jį dar užtiksime, kalbėdami apie konstitucinę valdžios organizaciją ir apie tiesioginio valdymo šioje organizacijoje elementus.

28. Politinė balsavimo teisė Seimą renkant.

Čia, kadangi jau palietėme politines teises, tai nurodysime jųjų ryškiausiąją, savaime apimančią ir bet kurį piliečių dalyvavimą demokratiniame pusiau-tiesioginiame teisinės tautos valdyme. Mes ją randame suformuluotą konstitucijos skyriuje apie Seimą (III skyrius) sąryšy su Seimo konstrukcija, būtent — 24 §-fe. Tai yra piliečių balsavimo teisė renkant Seimą; ši politinė balsavimo teisė renkant Seimą, kaip matyti iš mūsų jau paliesto 20 §-fo ir iš konstitucijos 102 §-fo ir 103 §-fo 2 abzaco, kuriuose kalbama apie liaudies iniciatyvą, referendumą ir liaudies veto, sutampa su piliečių teise dalyvauti ir demokratiniame pusiau-tiesioginiame tautos valdyme. Drauge ši politinė piliečių teisė išsprendžia ir teisinės tautos sudėtį, nes teisinę tautą ir sudaro visi tie piliečiai, kurie kaip tik šią teisę, einant konstitucija, turi. Šią politinę teisę, kaip matyti iš konstitucijos turi visi

„pilnateisiai Lietuvos piliečiai, vyrai ir moterys, turintieji ne mažiau, kaip 21 metus amžiaus".

Amžiaus cenzas, kuris, kaip iš bendrojo kurso žinome, sudaro vienintelį cenzą, nepriештaraujantį demokratinei aritmetinei piliečių lygybei (nes visi gyvieji, jei tiktai jie anksčiau nenumirs, be jokios išimties visi lygiai ir automatiškai tam tikrą amžiaus ribą pasieks, o tiems, kurie anksčiau numirs, demokratinės skriaudos nėra, kadangi lygybė lavonų neliečia), tai iš tikrųjų yra tiktai psichiškai-socialinio ar politiškai-valstybinio subrendimo šabloniškas kriteriumas. Tad politinės teisės pripažįstamos visiems subrendusiems piliečiams, o kitaip sakant, teisinė tauta apima visą subrendusią gyvąją tęstinės tautos kartą.

Tiesa, iš teksto matyti, kad be amžiaus cenzo politinei teisei statoma dar antra sąlyga: visi subrendę piliečiai, bet tiktai „pilnateisiai" piliečiai. Kas tatai yra: „pilnateisiai"? Tiks-

laus šios sąvokos apibūdinimo konstitucija neduoda, tad reikia šis terminas interpretuoti bendromis sąvokomis. Kadangi kitoje vietoje konstitucija nustatė visų piliečių lygybę, tai principiškai jie visi yra „pilnateisiai", nes teisės atžvilgiu jokių piliečių kategorijų ir jokių privilegijuotų piliečių konstitucija nežino ir net tokį jų klasifikavimą draudžia (10 §). Tačiau baudžiamieji ir civiliniai įstatymai numato atsitikimus, kad asmeniui arba dėl kurio jo padaryto nusikalstamojo darbo teismo sprendimu atimama kurios teisės arba dėl kurių jo fizinių arba psichinių trūkumų jam skiriama globa, suvaržoma jo asmens ar turto teisė, neleidžiama jam pačiam naudotis turimomis teisėmis, teisiškai veikti ir pan. Tatai nėra piliečių kategorizavimas iš esmės, jų teisinis rūšiavimas, kuris prieštarautų konstitucijai, tiktai tam tikri faktų teisiniai padariniai, atsitiktiniai paliečią individus. Tokie šių padarinių paliesti individai, bent tol, kol jie yra šioje padėty, nėra „pilnateisiai". Juos čia 24 §-fe ir turi galvoje konstitucija: būdami tų atsitiktinių padarinių paliesti ir jais nenusikratę, jie teisinėje tautoje nedalyvauja ir nurodytų politinių teisių neturi.

29. Luomų panaikinimo, streiko laisvės ir mirties bausmės panaikinimo dekonstitucionalizavimas.

Šitaip bendrais bruožais yra 1922 m. konstitucijos tvarkoma vadinamųjų viešųjų subjektyvinių teisių arba, kaip jas konstitucija vadina, „piliečių teisių" problema. Be to, kai kurie šios atskiri problemos elementai, liečią ypač tai, kas vadinama ekonominėmis teisėmis („jus commercii") taip pat „asmenybės (ar pilietybės))pozityvu", yra išmėtyti keliuose tolimesniuose šios konstitucijos skyriuose.

Čia dar pastebėsime, kad šioje nuolatinėje konstitucijoje mes jau nerandame šių trijų principinių nuostatų, kuriuos tas pats Steigiamasis Seimas savo veiklos pradžioje buvo iškilmingai įrašęs į savo pirmąją laikinąją 1920. VI. 10. konstituciją, kaip tik į piliečių teisių skyrių. Tai yra: **a.** luomų panaikinimas, **b.** streiko laisvė ir **c.** mirties bausmės panaikinimas.

Dabar konstitucija luomų nė naikina, nė draudžia jiems gyvuoti, kiek jie dar yra gyvi, ji jų nežino ir jais nesidomauja; ji juos visiškai ignoruoja, bet nustačiusi griežtąjį piliečių

status egalitatis ji, žinoma, nenumato ir netoleruoja jokių tame ar kitame luome dalyvavimo arba iš viso jokiame luome nedalyvavimo teisinių padarinių, praeity jungiamų kaip tik su luomais. Tatai yra visai tikslu.

Tam tikroji „streiko laisvė" visiškai iškrito ne tiktai iš „Piliečių teisių" skyriaus, bet ir iš viso iš konstitucijos. Ar darbo su kapitalu kovose ginčo šalims bus leidžiama pačioms griebtis tam tikrų kovos ginklų, kaip streikai ar lokautai, ir patiems anarchiškai vesti tą kovą, neatsižvelgiant į viešąją gamybos funkciją, ar šiuos ginčus ims monopoliškai tvarkyti ir spręsti pati valstybė arba organizuos jų korporatyvinį sprendimą konciliacijos ir arbitražo metodais — tatai konstitucijos neprejudikuojama ir paliekama atvira.

Taip pat niekur jau konstitucijoje neminima mirties bausmės panaikinimas; mirties bausmės klausimas paliekama konstitucinio paprastų įstatymų leidėjo nuožiūrai.

Šių trijų nuostatų — luomų panaikinimo, streiko laisvės ir mirties bausmės — įrašymas į laikinąją 1920 m. konstituciją ir jų visiškas neminėjimas nuolatinėje 1922 m. konstitucijoje yra charakteringas nuotaikos evoliucijos simptomas. Abi šios konstitucijos — laikinoji 1920 m. ir nuolatinė 1922 m. — yra to paties Steigiamojo Seimo išleistos. Bet laiko atžvilgiu pirmoji yra artimesnė Didžiajam Karui ir revoliuciniam pokariniam masių judėjimui bei tajai racionalistinei demokratinei nuotaikai, kuri tada buvo viešpatavusi. 1922 m. šios nuotaikos karštis jau buvo kiek atšalęs ir socialinės grupės, kurios per atitinkamas politines partijas veikė Steigiamojo Seimo darbą, buvo jau kiek nuo pirminės nuotaikos atsigavusios ir ėmė kritiškiau žiūrėti į šios nuotaikos šūkius, o užtai labiau rūpintis savo socialiniais reikalais ir savo pamatinės ideologijos laimėjimo užtikrinimu. Todėl 1920 m. daug žymesnis buvo palinkimas į įvairius populiarius ar demagoginius šūkius, į griežtus liberališkai-demokratinius principus bei šablonus, paveldėtus iš netolimos praeities, kai tatai buvo jungiama su emancipacinės kovos romantika ir viltimi, o drauge daug ryškesnis buvo idealizmas ir teisingumo bei plataus žmoniškumo pamėgimas.

30. Konstitucinių garantijų sustabdymas.

Pagaliau, baigdamas konstitucinio viešųjų subjektyvinių teisių sutvarkymo analizę, nurodysiu dar į konstitucijos 32 §-fą, įdėtą į skyrių apie Seimą. Šis §-fas numato kai kurių piliečių teisių skyrium įrašytų ir mūsų jau išžiūrėtų „konstitucinių piliečių teisių garantijų“ „laikinąjį sustabdymą“ tam tikru konstitucinės valdžios aktu. Tatai gali būti padaryta tiktai šiais tame pačiame §-fe (32 §-fe) nurodytais atsitikimais: **a.** kilus karui, **b.** kilus ginkluotam sukilimui, arba **c.** kilus kitokiems pavojingiems neramumams valstybėje.

Lanksti bendroji „kitokių neramumų“ sąvoka yra tiktai kadrinė: kiekvieną sykį, kada konstitucinė valstybės valdžia norėtų pasinaudoti konstitucijos 32 §-fu, ji turi pati konstatuoti esamąjį „neramumą“ ir be to konstatuoti, kad jis yra „pavojingas“.

Pabrėžtina, kad leidžiama šios „konstitucinės garantijos“ tiktai sustabdyti, bet ne iš viso jos panaikinti, ir kad šis sustabdymas tegali būti tik „laikinas“, vadinasi — tiktai aprėžtas kuriuo nors terminu, kuris, kaip savaime suprantama, turi būti surištas su tomis aplinkybėmis, dėliai kurių tatai leidžiama daryti (karas, ginkluotas sukilimas, kitokie pavojingi neramumai valstybėje).

Laikinasis sustabdymas gali paliesti, kaip tatai 32 §-fe įsakmiai pareikšta, tas „konstitucines garantijas“, kurios nurodytos konstitucijos 11, 12, 14, 16 ir 17 §§-fuose, vadinasi — **a.** piliečio asmens neliečiamybę (11 §§), **b.** buto neliečiamybę 12 §), **c.** korespondencijos ir susižinojimo paslaptį (14 §), **d.** iš kataloginių „laisvių“: **aa.** žodžio ir spaudos laisvę (15 §), **bb.** susirinkimų laisvę (16 §) ir **cc.** draugijų ir sąjungų laisvę (17 §). Tatai reiškia, kad, šiam sustabdymui veikiant ir jo termino ribose, piliečio asmenybės status libertatis su visomis jo suėmimo ir jo suvaržymo garantijomis bei sankcijomis, kurias mes esame išžiūrėję, neveikia ir valdžios organų tiesioginio imperiumo nevaržo; taip pat valstybė organizuojamoje ir vykdomoje piliečių susižinojimo viešojo patarnavimo įmonėje gali šią savo veiklą panaudoti ir savo viešojo imperium'o tikslams; pagaliau konstitucinis įstatymų leidėjas gali laisvai įsikišti ir bet kaip sudrausti spaudą, kalbas, susirinkimus, draugijas ir

sąjungas, būdamas visiškai paliuosuotas nuo bet kurių šio atžvilgiu konstitucinių ribų (o rodos ne tiktai įstatymų leidėjas, bet su tam tikrais, 32 §-fe nurodytais rezervais, net ir vyriausybė).

31. Vyriausybės ir parlamento pariteto problema demokratizuotame parlamentarizme.

Išžiūrėsime dabar svarbiausią 1922 m. konstitucijos dalį, organizuojančią nuolatinę konstitucinę valstybės valdžią. Čia ypatingai turima galvoje tris šios konstitucijos skyrius: III-jį („Seimas"), IV-jį („Vyriausybė") ir V-jį („Teismas").

Kadangi konstitucinis valdžios rėžimas, šios konstitucijos nustatytas, yra aiškiai parlamentinis arba demokratiškai-parlamentinis ir kadangi parlamentarizmas, priešingai klasikinei demokratinei valdžios konstrukcijai, paremtajai griežtu funkcionalinių valdžios galių suskirstymu, kiek galima, išskiriančių jųjų kitos į kitą kišimąsi, yra pagrįstas nuolatiniu įstatymų leidžiamosios ir valdomosios (vykdomosios) galių bendradarbiavimu ir jųjų kaip tik kita kitos veikimu, tad mūsų analize mes du pirmuosius skyrius, III-jį ir IV-jį („Seimą" ir „Vyriausybę"), išžiūrėsime drauge, o V-jį („Teismą") — po to, skyrium.

Aš pavadinau 1922 m. konstitucijos nustatomą valdžios rėžimą d e m o k r a t i š k a i-parlametiniu. Šio pavadinimo priedas („demokratiškai") čia tinka todėl, kad principiškai ir iš savo kilminės esmės, parlamentinis rėžimas arba parlamentarizmas yra ne grynai demokratinis, bet kompromisinis — monarchiškai-demokratinis, kaip dviejų suvereninių veiksnių, valdovo ir tautos, kompromisinis sukombinavimas konstitucijos sutvarkytam nuolatiniam jų bendradarbiavimui valstybės valdžioje. Toks jis ir yra konstitucinėje monarchijoje, kur, net jam paėmus kontinentinę linkmę, jis visdėlto principe liko kompromisinis: čia parlamentas arba bent jo žemesnieji rūmai yra demokratinės struktūros, o vyriausybė — monarchinės struktūros arba tiksliau vyriausybė yra dvilypės struktūros: grynai monarchinės struktūros valdovas ir maišytos monarchiškai-demokratinės struktūros ryšio organas tarp valdovo ir demokratinių rūmų — ministerių kabinetas. Perkeltas į demokratinę respubliką ir taip sakant demokratizuo-

tas parlamentizmas netenka ano kompromisinio pobūdžio, nes vienas dviejų suvereninių veiksnių, valdovas, čia jau iškrito (tatai jau ima reikštis ir demokratinėje konstitucinėje monarchijoje, kur valdovas jau yra nustojęs suverenumo ir virto grynai konstituciniu įsteigtosios valdžios organu, nors čia visdėlto galima jame išžiūrėti tam tikros monarchizmo liekanos). Valdovo ersatz'as parlamentinėje demokratinėje respublikoje, respublikos prezidentas, jau yra visiškai nuo bet kurio monarchizmo pobūdžio nuvalytas ir jokio mažiausio skirtingo suverenumo nereiškia. Jisai vistiek, ar jis bus teisinės tautos ar parlamento renkamas, tirpsta tautos suverenume, vadinasi, yra demokratinis organas.

Jei čia, demokratizuotame respublikos parlamentarizme, dar tenka kalbėti apie kompromisinį bendradarbiavimą, besireiškiantį vyriausybės ir parlamento funkcionaliniame veikime, tai čia jau jokiu būdu nerasime dviejų suvereninių skirtingų veiksnių kompromiso, tiktai daugiausia kompromisinį bendradarbiavimą dviejų ar kelių vieno pamatinio suvereninio veiksnio organų, kurie visi pareina nuo vieno bendro pono arba bent visi iš jo vieningos galios yra kilę. Tad jei čia šitokioje parlamentarizmo pamatų konstrukcijoje mes imsime keisti kompromisinį ir paritetinį šių demokratinių organų („tautos organų") bendradarbiavimą jų hierarchizavimu, jų vieno kitam pavergimu, tai šiuo mes jokio suvereninio veiksnio neįžeisime, nes ar mes į hegemoniją pakelsime demokratinę vyriausybę ar demokratinį parlamentą, tatai vistiek principiškai tautos neužgaus.

Kitas būtų dalykas, jei mes tai darytume parlamentinėje konstitucinėje monarchijoje, čia keldami demokratinio parlamento hegemoniją ir jam pavergdami vyriausybę, mes būtume įžeidę monarchinį veiksnį, ir atvirkščiai — keldami monarchinės vyriausybės hegemoniją, mes būtume įžeidę demokratinį veiksnį. O kadangi konstitucinė parlamentarizmo lytis iš viso, kaip mes tatai žinome, rodo palinkimą kelti parlamento hegemoniją vyriausybei, — šį palinkimą ji paveldėjo dar iš XIX amžiaus konstitucinės monarchijos, kurioje po dirbtinio kompromiso priedanga buvo tęsiama senoji demokratijos kova su monarchizmu, — tai ši parlamentarizmo lytis, perkelta į demokratinę respubliką, demokratizuota, nerasdama šiam savo palinkimui jokio principinio pasipriešinimo iš vyriau-

sybės, nebeturinčios jokio autonominio titulo, kurį ji galėtų iškelti prieš parlamento titulą (nes jų abiejų titulas yra tas pats), šį savo palinkimą, tęsiamą inercijos svoriu, lengviau čia gali įgyvendinti.

Tad demokratiškai-parlamentariniame arba demokratizuotame parlamentiniame rėžime, žinodami parlamentizmo esmę ir jojo istorinę evoliuciją Europos kontinente, mes iš anksto galime tikėtis rasti jei ne visišką seimokratiją, tai bent ryškią parlamento hegemoniją parlamentui su vyriausybe bendradarbiaujant. Tai yra pirmoji premisa, kurią mes turėsime galvoje, vykdydami mūsų analizę. Kaip pamatysime, konkretūs analizo daviniai mums ją bendrais bruožais patvirtins.

Bet d e m o k r a t i š k a i-parlamentinis rėžimo pavadinimas yra čia pateisinamas dar kitokiu atžvilgiu. Principiškai toji demokratija, kuri parlamentarizme yra įtraukiama į kompromisą su monarchizmu, yra r e p r e z e n t a c i n ė. Reprezentacinėje demokratijoje, kaip mes iš mūsų bendrojo konstitucinės teisės kurso turime tvirtai žinoti, suvereninė tauta arba ją pavaduojanti teisinė tauta dalyvauja konstitucinėje valdžioje tiktai periodiškai kartojamu balsavimu renkant tautos atstovus (kompromisiniame parlamentarizme — renkant parlamentą arba bent jo demokratinius žemesniuosius rūmus). Veiklus valdžios vykdymas — imperiumo disponavimas — čia pavedamas ir monopolizuojamas tautos atstovybei, veikiančiai savo autonominiu nusistatymu, teisiškai tautos nevaržomu, kitaip sakant — veikiančiu t. vad. reprezentaciniu mandatu.

Šitas reprezentacinis atskirų tautos atstovų ir visos en bloc tautos atstovybės mandatas, perkeliąs ir koncentruojąs beveik visą demokratinę galią iš pačios tautos į jos atstovybę, sukombinuotas su parlamento hegemonija vyriausybei, ypatingai tada, kai vyriausybė yra nuvalyta nuo monarchinio titulo, demokratizuota, bet nesurišta tiesiog su tauta jos rinkimais, — intensifikuoja seimokratinį demokratizuoto kontinentinio parlamentarizmo pobūdį.

Kompromisiniame sename konstitucinės monarchijos parlamentarizme tautos atstovybė tai — parlamentas (žemesnieji rūmai); vyriausybė, turėdama formalų monarchinį titulą, neturi tautos atstovybės pobūdžio. Kai monarchinis titulas iš jos atimamas ir kai ji paverčiama tautos organu, ji reprezenta-

cinėje demokratijoje tiktai tada ir tiek galėtų jei ne visiškai išlaikyti, tai bent pretenduoti į paritetinę padėtį su parlamentu, kada ir kiek ji būtų taip pat, kaip parlamentas, sukonstruota, kaip betarpiška reprezentacinė tautos atstovybė. Tada būtų dvi paralelios tautos atstovybės, viena — įstatymams leisti ir antra — valdyti, abi reprezentacinės, ir tarp jųjų būtų darbo kompromisas gal su eventualiniu teisinės tautos arbitražu arba kad ir be jo. Šiuo keliu kai kurios demokratizuoto parlamentarizmo šalys ir nuėjo (ryškiausias pavyzdys — Vokiečių Veimaro konstitucija).

Bet jeigu, demokratizavus parlamentarizmą, reprezentacinės tautos atstovybės monopolis paliekama, kaip kad buvo konstitucinėje monarchijoje, parlamentui, o vyriausybė, netekusi paritetinio atskiro monarchinio titulo ir virtusi demokratine, nėra gavusi tiesioginio mandato iš tautos ir nesudaro betarpiškos tautos atstovybės, bet yra tarpiškai kilusi iš parlamento, vadinasi — iš pirminės betarpiškos ir monopolinės tautos atstovybės, tai logingai visa reprezentacinė demokratinė veiklioji galia koncentruojasi kaip tik parlamente, kaip tik jo reprezentaciniame mandate, virstančiame viso įsteigtosios valdžios veiklumo šaltiniu. Tatai intensifikuoja seimokratinį konstitucinio rėžimo pobūdį.

Prieš tai gali paveikti arba vyriausybės betarpiškas surišimas su teisine tauta, jai suteikimas taip pat tautos atstovybės titulo, arba parlamento reprezentacinio mandato pavertimas imperatyviniu (kaip pav. buvo Prūsuose einant 1920 m. konstitucija, kur veikė „Abberufungsrecht“, arba kaip kad yra Čekoslovakijoje, kur veikia atskirų atstovų teisminis partinis imperatyvinis mandatas), arba rezervavimas tam tikros veikliosios galios pačiai teisinei tautai, tuo būdu galinčiai arba įsikišti į parlamentinės tautos atstovybės veiklą arba ją neitralizuoti ir siaurinti savo betarpiška valdžios veikla. Toks parlamento mandato pertvarkymas imperatyvine kryptimi arba pusiau-tiesioginės demokratijos institucijų sukombinavimas su demokratizuotu parlamentarizmu, veikiąs prieš jo seimokratinius palinkimus, sudaro antrąjį parlamentarizmo demokratizavimo laipsnį.

Vadindami 1922 m. konstitucijos nustatomąjį konstitucinį valdžios rėžimą „demokratiškai-parlamentiniu“ — mes turi-

me galvoje abu šiuos jo demokratizavimo laipsnius — tiek jo pagrindimą vienlypiu demokratiniu titulu, rezervuojant tautos atstovavimo monopolį seimui, tiek jo sukombinavimą su pusiau-tiesioginės demokratijos institucijomis. Tad mes, analizuodami čia konstitucinę valstybės valdžios organizaciją, nustatytą 1922 m. konstitucijos, nepasitenkinsime Seimo ir Vyriausybės analize, bet drauge išžiūrėsime ir šios konstitucijos nustatomus pusiau-tiesioginio demokratinio valdymo reiškinius, nors jie yra kituose skyriuose paminėti. Taip pat valdžios organizacijai ir jos konstitucinei galiai pažinti mes drauge turėsime išžiūrėti be paprastų įstatymų leidžiamosios ir valdomosios („vykdomosios") funkcijos taip pat konstitucijos keitimo galią, kuri yra išskirta į atskirą funkcionalinį konstitucijos skyrių (XIV skyrius: „Konstitucijos keitimas ir papildymas").

32. Pusiau-tiesioginio demokratinio valdymo institucijos 1922 m. konstitucijoje.

Jau kalbėdami apie politines piliečių teises mes buvome minėję pusiau-tiesioginio demokratinio valdymo reiškinius šioje konstitucijoje. Dabar juos tiksliau žiūrėdami — mes 1922 m. konstitucijoje randame visas tris žymiausias šio valdymo institucijas, išsirutuliavusias ypač Šveicarų viešojoje teisėje ir praplitusias Jungtinėse Amerikos Valstybėse:

a. liaudies iniciatyvą,
b. referendumą ir
c. liaudies veto.

Liaudies iniciatyvą randame konstitucijos 20 ir 102 §§-fuose, referendumą ir liaudies veto — 103 §-fe. Visos šios institucijos liečia tiktai įstatymų leidimą ar konstitucijos keitimą, bet visiškai neliečia valdymo; vadinasi — administracinės liaudies iniciatyvos, administracinio referendumo arba administracinio liaudies veto — nėra. Į valdymą teisinė tauta jokiu atžvilgiu betarpiškai kištis savo veiklumu negali. Valdymo sritis yra Seimo ir Vyriausybės monopolizuojama.

Paprastų įstatymų leidimui yra taikoma tiktai konstitucijos 20 §-fo numatytoji liaudies iniciatyva. Tiek 102 §-fo numatytoji liaudies iniciatyva, tiek referendumas ir liaudies veto,

yra taikomi tiktai konstitucijai keisti ar papildyti. Vadinasi — pusiau-tiesioginė demokratija neįžengia ne tiktai į valdymą, bet išskyrus tiktai vieną liaudies iniciatyvą, ji neįžengia ir į paprastų įstatymų leidimą. Ji visomis trimis savo institucijomis reiškiasi tiktai konstitucijos keitime ar papildyme.

Liaudies iniciatyva paprastiems įstatymams leisti (konstitucijos 20 §) yra šitaip sutvarkoma:

„25 tūkstančiai piliečių, turinčių teisės rinkti į Seimą, gali patiekti Seimui įstatyme nurodyta tvarka įstatymo sumanymą, kurį Seimas privalo svarstyti".

Nebūdama sujungta su tiesioginiu įstatymų leidžiamuoju referendumu, kreipiama ne į pačią teisinę tautą, bet į reprezentacinį Seimą, kuris liaudies iniciatyva iškeltąjį sumanymą gali savo nuožiūra atmesti, neveikianti net ir tada referendumo, kuris galėtų patikrinti sumanymo atmetimą ir visdėlto jį prieš Seimą priimti, — ši liaudies iniciatyva iš viso yra silpna; didelės galios ji teisinei tautai nesuteikia. Ji yra labiau politinė, negu teisinė; kiek ji pajėgs paveikti Seimo vykdomąjį įstatymų leidimą, tatai pareina tik nuo to, kiek jautrus bus reprezentacinis Seimas į savo rinkikų nusistatymą, kiek energinga bus viešoji nuomonė, paremianti iškeltąją iniciatyvą, pagaliau pareis nuo to, kurių socialinių grupių reiškėjais bus tie 25000 piliečių, kurie bus sumanymą iškėlę. Kartais, žinoma, politinis momentas gali tokiai liaudies iniciatyvai suteikti labai didelio svorio ir ryškiai paveikti Seimo nusistatymą, bet formališkai ši iniciatyvos galia šitokioje jos konstrukcijoje nėra ryški.

Liaudies iniciatyva tiktai tada yra teisiškai energinga ir nusverianti Seimo galią, kada ji yra jungiama arba su betarpišku įstatymų leidžiamuoju referendumu, vadinasi, kada įstatymo projektas, iškeltas šios iniciatyvos keliu, pavedamas tiesiog balsuoti referendumu aplenkiant parlamentą, arba jungiamas su privalomu referendumu tuo atsitikimu, kai Seimas šios iniciatyvos projektą atmeta. Čia šito nė pėdsako nėra. Formališkai, teisiškai, reprezentacinė Seimo galia lieka sprendžiamoji, ji nėra paliesta.

33. Demokratinės pusiau-tiesioginio valdymo institucijos konstitucijai keisti ar papildyti 1922 m. konstitucijoje.

Kiek labiau išplėsta yra pusiau-tiesioginė demokratija konstitucijos keitimo ir papildymo srity. Tiesa — rašytosios konstitucijos sistemoje ši sritis yra kaip tik svarbiausia, nes joje ima reikštis steigiamoji galia, neaprėžtas imperiumas, galįs visokius teisės imperatyvus savo nuožiūra kurti. Tad pusiau-tiesioginė demokratija, kur ji būna įvedama, kaip reprezentacinės diemokratijos korektyvas, pirmiausia kaip tik šiai sričiai ir yra taikoma.

Čia šiuo atžvilgiu mes 1922 m. konstitucijoje randame ir liaudies iniciatyvą ir referendumą ir liaudies veto. 102 ir 103 konstitucijos §§-fų tekstai skamba šiaip:

102 §:

„Konstitucijos pakeitimo arba papildymo sumanymą turi teisės iškelti Seimas, Vyriausybė arba 50 tūkstančių piliečių, turinčių teisės rinkti į Seimą".

103 §:

„Iškeltąjį konstitucijos pakeitimo arba papildymo sumanymą priima Seimas $^3/_5$ visų atstovų balsų dauguma.

„Seimo priimtas Konstitucijos pakeitimas ar papildymas atiduodamas spręsti Tautai visuotinio balsavimo keliu, jei per tris mėnesius nuo jo paskelbimo dienos to pareikalaus Respublikos Prezidentas, arba ¼ dalis visų atstovų, arba 50000 piliečių, turinčių teisės rinkti į Seimą. Seimo priimtas Konstitucijos pakeitimas ar papildymas, dėl kurio tokio reikalavimo nebus patiekta, įgyja galios po trijų mėnesių nuo jo paskelbimo dienos.

„Seimo priimtas Konstitucijos pakeitimas ar papildymas laikomas yra Tautos atmestu, jei balsavime dalyvavo ne mažiau kaip pusė visų turinčių teisės balsuoti piliečių ir prieš pakeitimą ar papildymą pasisakė ne mažiau, kaip pusė balsavime dalyvavusių piliečių.

„Konstitucijos pakeitimas ar papildymas, kurį Seimas priima ⁴/₅ visų atstovų balsų daugumą, įgyja galios nuo jo paskelbimo dienos".

Iš šių dviejų §§-fų teksto matyti: **a.** kad ir čia liaudies iniciatyva nėra su referendumu jungiama; jei liaudies iniciatyvos iškeltąjį konstitucijos pakeitimo ar papildymo sumanymą Seimas atmes, tai tuo viskas ir baigta: joks referendumas čia nėra galimas, kad gelbėtų šį teisinės tautos sumanymą, prieš kurį yra nusistatęs Seimas; **b.** kad liaudies iniciatyva čia yra dar silpnesnė, negu paprastųjų įstatymų atžvilgiu, nes ten užtenka 25 tūkstančių piliečių iniciatyvai iškelti, čia gi jai iškelti reikia 50 tūkstančių piliečių; tiesa, tatai patarnauja konstitucijos nelankstumui, nes tai apsunkina jos keitimą palyginus su įstatymų leidimu, bet tatai ir teisinei tautai apsunkina konstitucijos veikimą; **c.** kad referendumas konstitucijai keisti yra tikrai fakultatyvinis sankcijos referendumas; jis yra sankcijos referendumas, nes jisai gali veikti tiktai tuos konstitucijos pakeitimus ar papildymus, kurie jau tapo Seimo priimti; jisai juos tvirtina, sankcionuoja, arba panaikina, atmeta; jisai yra fakultatyvinis, nes jis niekuomet neveikia ipso jure, bet tiktai tada, kada Seimo priimtasis konstitucijos pakeitimas ar papildymas yra Respublikos Prezidento, Seimo sąstato ¼-dalio arba 50000 piliečių vetuojamas; **d.** kad liaudies veto, kuris yra transliatyvinis, nes jisai perduoda Seimo priimtąjį konstitucijos pakeitimą ar papildymą visai teisinei tautai referendumu spręsti, yra sukonstruotas lygiai taip pat, kaip konstitucinė liaudies iniciatyva — reikalingas 50000 piliečių pareiškimo.

Be to, čia konstitucionalizuojama ir tam tikros šio sankcijos referendumo ir liaudies veto teisinės sąlygos. Jos yra gana įdomios, ypač referendumo atžvilgiu: nors šis referendumas yra, kaip esame sakę, sankcijos referendumas, nes jisai tvirtina arba atmeta Seimo priimtąjį konstitucijos pakeitimo ar papildymo projektą, bet jis yra konstruuojamas labiau neigiamai, kaip absoliutinis veto, negu teigiamai, kaip sankcija. Būtent jo pagrindan dedama tautos pritarimo (tacitus consensus) prezumcija, ir patikrinama ne tasai pritarimas, kuris yra prezumuojamas, bet pasipriešinimas. Šiam pasipriešinimui jokios kvorumo ir daugumos sąlygos nestatomos: jei referendume dalyvaus mažesnis piliečių skaičius, negu konstitucijos numaty-

tas kvorumas, tai tatai nereiškia, kad konstitucijos pakeitimas tautos pritarimo negavo; atvirkščiai — jei kvorumo nėra arba net jeigu niekas nedalyvautų referendume, tai tatai kaip tik reikštų, kad pritarimas, pasiremiant tacitus consensus prezumcija, esąs įrodytas net tada, jeigu visi dalyvavę referendume būtų pasisakę prieš Seimo priimtąjį pakeitimą. Kvorumas reikalingas tik tam, kad galėtų veikti projekto atmetimas; šiam atmetimui, o ne pritarimui, reikalaujama absoliutinė referendume dalyvavusių dauguma esant kvorumui.

Kai dėl transliatyvinio liaudies veto (apeliacijos protesto), lygiai kaip dėl Respublikos Prezidento arba Seimo opozicijos tokio pat veto, tai tenka pastebėti šios charakteringos teisinės sąlygos: **a.** šis veto ar apeliacija, sudarąs fakultatyvinio referendumo sąlygą, iš viso yra galimas tiktai tada, kada konstitucijos pakeitimas ar papildymas yra Seimo priimtas kad ir kvalifikuota $^4/_5$-dalių dauguma, vadinasi — kada už jo priėmimą Seime pasisakė dauguma tarp 3 ir 4 penktadalių viso Seimo personalinio sąstato: jei nėra $^3/_5$, tai pakeitimas ar papildymas iš viso nėra Seimo priimtas; jei yra $^4/_5$ arba daugiau, tai priėmimas yra galutinis ir jokio veto (apeliacijos) bei jokio referendumo jau būti negali; **b.** Seimo primtas konstitucijos pakeitimas ar papildymas visuomet yra skelbiamas, net tada, kada jisai gali būti vetuojamas ir referendumu tikrinamas; tiktai pastaruoju atžvilgiu, vadinasi, kada jisai gali būti vetuojamas, jojo įsigalėjimas sustabdomas tam laikui, per kurį gali būti pareikštas veto, o jei veto bus pareikštas, tai dar ikitol, kol nebus atliktas referendumas ir nepaaiškės referendumo padariniai, kurie arba jį visiškai panaikins arba jį sutvirtins; **c.** veto (protestas) yra aprėžtas trijų mėnesių termino, skaitomo nuo Seimo priimtojo pakeitimo ar papildymo paskelbimo.

Išanalizavus šias pusiau-tiesioginės demokratijos institucijas konstitucijai keisti ar papildyti, tenka konstatuoti, kad ir šiuo atžvilgiu jos nėra energingos: 50000 piliečių skaičius yra gana žymus, ypač Lietuvoje; liaudies iniciatyva yra silpna; pritarimo prezumcija, dedama referendumo pamatan ir reikalaujanti įrodyti ne tautos pritarimą, bet tautos pasipriešinimą, daro šį „sankcijos“ referendumą labiau „patikrinimo“ referendumu.

34. Seimas, kaip tautos atstovybė, ir Seimo narių mandatų pobūdis.

Prieš išžiūrėdami Seimo ir Vyriausybės funkcionalinę galią, kuri apima visą politinės valstybės galios sritį konstitucijos ribose, išskyrus tiktai tai, kas, kaip čia esame matę, rezervuojama teisinei tautai, mes dar pirma išžiūrėsime pačią Seimo ir Vyriausybės konstrukciją.

Kaip jau esame matę iš konstitucijos 2 §-fo ir kaip tatai matyti iš konstitucijos III skyriaus, pavadinto „Seimas", Seimas vienas ir sudaro konstitucinį Lietuvos parlamentą, vadinasi, ši konstitucija nustato vienerių rūmų parlamentą. Šis vienerių rūmų parlamentas arba „Seimas" yra teisinės tautos renkamas

„visuotiniu, lygiu, tiesioginiu ir slaptu balsavimu, proporcingąja rinkimų sistema" (23 §-fo 1 sakinys).

Šios klasikine tapusios balsavimo formulės ir proporcinės rinkimų sistemos ribose tikslesnę rinkimų tvarką nustatyti konstitucija paveda paprastajam įstatymui, kuriam ji paveda ir atstovų skaičių nustatyti (23 §-fo 2 sakinys).

Kaip iš bendrojo kurso žinome, vadinamoji proporcinė rinkimų sistema arba proporcinis atstovavimas, kuris yra labiau išsiplėtęs Europos centre ir rytuose, negu vakaruose, ir labiau jaunose demokratijose, negu senose, nevisiškai atitinka klasikinės demokratijos principus, kuriais tauta, teritorinė tauta, yra kiekybiškai-individualistinės konstrukcijos lygių individų masė, jųjų kolektyvas, veikiąs skaičiumi. Einant šiuo klasikiniu kiekybiškai-individualistiniu principu, paveldėtu dar iš prademokratinės suvereninių individų teorijos, bet kuri piliečių-balsuotojų grupė bet kuris rinkikų vienetas — nėra kas kita, kaip vieningos tautos sektorius (dalmuo), kuris vietoje pareiškia tautos valią, bet pats jokios individualybės neturi ir nesudaro ir tuo pačiu jokios skirtingos savo valios nepareiškia ir s a v o atstovybės nesteigia. Tokie grynai teritoriniai-vieningos tautos sektoriai tuo pačiu neturėtų būti skirstomi tam tikromis grupėmis, atstovaujamomis „proporcingai". Jųjų „proporcingas" atstovavimas bendrajame valstybės organe, parlamente, nesuteikia šiam parlamentui

sociokratiškai-federacinį pobūdį, daro jį ne vieningos demokratinės tautos, bet socialinių grupių organu, socialinių grupių, kurias aptarnauja politinės partijos. Proporcinio atstovavimo principas, išplėsdamas partingumą parlamente, gilindamas jo partinę diferenciaciją, drauge išplečia ir atstovų imperatyvinio mandato tendenciją, suteikdamas šiam mandatui partinį pobūdį. Tačiau 1922 m. konstitucija šių išvadų iš proporcinio atstovavimo nedaro ir partinio imperatyvinio mandato neįteisina; tiesa, šias išvadas praktikoje padarė pati konstitucijos logika: partinis imperatyvinis mandatas ėmė reikštis, bet kontrabandiniu metodu — parašais in blanco. Atvirkščiai — pati konstitucija ne tiktai šių išvadų nepadarė, bet teisiškai sujungė šią proporcinio atstovavimo organo konstrukciją su klasikine demokratine konstrukcijos formule, pareikšdama 22 §-fe:

„Seimą sudaro Tautos atstovai".

Vadinasi, Seimo narių kolektyvas atstovaująs tam tikromis proporcingai išrinktomis frakcijomis organizuotoms politinėms partijoms, teisiškai laikomas vienlype Tautos atstovybe. Tatai formališkai, teisiškai nutraukia bet kurį teisinį mandatinį atstovų ryšį su tomis grupėmis arba partijomis, kurioms jie „proporcingai" atstovauja. Tačiau šis rinkimais ir būtent periodiniais rinkimais nustatomas jųjų mandatas, kuris teisiškai nėra imperatyvinis, yra reprezentacinis ne tiktai jųjų proporcingai atstovaujamų piliečių-rinkikų grupių arba politinių partijų atžvilgiu, bet ir pačios tautos atžvilgiu. Tatai yra kategoringai pabrėžta konstitucijos 36 §-fe:

„Atstovai vadovaujasi tik savo sąžine ir negali būti jokių mandatų varžomi".

Tatai reiškia, kad jie negauna ir negali iš nieko gauti jokių įsakymų, nurodymų ar instrukcijų, bet tatai taip pat reiškia, kad jie negali būti dėl savo veikimo nė rinkikų grupių, nė visos tautos atšaukiami — nė skyrium, nė en bloc. Iš tikrųjų mes konstitucijoje mandatų iš atstovų atėmimo rinkikų ar partijų valia arba Seimo paleidimo referendumu nerandame. Vienintelė mandatinė jų atstovavimui sankcija, kaip kad to reikalauja pati reprezentacinio demokratinio mandato teorija, reiškiasi periodiškai kartojamais rinkimais. Šiaip gi periodinių rinkimų

arba Seimo kadencijos ribose „tautos atstovai“ veikia savo asmeniniu nusistatymu — „savo sąžine“, kaip kad sako konstitucija.

Tiesa, šią vienintelę teisiškai-mandatinę Seimo narių veiklos sankciją, reiškiamą jų periodiniais rinkimais, konstitucija mėgina kiek sustiprinti, ypač dviem metodais: a. ji nustato trumpą trijų metų Seimo kadenciją (25 §-fo 1 abzacas); mes žinome, kad juo trumpesnė yra reprezentaciniu mandatu veikiančio organo kadencija, juo ryškiau kyla imperatyvinis šio mandato momentas, nes visuomet kadencijos pradžioje atstovai jaučiasi laisvesni ir mažiau atsižiūri į rinkikų nusistatymą, o juo labiau artėja kadencijos galas ir naujų rinkimų laikas, kada teks atsiskaityti iš savo darbo ir atsiduoti naujam rinkikų sprendimui, juo labiau jie ima nervintis ir savo elgimąsi derinti su rinkikų nuotaika ir pageidavimais, kad jiems patikus būtų iš naujo išrinkti; tad juo trumpesnė bus iš viso kadencija, juo ryškiau atstovų darbą veiks rinkikų nusistatymas, b. konstitucija numato Seimo paleidimą kadencijos ribose (52 §), pavesdama tatai Respublikos Prezidentui; nors, kaip dar pamatysime, šioje konstitucinėje santvarkoje ši Seimo paleidimo institucija ypatingu griežtumu nepasižymi ir Seimui perdaug pavojinga nėra, bet visdėlto teisiškai Seimo paleidimo galimumas visuomet yra, o tatai daro, kad Seimas visdėlto negali būti visiškai tikras, kad jisai išsilaikys iki teisinio kadencijos termino ir kad jo nariams neteks anksčiau prieš rinkimus stoti; tatai be abejo turi juos kiek varžyti ir silpninti reprezentacinį jų mandato pobūdį imperatyvinio pobūdžio naudai; tiktai dėl Seimo paleidimo institucijos silpnumo, kurį mes dar toliau pažinsime, perdėti šios institucijos reikšmės bent siuo atžvilgiu netenka. Vadinasi, teisiškai Seimas yra grynai reprezentacinis su gana silpnai išplėstu imperatyviniu atstovų reprezentacinio mandato pobūdžiu.

Savo reprezentacinio mandato srity Seimas savo veikloje, ypač paprastų įstatymų leidime ir valdyme, nėra, kaip esame matę, nukonkuruojamas ir teisinės tautos, kuriai šioje srity pavedama tiktai silpna įstatymų iniciatyva be jokios teisiškai sprendžiamosios galios. Jam veikiant savo laisvu nusistatymu vienintelė jo veiklos sprendėja yra, kaip sako konstitucija, atstovų „sąžinė“. Šią atstovų sąžinę konstitucija mėgina suvaržyti atstovų priesaika arba iškilmingu pasižadėjimu,

šiuo stengdamasi sutvarkyti atstovų laisvąjį nusistatymą. Šiam reikalui konstitucija paveda 35 §-fą.

Priesaika turi paveikti tikinčiųjų atstovų tikybinį jausmą, o iškilmingas pasižadėjimas — netikinčiųjų bent garbės pajautimą, ir surišti šiuos jųjų jausmus, laikomus vyriausiais ir brangiausiais žmogaus jausmais, su tam tikrais priesaikos ar pasižadėjimo formulės principais, turinčiais vadovauti atstovų nusistatymui ir veiklais Seime. Šie priesaikos ar pasižadėjimo formulės principai yra šie trys: **a.** Lietuvos Respublikai ištikimybė; **b.** Lietuvos Respublikos įstatymų saugojimas ir **c.** sąžiningas „Tautos atstovo įgaliojimų" vykdymas, kitaip sakant — sąžiningas konstitucinių jo pareigų ėjimas. Žinoma, šių principų interpretacija, jų derinimas su konkrečiais klausimais, kurie yra Seimo sprendžiami, jų konkretus turinys ir išraiška Seimo darbe — tai subjektyviškas, tai asmeninių sąžinės imperatyvų dalykas. Ši priesaika ar pasižadėjimas reikalaujama iš kiekvieno atstovo jam pradedant eiti savo pareigas Seime; atsisakymas prisiekti ar pasižadėti arba bet kurių rezervų į priesaiką ar pasižadėjimą įnešimas veikia mandato nutraukimą.

35. Parlamento ir vyriausybės galios titulas konstitucinėje monarchijoje ir demokratinėje respublikoje.

Jau iš to, ką mes ikišiol esame apie Seimą sužinoję, mes galėjome įsitikinti, kad Seimas yra galingas konstitucinės valdžios organas. Demokratiškoje respublikiškoje valstybės formoje jojo reprezentacinis pobūdis jį apsaugoja nuo teisinės tautos intervencijos, nuo kurios jisai pareina tiktai per periodinius jo narių rinkimus ir kurios tiesioginiu veikimu jisai gali būti nukonkuruotas, ir tai tiktai siaurose ribose, tiktai konstitucijos keitimo bei papildymo funkcijoje, bet ne paprastų įstatymų leidime ir valdyme, kuriuose teisinė tauta jokios sprendžiamosios galios neturi. Dar ryškiau aiškėja Seimo galia išžiūrėjus vyriausybės konstrukciją ir josios organizacinį bei funkcionalinį santykį su Seimu.

Mes jau anksčiau buvome nurodę, kad kompromisinėje konstitucinėje monarchijoje, kurios tipingu rėžimu yra parlamentarizmas, parlamentas (arba bent jo žemesnieji rūmai, kurie yra pagrindiniai) veikia tautos suvereniteto titulu, vy-

riausybė gi yra monarchinės kilmės; tiesa, parlamentarizmas į šios konstrukcijos vyriausybę įveda parlamentinį ministerių kabinetą, kaip darbo ir drauge ryšio organą, kompromisiškai jungiantį abiejų titulų reiškimąsi valdžios darbe; bet visdėlto ir šis parlamentinis kabinetas savo titulą turi formališkai iš karaliaus, o ne iš vieno parlamento pasitikėjimo, ir be to per karalių gali apeliuoti prieš parlamentą tiesiog į pačią tautą, nuo kurios pareina parlamentas. Šis karališkasis vyriausybės titulas ir jos šiuo titulu santykiavimas su pačia tauta darbo kompromisui nustatyti apsaugoja čia vyriausybę nuo reprezentacinio parlamento hegemonijos valdžioje ir veikia jos paritetą su parlamentu.

Bet kai šis titulų dualizmas, charakteringas konstitucinei monarchijai, pakeičiama demokratiniu titulo monizmu, ypač demokratinėje respublikoje, tai vyriausybės padėtis ir iš viso abiejų šalių (parlamento ir vyriausybės) santykis kompromise kinta. Parlamentas savo titulą išlaiko tą patį, kurį jis jau konstitucinėje monarchijoje buvo turėjęs. Bet vyriausybė?..

Jei ši konstrukcijos demokratizacija reiškiasi demokratine monarchija, tai vyriausybė perdaug nenukenčia, nes šioje konstrukcijos formoje vyriausybė kad ir nebeturi monarchinio suvereniteto titulo, nes pats valdovas jau yra nuo suverenumo taip sakant nuvalytas ir virsta grynai konstituciniu įsteigtosios valdžios organu, bet savo demokratinį tautos reprezentanto titulą jisai gauna ne iš konstitucinio tos pačios organo parlamento, bet tiesiog iš konstitucijos arba iš tautos per konstituciją, o tuo pačiu demokratiškai-karališkoji vyriausybė lieka formališkai lygi parlamentui.

Demokratinėje reprezentacinėje teorijoje konstituciniai tautos reprezentantai veikia jiems tautos valios delegavimu. Šis delegavimas gali būti dvejopas: arba mandatinis, būtent reprezentaciniu mandatu, numatančiu teisinės tautos atliekamus ir periodiškai kartojamus rinkimus, arba tiesioginis konstitucinis, iš anksto ir tvirtai konstitucijoje užfiksuotas ir nebereikalingas jokio veiklaus teisinės tautos įsikišimo. Demokratinėje monarchijoje karaliaus reprezentacinis titulas kaip tik ir yra toksai, pagrįstas tiesioginiu konstituciniu delegavimu: čia karalius yra tautos reprezentantas, bet jis toks yra konstitucijos nuostatu, ipso jure, be jokių rinkimų; jam ši galia yra deleguota pačios steigiamosios valdžios per konsti-

tuciją. Tad jisai ir jojo vyriausybė yra lygūs parlamentui, kuris taip pat yra tautos reprezentacinis organas — kiekvienas savo srity; konstitucija gali nustatyti kompromisinį jųjų bendradarbiavimą, reiškiamą ypač parlamentiniu rėžimu, be jokio ypatingo vyriausybei pavojaus.

Tam tikra prasme karališkai-demokratiškosios vyriausybės reprezentacinis (delegavimo) titulas gali būti net stipresnis, negu parlamento, reikalingo periodinių rinkimų. Tiesa, periodiniai rinkimai, kurie parlamento galios delegavimą daro pusiau-madatiniu, politiškai demokratijoje jam suteikia gal kiek didesnio autoriteto, nes šiuo jojo ryšis su teisine tauta yra gyvesnis, negu reprezentanto, veikiančio tiesioginiu konstituciniu delegavimu, ir ši parlameto padėtis yra artimesnė tiesioginei demokratijai, kurioje tautos momentas yra ryškesnis, o demokratijoje tatai kaip tik yra laikoma autoritetinga; bet visdėlto teisiškai tvirtesnė yra reprezentacija, kuri mandatinio pobūdžio neturi ir yra be rinkimų, ypač be periodinių rinkimų, steigiama. Bet jau demokratinėje respublikoje konstitucinės delegacijos principas, kurį mes demokratinėje monarchijoje užtinkame, politiniams organams nėra taikomas; jis čia išnyksta. Tam tikra prasme jisai yra taikomas tiktai teismo organams, kurie nėra politinės galios organai, bet ir čia konstitucinio galios delegavimo konstrukcija nėra tokia pati, kaip demokratinės monarchijos karaliaus atžvilgiu. Demokratinėje reprezentacinėje respublikoje konstitucinės galios politiniams organams delegavimas yra visuomet mandatinis — reprezentaciniu mandatu, steigiamu rinkimais. Išimtys šiuo atžvilgiu ima demokratijoje reikštis tiktai aukštesniųjų parlamento rūmų konstrukcijoje; pav. Rumunijoje, nors tai nėra respublika, konstitucinės galios delegavimas taikomas tam tikrajai senatorių ipso jure ir ex officio kategorijai; tačiau Rumunijoje, kaip Belgijoje, iš dalies Airijoje, aukštesnieji rūmai iš viso kiek nukrypsta nuo klasikinių demokratinės konstrukcijos principų.

Kad demokratinėje reprezentacinėje respublikoje, kurioje konstitucinių organų reprezentacinė galia nustatoma mandatiniu delegavimu, rinkimais, kad ten tarp vyriausybės ir parlamento būtų išlaikytas paritetas — reikalinga, kad arba būtų išlaikytas griežtas valdžios funkcijų suskirstymas, kuris vyriausybei ir parlamentui paveda skirtingas veikimo sritis

su minimaliniu jų bendradarbiavimu, kaip kad yra prezidentiniame rėžime Amerikoje, — bet parlamentarizme to nėra, — arba, jeigu organizuojama jųjų nuolatinis bendradarbiavimas, reikalinga, kad jųjų reprezentacinis titulas, jųjų mandatinis delegavimas, būtų lygus: tatai ir yra pasiekiama ten, kur parlamentarizme tiek parlamentas, tiek respublikos prezidentas yra teisinės tautos renkami; tada tiek parlamentas, tiek prezidentas yra tautos reprezentantai tuo pačiu lygiu mandatinio delegavimo titulu. Kur to nėra, kur vyriausybė prezidento asmeny negauna iš tautos delegavimo, bet yra reprezentacinio parlamento skiriama ar renkama, ten demokratijoje iš karto vyriausybės autoritetas, palyginus su parlamento autoritetu, pažeminamas ir tatai jau savaime sudaro jos pavergimui premisą; tiesa, kartais tam tikromis dirbtinių konstitucinių institucijų priemonėmis mėginama visdėlto vyriausybės paritetas gelbėti, jis išlaikyti; bet visdėlto šios premisos logika veikia , visiškai ji nugalėti ir paraližuoti sunku ir vyriausybei pavergimo pavojus lieka.

36. 1922 m. konstitucijos svyravimai vyriausybės su Seimu pariteto klausimu.

Šiuo atžvilgiu Lietuvos 1922 m. konstitucija, šabloniškai sekdama kontinentinio parlamentarizmo palinkimus, ne tiktai šią premisą nustatė, pavesdama Respublikos Prezidento išrinkimą Seimui ir surišdama jo kadenciją su Seimo kadencija, bet dar ją sustiprino ir pagilino tuo, kad tiktai vienam Seimui pripažino reprezentacinį tautos atstovavimo titulą. Tiesa — pačioje konstitucijos pradžioje, kurią mes jau esame išžiūrėję, yra lyg nurodymas į šitokį ir vyriausybės titulą; jei būtent 1 §-fo 2 abzace sakoma: „Suvereninė Valstybės Valdžia priklauso Tautai" ir tuoj betarpiškai po to 2 §-fe pareiškiama: „Valstybės Valdžią vykdo Seimas, Vyriausybė ir Teismas", tai iš šio lyg būtų galima padaryti loginga išvada, kad vyriausybė, paminėta greta Seimo ir greta jo vykdanti Tautai priklausančią valdžią, tuo pačiu pripažįstama tiesioginiu reprezentaciniu tautos organu, veikiančiu tuo pačiu betarpišku titulu, kaip kad Seimas. Šios interpretacijos naudai galėtų kalbėti dar toji aplinkybė, kad iš Respublikos Prezidento ir Ministerių Kabineto narių, sudarančių drauge vyriausybę, konstitucija taip pat, kaip iš Seimo narių, rei-

kalauja priesaikos ar iškilmingo pasižadėjimo (42 ir 58 §§); konstitucinės priesaikos ar pasižadėjimo reikšmę, kaip reprezentacinio pobūdžio žymės ir kaip jo sutvarkymo veiksnio, mes jau esame išaiškinę.

Tad galima būtų iš karto pamanyti, kad vyriausybės reprezentacinis titulas yra išlaikytas, o Respublikos Prezidento išrinkimo pavedimas Seimui, kuris pats yra betarpiškai teisinės tautos renkamas, dar nedaro prezidento, kaip vyriausybės viršūnės, paties Seimo organu, o sudaro tiktai netiesioginį jo rinkimą dviem laipsniais, visdėlto einantį iš teisinės tautos: šia prasme Seimo nariai būtų tautos atstovais Seime ir drauge tautos išrinktais Prezidento rinkėjais. Žinoma, ir šitokioje interpretacijoje prezidento reprezentacinis titulas būtų nuoseklioje demokratijoje kiek žymesnis, negu Seimo, nes tiesioginiai rinkimai sudaro artimesnį atstovavimo rūšį, negu rinkimai dviem laipsniais, o demokratijoje šio ryšio artimumas daug sveria atstovų autoritetui. Bet taip galvojant ir bet kurį iš betarpiškų tautos reprezentantų einantį tolimesnio rinkimo ar skyrimo aktą laikant demokratiniu pačios tautos atstovavimo reiškiniu, reikėtų ir bet kuris žemiausias priklausomas valdininkas laikyti tautos atstovu.

Nepaisydama 2 §-fo nuostato ir vyriausybės narių priesaikos reikšmės ir paneigdama tą Respublikos Prezidento rinkimų interpretaciją, kuri leistų šiuos rinkimus laikyti pačios teisinės tautos atliekamais dviem laipsniais ir dėliai to laikyti Prezidentą taip pat tautos atstovu, 1922 m. konstitucija griežtai ir kategoringai suteikia „tautos atstovų" titulą tiktai Seimo nariams, jiems vieniems, betarpiškai teisinės tautos renkamiems (22 §: „S e i m ą s u d a r o t a u t o s a t s t o v a i"); jie vieni šį vardą turi, vieni šiuo titulu naudojasi — Seimas yra monopolinė tautos atstovybė konstitucinėje valdžioje, joks vyriausybės veiksnys nėra šiuo vardu pavadintas. Šis tautos atstovavimo monopolis iš karto kelia reprezentacinio Seimo demokratinį prestižą ir autoritetą valdžioje. Konstituciniais valdžios organais be jo dar yra vyriausybė ir teismas, bet šių organų tarpe titulo lygybės nėra, nes tik vienas jųjų yra suvereninės tautos reprezentantas, o kiti iš jo yra kilę. Kad 22 §-fo pareiškimas, monopolizuojąs tautos atstovų titulą vieniems Seimo nariams, nėra tiktai šiaip sau išsitarimas be gilesnės reikšmės, negriaunąs prezumcijos, kylančios iš 2, 42 ir 58 §§-

fų, bet yra tikslu ir sąmoningai suderintas su konstitucinės valdžios konstrukcija, iš kurio tenka ir atitinkamos teisinės išvados daryti, — tą mums patvirtina ir konstitucijos nuostatai, liečią vyriausybės struktūrą ir jos funkcionalinę padėtį santyky su Seimu.

37. Seimui Respublikos Prezidento rinkimų pavedimo padariniai.

Vyriausybę, kaip sako konstitucijos 40 §, sudaro Respublikos Prezidentas ir Ministerių Kabinetas; tatai yra tipinga kombinuotos parlamentarizmo vyriausybės konstrukcija: vienasmeninis prezidentas (konstitucinėje monarchijoje — valdovas, karalius), vyriausybės viršūnė, valdomosios funkcijos reiškėjas, ir kolegialinis ministerių kabinetas, darbo organas, surišamas pasitikėjimu su parlamentu.

Respublikos Prezidentas yra Seimo renkamas (41 §-fo 1 abzacas). To paties 41 §-fo 2 abzacas gana smulkiai šį rinkimą reglamentuoja:

„Respublikos Prezidentas renkamas slaptu balsavimu absoliutine atstovų balsų dauguma. Jei du kartu balsuojant nei vienas kandidatas negautų absoliutinės atstovų balsų daugumos, tad Respublikos Prezidentas renkamas iš dviejų kandidatų, gavusių daugiausia balsų, ir išrinktu laikomas tas, kuris gaus daugiau balsų. Jei abu kandidatu gautų lygų skaičių balsų, išrinktu laikomas vyresnio amžiaus kandidatas".

Nežiūrint į tą smulkią prezidento rinkimų reglamentaciją, vėliau pasirodė, kad visdėlto ji nėra užtenkamai aiški, nes vėliau kaip tik dėl Respublikos Prezidento išrinkimo teisėtumo sykį kilo savo laiku garsus Lietuvoje ir triukšmingas konstitucinis ginčas, kuris, nesant konstituciniam teismui ir nesant tuo laiku kategoringai daugumai Seime, teko išspręsti net Seimo paleidimu, būtent: ginčas, ar žodžiai „absoliutinė atstovų balsų dauguma" reiškia absoliutinę visų atstovų, viso Seimo sąstato, balsų daugumą ar tiktai absoliutinę balsavusių

(balsavime dalyvavusių) atstovų daugumą esant teisėtam kvorumui. Tačiau ne tatai mums čia svarbu.

Svarbu, kad Prezidentas yra Seimo renkamas. Jau pats savaime šitoksai Prezidento rinkimų metodas silpnina prezidento instituciją santyky su Seimu. Kadangi čia renkamoji kolegija ir jos išrinktasis turės bendradarbiauti valdžioje, nes Seimas Respublikos Prezidento, kaip vyriausybės viršūnės elemento atžvilgiu nėra tiktai rinkimų organas, kuris, atlikęs rinkimus, išsiskirsto arba bent eina toliau savo darbų dirbti, nesikišdamas į išrinktojo veiklos sritį, bet kaip tik nuolat su ta vyriausybe bendradarbiauja, — tai šis prezidento rinkimo būdas veikia šių dviejų organų, Prezidentą renkančio Seimo ir Seimo renkamojo Prezidento, santykį nelygybės kryptimi. Ir Prezidentas ir Seimas turi pajautimą, kad Prezidentas prezidentauja Seimo malone; Seimas jaučiasi esą tas, kuris Prezidentą įsteigė, Prezidentas jaučia tam tikrąjį dėkingumą Seimui, kuris jį įvertino ir jam šią aukštą padėtį suteikė, tam tikras padorumas, ypač tarp džentelmenų, varžys Prezidentą santyky su jį išrinkusiu Seimu.

Šiuo atžvilgiu jau sveikesnis ir mažiau atsiliepiąs bendradarbiavimo santyky yra toks parlamentinio Respublikos Prezidento rinkimų metodas, kuris yra ar buvo praktikuojamas Prancūzijoje, Čekoslovakijoje, Lenkijoje, kur jį renka t. vad. „Tautos Susirinkimas“, susidedąs iš abiejų Parlamento rūmų narių, suėjusių ad hoc į bendrąjį posėdį. Toks „Tautos Susirinkimas“ yra visdėlto kiek skirtingas nuo vienų ar antrų atskirų rūmų (partijų ar frakcijų skaičiaus ir jėgos proporcijų santykiai, daugumos sudėtis gali būti jame kitokia, negu suskirstytuose rūmuose). Išrinkęs Prezidentą, toks Tautos Susirinkimas išsiskirsto ir vyriausybė, kurios viršūnėje yra prezidentas, bendradarbiaus ne su šiuo Tautos Susirinkimu, bet tiktai su suskirstytais parlamento rūmais. Bet, žinoma, vienerių rūmų sistemos parlamente, kaip kad Lietuvos Seimo sistemoje, tatai neįvykdoma.

Tatai, kad Respublikos Prezidentas yra Seimo, o ne teisinės tautos renkamas, ne tiktai teisiškai žemina jo titulą, bet ir silpnina šį organą tuo, kad ypatingu būdu veikia asmens pasirinkimą į šią vietą. Čia šiuo atžvilgiu leisiu sau pacituoti mano paties žodžius, pareikštus sąryšy su Lenkų 1921 m. konsti-

tucija mano knygoje „Dabartinės Konstitucijos“ (I dalies 221 — 222 pusl.):

„Parlamento renkamas Prezidentas... yra silpnesnis už tautos renkamąjį. Parlamento dauguma — lankstesnė kolegija, negu piliečių-rinkikų visatas: jis gali tiksliau apsvarstyti kandidatūras, gali susitarti, sugeba geriau įvertinti žmonių kvalifikacijas. Piliečių masei yra žinomi tiktai ryškesni žmonės, kurie tuo pačiu sudaro aiškesnes ir griežtesnes individualybes; patekę į valdžią, šie žmonės turės savotam tikrą nusistatymą, varys tam tikrą politikos liniją, stengsis plėsti savo įtaką. Pačiai tautai renkant prezidentą, kova eis tarp žymesnių ir plačiau žinomų kandidatų. Ir išrinktas bus vyras su žymiu vardu, vyras didelio asmeninio autoriteto. Visai kas kita bus parlamentui renkant prezidentą. Parlamento daugumo nariai, profesiniai politikanai, susirūpinę savo galios ir prestižo išlaikymu, bus linkę išrinkti prezidentu klusnų ir dėkingą manekeną, kuris moka gražiai lenktis, tarti gražius sakinius, visiems, kiek galima, patikti ir mažiausia asmeninės galios reikšti. Tad parlamento renkamas prezidentas bus, kaip bendra taisyklė, pasyvus vyras; jisai bus arba labai pasenęs ir nuvargęs, arba labai švelnus, minkšto būdo, ištikimas jį išrinkusiam daugumui, nusiieidžiąs jam. Kitokio kandidato parlamento daugumas nerinks. Tad ši prezidento padėtis dar labiau kels ponaujantį reprezentacinio parlamento vaidmenį“.

Tasai Respublikos Prezidento išrinkimo pavedimas parlamentui (Seimui), o ne teisinei tautai nebuvo, žinoma, originalus Lietuvos Steigiamojo Seimo kūrinys. Tai buvo šablonas, panašus į daugelį kitų, nusistojusių demokratizuotame ir į demokratinę respubliką perkeltame konstituciniame parlamentarizme ir pasiskolintų iš Prancūzijos.

Prancūzijoje šis šablonu virtęs konstitucinis precedentas kilo ne atsitiktinai: ten savo laiku jisai turėjo tam tikrąjį pagrindą; tai buvo demokratinė reakcija prieš cezarizmą. Kadangi Prancūzijoje po 1848 m. revoliucijos t. vad. Antrojoje Prancūzų Respublikoje prezidento renkamumu tiesioginiu teisinės tautos balsavimu pasinaudojo nepaprastam savo autoriteto pakėlimui princas Liudvikas-Napoleonas Buonaparte ir tatai jam kaip tik palengvino konstitucinį perversmą padaryti ir įkurti Cezaristinę Imperiją (Napoleono III Imperija), tai kad tokiems galimumas būtų užkirstas arba bent apsunkintas kelias, Prancūzų Trečioji Respublika nustatė prezidento rinkimą ne tautos balsavimu, bet Tautos Susirinkimo (abiejų suvienytų rūmų) rinkimų aktu, ir pati prezidento rinkimo tautos balsavimu institucija tapo Prancūzijoje nepopuliari ir odiozinė, kaip slepianti cezaristinį pavojų. Tačiau cezarizmas Prancūzijoje tarp 1849 ir 1852 m. gimė ir įsigalėjo anaiptol ne iš šios institucijos, bet iš liaudies nusivylimo nuotaikos ir nepaprasto princo Liudviko-Napoleono, kaip Napoleono Didžiojo ir jo idėjos bei žygių įpėdinio, prestižo; jei šių dviejų momentų nebūtų buvę — cezaristinė Napoleono III avantiūra nebūtų pavykusi, o gal net nebūtų ir kilusi. Tiktai esant ir veikiant šiems dviem momentams Napoleonas III pasinaudojo šia institucija savo dideliam prestižui dar labiau pakelti ir savo cezaristinį sumanymą įvykdyti. Kad Prancūzijoje panašios aplinkybės gali ar galėjo pasikartoti ir kad todėl prezidento rinkimų perkėlimas iš tautos į parlamentą ten galėjo būti sveiko atsargumo reiškiniu — su tuo sutikti galima. Tačiau pav. demokratinėse USA, kur Prezidentas taip pat yra teisinės tautos renkamas, bet kur jokių pretendentų į nesamąjį sostą ir jokių Napoleonų nėra buvę, joks cezarizmo pavojus niekuomet iš šio institucijos nėra kilęs ir ji nieko odiozinio nė įtartino savy neturi.

Bet Europos kontinento demokratinės respublikos ir jų steigėjai, ypatingai anoje po Didžiojo Karo viešpatavusioje nuotaikoje, buvo įsižiūrėję kaip tik į Prancūziją ir buvo linkę racionalizuoti ir šablonizuoti visą tai, ką konstitucinėje srity Prancūzijoje buvo pastebėję. Į siūlymą pavesti prezidento rinkimą teisinei tautai buvo linkiama žiūrėti, kaip į naivumą arba kaip į paslėptą cezaristinį nusistatymą. Ir nors Lietuvoje jokios tautinės dinastijos ir jokių populiarinių į jos nesamąjį sostą pretendentų nėra buvę, nes vienintelė 1918 m. „Mindaugo

II" kandidatūra buvo labiau operetinė, negu reali ir pagrįsta kuriuo nors liaudies nusistatymu, bet visdėlto prancūziškas šios institucijos odioziškumas paveikė ir Respublikos Prezidento išrinkimas tapo Seimui pavestas. Tiktai Suomija ir Vokiečių Reichas po Didžiojo Karo drįso šį tradicinį odioziškumą atmesti ir prezidento rinkimą pavesti tautai.

Bet Lietuvos Steigiamasis Seimas šiuo atžvilgiu nepasitenkino Prancūzų pavyzdžio pasiskolinimu, pagilinęs jį tuo, kad čia, įsteigus Lietuvoje vienerių rūmų parlamentą, teko ši prezidento rinkimo funkcija pavesti kaip tik pačiam veikliajam Seimui, o ne, kaip Prancūzijoje, ad hoc iš dviejų rūmų suliejimo sudaromam Tautos Susirinkimui, šiek tiek visdėlto skirtingam nuo dvejais rūmais suskirstyto parlamento ir šiaip politiškai, išskyrus prezidento rinkimą ir konstitucijos keitimą, neveikliam.

38. Seimo ir Respublikos Prezidento kadencijų sutapimas.

Savo nustatytoje 1922 m. konstitucijoje Steigiamasis Seimas nuėjo dar toliau, racionalizuodamas šią Respublikos Prezidento rinkimų instituciją; pastebėjęs, kad ši institucija suriša prezidentą su parlamentu ir daro jį pareinančiu nuo parlamento, mūsų konstitucijos autoriai, įsitikinę šios konstrukcijos tobulumu, nepanorėjo sustoti pusiaukely, bet padarė iš šio visas išvadas iki logingo galo, dar labiau pavergdami Prezidentą Seimui ir aiškiai darydami iš jo Seimo organą, Seimo priklausomąjį gentą, bet ne jo paritetinį demokratiškai reprezentacinį kolegą ir bendradarbį konstitucinėje suvereno-tautos tarnyboje.

Tatai tapo pasiekta ypač dviem struktūros elementais, kurių pirmasis yra šis: Respublikos Prezidento kadencija tapo sujungta su Seimo kadencija. Respublikos Prezidentas yra renkamas trejiems metams (44 §-fo 1 abzacas); kaip tik tokiam pačiam laikui yra išrenkamas ir Seimas (25 §-fo 1 abzacas). Vadinasi — kai išrinktasis trejiems metams Seimas išrenka Respublikos Prezidentą, jisai jį išrenka kaip tik visam savo kadencijos laikui: pasibaigs Seimo kadencija, kurios pabaiga, einant konstitucijos 26 §-fo 1 ir 2 abz., sutampa su naujojo Seimo kadencijos pradžia, tuojau pasibaigia ir prezidento kadencija — ir naujas Seimo sąstatas renka naująjį Respublikos Prezidentą.

Kad tatai nėra tiktai šiaip vienodas skirtingų dviejų organų kadencijų ilgis, bet kaip tik šių dviejų kadencijų visiškas sutapimas, būtent toks, kad vienai šių dviejų kadencijų, būtent Seimo kadencijai prasidėjus, turi prasidėti ir antrojo, prezidento, kadencija, ir kad pirmosios nutraukimas veikia ir antrosios nutraukimą, tai aiškėja iš konstitucijos 45 §-fo 2 abz. ir 52 §-fo 2 abz.

Jei šių dviejų (45 § 2 abz. ir 52 §-fo 2 abz.) nebūtų buvę, tai tada prezidento kadencija būtų galėjusi iš Seimo kadencijos išsijungti. Tatai galėtų įvykti dviem būdais: a. pirmas atsitikimas — Seimas paleidžiamas, kai Respublikos Prezidentas, išrinktas trejiems metams, „atprezidentavo" tiktai metus; išrenkamas trejiems metams naujas Seimas, bet jam veikiant dar dvejus metus pasiliks vietoje senasis Respublikos Prezidentas, kuris buvo ne šio, bet paleistojo Seimo išrinktas; b. arba antras atsitikimas — Prezidentas po dviejų prezidentavimo metų miršta (atsistatydina, atstatomas); išrenkamas trejiems metams naujas; šio naujai išrinkto Prezidento kadencijos metu įvyktų jį išrinkusiojo Seimo kadencijos pabaiga ir Respublikos Prezidentui tektų prezidentauti dar dveji metai jau naujajam Seimui veikiant. Sykį vienu ar antru būdu sutrukdytas Seimo ir Respublikos Prezidento kadencijų pradžios ir pabaigos sutapimas būtų ir toliau naujais tolimesniais čia Seimo čia Respublikos Prezidento rinkimais tęsiamas.

Konstitucija nurodytais §§-fais kategoringai tam užkerta bet kurį galimumą. Ji sako (45 §-fo 2 abzacas):

„Respublikos Prezidentui atsistatydinus, jį atstačius, jam mirus arba susirgus ligi nebegalint daugiau eiti savo pareigų, yra renkamas kitas, tam laikui, kuris liko senojo Respublikos Prezidento neatprezidentautas".

ir (52 §-fo 1 ir 2 abzacai):

„Respublikos Prezidentas turi teisės paleisti Seimą.

„Naujam Seimui susirinkus, Respublikos Prezidentas perrenkamas".

Visiškai aišku; abiejų organų kadencijos sutampa.

Atrodo, kad visdėlto šiuo atžvilgiu abejonė galėtų kilti dėl 25 §-fo nuostato. Mes išžiūrėjome atsitikimus, kada vieno ar antro šių dviejų organų kadencija dėl tam tikrų priežasčių (dėl Seimo paleidimo, atstatymo, sunkios ligos) tapo prieš jos normalų terminą nutraukta, ir konstatavome, kad visais šiais atsitikimais tatai, einant konstitucija, veikia ir antrojo organo kadencijos nutraukimą. Tačiau konstitucija visur apie tai išsitaria tiktai kazuistiškai, nepareikšdama bendrojo nuostato apie abiejų organų kadencijos sutapimą, ir šis bendras kadencijų sutapimo konstitucinis principas mums teko dedukuoti iš šių numatytų kazusų. Bet gali būti atsitikimas ir priešingas, būtent — kad kurio šių dviejų organų kadencija yra pratęsiama; kaip gi bus tada su antrojo organo kadencija? ar ji taip pat pratęsiama, kaip kad reikalautų jų sutapimo principas?

Respublikos Prezidento kadencijos pratęsimo konstitucija nenumato, bet apie Seimo kadencijos pratęsimą, „kai Valstybė veda karą arba kai daugiau kai pusėje jos teritorijos yra įvesta karo padėtis" — konstitucija 25 §-fe kalba ir jį tam tikra tvarka reguliuoja. Ir štai čia ji nė žodžiu neprasitaria apie Respublikos Prezidento kadencijos likimą šiuo atveju. Tačiau aš manau, kad iš šio būtų leista padaryti išvada, kad tokiame nepaprastame Seimo kadencijos pratęsimo atsitikime Respublikos Prezidento kadencija nesanti tuo pačiu pratęsiama ir kad konstitucijos leidėjas būtų norėjęs leisti, kad šis išimties atsitikimas galėtų paveikti Prezidento kadencijos išjungimą iš Seimo kadencijos ribų, kai visur kitur jisai taip rūpestingai ir kazuistiškai yra šių kadencijų sutapimu susirūpinęs. Mano įsitikinimu ir mano interpretaciniu aiškinimu, neįmanoma tvirtinti, kad šis Prezidento kadencijos pratęsimo nepaminėjimas reikštų sąmoningą ir valingą principo griovimą. Tatai yra ne daugiau, kai kazuistinio metodo padarinys, taip sakant — kazuizmas a contrario — užtylėjimas dėl kazuistinio neapsižiūrėjimo.

Tad aš tvirtai laikaus tezės, kad šių dviejų kadencijų sutapimas šioje konstitucinėje konstrukcijoje sudaro griežtą konstitucinį principą. Kokia gi yra šio principo reikšmė ir jo pasėkos?

Savaime išrinktojo organo kadencijos su renkančiojo organo kadencija sutapimas sustiprina pirmojo organo ryšį su antruoju, sudaromą pačiu išrinkimu. Jeigu šios dvi kadencijos

nesutaptų, jeigu išrinktasis organas, šiuo atžvilgiu, Respublikos Prezidentas, turėtų galios veikti tada, kada ims veikti naujojo sąstato Seimas, iš kurio jis savo mandato nėra gavęs, tai tas ypatingas ryšis tarp Prezidento ir Seimo, kuris sudaromas Prezidento išrinkimu, būtų nutrūkęs ir šie du organai taptų kits kitam svetimi. Tasai faktas, kad Respublikos Prezidentas per visą savo veiklos laiką santykiauja kaip tik su tuo Seimu, iš kurio jisai yra gavęs mandatą, derina jo veiklą su Seimo nusistatymu. Ir pats Seimas, rinkdamas Prezidentą, nustato vyriausybės viršūnę visam savo veiklos laikui ir jį išrinkęs yra tikras, kad visuomet vyriausybės viršūnėje jisai turės šį, taip sakant, „savo" žmogų; jisai jį išrenka taip sakant — sau. Šis psichologinis momentas be abejo veikia ir kandidato pasirinkimą: jei Seimas išrenka Respublikos Prezidentą „sau", savo veiklos laikui, jisai bus labiau suinteresuotas tuo, kad būtų išrinktas toks žmogus, kuris bus lankstus, kaip vaškas, ir iš kurio negalima laukti jokių netikėtų išsišokimų, jokios ryškios asmeninės politikos, jokio individualinio griežtumo ir stipraus atsparumo. Visa tai patarnauja Seimo galiai ir hegemonijai pakelti santykį su vyriausybe.

39. Respublikos Prezidento „atstatymas"; šio nuostato padariniai.

Bet konstitucijai to dar maža.

Kad ši priklausomoji vyriausybės konstrukcija, kiek ji reiškiasi pačios vyriausybės viršūnės organizacijoje, būtų logingai užbaigta, konstitucija drįsta padaryti paskutinį griežčiausiąjį žingsnį šia kryptimi, kurio mes nerandame kitose net ir ryškiausiai demokratizuoto prancūziško parlamentarizmo konstitucijoje, išskyrus iš man žinomų konstitucijų tiktai Latvijos 1921 m. konstituciją ir Portugalijos 1911 m. konstituciją. Būtent 44 §-fo 3 abzace ji numato Respublikos Prezidento „atstatymą" Seimo nutarimu, kitaip sakant — jo atšaukimą, mandato jam atėmimą:

„Respublikos Prezidentas gali būti Seimo atstatytas ⅔ visų atstovų balsų dauguma".

Matyti — laikytasi tezės, kad jei jau demokratiniame prancūziškame parlamentarizme, kurio šablonas priimama už de-

mokratizmo dogmą ir pavyzdį, yra neabejotinas palinkimas į reprezentacinio Seimo hegemoniją arba net seimokratinę diktatūrą, tai pasinaudojant šiuo pavyzdžiu reikia jis ne tiktai kopijuoti iš tam tikrų jo reiškimosi specimenų, kuriuose dar gali būti įterptos šiokios tokios kitokių konstrukcijų liekanos, bet tiesiog iš karto racionalizuoti iki paskutinių galutinių jo principų ir palinkimų išvadų.

Šis 1922 m. konstitucijos 44 §-fo 3 abzaco nuostatas yra vienas pačių ryškiausių ir griežčiausių demokratizuoto konstitucinio parlamentarizmo racionalizavimo reiškinių. Racionalizacija šia kryptimi, sudavusi lemiantį smūgį pačiai parlamentinės vyriausybės viršūnei, su ypatingu intensyvumu pasireiškė visose trijose pokarinėse Baltijos rytų pajūrio grupės respublikose jų konstitucinės istorijos pradžioje: Estijoje, kurios pirmoji nuolatinė konstitucija yra šios grupės valstybių konstitucijų ankstyviausia, datuojama 1920 metais, kada racionalistinė nuotaika dar buvo gyvesnė, Respublikos Prezidentas visiškai išnyko — jo iš viso nėra; Latvijoje ir Lietuvoje, kurių pirmos nuolatinės konstitucijos datuojamos 1921 ir 1922 metais, Respublikos Prezidentas formališkai yra, bet jis paverčiamas mandatiniu Seimo organu, jo agentu.

Iš tikrųjų jei Seimo jo paties kadencijos laikui išrenkamas Respublikos Prezidentas yra jo paties nuožiūra ir šalintinas tai toks Respublikos Prezidentas teisiškai yra ne kas kita, kaip Seimo organas ir jojo agentas. Respublikos Prezidento valdančioji padėtis, kuri būtų galima sukonstruoti konstitucijos 2 §-fu, iš dalies konstituciniu priesaikos iš jo reikalavimu ir dar kai kuriais kitais jo galios bei funkcijos momentais, kuriuos dar išžiūrėsime (pav. Seimo paleidimas, reliatyvinis veto, apeliavimas į teisinę tautą konstitucijos keitimo bei papildymo klausimu, konstitucijos pakeitimo ar papildymo iniciatyva, konstitucinių garantijų sustabdymas, Seimo rinkimų skelbimas, Seimo susirinkimo dienos paskyrimas, Seimo posėdžio sušaukimo reikalavimas — konstitucijos 52, 50, 103, 102, 25, 32, 26 ir 34 §§-fai ir dar kai kurios kitos smulkmenos), — ši regiamoji Respublikos Prezidento konstitucinė valdančioji padėtis yra ypač šiuo 44 §-fo 3 abzaco nuostatu radikališkai sugriaunama ir paverčiama priklausoma Seimo agento, beveik valdininko, padėtimi.

Šis Respublikos Prezidento atstatymas, tiesa, tegali būti padarytas tiktai gana aukštai kvalifikuotos daugumos (⅔ **visų** Seimo atstovų balsų) nutarimu, paprasta absoliutinė dauguma, kurios užtenka tam, kad ji disponuotų visą šiaip Seimo galią ir pasiektų valdančiąją padėtį Seime, to padaryti negali (tatai visdėlto kiek suvaržo šią Seimo galią šalinti prezidentą); bet visdėlto kai ši kvalifikuota dauguma šiam reikalui susidaro, Respublikos Prezidento pašalinimas, jo „atstatymas", nėra suvaržytas jokiomis sąlygomis ir visiškai pareina nuo Seimo nuožiūros, vadinasi — yra jo **diskrecinėje** galioje.

Tatai yra tipinga kaip tik imperatyviniam mandatui. Tokiu būdu Seimas, išrinkdamas Respublikos Prezidentą savo kadencijos laikui, suteikia jam mandatą imperatyvinį ir gali jį atšaukti.

40. Respublikos Prezidento institucijos būtinas nuolatinumas.

Mes esame konstatavę, kad Respublikos Prezidento ir Seimo kadencijos sutampa ir kad tatai yra šioje konstitucinėje valdžios konstrukcijoje sunaudojama Seimo hegemonijai pakelti, o vyriausybės viršūnei labiau su Seimu pareinamumo ryšiu sujungti. Principiškai mūsų konstatavimas yra visiškai tikslus, nors yra mažas rezervas, kurį mes žemiau pažinsime ir kuris tačiau kadencijų sutapimo principo negriauna, tiktai jį įgyvendinant mažą neišvengiamą tarp šių dviejų kadencijų sprageįę palieka.

Būtent — tiek Seimą, tiek Respublikos Prezidentą konstitucija konstruuoja, kaip organą principiškai nuolatinį, o kadangi jie abu veikia kadencijomis (yra periodiškai renkami), tai tatai pasiekiama tuo, kad tiek senojo Seimo, tiek senojo Respublikos Prezidento kadencija pasibaigia tiktai tada, kada prasideda naujai išrinktojo Seimo arba naujai išrinktojo Prezidento kadencija. Tokia yra bendra taisyklė, pareikšta konstitucijos 26 §-fo 1 abzaco 1 sakiny ir 2 abzace ir 44 §-fo 2 abzace:

26 §-fo 1 abzaco 1 sakinys:

„**Naujojo Seimo rinkimai turi įvykti prieš pasibaigiant senojo Seimo kadencijai**".

26 §-fo 2 abzacas:

„Naujojo Seimo kadencija prasideda kuomet baigiasi senojo Seimo kadencija“.

44 §-fo 2 abzacas:

„Respublikos Prezidentas eina savo pareigas ligi bus išrinktas kitas“.

Kadangi Respublikos Prezidentas yra vyriausybės viršūnė, jisai yra parlamentarizme valdymo funkcijos reiškėjas („titulaire“) ir kadangi valdymo funkcija iš esmės negali būti nei vienai valandėlei nutraukta šios funkcijos bet kuris nutraukimas yra valstybei tiesiog nepakenčiamas, nes tatai reikštų valstybės suirimą), o antras par'amentarizme vyriausybės veiksnys, jos darbo organas, parlamentarinis ministerių kabinetas, yra formališkai nutraukiamas kabineto in corpore atsistatydinimu iki naująjį kabinetą sudarius, tai suprantama, kad Respublikos Prezidento nuolatinumas yra vyriausybės tęstinumui būtinas. Todėl jisai principiškai visuomet nustatomas. Žinoma, jisai negali būti taip absoliutiškas, kaip kad jis yra monarchijoje, kur valdovo galia nei valandėlei nenutraukiama net valdovo fizinio asmens mirtimi, nes ji paveldėjimo titulu tą patį momentą persikelia į mirusiojo įpėdinį (nors ir čia būna išimtys, kai išmiršta dinastija arba laikinai, kai valdovo teisinis įpėdinis dar nėra gimęs, bet yra laukiamas ir prezumuojamas gimsiąs valdovo našlei nėščiai esant, šiais atsitikimais spragai užkimšti nustatoma laikinoji regentūra arba kitokia spragą užpildanti laikinoji institucija).

Respublikos Prezidentui mirus, atsistatydinus, ji atstačius — jo nuolatinumas savaime kuriam laikui nutrūksta, kol nebus išrinktas naujas. Išskyrus šiuos visdėlto nepaprastus atsitikimus, Prezidentūra yra nuolatinė ir tatai visiškai suprantama ir yra tvarkoje.

Kiek kitaip tatai atrodo Seimo atžvilgiu. Čia tatai iš esmės nėra būtina.

41. Parlamento evoliucijos etapai: jo periodiškumas, eilinės ir nepaprastos sesijos, tarpkadencinės spragos, nuolatinumo tendencija.

Kaip mes jau iš parlamento istorijos žinome, jisai kilo iš kaip tik nenuolatinio organo, iš karališkos valdymo reikalams arba įstatymų leidimo reikalams tarybos arba iš įvairių luominių atstovybių, skiriamų deryboms su valdovu arba šiomis derybomis nustatytoms sutartims, paktams, apsaugoti. Šios tarybos ar atstovybės kaip tik buvo nenuolatinės, sušaukiamos ad hoc, reikalui atsiradus, arba, ypač vėliau, periodiškai. Šisai nenuolatinumas ir užsifiksavo parlamento rūmų s e s i j o s e. Parlamentas net ir savo kadencijos ribose veikia ne nuolat, bet sesijomis, kurios numato pertraukas, spragas — tarp sesijų, kada parlamentas yra neveiklus. Ir kiek parlamentas skiriamas tiktai įstatymams leisti ir biudžetui bei karo kontingentui nustatyti, nuolatinis jo funkcionavimas nera būtinas; užtenka jam kasmet vienoje sesijoje atlikti visa tai, kas šiems metams jo darbo programoje numatyta ir išsiskirstyti iki kitų metų sesijos.

Kai parlamentui be to paskiriama vyriausybės ar valdymo darbų priežiūra, nuolatinis jo funkcionavimas taip pat nėra būtinas, nes jis šią priežiūrą atlieka tiktai post factum, o iniciatyviškai veikia ne jisai, bet pati vyriausybė; jisai tiktai žiūri tai, kas jau padaryta, įvertina tai, kritikuoja ir daro išvadas. Tačiau čia jau kyla arba gali kartais kilti reikalas padaryti skubesnes išvadas, energingai reaguoti į kurį nors svarbų reikalą arba į kurį vyriausybės svarbesnį žygį, o dėliai to gali būti nepatogu ilgai laukti artimiausios eilinės sesijos. Greta eilinių paprastų kasmetinių sesijų atsiranda eventualių nepaprastų sesijų institucija, sesijų, kurios gali būti sušauktos tarp eilinių sesijų reikalui esant. Nepaprastų sesijų institucija gali būti naudinga ir įstatymams leisti.

Šitokia ir yra nusistojusi parlamento funkcionavimo tvarka: jisai veikia normalinėmis eilinėmis kasmetinėmis sesijomis, galėdamas be to tam tikra tvarka būti sušauktas nepaprastai sesijai. Tarp sesijų parlamento nėra, jo funkcija vakuoja, bet ir šios pertraukos metu jis vis dėlto gali atgyti, gali būti visuomet sušauktas, o būna ir toks, principiškai visdėlto apręžtas, laikotarpis tarp dviejų kadencijų, kada jau senas parla-

mentas savo kadenciją pabaigė, o naujas dar nėra išrinktas arba dar nėra susirinkęs ir savo kadenciją pradėjęs. Nieko ypatingai pikto šiame nėra.

Tačiau kai parlamentas pats, kaip tatai ypatingai Europos kontinentiniame parlamentarizme ima reikštis, tampa valdančiuoju organu pačioje valdymo funkcijos srity, iš dalies pasisavindamas ir valdymo iniciatyvą, o vyriausybė paverčiama jo vykdomąją agentūrą, tai nuolatinis jo funkcionavimas pasidaro jau reikalingas; juo ryškesnis yra šitoks parlamento pobūdis, juo labiau tatai pasidaro būtina ir neišvengiama. Parlamentas tampa nuolatiniu organu, jo funkcionavime spragų nelieka.

42. Tarpkadencinių spragų parlamento veikloje šalinimas.

Šios tendencijos padariniai yra keli. Jų pirmasis yra šis: Išnyksta spraga tarp senosios ir naujosios kadencijos, senoji kadencija pratęsiama iki pačios naujosios kadencijos pradžios tokiu būdu, kad senosios pabaiga tiksliai sutampa su naujosios pradžia. Šitą mes kaip tik ir konstatavome mūsų 1922 m. konstitucijoje (26 §-fo 1 abz. 1 sakinys ir 2 abzacas); čia jau negali būti ir nėra tokio kad ir trumpiausio laikotarpio, kada parlamentui nėra galimumo funkcionuoti, tačiau visdėlto su viena ryškia išimtimi — būtent kai Seimas yra paleistas (52 §), bet tatai jau yra toks Seimo paleidimo institucijos padarinys, kuris sunku reformuoti, jei tiktai ši institucija yra palaikyta. Bet užtai ši Seimo ar parlamento rūmų paleidimo institucija kontinentiniame parlamentarizme kartais būna visiškai pašalinama, arba taip susiaurinama, kad jos pritaikymas pasidaro visiškai išimtiniu atsitikimu. Ir iš viso kontinentinis parlamentarizmas nėra Seimo paleidimo institucijai palankus ir, jeigu net jos nepenaikina, tai visdėlto jai plačiai reikštis patogios dirvos nesudaro.

43. „Sesinis“ ir „nuolatinis“ parlamentas.

Antras parlamento nuolatinumo tendencijos padarinys yra šis:

Nors kadencijos ribose sesijos nenaikinamos ir nepakeičiamos nuolatiniu be pertraukos posėdžiavimu arba posėdžių

šaukimo galimumu, — principiškai lieka eilinės ir nepaprastos sesijos, — bet Seimo ar parlamento rūmų sesijų šaukimas ir jų laiko nustatymas pavedama paties Seimo ar rūmų arba jo tiesioginių organų, jo prezidiumo, dispozicijai. Tada parlamentas yra pats savo sesijų, vadinasi, savo funkcionavimo, šeimininkas ir šia prasme jis vadinamas ne sesiniu, bet nuolatiniu (sesiniu, kaip mes iš bendrojo mūsų disciplinos kurso žinome, vadinamas toks parlamentas, kurio eilinės sesijos, jų pradžia ir jų trukimo laikas, yra pačios konstitucijos nustatomas, jų šaukimas ir uždarymas, taip pat nepaprastų sesijų šaukimas pareina ne nuo parlamento ar jo tiesioginių organų, bet nuo kitos galios, dažniausia nuo vyriausybės).

Šiuo atžvilgiu mūsų 1922 m. konstitucija rodo palinkimą kaip tik į nuolatinio Seimo sistemą. Būtent apie Seimo sesijas jo kadencijos ribose ji nieko nekalba ir pati eilinių sesijų nei laiko nei terminų nefiksuoja. Bendrai šiuo atžvilgiu ji tiktai pareiškia principą, kad Seimas pats yra savo posėdžiavimo tad ir savo sesijų, šeimininkas. Tatai yra pasakyta konstitucijos 34 §-fo 1 sakiny:

„Seimo posėdžiai šaukiami Seimo nustatyta tvarka".

Vadinasi, tatai sutvarko ne konstitucija, kuri šiuo atžvilgiu varžytų ir valdytų Seimą, bet pats Seimas, kuriam konstitucija tatai perleidžia. Tiesa, čia pat konstitucija numato du atsitikimu, kada Seimas turi būti sušauktas neatsižvelgiant į jo nustatytą šio šaukimo tvarką, būtent, kai to reikalauja Respublikos Prezidentas arba ¼ dalis atstovų (Seimo narių), bet ir tada jį sušaukia ne Prezidentas, bet jo paties, Seimo, Pirmininkas:

„Seimo Pirmininkas privalo sušaukti Seimą, jei to reikalauja Respublikos Prezidentas arba ¼ dalis atstovų" (Konstitucijos 34 §-fo 2 sakinys).

Ir tiktai tada, kai Seimas naujai išrinktas, vadinasi, dar nėra susiorganizavęs ir neturi savo vykdomųjų organų, prezidiumo, jį pirmą sykį sušaukia būtent, jam susirinkti dieną nustato, Respublikos Prezidentas. Tačiau šita Respublikos Prezidento galia anaiptol nėra diskrecinė, ji aiškiai įeina į jo suvaržytos kompetencijos sritį, nes konstitucija, pa-

vesdama Prezidentui paskirti naujai išrinktojo Seimo susirinkimo dieną, drauge kategoringai nustato, jog šio Seimo susirinkimas turi įvykti per 30 dienų nuo rinkimo pabaigos. Tatai sako konstitucijos 26 §-fo 3 abzacas:

„Seimas susirenka ne vėliau, kaip po 30 dienų jo rinkimams pasibaigus. Dieną Seimui susirinkti skiria Respublikos Prezidentas".

Bet ir pačių rinkimų laikas yra konstitucijoje tiksliai fiksuojamas:

jie „turi įvykti prieš pasibaigiant senojo Seimo kadencijai" (konstitucijos 26 §-fo 1 abzaco 1 sakinys), o kai senasis Seimas paleidžiamas, jie „privalo įvykti ne vėliau, kaip po 60 dienų Seimą paleidus" (konstitucijos 52 §-fo 3 abzaco 1 sakinys).

Tokiu būdu, kadangi konstitucija tiksliai ir kategoringai fiksuoja Seimo rinkimų terminą, o išrinktojo Seimo susirinkimą jungia tam tikru aprėžtu terminu su rinkimų atlikimu, tai pavedimas Respublikos Prezidentui paskirti šio susirinkimo dieną beveik nieko jo diskrecinei galiai nepalieka: jisai tegali pasirinkti tą dieną tiktai 30 dienų ribose.

Čia dar tektų pastebėti, kad Seimo susirinkimo dienos paskyrimas teisiškai nėra tolygus Seimo sušaukimui. Kai konstitucija savo 26 §-fe kalba apie Respublikos Prezidento galią paskirti dieną naujai išrinktam Seimui susirinkti, jinai termino „sušaukia" nevartoja, o kai susiorganizavusio Seimo kadencijos metu tenka skirti Seimo posėdžiai, konstitucija savo 34 §-fe jau aiškiai mini jo kaip tik „sušaukimą" arba jo posėdžių „šaukimą", bet tatai jau Respublikos Prezidentui nepavedama: „sušaukia" Seimą tiktai Seimo pirmininkas arba tatai rezervuojama paties Seimo nustatytajai tvarkai. Tad Respublikos Prezidentas, kitaip sakant, vyriausybė, einant konstitucija, niekuomet Seimo nesušaukia, tiktai vienu atsitikimu Prezidentas skiria jam susirinkti dieną, tačiau tą dieną Seimas visdėlto susirenka **pats**, niekeno nešaukiamas: išrinktieji atstovai patys suvažiuoja ir ipso jure susirenka į Seimą. Tatai yra reikšminga paruošiamai Seimo hegemonijai; stilius, terminologija ir kontinentinio parlamentarizmo racionalizmo

logika — tiksliai išlaikyta. Vadinasi, ir šiuo atžvilgiu parlamento nuolatinumo principas ir jo padariniai 1922 m. konstitucijoje laimi.

44. Nuolatinių parlamentui pavaduoti komisijų institucija tarpsesiniam laikotarpiui.

Trečias ryškus padarinys šios tendencijos paversti parlamentą nuolatiniu organu reiškiasi jo nuolatinių didelių įvairioms valdymo šakoms komisijų veikimo pratęsimu į tarpsesinius laikotarpius. Šios rūšies komisijos, kaip mes jau iš bendrojo kurso žinome, žymiai varžo vyriausybę ir sustiprina parlamentinę jos veikimo priežiūrą. Kai kurios pokarinės parlamentinio rėžimo konstitucijos šiuo nepasitenkina. Nepanaikindamos senos tvirtai nusistojusios, Valstybei patogios ir patiems parlamento rūmams pageidaujamos sesijomis posėdžiavimo tvarkos, bet iš kitos pusės susirūpinusios efektyviniu parlamento funkcijos nuolatinumu ir nepasitenkinančios pačiam parlamentui savo sesijų šaukimo ir laiko tvarkymo perleidimu, jos sudaro tam tikrus nuolatinius parlamento organus, būtent, jo paties iš savo tarpo išrenkamas komisijas, parlamento funkcijai ir galiai vykdyti tuo laiku, kada pats parlamentas in corpore neposėdžiauja, vadinasi — tarp jo sesijų.

Šie veiklūs parlamento organai, šios jo ypatingos tarpsesinės komisijos ar komitetai, kurių konstrukcija ir galia kiek primena sovietinius ikus (ispolkomus), būdami parlamento priklausomi ir jam atsakingi, tarp jo sesijų jį pavaduoja, veikia už jį, jo vietoje. Vyriausybės atžvilgiu jie dažniausia turi visą tą pačią arba beveik visą galią, kuria sesijų metu naudojasi pats parlamentas, o mes žinome, kad kontinentiniame parlamentarizme ši galia yra taip sustiprinama, kad šios galios organas tampa tarnybine ar hierarchine vyriausybės vyresnybe, ir tokiu būdu iš vyriausybės atimama ir tie paskutiniai jai likę trumpi tarp parlamento sesijų laikotarpiai, kada ji tikrai iniciatyviškai veikti gali. Kartais gi be to šiems tarpsesiniams parlamento organams, komisijoms ar komitetams perleidžiama ir įstatymų leidžiamoji parlamento galia bei funkcija.

Šitokius tarpsesinius parlamento organus mes randame pavyzdžiui Vokiečių Reicho 1919 m. Veimaro konstitucijoje (jos

35 str. — komisija tautos atstovybės teisėms apsaugoti), Prūsų 1920 m. konstitucijoje (jos 26 str. — tokio pat pavadinimo komisija), Čekoslovakų 1920 m. konstitucijoje (jos 54 str. — nuolatinis 24 narių komitetas). Čia mes niuansinių šių komisijų ir komitetų konstrukcijos ir funkcijos skirtumų nežiūrėsime, tiktai patį jų principą iškėlėme (tenka paminėti, kad visdėlto kaip tik šiose trijose mūsų nurodytose konstitucijose, Vokiečių Reicho, Prūsų ir Čekoslovakijos, kontinentinė parlamentarizmo lytis yra labai ryškiai reorganizuojama kitokiomis institucijomis, restauruojančiomis vyriausybės paritetą parlamentui).

Šį tarpsesinį parlamento organą-pavaduotoją mes jau ir anksčiau turėjome progos paliesti ir buvome jį konstatavę Lietuvoje Steigiamojo Seimo veikimo metu. Tai tasai pats organas, kuris 1920 m. spalių mėn. buvo pas mus Steigiamojo Seimo įstatymų įkurtas „Mažojo Seimo“ vardu ir veikė iki 1921 m. vasario mėn. Bet čia jisai buvo epizodiškas, įsteigtas tiktai laikinai tiktai vienai nepaprastai Steigiamojo Seimo veikimo pertraukai, esant nepaprastoms aplinkybėms, kai dėl generolo Želigovskio žygių ir vykstančio karo su Lenkais teko neaprėžtam laikui nutraukti Steigiamojo Seimo veikimas ir sunku buvo numatyti, kada ir kuriomis aplinkybėmis bus galima vėl Steigiamasis Seimas sušaukti.

Ši laikinoji šios institucijos taip sakant „invazija“ į mūsų konstitucinę teisę pasiliko epizodinė: 1922 m. konstitucija jos nepažįsta. Ir iš viso ši mūsų konstitucija Seimo komisijų klausimo netvarko, palikdama tatai tvarkyti pačiam Seimui — Seimo Statutu („S e i m a s p r i i m a s a v o d a r b u i S t a t u t ą...“, kaip kad pasakyta 1922 m. konstitucijos 33 §-fo 2 abzace).

45. Respublikos Prezidento pavadavimas.

Konstatavę Seimo ir Respublikos Prezidento kadencijų sutapimą ir principinį abiejų šių organų nuolatinumą, mes dar paliesime šiokias tokias, kad ir nežymias, bet visdėlto konstatuotinas išimtis iš šio jų nuolatinumo ir kadencijų sutapimo.

Mes jau nurodėme, kad tiek į Seimo, tiek į Respublikos Prezidento nuolatinumą spragas įneša: **a.** Seimo atžvilgiu — jo paleidimas, būtent iki naujojo Seimo rinkimų, kas turi įvyk-

ti ne vėliau, kaip po 60 dienų Seimą paleidus, ir šiuo atsitikimu naujojo Seimo kadencija prasideda nuo jo rinkimų dienos (konstitucijos 52 §-fo 1 ir 3 abz.), šiaip gi, kai senasis Seimas nebuvo paleistas, naujai išrinktojo kadencija prasideda ne nuo jo rinkimų dienos, bet nuo dienos, kada baigiasi senojo Seimo kadencija, rinkimai gi turi įvykti prieš pasibaigiant šiai kadencijai (konstitucijos 26 §-fo 1 abzaco 1 sakinys ir 2 abzacas); b. Respublikos Prezidento atžvilgiu — Respublikos Prezidento atsistatydinimas, atstatymas, mirtis arba toks susirgimas, kuris daro iš viso negalimu jo pareigų ėjimą; tada iki naujojo Prezidento išrinkimo yra spraga — Respublikos Prezidento nėra (konstitucijos 45 §-fo 2 abzacas).

Bet kadangi Respublikos Prezidentas ne tiktai, kaip organas, bet ir ypač kaip valdžios funkcija, yra nuolatinis iš esmės, tai kai jo, kaip organo, laikinai nėra, visdėlto jo funkcija turi būti kieno nors aprūpinta, nes ji valstybėje spragos nepakenčia. Šiuo atžvilgiu 1922 m. konstitucija 45 §-fo 1 abzace pasisako taip:

„Respublikos Prezidentui išvažiavus iš Valstybės sienų arba susirgus ir laikinai negalint eiti pareigų, jį pavaduoja Seimo Pirmininkas“.

Čia nurodyti du atsitikimai (Prezidento išvykimas į užsienius ir jo laikinasis susirgimas), kurie jo kadencijos nenutraukia ir jo iš vietos nepašalina, neapima tų atsitikimų, kada Prezidento vieta pasidaro vakantinė (mirtis, atsistatydinimas, atstatymas ir visiškas nepajėgumas dėl ligos): konstitucija čia (45 §-fo 2abz.) sako tiktai tiek, kad tada likusiam „neatprezidentuotam“ senojo Prezidento kadencijos laikui išrenkamas naujas Respublikos Prezidentas, bet kas Prezidentą pavaduoja, kai senasis jau neteko vietos, o naujasis dar nėra išrinktas, — to konstitucija nesako. Nors reikia suprasti, kad naujas prezidentas būtų tuoj išrinktas, bet visdėlto laikinojo pavadavimo reikalas ir čia gali atsirasti (pav. prezidentui mirus ne sesijos metu ir esant kuriam svarbiam prezidento funkcijos reikalui, kuris turi būti atliktas nelaukiant naujojo Prezidento išrinkimo). Nors konstitucija to tiesiog nepareiškia, bet tenka interpretuoti, kad ir šiais atsitikimais nesamąjį Respublikos Prezidentą turi pavaduoti ne kas kitas, kaip tiktai tas pats Seimo Pirmininkas, kuris jį ir kitais atsitikimais pavaduoja.

Toji aplinkybė, kad Respublikos Prezidento, kaip vyriausybės viršūnės ir valdymo funkcijos (arba „vykdomosios funkcijos") reiškėjo pavadavimas konstitucijos pavedamas ne kitam tos pačios vyriausybės veiksniui, Ministerių Kabinetui arba premjerui (Ministeriui-Pirmininkui), bet kaip tik vykdomajam priklausomam Seimo organui, jo pirmininkui, taip pat yra charakteringa šios konstitucijos ruošiamajai Seimo hegemonijai. Tatai visiškai atitinka tą jau mūsų išžiūrėtą Respublikos Prezidentūros konstrukciją, kuri Seimo renkamąjį ir atstatomąjį prezidentą daro Seimo organu ir agentu: vieną Seimo organą pavaduoja kitas jo organas.

46. Liekanti smulki neesminė spraga Seimo ir Respublikos Prezidento kadencijų sutapime.

Maža spraga principiniame Seimo ir Respublikos Prezidento kadencijų sutapime, neturinti esminės reikšmės, reiškiasi tiktai tuo, kad kadangi naujas Respublikos Prezidentas yra išrenkamas naujojo Seimo, o naujas Seimas gali tatai padaryti tiktai jau prasidėjus jo kadencijai, iki gi naujo Prezidento išrinkimo senasis dar eina savo pareigas (44 §-fo 2 abzacas), tai visuomet naujojo Seimo kadencijos pradžioje yra trumpas laikotarpis, kad dar senojo prezidento kadencija nėra pasibaigusi ir jisai dar veikia, kitaip sakant senojo Respublikos Prezidento kadencijos pabaiga ir naujojo kadencijos pradžia visuomet truputį atsilieka nuo senojo Seimo kadencijos pabaigos ir naujojo Seimo kadencijos pradžios. Bet tatai yra tiktai techninė smulkmena, kuri Seimo ir Respublikos Prezidento kadencijų sutapimo principo negriauna ir jam iš esmės neprieštarauja.

47. Seimo prezidiumas ir statutas; politinio išrenkamumo amžiaus cenzas.

Kalbant apie Seimo konstrukciją ir organizaciją gal dar tektų paminėti konstitucijos 24 ir 33 §§-fai, nors šių §§-fų nuostatai, kad ir yra minėtini, nieko labai įdomaus ir ypatingo nesudaro. Konstitucijos 33 §, kurį jau sykį palietėme, susideda iš dviejų gana šabloninių nuostatų:

„S e i m a s r e n k a s a u P i r m i n i n k ą i r k i t u s P r e z i d i u m o n a r i u s".

„Seimas priima savo darbui statutą, kuris turi įstatymo galios“.

Dėl pirmojo nuostato, kuris yra paprastas, jokios pastabos nepareikšime. Dėl antrojo nuostato pastebėsime tiktai tai, kad tatai reiškia, jog konstitucijos ribose, vadinasi, kiek Seimo darbas nėra pačios konstitucijos tiksliai tvarkomas, pats Seimas yra savo darbo tvarkos šeimininkas; tatai yra paprasta. Ne visur parlamento statutas yra laikomas įstatymu; iš esmės jisai yra įstaigos reglamentas. Bet kadangi ši įstaiga yra įstatymų leidžiamoji ir šiuo reglamentu tvarkoma pats įstatymų leidimas, tai visiškai suprantama, kad šį savo darbą įstatymų leidėjas tvarkys savo leidžiamu įstatymu, pareinančiu tiktai nuo konstitucijos ir jos vienos varžomu.

Konstitucijos 24 §, kurį mes esame išžiūrėję tiek, kiek jisai liečia politines balsavimo teises renkant Seimą ir konstitucionalizuotus rinkimų principus, be to nustato Seimo nariams (renkamiems kandidatams į Seimo narius) 24 metų amžiaus cenzą. Kadangi teisinę tautą sudaro visi piliečiai, kuriems sukako 21 metai amžiaus, tai tuo pačiu į Seimą gali būti renkami ne visi teisinės tautos dalyviai. Šis kiek pakeltas amžiaus cenzas turi užtikrinti aukštesnę Seimo narių psichinio subrendimo ir nusistojimo kvalifikaciją.

Čia paminėsime, kad dar aukščiau pakeltas amžiaus, vadinasi, subrendimo ir žmogaus būdo nusistojimo, cenzas konstitucijos nustatomas ir Respublikos Prezidentui; tatai nustato konstitucijos 43 §:

„Respublikos Prezidentu gali būti renkamas kiekvienas Lietuvos pilietis, kuris gali būti renkamas atstovu į Seimą ir yra ne jaunesnis, kaip 35 metų amžiaus“.

48. Vyriausybės sąvoka 1922 m. konstitucijoje ir jos parlamentinės konstrukcijos problema.

Iki šiol kalbėdami apie Seimo ir vyriausybės konstrukciją ir jų galios santykį, kiek jame reiškiasi nustatomos hegemonijos žymės, mes vyriausybės pusėje minėjome tiktai jos viršūnę ir valdomosios funkcijos reiškėją — Respublikos Prezidentą. Tačiau vyriausybę, einant 1922 m. konstitucija, kuri or-

ganizuoja parlamentarizmą, sudaro ne pats vienas Respublikos Prezidentas. Šiuo atžvilgiu kategoringai pasisako konstitucijos 40 §:

„Vyriausybę sudaro Respublikos Prezidentas ir Ministerių Kabinetas".

Tatai kaip tik visiškai atitinka organizacinius vyriausybės principus parlamentarizme. Nė Respublikos Prezidentas vienas, nė Ministerių Kabinetas vienas — vyriausybės nesudaro. Vyriausybė čia sudėtinga, kombinuota, dvilypė, pusiau-vienasmeninė ir pusiau-koleginė. Jos du sukombinuoti organai, kurie drauge sudaro vyriausybę, yra suprojektuoti taip, kad jųjų vienas, vienasmeninis (Respublikos Prezidentas, kuris parlamentinėje respublikoje sudaro išnykusiojo parlamentinio konstitucinio karaliaus projekciją ar liekaną arba tąsą) yra vyriausybės viršūnė ir valdymo funkcijos formalus reiškėjas, o antras, koleginis (parlamentinis ministerių kabinetas), — yra vyriausybės darbo organas. Principiškai — pirmas ir turėtų būti neatsakingas, šiuo išlaikydamas formalų vyriausybės paritetą su parlamentu, bet jisai yra neveiklus, bet šia prasme, kad jisai vienas veikti niekuomet negali ir net ten, kur reiškiasi kaip tik jo konstitucinė galia, kur vyriausybė veikia kaip tik jo vardu ir kur konstitucija kalba apie jo veikimą, iš tikrųjų jisai vienas nieko spręsti negali. Kaip mes jau esame konstatavę, 1922 m. konstitucija šiuo atžvilgiu šią principinę konstrukciją yra iškreipusi tuo, kad politinį Respublikos Prezidento neatsakingumą ji nugriovė ir jį pavertė kaip tik Seimui atsakingu ir jo priklausomu organu, šiuo suduodama lemiamą smūgį ir vyriausybės paritetui su Seimu, o tuo pačiu sugriaudama ir formalinį valdžios funkcijų suskirstymą tarp įstatymų leidžiamosios ir valdomosios funkcijos. Tačiau principinio Respublikos Prezidento neveiklumo atžvilgiu ji parlamentarizmo konstrukciją išlaiko (čia neveiklumą mes suprantame taip, kaip jį ką tik esame pareiškę, būtent — kaip negalėjimą iš viso veikti vienam ir vienam spręsti net ten, kur konstitucija jo veikimą numato). Tatai 1922 m. konstitucijoje reiškiasi dviem momentais, kuriuos dabar ir išžiūrėsime.

49. Respublikos Prezidento atributyvinė ir Ministerių Kabineto bendroji kompetencija valdymo funkcijoje.

Respublikos Prezidentas yra grynai atributyvinis vyriausybės organas, bendrasis gi arba bendros kompetencijos vyriausybės organas yra Ministerių Kabinetas: visur, kur vyriausybės veikime turi dalyvauti Respublikos Prezidentas, kitaip sakant, kur vyriausybės aktas daromas Respublikos Prezidento vardu, kaip formalinis j o j o aktas, konstitucija tam tikrais §§-fais tatai tiksliai nustato; žodžiu — visi Respublikos Prezidento aktai, sudarą jo formalinę konstitucinę kompetenciją, yra išvardinami (konstitucijos 25, 26, 32, 34, 42, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 57, 103 ir 104 §§).

Tiesa, galima tvirtinti, kad be to Respublikos Prezidento formalus dalyvavimas vyriausybės darbuose jeigu jau ne būtinai turi, tai bent be abejo gali reikštis ir visuose tuose vyriausybės darbuose, kurie yra konstitucijoje minimi, kaip būtent „v y r i a u s y b ė s“ darbai (kaip pav. konstitucijos 30, 72 arba 102 §§). Ši išvada galima ir tenka daryti iš to, kad jeigu „vyriausybę“, kaip sako konstitucijos 40 §, „sudaro Respublikos Prezidentas ir Ministerių Kabinetas“, tai kai konstitucija sako: „V y r i a u s y b ė p r i ž i ū r i...“ (72 §), „V y r i a u s y b ė... t u r i t e i s ė s i š k e l t i...“ (102 §), tai ji turi galvoje „Respublikos Prezidentą ir Ministerių Kabinetą“; bet ir pastarieji, „v y r i a u s y b ė s g a l i o s“, aktai yra konstitucijoje išvardyti.

Tiesa, visi šie aktai, ypatingai gi formaliniai konstituciniai Respublikos Prezidento aktai, numatyti mūsų patiektame konstitucijos §§-fų sąraše, sudaro kaip tik svarbiausius ir ryškiausius valstybės valdymo aktus, kuriuos mes dar išžiūrėsime (jųjų kai kuriuos jau esame išžiūrėję), vadinasi tuos, kurie yra reikalingi didžiausio autoriteto ir kaip tik dėlei to į juos įtraukiama pati vyriausybės viršūnė; bet visdėlto ir juo labiau dėlei to ši vyriausybės viršūnės vyriausybės veikloje reiškimosi sritis yra atributyvinė, vadinasi, ji susideda tik iš to, kas konstitucijoje tiksliai išvardinama. Šių aktų tarpe yra tiktai vienas, kuris iš esmės yra Prezidento asmeninis — tai jojo asmeninė priesaika (42 §), visi gi kiti yra vyriausybės valdymo aktai, daromieji jos viršūnės vardu.

Užtai Ministerių Kabinetas, parlamentinės vyriausybės darbo organas, yra bendrosios kompetencijos organas. Jojo kompetencija nėra atributyvinė ir nėra reikalinga tikslaus išvardymo. Jojo kompetencija valdymo srity konstitucijoje yra ne išvardinama, bet bendrai apibūdinama:

„Ministerių Kabinetas vykdo Respublikos Konstituciją ir įstatymus, veda Respublikos vidaus ir užsienio politiką, saugoja Respublikos teritorijos neliečiamybę ir vidaus tvarką“ (konstitucijos 61 §).

Tatai nesudaro jokio tam tikrų aktų katalogo, tiktai bendrąjį, daugiau ar mažiau vykusį, vykdomosios arba valdomosios funkcijos valstybėje apibūdinimą, į kurį įeina ir visa valstybės administracija. Jisai iš viso daro visokius ir visus aktus, kurie yra reikalingi šiai funkcijai vykdyti. Išskirti yra tiktai tie ypatingi aktai, tie tiksliai konstitucijoje paminėti valdymo funkcijos elementai, kurie yra reikalingi visos vyriausybės in corpore dalyvavimo arba turi būti padaryti Respublikos Prezidento vardu, kaip jo formaliniai aktai, įeiną į jo atributyvinę kompetenciją. Šiaip visa kita paliekama daryti darbo organui — Ministerių Kabinetui.

Kad tatai iš tikrųjų taip yra, tai patvirtina ir toji aplinkybė, kad kai Respublikos Prezidento kompetencijos momentai, kada yra reikalingas formalinis Prezidento aktas, yra dėstomi net septyniolikoje §§-fų, tai Ministerių Kabineto kompetencija, be to bendrojo 61 §-fo, kuris apibūdina bendrai, ir be 58 §-fo, kuris kalba apie atskirų ministerių priesaiką, yra kazuistiškai paminėta tiktai keturiuose konstitucijos §§-fuose — 32, 53, 60 ir 94 §-fe. Tatai ir suprantama: nes jeigu tai yra bendras valdomosios funkcijos darbo organas, kuris daro visą, kas šią funkciją sudaro, tai kam gi dar kazuistiškai skyrium minėti kiekvienas šios funkcijos elementas, kuris į šio organo kompetenciją įeina; šitaip, jei ir čia būtų laikytasi kazuistinio arba kataloginio dėstymo, tai būtų pavojus, kad kas nors būtų likę nenumatyta ir būtų praleista, kas vėliau tiktai apsunkintų interpretaciją; pagaliau tatai būtų tik kazuistiniai pavyzdžiai, bet ne išsemiamas katalogas, o kazuistiniai pavyzdžiai konstitucijoje, tai tik balastas, dargi pavojingas, nes klaidinąs. Žodžiu — viskas, kas neišskirta, yra Kabineto. Kas kita Prezi-

dento kompetencija, kuri yra atributyvinė: ji kaip tik yra reikalinga kataloginio dėstymo, nes kas čia nepaminėta — tatai palieka bendrojo Kabineto kompetencijoje ir jau formalinio Prezidento akto nėra reikalinga.

Bet ir tie keturi atsitikimai, kada konstitucija, nepasitenkindama bendru 61 §-fo apibūdinimu, tiksliai tam tikrąjį darbą atlikti paveda Ministerių Kabinetui, mūsų tezei neprieštarauja. Visi šie keturi atsitikimai sudaro tiktai arba tam tikrus rezervus kai kuriems formaliniams Prezidento aktams arba liečia ypatingą sritį ir tiktai siekia aiškumo ypatingame šios srities sutvarkyme, vadinasi, tiktai precizuoja tai, kas ir be to būtų galima dedukcijos keliu iš 61 §-fo išvesti.

Būtent — 32-me ir 53-me §§-fuose, kurių pirmasis kalba apie konstitucinių garantijų esant tam tikroms aplinkybėms sustabdymą Respublikos Prezidento aktu, o antrasis (jojo 3 abzacas) apie Vyriausiojo Kariuomenės Vado karo metu paskirimą formaliniu Prezidento aktu, abiem atsitikimais nurodoma, kad toksai Respublikos Prezidento aktas daromas „Ministerių Kabinetui pasiūlius“, vadinasi, konstitucija, nepasitenkindama čia Ministerių Pirmininko arba atitinkamo ministerio kontrasignacija šiam formaliniam Prezidento aktui, be to griežtai ir kategoringai paveda Ministerių Kabinetui in corpore monopolinę šių dviejų ypatingai svarbių valdymo aktų iniciatyvą ir šiuo šiuos du formalinius aktus dėl jų ypatingos svarbos dar suvaržo ir griežčiau formalizuoja viena nauja papildoma formaline sąlyga. Esant kontrasignacijai ir solidariai (tiesa — nevisiškai išlaikytai) Ministerių Kabineto atsakomybei, tatai iš esmės nelabai reikalinga, nes ši monopolinė iniciatyva ir nauja formalybė iš tikrųjų nieko iš esmės neprideda, bet tatai priduoda šiems aktams didesnį iškilmingumą ir tatai, matyti, konstitucijai ir rūpėjo. Vadinasi, tai yra tiktai tam tikri formalumo rezervai.

94 §-fe, kuris įeina į specialų skyrių, pavedamą „Valstybės finansams“ (konstitucijos XII skyrius) tiktai aiškumo ir tikslaus konstitucinio finansinės veiklos sutvarkymo dėliai precizuojama, kad finansinė valstybės sąmata turi būti Ministerių Kabineto paruošta kasmet vieneriems metams ir kada būtent ji turi būti patiekta Seimui.

Čia iš tikrųjų nenustatoma jokia nauja ypatinga Ministerių Kabineto funkcija, kuri išeitų iš ribų bendrojo jo kompetenci-

jos apibūdinimo, pareikšto konstitucijos 61 §-fe, tiktai precizuojama ir tam tikrais atžvilgiais sutvarkoma vienas tam tikras šios kompetencijos elementas specializuotoje finansų srity, aprėžiant Kabineto diskrecinę galią ir paverčiant šį elementą taip vadinamos jo „suvaržymo kompetencijos“ elementu ir būtent suvaržytos jau pačios konstitucijos, o ne tiktai eventualinio būsimojo įstatymo.

Pagaliau ketvirtas atsitikimas, kada konstitucija skyrium kalba apie tam tikrąjį Ministerių Kabineto darbą, nurodytas 60 § 1 abzace. Tačiau tatai liečia tokį darbą, kuris turi tiesioginio ryšio su įstatymų leidžiamąja funkcija: tai įstatymų projektų ruošimą ir jų iniciatyvą.

Tad mūsų atliktos analizės tezė, jog Ministerių Kabineto kompetencija vyriausybės veikloje yra bendroji, o ne atributyvinė, nėra sugriaunama šiais keturiais nurodytais atsitikimais, kada konstitucija dar skyrium mini tam tikrąjį Ministerių Kabineto darbą.

Visdėlto tenka paminėti, kad nors Respublikos Prezidentas yra konstruuojamas, kaip atributyvinės kompetencijos organas vyriausybėje, ir tiktai tam tikri konstitucijoje tiksliai nurodyti valdymo aktai yra reikalingi formalaus Respublikos Prezidento akto, tačiau, kadangi bendras konstitucinės vyriausybės struktūros principas yra tas, kad ją sudaro abu organai, — Prezidentas ir Kabinetas (40 §), tai ir iš bendrosios Ministerių Kabineto kompetencijos konstitucija Respublikos Prezidento kategoringai nepašalina, leisdama jam joje dalyvauti, bet tiktai dalyvauti, o ne savo vardu veikti ir ne Kabinetą pavaduoti arba jo nusistatymą slopinti arba keisti. Šį Respublikos Prezidento „dalyvavimą“ Ministerių Kabineto darbe konstitucija nusako 54 §-fo pradžioje:

„Respublikos Prezidentas turi teisės dalyvauti Ministerių Kabineto posėdžiuose ir juose pirmininkauti...“

Šiais atsitikimais, vadinasi, Respublikos Prezidentui dalyvaujant Kabineto posėdy, posėdis virsta taip sakant tarybiniu vyriausybės posėdžiu, kuriame yra visa vyriausybė in corpore, tačiau einant parlamentarizmo principais, kuriems šiuo atžvilgiu 1922 m. konstitucija nieko priešingo nenustato ir lieka ištikima, taip pat einant kontrasignacijos logika ir jos pa-

dariniais, ir šitokiame posėdy Respublikos Prezidentas nieko Kabinetui įsakyti negali ir nutarimą daro pats Kabinetas savo nusistatymu; vadinasi, ir čia šiuo atžvilgiu veiklus yra Ministerių Kabinetas, o Respublikos Prezidentas yra tiktai jojo patarėjas, kuris jo nusistatymą gali veikti tiktai savo autoritetu, savo asmeninės įtakos svoriu, reiškia, ne kuriuo imperium'u, bet tuo moraliniu svoriu, kuris teisės srity sudaro „imponderabilia".

50. Kontrasignacija.

Tatai, kad Respublikos Prezidentas yra atributyvinis organas vyriausybėje ir kad formališkai ar imperatyviškai savo vardo aktais jisai reikštis gali tiktai tam tikrais konstitucijoje nurodytais svarbiais valdymo atsitikimais, dar jį neleistų pavadinti neveikliu valdymo reiškėju; tatai tiktai rodytų jo aprėžtą veiklumą, visdėlto besireiškiantį kaip tik svarbiausiais reikalais. Žymiai ryškiau jį iš veiklumo vyriausybėje išstumia antras momentas, sudarąs klasikinį parlamentarizmo reiškinį ar instituciją; tai yra kontrasignacija. Ją nustato konstitucijos 55 §:

„Visi Respublikos Prezidento aktai, kad turėtų galios, privalo turėti Ministerio Pirmininko arba atitinkamo ministerio parašą. Atsakomybė už aktą tenka jį pasirašiusiam Ministeriui."

Kontrasignacijos esmė yra taip tvirtai nusistojusi ir aiški parlamentarizme, kad jei ir nebūtų antrojo šio §-fo sakinio ir jeigu be to pirmajame sakiny būtų praleisti žodžiai „kad turėtų galios", mes vistiek žinotume, kad šis „ministerio parašas" Prezidento akte veikia kaip tik ministerio atsakomybę, perkeldamas ją iš Prezidento į jį, ministerį, ir kad Prezidento aktas be tokio atsakingo parašo neturėtų galios arba pagaliau vistiek veiktų Kabineto atsakomybę. Jeigu visdėlto 1922 m. konstitucija rado reikalinga tatai dar expressis verbis pabrėžti, tai, matyti, ji tai padarė dėl bendrojo savo palinkimo į parlamentarizmo racionalizavimą, kad vyriausybės veiklumo perkėlimas iš viršūnės į darbo organą, iš pusiauneatsakingo Prezidento į visiškai atsakingą ir Seimo priklausomą Ministe-

rių Kabinetą, būtų ne tiktai logiškų išvadų srity, bet griežtai pačiame tekste užfiksuotas.

Kontrasignacija, ypač kai ji yra taip kategoringai ir gražiai suformuluota, daro, kad net ir tie valdymo aktai, kurie einant konstitucija yra daromi kaip tik paties Respublikos Prezidento vardu, kaip jo formaliniai aktai, yra reikalingi ministerių pritarimo ir yra pavedami Seimo kontrolei, kaip Kabineto aktai. Vadinasi, ir savo atributyvinės kompetencijos ribose Respublikos Prezidentas nėra savo veiklos ir savo aktų šeimininkas. Tiesa, šie aktai be jo negali būti padaryti, bet jisai neturi galios jų disponuoti pats, jisai neturi jokios veiklos diskrecinės galios, nesuvaržytos formaliniu ministerių įsikišimu. O jeigu 55 §-fo tekstas kalba apie atskirų ministerių, o ne viso Kabineto in corpore, kontrasignaciją (tatai visur ir visumet, išskyrus kartais nepaprastus atsitikimus, taip yra), tai visdėlto, einant Ministerių Kabineto solidarumo principu parlamentarizme, atskiro ministerio kontrasignacija prilygsta viso Kabineto įsikišimui, reiškiamam šia kontrasignacija.

Tad šių dviejų vyriausybės veiksnių, Respublikos Prezidento ir Ministerių Kabineto, galios santykis yra toks, kad į vieno Kabineto veiklos sritį Prezidentas kištis gali be formalinės sprendžiamosios galios, tiktai patarimais ir neturinčiomis teisinio svorio savo autoriteto ir įtakos pajėgomis, o į Prezidento konstitucinės atributyvinės kompetencijos sritį Kabinetas kištis turi formaliniu sprendžiančiu balsu, nuo kurio pareina teisinė Prezidento akto galia. Vadinasi, Ministerių Kabinetas visoje vyriausybės veikloje yra imperatyviškai veiklus, šiaip veikdamas šia prasme vienas, o tam tikrais ypatingais atsitikimais su Respublikos Prezidentu, Respublikos gi Prezidentas imperatyviškai veikti gali tiktai tam tikrais ypatingais atsitikimais, bet ir tada tiktai Ministerių Kabinetui pritariant.

Visa tai, kas čia yra mūsų konstatuota dėl vyriausybės viršūnės principinio neveiklumo ir Ministerių Kabineto veiklaus pobūdžio, kaip darbo organo, visiškai atitinka parlamentarizmo tezes.

51. Ministerių Kabineto sudarymas vado principu.

Pažinę, koks yra funkcionalinis dviejų vyriausybės organų arba veiksnių santykis, mes dabar išžiūrėsime šio vyriausybės veiklaus darbo organo, Ministerių Kabineto, konstrukciją ir jo santykį su Seimu.

Ministerių Kabineto sudarymą tvarko trys konstitucijos §§-fai — 47, 56 ir 57. Štai jųjų tekstai:

„Respublikos Prezidentas kviečia Ministerį Pirmininką, paveda jam sudaryti Ministerių Kabinetą, tvirtina sudarytą ir priima Ministerių Kabineto atsistatydinimą" (konstitucijos 47 §-as).

„Ministerių Kabinetas sudaromas iš Ministerio Pirmininko ir kitų Ministerių. Ministerių skaičių ir jų darbų paskirstymą nustato įstatymas" (konstitucijos 56 §-fas).

„Ministeris Pirmininkas pristato pasirinktus Ministerius Respublikos Prezidentui patvirtinti. Ministerius atleidžia Respublikos Prezidentas" (konstitucijos 57 §-fas).

Vadinasi, Ministerių Kabinetas yra sudėtingas koleginis organas. Tai nėra, kaip klasikinė direktorinė kolegija, toks organas, kurio visi nariai yra bendroje kolegijoje lygūs ir patys kolegiališkai susitvarko, patys išrinkdami savo prezidiumą, kaip savo vykdomąjį ir koleginės policijos organą. Tai yra parlamentiniam rėžimui tipinga kolegija, sudaryta vado principu. Parlamentinio Ministerių Kabineto gyvybinį branduolį sudaro premjeras, čia vadinamas „Ministeriu-pirmininku", kuris su savo pasirinktais bendradarbiais susilieja į vieną darbo kolegiją, bet vis dėlto pats joje nesutirpsta ir lieka jos centru ar gyvybiniu mazgu, jos leaderiu ir vadu; vadinasi — per savo vadą Ministerių Kabinetas yra tokia kolegija, kurioje vienasmeninis konstrukcijos momentas nėra kolegiško principo visiškai nuslopintas. Ne leaderis čia yra iš kolegijos išaugęs, kaip paprasti renkami kolegijų pirmininkai, bet atvirkščiai — kolegija yra iš savo premjero kilusi, iš jo ir per jį atsiradusi ir nuo jo pareina, būdama jo veikimo organu bendra-

darbiavimo principu. Tatai ir yra vado principas, labai ryškus parlamentinėje vyriausybėje.

Kaip mums rodo trijų paminėtų konstitucijos §§-fų nuostatų analizas, vado principas Ministerių Kabineto konstrukcijoje čia yra žymus, o ar visiškai nuosekliai jis yra išlaikytas, tą mes dar pamatysime. Šis principas čia iš karto reiškiasi tuo, kad Ministerių Kabineto sąstatc Ministeris Pirmininkas yra minimas greta „kitų ministerių", vadinasi — iš ministerių masės išskiriamas (56 §-fo 1 sakinys). Taip pat tiktai jisai vienas yra Respublikos Prezidento betarpiškai „kviečiamas", kada tenka sudaryti naujas Ministerių Kabinetas; ir tą Kabinetą sudaro, vadinasi organizuoja, jo personalą nustato, ne pats Respublikos Prezidentas, bet kaip tik tasai Prezidento pakviestasis Ministeris Pirmininkas, kuriam Prezidentas tatai „paveda" (47 §). Kad tasai „pavedimas" sudaryti Ministerių Kabinetą nėra tarnybinis įsakymas tikra prasme, bet iniciatyvinis paties numatomojo Ministerio Pirmininko, kaip vado, aktas, matyti kaip tik iš to, kad Respublikos Prezidentas iš karto Ministerio Pirmininko ne skiria, bet tiktai jį „kviečia" (šiuo žodžiu konstitucija tyčia pabrėžia autonominį ir iniciatyvinį premjero veikimą, sudarant Ministerių Kabinetą). Jei jisai būtų paskirtas Ministeriu Pirmininku, tai „pavedimas" jam sudaryti Kabinetą turėtų tarnybinio įsakymo ir tarnybinės pareigos požymį ir premjero vaidmuo netektų charakteringo vado požymio; terminu „kviečia" konstitucija tyčia pabrėžia, kad tasai „pavedimas" yra tiktai pasiūlymas sudaryti Kabinetą.

Tokiu būdu pirmoji iniciatyva išeina, žinoma, iš Respublikos Prezidento, kuris, senajam Ministerių Kabinetui atsistatydinus ar kitokiu būdu suirus, laikinai lieka vienintelis formalus vyriausybės veiksnys. Žinoma — kitaip teisinėje valstybinėje santvarkoje ir būti negali; turi būti kuris nors kaip tik viešosios galios organas, kuris duos pirmą impulsą, kuris pajudins mechanizmą; negi galėtų būti taip, kad būsimojo vado atsiradimas būtų paliktas laisvajai privatinei iniciatyvai laisvosios konkurencijos principu, nes tada tokių vadų-savanorių būtų atsiradę labai daug ir tatai būtų chaosas, tiesiog neįmanomas. Konstitucija, laikydamasi šiuo atžvilgiu parlamentarizmo principų, šį iniciatyvinį mechanizmo užvedimą, šią taip sakant iniciatyvos iniciatyvą, paveda Respublikos Prezi-

dentui, formališkai — jo diskrecinei galiai. Tiesa, ši diskrecinė galia bus diskrecinė tiktai formališkai, nes iš tikrųjų faktiškai, kadangi Ministerių Kabinetas, kaip pamatysime, gali veikti tiktai Seimo pasitikėjimu, Respublikos Prezidentas, pakviesdamas tą ar kitą asmenį į premjerus, turės skaitytis su Seimo daugumos nusistatymu ir Seiminio pasitikėjimo perspektyvomis, nes kitaip visa akcija bus bergždžia. Bet visdėlto tiktai tas asmuo galės imtis vyriausybės darbo organo vado iniciatyvos šiam darbo organui sudaryti, kuris bus Prezidento pakviestas, vadinasi, kuriam tatai bus Prezidento pasiūlyta.

Tačiau šį sykį jau Prezidentui šį asmenį „pakvietus" ir pastarajam šį pasiūlymą priėmus, jisai veikia iniciatyviškai: ministerius, savo būsimus bendradarbius kolegijoje, jisai pats „pasirenka" (57 §), jisai pats Ministerių Kabinetą sutvarko. Šiuo atžvilgiu mes mūsų paminėtuose konstitucijos nuostatuose randame du teisinius premjero iniciatyvinio Ministerių Kabineto sutvarkymo suvaržymus, kurie vado principą aprėžia. Vienas šių suvaržymų liečia Kabineto personalą, antrasis — darbo suskirstymą tarp ministerių.

Personalinis suvaržymas reiškiasi tuo, kad: **a.** ministerių skaičių nustatyti konstitucija paveda įstatymui (56 §-fas) ir tokiu būdu Ministeris Pirmininkas bendradarbių pasirinkime yra šio įstatyminio skaičiaus suvaržytas, ir **b.** pasirinktus ministerius Ministeris Pirmininkas turi pristatyti Respublikos Prezidentui, nuo kurio pareina jų patvirtinimas (57 §-fas) ir drauge paties sudaryto Kabineto tvirtinimas (47 §-fas). Vadinasi, Respublikos Prezidentui, be iniciatyvos, rezervuojama dar premjero iniciatyvos sankcija; bet nedaugiau, kaip sankcija: Respublikos Prezidentas kitų asmenų premjero pasirinktųjų ir pristatytų vietoje pats paskirti jokiu būdu negali; jis niekuomet negali šiuo atžvilgiu pavaduoti vado ir veikti už jį. Tačiau tiktai Prezidento patvirtinimas suteikia premjero pasirinktiems asmenims ministerių vardą ir titulą veikti: tiktai tada bus teisiškai gimęs Ministerių Kabinetas, susidedąs, kaip sako konstitucijos 56 §-fas, „iš Ministerio Pirmininko ir kitų Ministerių".

Antras suvaržymas liečia darbo suskirstymą tarp ministerių. „Ministerių darbų paskirstymą" konstitucija paveda įstatymui nustatyti (56 §-fo 2 sakinys). Tatai ypatingai liečia

valstybės administracijos suskirstymą šakomis — ministerijomis, kurių priešaky turės stoti atskiri Kabineto nariai — ministeriai, kitaip sakant — ypatingai liečia ministerių t. vad. portfelius. Reiškia, kad Ministeris Pirmininkas, sudarydamas Kabinetą, negalės savo nuožiūra klasifikuoti ir skirstyti administracijos šakų ir reformuoti portfelių organizaciją, kuri bus įstatymo sutvarkyta, ir turės tiktai parinkti žmones esamiems portfeliams, aprūpinti portfeliais ministerius.

52. Ministerių Kabineto solidarumas; šio solidarumo tvirtinimo ir ardymo veiksniai.

Turėdami dabar išžiūrėti Ministerių Kabineto kolegijos konstruktyvinį principą ir jo konstitucinę padėtį, kurią ypatingai veikia Kabineto santykis su Seimu, mes keliais žodžiais priminsime klasikinius šios institucijos šiuo atžvilgiu principus parlamentarizme. Parlamentinis Ministerių Kabinetas, kaip vyriausybės veiklus organas, iniciatyviškai veikiąs parlamento arba jo žemesniųjų rūmų pasitikėjimu, — tai yra centrinė parlamentarizmo institucija. Sudarytas vado principu, kaip premjero bendradarbių kolegija, jisai principiškai yra ir turi būti vieningas, visiškai solidarus. Jei Ministerių Kabineto kolegijoje būtų nuomonių skirtumas, būtų dauguma ir mažuma, jei dominuotų asmeninių įsitikinimų ir pažiūrų principas, tai vado principas, cementuojąs šią konstrukciją, būtų sugriautas. Tai būtų paprasta kelių atsidūrusių joje asmenų kolegija, veikianti balsų dauguma.

Tačiau Ministerių Kabinetas yra kilęs iš valdančiojo organo, istoriškai jisai perėmė valdovo funkcijas monarchiniame valdyme, pavaduodamas pastarąjį ir būdamas ne subordinuotas parlamentui, bet jam paritetinis ir paralelinis, su juo surištas bendradarbiavimu, kaip du darbo draugai, du valdžios kolegai (colegos). Jojo valdančioji padėtis parlamentarizme, paveldėta arba perimta iš valdovo, yra reikalinga ne tiktai iniciatyvos, bet ir kurio nors aiškaus tam tikro nusistatymo, tam tikros politinės valdymo programos. Atsitiktinis jo kolegijos sąstatas, veikiąs nutarimais, ad hoc priimamais daugumos, būtų šitokiai jo padėčiai ir programiniam jo veikimui netikęs. Vado principas, įkūnytas premjero institucijoje, suteikia Mi-

nisterių Kabinetui kaip tik šį reikiamą aiškumą ir programinio nusistatymo tvirtumą.

Premjeras yra tasai asmuo Kabineto kolegijoje, kuris jam nustato programą ir principinį nusistatymą, jo gi pasirinktų bendradarbių kolegija sudaroma šiai programai vykdyti, šio nusistatymo politikai realizuoti. Todėl, kad ir gali vykti klasikiniame Kabinete debatai, nuomonėmis pasikeitimai, programos detalizavimo ir jos vykdymo svarstymas, gal ir balsavimas bei nutarimai dėl veikimo priemonių, bet sprendimo metodas, nėra atsitiktinė kiekybinė balsų dauguma, imperatyviškai slopinanti mažuma, tiktai susitarimas ir ypač susitarimas su premjeru arba premjero įtikinimas, jei kartais pasireikštų nuomonių skirtumas tarp premjero ir kitų ministerių. Ministeriai, kurie Kabinete kuriuo nors klausimu yra griežtai priešingi premjero ir kolegų nusistatymui, gali iš Kabineto išeiti, gali atsistatydinti, o jei jie to nepadaro, tai jie turi solidarizuotis su įsigalėjusiu nusistatymu; tačiau premjero pasipriešinimo jie, kad ir ne tiktai savo daugumoje, bet ir visi drauge nuveikti negali, jeigu premjeras pats sutikti su jais nenori, nes premjero pasišalinimas iš Kabineto yra neįmanomas: premjero pasišalinimas, jo atsistatydinimas veikia iš karto viso Kabineto suirimu, sugriauna jį. Premjero sudarytoji savo pasirinktų bendradarbių kolegija be jo gyvuoti negali, nes ji netenka savo titulo, savo gyvybinės prasmės ir savo esmės — ji savo vado pergyventi negali ir be jo nuvysta ir pranyksta. Parlamentinio Ministerių Kabineto pati gyvybė glūdi premjero asmeny. Premjeras, kuris yra savo Ministerių Kabineto steigėjas, lieka jo vadu per visą jo gyvavimą.

Šitas vado principas, įkūnytas parlamentinio Ministerių Kabineto konstrukcijoje, kuris suteikia Kabinetui programinio nusistatymo vieningumą, veikia jį ta prasme, kad jisai turi reikštis, kaip vieningas neskaldomas blokas, kuriame ministerių asmenys su savo asmeniniu nusistatymu visiškai tirpsta ir yra paverčiami paties bloko sudėtiniais elementais, kaip atskiri vandens lašai vandeny arba plytos mūre. Iš šio konstruktyvinio principo yra kyląs parlamentinis Ministerių Kabineto solidarumas, kuris reiškiasi tuo, kad Ministerių Kabinetas visame savo sąstate ir kiekvieno savo nario asmeny veikia, kaip vienas asmuo, kuris iš esmės negali būti skaldomas, lygiai taip pat, kaip negali būti skaldomas vienas žmo-

gus: jei pavyzdžiui žmogus savo dešine ranka nužudys kitą žmogų arba pavogs svetimą turtą, tai bus nubaustas jis pats ir su savo kairiąja ranka, ir jei jam bus paskirta kalėjimas ar mirties bausmė, tai su juo ir su jo dešine ranka žus ir jo kojos bei kairioji ranka, kuri fiziškai nėra dalyvavusi nusikaltime. Fizinio žmogaus atžvilgiu tatai ir materiališkai kitaip būti negalėtų; solidarumo principas kolegijos konstrukcijoje teisiškai perkelia šį materialinį fizinio asmens vienumą ir neskaldomumą į kolegiją. Kabineto ministeriai šiuo teisiniu solidarumo dėsniu atsako visi už kiekvieną ir kiekvienas už visus. Kas yra jųjų vieno padaryta ar pareikšta, tatai yra Kabineto padaryta ar pareikšta, o kas yra Kabineto padaryta ar pareikšta, tas yra jų kiekvieno padaryta ir pareikšta, nors kuris jųjų asmeniškai kitaip manytų ar apie padarytąjį ir pareikštąjį nežinotų. Tokis yra klasikinis šio organo principas.

Todėl nuoseklus parlamentarizmas laiko neleistinu ir teisiškai neįmanomu, kad pavyzdžiui parlamente arba šiaip kuriame nors susirinkime Kabineto ministeriai imtų tarp savęs ginčytis, reikšti skirtingas nuomones, kritikuoti kits kitą arba juo labiau kritikuoti Kabineto politiką arba kurį nors jo aktą, pasiremdami pav. tuo, kad jie Kabinete buvę kitokios nuomonės ir esą likę mažumoje. Nėra ir būti negali jokios jų daugumos nė mažumos. Jie visi Kabineto veikimo atžvilgiu turi elgtis taip, kaip vienas žmogus.

Šitie Ministerių Kabineto konstrukcijos elementai — vado principas, solidarumas — yra kilę tiek iš to, kad parlamentinis Kabinetas principiškai yra valdąs organas, reikalingas tvirto, aiškaus ir programinio veikimo tam tikrai politikai imperatyviškai vykdyti, tiek iš to, kad jo klasikinė konstrukcija yra grynai partinė. Ši institucija, kaip ir pats parlamentarizmas, yra gimusi, kaip žinome, Anglijoje, kur veikė dviejų politinių partijų — dviejų orientacinių politinių blokų — sistema. Ši dviejų partijų sistema numato dvi priešingas besivaržančias politines orientacijas, dvi skirtingas politines programas, kurios konkuruoja: kai viena yra valdžioje, tai antroji yra opozicijoje, ir atvirkščiai. Kadangi parlamentarizme valdymas, pagrįstas vyriausybės bendradarbiavimu su parlamentu, yra reikalingas pasitikėjimo tarp parlamento arba jo žemesniųjų rūmų ir vyriausybės darbo organo, Ministerių Kabineto, ir kadangi premjeras ir ministeriai principiškai patys yra parla-

mento nariais, tai Ministerių Kabinetas pats turi išeiti iš tos dviejų partijų, kuri parlamente (žemesniuosiuose rūmuose) yra daugumoje. Ši partija bus valdančioji, ji disponuos parlamento darbus ir ji reikšis Kabinete, o antroji, kuri parlamente yra mažumoje,. bus opozicinė. Šitokioje kombinacijoje Ministerių Kabineto sąstatas bus visumet partinis, politiškai vienlypis. Jo programa bus partinė programa, aiški ir žinoma. Tatai žymiai palengvina ir išlaiko Kabineto solidarumą.

Europos kontinente, ten, kur dviejų partijų sistemos nėra, kur veikia kelios partijos, kurių dažnai nė viena neturi parlamente absoliutinės daugumos ir kur ši dauguma tegali būti nustatyta tik kelių partijų koalicijos metodu, ten Ministerių Kabineto solidarumas yra sunkiau išlaikomas. Čia dažniausia valdymo programa yra koalicinės sutarties nustatoma, yra kompromisinė, netiek aiški. Be to, dažniausia koalicija numato ir rezervavimą koalicijos nariams vietų (portfelių) Ministerių Kabinete, tam tikrąjį portfeliais pasidalinimą. Šiuo į Ministerių Kabineto sąstatą įvedama skirtingas partinis elementas: jo vienlypis sąstatas pakeičiamas maišytu. Tiesa, koalicinis kompromisas šiuos skirtumus kiek niveliuoja, bet visdėlto pagrindinis atskirų ministerių nusistatymas nėra jiems visiems vienodas ir vieningas, jisai glūdi įvairių skirtingų partijų nusistatymuose, tad čia visumet išlaikyti visiškas viso Kabineto sąstato reiškimosi vieningumas yra kiek sunkiau, ypač kad tokiame koaliciniame Kabinete ministeriai jaučiasi labiau savo atitinkamų partijų nariais, jų deleguotais į vyriausybę, negu tiktai premjero pasitikėjimo žmonėmis, jo pasirinktais bendradarbiais; dažniausia jie ir yra kaip tik atitinkamų partijų personališkai deleguoti, „paskirti" į Kabinetą, o ne paties premjero pasirinkti, ir tasai delegavimas sudaro koalicijos sutarties elementą. Tokiems ministeriams Kabinete labiau rūpi savo partijos interesai ir savo asmeninis ryšis su partijomis, iš kurių jie yra išėję ir su kuriomis jie yra surišti ne tiktai nusistatymu, bet dažnai ir visa savo politine karjera, negu Kabineto solidarumo sumetimai. Tatai, žinoma, labai veikia Ministerių Kabineto vienlypumo ir solidarumo ardymą. Juo daugiau yra politinių partijų, juo labiau margas yra partinis parlamento sąstatas, juo sudėtingesnė yra valdančioji koalicija, juo ryškiau irsta Ministerių Kabineto solidarumas. Kabinete, kaip ir pačioje parlamento arba jo rūmų daugumoje, atsiranda frakcijos,

dauguma, mažuma, net... opozicija, o net — horribile dictu — atskiros nuomonės, rezervai ir t. t.

Ypatingai gi šią tendenciją ryškiai išplečia proporcinio atstovavimo sistema ten, kur parlamentas yra šios sistemos principu sudaromas. Ši sistema ypatingai skatina partijų ir frakcijų skaičių didėjimą, tuo pačiu daro valdančią koaliciją dar sudėtingesnę, dar mažiau lanksčią, jos politinio nusistatymo aiškumą dar labiau drumstą ir be to, kaip žinome, išplečia partijų galią į atstovų mandatus, pačia savo esme veikdama partinį imperatyvinį šių jų mandatų pobūdį.

Taip pat šia Kabineto solidarumo ardymo kryptimi veikia charakteringas kontinentiniam parlamentarizmui valdančiosios Ministerių Kabineto padėties naikinimas ir jojo pavertimas priklausoma parlamento agentūra. Klasikinis Ministerių Kabineto bendradarbiavimas su parlamentu, pagrįstas jų abiejų kits kitu pasitikėjimu, savaime, kaip žinome, jų abiejų pariteto nenaikina, nes jeigu Kabinetas yra reikalingas parlamento rūmų pasitikėjimo, tai tatai nereiškia, kad parlamentui jam nepasitikėjimą pareiškus, Kabinetas turi atsistatydinti. Tiesa, jisai toliau negali su šiais parlamento rūmais bendradarbiauti, nes tatai parlamentarizmo principui prieštarautų, ir todėl, jeigu parlamento rūmai, pareiškę Kabinetui pasitikėjimą, nebus paleisti, tai Kabinetas atsistatydinti be abejo turi; bet prieš jam nepasitikėjimo pareiškimą jisai gali atsikirsti paties parlamento (jojo rūmų) paleidimu, apeliuodamas į teisinę tautą (į piliečius-rinkikus, kurie naujais rinkimais jo konfliktą su parlamentu išspręs). Vadinasi, nepasitikėjimo pareiškimas nėra Kabineto pasmerkimas, o tiktai formalus konflikto, konstitucinės valdžios krizės, deklaravimas, krizės, kurios parlamentas pats likviduoti nepajėgia, jeigu vyriausybė yra nusistačiusi savo pozicijos laikytis. Tokios krizės likvidatorius, konstitucinio konflikto sprendėjas, nėra joks konstitucinių įsteigtosios valdžios organų, tiktai pati teisinė tauta — didesnis ir galingesnis demokratijoje ponas, negu abu susiginčiję konstituciniai organai.

Tačiau klasikiniame parlamentiniame rėžime vyriausybė neprivalo laukti, kol parlamentas jai nepasitikėjimą pareikš. Ji ir be to jį gali paleisti, kai tatai randa gera ir reikalinga, ir kreiptis į teisinę tautą, kad ji naujais rinkimais jo sąstatą atnaujintų. Vadinasi, ne tiktai Ministerių Kabinetas yra parla-

mento pasitikėjimo reikalingas, bet ir parlamentas (jojo rūmai) yra reikalingas parlamentinės vyriausybės pasitikėjimo. Bet kai kontinentinis parlamentarizmas pasireiškusio tarp konstitucinių organų, vadinasi pasireiškusio konstitucinėje valdžioje, konflikto sprendimą perkelia iš teisinės tautos į vieną konstitucinių organų, kaip tik į vieną dviejų susiginčijusių organų, kitaip sakant, į vieną ginčo šalių, tai tuoj ir tuo pačiu jųjų lygsvara, jųjų paritetas — nyksta; tai nebe konfliktas, bet pasmerkimas: nepasitikėjimo pareiškimu ne konfliktas pareiškiamas, ne konstitucinė valdžios krizė signalizuojama, bet pasmerktasis kabinetas verčiamas atsistatydinti. Nepasitikėjimo pareiškimas tampa imperatyviniu aktu, diskreciniu pasmerkimu ir įsakymu pasišalinti. Ministerių Kabinetas, kurio likimas yra diskrecinėje parlamento galioje ir kuris prieš nepasitikėjimo pareiškimą negali atsikirsti parlamento paleidimu, turėdamas tiesiog be jokio ginčo atsistatydinti, tampa priklausomu organu: jojo santykis su parlamentu jau nebėra ir negali būti dviejų kolegų bendradarbiavimu, bet yra pono ir jo agento-tarno santykis. Parlamento nepasitikėjimas jam yra poniškos galios aktu, diktuojančiu jam pono valią. Ši parlamento galia iškreipia visą klasikinę šio santykio konstrukciją parlamentiniame rėžime, nes tada Ministerių Kabinetas valdo jau ne motu proprio, bet parlamento valia ir malone, ir Kabinetas virsta parlamento agentu, veikiančiu imperatyviniu mandatu.

O kai Ministerių Kabinetas yra šitaip pažemintas ir paverstas parlamento valdymo reikalams agentūra, tai jojo klasikinis solidarumas, kuris jau yra koalicinio principo padarinių ardomas, pasidaro iš viso nereikalingas ir netenka prasmės, kurios jis buvo turėjęs, kai Kabinetas buvo valdančiuoju organu. Svarbu jau tada yra šios tarnų grupės ne tiek vieningumas ir solidarumas, kuris tam tikru atžvilgiu gali būti ponui ir jo reikalams bei sumanymams net kenksmingas arba nepageidaujamas (nes ponui iš viso būna geriau, kai jo tarnai yra izoliuoti), kiek svarbu yra individualinės atskirų ministerių, kaip sui generis „specų" ypatybės, žinios, nuomonės, darbai. Parlamentinis Ministerių Kabinetas degeneruoja į „direktoriją", virsta aukštųjų valdininkų kolegija, valdymo ir įstatymų leidimo reikalams specų taryba.

Šitokie yra principai ir šitokios yra tendencijos.

53. Klasikinių ir prancūziškų parlamentarizmo principų Ministerių Kabinete sukombinavimas 1922 m. konstitucijoje.

Jau iš to, ką mes pirmiau buvome sakę apie prancūziškojo demokratizuoto parlamentarizmo racionalizavimą 1922 m. konstitucijos leidėjų nusistatyme ir ką mes esame konstatavę Respublikos Prezidento, kaip Seimo organo, jo ištikimo agento, konstrukcijoje, mes galime iš anksto spėti, kad mes šioje konstitucijoje rasime kaip tik šį Ministerių Kabineto pažeminimą ir jo solidarumo bent precizavimo vengimą, jei ne tiesioginį jo ardymą. Atitinkamų konstitucijos tekstų analizė mums tatai kaip tik patvirtina.

Mes jau esame matę, kad paties Ministerių Kabineto sudarymo būde 1922 m. konstitucija (47, 56 ir 57 §§-fai) išlaiko parlamentarizmo principus. Šis būdas yra visiškai suderinamas su vado principu Kabinete, su Kabineto vieningumu ir solidarumu, su jo valdančiąja veiklaus vyriausybės organo padėtimi. Šią jo prezumuojamąją valdančiąją konstitucinę padėtį patvirtina ir toji aplinkybė, kad iš ministerių (vadinasi — jų skaičiuje ir iš Ministerio Pirmininko) lygiai, kaip iš Seimo narių ir iš Respublikos Prezidento, konstitucija reikalauja asmeninės priesaikos (arba iškilmingo pasižadėjimo). Kokia yra šio konstitucinio priesaikos reikalavimo reikšmė ir kad tatai rišama kaip tik su konstitucine valdančiąja atitinkamo organo padėtimi, apie tai jau anksčiau aš buvau gana plačiai išsitaręs.

Ta pačia, vadinasi, Ministerių Kabineto valdančiosios konstitucinės padėties prasme, tenka interpretuoti ir konstitucijos 2 ir 40 §§-fų nuostatai, kaip šia prasme juos interpretavome ir Respublikos Prezidento atžvilgiu: jeigu Suvereninės Tautos Valstybės Valdžią „vykdo Seimas, Vyriausybė ir Teismas“ (konstitucijos 2 §-fu), o „Vyriausybę sudaro Respublikos Prezidentas ir Ministerių Kabinetas“ (konstitucijos 40 §-fas), tai tatai turėtų reikšti, kad Ministerių Kabinetas, kaip vienas dviejų vyriausybės veiksnių ir kaip tik veiklusis veiksnys, yra valdąs organas, paritetinis Seimui, bet ne Seimo organas, ne jo priklausomas organas. Tačiau mes jau ir Respublikos Prezidento atžvilgiu konstatavome, kad nežiūrint į šį konstruktyvinį konstitucijos 2 §-fo principą, kitais tos pačios konstitucijos nuostatais Respublikos Prezidentas yra degraduojamas

ir tam tikra prasme paverčiamas kaip tik Seimo priklausomu organu. Tas pats reiškiasi ir Ministerių Kabineto atžvilgiu.

Racionalizuodama prancūziškojo parlamentarizmo palinkimus, 1922 m. konstitucija, imdama normuoti Ministerių Kabineto santykius su Seimu, užmiršta apie 2 §-fo principo logiką. Šiuo atžvilgiu reikšmingi yra konstitucijos 55, 59 ir 60 §§-fų nuostatai. Štai šių §§-fų tekstai:

„Visi Respublikos Prezidento aktai, kad turėtų galios, privalo turėti Ministerio Pirmininko arba atitinkamo Ministerio parašą. Atsakomybė už aktą tenka jį pasirašiusiam Ministeriui" (konstitucijos 55 §-fas).

„Ministerių Kabinetas atsako solidaringai Seimui už bendrą Vyriausybės politiką, o kiekvienas Ministeris skyrium atsako Seimui už savo darbą jam pavestoje valdymo srityje.

„Ministeriai turi turėti Seimo pasitikėjimą. Ministerių Kabinetas ir kiekvienas Ministeris turi atsistatydinti, jei Seimas stačiai pareiškia jam nepasitikėjimą." (Konstitucijos 59 §-as).

„Ministerių Kabinetas ruošia ir pristato Seimui įstatymų sumanymus."

„Ministeriai, pasilikę mažumoje, spręsdami Ministerių Kabinete įstatymų sumanymus, turi teisės savo atskirą nuomonę ir jos pagrindus išdėstyti raštu, kuris įduodamas Seimui drauge su Ministerių Kabineto įnešamuoju sumanymu" (konstitucijos 60 §-fas).

Šių tekstų analizė mums rodo štai ką:

54. Pasitikėjimo institucijos konstrukcija 1922 m. konstitucijoje; Ministerių Kabineto pasmerkimas ir šio pasmerkimo formalizavimas.

Ministerių Kabinetui (arba tam tikram ministeriui) Seimo pareikštas nepasitikėjimas veikia, kaip kategoringas Kabineto (ministerio) pasmerkimas, kuris jį pašalina iš vietos, nes jisai

prieš tą nepasitikėjimą atsikirsti Seimo paleidimu ir apeliavimu dėl pasireiškusio konflikto į teisinę tautą negali ir vienintelę iš to gali ir turi padaryti išvadą — atsistatydinti (59 §-fo 2 abz.). Vadinasi, nepasitikėjimo pareiškimas nesudaro jokio konflikto, tiktai yra vienšališkas poniškojo sprendimo aktas, kuriuo Kabinetas (ar ministeris) pasmerkiamas. Tiesa, iš konstitucijos nuostatų seka du šiuo atžvilgiu rezervai, kurie lyg aprėžia šią ponišką Seimo galią.

Vienas šių aprėžiančių rezervų seka iš to paties 59 §-fo 2 abzaco teksto, būtent: atsistatydinimas yra kategoringai reikalaujamas tik tada, kada Seimas pareiškia nepasitikėjimą „s t a č i a i".

Iš viso pasitikėjimo sąvoka parlamentarizme yra platesnė, negu tiktai formalus pasitikėjimo pareiškimas, tiktai nubalsuojamoji rezoliucija, tiesiog reiškianti pasitikėjimą; pasitikėjimas reiškia abiejų organų, parlamento ir kabineto, glaudų bendradarbiavimą ir jų bendrojo nusistatymo sutapimą, jų pasiryžimą kits kitą remti — ypač jų programinėje veikloje. Tad nepasitikėjimo reiškiniu bus ne tiktai priimtoji rezoliucija, kurioje expressis verbis sakoma, jog parlamento rūmai kabinetu nepasitiki arba pasmerkia kurį jo aktą, bet ir iš viso bet kuris rūmų nutarimas ar rezoliucija, prieš kurią Ministerių Kabinetas buvo principiškai pasisakęs; pavyzdžiui, kai parlamento rūmai atmeta kurį įstatymų projektą, kurį Kabinetas buvo įnešęs ir jį laikė savo programiniu projektu, gindamas jį, kaip tokį, taip pat kai kuriuo nors rūmuose svarstomu klausimu rūmai priima rezoliuciją, aiškiai priešingą kabineto ginamajai pozicijai. Žodžiu — pasitikėjimas ir nepasitikėjimas turi parlamentarizme daugybę įvairių niuansinių išraiškų ir nesudaro būtinai kažkokio sakramentalinio formalaus akto. Tai lankstus tam tikro nusistatymo ar pasiryžimo reiškinys, liečiąs abiejų organų bendradarbiavimą, kuris gali aiškėti iš visokių ir įvairiausių netiesioginių parlamento veiksmų, sudarančių šiai išvadai premisą.

Čia gi 1922 m. konstitucija Ministerių Kabineto pasmerkimą, veikiantį jo privalomąjį atsistatydinimą, jungia tiktai su tokiu nepasitikėjimo pareiškimu, kuris yra pareikštas „stačiai", vadinasi su tiesioginiu jo pareiškimu, kuris nesudaro tiktai išvados iš tam tikrų premisų, bet yra aiškiai ir kategoringai konstatuojamas ir kaip tik skiriamas Kabinetą pasmerkti.

Šitoksai nepasitikėjimo formalizavimas, jo pavertimas tam tikru tiksliu aktu, žinoma, kiek aprėžia smerkiančios Seimo galios griežtumą.

Tačiau antra vertus, šiame galima numatyti ir tam tikrąjį Seimo galios užakcentavimą, nes konfliktui tarp lygių sukelti nėra reikalo, kad aktas būtų formalus, užtenka pasireiškęs nusistatymų priešingumas; bet kai santykis yra nelygus, tai atsiranda reikalas fiksuoti sąlygas, kuriomis pasmerkimas turi būti laikomas įvykusiu ir ipso jure veikiančiu kabineto atsistatydinimą. O kadangi Ministerių Kabinetas jau paverčiamas priklausomu organu, kuris Seimo nuožiūra jo gali būti pasmerktas ir pašalintas, tai jam, kaip priklausomam, ir nėra reikalo užsigauti arba ieškoti nepasitikėjimo žymių kitokiuose savo vyresniojo žygiuose, kai tasai vyresnysis nerado reikalo savo galia pasinaudoti; priklausomas organas, kuris galima pašalinti, šiaip kitais atžvilgiais turi tiktai pasiduoti. Tad abejotina, ar šis rezervas, kad atsistatydinimas yra privalomas tiktai tada, kada nepasitikėjimas yra pareikštas „stačiai", galima laikyti tikru šios Seimo galios aprėžimu. Atrodo, kad tai yra labiau šios galios vykdymo precizavimas, negu jos esminis aprėžimas.

55. Konstitucinių nepasitikėjimo padarinių sankcijų problema.

Antras ryškesnis aprėžimas galima rasti tame, kad visdėlto Seimas pats Ministerių Kabineto paleisti negali; ne jo aktu Kabinetas yra atleidžiamas ir ne jisai priima kabineto atsistatydinimą. Kaip sako konstitucijos 47 ir 57 §§-fai, kuriuos mes jau esame citavę, Ministerių Kabineto atsistatydinimą priima ir ministerius atleidžia tiktai Respublikos Prezidentas — jis vienas. Seimui pareiškus Kabinetui (ar atskiram ministeriui) nepasitikėjimą, Ministerių Kabinetas, tiesa, turi atsistatydinti; konstitucija jam tatai įsako. Bet šis įsakymas yra konstitucinis, formališkai tatai jam nėra Seimo įsakymas. Atsistatydinti Kabinetas (ar ministeris) turi pats, jis pats, eidamas konstitucijos imperatyvais, turi padaryti šią išvadą iš jam pareikštojo nepasitikėjimo.

Seimas neturi galios formališkai jį „paleisti" ir toks Seimo nutarimas būtų aiškiai nekonstitucingas. Jei Ministerių Kabinetas šiomis aplinkybėmis neatsistatydintų — jisai nusižengtų

konstitucijai, bet ne Seimo įsakymui. Ir jeigu jisai visdėlto neatsistatydintų, tai tiesioginiai į tai įsikišti Seimas priemonių neturi. Seimo galia nepasitikėjimo pareiškimu veikti Ministerių Kabineto (ar atskirų ministerių) pašalinimą iš valdžios (vyriausybės) sankcijų neturi.

Šis aprėžimas teisiškai be abejo yra svarbus ir veikia vyriausybės autoriteto naudai. Tai yra dar žymi klasikinių parlamentarizmo principų liekana, išlaikant bent formos atžvilgiu vyriausybės nepareinamumą nuo parlamento ir jųjų principinį paritetą: formališkai jie abu pareina tiesiog nuo konstitucijos, abu yra betarpiški, konstituciniai organai. Šiuo formaliniu atžvilgiu mūsų 1922 m. konstitucijoje Ministerių Kabinetas savo konstitucinio pagrindinio organo padėty yra net geriau apsaugotas, negu Respublikos Prezidentas, kuris, kaip esame matę, formališkai gali būti Seimo kvalifikuotos daugumos nutarimu tiesiog „atstatytas" (44 §-fo 3 abzacas), kai tuo tarpu Ministerių Kabinetas (ar atskiras ministeris) niekumet ir jokios kvalifikuotos Seimo daugumos nutarimu „atstatytas" būti negali.

Formališkai tatai be abejo yra svarbu, tačiau praktiškai ir faktiškai tatai netiek jau yra žymu ir Ministerių Kabineto pažeminimo, pagrįsto konstituciniu reikalavimu atsistatydinti gavus nepasitikėjimo pareiškimą, visdėlto neatsveria. Nes jeigu Seimas nedisponuoja formalinių tiesioginių sankcijų konstituciniams savo pareikštojo nepasitikėjimo padariniams įgyvendinti, tai už tai jisai tam gali panaudoti kitokią vyriausybei baisią priemonę, kuri yra jo galioje, būtent — sąmatos tvirtinimo arba biudžetinę galią, nuo kurios pareina visas vyriausybės veikimo ir per tai gyvavimo galimumas, nes be lėšų valdymas yra neįmanomas ir vyriausybė, negalinti rinkti mokesčių ir daryti išlaidų, savaime yra bejėgė ir pasmerkta mirti. Tad jeigu Ministerių Kabinetas, gavęs Seimo nepasitikėjimą, nepasielgtų, kaip reikalauja konstitucija ir neatsistatydintų, tai Seimas, kad ir negalėdamas jį tiesiog savo aktu atstatyti, galėtų, pasinaudodamas savo biudžetine galia, jį priversti tatai padaryti, palikdamas vyriausybę be lėšų. Ši konstitucinė Seimo biudžetinė galia yra pareikšta konstitucijos 29 §-fe. Jeigu prieš Seimo nepasitikėjimo pareiškimo galią Ministerių Kabinetas gali pasipriešinti pasyviškai, neatsistatydindamas, kas nors ir būtų nekonstitucinga, bet nereikalauja aktingo konstitucijos laužymo, tai atsikirsti prieš biudžetinę Seimo ga-

lią Ministerių Kabinetas galėtų tiktai tiesioginiu aktingu konstitucijos laužymu, kuris būtų tolygus perversmo aktui, jei vyriausybė imtų vykdyti Seimo nepatvirtintą biudžetą ir valdyti lėšas, kurios teisiškai jos dispozicijai nėra pavestos. Mes gi čia to, kas tiktai perversmo aktu gali būti padaryta, iš viso nežiūrėsime, nes svarstome tiktai konstitucinį mechanizmą, kaip jisai teisiškai veikti gali. Tad konstituciniame mechanizme Seimas, kad ir negalėdamas pats atstatyti Ministerių Kabineto, visdėlto atitinkamą tvirtą ir griežtą priemonę šiam tikslui pasiekti turi.

Tiesa, ši biudžetinė Seimo galia nesudaro kažkokio ypatingo mūsų 1922 m. konstitucijos reiškinio, charakteringo tiktai šiai konstitucijai arba iš viso prancūziškojo parlamentarizmo rėžimui, — ji sudaro paprastąjį reiškinį, kurį užtinkame įvairiuose rėžimuose. Tad ar iš šio reiškinio galima daryti išvados kaip tik prancūziškojo parlamentarizmo pobūdžiui 1922 m. konstitucijoje įrodyti? ar tatai mūsų nevestų į tvirtinimą, kad ir klasikiniame parlamentarizme, kuriame taip pat ši biudžetinė parlamento galia yra, ji savo padariniais griauna vyriausybės su parlamentu paritetą ir aplinkiniu keliu sankcionuoja nepasitikėjimo pareiškimo padarinius, versdamas Kabinetą atsistatydinti? Aš nemanau, kad čia būtų iš mūsų pusės padaryta analizės klaida.

Dalykas toks, kad jeigu 1922 m. konstitucijoje Seimas, pareiškęs Kabinetui nepasitikėjimą, neturi tiesioginių konstitucinių sankcijų konstituciniams nepasitikėjimo padariniams apdrausti, vadinasi — pats Kabineto atstatyti arba jį priversti atsistatydinti negali, ir tiktai netiesioginiai gali šį rezultatą pasiekti savo biudžetinės galios panaudojimu, kad ateis biudžetui tvirtinti laikas, tai antra vertus ir Ministerių Kabinetas, gavęs nepasitikėjimą, neturi ir teisiškai šioje konstrukcijoje turėti negali jokių konstitucinių priemonių atsikirsti ir sankcionuoti savo pasiryžimą pasilikti vietoje ir neatsistatydinti. Tokią priemonę, tokią sankciją, kuri drauge išmuštų iš Seimo rankų ir jo baisųjį biudžetinės galios ginklą, sudarytų vyriausybės galia paleisti Seimą. Tai būtų apeliavimas į teisinę tautą. Klasikiniame parlamentarizme tatai ir yra; paleidusi parlamentą, kuris jai nepasitikėjimą pareiškė, vyriausybė būtų apsisaugojusi ir nuo parlamento biudžetinės galios ginklo ir tuo pačiu konflikto sprendimas pereitų į teisinės tautos rankas. Tiesa,

ir 1922 m. konstitucija, kaip mes žinome (jos 52 §-fas), Seimo paleidimą numato. Tačiau ši vyriausybės galia paleisti Seimą jokiu būdu negali būti jos panaudota tada, kada Ministerių Kabinetas yra gavęs nepasitikėjimą, nes konstitucija jam kategoringai įsako tada pačiam atsistatydinti. Vadinasi, jeigu jisai neatsistatydina, jisai peržengia konstituciją ir jojo tolimesnis veikimas yra nekonstitucingas. Tad jis teisiškai tada negali paleisti Seimą (vadinasi, suteikti kontrasignacijos Respublikos Prezidento aktui apie Seimo paleidimą) ir šiuo paleidimu apsisaugoti nuo biudžetinės Seimo galios ir sankcionuoti savo neteisėtą pasilikimą vietoje, nes jokia konstitucinė priemonė negali būti panaudota nekonstitucingumui sakcionuoti ar apdrausti. Jeigu visdėlto vyriausybė tada Seimą paleistų, tai šis paleidimas nebūtų konstituciniu aktu, bet smurto ir perversmo aktu. Kitaip tatai interpretuoti negalima.

Bet yra dar vienas kelias, kuriuo Seimas gali savo pareikštojo nepasitikėjimo padarinius pats netiesioginiu būdu apdrausti, nelaukdamas ir biudžeto tvirtinimo momento. Tai yra kelias per Respublikos Prezidentą. Nors Ministerių Kabineto Seimas tiesiog savo galia pašalinti negali, tiktai gali jam pareikšti nepasitikėjimą, versdamas jį atsistatydinti einant ne paties Seimo, bet konstitucijos įsakymu, bet užtai Respublikos Prezidentą, kaip mes jau žinome, jisai savo kvalifikuotos daugumos nutarimu gali tiesiog atstatyti; o kadangi Respublikos Prezidentas yra vyriausybės viršūnė, kurios veikliu darbo organu yra Ministerių Kabinetas, ir kadangi Respublikos Prezidentas, kad ir negalėdamas viso Ministerių Kabineto en bloc atstatyti, nes konstitucija jam leidžia tiktai Kabineto atsistatydinimą p r i i m t i (konstitucijos 47 §-fas) (vadinasi — atsistatydinimas turi būti jam paties Kabineto pareikštas), visdėlto gali atskirus ministerius atleisti (konstitucijos 57 §-fo 2 sakinys), tai jeigu Ministerių Kabinetas, gavęs Seimo nepasitikėjimą, neatsistatydintų, kaip tatai reikalauja konstitucija, tai Respublikos Prezidentas turėtų bent šią savo galią panaudoti, kad atskirų ministerių atleidimu Kabinetas, nesilaikęs savo konstitucinės pareigos atsistatydinti, būtų dezorganizuotas ir faktiškai pašalintas. Jei Prezidentas šių pastangų savo galiai panaudoti nedarytų ir liktų pasyviu konflikto ir Kabineto nekonstitucingo vietoje pasilikimo stebėtoju, tai Seimas galėtų į tai reaguoti, atstatydamas Prezidentą ir paskirdamas naująjį.

Tiesa, Respublikos Prezidentas nėra šiuo atžvilgiu visiškas padėties šeimininkas, nes visi jo aktai yra reikalingi kontrasignacijos (konstitucijos 55 §-fas), tad ir atskiriems ministeriams paleisti jisai yra reikalingas Kabineto narių (šiame atsitikime Ministerio Pirmininko) pritarimo, bet visdėlto tam tikrą šia kryptimi presiją jisai daryti gali ir turi, o šią jo presiją veikti gali ir Seimas, turėdamas galios patį Prezidentą atstatyti. Vadinasi, tam tikras netiesioginis šios presijos kelias Seimo dispozicijoje yra. Ši teisinė presija, kad ir negalutinė, nevisiškai imperatyvinė, konstituciniame mechanizme tam tikrą reikšmę turi.

Šiaip ar taip konstitucinis principas, kad ir neužtenkamai formalinėmis sankcijomis, apdraustas, lieka aiškus ir kategoringas: Seimo nepasitikėjimo vyriausybei pareiškimas teisiškai pasmerkia vyriausybę (Ministerių Kabinetą) ir verčia Kabinetą atsistatydinti, o prieš šį pasmerkimą Kabinetas teisinių atsikirtimo priemonių neturi ir teisiškai yra bejėgis.

56. Solidarinė Ministerių Kabineto ir individualinė paskirų ministerių seiminė atsakomybė.

Antras konstatavimas, kuris tenka padaryti iš mūsų cituotų trijų konstitucijos §§-fų (55, 59 ir 60 §§-fai) nuostatų analizės yra tatai, kad konstitucija reiškia aiškų palinkimą individualizuoti ministerių atsakingumą Seimui, kas kaip tik ardo Ministerių Kabineto solidarumą ir atitinka bendrą racionalizuoto kontinentinio parlamentarizmo tendenciją pakeisti valdantį Ministerių Kabineto pobūdį sui generis „specų" kolegijos pobūdžiu.

Tiesa, net ir klasikiniame parlamentarizme ministerių padėty iš esmės reiškiasi tam tikras dvilypumas: iš vienos pusės ministeriai, kaip Kabineto nariai, tirpsta vieningoje solidarinėje valdančioje kolegijoje, o iš antrosios — kiekvienas jųjų individuališkai yra kurios vienos administracijos šakos, ministerijos, šefas, tam tikros technikinės valdymo tarnybos viršininkas, sui generis „specas". Per šį antrąjį padėties momentą logingai į visą ministerių atsakomybės ir parlamentinės jųjų darbo kontrolės konstrukciją skverbiasi individualinio ministerių kontakto su parlamentu ir tuo pačiu individualinio jų atsakingumo elementas, sudarąs sui generis plyšį soli-

darinėje Kabineto atsakomybėje. Tad individualinis atskirų ministerių atsakingumas taip sakant technikinėje administracinėje jų vadovaujamos veiklos srity nėra visiškai svetimas ir klasikiniam parlamentarižmui. Tačiau visdėlto ten jisai yra slopinamas dominuojančios solidarinės atsakomybės, kuri ten yra stipri ir ryški, ir nėra griežtai formalizuojamas. Politinis valdančiosios Kabineto padėties momentas yra tiek ryškus, kad jisai reaguoja ir į technikinį ministerių veikimą. Ten ministeris yra ne tiek atitinkamos administracijos šakos vedėjas-specas, kiek politinis joje veikiančių specų prižiūrėtojas ir instruktorius, sui generis politinės valstybės valdžios galios organo, Ministerių Kabineto, deleguotas atitinkamą technikinį aparatą laikyti šios galios žinioje ir dispozicijoje: specais, technikiniais administracijos šefais labiau yra nuolatiniai viceministeriai, generaliniai ministerijų sekretoriai, kanceliarijų ir tarnybų viršininkai, departamentų direktoriai, subordinuoti politinei galiai, kurios ryšio organu yra atitinkamas ministeris, per kurį eina šis ryšis tarp technikiškai-administracinės ministerijos ir politinio Ministerių Kabineto.

Bet juo labiau smunka politinė Ministerių Kabineto galia, juo labiau jisai virsta parlamento politinės galios agentu ir vykdytoju, tuo labiau ministeriai patys virsta atitinkamų administracijos šakų specais ir tiesioginio jau nebe su degraduotu ir netekusiu politinės galios Kabinetu, bet su pačiu galingu parlamentu ryšio organais, Kabinetas gi virsta šių specų, šių ryšio organų, taryba — jų kontakto organu, sudarytu departamentiniu arba direktoriniu, bet ne solidarizmo principu. Ir tada ministerių atsakingumas parlamentui, lygiai kaip kad parlamentinė valdymo ir administracijos kontrolė perkeliama iš Kabineto į ministerius individuališkai.

Būtų perdėta tvirtinti, kad 1922 m. konstitucijoje šios tendencijos evoliucija būtų davesta iki galo; kaip ir pats kontinentinio parlamentarizmo racionalizavimo procesas, taip ir šios tendencijos evoliucija, dar čia nėra užbaigta. Visdėlto palinkimas šia kryptimi yra ryškus. Individualinio ministerių atsakingumo formalizavimas yra net tris sykius konstitucijoje pabrėžtas:

a. 55 §-fe, kur sakoma apie kontrasignaciją ir nurodoma, kad Respublikos Prezidento aktus kontrasignuoti turi Ministeris Pirmininkas arba „atitinkamas“ ministeris, įsakmiai pa-

brėžiama, kad atsakomybė už kontrasignuotą aktą tenka kaip tik jį kontrasignavusiam ministeriui. Čia kaip tik reikėtų laukti solidarios viso Kabineto atsakomybės, nes Respublikos Prezidento, kaip vyriausybės viršūnės ir paties valdymo funkcijos reiškėjo, aktai kaip tik turėtų politinio, o ne technikinio pobūdžio. Kai aktą bus kontrasignavęs Ministeris Pirmininkas, tai, kadangi, su jo asmenimi yra surištas viso Kabineto likimas, jam tenkanti atsakomybė angažuos ir viso Kabineto atsakomybę, bet kai kontrasignuos kuris kitas ministeris, tai atsakomybė, einant 55 §-fo 2 sakiniu, individualizuojama.

b. 59 §-fo 1 abzace konstitucija mėgina net tiksliai formališkai skirti šias dvi atsakomybes, solidarinę Ministerių Kabineto ir individualinę paskirų ministerių atsakomybę. Jinai nustato šiuos nurodytos klasifikacijos principus (kriterijus): atsakomybė yra solidarinė, apimanti visą Ministerių Kabinetą in corpore, kai klausimas liečia „b e n d r ą j ą v y r i a u s y b ė s p o l i t i k ą“, o jinai bus individualinė, tenkanti kuriam vienam ministeriui skyrium, kai klausimas liečia jo darbą jam pavestoje valdymo srity, vadinasi, jo administracijos šakoje. Šis dviejų atsakomybių klasifikavimas, kad ir nenaikina solidarinės Kabineto atsakomybės, visdėlto sudaro ryškų mėginimą racionalizuoti ir formalizuoti individualinę ministerių atsakomybę, šiuo žymiai aprėždamas susiaurintą solidarumo principą.

c. Individualizuodama ministerių atsakomybę Seimui konstitucija 59 §-fo 2 abzace logingai individualizuoja ir Seimo pasitikėjimo ar nepasitikėjimo pareiškimą ministeriams bei nepasitikėjimo padarinius (sankcijas). Ji čia numato nepasitikėjimo pareiškimą atskiram ministeriui, visiškai neliečiantį Ministerių Kabineto in corpore, ir šiuo atsitikimu reikalauja individualinio ministerio atsistatydinimo, neveikiančio viso Kabineto atsistatydinimo, kas kaip tik yra charakteringa mūsų nurodytai racionalizuoto kontinentinio parlamentarizmo tendencijai, keičiančiai vienlypį Kabineto sąstato pobūdį, sudarantį neskaldomąjį šios ypatingos valdančiosios kolegijos vienetą, iš kurio joks atskiras jo elementas negali būti išmestas arba pakeistas nesuardžius jo paties. Čia yra jau ne tasai vienetas, bet palaida grupė atskirų asmenų, sui generis specų, lyg aukštųjų valdininkų, paskirtų atskiroms administracijos šakoms

tvarkyti. Tatai tipinga direktorizmo arba bent departamentizmo žymė.

Žodžiu — Ministerių Kabineto individualizavimas kad ir neužbaigtas, bet visdėlto ryškus.

57. Ministerių „atskiros nuomonės" Kabinete ir Ministerių Kabineto įstatymų iniciatyvos pobūdis.

Trečia Ministerių Kabineto funkcionalinės konstrukcijos ir jojo su Seimu santykio tezė, kuri mums šiame analize tenka konstatuoti, aiškėja iš konstitucijos 60 §-fo teksto, kuris yra labai charakteringas. Konstitucija čia numato ir net tvarko formalinį „atskirų nuomonių" reiškimą Ministerių Kabinete, šiuo teisiškai sankcionuodama galimumą atsirasti ir reikštis principiškai ir iš esmės vieningoje ir vienlypėje solidarinėje parlamentinio Ministerių Kabineto kolegijoje — daugumai ir mažumai arba net pozicijai ir opozicijai. Ką tai reiškia, mes jau buvome sakę. Tipinga klasikinė šio valdančiojo organo konstrukcija parlamentarizme čia šiuo suardoma. Tiesa, ir šiuo atžvilgiu, giminingu tiems, kuriuos mes jau išžiūrėjome, konstitucija, kad ir racionalizuodama kontinentinio parlamentarizmo palinkimus, neina iki galo ir savo racionalizavimo išvadas kiek sulaiko: sugretinę abu 69 §-fo abzacus, mes konstatuojame, kad šių motyvuotų atskirų nuomonių reiškimą konstitucija jungia tiktai su viena Ministerių Kabineto veiklos sritimi — su įstatymų „sumanymų", vadinasi — jų projektų, ruošimu ir Seimui pristatymu, vadinasi — ypatingai su vyriausybės įstatymų iniciatyva. Bendrajai vyriausybės valdymo sričiai šis §-fas konstitucijoje netaikomas. Visdėlto tatai yra labai svarbus klasikinio parlamentarizmo iškreipymo reiškinys. Tatai labai žymiai iškreipia vyriausybės įstatymų iniciatyvos pobūdį parlamentarizme.

Ši iniciatyva parlamentarizme sudaro valdančiosios Kabineto padėties elementą, Kabinetui paritetiškai bendradarbiaujant su parlamentu ne tiktai valdymo, bet ir įstatymų leidimo srity. Ministerių Kabinetas, kaip p o l i t i n ė s galios konstitucinis organas parlamentarizme, turįs netiktai techniškai veikti ir einamuosius valdymo bei administracijos reikalus vesti, bet ir turėti bei realizuoti tam tikrą savo p o l i t i n ę p r o g r a m ą, gauna įstatymų iniciatyvą kaip tik šiai s a v o

programai vykdyti, kad galėtų tam tikras teisines reformas bendradarbiaudamas su parlamentu varyti. Jojo įstatymų iniciatyva yra politinė, joje yra atitinkamos galios momentas. Todėl, kaip mes esame sakę, kai parlamentas atmeta vyriausybės siūlomąjį, jos į parlamentą įneštąjį ir jos parlamente ginamąjį įstatymo projektą, šis atmetimas yra parlamentarizme lygus nepasitikėjimo pareiškimui, nes jisai suardo vyriausybės su parlamentu bendradarbiavimą ir pakerta politiškai-programinę Ministerių Kabineto veiklą, griauna jo varomąją politinę liniją. Todėl politinis Kabineto solidarumas apima ir jo įstatymų iniciatyvą, o tada jau jokių „atskirų nuomonių", jokios opozicijos Kabinete būti negali ir jų nuosekliame parlamentarizme nėra.

Visai kas kita, kai įstatymų projektus ruošia ir į parlamentą įneša arba jam juos pristato ne politinės galios organas, ne parlamento kolega, bet tam tikras technikinis „specų" organas, tam tikroji kvalifikuotų žinovų taryba. Ši šitokios tarybos funkcija nesudaro kažkokios jos politinės veiklos elemento, bet yra padedamoji parlamento funkcijos atžvilgiu, grynai techniškai pagelbinė. Šiai pagelbinei funkcijai, kuri tiktai patarnauja monopolinei politinei parlamento įstatymų leidžiamajai funkcijai, žinoma, ne tas yra svarbu, kad pasireikštų ir parlamento žiniai patektų tiktai toji nuomonė ir tas nusistatymas, kurie šiuo klausimu Kabinete laimėjo. Kaip tik atvirkščiai: jeigu tatai yra tiktai pagelbinis tam tikrų kvalifikuotų specialistų-žinovų darbas, sui generis iniciatyvinė ekspertyza, tai įstatymų leidėjui bus svarbu sužinoti visos Kabinete pasireiškusios nuomonės, nes kiekvieno eksperto nuomonė, kad ir izoliuota ir likusi mažumoje, gali būti reikšminga. Įstatymų leidėjas pats pasirinks tą, kuri jį labiau įtikins. Reikia, kad jisai būtų geriausiai informuotas, kad visi pro ir contra jam būtų žinomi ir galėtų jo būti apsvarstyti. Nes nevisumet ekspertų daugumos nuomonė yra geriausia; dažnai kuri viena individualinė arba mažumos nuomonė būna vertingesnė, negu daugumos. Kaip tik naujos įdomiausios ir vertingiausios mintys pradžioje nėra daugumos priimamos, nes dauguma yra labiau palinkusi į šablonus, ji labiau linksta tęsti tai, kas yra nusistoję; naujoji tiesa dygsta ne iš daugumos, bet iš individualinio mąstymo. Kaip tik todėl ten, kur, kaip kad direktoriniame rėžime Šveicarijoje, koleginė Sąjungos Tary-

bos vyriausybė yra, ypač įstatymų leidimo atžvilgiu, tiktai technikinis pagelbinis specialistų organas įstatymų leidžiamajai parlamento galiai, šios kolegijos neriša joks solidarumas: tai yra sui generis grupė individualinių kvalifikuotų valdymo reikalams specų. Čia mūsų žiūrimoje 1922 m. konstitucijoje, kad ir pavedama Ministerių Kabinetui formalinė įstatymų iniciatyva, tačiau ši iniciatyva yra kaip tik šios pastarosios rūšies — ji nėra aiškiai ir griežtai politinė programinė, bet labiau pagelbinė, padedamoji: tai ne kolegos, bet tarnybinio padėjėjo darbas. Ministerių Kabinetas šioje veikloje traktuojamas, kaip žinovų ekspertų kolegija, turinti ruošti Seimui taip sakant būsimųjų įstatymų žaliavą.

Kad šiuo reiškiasi kaip tik šitokia šios vyriausybės iniciatyvos koncepcija, matyti ir iš pasirinkimo charakteringos terminologijos:

„M i n i s t e r i ų K a b i n e t a s r u o š i a i r p r i s t a t o S e i m u i į s t a t y m ų s u m a n y m u s“ (60 §-fo 1 abzacas).

Ne „įneša“, bet „p r i s t a t o“. Vargu bau tai būtų atsitiktinis žodžio „p r i s t a t o“ pavartojimas. Kabinetas įstatymų leidėjui pristato jo darbui medžiagą, kurią pats ir paruošia, bet ne savo programinius sumanymus ir reformas į Seimą įneša, kad jie būtų Seimo galia sutvirtinti ir įstatymais paversti. „Pristatymo“ sąvoka yra aprėžta, — ji reiškia tam tikrą patarnavimą, tam tikrąjį tarnybinį aktą. Ir dar galima būtų abejoti, ar šiuo terminu „pristato“ ne paneigiama pati formalinė vyriausybės įstatymų leidžiamoji iniciatyva, nes formalinė šios iniciatyvos sąvoka numato galią priversti įstatymų leidėją svarstyti iškeltąjį projektą. Čia gi nėra aišku, kad „pristatymas“ įpareigoja Seimą svarstyti „pristatytąjį“ projektą. Kažin, ar negalėtų Seimas pripažinti Kabineto „pristatytą“ projektą iš viso ne tiktai nepriimtinu (atmestinu), bet ir tiesiog nesvarstytinu, ir ar tatai nebūtų suderinama su „pristatymu“? Šiaip ar taip, ar ši iniciatyva yra formalinė ar ne, ji, kaip tatai aiškėja iš terminų „ruošia ir pristato“ ir iš ministerių atskirų nuomonių, dargi motyvuotų atskirų nuomonių, sankcionavimo, yra kaip tik pagelbinė, sui generis tarnybinė Seimo funkcijos ir galios atžvilgiu, bet ne politiškai-programinė, kaip tatai yra parlamentarizme.

Nors šis konstitucinis nuostatas dėl atskirų nuomonių Mi-

nisterių Kabinete ir dėl jo tarnybinės, tad Seimo atžvilgiu priklausomos padėties čia liečia tiktai įstatymų leidimo sritį, kurioje Seimui iš esmės priklauso sprendžiąs vaidmuo, nes tai ir yra jo klasikinė funkcija, bet tatai be abejo veikia Kabineto iš viso pažeminimą ir jo padėtį bei funkcionalinę struktūrą ir valdymo srity, juo labiau, kad, kaip esame matę, jisai ir kitais atžvilgiais yra šia kryptimi deformuojamas. Sunku būtų reikalauti, kad kolegija, kurios solidarumas vienu atžvilgiu yra pačios konstitucijos griaunamas, išsilaikytų be jokių nukrypimų ir plyšių kitokiose to paties organo veiklos srityse.

58. Keturios pamatinės Seimo kompetencijos sritys.

Jei mes čia, išanalizavę visą eilę 1922 m. konstitucijos nuostatų, liečiančių vyriausybės sudarymą, jos konstrukciją, jos funkcionalinį santykį su Seimu, konstatavome aiškias kontinentinio parlamentarizmo racionalizavimo žymes, besireiškiančias Seimo viešpatavimo rengimu ir šiuo iškreipiančias klasikinę parlamentarizmo, kaip kompromisinės konstrukcijos esmę (nors — tiesa — ir mūsų jau išžiūrėtoje srity šis iškreipimas nėra logingai davestas iki galo ir vietomis dar yra užsilikę rezervai, sulaiką Seimo galią ir apsaugoją vyriausybę nuo absoliutinės jo diktatūros), tai žemiau mes dar turėsime progos tiksliau išžiūrėti ir įvertinti tuos atributyvinės Respublikos Prezidento kompetencijos nuostatus, kurie iš dalies taip pat vyriausybės padėtį stiprina, nors visdėlto jos visiško su Seimu pariteto toli gražu atstatyti nepajėgia. Iš karto čia pastebėsime, kad jeigu tiek Ministerių Kabinetas, tiek pats Respublikos Prezidentas, kaip esame matę, iš viso pareina nuo Seimo, kurio dispozicijoje yra pats jųjų likimas, tai tenka abejoti, kad savo galiai sustiprinti jie pajėgtų pasinaudoti tomis formalinėmis prerogatyvomis, kurias konstitucija jiems paveda santyky su Seimu ir kurios pirmuoju žvilgsniu gali atrodyti reikšmingomis vyriausybės galios atžvilgiu. Silpnų organų rankose ir stiprios priemonės silpnai veikia.

Šią mūsų analizės dalį mes pradėsime pamatinės Seimo kompetencijos išžiūrėjimu. Sąryšy su šia pamatine konstitucine Seimo kompetencija ir su kitais atskirais jos elementais mes žiūrėsime ir tai, kas mums dar ir vyriausybės galios bei konstitucinės padėties atžvilgiu išžiūrėti lieka.

Pamatinei konstitucinei Seimo kompetencijai skiriami keturi konstitucijos §§-fai, būtent: 27—30 §§-fai. Jie liečia: a. įstatymų leidimą (27 §), b. valdymo priežiūrą (28 §), c. biudžetinę galią (29 §) ir d. valstybės sutartis (30 §). Štai šių §§-fų tekstai:

„Seimas leidžia įstatymus. Įstatymų skelbimo tvarką ir jų įsiteisėjimo laiką nustato atskiras įstatymas" (27 §-fas).

„Seimas prižiūri Vyriausybės darbus, duodamas paklausimų bei interpeliacijų ir skirdamas revizijas" (28 §-fas).

„Seimo tvirtinimo yra reikalingi Valstybės biudžetas ir jo išpildymas" (29 §-fas).

„Seimas tvirtina šias Vyriausybės daromas Valstybės sutartis: taikos sutartis, Valstybės teritorijos įgijimo, išsižadėjimo ir perleidimo sutartis, prekybos sutartis su kitomis valstybėmis, užsienio paskolas, sutartis, kurios visai ar dalinai naikina arba pakeičia esamuosius įstatymus, sutartis, kurios uždeda pareigų Lietuvos piliečiams, sutartis, kurios nustato tiesioginės arba netiesioginės monopolijos arba nusavinimo teises" (30 §-fas).

59. Įstatymų leidžiamoji Seimo funkcija; jos formalizavimo vengimas 1922 m. konstitucijoje.

Įstatymų leidžiamoji Seimo funkcija, nurodyta 27 §-fe, liečia paprastus įstatymus, vadinasi — tuos, kurie yra rašytajai konstitucijai subordinuoti ir kurie, einant mūsų jau išžiūrėtu kostitucijos 3 §-fu, teturi galios tik tąja sąlyga, kad neprieštarautų konstitucijai. Formalinės konstitucinės teisės įstatymų leidimo 27 §-fas neliečia, nes konstitucijos keitimo ir papildymo funkcijai tvarkyti skiriamas tam tikras konstitucijos skyrius (XIV skyrius, 102 ir 103 §§-fai), kurį mes kiek žemiau išžiūrėsime.

Įstatymų leidžiamosios Seimo funkcijos, kiek ji liečia paties Seimo darbą, konstitucija netvarko; ji pasitenkina pačiu

jos užfiksavimu. Kaip Seimas šią funkciją vykdo, kaip jisai kelia įstatymų iniciatyvą arba reaguoja į atitinkamą vyriausybės iniciatyvą, numatytą 60 §-fo 1 abzace, kaip jisai įstatymų projektus svarsto ir juos priima, tatai, kaip ir visą, sudarantį Seimo „darbą" jo funkcijos ribose, konstitucija, kaip jau esame sakę, paveda pačiam Seimui sutvarkyti jo Statutu (33 §-fo 2 abzacas — „S e i m a s p r i i m a s a v o d a r b u i s t a t u t ą..."). Tiktai įstatymo skelbimą ir jo įsigalėjimą, kurie išeina iš Seimo darbo ribų, konstitucijos 27 §-fas paveda sutvarkyti įstatymui, o ne paties Seimo statutui.

Įstatymų leidimo atžvilgiu pati konstitucija nenurodo net Seimo arba jo narių iniciatyvos teisės. Savaime „įstatymų l e i d i m o" sąvoka nebūtinai apima įstatymų iniciatyvos galią. Būna ir tokių konstitucinių rėžimų, kuriuose iniciatyva yra kaip tik griežtai atskiriama nuo įstatymų l e i d i m o. Tatai yra kaip tik charakteringa pavyzdžiui cezarizmui; taip pat, einant konstitucine logika įstatymų iniciatyva yra beveik monopolizuojama vyriausybės naudai Anglijos XX amžiaus plebiscitiniame premjero valdymo rėžime, nors čia tatai nėra formalizuojama ir teisiškai iniciatyva parlamento rūmų nariams yra paliekama, nors ji beveik neteko politinės reikšmės. Tačiau parlamentarizmas, o juo labiau kontinentinė jojo lytis, kurią organizuoja 1922 m. konstitucija, su Cezarizmu absoliučiai nieko bendro neturi, o angliškajai senojo parlamentarizmo evoliucijai yra diametrališkai priešinga, tad iš anų rėžimų šiam 1922 m. konstitucijos organizuojamajam jokių išvadų daryti negalima. Klasikiniame parlamentarizme įstatymų iniciatyva lygiai priklauso tiek parlamentui, tiek vyriausybei, o kontinentiniame, kuris stiprina parlamentą ir pažemina vyriausybę, — įstatymų iniciatyva kaip tik sukoncentruojama parlamente, vyriausybės gi iniciatyva, kuri klasikiniame parlamentarizme buvo politinė ir programinė, paverčiama tarnybine, kaip tam tikras techninkinis parlamentui patarnavimas, taip sakant — technikinis parlamento iniciatyvos aprūpinimas, neturįs savarakiškos, politiškai-autonominės, iniciatyvos pobūdžio. Kaip tik tokio tarnybinio pobūdžio, kaip mes jau esame konstatavę, ir yra toji įstatymų iniciatyva, kurią 1922 m. konstitucijos 69 §-fas paveda Ministerių Kabinetui. Tad ir tenka konstatuoti, kad 1922 m. konstitucijos rėžime įstatymų iniciatyva neabejotinai Seimui priklauso, nors konstitucijos tekstas jos expressis

verbis nemini; matyti, jisai jos nemini tiktai todėl, kad randa tatai savaime aiškiu, pačios konstitucijos logikoje įeinančiu į įstatymų leidimo funkcijos sąvoką.

60. Respublikos Prezidento reliatyvinis veto.

Tačiau vienu atžvilgiu konstitucija, nepasitenkindama įstatymų leidžiamosios Seimo funkcijos proceso pavedimu Seimo statutui sutvarkyti, pati į šį procesą įsikišo ir vieną jo momentą sutvarko. Tai tasai momentas, kuris liečia vyriausybės šioje funkcijoje dalyvavimą; čia jau, žinoma, Seimo statutas būtų bejėgis — jisai konstitucinės vyriausybės galios normuoti negali. Tatai daro konstitucijos 50 §-fo 3 ir 4 abzacai, kurių tekstas skamba šitaip:

„Respublikos Prezidentas turi teisės per 21 dieną, skaitant nuo įstatymo įteikimo dienos, grąžinti Seimui su savo pastabomis Seimo priimtąjį įstatymą antrą kartą apsvarstyti. Jei po to Seimas antru svarstymu priima tą patį įstatymą absoliutine visų atstovų balsų dauguma, tad Respublikos Prezidentas privalo jį paskelbti“ (50 §-fo 3 abzacas).

„Jei Seimas ⅔ visų atstovų balsais pripažįsta įstatymo paskelbimą esant skubotą, tad Respublikos Prezidentas neturi teisės grąžinti jį Seimui antrą kartą svarstyti“ (50 §-fo 4 abzacas).

Čia turima galvoje įstatymas, kuris jau tapo Seimo jo Statuto numatyta tvarka priimtas ir Respublikos Prezidentui įteiktas jį promulguoti ir paskelbti, kaip tatai reikalauja to paties konstitucijos 50 §-fo du pirmieji abzacai. Tada, kaip iš cituojamojo teksto matome, motyvuotu Respublikos Prezidento aktu (vadinasi Prezidento pasirašytu ir Ministerio Pirmininko, o gal ir „atitinkamo“ ministerio kontrasignuotu aktu) vyriausybė gali įsikišti ir sutrukdyti Seimo priimtojo įstatymo paskelbimą ir įsigalėjimą, grąžindama jį Seimui dar sykį apsvarstyti sąryšy su vyriausybės pareikštomis pastabomis.

Šitoksai priimtojo, bet dar nepaskelbto ir neįsigalėjusio įstatymo užprotestavimas, jo įsigalėjimui pasipriešinimas, kaip žinoma, yra technikinėje konstitucinėje terminologijoje vadinamas „veto“. Tai yra tipingas „reliatyvinis veto“, kitaip „suspenzyviniu““ vadinamas. Jisai, kaip iš teksto matome, yra aprėžtas 21 dienos (3 savaičių) terminu. Ši vyriausybės veto galia yra dar kita sąlyga aprėžta: būtent — jisai išviso veikti negali, kai Seimas tam tikros konstitucijoje nurodytos kvalifikuotos daugumos nutarimu savo priimtąjį įstatymą pavadins skubotu (pripažins skubotu jo paskelbimą). Šių dviejų sąlygų ribose (21 dienos terminas ir nepripažinimas skubotumo) veikia vyriausybės veto.

Tačiau šis reliatyvinis veto net ir tose ribose, kuriose jis veikti gali, iš viso yra silpnas. Vyriausybės pasipriešinimas, kurį jisai reiškia, lengvai gali būti Seimo nugalėtas (pašalintas, arba nušalintas); šiam užtenka dviejų konstitucijoje nurodytų sąlygų: **a.** kad Seimas dar sykį grąžintą įstatymą apsvarstytų ir **b.** kad jisai jį vėl priimtų absoliutinės balsų daugumos nutarimu, tiktai toji absoliutinė dauguma tuo yra kvalifikuota, kad ji yra išskaitoma iš viso bendro Seimo narių skaičiaus, o ne iš balsuojančių skaičiaus kvorumo ribose. Tad šis vyriausybės (Respublikos Prezidento) silpnas reliatyvinis veto žymaus vyriausybės politinės galios elemento nesudaro, bet užtai jis be abejo praktiškai yra labai naudingas, ypač vienerių parlamento rūmų sistemoje, ir gali veikti didesnį leidžiamųjų įstatymų rimtumą.

61. Seimo funkcija tvirtinti tarptautines sutartis.

Iš kitų trijų aukščiau nurodytų pamatinių Seimo funkcijos elementų (konstitucijos 28—30 §§-fai) gal artimiausias įstatymų leidimui yra tarptautinių ar tarpvalstybinių Lietuvos valstybės sutarčių tvirtinimas. Tatai yra artima įstatymų leidimui ta prasme, kad sutartimis reiškiasi tam tikri valstybės pasižadėjimai, kurie valstybei uždeda tam tikras teisines pareigas ir tuo pačiu teisiškai normuoja jos funkciją. Pats šių sutarčių sudarymas į Seimo funkciją neįeina. Kaip matyti iš konstitucijos 30 §-fo teksto, kuriame pasakyta:

„Seimas tvirtina šias Vyriausybės daromas Valstybės sutartis...“.

Tatai įeina į Vyriausybės, o ne Seimo kompetenciją. Sutartis daro vyriausybė, jinai jas visas daro, o Seimas tiktai kai kurias jųjų, kaip tik pačias svarbiausias, kurių normatyvinė jų funkcija reiškiasi ryškiausiai, — tvirtina. Konstitucija (jos 30 §-fas) išvardina visas tas valstybės sutarčių kategorijas, kurios savo galiai yra reikalingos Seimo tvirtinimo. Šių kategorijų yra 8: **a.** taikos sutartys, **b.** Valstybės teritorijos įgijimo, išsižadėjimo ir perleidimo sutartys, **c.** prekybos sutartys su kitomis valstybėmis (vadinasi — ne šiaip atskiros prekybinio pobūdžio sutartys su bet kuriomis užsienio firmomis), **d.** užsienio paskolos, **e.** sutartys, kurios paliečia esamuosius įstatymus, nors šis pakeitimas nebūtų visiškas ir liestų tiktai kaikuriuos įstatymo nuostatus, **f.** sutartys, kurios uždeda pareigų Lietuvos piliečiams, **g.** sutartys, kurios nustato „monopolijos teises", ir **h.** sutartys, kurios nustato nusavinimo teises. Visos kitos valstybės sutartys, kurios nurodytų požymių neturi ir į jokią čia nurodytų kategorijų neįeina, nėra reikalingos Seimo tvirtinimo: jos yra vyriausybės kompetencijoje ir dispozicijoje, kaip valdymo ir šiaip santykių tvarkymo aktai, į kuriuos Seimas betarpiškai neįsikiša, tiktai juos post factum žiūrėti gali bendrosios parlamentinės valdymo kontrolės titulu.

Čia prie progos, nors tatai ir neįeina į 1922 m. konstitucijos analizą, nurodysiu, kad viena kiek vėliau Lietuvos sudaryta tarptautine sutartimi, būtent t. vad. Paryžiaus 1924. V. 8. konvencija tarp iš vienos pusės Lietuvos ir iš antrosios — Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Italijos ir Japonijos dėl Klaipėdos krašto Lietuvai perleidimo, Lietuva iš viso pasižadėjo šios savo teritorijos dalies, Klaipėdos krašto, be šios konvencijos signatarinių valstybių sutikimo, jokiai kitai valstybei neperleisti ir iš savo suverenumo neišleisti. Tad Klaipėdos krašto atžvilgiu, kiek tatai liečia valstybinės teritorijos išsižadėjimą arba perleidimą, konstitucijos 30 §-fas 1924. V. 8. konvencijos veikimo ribose yra paraližuotas, o jei būtų veikliai panaudotas, tai tatai konvenciją sugriautų ir paveiktų tarptautines teismines sankcijas prieš Lietuvą.

62. Biudžetinė Seimo galia. Biudžeto teisinis pobūdis valstybės valdžios aktų sistemoje.

Trečias pamatinis Seimo funkcijos elementas yra jo biudžetinė galia (29 §-fas).

Ši Seimo galia tenka išžiūrėti konstitucijos 29 §-tu sąryšy su konstitucijos XII skyriaus („Valstybės finansai") 92—96 §§-fais. Aname konstitucijos XII skyriuje tiktai pirmas jo §-fas (konstitucijos 91 §-fas) neliečia tiesiog biudžeto ir jo vykdymo arba vykdymo atskaitomybės.

Biudžeto aktas valstybės valdžios aktų tarpe yra ypatingas. Yra nuomonių, kad tai esąs įstatymas. Profanų tarpe ši nuomonė ir yra viešpataujanti. Tačiau tikslesnė ir iš esmės teisingesnė yra toji moksle viešpataujanti nuomonė, kuri biudžetą iš esmės laiko valdymo aktu, bet ypatingu valdymo aktu, kuris formos atžvilgiu prilygsta įstatymui.

Biudžeto aktas reikia skirti nuo šiaip finansinio įstatymo, pavyzdžiui mokesčių įstatymo, kuris normuoja valdinių finansines pareigas valstybės iždo atžvilgiu, kitaip sakant — jų pareigas dalyvauti valstybės funkcijoje jai lėšas teikiant, arba pavyzdžiui nuo valstybės tarnybos etatų įstatymo, kuris normuoja valstybės tarnautojų atlyginimą, ir kitų panašių, kurie normuoja iš viso valstybės lėšų problemą, teisiškai sutvarko valstybės funkcijos finansavimą.

Biudžetas iš esmės yra kas kita; jo esminis pobūdis yra dvejopas: **a.** iš vienos pusės tai yra valstybinės finansinės veiklos planas tam tikram aprėžtam laikotarpiui (priimta — vieneriems metams, kurių, kaip ypatingų dirbtinių „biudžetinių metų", pradžia ir pabaiga gali tačiau ir nesutapti su kalendorinių metų pradžia ir pabaiga); šis planas sudaro tvirtą vienetą, iš kurio ribų finansinė valstybės veikla, bent ypač išlaidų atžvilgiu, išeiti negali; **b.** iš antrosios pusės tatai yra aktas, kuriuo finansinio valdymo organams suteikiama galia biudžetinio laikotarpio ir jo nustatyto finansinio plano ribose rinkti valstybinės pajamos ir daryti išlaidos iš valstybės iždo lėšų.

Kitose valstybės valdymo srityse atitinkami valdymo organai su vyriausybe pryšaky daro atitinkamus valdymo ir administracijos aktus, pasiremdami tiesiog įstatymais bei savo kompetencija, kuri gali būti suvaržyta ar diskrecinė, bet ją

tvarkančių įstatymų (teisės normų) ribose sudaro užtenkamą teisinį pagrindą jiems veikti ir disponuoti savo galią. Finansų srity, kaip ypatingai svarbioje ir atsakingoje srity, kompetencijos ir įstatymų neužtenka: reikalaujama iš anksto numatyto ir nustatyto tam tikram šios veiklos laikotarpiui plano ir be to ypatingo ad hoc įgaliojimo vykdyti kompetenciją ir įstatymų dispozicijas tuo planu. Tatai ir yra biudžetas, kuris perkeliama iš valdymo organų, iš jo viršūnės, iš vyriausybės — į įstatymų leidėją. Tuo būdu šis aktas išimama iš rankų tų, kurie patys finansinio valdymo veiklą atlieka.

Moderninio biudžeto tėvynė yra Anglija. Jojo kilmė čia yra anarchinė. Parlamento rūmai, kurie įgijo biudžeto galią, įgijo ją ne valstybės valdžios titulu, bet mokėtojų atstovavimo titulu. Vyriausybė, valstybės valdžia, turėjo valdymui lėšas gauti ne imperiumu, bet susitarimu su tais, iš kurių ji jas gauti galėjo ir tiktai tiems reikalams, dėl kurių buvo susitarta gauti lėšos į iždą. Biudžetinės galios gimimas ir sutvarkymas buvo kilęs ne iš tam tikro tikslingo šios v a l s t y b i n ė s funkcijos t e c h n i k o s suprojektavimo, bet iš pasipriešinimo valstybiniam valdžios imperiumui, iš imperiumo principo pakeitimo derybų, kompromiso ir sutarties principu. Tai buvo laimėtų prieš valstybės valdžią sukilimų vaisius, anarchinės reakcijos padarinys. Tačiau vėliau, patiems parlamento rūmams virtus valstybės valdžios organu įstatymų leidimo funkcijoje, biudžetinė jų, kaip įstatymų leidėjo, galia nusistojo moderninės valstybės valdymo technikoje. Ji yra naudinga kaip tik tuo, kad vyriausioji sprendžiamoji finansinio valdymo galia nėra tose rankose, kurios šį valdymą pačios vykdo, o tatai rimčiau apsaugoja valstybės lėšas nuo neatsargaus arba asmeniško jų aikvojimo, bet drauge, žinoma, sudaro labai svarų įstatymų leidėjo hegemonijos veiksnį vyriausybės atžvilgiu net tose valstybėse, kurios tvarkosi rėžimais, šiaip nieko bendro su parlamento diktatūra neturinčiais.

Bet jeigu biudžetas iš esmės, materialine prasme, yra valdymo, o ne įstatymų leidimo, aktas, tiktai perkeltas iš valdymo organų į įstatymų leidėjo funkciją, tai jis formališkai be abejo prilygsta įstatymui. Jis yra materialinis valdymo aktas, bet nebūdamas m a t e r i a l i n i u įstatymu, nes jokios bendrosios teisės normos jisai nenustato ir yra skiriamas tam tikram valstybės funkcijos reikalui a d h o c, jis yra neabejotinis f o r-

malinis įstatymas tąja prasme, kad jis yra leidžiamas įstatymų leidimo organo ir įstatymų leidimo tvarka ir turi įstatymo galios.

Tačiau ne įstatyminė, kaip bendrojo pobūdžio teisės normos akto, o taip sakant valdyminė, kaip vyriausiojo finansinio valdymo akto ad hoc, biudžeto akto esmė visdėlto daro šį aktą, kad ir sudarantį formalinį įstatymą, principiškai subordinuotu tikram materialiniam įstatymui, reiškiančiam bendras teisės normas. Aš jau savo laiku, analizuodamas 1922 m. konstitucijos 3 §-fą, buvau nurodęs, kad teisinėje įstatymo supremacijos (įstatymo primato) sistemoje ne tiktai visi tiek teismo, tiek formaliniai valdymo ir administraciniai aktai, bet ir pats biudžeto aktas, kad ir formališkai suįstatymintas, negali jam prieštarauti ir jo keisti, bet turi tikrąjį įstatymą, vadinasi visas teises normas aptarnauti. Todėl neteisėtas ir nekonstitucingas būtų neįrašymas į biudžetą arba iš jo išbraukimas kurių išlaidų, pagrįstų įstatymo nuostatais, pavyzdžiui kurios tarnybos etatų įstatymu, arba nustatymas biudžeto aktu kurių naujų mokesčių, nenumatytų jokio įstatymo ir neišleidus tokio įstatymo. Kaip tik toks atsitikimas mūsų Seimų praktikoje buvo sykį įvykęs, kai Seimas biudžeto tvarka neaprūpino Žydų reikalams ministerio tarnybos etatų.

Tikslus 1922 m. konstitucijos nuostatų analizas mums rodo, kad šis biudžeto įstatymui subordinacijos principas yra šioje konstitucijoje išlaikytas. Būtent konstitucija aiškiai atskiria biudžetą nuo šiaip įstatymo. Ji Seimo funkcijose kategoringai skiria jo bendrąją įstatymų leidžiamąją ir jo biudžetinę galią (konstitucijos 27 ir 29 §§-fai); ji šiuos du Seimo funkcijos elementus ne tiktai skiria, bet ir terminologiškai kitaip jas formuluoja: įstatymus Seimas „leidžia“ (27 §-fas), biudžetą jisai „tvirtina“ (29 §).

63. Sąmata.

Biudžetas nėra, kaip kad šiaip įstatymas, Seimo savo nuožiūra leidžiamas aktas. Jo pamatą sudaro t. vad. „sąmata“ — vieneriems metams valstybės iždo pajamų ir išlaidų planas, kurią paruošia ne pats Seimas, bet kaip tik vyriausybė, kaip finansinio valdymo viršūnė, kuri ją ir pristato Seimui tvirtinti (konstitucijos 94 §-fas), nors tasai tvirtinimas, apie kurį kalba

konstitucijos 29 ir 94 §§-fai, ir atliekamas „įstatymų keliu" (konstitucijos 94 §-fas). Vyriausybės funkcija paruošti ir Seimui „patiekti" sąmatą nėra tolygi jos įstatymų iniciatyvai, nors konstitucija 60 §-fo 1 abzace taip pat sako, kad Ministerių Kabinetas „ruošia ir pristato" Seimui įstatymų sumanymus, bet ten nenurodoma, kad tuos paruoštus „sumanymus" arba projektus Kabinetas „patiekia Seimui patvirtinti". Vadinasi, vyriausybės paruošti įstatymų projektai „pristatomi Seimui", jo nuožiūrai: jisai gali juos priimti, pakeisti, atmesti, kai tuo tarpu vyriausybės paruoštoji sąmata „patiekiama Seimui patvirtinti".

Čia Seimas, kad ir neprivalo būtinai patvirtinti visa tai, ką vyriausybė sumanys paruošti ir patiekti, visdėlto turi atlikti tam tikrą tarnybinę funkciją aprūpinti valstybės valdymą lėšomis, kai tuo tarpu jisai yra visiškai laisvas kurį jam pristatytą įstatymo projektą priimti arba nepriimti arba savo naujai suprojektuotu pakeisti. Sąmatos gi naujai pats vyriausybei nedalyvaujant paruošti jisai negali. Sąmatos paruošimas yra aiškiai rezervuojamas vyriausybei, jai vienai; Seimas tegali ją tiktai tikrinti turėdamas ją tvirtinti, bet vyriausybės nuo iniciatyvos pašalinti negali. Ši sąmatinė biudžeto akto tvarką, kurią numato konstitucijos 94 ir 95 §§-fai, taikoma tiktai biudžetinei Seimo galiai, užfiksuotai konstitucijos 29 §-fe, bet ne jo bendrajai įstatymų leidimo galiai, užfiksuotai konstitucijos 27 §-fe.

Būdama aiškiai taikoma tiktai biudžetui, metiniam finansiniam valstybės pajamų ir išlaidų planui, ši 94 ir 95 §§-fų tvarka nėra ir negali būti skiriama tam, kas nesudaro šio plano: todėl nurodymas konstitucijos 91 §-fe, kad tarp kito ko „uždėti gyventojams mokesnių" tegalima tik „įstatymų keliu" negali būti interpretuojama, kad tatai galima padaryti ir sąmatine biudžeto akto tvarka. Vadinasi, viena yra bendroji įstatymų leidimo ir antra, kitokia, yra biudžeto akto tvarka. Jos nėra tolygios ir biudžetinė tvarka įstatymams keisti netinka, o tuo pačiu biudžetas yra šiaip įstatymui subordinuotas.

Štai šių trijų §§-fų tekstai:

„Uždėti gyventojams mokesnių, skirti Valstybės iždo išlaidų, užtraukti vidaus paskolą ar išleisti popierinius pinigus tegalima įstatymų keliu" (konstitucijos 91 §-fas).

„Ministerių Kabinetas kas metai paruošia visų Valstybės pajamų ir išlaidų sąmatą naujiems metams ir ne vėliau kaip ligi spalių mėnesio 15 dienos patiekiant ją Seimui patvirtinti“ (konstitucijos 94 §-fas).

„Valstybės pajamų ir išlaidų sąmatos didumas yra nustatomas įstatymų keliu kas metai kiekvieniems metams skyrium prieš prasidedant biudžeto metams“ (konstitucijos 95 §-fas).

Iš dviejų paskutinių §§-fų (94-jo ir 95-jo) teksto mes taip pat matome, kad konstitucija griežtai nustato metinį biudžeto terminą, reikalaudama, kad sąmata būtų kasmet ir tiktai kiekvieną sykį vieneriems metams paruošta ir patvirtinta. Tad būtų nekonstitucinga, jei kuriais metais būtų paruošta ir patvirtinta biudžeto aktu arba viena sąmata ilgesniam, negu vieneri metai, laikotarpiui, arba dvi ar daugiau atskirų sąmatų dvejiems arba keleriems biudžetiniams metams iš anksto. Šiuo atžvilgiu nurodysime dar į konstitucijos 96 §-fą, kuris konstitucionalizuoja biudžetinius metus, savo pradžios ir pabaigos momentais sutampančius su kalendoriniais krikščionių metais:

„Biudžeto metai prasideda sausio mėnesio 1 dieną, baigiasi — gruodžio mėnesio 31 dieną“ (96 §-fas).

64. Seimo biudžetinės iniciatyvos problema.

Kyla dar klausimas, ar biudžetinė Seimo galia yra iniciatyvinė ar ne. Mes jau sakėme ir be to atitinkamais 1922 m. konstitucijos tekstais (94 ir 95 §§-fai) konstatavome, kad biudžeto pamate glūdi vyriausybės ruošiamoji sąmata. Tad be abejo būtų nekonstitucinga, jei Seimas pats vyriausybės vieton imtų sąmatą ruošti arba vyriausybės paruoštą ir jam patiektą pakeistų savąja arba keno kito paruoštąja. Šiuo atžvilgiu Seimas jokios iniciatyvos neturi ir vyriausybės sąmatinė iniciatyva yra monopolinė ir drauge jai absoliutiškai privaloma. Seimas tiktai savo valdymo priežiūros galia, eidamas konstitucijos 28 ir 59 §§-fais, galėtų šiuo atžvilgiu veikti vyriausybę, reaguodamas prieš jos neveiklumą, jeigu ji sąmatos

neparuoštų arba jos jam nepatiektų iki spalių 15 dienos; jis galėtų ją interpeliuoti, jai nepasitikėjimą pareikšti, pagaliau eventuališkai Respublikos Prezidentą atstatyti, jei šiame būtų kuris ir jo apsileidimas, o pagaliau ir pati vyriausybė, neparuošusi ir nepatiekusi Seimui sąmatos, pasiliktų be biudžeto ir be konstitucinių priemonių valdyti arba... pasisavintų nepriklausančią jai galią, bet tatai jau būtų konstitucinio perversmo ir diktatūros kelias, kuris iš konstitucinių ribų išeina ir mums čia nėra svarstytinas. Žodžiu — aišku, kad Seimas biudžetinės iniciatyvos (sąmatos ruošimo atžvilgiu) neturi. Bet iniciatyva galėtų reikštis jau paruoštos ir patiektos sąmatos ribose. Ar šitokią iniciatyvinę galią Seimas, eidamas šia konstitucija, turi? ar jisai pavyzdžiui gali didinti sąmatoje numatytas išlaidas arba įrašyti naujas, mokesčių pajamas, nenumatytas sąmatoje ir nepagrįstas jokiu finansiniu mokesčių įstatymu? Be tam tikro mokesčių įstatymo biudžeto keliu mokesčių didinti negali, mes tai jau sakėme, tatai būtų nekonstitucinga. Bet ar jisai gali didinti išlaidas, iniciatyviškai peržengdamas sąmatos ribas?

Anglijoje, klasikinėje biudžeto tėvynėje, tatai yra neleistina; parlamento rūmai principiškai sąmatinės iniciatyvos neturi: jie didinti išlaidų ir skirti lėšas, kurių vyriausybė iš jų nereikalavo, negali. Šis principas turi gilių šaknų dar toje pusiau anarchinėje viešųjų teisinių santykių konstrukcijoje, kada biudžetinė rūmų funkcija reiškė ne valstybės valdžios imperatyvinį aktą, bet žmonių, mokėtojų, sutikimą arba nesutikimą suteikti valdovui prašomų lėšų. Tai buvo derybų, tam tikro ginčo likvidavimo, kompromiso aktas. Vyriausybė ir rūmai — tatai buvo dvi derybų šalys, du bylininkai. Rūmai galėjo duoti daugiau ar mažiau, visą arba dalį, bet visiškai neteko kalbėti apie tai, kas iš viso nebuvo prašoma. Kai rūmai tapo nebe kažkokių anarchinių derybų subjektu (arba tikrojo subjekto atstovu), bet valstybės valdžios organu, galėtų būti, žinoma, ir kitaip. Tačiau prisilaikant formalinio valdžios funkcijų suskirstymo principo ir vyriausybės su Seimu pariteto, tenka visdėlto parlamento biudžetinė iniciatyva neigti; sąmata iš esmės yra finansinio valdymo aktas, subordinuotas įstatymui, ir kaip valdymo aktas, ji iš esmės įeina į finansinio valdymo organų kompetenciją (todėl ji ir yra vyriausybės monopoliškai ruošiama), o parlamento biudžetinė

galia skiriama tiktai šio svarbaus valdymo momento iš anksto atliekamai, taip sakant preventyvinei priežiūrai, sąmatos patikrinimui ir jos tvirtinimui, kas ir sudaro biudžetinės galios esmę; kitaip, jei parlamentas galėtų iniciatyviškai išeiti iš sąmatos ribų, jisai savintųsi paties finansinio valdymo funkciją.

Kontinentiniame parlamentarizme, kuris vyriausybės su parlamentu santykį hierarchizuoja parlamento naudai ir net yra palinkęs perkelti patį valdymą iš vyriausybės į parlamentą ir jo komisijas, o vyriausybę paversti technikiniu parlamento ir jo komisijų iniciatyvos ir valios vykdymo organu, — klasikinės biudžetinės parlamento galios nukrypimas į iniciatyvinį finansinį valdymą rėžimo logikai neprieštarautų.

Kaip jau turėjome progos konstatuoti, 1922 m. konstitucija daro daug pasiskolinimų kaip tik iš kontinentinio parlamentarizmo ir vietomis kai kuriuos jo palinkimus net tiesiog racionalizuoja, nors, tiesa, tatai taip pat esame kelius sykius konstatavę, ji šito racionalizavimo iki jo logingo galo nedaveda ir ties galutinėmis išvadomis sustoja ir jų nepadaro. Tad mūsų čia iškeltas klausimas nėra bergždžias; jisai šios konstitucijos mechanizme yra įdomus ir ne tiktai svarstytinas, bet gal ir ginčytinas; be to jisai, kaip ir daugelis kitų 1922 m. konstitucijos analizės ir interpretacijos klausimų, turi ir grynai aktualios konstitucinės reikšmės, nes, kad ir pakeistas tapo Lietuvoje jos konstitucinis rėžimas 1926. XII. 17. perversmu ir 1928 m. konstitucijos provizoriumu ir 1922 m. konstitucija nebėra Lietuvos Respublikoje veikli, bet visdėlto dauguma jos nuostatų įėjo į 1928 m. konstituciją ir sudaro jos pamatinį taip sakant skeletą, kuris savo nuostatų logika reaguoja ir į padarytus pakeitimus ir veikia patį naująjį konstitucinį rėžimą, tad ir šis klausimas nėra netekęs savo grynai praktiškos vertės. Ir štai man rodos, kad 1922 m. konstitucijos nuostatai, liečią biudžetinę Seimo galią, tenka interpretuoti, kaip neigią iniciatyvinį šios galios momentą sąmatos atžvilgiu. Nes, kad ir pasakyta konstitucijos 95 §-fe, kad „sąmatos didumas yra nustatomas įstatymų keliu“, iš ko, bent pirmuoju žvilgsniu, galėtų pasirodyti, kad biudžeto aktu, kuris ir sudaro šį įstatyminį kelią, Seimas be jokių rezervų šį „didumą“ pats autonomiškai „nustato“, tad lyg ir gali jį didinti savo laisva nuožiūra, nesivaržydamas vyriausybės paruoštos

ir jam patiektos sąmatos didumo ribomis, visdėlto šitokia racionalistinė iš 95 §-fo teksto išvada būtų, mano supratimu, klaidinga, nes ji nebūtų suderinta su 29 ir 94 §§-fų nuostatais, kurių šviesoje ji reikia reviduoti ir tada prieisime kitokią išvadą.

Būtent tiek konstitucijos 29 §-fas, kuris yra šiuo klausimu pagrindinis ir apibūdina pačią Seimo biudžetinės galios funkciją, tiek jos 94 §-fas, kuris kalba apie vyriausybės monopoliškai ruošiamą sąmatą ir suriša ją su Seimo biudžetine galia, kalba tiktai apie sąmatos arba „biudžeto" (29 §-fe pavartotas terminas „biudžetas", 94 §-fe — terminas „sąmata") t v i r t i n i m ą. Seimas sąmatą tiktai t v i r t i n a, tai yra šios jo funkcijos esmė: viename atsitikime (94 §-fas) pasakyta, kad ji yra vyriausybės Seimui patiekiama kaip tik „p a t v i r t i n t i", antrame atsitikime (29 §-fas) -- kad ji yra „r e i k a l i n g a" Seimo „t v i r t i n i m o" (nors, tiesa, 29 §-fe pasakyta ne „sąmata", bet „biudžetas" esąs reikalingas Seimo tvirtinimo, bet aišku, kad tai tiktai terminologinis netikslumas ir kad konstitucijos leidėjo turėta galvoje kaip tik sąmata, netiksliai biudžetu pavadinta, nes negi gali būti reikalingas papildomojo Seimo tvirtinimo jo paties jau priimtas biudžeto aktas: tvirtinama yra ir tuo biudžeto aktu paverčiama s ą m a t a, o ne užbaigtas biudžeto aktas; kitaip niekeno ir niekuomet šis terminologiškai kiek netikslus 29 §-fo išsitarimas ir nebuvo ir negalėjo būti suprastas). Vadinasi, jeigu sąmata pristatoma Seimui tiktai t v i r t i n t i ir jeigu ji yra reikalinga tiktai šio Seimo t v i r t i n i m o, bet ne ko kito ir ne daugiau, ir jeigu t v i r t i n i m a s sudaro šios Seimo funkcijos e s m ę, tai ir atitinkama šiuo atžvilgiu Seimo galia negali būti nė kitokia, nė didesnė, negu ta, kuri turi būti panaudota šiai funkcijai vykdyti. Seimas sąmatą patvirtina įstatymų leidimo tvarka („įstatymų keliu") ir tuo suteikia jai imperatyvinės galios ir daro ją teisiškai vykdytiną, arba netvirtina ir tada ji veikti negali. Štai ir visa. Tokiu būdu aš prieinu išvadą, kad 1922 m. konstitucijos sistemoje Seimas, bent valstybės išlaidų atžvilgiu, iš jam patiektos sąmatos ribų išeiti negali ir iniciatyvos naujoms sąmatoje nenumatytoms išlaidoms nustatyti arba nustatytoms didinti — neturi. Sąmata yra reikalinga tiktai jo tvirtinimo, daugiau jis galios neturi. B i u d ž e t i n ė g a l i a y r a s ą m a t o s s a n k c i j o s g a l i a. Tad konstitucijos 95 §-fo išsitarimas, kad „sąmatos

didumas yra nustatomas įstatymų keliu" nereiškia Seimo teisinio pajėgumo autonomiškai ar iniciatyviškai šį „didumą" savo nuožiūra nustatyti, tiktai nustato įstatyminę formą biudžetinei procedūrai užbaigti, nekeisdamas konstitucinių organų kompetencijos šios procedūros eigoje.

65. Biudžeto nepatvirtinimo problema.

Lieka dar išžiūrėti, ar biudžetinė Seimo galia, kurią mes apibūdinome, kaip sąmatos sankcijos galią, leidžia Seimui biudžeto iš viso nepatvirtinti. Savaime, kaip mes žinome, sankcijos galioje glūdi ir absoliutinio veto galia. Kas gali tvirtinti, tas gali ir nepatvirtinti, nes kitaip tvirtinimo funkcija netektų prasmės ir virstų paprastu registravimu, kaip kad įstatymų promulgacija; nepatvirtinimas gi anuliuoja tvirtinantį aktą, daro jį teisiškai nesamu.

Tačiau čia absoliutinio veto, sąmatos en bloc, o ne atskirų jos pozicijų, nepatvirtinimo, „biudžeto atmetimo", problema komplikuojasi tuo, kad biudžeto aktas, būdamas, kaip esame sakę, tiktai formaliniu įstatymu, iš esmės gi finansinio valdymo aktu, yra subordinuotas šiaip finansiniams valstybės įstatymams, kuriuos jisai t u r i aptarnauti, ir biudžeto arba sąmatos atmetimas, valstybės valdymo be biudžeto palikimas, būtų lygus atsisakymui vykdyti įstatymų imperatyvus. O be to dar labiau komplikuojasi ši problema tuo, kad toji pati biudžetinė parlamento galia sudaro svarbią ir gal smarkiausią parlamentinės valdymo kontrolės priemonę, kuri parlamentarizme turi didelės ir principinės visam valdžios mechanizmui reikšmės. Tad jei vienu atžvilgiu atrodo, kad sąmatos en bloc atmetimas tektų laikyti neteisėtu ir tuo pačiu neleistinu įstatymui pasipriešinimu, tai antruoju atžvilgiu biudžeto atmetimo neigimas, bent parlamentarizme, būtų priešingas konstitucinės valdžios konstrukcijos logikai.

Šiai painiai ir sunkiai, tiesiog paradoksiškai problemai išspręsti aš leisiu sau pacituoti ištrauką iš mano paties šiuo klausimu žodžių mano knygoje „K o n s t i t u c i n ė s i r t e i s m o t e i s ė s p a s i e n i u o s e" (33—35 puslapiai):

„Tačiau biudžeto atžvilgiu, pripažįstant jo, kaip ir kitų neįstatyminių parlamento aktų, teisinį pareinamumą nuo įstatymo, visdėlto tenka pareikšti vienas l a b a i s v a r b u s r e-

zervas. Dalykas yra būtent toks, kad biudžetas, būdamas valdymo aktu, tuo pačiu savaime pareinančiu nuo įstatymo (dargi tarnaujančiu įstatymui ir skiriamu jam vykdyti, o tuo pačiu sudarančiu, bent tam tikrose ribose, suvaržytos kompetencijos, o ne diskrecinės galios, valdymo aktą), drauge yra ryški valdymo kontrolės priemonė bei tos kontrolės sankcija. Tai yra ypatingai aišku ir svarbu parlamentiniame rėžime. Valdymo konstrukcija, kurioje biudžeto aktui tenka šis svarbus vaidmuo, paveda veiklų valdymą vyriausybei („karūnai"), įstatymų gi leidėjui (parlamentui) paveda valdymo kontrolę su tam tikromis jos sankcijomis. Tarp kito ko toji kontrolė kaip tik yra vykdoma ir biudžeto keliu, o biudžeto atmetimas, vadinasi, atsisakymas suteikti vyriausybei lėšų valdyti, sąmatos nepatvirtinimas ir tuo pačiu atėmimas iš vyriausybės teisinės galios imti iždo pajamas ir daryti išlaidas, sudaro griežčiausią šios kontrolės sankciją, nes, žinoma, be lėšų nėra galima valdyti."

„Einant tuo principu, kad biudžetas yra valdymo aktas įstatymams vykdyti, biudžeto nepriėmimas (sąmatos atmetimas), kuris daro įstatymų vykdymą negalimą ir kuris iš viso sutrukdo visas teisines valstybės funkcijas, turėtų būti lygiai neleistinas ir neteisėtas, kaip kurios nors įstatymu pagrįstos sąmatoje pozicijos išbraukimas, nes įstatymų vykdymo aktai sudaro tų valdžios organų, į kurių kompetenciją jie įeina, ne subjektyvinę teisę, kuria jie gali naudotis ar nesinaudoti, bet tarnybinę pareigą, kurią jie turi atlikti. Visdėlto ten, kur veikia mūsų nurodyta valdymo konstrukcija, biudžeto aktas, einant tuo ypatingu vaidmeniu, kuris jam toje konstrukcijoje skiriamas, gali būti nepriimtas, nors tai ir prieštarauja jo esmės, kaip suvaržytos kompetencijos valdymo akto, pobūdžiui. Čia be abejo parlamentui yra pripažįstama ir turi būti pripažinta teisė nepriimti biudžetą arba atmesti sąmatą, nes be tos teisės jis ir skiriamojo jam vaidmens vykdyti negalėtų. Tai yra išimtis, bet ji yra. Žinoma, biudžeto nepriėmimas, kaip priemonė labai smarki, kurioje glūdi ir pačiai valstybei pavojus, turi būti parlamento labai atsargiai vartojama ir būtent gali būti panaudojama tiktai kaip priemonė prieš tam tikrąją vyriausybę arba tiksliau sakant — prieš tam tikrąjį vyriausybės personalinį sąstatą, kaip aiškus ir griežtas

jo pasmerkimas, verčiąs jį pašalinti nuo valdžios, bet jokiu būdu ne kaip revoliucinė pačios valstybės ardymo priemonė."

„Biudžeto nepriėmimas, kuriame reikštųsi parlamento nusistatymas iš viso palikti valstybę be biudžeto, būtų be abejo neteisėtas ir sudarytų parlamento narių tarnybinį nusikalstamą darbą. Kitaip sakant, biudžeto nepriėmimas bus teisėtas, kai jis turi šios prasmės: „Esamajam vyriausybės sąstatui valdyti mes lėšų neduosime". Ir jis bus neteisėtas, kai jis turi šios prasmės: „Mes valstybei lėšų neduosime". Lygiai taip pat, kaip viso biudžeto nepriėmimas (visos sąmatos atmetimas) tam tikroje valdymo konstrukcijoje sudaro parlamento kontrolės sankciją ir esamojo vyriausybės sąstato pasmerkimą ir šia prasme, bet tiktai šia prasme, yra teisėtos, kurios nors biudžeto (sąmatos) šakos ar pozicijos nepriėmimas (atmetimas), jei jis yra tam pačiam tikslui daromas, jei jis turi galvoje, pav., kurio nors vieno ministerio pasmerkimą arba kurio nors vieno vyriausybės veikimo elemento politinį sudraudimą, yra teisėtas, nors tai liestų kaip tik tokią sąmatos poziciją, kuri yra aiškiai įstatymo nuostatais pagrįsta. Tada yra iš tikrųjų ne atsisakymas vykdyti įstatymą, ne atsisakymas iš viso aprūpinti lėšomis tai, kas yra įstatymo imperatyvo įsakoma daryti (toks atsisakymas būtų buvęs be abejo neteisėtas), bet tiktai valdymo kontrolės vykdymo ir jos sankcijos pareiškimo būdas. Todėl kartais tai padaroma simboliškai: ne atmetama visa atitinkama sąmatos pozicija, kad nebūtų įstatymo negerbimo įtarimo ir kad iš viso įstatymo imperatyvo reikalavimas būtų išlaikytas, bet iš vyriausybės pasiūlytos pozicijos nukertama kuri nors minimalė dalelė (pavyzdžiui kad ir vienas litas) tiktai tam, kad tai būtu nepritarimo vyriausybei ženklas, iš kurio, žinoma, esamoji vyriausybė turės padaryti išvadų, lyg kad visa atitinkama pozicija būtų buvusi išbraukta, o užtai valstybės reikalai ir formalinis įstatymo autoritetas nenukentės.

„Su šituo, be abejo svarbiu, bet tam tikram ypatingam parlamento vaidmeniui būtinu ir kartu to vaidmens aprėžtu, rezervu mes turime biudžeto aktą laikyti valdymo aktu, kuris pareina nuo įstatymų ir jiems prieštarauti negali, nes negalėdamas jų keisti, jis jiems nėra lygus. . ."

Iš šios mano paties žodžių citatos mums, rodos, aiškėja, biudžeto en bloc atmetimo, sąmatos en bloc nepatvirtinimo, problemos sprendimo principai. Jie yra taikintini ir 1922 m. konstitucijos mechanizmui, kuris yra pagrįstas parlamentiniu rėžimu.

66. Biudžetinė atskaitomybė

Tačiau į biudžetinę Seimo galią be sąmatos tvirtinimo įeina ir biudžeto įvykdymo, arba, kaip išsitaria konstitucijos 29 §-fas, „biudžeto išpildymo" tvirtinimas.

Vadinasi, vyriausybė ne tiktai biudžeto aktu ir jo ribose gauna savo dispozicijai valdymo reikalams valstybės iždo lėšas, bet ir turi iš tų lėšų biudžetinio sunaudojimo, iš visų savo finansinių operacijų biudžeto ribose atsiskaityti ir gauti iš Seimo absolvaciją, kuri jos šiuo atžvilgiu atsakingumą likviduoja.

Šiuo atžvilgiu konstitucija numato tam tikrąjį organą, skiriamą vyriausybės finansinio atsiskaitymo arba biudžeto vykdymo tikrinimo funkcijai. Šis Seimo biudžetinės galios pagelbinis organas, kurį mes jau buvome užtikę ir laikinosiose konstitucijose, yra Valstybės Kontrolierius.

Iš esmės Valstybės Kontrolieriaus funkcija yra teisminė: jisai tikrina vyriausybės finansinio valdymo operacijų biudžetinį ir šiaip įstatyminį teisėtumą. Jo funkcijai normuoti yra pavedami du konstitucijos §§-fai — 92 ir 93. Štai jųjų tekstai:

„V a l s t y b ė s   p a j a m ų   i r   i š l a i d ų,   t u r t o   b e i   s k o l ų   i r   a t s k a i t o m y b ė s   p r i ž i ū r i   V a l s t y b ė s   K o n t r o l i e r i u s" (konstitucijos 92 §-fas).

„V a l s t y b ė s   K o n t r o l i e r i u s   k a s   m e t a i   p a r u o š i a   p r a ė j u s i ų   m e t ų   V a l s t y b ė s   b i u d ž e t o   v y k d y m o   a p y s k a i t ą   i r   n e   v ė l i a u   k a i p   l i g i   s p a l i ų   m ė n e s i o   15   d i e n o s   p a t i e k i a   j ą   S e i m u i" (konstitucijos 93 §).

Iš šių tekstų, ypatingai iš 92 §-fo teksto, matome, kad be teisminės biudžeto vykdymo tikrinimo funkcijos Valstybės Kontrolierius savo priežiūroje turi ir iš viso valstybės turtus bei skolas, nors šių turtų ūkiškas valdymas ir skolų pasižadėjimų vykdymas, kurie taip pat reiškiasi tam tikromis finansinėmis pajamų ir išlaidų operacijomis, galų gale vistiek įeina į

biudžetinį finansinio ūkio planą. Be to iš 93 §-fo teksto mes matome, kad vyriausybės atsiskaitymas iš biudžeto vykdymo yra Seimui subordinuotas ne betarpiškai, bet Valstybės Kontrolieriui tarpininkaujant; atitinkamą vyriausybės veiklą betarpiškai prižiūri ne pats Seimas, bet Valstybės Kontrolierius, ir jisai, Kontrolierius, paruošia ir patiekia Seimui jo patikrinto vyriausybės finansinio darbo biudžetui įvykdyti apyskaitą, kuri einant 29 §-fu, reikalinga Seimo tvirtinimo. Nors Valstybės Kontrolieriaus funkcija, bent ir ypač kiek ji liečia vyriausybės finansinio valdymo biudžetinio ir įstatyminio teisėtumo tikrinimą, yra iš esmės teisminė (ji išeina iš teisminio pobūdžio ribų, kiek ji liečia valstybės turtų priežiūrą ir metinės apyskaitos ruošimą), visdėlto jos organizacija nėra teisminė, nes jisai šią funkciją vykdo savo iniciatyva, taip vadinamu inkviziciniu metodu, ir sprendžiamosios konstitucinės galios neturi, nes ši galia vyriausybės atžvilgiu yra rezervuojama tiktai pačiam Seimui.

67. Valstybės Kontrolierius.

Palietę sąryšy su biudžetine Seimo galia Valstybės Kontrolieriaus funkciją, mes drauge čia išžiūrėsime ir jo konstitucinę padėtį valdžios organizacijoje. Šiam klausimui konstitucijoje pavedami du §§-fai — 48 ir 62. Štai jųjų tekstai:

„Respublikos Prezidentas skiria ir atleidžia Valstybės Kontrolierių".

„Valstybės Kontrolierius atsako Seimui ir atsistatydina, Seimui išreiškus jam nepasitikėjimą" (konstitucijos 48 §-fas).

„Ministerių Kabineto posėdžiuose turi teisės dalyvauti patariamuoju balsu Valstybės Kontrolierius" (konstitucijos 62 §-fas).

Iš šių tekstų matome, kad Valstybės Kontrolierius yra subordinuotas Seimui, kuris nepasitikėjimo pareiškimu jį pasmerkia, nes jisai prieš šį nepasitikėjimo aktą neturi jokių konstitucinių priemonių atsikirsti, lygiai taip pat, kaip ir Ministerių Kabinetas bei atskiri ministeriai. Be to matome, kad jisai pareina ir nuo Respublikos Prezidento, kuris jį gali atleisti taip pat. kaip atskirus ministerius (tiktai atskirus ministerius, nes

Ministerių Kabineto Respublikos Prezidentas ne atleidžia, tiktai jo atsistatydinimą priimti gali). Šiuo atleidimo atžvilgiu Valstybės Kontrolieriaus padėtis yra net labiau priklausoma, negu ministerių, nes Respublikos Prezidento aktai yra visumet reikalingi ministerio arba Ministerio Pirmininko kontrasignacijos, tad ministerio, kuris yra Kabineto narys ir Ministerio Pirmininko pasirinktas bendradarbis, atleidimas yra kiek apsaugotas tuo ryšiu, kuris jį su Kabinetu ir Pirmininku jungia, kai tuo tarpu Kontrolieriui jam pašalinės kolegijos narių kontrasignacija jokios apsaugos nesudaro. Su Ministerių Kabinetu Valstybės Kontrolieriaus santykis, išskyrus jo eventualų atleidimą, veikiamą ministerių kontrasignacijos, principiškai yra paritetinis ir reiškiasi nė subordinacija nė solidarumu, bet -- kontaktu, leidžiant jam dalyvauti Ministerių Kabineto posėdžiuose patariamuoju balsu. Štai visa, kas yra konstitucionalizuota biudžetinės galios ir finansinio valdymo srity.

68. Seiminė valdymo kontrolė.

Pagaliau ketvirtas pamatinės Seimo funkcijos elementas, greta įstatymų leidimo, valstybės sutarčių tvirtinimo ir biudžetinės galios, tai bendroji valdymo „vyriausybės darbų" priežiūra, kurios principą nustato ir jos svarbiausias priemones nurodo konstitucijos 28 §-fas, kurio tekstą mes jau anksčiau esam citavę. Kokia yra ši priežiūra, kurias sankcijas Seimas jai vykdyti disponuoja (Respublikos Prezidento atstatymas, Ministerių Kabinetui ir atskiriems ministeriams nepasitikėjimo reiškimas, šio nepasitikėjimo, kaip pasmerkimo, galia, Ministerių Kabineto ir atskirų ministerių būtinas atsistatydinimas gavus nepasitikėjimo pareiškimą, eventualus biudžetinės galios panaudojimas šios priežiūros sankcijai), kaip yra konstruuojama Ministerių Kabineto ir atskirų ministerių atsakingumas Seimui, kaip ši priežiūra yra sunaudojama Seimo hegemonijai ir kurios yra šios hegemonijos ribos, mes jau visa tai esame aukščiau išžiūrėję ir čia to nekartosime.

Nurodysime tiktai į vieną neaiškumą, kylantį iš konstitucijos 59 §-fo 1 abzaco teksto nesuderinimo su jos 28 §-fo tekstu. 28 §-fas nustato Seimo priežiūrą visiems „vyriausybės d a r b a m s", nieko neišskirdamas; vadinasi — viskas, kas yra vyriausybės daroma, vistiek, ar jos betarpiškai, ar

per jos priklausomus organus ir valdininkus, — yra pavedama Seimo priežiūrai, o šios priežiūros koreliatyvu yra Ministerių Kabineto ir atskirų ministerių atsakingumas Seimui, kurį sutvarko konstitucijos 59 §-fas (iš dalies ir Respublikos Prezidento atsakingumas, kiek jisai reiškiasi Seimo galia atstatyti Prezidentą — 44 §-fo 3 abzacas). Jeigu Seimo priežiūra apima visus vyriausybės darbus, tai ir vyriausybės atsakingumas taip pat turi apimti visą vyriausybės veikimą (visus jos darbus). Tuo tarpu 59 §-fo 1 abzacas, suskirstydamas šį atsakingumą tarp Ministerių Kabineto ir atskirų ministerių, kitaip sakant, klasifikuodamas šį atsakingumą dviem formomis, solidariniu ir individualiniu atsakingumu, pareiškia, kaip jau buvome matę, kad „solidaringai" Seimui atsako Kabinetas „u ž bendrą Vyriausybės politiką", o individuališkai kiekvienas atskiras ministeris „u ž savo darbą jam pavestoje valdymo srity". Atrodo, kad ši klasifikacinė konstrukcija neapima visų „Vyriausybės darbų", kurie tačiau visi, einant konstitucijos 28 §-fu, pavedami Seimo priežiūrai, ir palieka vyriausybės atsakingume tam tikrą spragą. Būtent gali būti ir tokie vyriausybės ar valdymo darbai, kurie nereiškia jokios bendros politikos, bet drauge negali būti laikomi kurio atskiro ministerio darbais jam pavestoje valdymo srity. Ar už juos niekas Seimui neatsako, nors jie ir yra Seimo priežiūroje? bet tatai laužytų konstitucinę šios priežiūros konstrukciją; o jeigu atsako, tai kas? Pavyzdžiui, be abejo vyriausybės darbų ir būtent visų vyriausybės darbų (nes nieko iš jų neišskiriama) sąvoka, vadinasi, visos vyriausybės veiklos sąvoka, apima ir vyriausybės neveiklumą, savo pareigų ir funkcijos nevykdymą, o tatai gali būti ir ne „bendros vyriausybės politikos" reiškiniu, nes „bendros politikos" sąvoka numato tam tikrą sąmoningą tikslų veikimą (gal ir susilaikymą nuo veikimo), bet gali būti paprastu apsileidimu, pavėlavimu, neapsižiūrėjimu. Pavyzdžiui, toks ryškus kaip tik viso Ministerių Kabineto, o ne kurio vieno ministerio, konstitucinės pareigos darbas, kaip mūsų kiek aukščiau išžiūrėtas metinės sąmatos paruošimas ir jos termininis (iki spalių 15 d.) patiekimas Seimui patvirtinti. Gal čia šio darbo pradžioje reiškiasi ir individualinė finansų ir kitų ministerių pareiga paruošti atskirus sąmatos elementus ir juos sulieti į sąmatos projektą; bet galutinis sąmatos paruošimas ir jos Seimui pa-

tiekimas — tai paties Kabineto darbas. Ir štai jei Ministerių Kabinetas ne kuriais politiniais sumetimais, bet šiaip šios savo pareigos neatliko arba atliko ją su pavėlavimu, patiekęs Seimui sąmatą ne konstitucijoje numatytu terminu, tai ar jisai už tai Seimui neatsako ir Seimas negali jam už tai pareikšti nepasitikėjimo? Einant konstitucijos 28 §-fu Seimo priežiūra apima ir šitą vyriausybės apsileidimą, dėliai kurio, eidamas tuo pačiu 28 §-fu, Seimas gali iškelti Kabinetui interpeliaciją arba paskirti reviziją, o tuo pačiu ir jam nepasitikėjimą pareikšti, nes nepasitikėjimo pareiškimo aktas sudaro kaip tik esminę šių priežiūros priemonių sankciją, jų naturalų elementą, nepasitikėjimo gi pareiškimas, einant konstitucijos 59 §-fo 2 abzacu, veikia Ministerių Kabineto atsistatydinimą be jokių rezervų. Vadinasi, Ministerių Kabineto konstitucinis atsakingumas Seimui yra platesnis, negu jį formuluoja konstitucijos 59 §-fo 1 abzacas; iš tikrųjų, einant konstitucijos 28 §-fu ir 59 §-fo 2 abzacu, jisai apima visą vyriausybės veiklą, išskyrus tai, kas aiškiai įeina į individualinį atskirų ministerių atsakingumą. Tokiu būdu 59 §-fo 1 abzaco klasifikacinės konstrukcijos yda, kilusi iš redakcinio netikslumo, sudaro tiktai tam tikrąjį neaiškumą, kuris tačiau 28 §-fo principo negriauna.

1922 m. konstitucijos sistemoje parlamentinė Seimo priežiūra apima visą valdymą ir vyriausybės Seimui atsakingume spragų nėra. Šios priežiūros priemonių konstitucijos 28 §-fe nurodyta trys: paklausimai, interpeliacijos ir revizijos. Aiškinti čia jų reikšmė ir mechanizmas mums netenka, nes mes jas iš konstitucinės teisės bendrosios dalies kurso pažįstame, o konstitucija jas tiktai išvardina ir jų mechanizmo nekonkretizuoja, palikdama Seimo statutui jas tvarkyti.

Iš bendrosios dalies kurso mes taip pat žinome, kad, be šių trijų parlamentinės priežiūros priemonių, yra dar dvi kitos ryškios: tai — nuolatinės parlamento komisijos ir biudžetinė parlamento galia. Biudžetinę parlamento galią mes jau išžiūrėjome, o Seimo komisijų, kaip esame sakę, 1922 m. konstitucija visiškai neliečia ir nemini, kaip Seimo statutinę sritį.

69. Konstitucijos §§-fai, liečią formalinius Respublikos Prezidento aktus.

Pažinę pamatinius Seimo funkcijos elementus, vyriausybės su Seimu santykio principus, Seimo ir vyriausybės konstrukciją, bendrąją vyriausybės funkciją ir funkcionalinį santykį tarp Respublikos Prezidento ir Ministerių Kabineto, mes dar kiek sustosime ties tam tikrais šių konstitucinių organų funkcijos elementais, kurie yra 1922 m. konstitucijoje išskiriami ir ypatingai minimi arba ypatingai sutvarkomi, dažnai paliesdami ir vyriausybės su Seimu santykį ir kartais įnešdami į šį santykį tam tikrus ryškius skirtingus principus.

Šių dar mums žiūrėtinų konstitucijos nuostatų tarpe didžiausią ir svarbiausią grupę sudaro tie, kurie palyti formalinius Respublikos Prezidento atributyvinės kompetencijos aktus, nors, kaip jau esame išaiškinę, šie formaliniai Prezidento aktai kontrasignacijos aktu virsta anaiptol ne jo vieno asmeniškais, bet kolegialiniais visos vyriausybės aktais, už kuriuos Seimui atsako kaip tik Ministerių Kabinetas arba atskiri ministeriai (nors tam tikra prasme jie gali angažuoti ir paties Prezidento atsakingumą, organizuotą Respublikos Prezidento atstatymo galimumu). Tie vyriausybės funkcijos elementai, kurie einant konstitucija, yra reikalingi formalinio Respublikos Prezidento akto, yra, kaip jau buvome nurodę, numatyti šiuose 1922 m. konstitucijos §§-uose: 25, 26, 32, 34, 42, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 57, 103 ir 104 §§-fuose.

Iš šios plačios grupės mes išskiriame siauresnę grupę tų konstitucinių nuostatų, kuriuose su formaliniu Respublikos Prezidento aktu jungiasi tam tikras ryškesnis valdančiosios vyriausybės padėties momentas, kuris kiek kompensuoja mūsų konstatuotą pavergtą, Seimo atžvilgiu priklausomą, vyriausybės padėtį. Ši siauresnė grupė, kuri kiek išplečia ir sutvirtina vyriausybės galią, apima ypač šiuos mūsų ką tik nurodytų §§-fų: 25, 26, 32, 34, 50, 52, 53, 103 ir 104 §§-fus.

Iš jų tarpo mes tuojau išskirsime 103 §-fą, kuris liečia ne bendrojo valdymo ar įstatymų leidimo, bet ypatingą, svarbiausią pačios konstitucijos reformavimo funkciją ar galią, kurią mes kiek vėliau skyrium išžiūrėsime, nes tatai sudaro tam tikrą ypatingą problemą, turinčią jau ryšio su steigiamąja galia.

Iš likusių aštuonių šios siauresnės grupės §§-fų mes jau kai kurių jųjų nuostatus esame apsvarstę ir mūsų pasakytojo nekartosime. Tatai liečia 26 §-fą (naujojo Seimo rinkimų dienos paskelbimas, baigiantis Seimo kadencijai, ir naujai išrinktam Seimui susirinkti dienos paskyrimas); 34 §-fą (Seimo sesijų šaukimas Respublikos Prezidentui reikalaujant); 50 §-fą (promulgacija ir įstatymų skelbimas bei Respublikos Prezidento reliatyvinis veto) ir 104 §-fą, kiek jisai savo 3 abzace nustato Respublikos Prezidento galią 3 mėnesių laike nuo šios konstitucijos paskelbimo dienos paskirti „pirmojo" (tatai reiškia — pirmosios šiai konstitucijai veikiant kadencijos) Seimo rinkimų dieną (šis nuostatas, įdėtas į XV-jį konstitucijos skyrių, „Įvedamieji nuostatai", turi tiktai pereinamosios laikinosios reikšmės, o pagaliau, einant konstitucijos 105 §-fu, tatai pavedama ne tiek Respublikos Prezidentui, kiek jo pareigas einančiam Steigiamojo Seimo Pirmininkui).

Išskyrus šiuos keturius ir dar 103 §-fą mums šioje siauresnėje grupėje lieka išžiūrėti šie keturi konstitucijos §§-fai: 25, 32, 52 ir 53 §§-fai.

70. Seimo paleidimo institucija 1922 m. konstitucijoje.

Pradėsime 52 §-fu, kuris yra įdomiausias vyriausybės ir Seimo galios santykiavimo atžvilgiu. Jisai numato Seimo paleidimo galimumą, kurį jis sutvarko šiais savo trimis abzacais:

„Respublikos Prezidentas turi teisės paleisti Seimą.

Naujam Seimui susirinkus Respublikos Prezidentas perrenkamas.

Naujojo Seimo rinkimai privalo įvykti ne vėliau kaip po 60 dienų Seimą paleidus. Naujojo Seimo kadencija prasideda nuo jo rinkimų dienos."

Parlamento rūmų (Seimo) paleidimo institucija, kaip žinome ir kaip jau ir šiame kurse turėjome progos aiškinti, sudaro vieną dviejų svarbiausių parlamentinio režimo mechanizmo institucijų (ji ir kontrasignacija), kurios apsaugoja pačią šio rėžimo esmę. Jos abi organizuoja ir išlaiko parlamento ir vyriausybės paritetinį bendradarbiavimą valstybės valdžioje,

kuriame kaip tik ir glūdi klasikinė parlamentarizmo esmė. Kontrasignacija čia veikia parlamento naudai, neleisdama jokiam valdymo aktui pasislėpti nuo parlamentinės valdymo kontrolės, parlamento rūmų paleidimas veikia vyriausybės naudai, apsaugodamas vyriausybę nuo jos pavergimo ir leisdamas jai taip pat veikti parlamentą ir prieš jį atsikirsti apeliuojant į teisinę tautą, kaip jų abiejų bendrąjį poną, sprendžiantį tarp jų kilusį ginčą. Kontrasignacija 1922 m. konstitucijoje yra visiška (konstitucijos 55 §-fas) ir jos atžvilgiu jokių spragų nėra. Tuo tarpu Seimo paleidimas toli gražu nėra visiškas, kaip kad jis yra parlamentarizmo principų reikalaujamas. Šiame kaip tik labai charakteringai pasireiškia bendras jau daug sykių mūsų šiame analize konstatuotas 1922 m. konstitucijos palinkimas racionalizuoti kontinentinę parlamentarizmo lytį, hierarchizuojant vyriausybės su Seimu bendradarbiavimo santykį Seimo hegemonijos naudai, bet drauge neprivesti šio racionalizavimo iki jo logingo galo sustojus tam tikroje šio kelio vietoje. Jeigu kontrasignacija, veikianti Seimo naudai, yra visiškai, be jokių spragų ar rezervų, išlaikyta, o Seimo paleidimas, veikiąs vyriausybės naudai, yra suvaržomas, tai jau paritetas yra laužomas vyriausybės nenaudai ir tuo pačiu ruošiama Seimo hegemonija; bet jeigu būtų nusistatytaši hegemonija logingai išplėsti iki galo, kuriame jau būtų pasiekta seimokratinė konstitucinė konstrukcija, tai būtų reikėję Seimo paleidimo institucija visiškai iš konstitucinio mechanizmo išmesti; to tačiau 1922 m. konstitucija nedaro: ji šią instituciją, kad ir kiek apkarpytą, palieka ir, kaip matėme, 52 §-fe organizuoja.

Iš 52 §-fo teksto, jei mes jį žiūrėsime vieną, nelygindami jo su kitais konstitucijos nuostatais (ypatingai gi su 59 §-fo 2 abzacu, 41 §-fu ir 44 §-fo 3 ir 4 abzacais, kuriuos mes jau esame išžiūrėję), mes šios institucijos apkarpymo nebūtume taip ryškiai pastebėję. Pačiame 52 §-fe tiktai vienas jo nuostatas, būtent jo 2 abzacas, kiek sužeidžia šią instituciją, kuri šiaip jau atrodytų pilną ir klasikinė. Tačiau jos sužalojimas, jos apkarpymas ypatingai aiškėja iš anų nurodytų §§-fų dispozicijų.

Būtent jeigu Ministerių Kabinetas, be kurio pritarimo, einant kontrasignacijos principu (55 §-fas), Respublikos Prezidentas Seimo paleisti negali, gavęs Seimo nepasitikėjimą, turi atsistatydinti (griežtas ir kategoringos 59 §-fo 2 abzaco

nuostatas), tai prieš Seimo pareikštąjį nepasitikėjimą atsikirtimas Seimo paleidimu ir apeliavimu į teisinės tautos arbitražą yra konstitucingai negalimas: pasmerktasis Kabinetas, kaip jau buvome nurodę, tegali tiktai atsistatydinti; arbitro nėra, Kabinetas jau paties Seimo yra galutinai, be rezervų ir be jokio galimumo apeliuoti, pasmerktas. Vadinasi, tas kaip tik svarbiausias ir vyriausybės paritetui naudingiausias Seimo paleidimo konstitucinis patarnavimas, kuris reiškiasi apeliavimu į tautą prieš Seimo nepasitikėjimą, sudarąs pačią smarkiausią šios konstitucinės institucijos funkciją, čia atkrinta. Tatai ne tiktai sužaloja pačią instituciją ir įžeidžia vyriausybės paritetą, bet ir degraduoja teisinę tautą parlamentarizme, žymiai mažindama jos konstitucinę intervenciją ir atpalaiduodama Seimą nuo tautos galios, o tuo pačiu stiprindama reprezentacinį jo mandato pobūdį ir faktiškai perkeldama galios centrą iš teisinės tautos į valdančiasias Seime politines partijas. Bet visdėlto Seimo paleidimo institucija, kad ir ryškiai šiuo racionalizuoto kontinentinio parlamentarizmo nuostatu sužalota bei apkarpyta, paliekama ir gali veikti visumet, išskyrus tuos atsitikimus, kai Seimas yra Ministerių Kabinetui „s t a č i a i" (59 §-fo 2 abz.) pareiškęs nepasitikėjimą. Vadinasi, ji visdėlto gali būti ir vyriausybės apeliacijai į tautą bei tautos arbitražui sunaudota, tada, kada konfliktas tarp Seimo daugumos ir vyriausybės yra pasireiškęs ar pavyzdžiui vyriausybės palaikomo įstatymo projekto atmetimu Seime ar kuriuo kitokiu būdu, kol dar Seimas nėra pareiškęs nepasitikėjimo. Žinoma, nepasitikėjimo atsitikimo išskyrimas daro šią instituciją neryškią, atima iš jos svarbiausią jos funkcionalinę reikšmę.

Be to jos ryškumas ir jos funkcionaliniai galimumai savaime mažėja dėliai to, kad ir Ministerių Kabinetas, kuris šiame rėžime yra priklausomas ir visumet gali būti Seimo pasmerktas, nelabai bus linkęs pasinaudot šiuo ginklu prieš Seimą, kurį jis bus pratęs laikyti savo ponu, ir pats Respublikos Prezidentas, Seimo renkamas ir jo nutarimu šalintinas — atstatomas, neturės savo pariteto su Seimu pajautimo, reikalingo tam, kad jisai drįstų paveikti prieš šį galingą poną. Be abejo, tatai yra labiau psichologiniai, negu grynai teisiniai, momentai, bet teisinės institucijos veikime šie momentai labai daug sveria ir žymiai paveikia jų funkcionavimo kryptį ir ryškumą. Organas, kuris vienu atžvilgiu yra priklausomas, ir kitais atžvilgiais ne-

pajėgs ir nedrįs nepriklausomai elgtis. Jo priklausomoji pažeminta padėtis turės veikti visą jo elgimosi liniją ir reaguoti net į tas jo funkcijas, kuriose jam suteikiama didesnė galia. Be to ir pats Seimas, rinkdamas Respublikos Prezidentą, bus visumet caeteris paribus linkęs rinkti tokį asmenį, dėl kurio jis bus įsitikinęs, kad jisai neims su Seimu kovoti.

Pagaliau šiame rėžime Seimo paleidimo instituciją degraduoja, jos funkcionalinę svarbą diskvalifikuoja, ir toji aplinkybė, kad, einant to paties 52 §-fo 2 abzacu, naujam po paleidimo Seimui susirinkus, jį paleidęs Respublikos Prezidentas pats netenka savo mandato, nes tada turi įvykti nauji Prezidento rinkimai. Vadinasi, paleisdamas Seimą, Respublikos Prezidentas drauge ir savo mandatui mirties sprendimą paskelbia, o iš viso retai kas mėgsta sau „harakiri" padaryti. Kai klasikiniame parlamentarizme Ministerių Kabinetas kontrasignuoja valdovo ar Respublikos Prezidento aktą apie parlamento rūmų paleidimą, tai jisai žino, kad jam teks atsistatydinti, jeigu teisinės tautos sprendimas bus padarytas jo nenaudai, bet visdėlto jisai gali ir tikėtis laimėti tautos sprendimą (naujus rinkimus), o tada toji valdančioji padėtis gali dar sustiprėti; valdovas gi ar Respublikos Prezidentas ten niekuo nerizikuoja, nes šis tautos sprendimas ten jo padėties nepaliečia. Tuo tarpu čia Respublikos Prezidentas, paleisdamas Seimą, pats visumet tuo pačiu pralaimi, nes Prezidento perrinkimas yra būtinas ir jokiu per naujus Seimo rinkimus vyriausybės laimėjimu negali būti pašalintas.

Tiesa, 1922 m. konstitucija nedraudžia, kaip kad kai kurios kitos konstitucijos, perrenkant Respublikos Prezidentą, vėl išrinkti tą patį. Čia tas pats Respublikos Prezidentas gali būti perrinktas, bet tiktai vieną kartą, vadinasi, tas pats asmuo gali būti Respublikos Prezidentu per dvi kadencijas iš eilės, bet visdėlto tiktai per dvi; tas yra sutvarkoma konstitucijos 44 §-fo 4 abzaco, kuris skamba šiaip:

„Tas pats asmuo negali būti renkamas Respublikos Prezidentu daugiau, kaip dviem trimečiams paeiliui."

(Čia žodžiai „renkamas... dviem trimečiams paeiliui" reikia suprasti, kaip dvi kadencijas iš eilės, nors faktiškai kadencija būtų trukusi trumpiau, kaip pav. 52 §-fo 2 abzaco atsitiki-

me; nors kadencija faktiškai čia truktų trumpiau, negu treji metai, bet visdėlto jis buvo išrinktas kaip tik trimečiui; kiek labiau abejotinas būtų tas atsitikimas, kada pirmą sykį, einant 45 §-fo 2 abzacu, Prezidentas buvo išrinktas ne pilnam trimečiui, bet tiktai tam laikui, „kuris liko senojo Respublikos Prezidento neatprezidentautas"; galėtų kilti klausimas, ar šis pirmas sutrumpintas prezidentavimas yra įskaitomas į tuos du iš eilės „trimečius", kuriuos numato konstitucijos 44 §-fo 4 abzacas, ar ne, ne čia Prezidentas buvo išrinktas ne „trimečiui", bet „neatprezidentautam" trimečio likučiui? aš manyčiau, kad turėtų būti įskaitomas ir kad 52 §-fo 2 abzaco išsireiškimas „renkamas... dviem trimečiams" nėra terminologiškai precizinis; tačiau, žinoma, tatai yra ginčytina).

Tokiu būdu, paleisdamas Seimą, Respublikos Prezidentas, kuris eina dar pirmą prezidentavimo kadenciją, dar gali tikėtis, kad naujai išrinktas Seimas, jeigu per rinkimus laimės jam artima dauguma, perrinkdamas Prezidentą, išrinks kaip tik jį; jeigu jis eina antrą prezidentavimo kadenciją, tai paleisdamas Seimą, jisai tuo pačiu save nuo prezidentavimo griežtai pašalina.

71. Respublikos Prezidento perrenkamumo suvaržymo reikšmė.

Prie progos, sykį palietęs 44 §-fo 4 abzacą, nurodysiu, kad nuostatas, kuriuo suvaržoma to paties asmens perrenkamumą Respublikos Prezidento vieton, skiriamas tam, kad Prezidentas neįgytų perdidelės politinės galios. Samprotavimas čia yra toks: jeigu tas pats asmuo bus nuolat perrenkamas Respublikos Prezidentu, tai valdinių akyse jisai sutaps su Respublikos Prezidento institucija ir jo asmeniškas autoritetas valstybėje taip pakils, kad išrinkimas jo vieton kito asmens taps beveik negalimas, nes žmonėms tatai darys beveik perversmo įspūdį; vadinasi, tatai varžys būsimųjų Prezidento rinkimų laisvę ir vers Seimą, kuris Prezidentą renka, būtinai rinkti tą patį asmenį. Be to, kas dar svarbiau, toksai tvirtai įsigalėjęs Respublikos Prezidentas, kuriuo nusikratyti būtų labai sunku, jausdamas savo nepaprastą asmeninį autoritetą ir spekuliuodamas savo nepaprasta padėtimi, galėtų tatai panaudoti savo

politinei galiai padidinti ir gal nelabai skaitytųsi su konstituciniais savo galios suvaržymais bei su konstitucine konstrukcija savo santykių su savo partneriais valdžioje — su Seimu ir Ministerių Kabinetu; jo asmeninė politinė galia galėtų slopinti konstitucinę jo galios konstrukciją. Galėtų kilti perversmo arba kontrabandinio valdžios organizacijos iškreipimo pavojus asmeninės Respublikos Prezidento diktatūros naudai.

Atskirų parlamento narių atžvilgiu toks pavojus nekyla, nes parlamento kolegijoje jųjų yra daug ir vienas atstovas, kad ir būtų nuolat perrenkamas, didelėje kolegijoje nėra tiek pastebiamas, o be to jisai vienas visos kolegialinės galios nevykdo, kai tuo tarpu vienasmeninio organo reiškėjas kaip tik asmeniškai veikia visą šio organo galią. Tad parlamento narių neaprėžtas perrinkimas paprastai nėra varžomas, Respublikos gi Prezidento perrinkimas dažnai yra suvaržomas ir dažnai konstitucija tam pačiam asmeniui leidžia prezidentauti tiktai vieną kadenciją, visiškai neleisdama jį antrą sykį, bent antrąjį iš eilės sykį, išrinkti. Mūsų 1922 m. konstitucija, kaip esame matę, taip toli neina, ji tą patį asmenį leidžia rinkti dviem iš eilės kadencijoms, bet visdėlto ne daugiau.

Respublikos Prezidentas, kuris negali tikėtis būti iš naujo antrajai kadencijai išrinktas, gal bus labiau pasyvus ir objektyvus, mažiau pasireikš jo asmeninė ambicija, jisai nespekuliuos savo galia tam, kad sau užtikrintų naująjį išrinkimą, ir jisai niekuomet nepajėgs taip įsigalėti prezidentūroje, o per tai ir iš viso valdžioje, kaip Prezidentas, kuris gali būti be jokių suvaržymų perrenkamas. Negalima neigti, kad šiame samprotavime yra kiek tiesos ir kad jeigu norima išvengti perdidelio asmeninio autoriteto įsigalėjimo ir visų eventualių šitokio asmens autoriteto padarinių, tai toks nuostatas yra tikslus ir racionalus. Tiktai antra vertus ten, kur iš viso Respublikos Prezidento galia yra silpna ir jo padėtis priklausoma, ir kur todėl didelio asmeninės galios ir autoriteto pavojaus nėra, šis nuostatas žymios reikšmės neturi, o iš dalies net gali kenkti, nes čia kaip tik tam tikro asmens autoriteto pakėlimo galimumai būtų galėję kompensuoti teisinės Prezidento padėties pažeminimą.

72. Nauji rinkimai, kaip Seimo paleidimo institucijos elementas.

Iš kiek aukščiau išdėstytojo mes matome, kad 1922 m. konstitucijoje Seimo paleidimo institucija yra, tačiau ji yra kiek sužalota ir neryški. Konstitucijos 52 §-fo 3 abzace 1 sakinio nuostatas, kuris reikalauja, kad Seimą paleidus būtų per tam tikrą laiką („n e v ė l i a u k a i p p o 60 d i e n ų") įvykdyti nauji Seimo rinkimai, — paprastas ir absoliutiškai būtinas Seimo paleidimo institucijos elementas. Žinoma, pats terminas (čia 60 dienų) gali būti vienur vienas, kitur — kitas, bet pats terminuotų naujų rinkimų reikalavimas visumet lydi parlamento paleidimą ir negali jo nelydėti, nes kitaip būtų griežtai iškreipta pati paleidimo institucijos esmė. Kadangi parlamento paleidimas vyriausybės aktu yra iš esmės vyriausybės apeliavimo aktu į teisinės tautos arbitražą, o nėra ir negali būti nusikratymu parlamentu tam, kad vyriausybė liktų valdžioje viena be savo partnerio — parlamento, tai Seimo paleidimas savaime yra organiškai iš esmės susijęs su teisinės tautos arbitraliniu sprendimu, kuris naujais Seimo rinkimais ir atliekamas.

73. Seimo paleidimo epizodas konstitucinėje Lietuvos praktikoje veikiant 1922 m. konstitucijai.

Mes esame pasakę, kad Seimo paleidimo institucija 1922 m. konstitucijoje yra sužalota ir neryški. Visdėlto per ketverius šios konstitucijos veikimo metus (1922—1926 m.) konstitucinėje Lietuvos praktikoje ji vieną sykį buvo panaudota. Tai buvo padaryta 1923. III. 12. Respublikos Prezidento aktu, kontrasignuotu Ministerio Pirmininko. Tačiau jeigu mes išžiūrėsime aplinkybes, kuriomis šis Seimo paleidimas buvo padarytas, tai mes pastebėsime, kad šis aktas buvo panaudotas ne konfliktui tarp vyriausybės ir Seimo išspręsti apeliuojant į teisinės tautos arbitražą, bet konfliktui išspręsti tarp dviejų beveik lygių Seimo pusių, einant iniciatyva to partinio Seimo sąstato, kuris buvo Respublikos Prezidentą išrinkęs, bet, kaip pasirodė, neturėjo tvirtos Seime daugumos, galinčios jam užtikrinti tvirtą valdančiąją padėtį ir apsaugoti nuo netikėtų atsitikitinumų kvorumo sąstatui kazuistiškai pasikeičiant.

Krikščioniškai-demokratiniam Seimo blokui ši neaiški ir netvirta padėtis buvo nepatogi, o tuo tarpu jisai turėjo pagrindą tikėtis, kad per naujus rinkimus jam pavyksią sustiprinti savo poziciją Seimo sąstate; neaiškios ir netvirtos padėties nepatogumas buvo akcentuojamas dar labiau tuo, kad kairiojo bloko opozicija, beveik lygi valdančiajam blokui ir galėjusi atsitikitiname kvorumo sąstate staiga, kad ir epizodiškai, atsidurti daugumoje, buvo iškėlusi priekaištą prieš Respublikos Prezidento išrinkimo teisėtumą, interpretuodama konstitucijos 41 §-fo 2 abzacą, kaip jos aiškinimu reikalaujantį Prezidento išrinkimą absoliutine viso Seimo sąstato narių balsų dauguma, kai tuo tarpu Respublikos Prezidentas p. Aleksandras Stulginskis buvo 1922 m. pirmosios kadencijos Seimo išrinktas tiktai balsavusių balsų dauguma, nepasiekusia viso Seimo sąstato narių balsų daugumos. Šis interpretacinis konstitucinis ginčas tarp valdančiojo bloko ir opozicijos iš grynai teisinio virto politiniu, ir opozicija, jausdamasi labai stipri ir beveik lygi valdančiajam blokui, panaudojo šį priekaištą griežtam Respublikos Prezidento p. Stulginskio galios neigimui, nepripažindama jį Prezidentu. Visa tai, didinant valdžios nepastovumo ir įvairių galimų atsitiktinumų pavojų, virstantį chronišku ir užgaunantį visą viešąją tvarką valstybėje, paveikė valdančiojo krikščioniškai-demokratinio bloko nusistatymą paleisti Seimą politinės sanacijos tikslais, drauge pasitikint šioje sanacijoje kaip tik savo poziciją sustiprinti. Vadinasi, drauge tatai buvo ir savo bei paties Respublikos Prezidento padėties gelbėjimas, nes buvo aišku, kad krikščioniškai-demokratiniam blokui naujus rinkimus laimėjus ir tuo sustiprinus savo valdančiąją poziciją Seime ir tas pats jo pastatytas ir opozicijos puolamas p. Stulginskis, kuris dar tiktai pirmąją prezidentavimo kadenciją ėjo, bus vėl Respublikos Prezidentu išrinktas ir visa esamoji valdžios situacija pasiliks toji pati, bet sutvirtinta. Respublikos Prezidentas, paleisdamas Seimą, šią valdančiojo bloko politinės sanacijos programą ir vykdė. Jisai pasielgė korektiškai, kaip ištikimas šio jį išrinkusiojo bloko pasitikėjimo žmogus.

Toksai buvo šis gana įdomus Seimo paleidimo institucijos vienintelis funkcionavimo faktas Lietuvos konstitucinėje praktikoje: iš tikrųjų ja pasinaudojo ne vyriausybė prieš Seimą, bet pati valdančioji Seimo dauguma, paveikusi per „savo" vyriau-

sybę. Seimas arba toji partinė grupė, kuri nebuvo tikra savo valdančios padėties, sunaudojo savo priklausomos ištikimos vyriausybės konstitucines galias savo politikai vykdyti. Tatai visiškai atitiko anosios konstitucinės konstrukcijos logiką. Vyriausybės formalinė galia tapo Seimo politiniu įrankiu, tapo lanksčia ir Seimo valdoma priemone. Kad šia institucija galėtų pasinaudoti vyriausybė prieš Seimą, o ypatingai prieš Prezidentą išrinkusią Seimo daugumą, tatai čia kad ir nebūtų neįmanoma, bet būtų buvę labiau nepaprasta.

74. Ginkluotų pajėgų valdymas 1922 m. konstitucijoje.

Iš mums šioje konstitucinių nuostatų grupėje dar likusių išžiūrėti konstitucijos §§-fų (25, 32 ir 53 §§-fai) mes dabar išžiūrėsime 53 §-fą, kurio tekstas yra šis:

„Respublikos Prezidentas yra vyriausias visų Respublikos ginkluotų pajėgų viršininkas.

Už Respublikos ginkluotų pajėgų tvarkymą ir vadovavimą joms atsako Seimui Ministerių Kabinetas ar atitinkamas Ministeris.

Karo metu, Ministerių Kabinetui pasiūlius, Respublikos Prezidentas skiria Vyriausiąjį Kariuomenės Vadą."

Kaip matyti iš dviejų pirmųjų šio §-fo abzacų, krašto apsaugos funkcijos valdymas yra sukoncentruotas tais pačiais principais, kaip ir visas bendrasis valdymas: Valstybės Prezidentas yra šio valdymo reiškėjas, kuris tačiau už visus šio valdymo aktus arba pats per savo premjerą Seimui atsako, arba jam atsako savo atitinkamo nario, tam tikro ministerio, asmeny. Visdėlto ginkluotų pajėgų viršininko titulo jam suteikimas čia duoda Respublikos Prezidentui kiek didesnį svorį šioje krašto apsaugos funkcijoje, kelia jo moralinį autoritetą ir labiau jį suriša su kariuomene.

Tačiau didžiausios reikšmės čia turi 3 abzaco rezervas. Iš 2 abzaco matome, kad krašto apsaugos funkcijos valdymas yra klasifikuojamas dviem elementais: **a.** ginkluotų pajėgų tvarkymas ir **b.** joms vadovavimas. Ir štai 3 abzacas, kaip iš jo

teksto matome, griežtai reikalauja, kad karo metu būtų paskirtas tam tikras Vyriausias Kariuomenės Vadas. Vadinasi, bent karo metu, kariuomenei vadovavimas negali būti nė Respublikos Prezidento nė iš viso vyriausybės arba kurio jos nario rankose, jisai turi būti išskirtas iš politinės galios. Šis reikalavimas būna konstitucionalizuojamas tiek karo technikos sumetimais, nes politinės valdžios organų personalc gali nebūti karo mokslo ir meno specialistų arba gabių specialistų, o tuo tarpu karo vadovybė, suteikianti Vadui didelio autoriteto ir galios priemonių, gali politikus vilioti, ir tada karo vadovybė, atsidūrusi netinkamose rankose, galėtų pakenkti karo reikalams, tiek tais sumetimais, kad būtų išvengta technikinės karo vadovybės, disponuojančios galingas priemones, kišimosi į politinio valdymo sritį, kas galėtų sudaryti pavojų visai konstitucinei santvarkai. Šiuo remiasi technikinės karo vadovybės karo metu atskyrimas nuo politinės galios, bent atskyrimas personalinis, visdėlto paliekant betarpiškai vyriausybės rankose bent ginkluotų pajėgų tvarkymą (krašto apsaugos ministeris Kabineto sąstate ir Respublikos Prezidentas, kaip ginkluotų pajėgų viršininkas) ir be to pavedant vyriausybei Vyriausiojo Vado skyrimą ir politinį atsakingumą Seimui už kariuomenei vadovavimą, o tuo pačiu ir Seimo bei vyriausybės priežiūrą Vyriausiojo Vado darbų atžvilgiu.

75. Nepaprasti viešosios galios elementai, numatyti 1922 m. konstitucijos 25 ir 32 §§-fų.

Du likę konstitucijos §§-fai, 25 ir 32-ras, liečia tam tikrus nepaprastus viešosios galios elementus ir vyriausybės bei Seimo santykį šių galios elementų atžvilgiu. Šie nepaprasti viešosios galios elementai reiškiasi: **a.** karo arba kitokios nepaprastos padėties įvedimu, **b.** konstitucinių piliečių teisių garantijų laikinuoju sustabdymu, **c.** įvairių priemonių Valstybei arba viešajai tvarkai ir valdžios santvarkai gręsiančiam pavojui atremti ar pašalinti pavartojimu net iki ginkluotų pajėgų pavartojimo, ir **d.** Seimo kadencijos pratęsimu. Paskutinį elementą sutvarko 25 §-fas, tris pirmuosius — 32 §-fas.

32 §-fas jo numatomiems nepaprastiems viešosios galios reiškiniams nustato šias esmines sąlygas: tatai yra galima padaryti tiktai kilus arba: **a.** karui, arba **b.** ginkluotam sukilimui,

arba c. kitokiems pavojingiems neramumams Valstybėje; o 25 §-fas, kuris numato Seimo kadencijos pratęsimą, leidžia tai padaryti arba a. kai valstybė veda karą, arba b. kai daugiau kaip pusėje valstybės teritorijos yra įvesta karo padėtis. Vadinasi, kada valstybė veda karą, tada gali būti tiek Seimo kadencija pratęsta, tiek panaudotos visos nepaprastos viešosios galios priemonės, nurodytos konstitucijos 32 §-fe, kurios šiaip nesant ten nurodytoms ypatingoms sąlygoms būtų nekonstitucingos. Bet jeigu yra tiktai dvi kitos 32 §-fe nurodytos sąlygos (ginkluotas sukilimas arba „kitokie pavojingi neramumai"), tai iš karto Seimo kadencijos pratęsimas, numatytas 25 §-fe, nėra leistinas: tada, einant 32 §-fu, galima arba konstitucinės piliečių teisių garantijos laikinai sustabdyti, arba pavartoti ginkluotos pajėgos ar įvairios kitokios priemonės gresiančiam pavojui atremti ar pašalinti, arba karo padėtis ar kitokia nepaprasta padėtis įvesti, arba visa tai drauge padaryti, bet tiktai vieną tų priemonių, būtent: karo padėtį įvedus ir būtent įvedus ją daugiau kaip pusėje valstybinės teritorijos, bus galima ir Seimo kadencija, einant 25 §-fu, pratęsti.

Abu konstitucijos §§-fai, 25-as ir 32-ras, šiems nepaprastiems viešosios galios aktams reikalauja kaip tik vyriausybės iniciatyvos ir būtent reikalauja formalaus Respublikos Prezidento akto. Seimas iniciatyvos čia neturi ir pats šios galios aktų paskelbti negali. Tačiau visdėlto abiem atsitikimais (tiek 32-ame, tiek 25-me §§-fuose numatytais) Vyriausybės iniciatyva ir atitinkamas Respublikos Prezidento aktas yra reikalingi Seimo įsikišimo: tiktai šio įsikišimo tvarka yra abiem atsitikimais kiek skirtinga. Būtent 25 §-fo atsitikimui (Seimo kadencijai pratęsti) Respublikos Prezidento aktas yra reikalingas Seimo sankcijos (patvirtinimo), vadinasi, be šios sankcijos jisai veikti negali. 32 gi §-fo atsitikimui atitinkamas Respublikos Prezidento aktas savaime turi galios ir veikia, bet apie padarytąjį Respublikos Prezidentas turi Seimui pranešti ir Seimas turi įvykusį Prezidento aktą arba aktus post factum patvirtinti arba atmesti.

Be to pažymėtina, kad nepaprastiems Respublikos Prezidento aktams, numatytiems 32 §-fe, konstitucija nepasitenkina paprasta Prezidento akto kontrasignacija, numatyta 55 §-fe, bet reikalauja formalios Ministerių Kabineto iniciatyvos šiam Respublikos Prezidento aktui, kas, žinoma, nepaliuosuoja akto

nuo kontrasignacijos; nepaprastam gi Respublikos Prezidento aktui, numatytam 25 §-fe, šios formalios Kabineto iniciatyvos, kontrasignacija nereikalauja.

Tiksliai išžiūrėję šių dviejų formališkai giminingų konstitucijos §§-fų nuostatus, mes čia dar patiekiame pačius jų tekstus,

25 §-fas:

„Seimas renkamas trejiems metams. Kai valstybė veda karą, arba kai daugiau kaip pusėje jos teritorijos yra įvesta karo padėtis, Respublikos Prezidentas tam tikru aktu gali pailginti Seimo laiką, kuriam jis yra išrinktas. Toks Respublikos Prezidento aktas yra reikalingas Seimo patvirtinimo."

32 §-fas:

„Kilus karui, ginkluotam sukilimui ar kitokiems pavojingiems neramumams Valstybėje, Ministerių Kabinetui pasiūlius, Respublikos Prezidentas gali visoje Valstybėje arba tam tikrose jos dalyse įvesti karo arba kitą kurią nepaprastą padėtį, laikinai sustabdyti konstitucines piliečių teisių garantijas (11, 12, 14, 15, 16, 17 §§) ir imtis priemonių pavojui atremti ar pašalinti, vartojant ir ginkluotą pajėgą, ir tuo metu apie visą tai turi pranešti Seimui, kuris tą Vyriausybės žingsnį tvirtina arba atmeta."

Apie pačią Seimo kadencijos pratęsimo reikšmę ir padarinius, taip pat apie konstitucinių garantijų sustabdymo galimumą sąryšy su subjektyvinėmis viešosiomis teisėmis ir su piliečių status libertatis mes jau kitose vietose buvome pasisakę.

76. Respublikai atstovavimas, kaip Respublikos Prezidento atributas.

Iš kitų mūsų aukščiau paminėtų 1922 m. konstitucijos §§-fų, kurie šiaip ar taip liečia formalinius Respublikos Prezidento aktus ir sutvarko jo atributyvinę kompetenciją vyriau-

sybėje, mes jau kitose vietose esame išžiūrėję: 47-jį, 48-jį, 54-jį ir 57-jį §§-fus, kurie liečia jo dalyvavimą Ministerių Kabineto sudaryme ir jo atsistatydinimo priėmime bei ministerių atleidime, taip pat Ministerių Kabineto posėdžiuose dalyvavimą ir Valstybės Kontrolieriaus skirimą bei atleidimą.

Išžiūrėsime dar šiuo atžvilgiu konstitucijos 46, 49 ir 51 §§-fus. Šie §§-fai liečia tris sritis: **a.** diplomatinius santykius (46 §-fas), **b.** valdininkų skirimą ir atleidimą (49 §-fas) ir **c.** bausmės dovanojimą (malonės aktus) (51 §-fas). Konstitucijos 46 §-fas skamba šiaip:

„Respublikos Prezidentas atstovauja Respublikai, akredituoja pasiuntinius ir priima svetimų valstybių pasiuntinius."

Tatai reiškia, kad kai diplomatiniuose santykiuose su kitomis valstybėmis kuriam veiksmui yra reikalingas formalus titulas, šį formalų titulą valstybės vardu suteikia Respublikos Prezidento aktas. Tokia yra bendra šio §-fo nuostato reikšmė. Čia ypatingai paminėti du formalūs momentai, kurie priimta atlikinėti tam tikru ceremonialu ir kurie yra šio formalaus titulo ypač reikalingi: svetimų pasiuntinių priėmimas, vadinasi, jų mandatų (kredencialų) akceptavimas ir šiuo sutvirtinimas, ir savo pasiuntinių akreditavimas svetur, bet be to „Respublikai atstovavimas" apima ir visus kitus valstybės vardu veikti titulo suteikimo atsitikimus, kai tatai yra reikalinga, o pagaliau ir valstybės bei jos valdžios personifikavimas bet kuriose ceremonijose ir iškilmėse tiek išoriniuose, tiek vidaus santykiuose.

Respublikos Prezidento asmeny koncentruojasi visa valstybės garbė, jos viešpataujančios galios ir autoritetas bei puikybė — žodžiu, tai, kas reiškiama terminu Majestotas. Tai Respublikos Prezidento paveldėta iš valdovo ir karūnos monarchijoje. Be abejo tatai reaguoja ir į Prezidento teisiškai-politinę padėtį valstybės valdžioje, pakeldama jo asmeninį autoritetą ir per tai jo įtaką ir net politinę galią. Tai yra tie teisiniai „imponderabilia", su kuriais bendrajame konstitucinės teisės kurse mes esame susidūrę ypač kalbėdami ten apie Anglų karūnos instituciją ir jos reprezentantą — karalių. Čia yra anų monarchizmo „imponderabili'ų" aidas.

77. Respublikos Prezidento galia skirti ir atleisti valdininkus.

Kiek mažesnės reikšmės yra konstitucijos 49 §-fas, kuris skamba šiaip:

„Respublikos Prezidentas skiria ir atleidžia Respublikos valdininkus, kurių skyrimas ir atleidimas įstatymų jam yra pavestas."

Savaime, jei mes šį vieną nuostatą skyrium žiūrėsime, neturėdami galvoje visos konstitucinės vyriausybės galios kostrukcijos, kurią mes jau anksčiau esame išstudijavę, tai šis nuostatas ir iš viso jo reikalingumas būtų nesuprantamas: atrodo, kad šiuo nuostatu nieko nepasakyta, kad iš tikrųjų jisai esąs visiškai bergždžias. Nes kad ir nebūtų iš viso šio nuostato, tai argi kas nors būtų pasikeitę? Jei būtų išleistas įstatymas, pavedąs Respublikos Prezidentui tam tikrus valdininkus skirti ir atleisti, tai jisai juos šiuo įstatymo imperatyvu ir skirtų. Šis konstitucijos nuostatas nieko kito ir nesako, jisai tik konstatuoja, kad šiuo atžvilgiu Prezidentas tą daro, ką jam įstatymas paves; vadinasi — jei paves, tai jis galės tai daryti, ir būtent tiek, kiek paves. Kam gi tada buvo reikalinga tatai sakyti? kas čia naujo, koks yra realus šio nuostato turinys?

Iš tikrųjų jisai visdėlto yra turiningas ir būtent įgyja reikšmės mūsų aukščiau konstatuotos tezės šviesoje, kad šioje konstitucinėje vyriausybės konstrukcijoje Respublikos Prezidentas yra atributyvinės kompetencijos organas, o bendrosios kompetencijos organu yra Ministerių Kabinetas. Šis nuostatas mums kaip tik šią tezę ryškiausiai iliustruoja. Nes jeigu Resblikos Prezidentas būtų bendrosios vyriausybės kompetencijos organu, tai jisai ir be jokio apie tai konstitucijoje paminėjimo turėtų ir galėtų skirti ir atleisti valdininkus, ypač kai jam tatai įstatymas paves; todėl konstitucija ir nemini Ministerių Kabineto ar atskirų ministerių galios skirti valdininkus, kurių skirimą ar atleidimą jiems įstatymas paves ar nepaves. Jie, kaip bendrosios vyriausybės kompetencijos organai, nėra reikalingi ypatingo konstitucinio šiai funkcijai įgaliojimo, nes jisai jau savaime yra jų konstituciniame bendrajai kompetencijai įgaliojime, ir toks atskiras minėjimas būtų visiškai nereikalingas; kas gali tam tikroje veikimo srity visa daryti, tas savaime gali

darymi ir kiekvieną atskirą darbą, įeinantį į šią sritį, jei tiktai šiuo atžvilgiu nėra išimties padaryta. Bet jeigu Respublikos Prezidentas yra sukonstruuotas, kaip ypatingos atributyvinės kompetencijos organas ir būtent atributyvinės konstitucinės, vadinasi, jisai yra tiktai tokiems vyriausybės aktams, kuriems pati konstitucija nustato formalų Prezidento aktą, tai kad jis galėtų konstitucingai pasinaudoti įstatyminiu kurios galios jam pavedimu, tatai konstitucijoje paminėti kaip tik reikalinga, nes kitaip — galėtų kilti abejonė, ar toks įstatyminis jam tam tikros naujos kompetencijos pavadinimas yra nekonstitucingas. Tai yra loginga ir šia prasme konstitucijos 49 §-fo nuostatas yra visiškai su bendrąja konstitucine vyriausybės konstrukcija suderintas. Be to be abejo šio momento į atributyvinę Respublikos Prezidento kompetenciją įterpimas taip pat jo autoritetą ir įtaką valdžioje pakelia, nes aišku, kad jam įstatymo bus pavedama kaip tik žymesni ir kaip tik aukštesniųjų valdininkų skirimai bei atleidimai.

78. Bausmės dovanojimo (malonės) kilmė.

Pagaliau konstitucijos 51 §-fas Respublikos Prezidentui rezervuoja bausmės dovanojimo galią. Pamatinis šiuo atžvilgiu yra šio 51 §-fo 1 abzacas, kurio tekstas šiaip skamba:

„Respublikos Prezidentas turi bausmės dovanojimo teisę.“

Bausmės dovanojimas arba „malonė“ (prancūziškai „grace“, rusiškai „pamilovanije“, lenkiškai „łaska“) savaime apima ne tiktai visišką nuo bausmės atleidimą, bet ir bausmės sumažinimą arba vienos skaudesnės bausmės pakeitimas kitokia lengvesne bausme. Tai yra karališkosios (suvereno) prerogatyvos liekana. Jos šaknis yra karaliaus teismo galioje.

Valdovas, galėdamas teisti ir sudrausti valdinius, nusižengusius prieš jo įsakymus arba veiksnius prieš jį arba iš viso ardančius jo globojamąją viešąją tvarką, šioje savo funkcijoje, išaugusioje iš bendrosios pamatinės policijos funkcijos, nebuvo suvaržytas sankcijų formalumais ir galėjo vadovautis tiek teisingumo tiek tikslingumo motyvais; jisai galėjo nusižengusį valdinį ir iš viso nuo teismo atleisti, dovanoti jam patį nusižengimą, ir jį pasmerkus vėliau jį pasigailėti, nuo bausmės atleisti, bausmę jam sušvelninti... Visa tai buvo jo galioje. Valdovas-

teisėjas buvo visiškas šios savo funkcijos šeimininkas ir ši funkcija tilpo jo bendroje politinėje galioje, kaip pastarosios elementas. Kai teismo funkcija, ypač šiuo atžvilgiu baudžiamoji teismo funkcija, perėjo iš paties valdovo į jo agentus teisėjus, pastarieji tegalėjo tiktai jiems pavestą bylą spręsti ir, nustatę kaltę, bausmę skirti, tačiau politinis bylos kėlimo ar nekėlimo, taip pat bausmės vykdymo ar nevykdymo momentas, kuris pareidavo nuo politinio tikslingumo įvertinimo, teisėjų rankose nebuvo, jį sau rezervavo pats valdovas, kaip politinės galios šeimininkas. Teisėjai buvo technikiniai valdovo padėjėjai tiktai pačiai bylų sprendimo ir baudimo funkcijai.

Dar ryškiau turėjo paaiškėti šis technikinis teisėjų funkcijos pobūdis tada, kada baudžiamajai teisminei funkcijai tapo suteiktas įstatyminis kriterijus, — kada valdžios imperiumas iš viso įgijo palinkimo reikštis, kiek galima, pastoviomis teisės normomis, ypač įstatymais, o ypatingai baudžiamosios represijos atžvilgiu tvirtai nusistojo principas, jog baustiniu nusikalstamuoju darbu, vadinasi, darbu, už kurį galima asmeniui taikinti represijos ar bausmės („poenae") sankcijos, yra tiktai toks darbas, kuris jo padarymo metu buvo kaip tik įstatymo aiškiai draudžiamas ir bausme apdėtas, o drauge su tuo ir tasai principas, kad bausmė tegali būti paskirta tiktai kaip tik ta, kuri yra atitinkamame baudžiamajame įstatyme nurodyta. Tai yra principas: „n u l l u m c r i m e n, n u l l a p o e n a — s i n e l e g e". Baudžiamasis teisėjas tegalėjo tik konstatuoti, ar kaltinamojo asmens yra padarytas toks darbas, kuris yra baudžiamojo įstatymo uždraustas, ir konstatavus tatai tegalėjo paskirti tą bausmę, kuri peržengtame įstatyme yra už šį nusikalstamąjį darbą numatyta. Jokiai teisėjų politikai, jokiems tikslingumo ar subjektyvinio, išeinančio iš objektyvinių įstatymo ribų, teisingumo sumetimams, jokiam pasigailėjimui, pajėgiančiam nukonkuruoti teisės normos imperatyvą, teisėjų darbe vietos neliko. Atleidimas nuo teismo ar nuo bausmės, pasigailėjimas, subjektyvinis teisingumas, nusmerktojo likimo paveikimas šiais ar kitokiais tikslingumo arba bendrosios politikos motyvais, tatai buvo politinės galios viršūnės, valdovo, prerogatyva, tai buvo teisėjams neperleistoji taip vadinamojo „rezervuoto teisingumo" („justice reservée") sritis, į kurią teisėjai kištis negalėjo.

Kai teismo evoliucijoje tapo padarytas dar vienas žingsnis pirmyn, būtent: kai įsigalėjus ir veikiant funkcionalinių valdžios galių suskirstymo teorijai teismas tapo formališkai nuo administracijos ir iš viso nuo politinių galių atskirtas ir autonomizuotas, tai galėjo, rodos, kilti klausimas, žinoma, ne apie teismui perleidimą šių valdovo prerogatyvai rezervuotų politinių pirminio teismo elementų, nes toks perleidimas kaip tik įveltų teismą į politinės galios sritį, bet apie iš viso šių „rezervuoto teisingumo" elementų panaikinimą, nes jie savo veikimu galėjo trukdyti teismo funkciją, įžeisti jo autonomiją ir tuo pačiu funkcionalinių galių suskirstymui prieštarauti.

Visdėlto visiškas prerogatyvinės malonės galios panaikinimas pasirodė nepageidaujamas ir niekur jisai nėra panaikintas. Jos panaikinimas būtų įgyvendinęs žiaurų ir baisų principą: „Fiat justitia — pereat mundus", kuris socialinėje srity negali būti vaisingas; formalinės ir absoliutinės normos viešpatavimas, neatsižvelgiant į jokius konkrečius „kazusus", į jokias aplinkybes ir sąlygas, į jokį tikslingumą, dažnai pakenktų socialiniam bendravimui, nekalbant apie tai, kad jisai dažnai užgautų ir teisingumo jausmą ir daug pridarytų žiaurių skriaudų žmonėms; nes norma yra vieninga ir akla, šabloniškai paliečianti visus ir visą, kas patenka į jos veikimo sritį, tuo tarpu žmonės ir jų darbai yra individuališkai skirtingi ir nesudaro šablonų, tai ne matematinės formulės, bet gyvi jausmingi individualiniai reiškiniai, reikalingi individualinio įvertinimo. Žmonių darbų kategorizavimas normatyviniai socialinei funkcijai vykdyti yra neišvengiamas, tačiau yra reikalingas ir tam tikrų į šį kategorizavimą arba į jo padarinius pataisų įvedimas. Žmogaus nužudymas, svetimo turto pagrobimas — bus žmogžudystė, vagystė.. Bet dvi žmogžudystės, dvi vagystės gali būti individuališkai labai skirtingos tiek žmogžudžio ar vagies motyvais, tiek aplinkybėmis, tiek moraliniais ar socialiniais padariniais. Lygiai taip pat ir dvi vienodos bausmės dviem asmenims gali būti individuališkai labai skirtingos tiek skausmo pajautimu, tiek savo individualiniais bei socialiniais padariniais. Šių subjektyvinių ir objektyviškai-socialinių momentų įvertinimas negali būti visiškai eliminuotas socialinės normos veikime ir jos imperatyvų bei sankcijų taikyme ir vykdyme. Turi būti tam tikri korektyvai, kuriuos kas nors turi valdyti ir disponuoti ir kurie mechanišką aklą normos veikimą turi iš

vienos pusės humanizuoti, iš antrosios — taip sakant sociališkai politikuoti. Vadinasi, socialinių normų (teisės normos visuomet yra kaip tik iš esmės socialinės) veikimas turi būti kiek derinamas tiek su subjektyvizuotu humanizmu, tiek su socialinės politikos sumetimais, kurie yra lankstesni, negu jos kristalizuoti reiškiniai — įstatymai. Šis derinimas yra labai atsakingas ir reikalingas didelio takto ir atsargumo, nes reikia išlaikyti normos viešpatavimo principas ir korektyvo lankstumas bei jo ribotumas. Tiesa, galima ir pačios normos keisti, bet pirma, tatai negali eiti per greitu tempu ir visumet teisės normų keitimas kiek atsilieka nuo paties keitimo reikalo ir be to keitimas negali būti daromas ad hoc, nes tatai prieštarautų pačiai normos sąvokai bei funkcijai, o be to antra — normų keitimas nepritaikomas individualiniams atsitikimams, nes bet kuris jų pakeitimas paliestų visus kurios kategorijos atsitikimus. Yra ir tam tikri normatyviniai korektyvai, kaip pav. įsisenėjimo institucija, bet to toli gražu neužtenka. Visa tai ir baudžiamojoje normatyvinėje srity reiškiasi, gal joje dar ryškiau, negu daugely kitų. Būna, kad kuri grupė vienos rūšies nusikaltimų, padarytų vienodose aplinkybėse, jau nėra išviso sociališkai tikslinga arba net yra kenksminga bausti tada, kada tai materiališkai padaryti galima ir formališkai reikia, o dar įsisenėjimo terminas nėra išėjęs, ir taip pat negalima pačios baudžiamosios normos panaikinti ir šiuo panašus, iš viso sociališkai ar valstybiškai pavojingi, nusikaltimai ateičiai palikti nebaustini. Tatai pavyzdžiui dažnai atsitinka politinių nusikaltimų atžvilgiu. Dar dažnai tatai būna šiaip individualinių nusikaltėlių atžvilgiu jiems bausmę vykdant arba vykdymą tęsiant.

Perduoti visi galimi korektyvai pačiam autonomizuotam teismui būtų pavojinga, nes tatai iškreiptų jojo technikinę funkciją politine kryptimi, kadangi visiškai jų išbraukti negalima, tai ir autonomizavus teismą jie liko išskirti iš teismo funkcijos, bet ir panaikinti nebuvo. Tiesa, kiek vėliau iš prityrimo įsitikinta, kad bent kiek korektyvų būtinai reikia arba gera yra ir į paties teismo rankas perleisti, nes baudžiamieji teisėjai, spręsdami bylas, turi daugiau progos susipažinti su individualinėmis tiek nusikaltėlio asmens, tiek nusikalstamojo darbo aplinkybėmis ir todėl dažnai tiksliau gali įvertinti tam tikrų nuolaidų ir korektyvų naudingumą, negu tatai galėtų valdovas,

vyriausybė ar administracijos valdininkai padaryti; o pagaliau ir teisėjai yra ne tiktai kažkokie technikiniai įstatymo raidės talmudistai, bet ir gyvi žmonės su jausmais ir subjektyviniu teisingumo pajautimu ir be to visdėlto socialiniai žmonės, socialinio bendravimo dalyviai, kurie ir tam tikrąjį socialinį tikslingumą įvertinti gali. Žinoma, kadangi visdėlto teisėjų funkcija yra griežtai teisės (įstatymo) atžvilgiu tarnybinė, tai jų rankose šių korektyvų vartojimas tegali būti tik labai apręžtas, bent tiktai tiek, kiek šie korektyvai nevisiškai nukonkuruoja arba nušalina teisės normas, ir tiktai tiek, kiek šie korektyvai bus taikomi griežtai individuališkai.

Šiuo atžvilgiu ši tendencija pasireiškė įvairiomis korektyvų institucijomis, kaip pavyzdžiui: **a.** blankinė bausmių struktūra, kuri reiškiasi tuo, kad baudžiamosios sankcijos nustatomos ne griežtais absoliutais, bet tam tikrais rėmais (nuo... iki...), kurių ribose teisėjai gali individuališkai pasirinkti tam tikrą bausmės didumą ir skaudumą tarp minimumo ir maksimumo (kai kurios bausmės, iš esmės nelanksčios, negali būti šiuo būdu taip sakant — lankstinamos, pav. — mirties bausmė), ir be to, vadovaudamasis tam tikru aplinkybių vertinimu, kelti arba žeminti bausmę jos laipsniais aukštyn ar žemyn; **b.** sąlyginis nubaudimas; **c.** priešterminininis nuo bausmės atleidimas; **d.** rehabilitacija arba žmogaus baudžiamojo nuteisimo ir nubaudimo jam bausmę atlikus visiškas iš teisinės tikrenybės išbraukimas...

Bet visdėlto tokie korektyvai, kurie visiškai nukonkuruoja baudžiamąją normą ir jos veikimą paraližuoja ir kurie visdėlto kartais būna labai reikalingi, o todėl yra palaikomi, niekuomet netapo ir principiškai nėra pačiam teismui perleisti.

79. Korektyvai baudžiamajai normai, pajėgią ją nukonkuruoti; jų klasifikacija.

Šie korektyvai, kurie iš karto sudarė vieningą „malonės“ instituciją valdovo ar karūnos prerogatyvoje, galima klasifikuoti trimis arba net keturiomis rūšimis: **a.** dispensacija arba individualinio kaltininko atleidimas nuo teismo arba net iš anksto kurio žmogaus atleidimas nuo baudžiamosios normos imperatyvo; **b.** faktinis bylos nekėlimas tikslingumo sumetimais be formalaus atleidimo akto; **c.** amnestija arba tam tik-

ros padarytų nusikalstamųjų darbų kategorijos ar kategorijų paskelbimas nebaustinomis, kitaip sakant, jų atžvilgiu baudžiamosios atsakomybės amortizavimas; amnestija liečia tiktai padarytus darbus ir niekuomet nesudaro ir sudaryti negali štandartinio a priori atsakomybės anuliavimo, nes tada ji būtų panaikinusi ar pakeitusi pačią baudžiamąją normą ir tatai jau būtų įstatymų leidimo aktas; **d.** malonė siaurąja prasme arba teismo sprendimu paskirtosios bausmės individualinis dovanojimas arba jos sumažinimas ar lengvesniąja bausme pakeitimas.

Iš šių keturių korektyvų rūšių pirmoji rūšis, dispensacija, kuri ryškiausiai užgauna baudžiamąją teisės normą, ypatingai kai ji yra suteikiama a priori, dar asmeniui nusikaltimo nepadarius, ir kuri be to labai ryškiai užgauna demokratijos tvirtai nustatytą asmenų status egalitatis bei jos išauklėtą ir giliai žmonių sąmonėje įsigyvenusį teisinės lygybės jausmą, ėmė iš viso smukti ir principiškai jau demokratinėje respublikoje, o galima beveik pasakyti, ir iš viso moderninėje valstybėje išnyko.

Antroji rūšis, gimininga dispensacijai post factum, bet nesudaranti formalinio dispensacijos akto, kai kuriose valstybėse veikia; smulkesnių ir sociališkai mažiau pavojingų nusikaltimų atžvilgiu ji gali būti vaisinga, kai kartais bylos iškėlimas ir baudimas būtų valstybinio ar kitokio tikslingumo atžvilgiu net piktesnis, negu užtylėjimas. Tai nėra tam tikra teisinė institucija, nes ji reiškiasi ne kuriuo valdžios aktu, bet kaip tik valdžios pasyviniu nereagavimu, sui generis neveiklumu, pro pirštus žiūrėjimu į tam tikrus individualinius nusikaltimus tikslingumo sumetimais. Šį korektyvų rūšis, žinoma, tegali būti valdoma tų organų, kurie baudžiamasias bylas kelia, vadinasi, viešojo kaltinimo organų — prokuratūros. Ji kaikuriose valstybėse veikia, būtent ten, kur prokuratūra nėra tiesiog įpareigota būtinai ir priverstinai baudžiamąją bylą dėl kiekvieno nusikalstamojo darbo kelti; šitaip yra pav. Prancūzijoje; Lietuvoje to nėra: čia prokuratūra, pastebėjusi nusikalstamojo darbo žymes, jei tai yra viešojo kaltinimo darbas, turi bylą iškelti. Žinoma, ši korektyvo forma visur yra taikoma privatinio kaltinimo nusikaltimams, nes čia nukentėjusiam leidžiama bylą kelti arba jos nekelti.

Lieka dvi svarbiausios rūšys — amnestija ir malonė siaurąja prasme arba bausmės dovanojimas, apimąs ir jos sumažinimą bei lengvesne bausme pakeitimą.

80. Amnestija ir malonė siaurąja prasme.

Kadangi amnestija ryškiau paliečia baudžiamosios teisės normos veikimą, nes gali paraližuoti pačią teismo funkciją ir, nors paliečia jau padarytus nusikalstamus darbus ir neįžeidžia normatyvinio baudžiamosios teisės veikimo į ateitį, visdėlto yra štandartinė, tai ji tapo išjungiama iš karūnos ar vyriausybės prerogatyvos ir perkeliama į įstatymų leidėjo funkciją, vadinasi, jai vykdyti imta reikalauti formalinio įstatymo.

Iš senosios šiuo atžvilgiu karūnos prerogatyvos liko vyriausybės rankose tiktai viena baudžiamosios „justice reservée" („rezervuoto teisingumo") institucija — malonė siaurąja prasme, arba, kaip ją Lietuvos 1922 m. konstitucija vadina, — bausmės dovanojimas, kuris yra tiktai individualinis ir suponuoja teismo jau paskirtą bausmę. Šitokia ir yra konstitucijos 51 §-fo 1 abzaco nuostato prasmė.

Kad šio §-fo minimas bausmės dovanojimas neapima amnestijos, tatai dar ypatingai pabrėžiama šios konstitucijos 65 §-fo 2 abzaco nuostato, įdėto į V-jį konstitucijos skyrių (skyrius „Teismas"):

„Amnestija teikiama įstatymų keliu" (65 §-fo 2 abzacas).

Vadinasi, amnestija, kuriai konstitucija reikalauja įstatymo formos, įeina į Seimo kompetenciją, o vyriausybei pavedama tik malonė siaurąja prasme (bausmės dovanojimas), kuriai reikalaujama formalinio Respublikos Prezidento akto.

Čia tenka priminti, kad Valstybės Tarybos metu, einant 1919. IV. 4. laikinąja konstitucija, amnestija dar nebuvo iš vyriausybės rankų išimta ir jai nebuvo nustatyta įstatymo forma; ji buvo pavesta kaip tik Valstybės Prezidentui (1919. IV. 4. laikinosios konstitucijos 10 §-fas). Bet jau Steigiamojo Seimo laikinoji 1920. VI. 10. konstitucija išskyrė amnestiją iš Respublikos Prezidento ir iš viso vyriausybės kompetencijos ir paliko Prezidentui tiktai bausmės dovanojimą. Dabar tatai tapo tvirtai konstitucijoje užfiksuota, pavedant amnestiją Seimui, o bausmės dovanojimą — Respublikos Prezidentui (vyriausy-

bei). Ši karūnos prerogatyvos liekana, žinoma, taip pat veikia Respublikos Prezidento autoriteto pakėlimą.

Sąryšy su 51 §-fo 1 abzacu yra ir to paties §-fo 2 abzacas, kuris nustato vieną tam tikrą išimtį iš bendrojo bausmės dovanojimo sutvarkymo ir turi svarbios politinės reikšmės. Ši išimtis liečia bausmės dovanojimą ministeriams, teismo nusmerktiems dėl tarnybinių nusikaltimų. Mes čia jos nežiūrėsime; mes ją tiksliai išžiūrėsime žemiau sąryšy su baudžiamąja ministerių atsakomybe.

81. Vyriausybės en bloc kompetencijos paminėjimai 1922 m. konstitucijoje.

Rodos, mes jau turėjome progos paminėti, kad be visų tų atsitikimų, kuriuose konstitucija tiesiog reikalauja formalinio Respublikos Prezidento akto ir kurie sudaro tikslią atributyvinės Respublikos Prezidento kompetencijos sritį, Respublikos Prezidento dalyvavimas vyriausybės darbuose be bendros priežiūros, numatytos konstitucijos 54 §-fe, reiškiasi dar visais tais atsitikimais, kada konstitucija, kalbėdama apie kurį valstybės valdymo funkcijos elementą, mini „vyriausybę", nes „vyriausybės" sąstate, einant konstitucijos 40 §-fu, yra ir Respublikos Prezidentas: tatai liečia 30, 72 ir 102 §-fus. 102 §-fą mes tuojau išžiūrėsime, kalbėdami apie konstitucijos keitimą. 30-as gi §-fas kalba apie valstybės sutarčių sudarymą, kur sakoma apie „vyriausybės" daromas sutartis, o 72 §-fas kalba apie vietos savivaldybių priežiūrą ir šią priežiūrą paveda „vyriausybei" („Vyriausybė prižiūri..."). Vadinasi — tiek tarptautinių sutarčių sudaryme, tiek vietos savivaldybės priežiūroje, dalyvauja vyriausybė, kaip tokia, kitaip sakant — tiesiog dalyvauja arba tiesiog dalyvauti gali ir Respublikos Prezidentas. Šiuo mes ir baigiame funkcionalinės įstatymų leidimo ir valdymo konstitucinės konstrukcijos ir funkcionalinio Seimo ir vyriausybės konstitucinio santykio analizę. Bet šiame santyky yra dar viena svarbi funkcionalinė politinės galios sritis, kuri mums lieka išžiūrėti. Ši sritis — tai konstitucionalizuotos steigiamosios galios sritis, teisinis konstitucijos keitimas.

82. Steigiamoji konstitucijos keitimo ir papildymo galia; jos ypatingoji konstrukcija, žymiai keičianti Seimo ir vyriausybės galios santykį 1922 m. konstitucijoje.

Mes žinome, kad konstitucijos, kaip ir visos valstybės teisės ir pačios valstybės konstrukcijos, keitimas glūdi teritorinės galios, valstybės valdžios, suverenume ir tuo pačiu gali reikštis katastrofiškai — revoliucijomis ir perversmais, iš kurių visumet ir neišvengiamai išdygsta diktatūra, kurios absoliutizmui jokių teisinių ribų nėra. Šiems katastrofiniams sociališkai-teritorinio gaivalo manifestacijoms, aišku, jokios teisinės ar konstitucinės tvarkos ir nuostatų nėra. Tad katastrofinis konstitucijos keitimas diktatūros metodu konstitucijoje visiškai ir nėra minimas; tai neturėtų jokios prasmės ir būtų nesąmonė. Perversmo ir revoliucijos konstitucija nenumato; prieš juos konstitucija su visais savo nuostatais, kaip ir iš viso teisė, yra bejėgė.

Kalbėdami apie konstitucijos keitimą, mes čia, žinoma, turime galvoje tiktai teisiškai kanalizuotą, konstitucinį jos keitimą, atliekamą be diktatūros pasireiškimo, be perversmo ar revoliucijos, sugriovusių ikišiolinę veikusią konstitucinę santvarką. Tai yra kad ir steigiamoji iš esmės galia, bet jau ne gaivalinė, o teisiškai kanalizuota — konstitucionalizuota steigiamoji — galia, kuri savo veiklos turinio atžvilgiu yra laisva, suvereninė, nes ji, kaip ir anoji gaivališka, bet kurią santvarką įsteigti gali ir šiuo atžvilgiu nėra jokiais teisės nuostatais varžoma, bet šią savo veiklą vykdyti gali tiktai tam tikromis formomis, tam tikra tvarka, o ne bet kaip. Tad tiktai šitokį, žinoma, konstitucijos keitimą ir numato 1922 m. konstitucija. Tačiau, kadangi šios veiklos turinys yra steigiamasis, suvereniškai laisvas ir valdąs pačią valstybės santvarką, pačią ir visą valstybės valdžios konstrukciją, tai šioje funkcijoje ar galioje reiškiasi labai žymus ir ryškus politinis momentas. Tai yra pati vyriausioji teisinė galia — kulminacinis politinės potencijos reiškinys teisinėje konstrukcijoje, ir tuo ši funkcija yra ypatingai svarbi, o jos sutvarkymas ypatingai charakteringas. Nors mes jau anksčiau, kalbėdami apie tiesioginį veiklų pačios teisinės tautos dalyvavimą konstituciniame valstybės valdžios vykdyme, esame citavę šios konstitucijos 102 ir 103 §§-fų tekstus, bet visdėlto čia juos dar sykį pacituosime, nes

čia jie mums vėl reikalingi iš viso konstitucijos keitimo mechanizmui išstudijuoti ir drauge Seimo ir vyriausybės galios santykį nustatyti.

102 §-fas:

„Konstitucijos pakeitimo ir papildymo sumanymą turi teisės iškelti Seimas, Vyriausybė arba 50 tūkstančių piliečių, turinčių teisės rinkti į Seimą."

103 §-fas:

„Iškeltąjį Konstitucijos pakeitimo arba papildymo sumanymą priima Seimas ⅗ visų atstovų balsų dauguma.

Seimo priimtas Konstitucijos pakeitimas ar papildymas atiduodamas spręsti Tautai visuotinio balsavimo keliu, jei per tris mėnesius nuo jo paskelbimo dienos to pareikalaus Respublikos Prezidentas, arba ¼ dalis visų atstovų, arba 50000 piliečių, turinčių teisės rinkti į Seimą. Seimo priimtas Konstitucijos pakeitimas ar papildymas, dėl kurio tokio reikalavimo nebus patiekta, įgyja galios po trijų mėnesių nuo jo paskelbimo dienos.

Seimo priimtas Konstitucijos pakeitimas ar papildymas laikomas yra Tautos atmestu, jei balsavime dalyvavo ne mažiau kaip pusė visų turinčių teisės balsuoti piliečių ir prieš pakeitimą ar papildymą pasisakė ne mažiau kaip pusė balsavime dalyvavusių piliečių.

Konstitucijos pakeitimas ar papildymas, kurį Seimas priima ⅘ visų atstovų balsų dauguma, įgyja galios nuo jo paskelbimo dienos."

Šie du §§-fai sudaro visą konstitucijos XIV skyrių, pavadintą „Konstitucijos keitimas ir papildymas". Čia yra visas šio keitimo mechanizmas. Kiek šiame mechaniz-

me reiškiasi demokratinis pusiau-tiesioginis valdymas ir kaip yra sukonstruuotos jo institucijos, — mes tai jau buvome išžiūrėję ir šio nebekartosime. Mums čia dabar bus įdomiausia pažiūrėti Seimo ir vyriausybės šiuo svarbiu atžvilgiu galia ir konstatuoti, kiek jie pajėgia veikti pačią konstitucinę steigiamąją galią.

Tatai bus ypatingai įdomu tuo, kad čia jų funkcionalinės galios ir funkcionalinio santykio konstrukcija labai žymiai skiriasi nuo mūsų jau išžiūrėtos jų galios ir santykio konstrukcijos eiliniame konstituciniame valdžios darbe paprastųjų įstatymų leidimo ir valdymo srity. Ten mes turėjome progos konstatuoti, kad Seimo prioritetas yra labai ryškus ir kad ir nepasiekia visiškos jo diktatūros (seimokratijos), tai visdėlto turi neabejotinės hegemonijos žymių. Seimas ten savo darbe niekuomet nėra teisinės tautos nukonkuruojamas ar nugalimas; teisinė tauta ten jokios sprendžiamosios galios neturi, ji reiškiasi tiktai silpna liaudies iniciatyva (20 §-fas), o be to netiesioginiai Seimas pareina nuo teisinės tautos periodiniais rinkimais ir trumpa 3 metų savo kadencija (23 ir 25 §§-fai) bei Seimo paleidimo galimumu (52 §-fas), kuris tačiau, kaip esame matę, šiame konstituciniame rėžime nėra Seimo galiai baisūs ir jos žymiai nevaržo. Seimas ten yra beveik visiškas ir monopolinis savo funkcijos šeimininkas. Vyriausybė gi yra pačioje savo konstrukcijoje pažeminta ir labai ryškiai Seimo veikiama, mažai teturėdama priemonių Seimo įtakai atremti ir savo autonomiją jo atžvilgiu išlaikyti. Tiesa, visiškas jos pavergimas Seimui nėra pasiektas, bet ir pariteto nėra, o pareinamumas yra didelis.

Tuo tarpu čia, konstitucijos keitimo ar papildymo atžvilgiu, Seimas toli gražu nėra visiškas šios funkcijos šeimininkas. Tiesa, vienu atžvilgiu niekas — nė teisinė tauta, nė vyriausybė jo nukonkuruoti negali. Būtent, jeigu jis bus nusistatęs prieš tam tikrąjį pasiūlytą konstitucijos pakeitimą ar papildymą, vistiek kieno iniciatyva šis pasiūlymas bus iškeltas, ir pasiūlymą ar sumanymą atmes, tai tuo viskas ir baigsis. Prieš šio sumanymo atmetimą nė teisinė tauta, nė vyriausybė reaguoti negali ir yra visiškai bejėgė. Tačiau teigiamas sumanymo išsprendimas, nors principiškai, bent pirmon eilėn, pavedamas kaip tik Seimui, nėra jo absoliutinėje ir monopolinėje teisinėje galioje, ir būtent ne tiktai tada, kada

šis sumanymas yra teisinės tautos ar vyriausybės iniciatyva iškeltas, bet lygiai taip pat ir tada, kada jis yra iškeltas jo paties iniciatyva.

Seimo galia konstitucijos keitimo ir papildymo atžvilgiu palyginus su jo galia paprastus įstatymus leisti yra sumažinta jau tuo, kad priimti šį pakeitimą ar papildymą jisai gali mažiausia $3/5$ balsų ir tai ne tiktai balsavusių, bet visų savo narių, viso teisinio Seimo sąstato, balsų dauguma. Paprasta absoliutinė balsavime dalyvavusių ar net visų Seimo narių balsų dauguma, kuri visiškai užtenka šiaip kitiems Seimo nutarimams ir paprastiems įstatymams priimti, čia neužtenka ir yra bejėgė. Vadinasi, konstitucijai pakeisti Seimui reikia padėti daugiau energijos, kad pajėgtų paveikti; paprastos elementarinės galios, veikiančios kitus jo darbus, jam čia permaža; reiškia — jam tatai pasiekti sunkiau, negu kas kita; jis konstitucijai keisti nėra tiek galingas, kaip kitur. Valdančioji Seimo dauguma, jei ji neapima $3/5$ visų jo narių, šioje steigiamojoje srity yra bejėgė. Tiktai pasiekusi kvalifikuotos $3/5$ visų narių daugumos, valdančioji dauguma gali kiek paveikti konstitucijos pakeitimą ar papildymą, bet ir tada ji dar nėra galutinė ir monopolinė šio pakeitimo ar papildymo sprendėja, nes transliatyvinio veto ar apeliacijos keliu galutinis sprendimas dar gali būti perkeltas į teisinę tautą (103 §-fo 1 ir 2 abzacai). Ir tiktai tada, kada Seimo dauguma yra išaugusi iki $4/5$ visų Seimo narių, tiktai tada, tiktai tokia labai aukštai kvalifikuota Seimo dauguma pajėgia suteikti Seimui sprendžiamosios galios. Tokiu būdu iš viso valdančioji Seimo dauguma yra šiuo atžvilgiu ne tiek galinga, kaip kituose galingo Seimo darbuose, tarp kito ko ir įstatymų leidime; tiktai būdama labai ryški, ji visą galią atgauna. Bet, ypatingai proporcinėje rinkimų sistemoje, kuri gilina partinę Seimo diferenciaciją ir daugina partijų skaičių Seime, šitokia galios konstrukcija, kuri reikalauja nepaprasto kvalifikuoto daugumos ryškumo, labai žymiai suvaržo Seimo valdančiuosius: nes čia labai retas būtų atsitikimas, kad Seime, išrinktame proporcine partinių sąrašų konkurencijos sistema, kuri nors viena partija būtų sudariusi $4/5$ viso Seimo sąstato; labai dažnai čia nė viena Seimo partija nedisponuoja net absoliutinės daugumos, ir kad susidarytų valdančioji dauguma, reikia, kad dvi arba net kelios partijos (Seimo frakcijos) sudarytų koaliciją. O tam kad susi-

darytų $^{4}/_{5}$ dauguma, reikia koaliciją dar labiau išplėsti, reikia į koaliciją įtraukti dar daugiau frakcijų.

Tačiau kiekviena koalicija yra reikalinga tam tikrų nuolaidų iš koalicijos narių ir tuo pačiu mažina valdančiųjų nusistatymo aiškumą, neleisdama jokiai vienai grupei ar partijai panaudoti visą galią, vieniems savo siekimams. Juo platesnė valdantiesiems reikia sudaryti koalicija, juo daugiau naujų dalyvių į ją įtraukti, juo daugiau jie turi padaryti nuolaidų iš savo nusistatymo, nes nauji koalicijos nariai už savo pagelbą reikalaus įterpti į bendrąjį nusistatymą ir šį tą savo, arba reikalaus iš juos į talką kviečiančių šio ar to išsižadėti. Vadinasi, tam, kad valdančioji koalicinė Seimo dauguma pajėgtų surinkti $^{4}/_{5}$ visų Seimo narių balsus konstitucijai pakeisti, nerizikuodama jokio pasipriešinimo, ji turi daug ką sušvelninti savo sumanytoje konstitucinėje reformoje ir, įgydama reikalingą galią, kiek praranda iš savo pirminio nusistatymo ir sumanymo. Tatai be abejo veikia didesnį konstitucijos pastovumą ir ją rimtai apsaugoja nuo vienašališkų partinių jos keitimų, šia prasme konstitucijos 103 §-fas be abejo sudaro rimtą konstitucinės konstrukcijos apsaugą prieš Seime įsigalėjusio partiškumo ekscesus, bet užtai ir tuo pačiu jis Seimo pajėgumą konstitucijos keitime mažina, ir šiuo konstitucija šioje srity daro aiškų plyšį bendroje Seimo galios konstrukcijoje, mūsų konstatuotoje kitose srityse.

Bet tatai nėra vienintelis šia kryptimi Seimo galiai šioje srity smūgis. Smūgis yra ir tame, kad, konstitucijai pakeisti ar papildyti valdančioji Seimo koalicija surinks $3/5$ visų Seimo narių balsų, bet visdėlto nesurinks jų iki $^{4}/_{5}$, tai Seimo nutarimas gali būti dar nukonkuruotas teisinės tautos referendumo padariniais, kai tuo tarpu įstatymų leidžiamojoje (paprastų įstatymų leidimas) Seimo veikloje, kuriai ir jokia kvalifikuota dauguma nėra konstitucijos reikalaujama, Seimo aktas jokio nukonkuravimo nebijo, nes ten jokio referendumo būti negali, o kad ir ten gali veikti Respublikos Prezidento veto, bet visdėlto šį veto pats Seimas ir nugalėti gali, teisinės gi tautos referendumo jisai nugalėti negali, nes referendumas yra imperatyvinis ir galingesnis, negu Seimo galia. Be to smūgis yra ir tame, kad Seimo nutarimą dėl konstitucijos pakeitimo ar papildymo užprotestuoti ar apskųsti teisinei tautai gali ne tiktai vyriausybė arba 50000 piliečių-rinkikų, bet ir pati Seimo opo-

zicija, valdančiosios Seimo daugumos konkurentė ir aiški griežta priešė, jeigu ji surenka bent ¼ visų Seimo narių (103 §-fo 2 abzacas). Neigiamajam gi protesto darbui opozicijos grupėms, balsavusioms prieš konstitucijos pakeitimą, daug lengviau gali būti suburti ¼ visų Seimo narių, negu gali būti ad hoc suburta koalicija teigiamajam konstitucijos pakeitimui: kad susiburtų skirtingos jėgos kuriam teigiamajam aktui, jos turi rasti kurią bendrą kompromisinę savo skirtingiems nusistatymams formulę, kai tuo tarpu užprotestavimui jokios kompromisinės formulės nereikia; skirtingos opozicinės frakcijos, kad ir skirtingais arba net griežtai priešingais motyvais būtų nusistačiusios prieš daugumos priimtąjį aktą, yra lygiai suinteresuotos šio akto sugriovimu. Visi tie, kurie balsavo prieš daugumos nutarimą, savaime bus linkę jį ir užprotestuoti, jeigu tiktai gali tikėtis arba bent kiek šansų turėti referendumą laimėti, o dažnai jie bus linkę tatai padaryti ir nebūdami tikri laimėjimo, tiesiog tam tikros obstrukcijos, sui generis politinio sabotažo arba agitacijos, triukšmo iškėlimo, demagogijos, motyvais. Tatai be abejo duoda stiprų ir ryškų politinį ginklą į opozicijos rankas ir labai žymiai varžo Seimo daugumos galią ir jos imperiumo lankstumą.

Pažymėtina ir tai, kad ši konstitucijos keitimo konstrukcija, nustatyta 102 ir 103 §-fo nuostatais, veikdama didesnį rašytosios konstitucijos nelankstumą ir nuvainikuodama galingąjį kitais atžvilgiais reprezentacinį Seimą, drauge pakelia kitais atžvilgiais pažemintąją vyriausybę. Jau pats konstitucijos keitimo ir papildymo iniciatyvos suteikimas ir vyriausybei yra vyriausybės autoritetui teigiamas; ši iniciatyva savaime yra svarbesnė, negu iniciatyva paprastiems įstatymams leisti. Bet daug svarbesnė yra tai, kad vyriausybė Respublikos Prezidento aktu gali prieš Seimo priimtąjį konstitucijos pakeitimą ar papildymą apeliuoti į teisinės tautos sprendimą referendumu. Šita apeliavimo ar transliatyvinio veto galia yra be abejo daug ryškesnė, negu Respublikos Prezidento reliatyvinis veto paprastųjų įstatymų atžvilgiu, nes ten galutiniai sprendžia visdėlto tas pats Seimas, kuris pats ir nušalinti gali vyriausybės protestą, kai tuo tarpu čia sprendėju yra arbitras — teisinė tauta; tad šiuo apeliavimu Prezidentas tampa paritetiniu ginčo su Seimu dalyviu, taip sakant, ginčo bylininku kaip tik svarbiausioje srity, liečiančioje steigiamosios galios aktą.

83. Konstitucijos pakeitimų ir papildymų promulgacija ir skelbimas.

Dar žodis dėl konstitucijos pakeitimo ar papildymo promulgacijos bei paskelbimo. XV skyriuje, liečiančiame konstitucijos keitimą (102 ir 103 §-fai), konstitucija tiksliai šio nesutvarko, bet vis dėlto iš šių §§-fų teksto galima šių aktų skelbimo tvarka nustatyti. Kiek konstitucija čia nenustato ypatingos išimties, tiek, bet tiktai tiek, turi veikti bendroji įstatymams leisti tvarka. Promulgaciją ir skelbimą, kurių konstitucija iš viso kitos nuo kito neskiria ir apima vienu bendru „skelbimo" terminu, konstitucija bendriems (paprastiems) įstatymams sutvarko 50 §-fo 1 ir 2 abzacu:

„Respublikos Prezidentas skelbia įstatymus.

Seimo priimtieji įstatymai Respublikos Prezidento skelbiami per 21 dieną, skaitant nuo įstatymo įteikimo dienos."

Promulgacija ir įstatymų skelbimas iš esmės sudaro ne įstatymų leidimo, bet valdymo funkcijos aktą (administracinį aktą), kuris tuo pačiu visumet vyriausybės, o ne paties įstatymų leidėjo, yra atliekamas; tiktai, kadangi šis aktas yra labai svarbus, turįs ryšio su įstatymų leidimu ir būtent susijęs su įstatymo įsigalėjimu, tai jisai sutvarkomas pačios konstitucijos ir jam nustatoma valdovo ar prezidento akto forma. Kadangi 1922 m. konstitucijos XIV skyrius šiuo atžvilgiu jokios išimties nenustato, tai aišku, kad ir konstitucijos pakeitimai ar papildymai, einant bendrąja konstitucine 50 §-fo 1 abzaco nuostato tvarka, promulguojami ir skelbiami Respublikos Prezidento.

Tačiau abejonė kyla dėl šio 50 §-fo 2 abzaco nuostato taikintinumo konstitucijos pakeitimams ir papildymams. Šiame abzace nurodytas 21 dienos terminas įstatymui paskelbti yra logingai surištas su to paties §-fo 3 abzacu, kuris Respublikos Prezidentui leidžia per 21 dieną grąžinti Seimui jo priimtąjį įstatymą iš naujo svarstyti (Prezidento veto). Vadinasi — Respublikos Prezidentas 21 dienos ribose turi arba grąžinti Seimui įstatymą arba jį paskelbti, o išėjus šiam laikui ir Preziden-

tui įstatymą nevetavus, įstatymas turi būti tuoj paskelbtas. Konstitucijos keitimo ir papildymo mechanizmas, kurį sutvarko 102 ir 103 §§-fai, Prezidento veto visiškai nenumato, tad tasai motyvas, kuriuo logiškai yra pagrįstas 50 §-fo 2 abzaco 21 dienos terminas, čia savaime atkrinta. Gal ir be šio ypatingo racionalaus pagrindo šis promulgacijos ir paskelbimo terminas galėtų būti išlaikytas konstitucijos pakeitimams ir papildymams, kaip kad jis nėra keičiamas ir tais atsitikimais, kurie numatyti 50 §-fo 4 abzaco, kada ir paprastiems įstatymams Respublikos Prezidento veto veikti negali. Tačiau prieš tai kalba toji aplinkybė, kad einant konstitucijos 103 §-fo 2 abzacu — Respublikos Prezidento, Seimo opozicijos ir 50000 piliečių apeliacinis protestas prieš Seimo priimtąjį konstitucijos pakeitimą ar papildymą, numatytas šio nuostato, turi būti pareikštas per 3 mėnesius ne nuo šio pakeitimo ar papildymo Prezidentui įteikimo, kaip kad yra 50 §-fo 2 abzace, bet kaip tik „nuo jo paskelbimo". Vadinasi, Seimo priimtas konstitucijos pakeitimas turi būti paskelbtas, o tiktai tada pradeda eiti 3 mėnesių terminas jam užprotestuoti. O kadangi paskelbti turi Respublikos Prezidentas, tai kad ir jis pats būtų nusistatęs jį užprotestuoti, jisai turi pirma jį promulguoti ir paskelbti, o tiktai po to gali užprotestuoti arba jis pats arba Seimo narių dalis arba piliečiai.

Tad, rodos, tektų priimti tezė, jog konstitucijos pakeitimo ar papildymo pirmoji provizorinė promulgacija ir paskelbimas turi būti Prezidento atlikta betarpiškai ir neatidėliojant, o jeigu po to būtų pareikštas apeliacijos protestas ir būtų įvykęs referendumas, tai beabejo turėtų būti paskelbta ir konstitucijos pakeitimo ar papildymo panaikinimas, jei referendumu jisai būtų atmestas.

84. Valdančiųjų konstitucinė priesaika ar iškilmingas pasižadėjimas 1922 m. konstitucijoje.

Paliesime dar vyriausybės priesaiką ir konstitucionalizuotąjį Seimo ir vyriausybės narių asmeninį atsakingumą ir teisines privilegijas. Konstitucinės priesaikos reikšmę mes jau buvome pabrėžę; ji yra susijusi su valdančiąja atitinkamo organo (to organo, iš kurio personalo konstitucija reikalauja priesaikos) padėtimi konstitucinėje valdžios organizacijoje;

kitaip sakant — konstitucijoje priesaika reikalaujama iš pagrindinių organų dalyvių, pareinančių tiesiog nuo konstitucijos ir neturinčių jokios hierarchiškos vyriausybės, galinčios jiems taikyti tarnybinę jų darbų priežiūrą. Tai yra tie organai, kurie turi veikti „savo sąžine", kaip vyriausiuoju teisinės drausmės principu.

1922 m. konstitucija tokiais laiko Seimo narius, jos vadinamus „tautos atstovais" (22 §-fas), Respublikos Prezidentą ir ministerius (jų skaičiuje, žinoma, ir Ministeris Pirmininkas); iš jų ji ir reikalauja priesaikos arba iškilmingojo pasižadėjimo (konstitucijos 35, 42 ir 58 §§-fai). Seimo atstovų priesaiką ar iškilmingąjį pasižadėjimą (35 §-fas) mes jau esame išžiūrėję. Tačiau čia mes dar sykį pacituosime šio §-fo 1 abzacą greta 42 ir 58 §§-fų, kad galėtume palyginti šių trijų valdžios veiksnių priesaikos ar iškilmingo pasižadėjimo formulę (turinį).

35 §-fo 1 abzacas:

„Kiekvienas atstovas, pradėdamas eiti savo pareigas, prisiekia arba iškilmingai pasižada būti ištikimas Lietuvos Respublikai, saugoti jos įstatymus ir sąžiningai vykdyti Tautos atstovo įgaliojimus."

42 §-fas:

„Respublikos Prezidentas, pradėdamas eiti savo pareigas, prisiekia arba iškilmingai pasižada visomis savo pajėgomis rūpintis Respublikos ir Tautos gerove, saugoti Konstituciją ir įstatymus, sąžiningai eiti savo pareigas ir būti visiems lygiai teisingas."

58 §-fas:

„Pradėdami eiti savo pareigas, Ministeriai prisiekia arba iškilmingai pasižada bešališkai ir sąžiningai eiti savo pareigas ir pildyti Konstituciją bei įstatymus."

Atrodo, kad šie trys priesaikos (iškilmingo pasižadėjimo) variantai nėra labai tiksliai klasifikuoti ir suderinti su skirtinga šių trijų organų konstrukcija, bet gana kazuistiniai ir net iš da-

lies atsitiktiniai. Pavyzdžiui nelabai suprantama, kodėl iš Respublikos Prezidento ir iš Seimo atstovų reikalaujama iš pirmojo — eiti savo pareigas ir iš antrųjų — vykdyti Tautos atstovo įgaliojimus tiktai „s ą ž i n i n g a i", o iš ministerių — eiti savo pareigas „s ą ž i n i n g a i" ir be to dar „b e š a l i š k a i" (arba čia priedas „bešališkai" yra iš viso nereikalingas, nes sąžiningumas apima ir bešališkumą, arba reikėjo šis priedas įdėti į visas tris formules papildant juo sąžiningumą): arba vėl dėl įstatymų ir konstitucijos: galima suprasti, kodėl iš ministerių reikalaujama Konstitucijos ir įstatymų „pildymo" (vykdymo, laikymosi), o iš Respublikos Prezidento jų, konstitucijos ir įstatymų, „saugojimo", bet nelabai suprantama, kodėl iš Seimo narių reikalaujama „saugojimo" tiktai „įstatymų", visiškai neminint konstitucijos; jeigu ten (42 ir 58 §§-fuose) greta įstatymų minima ir konstitucija, tai, matyti, terminas „įstatymas" apima tiktai paprastus įstatymus ir neapima konstitucijos, bet tada nežinia kodėl Seimo nariai, turėdami saugoti paprastus įstatymus, neturi saugoti konstitucijos. Rodos, konstitucijos saugojimas turėtų būti Seimui dar labiau privalomas, negu paprastų įstatymų saugojimas, nes paprastų įstatymų leidimas ir keitimas yra kaip tik visiškoje paties Seimo dispozicijoje ir jei Seimui jie nepatinka, jisai juos gali pakeisti arba panaikinti, kai tuo tarpu konstitucijos keitime Seimas yra, kaip jau esame matę, suvaržytas; be to konstitucija yra įstatymas dar svarbesnis, negu paprastieji įstatymai, ji sudaro vyriausią teisę, valdančią pačius paprastus įstatymus, ji yra įstatymas ypač kaip tik įstatymų leidėjui, vadinasi, kaip tik Seimui, turinčiam ja vadovautis savo įstatymų leidžiamojoje veikloje ir išlaikyti savo leidžiamų įstatymų konstitucingumą. Tad konstitucijos saugojimo nepaminėjimas Seimo narių priesaikos formulėje sudaro nesuprantamą spragą. Tačiau įstatymų saugojimo paminėjimas Seimo narių priesaikoje pats savaime yra svarbus ir naudingas; tatai patvirtina tai, ką mes buvome sakę anksčiau, ypač sąryšy su biudžetu, būtent, kad pats Seimas yra suvaržytas savo išleistais įstatymais: Seimas gali veikiančius įstatymus įstatymams leisti tvarka pakeisti ar panaikinti, bet kol jisai to nėra padaręs, jis visdėlto šiaip savo veikloje turi veikiančių įstatymų nuostatus gerbti ir jų laikytis.

Iš kitų konstitucinės priesaikos ar iškilmingo pasižadėjimo

elementų, kuriuos randame Seimo narių ir Respublikos Prezidento priesaikoje, pastebiama, kad iš Seimo narių konstitucija reikalauja ištikimumo Lietuvos Respublikai ir Tautos atstovo įgaliojimų vykdymo, o iš Respublikos Prezidento — rūpintis Respublikos ir Tautos gerove ir būti visiems lygiai teisingas. Šiuo dar sykį konstitucijoje pabrėžiama, kad tiktai Seimo nariai yra monopoliniai tautos atstovai ir tiktai jie vieni yra mandatiniame (reprezentacinis mandatas) santyky su tauta („Tautos atstovo įgaliojimai"); Respublikos Prezidentas nėra laikomas tautos atstovu valdymui ar vykdomajai funkcijai ir jo išrinkimas laikomas ne teisinės tautos rinkimais, atliekamais dviem laipsniais per Seimo narius, kaip rinkėjus, bet savarankišku Seimo aktu, nenustatančiu jokio teisinio mandatinio reprezentacinio santykio tarp Prezidento ir tautos. Tatai yra dar vienas šios konstitucijos organizuojamos demokratinės Seimo hegemonijos reiškinys.

Pažymėtina, kad kitų betarpiškų konstitucinių organų tarpe nė iš Valstybės kontrolieriaus, nė iš teisėjų konstitucija konstitucinės priesaikos ar iškilmingo pasižadėjimo nereikalauja. Šiame galime numatyti lyg kad jų degradavimas iš valdančiosios padėties į bendrąją valdininkų padėtį. Tatai, žinoma, nereiškia, kad iš jų, kaip ir iš viso iš valdininkų, negalėsianti būti pareikalauta priesaika ar pasižadėjimas; tatai galės sutvarkyti paprastieji įstatymai, bet konstitucija tuo nesirūpina, ji ypatingos konstitucinės reprezentacinės reikšmės į tai nededa. Šiuo Valstybės kontrolierius, kuris šiaip šioje konstitucinėje konstrukcijoje prilygsta ministeriams ir jų Kabinetui, kaip jiems paralelus organas, yra kiek pažeminamas.

Teisėjų atžvilgiu tatai tenka aiškinti tuo, kad nors teismas, kaip tam tikra funkcionalinė valdžios galia, yra principiškai konstitucijoje organizuojamas paritetiškai su Seimu ir Vyriausybe (įstatymų leidimu ir valdymu), tatai pabrėžta konstitucijos 2 §-fe ir be to pavedant Teismui atskirą konstitucijoje skyrių greta skyriaus apie Seimą ir skyriaus apie Vyriausybę, bet, kaip jau mums iš bendrojo mūsų disciplinos kurso žinoma, teismas sudaro ir yra organizuojamas kaip atskira pagrindinė funkcionalinė galia tiktai pačiam bylų sprendimui, sprendimo aktui, kuris formališkai prilygsta įstatymui ir valdymo aktui; ir tiktai pačiame jiems pavestų bylų sprendimo darbe teisėjai

yra lygūs parlamentui ar vyriausybei; šiaip gi teismo funkcijos tvarkyme teismo organai yra įterpti į valstybės administraciją ir įeina į Teisingumo ministeriją, kaip jos priklausomieji organai, o tuo pačiu šiuo atžvilgiu teisėjai yra valdininkai, kaip kad kiti administracijos personalo dalyviai. Šis teismo pobūdžio ir teisėjų padėties valdžioje dvilypumas, nusistojęs moderninėje, ypač Europos kontinentinėje, konstitucinėje valstybės konstrukcijoje, iš kurios iš viso neišsiskiria ir mūsų 1922 m. konstitucijos konstrukcija, pateisina teisėjų priesaikos ar pasižadėjimo neminėjimą konstitucijoje, perkeliąs šią problemą į paprastąjį įstatymą, tvarkantį iš viso valdininkų priesaiką (pasižadėjimą).

85. Seimo narių immunitetas.

1922 m. konstitucijos III ir IV skyriai (skyrius apie Seimą ir skyrius apie vyriausybę) apima ir nuostatus, sutvarkančius, bent iš dalies, ir asmeninę baudžiamąją Seimo narių, Respublikos Prezidento ir ministerių atsakomybę, bent tiek, kiek šiuo atžvilgiu nustatoma konstitucinė išimtis iš bendrosios valdinių atsakomybės tvarkos. Tatai būtų galima išžiūrėti ir sąryšy su konstitucine teismo funkcijos organizacija (su V skyriumi). bet mes laikysimės konstitucijos priimtos klasifikacinės sistemos ir išžiūrėsime tai čia, kaip tam tikrus ypatingos teisinės valdančiųjų padėties elementus.

Kiek tatai liečia Seimo narius arba einant konstitucijos terminologija „tautos atstovus", jųjų teisinę padėtį, kiek ji išsiskiria iš bendrosios piliečių padėties, sutvarko konstitucijos 37, 38 ir 39 §§-fai. Šių trijų §§-fų du pirmieji (37 ir 38) nustato tai, kas vadinama atstovų ar parlamento narių „immunitetu", sudarančiu tam tikrą konstitucinę jų ypač parlamentinės veiklos, bet taip pat jų iš viso asmens apsaugą prieš bendrąją baudžiamojo teismo funkciją; ši apsauga nėra absoliutinė, tai reiškia, ji nevisiškai juos išima iš šios funkcijos veikimo, bet visdėlto ji išplečia jų asmens neliečiamybę žymiai toliau, negu siekia bendroji mūsų išžiūrėta piliečių asmens neliečiamybė, ir būtent išplečia ją į tą sritį, kurioje reiškiasi baudžiamoji valstybės funkcija ir kurioje šiaip asmens neliečiamybės jau nėra. Šių dviejų §§-fų tekstai skamba šiaip:

37 §-fas:

„Atstovas dėl savo kalbų, pasakytų pareigas einant, negali būti teismo baudžiamas, tačiau už garbės įžeidimą gali būti traukiamas atsakomybėn paprastąja tvarka".

38 §-fas:

„Atstovo asmuo neliečiamas. Atstovą suimti galima tiktai Seimui sutikus, išskyrus tuos atsitikimus, kada atstovas yra užtiktas nusikaltimo vietoje (in flaganti).

Apie atstovo suėmimą ir suėmimo pamatą tokiu atsitikimu ne vėliau kaip po 48 valandų pranešama Seimo Pirmininkui, kuris praneša apie tai Seimui jo artimiausiame posėdyje. Seimas gali suimtajam atstovui grąžinti laisvę."

Šių §§-fų organizuojamas Seimo narių immunitetas galima suskirstyti dviem kategorijomis:

a. vienas — liečiąs seiminę atstovų veiklą, sui generis profesinis, kuris apima jų darbą (kalbas) ne tiktai pačiame Seime, bet ir kalbas, susijusias su atstovo pobūdžiu, kad ir kitur pasakytas; šis immunitetas, numatomas 37 §-fe, yra, kaip iš tekstų matome, platesnis, negu antrasis, 38 §-fo tvarkomas; čia atstovui yra suteikiama visiškas neatsakingumas, pilna konstitucinė dispensacija baudžiamojoje srity. Šis immunitetas, labiau negu antrasis, yra tampriai susijęs su mūsų jau išžiūrėtu konstitucijos 36 §-fu, nustatančiu, kad atstovai, nevaržomi jokių mandatinių imperatyvų, savo seiminėje veikloje „vadovaujasi tik savo sąžine", kurią, einant 35 §-fu, turi valdyti tiktai jųjų priesaika (iškilmingas pasižadėjimas). Kad ši reprezentacinė konstrukcija būtų išlaikyta, kad subjektyvinis sąžinės veiksnys galėtų pilnai ir laisvai reikštis, kad atstovų veiklos tikru vadovu būtų kaip tik jųjų kiekvieno sąžinė ir prieš savo sąžinę atsakingumo jausmas, o ne formalus atsakingumas teismui ir bausmių baimė, reikėjo šis immunitetas nustatyti; čia sąžinė turi nugalėti baudžiamąjį įstatymą, jį pašalinti ir jo normatyvinę funkciją sau pasiimti; šiame immuni-

tete numatoma tiktai viena spraga, kada baudžiamasis atsakingumas veikia, būtent — kada kieno garbė yra įžeista.

b. Antra immuniteto kategorija, kurią sutvarko 38 §-fas, yra asmeninė — ji išplečia bendrą atstovų asmens neliečiamybę; čia immunitetas yra surišamas ne su atstovo, kaip tokio, veikla, ne su jo mandato reprezentaciniu pobūdžiu (vadovavimasis sąžine), bet sudaro tikrą asmeninę Seimo, kaip vyriausiojo valdančiojo kolektyvo, narių privilegiją. Čia šis immunitetas neatleidžia Seimo nario nuo bendrojo baudžiamojo atsakingumo prieš teismą, tiktai jo suėmimą perkelia iš tų bendrųjų valdžios administracijos ir teismo organų, kurie yra kompetentingi tam tikrais atsitikimais ir tam tikromis sąlygomis šiaip asmenis suimti, į patį Seimą ir paveda Seimo dispozicijai, išskyrus tiktai tą vieną atsitikimą, kada Seimo narys („atstovas") yra užtiktas in flagranti („nusikaltimo vietoje"); tačiau ir šiame pastarajame atsitikime (suėmimas in flagranti) suėmimas be Seimo sutikimo tegali būti tiktai provizorinis, nes per 48 valandas apie tai turi būti pranešta Seimo Pirmininkui, kuris artimiausiajame Seimo posėdyje jam apie tai praneša, Seimas gi gali suimtąjį savo narį paleisti.

86. „Tautos atstovų" atlyginimas.

Be immuniteto konstitucija 39 §-fe mini dar šiuos du Seimo narių teisinės padėties elementus:

„Atstovai turi teisės nemokamai važinėti visais Lietuvos geležinkeliais.

Atstovai už savo darbą gauna atlyginimą, kurį nustato įstatymas" (39 §-fas).

Pirmas šio §-fo abzacas iš tikrųjų suteikia Seimo nariams tam tikrą konstitucinę privilegiją, kurios neturi šiaip kiti asmenys (nemokamas geležinkeliais važinėjimas). Ši privilegija — tai „tautos atstovo" pobūdžio ir funkcijos padarinys: ji skiriama tam, kad Seimo nariams būtų palengvintas kontaktas su rinkikais bei su visuomene, taip pat palengvintas bet kurių žinių bei informacijų betarpiškas rinkimas sąryšy su Seimo vykdoma valdymo priežiūra ir jo vykdomų įstatymų leidimu.

Pirmuoju žvilgsniu mažiau suprantamas atrodo 39 §-fo 2 abzacas. Atrodo, kad ir be šio nuostato Seimo nariai būtų tu-

rėję gauti atlyginimą, kurį nustatys įstatymas; tad kam čia apie tai konstitucijoje kalbėti? Tačiau šis nuostatas turi dvejopos charakteringos prasmės:

a. Iš vienos pusės jisai išsaugoja ir pabrėžia tradicinį dar iš konstitucinės monarchijos, o gal net iš viduramžių anarchijos atsiminimų tęsiamą valdžios (valdovo) ir liaudies ar tautos (populus) dualizmą; einant šia dualistine pažiūra, valstybės valdžia su visais savo organais ir liaudis (populus) — tai esančios dvi šalys, du bylininkai arba du tam tikrojo kompromiso dalyviai, liaudies gi arba jos atstovų susirinkimų nariai — tai esą ne valstybės valdžios organai, kontragentai tam tikroms deryboms ir kompromisui su valstybės valdžia; parlamentas gi istoriškai yra išaugęs kaip tik iš šių dualistinės koncepcijos bei konstrukcijos liaudies susirinkimų, tad parlamento narių, „tautos atstovų", teisinėje padėty ikišiol kiek atsispindi senoji pažiūra, išskirianti juos iš bet kurių valstybės valdžios kolegijų, kaip kažką skirtingą, neįeinantį į valstybės organų sistemą. Tiesa, demokratija visą valstybės valdžią perkėlė kaip tik į tautą-populum, o reprezentacinė demokratija sukoncentravo ją tautos atstovybėje, bet konstitucinėje monarchijoje, kurios pagrindan padėtas dviejų suverenumų kompromisas, senas dualizmas tarp karališkos vyriausybės su visais karūnos organais ir tautos atstovybės, parlamento, vėl atgimė ir įsitvirtino.

Šioje dualistinėje koncepcijoje tautos atstovams atlyginimas ar alga iš valstybės iždo nėra prezumuojama; valstybės iždas, kurio pajamos ir išlaidos nustatomos tautos atstovybės priimamu biudžetu valstybės valdymo reikalams, apmokąs tiktai karūnos valdininkus, bet ne tuos, iš kurių valdymo reikalams lėšos yra gaunamos. Tad jei turi būti atlyginami ne tiktai vyriausybės organai, bet ir patys „tautos atstovai", tai tatai turi būti įsakmiai ir iš anksto rezervuota, pačioje konstitucijoje pareikšta, nes tiktai tada iš senojo dualizmo kilusi abejonė išnyksta.

Šiuo atžvilgiu reprezentacinė demokratija, monopolizuojanti valstybės valdžią tautai arba „tautos atstovybei", parlamentui, kad ir keičianti tradicinę dualistinę koncepciją, kilusią iš viduramžių anarchijos ir naujai atgimusią konstitucinėje monarchijoje visdėlto, kad ir kitais motyvais, šią „tautos atstovų" neatlyginimo prezumcija yra linkusi palai-

kyti: atlyginimas esąs mokamas valdžios agentams visokiems valdininkams, taip sakant, samdomiems darbininkams, kurių darbas yra naudojamas. Patys valdantieji, po nai, nėra atlyginami. Karalius monarchijoje nėra „a t l y g i n a m a s“, jis yra „aprūpinamas“; jojo „aprūpinimas“ yra vadinamas „c i v i l i n i u l a p u“ („l i s t e c i v i l e“), kuris nėra laikomas alga ar atlyginimu. Tad ir reprezentaciniai „t a u t o s a t s t o v a i“, valdantieji, nėra savaime atlyginami: tatai neprezumuojama, kaip kad tai be jokio konstitucinio minėjimo prezumuojama šiaip bet kurių valdininkų arba net respublikos vyriausybės narių atžvilgiu; seimokratinės tendencijos demokratijoje tatai dar labiau loginga. Tad jeigu parlamento nariams norima visdėlto mokėti iš valstybės iždo atlyginimas, kuris laikoma labiau jų aprūpinimu, negu atlyginimu tikrąja prasme, tai šiam turi būti nustatytas ypatingas konstitucinis titulas, kurio nėra reikalingas šiaip kitų valdžios organų dalyvių atlyginimas, prezumuojamas be jokio konstitucinio titulo. Šitokia yra pirmoji šio, pirmuoju žvilgsniu lyg nereikalingu atrodančio, konstitucinio 39 §-fo 2 abzaco nuostato šaknis.

b. Tačiau iš antrosios pusės šis nuostatas turi dar kitą šaknį. Tautos atstovų ar parlamento narių veikimo neatlyginimas, kilęs iš mūsų išžiūrėtos dualistinės koncepcijos, ilgą laiką buvo tiksliai išnaudojamas turtingesnių socialinių sluogsnių tam, kad jie patys galėtų išlaikyti sociališkai-politinę hegemoniją ir vieni disponuoti parlamento politinę galią, atstumdami nuo jos žemesnius neturtingus sluogsnius ir vargdienius, kurie ir kurių atstovai, neturėdami lėšų ir neatlyginami, nepajėgtų sutvarkyti parlamente savo atstovybės ir išlaikyti parlamente be atlyginimo už savo veiklą. Šiuo žemesnieji neturtingi socialiniai sluogsniai buvo verčiami pavesti savo atstovavimą parlamente aukštesniųjų sluoksnių nariams arba surasti turtingus užtarėjus ir simpatikus, kas jiems buvo sunku padaryti, o pagaliau tokie turtingi simpatikai ar „mitläufer'iai“ nevisuomet nuoširdžiai jiems patarnaudavo. Tad iš žemesniųjų sluoksnių ir iš t. vad. „kairiųjų“ politinių partijų, pasiremiančių neturtingais socialiniais veiksniais kilo ir ypač „kairiųjų“ tarpe tapo populiarus reikalavimas, kad parlamento nariai būtų iš valstybės iždo atlyginami, kad parlamentinis mandatas nebūtų turtingųjų privilegija ir nesudarytų sunkios naš-

tos nė pačiam atstovui, nė politinei partijai, nė rinkikams. Šiam reikalavimui priešinosi turtingieji ir visokio plauko „dešinieji“, tačiau naujas atstovų atlyginimo principas laimėjo, jisai net tapo pripažintas svarbiu politiniu lygybės principu, apsaugančiu neturtingus prieš ypatingą turtingųjų politinio monopolio prerogatyvą, pagrįstą jų turtingumu. Matyti, su šiuo skaitytasi ir nustatant 39 §-fo 2 abzacą.

Iš šios kovos dėl parlamento narių atlyginimo kilo ne tiktai populiarus jų būtino atlyginimo principas, bet ir dar griežtesnis reikalavimas kategoringai uždrausti atstovams atsisakyti nuo atlyginimo ėmimo, būtent tam, kad turtingesni atstovai, atsisakydami nuo šio atlyginimo iš viešojo iždo, šiuo nepasinaudotų, kaip agitacijos priemone prieš konkurentus, reikalingus atlyginimo; toks atlyginimo neėmimas galėtų raginti rinkikus balsuoti už turtingus kandidatus, ir tatai neturtingiems kandidatams apsunkintų konkurenciją su turtingaisiais, nes rinkikai, kurie visumet yra nusistatę prieš mokesčių naštos didinimą, bus linkę balsuoti už tuos, kuriems nereikia mokėti. Šitos išvados, kurios verčia parlamento narius imti atlyginimą, mes mūsų konstitucinėje teisėje nerandame (paminėjome ją tiktai bendrajai tendencijai nušviesti).

87. Baudžiamoji vyriausybės narių atsakomybė.

Vyriausybės nariai imunitetu nesinaudoja, tačiau ir jų baudžiamoji atsakomybė tarnybinių nusikaltimų ir valstybės išdavimo atžvilgiu 1922 m. konstitucijoje yra išskiriama iš bendros šios atsakomybės tvarkos ir sutvarkoma kitaip. Tatai yra paprastas moderninės konstitucinės teisės principas, kurį seka ir mūsų 1922 m. konstitucija. Tiktai šios ypatingos baudžiamosios vyriausybės atsakomybės tvarkos tezės įvairiose konstitucijose skiriasi.

1922 m. konstitucija šią tvarką nustato Respublikos Prezidentui ir ministeriams (valstybės kontrolieriaus ji neliečia); ši tvarka apima: **a.** baudžiamosios bylos iškėlimą, **b.** teismo organą bylai spręsti ir **c.** bausmės dovanojimą (šiuo atžvilgiu tatai liečia tiktai ministerius). Tatai tvarko konstitucijos 63 §-fas ir 51 §-fo 2 abzacas;

63 §-fas:

„Iškelti Respublikos Prezidentui, Ministeriui Pirmininkui ar kitam kuriam Ministeriui baudžiamąją bylą dėl jų tarnybos nusikaltimų ar dėl Valstybės išdavimo turi teisės tik Seimas absoliutine visų atstovų balsų dauguma.

Iškeltą bylą sprendžia Aukščiausiasis Lietuvos Teismas."

51 §-fo 2 abzacas:

„Dovanoti bausmę Ministeriams, kurie yra nusmerkti dėl tarnybos nusikaltimų, Respublikos Prezidentas gali tik Seimui sutikus."

88. Politinės galios klasifikacija ne funkcionalinėmis kategorijomis, bet organais — 1922 m. konstitucijoje.

Šiuo mes baigiame konstitucinės politinės galios organizacijos analizą 1922 m. konstitucijoje. Šios organizacijos pamatai yra išdėstyti konstitucijos III, IV ir XIV skyriuose, su kuriais mes sujungėme ir XII-jį skyrių, liečiantį finansus ir biudžetinę galią. Kai kurius politinės galios funkcijos ir organizacijos elementus mes dar žemiau rasime ir paliesime, analizuodami kitus ypatingus šios konstitucijos skyrius.

Čia tiktai pastebėsime, kad, kaip jau esame sakę, 1922 m. konstitucija pasitenkina skyriais tiktai apie politinės galios organus („Seimas", „Vyriausybė"), bet, išskyrus kai kurias specializuotas funkcionalines sritis, neturi tam tikrų skyrių, pavedamų iš viso pamatinių politinės galios funkcijų, įstatymų leidimo, valdymo — technikai; išimtį ji daro tiktai biudžetinei funkcijai. Šią funkcionalinę techniką liečią nuostatai yra konstitucijoje randami tiktai tiek, kiek jie yra įterpti į politinės galios organų kompetenciją ir jų funkcionalinį santykį arba jų veikimo formą.

Dėl šio klasifikacinio metodo kai kurios svarbios funkcionalinės technikos problemos nėra iš konstitucijos paaiškėjusios. Šitaip pavyzdžiui visiškai liko konstitucijoje nepaliesta bendroji reglamentinė vyriausybės ir administracijos galia bei

jos technika; mūsų konstitucinėje praktikoje ji tvirtai įsigyveno, nes šiuo atžvilgiu ją veikė bendra kontinentinė prancūziškos kilmės viešosios teisės sistema, kuri ir Rusijoje jau buvo įgyvendinta ir per senąją Rusų teisę plito ir Lietuvoje. Tačiau pati konstitucija jos nepalyti.

89. Teismo organų principiškai pagrindinis pobūdis bylų sprendime.

Teismui pavedamas 1922 m. konstitucijos V skyrius (64—69 §§-fai).

Mes jau iš konstitucijos 2§-fo esame konstatavę, kad konstitucijos šiame §-fe nustatomoje formalinio įsteigtosios valdžios funkcijų suskirstymo užuomazgoje teismas yra konstruojamas, kaip pagrindinė konstitucinė funkcija, paritetinė įstatymų leidžiamoji Seimo ir valdomajai vyriausybės funkcijai. Iš šio reikėtų spėti, kad teismo galios organai, bent teismui pavestų bylų sprendimo ribose, bus organizuojami, kaip pagrindiniai valstybės valdžios organai. Mes jau iš bendrojo konstitucinės teisės kurso žinome, kad teismo atžvilgiu ši jo pagrindinės autonominės konstitucijos problema yra gana paini ir sunki todėl, kad tie patys teismo organai, būdami pagrindiniais bylų sprendimo atžvilgiu, kitais savo veiklos momentais, kaip teisingumo administracijos agentai, yra hierarchizuojami ir įterpiami į bendrąjį administracinį valstybės aparatą, kuris juos apima per teisingumo ministeriją; kompromisas, kuris šią problemą išsprendžia ir išsaugoja teismo autonomiją bylų sprendimo atžvilgiu, tapo rastas tam tikrame teisėjų asmeninės tarnybinės padėties sutvarkyme: šis sutvarkymas, kuris tradicingai nusistojo moderninėje pozityvinėje konstitucinėje teisėje, reiškiasi tokiomis institucijomis, kaip teisėjų nepašalinamumas, jų arbitrališko iš vienos vietos į kitą kėlimo uždraudimas, jų avansavimo mechanizavimas, jų atlyginimo tvirtas užfiksavimas, jų drausmės atsakingumo teisminiu sutvarkymu pačių teisėjų kolegijoje, žodžiu — tokiu teisėjų tarnybos statutu, kuris teisėjus apdraudžia nuo tiesioginės politinės galios organų įtakos, drauge sutvarkant jųjų tarnybinį stažą.

Šiuo atžvilgiu mūsų 1922 m. konstitucija nieko nenustato; ji teisėjų statuto problemos visiškai neliečia ir jokių jo principų nežino. Tiesa, nustačiusi 2 §-fe teismo su Seimu ir vyriausy-

be funkcionalinio pariteto principą, ji skyriuje apie teismą dviejuose §-fuose teismo funkciją principiškai autonomizuoja, nustatydama jos nepareinamumą nuo politinių Seimo ir vyriausybės funkcijų. Tatai daro 64 ir 65 §§-fai.

64 §-fas:

„Teismas sprendžia eidamas įstatymais Respublikos vardu."

65 §-fas:

„Teismo sprendimas negali būti keičiamas arba naikinamas kitaip, kaip tik teismo, įstatymuose nurodyta tvarka.

„Amnestija teikiama įstatymų keliu."

Konstitucinis principas, jog sprendimo darbe teismas vadovaujasi tiktai įstatymu, pašalina bet kurių politinių tikslingumo sumetimų veikimą šiame darbe ir tuo pačiu bet kurį ne tiktai jam įsakymų teikimą, bet ir šio teismo darbo inspiravimą. Tatai reiškia, kad nė pačių teisėjų subjektyvinės nuomonės ir pageidavimai negali teismo sprendimo darbe nukonkuruoti įstatymo imperatyvų, nė joks valstybės valdžios organas negali šio teismo darbo trukdyti nė kuriais savo nurodymais ar įsakymais, nė įstatymo aiškinimu. Teismas šį savo darbą atlieka, pats „eidamas įstatymu", vadinasi — pats jį autonomiškai interpretuodamas ir drauge būdamas jo monopolinėje dispozicijoje, kaip įstatymo (teisės normų) agentas. Jam pavestų bylų sprendime teismas tėra subordinuotas tiktai įstatymui, jam vienam, bet jam yra subordinuotas visiškai: šis jo darbas tepareina tik nuo įstatymo; kitų valdžios organų atžvilgiu jis yra autonominis, jiems paritetinis.

Tos pačios reikšmės turi ir antras 64 §-fo nuostatas, kuris sako, kad teismas daro sprendimus „Respublikos vardu". Tatai reiškia, kad šiame savo darbe jis yra betarpiškas pačios valstybės („Respublikos") organas, jos reprezentantas šioje funkcijoje, neturįs jokių hierarchinių tarpininkų, skiriančių jį nuo valstybės viršūnės, jokios vyresnybės, galinčios į šį jo darbą kištis. Tatai kelia teismo sprendimų autoritetą ir jų, kaip betarpiškų pačios Respublikos aktų, imperatyvinę galią, kuri įvykusį, padarytą, teismo sprendimą kelia į pačią valdžios aktų viršūnę, į aukščiausiąjį šių aktų hie-

rarchijos laipsnį, formališkai jį sulygindamas net su pačiu įstatymu, kuris įsigalėjusio teismo sprendimo nukonkuruoti negali. Iš tikrųjų, nors sprendimo darbas yra įstatymui subordinuotas, bet jau padarytas ir įsigalėjęs teismo sprendimas išspręstajam dalykui net patį įstatymą pavaduoja ir savo individualiniu konkretizuotu imperatyvu bendrąjį blankinį ar štandartinį įstatymo imperatyvą nušalina, teisiškai laikomas pastarojo pasireiškimu: ši teisinė prezumcija yra tiek tvirta ir nesugriaunama, kad įsigalėjęs teismo sprendimas net ir tada yra imperatyvinis, kada jis, būdamas pagrįstas klaidingu įstatymo interpretavimu, faktiškai įstatymo imperatyvui prieštarauja; visdėlto šiame atsitikime laimi jis, o ne įstatymo imperatyvas („r e s j u d i c a t a p r o v e r i t a t e h a b e t u r" — įsigalėjęs teismo sprendimas negali būti atakuojamas dėl jo prieštaravimo įstatymui, nes toks prieštaravimas teisiškai yra iš viso neįmanomas).

Tatai kaip tik sutvirtina ir 65 §-fo 1 abzaco nuostatas, kuris sako, jog teismo sprendimas tegali būti tik teismo, vadinasi, teismo organo, pakeistas ar panaikintas ir būtent tiktai tam tikra įstatyme nurodyta tvarka. Joks kitas valstybės valdžios organas, kuris nėra teismo organas, tuo pačiu ir joks kad ir vyriausias ir pagrindinis politinės galios organas — nė įstatymų leidėjas (Seimas), nė vyriausybė (Respublikos Prezidentas ir Ministerių Kabinetas), teismo Respublikos vardu padaryto sprendimo paliesti (nė „p a n a i k i n t i", nė „p a k e i s t i" — reformuoti) negali. Teismo sprendimas jiems yra absoliutas, jisai valstybėje visiems, neišskiriant konstitucinių valdančiųjų, yra valdžios ar Respublikos i m p e r a t y v a s. Jokie politinės galios organai negali veikti teismo darbo, kada teisėjai daro sprendimą, nes šis jų darbas yra subordinuotas tiktai šio darbo metu veikiančiam įstatymui ir yra daromas tiesiog pačios „R e s p u b l i k o s v a r d u", ir negali paliesti padarytojo sprendimo, o tuo pačiu turi jam pasiduoti ir, kiek tatai nuo jų pareina ir jų kompetenciją palyti, turi iš jo padaryti visas išvadas ir jį vykdyti. Ką reiškia teismo sprendimo panaikinimas ar reformavimas teismo galia, apie kurį kalba 65 §-fo 1 abzacas, laikydamas jį vieninteliu leistinu, mes žinome, nes tatai ir be konstitucijos nurodymo yra bendra visai moderninei viešajai teisei: tai yra leidimas ne tam pačiam sprendimą padariusiam, bet kitam tam tikram teismo organui einant tam tikru

bylininkų skundu ir tam tikro termino ribose — panaikinti ar reformuoti padarytąjį teismo sprendimą t. vad. apeliacijos, kasacijos, revizijos ar bylos atnaujinimo tvarka (baudžiamojo teismo srity čia tam tikra prasme būtų galima priskirti dar rehabilitacijos tvarka); smulkiai šios teismo sprendimo naikinimo ar reformavimo tvarkos nurodomos tam tikruose įstatymuose, ypač teismo proceso įstatymuose, į kuriuos 65 §-fo 1 abzacas ir siunčia. Teismo sprendimas, kiek jam kuri nors šių įstatymų organizuojamų tvarkų nėra naikintina, įsigali ir toksai įsigalėjęs teismo sprendimas jau absoliutiškai — net teismo organų, nė reformuojamas nė naikinamas negali būti.

Vienintelės dvi išimtys iš šio jokių valdžios organų nesikišimo į teismo sprendimus yra pačioje konstitucijoje nurodytos; jos abi liečia baudžiamąjį teismą. Jų viena — tai amnestija, kurią mini to paties 65 §-fo 2 abzacas, kurią mes jau aukščiau esame išžiūrėję ir kuri tegali būti įstatymu, vadinasi, Seimo, kaip įstatymų leidėjo, nustatyta; antroji — tai bausmės dovanojimas, taip pat jau mūsų išžiūrėtas, kurį tvarko konstitucijos 51 §-fas ir kuris sudaro Respublikos Prezidento prerogatyvą, vykdomą formaliniu Prezidento aktu. Tiek amnestija, tiek bausmės dovanojimas, kad ir nenaikina ir formališkai nereformuoja įvykusiojo ir įsigalėjusio teismo sprendimo, bet visdėlto sustabdo ar reformuoja jo vykdymą, tad jo nustatytų sankcijų imperatyvą palyti ir įžeidžia (paraližuoja). Šiaip, išskyrus šias išimtis, teismo sprendimas yra neliečiamas ir absoliutiškai imperatyvinis. Tatai liečia bet kurio teismo organo sprendimą.

Šia prasme teismo organas, kiekvienas teismo organas, tiek kolegialinis, tiek vienasmeninis, tiek I-sios, tiek apeliacinės instancijos, tiek baudžiamasis, tiek civilinis, tiek kasacinis, tiek administracinis, tiek paprastas ar bendrasis, tiek ypatingas, kaip kariuomenės teismas, tiek Aukščiausiasis, tiek pagaliau bet kuris, kuris būtų įsteigtas veikiant mūsų čia išžiūrėtiems konstituciniams nuostatams (pavyzdžiui Lietuvoje 1935 m. įstatymu įsteigtas t. vad. Statutinis teismas, sudarąs konstitucinio teismo sui generis kategoriją), kiekvienas teismo organas bylų sprendimo atžvilgiu yra pagrindinis konstitucinis valstybės valdžios organas, nepareinąs nuo jokio kito organo, neturįs šioje savo veiklos srity jokios hierarchinės vyresnybės, niekeno neveikiamas. Tatai visiškai atitinka šios

konstitucijos 2 §-fo principą ir tvirtai nustato formalinio valdžios funkcijų ar funkcionalinių galių suskirstymo konstrukciją bent teismo atžvilgiu, ko, kaip mes esame matę, 1922 m. konstitucija vyriausybės ir Seimo santykio atžvilgiu nedaro ir ten 2 §-fo principo neišsaugoja.

Tačiau ir teismo atžvilgiu ši konstrukcija yra logingai išlaikyta tiktai formališkai; formališkai jai iš tikrųjų nieko prikišti negalima.

90. Teismo organų pagrindinės būklės garantijų stoka 1922 m. konstitucijoje.

Ši formalinė konstrukcija tikrai yra išlaikyta tik tada, kada yra sutvarkyta tai, kas galima pavadinti teisėjų statutu (mūsų aukščiau nurodytas ypač teisėjų nepašalinamumas, neperkeliamumas, iš vienos vietos į kitą, taip pat atitinkamas jų avansavimo, jų atlyginimo tvirtumo, jų drausmės atsakingumo atžvilgiu); tiktai šis „teisėjų statutas", kiek jisai užtikrina teisėjų personalinį nepareinamumą nuo politinės galios organų, gali tikrai apdrausti teismo ir jo aktų (teismo sprendimų) paritetą su pagrindiniais politiniais valdančiaisiais. Šių kaip tik garantijų 1922 m. konstitucijoje mes visiškai nerandame: ji nemini net teisėjų nepašalinamumo, sudarančio elementarinę šios konstrukcijos sąlygą. Ir iš tikrųjų veikiant 1922 m. konstitucijai, o net ir vėliau — bent iki 1933 m. Teismo santvarkos įstatymo — teisėjų nepašalinamumas nebuvo Lietuvoje teisiškai nustatytas ir praktikoje atsitikdavo teisėjų šalinimai arba net pačių aukščiausiųjų teisėjų iš vienos vietos į kitą neatsiklausius jų sutikimo perkėlimas. Ten gi, kur teisėjai gali būti politinės galios organų nuožiūra šalinami ar perkeliami, ten jokia teorinė konstrukcija nepajėgs tvirtai pašalinti galimumą politinės galios organams veikti teisėjų darbą ir teismo sprendimus. Šiuo atžvilgiu 1922 m. konstitucija paliko spragą, kurią užpildyti ji pavedė paprastų įstatymų leidėjo nuožiūrai.

91. Atskiros konstitucionalizuojamos teismo funkcijos kategorijos 1922 m. konstitucijoje.

Teismo funkcijų konstitucija iš viso neklasifikuoja ir taip pat atskiroms funkcionalinėms teismo kategorijoms teismo organų nenustato, išskyrus visdėlto kelius kazuistinius atsiti-

kimus, kuriuos ji rado reikalo užfiksuoti. Šie konstitucionalizuojamieji kazuistiniai nuostatai liečia: **a.** administracinio teismo funkciją (68 §-fas), **b.** ginčus tarp vietos savivaldybės organų ir vyriausybės organų (72 §-fo 2 abzacas), **c.** Aukščiausiąjį teismą (67 §-fas), **d.** baudžiamąjį teismą valdantiesiems arba tiksliau — vyriausybės nariams (63 §-fas), **e.** baudžiamąjį teismą kariams (69 §-fo 2 abzacas) ir **f.** ypatingus teismus (69 §-fo 3 abzacas). Vadinasi — iš viso 6 atsitikimai yra šeši teismo funkcijos momentai.

92. Konstitucinės teismo santvarkos principai.

Prieš išžiūrėję šiuos kazuistinius konstitucionalizuotus momentus, nurodysime du bendrus funkcionalinius principus, kuriuos konstitucija teismui nustato; jie yra pareikšti 66 §-fe ir 69 §-fo 1 abzace, krie skamba šiaip:

„Teismo organizaciją, kompetenciją ir jurisdikciją nustato įstatymas“ (66 §-fu); ir

„Teismas visiems piliečiams yra lygus“ (69 §-fo 1 abzacas).

Šiuo atžvilgiu į bendrus funkcionalinio teismo sutvarkymo principus būtų galima įskirti dar 67 §-fas, kuris kalba apie Aukščiausiąjį teismą; tačiau mes jį išžiūrėsime tarp kitų kazuistinių momentų.

Bendrajame 66 §-fo nuostate glūdi visa teismo santvarka, kuri, kiek to pati konstitucija keliose vietose nefiksuoja (kaip kad pavyzdžiui 63 §-fo 2 abzace ji fiksuoja vieną Aukščiausiojo Teismo kompetencijos elementą arba 69 §-fo 2 abzace fiksuoja tam tikrų baudžiamųjų tarnybiniams karių nusikaltimams teismų kompetenciją), šiaip pavedama paprastųjų įstatymų leidėjui nustatyti. Tatai apima visus teismo santvarkos elementus — tiek teisėjų statutą, teismo organų schemą, administracinį teismo įjungimą į Teisingumo ministeriją („teismų organizacija“), tiek teismo iš viso kompetencijos sutvarkymą ir jos tarp teismo organų suskirstymą („teismų kompetencija“), tiek teismo veikimo tvarką („teismo jurisdikcija“). Pavedant visą tai sutvarkyti įstatymui, tuo pačiu užkertama kelias tatai tvarkyti kuriais kitokiais valdžios aktais, pav., administraciniais aktais arba pačių teismo organų reguliaminais.

Kai dėl antrojo bendrc konstitucinio principo, kad visiems piliečiams teismas yra lygus (konstitucijos 69 §-fo 1 abzacas), tai tris išimtis nustato pati konstitucija (jųjų dvi, tam tikrą baudžiamąjį teismą kariams ir ypatingus teismus, numato to paties 69 §-fo 2 ir 3 abzacas, trečioji gi išimtis, baudžiamasis teismas vyriausybės nariams, numatyta 63 §-fo); tatai, žinoma, reiškia, kad kitokių be pačioje konstitucijoje nurodytų iš šio principo išimčių įstatymų leidėjui nustatyti draudžiama. Pabrėžtina dar tatai, kad šis lygybės principas (teisminė status egalitatis), kaip kad bendroji šiaip teisinė lygybė (konstitucijos 10 §-fas), konstitucionalizuojama tiktai „piliečių", o ne šiaip visų asmenų atžvilgiu. Vadinasi -- įstatymas, kuris svetimšaliams nustatytų dar kitokias, be konstitucijoje nurodytų, išimtis, nebūtų nekonstitucingas. Ir dar viena dėl šio lygybės principo pastaba: lygybė čia turima galvoje personalinė, bet ne daiktinė; tatai reiškia, kad įvairioms bylų kategorijoms nėra draudžiama nustatyti skirtinga jų teisminio likvidavimo tvarka, bet tatai draudžiama daryti dėl asmeninių bylininkų kategorijų.

93. Administracinis teismas 1922 m. konstitucijoje.

Mums lieka išžiūrėti mūsų anksčiau nurodyti šeši kazuistiniai nuostatai, kurie konstitucionalizuoja tam tikrus atskirus teismo funkcijos momentus. Jųjų pirmasis liečia tą funkcionalinę teismo kategoriją, kuri vadinama administraciniu teismu. Tai yra, kaip žinoma, teismas administracinių aktų teisėtumui tikrinti. Apie tai kalba konstitucijos 68 §-fas, kurio tekstas skamba šitaip:

„Teismas sprendžia administracijos įsakymų teisėtumą".

Šį nuostatą mes jau esame palietę kitoje vietoje, žiūrėdami t. vad. „piliečių teisių" skyrių. Pirmas klausimas, kuris čia kyla, yra šis: ar čia numatoma tiktai tai, ką aš vadinu atsitiktine teismo quasi-kontrolė, kuri reiškiasi tuo, kad šiaip bet kuris teismas, spręsdamas jam pavestas bet kurias bylas (baudžiamasias, civilines, kasacines...) ir užtikdamas savo darbe bet kurį administracinį aktą, kuriuo remiasi bylininkai, ir konstatavęs šio akto neteisėtumą (prieštaravimą įstatymui ar iš

viso veikiančios teisės normai), nedaro iš šio neteisėto administracinio akto jokių teisinių išvadų ir jį ignoruoja, kaip teisės srity nesamą, pažymėdamas tai sprendimo motyvuose, bet akto nenaikindamas; ar čia numatoma mano vadinamoji tiksli administracinių aktų teisminė kontrolė, administracinis teismas tikrąja prasme, kuris sudaro tam tikrą skirtingą teismo funkcijos kategoriją, kuri reiškiasi tuo, kad administraciniai aktai dėl jų neteisėtumo gali būti tam tikram teismo organui skundžiami ir kad teismas, konstatavęs apskųstojo akto neteisėtumą, savo teismo sprendimu jį naikina.

Mano supratimu, tai yra tiksliosios teisminės kontrolės, vadinasi, kaip tik administracinio teismo konstitucionalizavimas. Šį tvirtinimą aš remiu dviem motyvais:

a. Jei tai būtų tiktai atsitiktinė quasi-kontrolė, tai iš viso nebūtų prasmės konstitucijoje ji atskirame §-fe minėti, nes tatai savaime jau seka iš konstitucijos 64 §-fo. Jeigu būtent 64 §-fe sakoma, kad „t e i s m a s s p r e n d ž i a e i d a m a s į s t a t y m a i s", tai jau tuo pačiu savaime pasakyta, kad neteisėtas administracinis aktas būdamas priešingas įstatymui, negali teismo darbe nukonkuruoti įstatymą, kuriam iš esmės administraciniai aktai yra subordinuoti. Vadinasi, tam, kad teismas nepadarytų teisinės išvados iš neteisėto administracinio akto, užtenka 64 §-fas ir visiškai nereikalingas yra 68 §-fas; jeigu šis 68 §-fas visdėlto greta 64-jo yra, tai, matyti, jisai turi galvoje ką kitą.

b. 68 §-fe pasakyta aiškiai, kad teismas administracijos „įsakymų teisėtumą" „s p r e n d ž i a". Atsitiktinėje quasi-kontrolėje teismas administracinių aktų teisėtumo kaip tik nesprendžia, jisai neteisėtų administracinių aktų tiktai netaiko, iš jų jokių teisinių išvadų nedaro, bet jokio s p r e n d i m o dėl jų teisėtumo ar neteisėtumo nedaro ir daryti negali. Sprendžia apie tai kaip tik administracinis teismas, kuriam jie ir yra skundžiami ir kurio tatai funkciją sudaro. Vadinasi, jei konstitucija kalba apie teismą, s p r e n d ž i a n t į administracinių aktų teisėtumą, tai tatai reiškia, kad čia turima galvoje toks teismas, kuris priima skundus dėl šių aktų neteisėtumo ir šiuos skundus sprendžia. Tatai ir yra tiksli administracinių aktų teisėtumo teisminė kontrolė arba — administracinis teismas.

Antra pastaba dėl konstitucijos 68 §-fo jau tapo mūsų pareikšta skyriuje apie „piliečių teises": išsitarimas „administra-

cijos įsakymai“, kurį mes šiame §-fe randame, reikia suprasti. kaip generalinis, apimąs visus administracinius aktus — tiek reglamentinius, tiek individualinius.

Taip pat iš to, kad administracinio teismo funkcija yra paminėta skyriuje apie teismą, o ne „piliečių teisių“ skyriuje, matyti, kad konstitucijai šiuo atžvilgiu rūpėjo ne tiktai asmenų ir jų subjektyvinių teisių ar interesų apsauga, kuriai be abejo administracinis teismas labai rimtai patarnauja, bet ir, o gal ir ypač, viešasis šios funkcijos momentas, kaip priemonė administracijos darbų teisėtumui sutvarkyti ir pabrėžti bei organizuoti administracijos subordinaciją įstatymui. Tatai matyti ir iš šio §-fo teksto redakcijos, kuri pabrėžia ne piliečių teisminius skundus dėl administracinių aktų neteisėtumo, bet kaip tik patį šių aktų teisėtumo reikalą.

94. Administracinio teismo funkcijos likimas veikiant 1922 m. konstitucijai.

Pagaliau pažymėtina ir tatai, kad čia konstitucionalizuojama tiktai pati administracinio teismo f u n k c i j a, o ne administracinio teismo tam tikras organas. Konstitucija nustatė tiktai tą vieną funkcionalinę teismo kategoriją; kitų, kaip civilinis, baudžiamasis, kasacinis teismas, ji visiškai nenustatė, palikdama tatai paprastų įstatymų leidėjui; šios teismo funkcijos yra tiek nusistojusios, kad jų nebuvo reikalinga konstitucijoje ir minėti; jeigu baudžiamojo teismo funkciją konstitucija keliose vietose ir mini, tai ne tam, kad ji iš viso šią funkciją nustatytų, bet tiktai tam tikroms išimtims šios funkcijos vykdyme nustatyti (37, 38, 63 ir 69 §§-fai); pagaliau civilinis ir kasacinis (pastarasis — tiktai užuomazgoje) teismas 1922 m. konstitucijos išleidimo metu Lietuvoje veikė ir buvo veikiančių įstatymų tvarkomi, ir negalėjo kilti jokios abejonės dėl jų iš viso buvimo ir reikalingumo. Tuo tarpu administracinio ir konstitucinio teismo nebuvo nė funkcijos, nė organų (išskyrus kelius išimtinius administracinio teismo atsitikimus). Konstitucinis teismas yra iš viso tiek mažai žinomas ir retai, ypač unitarinėse valstybėse, praktikuojamas, kad Lietuvoje apie jį nebuvo ir galvojama; tačiau administracinio teismo funkcija, iki tol Lietuvoje neveikusi, rasta reikalinga nustatyti ir net kons-

titucionalizuoti, nes tai buvo principinė Lietuvoje teisinė naujiena.

Tačiau nustačiusi šią administracinio teismo funkciją — konstitucija šiai funkcijai organo pati nenustatė. Jos organo problema liko pačios konstitcijos neišspręsta, palikta išspręsti įstatymų leidėjui, einant konstitucijos 66 §-fu, bendrai liečiančiu visas teismo funkcijas, tiek jau veikiančias, tiek šią naujai konstitucionalizuotąją. Kai dėl jau veikiančių teismo funkcijų, jos jau turėjo sau organus ir faktiškai jų likimas nuo konstitucijos 66 §-fo neparėjo. Tačiau naujai nustatyta administracinio teismo funkcija, neturėjusi savo organo, atsidūrė tiesioginėje įstatymų leidėjo dispozicijoje ir nuožiūroje, į kurią ji pateko šiuo 66 §-fu: kad ir būdama konstitucionalizuota, ji tegalėjo veikti tiktai tiek, kiek įstatymų leidėjas ją būtų aprūpinęs tam tikru organu, kurio iki tol veikią įstatymai nebuvo numatę.

Įstatymų gi leidėjas, ar tos spragos nepastebėjęs ar tyčia vengdamas šią spragą užkimšti, nors tatai be abejo buvo jo konstitucinė pareiga, per visą 1922 m. konstitucijos veikimo laikotarpį, nebuvo įkūręs administracinio teismo organo nė kuriam nors esamų teismo organų šią pačios konstitucijos nustatytą teismo funkciją pavedęs. Tad spraga ir liko, ir 1922 m. konstitucijos 68 §-fo nuostatas liko neįgyvendintas: konstitucijos numatyto administracinio teismo Lietuva ir iki šiol nesulaukė, o dėliai to Lietuvoje įsivyravo t. vad. policinis valdymo metodas, nes administraciniai aktai, net ir būdami priešingi įstatymui, turėjo imperatyviškai veikti ir galėjo nukonkuruoti įstatymų imperatyvus, negalėdami būti jų teisėtumo atžvilgiu teismo tikrinami ir teismo sprendimu panaikinami; vienintelis galimas dėl jų neteisėtumo skundas buvo tarnybinis skundas aktą padariusio organo vyresnybei, vadinasi — politinės galios organams, kurių veikloje teisėtumo motyvai turėjo varžytis su tikslingumo motyvais. 1922 m. konstitucijos čia, žinoma, netenka kaltinti, nes ji administracinio teismo funkciją numatė: kaltas čia buvo konstitucinio įstatymų leidėjo apsileidimas.

Kai veikiant 1922 m. konstitucijai įvairiems teismo organams kartais buvo paduodami dėl administracinių aktų neteisėtumo skundai, pagrįsti konstitucijos 68 §-fu, teismo organai šiuos skundus turėjo pripažinti konstitucijos 66 §-fu nesvarsty-

tinais; šio nesvarstytinumo motyvai teisingai tapo Vyriausiojo Tribunolo šiaip suformuluoti: jeigu konstitucijos 66 §-fas sako, kad teismo kompetenciją nustato įstatymas, ir jeigu nėra įstatymo, kuris kuriam esamųjų teismo organų būtų pavedęs administracinio teismo funkcijos kompetenciją, tai joks veikiančiųjų teismo organų nėra ir negali būti kompetentingas šią funkciją vykdyti. Šiems motyvams nieko prikišti negalima, tačiau prikišti galima ir tenka įstatymų leidėjui: jisai 1922 m. konstitucijos 68 §-fą padarė neveikliu ir bergždžiu.

95. 1922 m. konstitucijos 72 §-fo 2 abzace nurodytos teisminės funkcijos pobūdis.

Artimą su administraciniu teismu ryšį turi ir konstitucijos 72 §-fo nuostatas. Šis 72 §-fas įeina į konstitucijos skyrių (VI skyrius) apie vietos savivaldybę, bet paliečia ir teismo funkciją. Mes jį tiksliau išžiūrėsime, analizuodami konstitucinę vietos savivaldybės organizaciją; čia gi paliesime tiktai šio §-fo 2 abzacą, kuris skamba šiaip:

„Vietos savivaldybės organų ginčo bylas su Vyriausybės organais galutinai sprendžia teismas".

Pirmuoju žvilgsniu, perskaičius šį tekstą skyrium, būtų galima manyti, kad čia kalbama apie civilinio teismo funkciją, nes dažnai „ginčo bylomis" vadinama kaip tik civiliniai ginčai dėl subjektyvinių teisių. Tačiau iš to, kad šis nuostatas yra įrašytas 2-ju abzacu 72 §-fo, kurio 1 abzacas kalba apie vyriausybės vykdymą vietos savivaldybių veikimo priežiūrą, o taip pat iš to, kad šie ginčai yra vadinami ginčais tarp „savivaldybės organų" ir „vyriausybės organų", tenka konstatuoti, kad čia turima administracinės teisės ginčai dėl kompetencijos, dėl savivaldybės aktų ir centro valdžios aktų teisėtumo, dėl viešosios teisės konfliktų... Šitaip teisingai šį nuostatą suprato ir konstitucinis įstatymų leidėjas, nuolat įvairiose vietos savivaldybės konstrukcijose išlaikydamas teisminį arbitražą šiame viešosios teisės santyky. Jei tatai būtų civilinės teisės ginčai, tai jiems būtų vieta ne 72 §-fe, bet skyrium, ir tatai liestų savivaldybės ginčus ne su „vyriausybės organais", bet su fisku, kaip su civilinės turto teisės asmenimi bei iš viso

su bet kuriais šiaip fiziniais ir teisiniais (juridiniais) asmenimis. Tačiau apie civilinio teismo funkciją, kaip iš viso konstitucijoje, taip ir čia vietos savivaldybių atžvilgiu nieko neminima ir ypatingo reikalo minėti nebuvo, nes ir be minėjimo jokios šiuo klausimu abejonės būti negalėjo.

96. Aukščiausiojo teismo problema.

Trečias šešių kad ir principiškai svarbių, bet kazuistinių konstitucionalizuotų teismo organizacijos nuostatų liečia Aukščiausiąjį Teismą. Tai yra konstitucijos 67 §-fas, kurio tekstas skamba šiaip:

„Aukščiausiasis Teismas visai Respublikos teritorijai tėra vienas".

Čia yra svarbus ir principinis teismo organizacijos nuostatas. Tatai nereiškia, kaip kad kartais kai kurių buvo manoma, jog esą čia turėta galvoje tam tikras šio pavadinimo teismo organas, kuris turėsiąs būti įsteigtas, ir kad tai būtent esąs tasai ypatingas „Aukščiausiasis Lietuvos Teismas", kuriam konstitucijos 63 §-fas paveda spręsti baudžiamasis bylas, iškeltas Respublikos Prezidentui ar ministeriui dėl tarnybinių nusikaltimų arba dėl valstybės išdavimo. Šitaip šį nuostatą mėgino interpretuoti net pati vyriausybė bei Seimo dauguma, sąryšy su garsiąja buv. ministerio Purickio baudžiamąja byla 1924—1925 m.; ši byla buvo iškelta Vyriausiajame Tribunole; šios interpretacijos šalininkai tvirtino, jog Vyriausiasis Tribunolas nesąs tasai „Aukščiausiasis Teismas", kurį numato konstitucijos 63 ir 67 §§-fai, ne tiktai todėl, kad jis nėra įsteigtas šių straipsnių nuostatams įvykdyti, bet ir todėl, kad būdamas tiktai iš dalies kasacinis, o iš dalies paprastas apeliacinis civilinis ir baudžiamasis teismas, jisai neatitinkąs teismo organizacijos viršūnės sąvoką, o todėl jis nesąs Aukščiausiuoju Teismu: girdi — jei būtų įsteigta kasacinis teismas paties Vyriausiojo Tribunolo apeliaciniams sprendimams, tai tokiam teismui turėtų būti sudarytas atskiras organas, nes negalėtų gi pats Tribunolas savo sprendimų teisėtumą tikrinti ir juos kasuoti, ir tasai organas būtų aukštesnis, negu Vyriausiasis Tribunolas; esą — kad ir nėra tokio aukštesnio teismo organo, tai visdėlto nesą galima laikyti Tribunolas tuo Aukščiausiuoju Res-

publikos Teismu, kuri turėjo galvoje nurodytieji konstitucijos §§-fai. Tačiau tiek prokuratūra, perdavusi buv. ministerio Purickio bylą Vyriausiajam Tribunolui, tiek patsai Vyriausiasis Tribunolas pripažino kaip tik Tribunolą kompetentingą šiai bylai spręsti ir 1925 m. bylą išsprendė, tuo pačiu nustatęs tikslią ir tvirtą konstitucijos 63 ir 67 §§-fų interpretaciją. Ši interpretacija be abejo yra kaip tik teisinga.

Šiam klausimui išspręsti, reikia pirma nustatyti, kuris šių dviejų konstitucijos §§-fų, 63 ar 67, yra pamatinis. Jei pamatinis būtų 63 §-fas, tai 67-sis turėtų tiktai tos prasmės, kad valstybėje negali būti dviejų ar kelių vadinamų „Aukščiausiųjų Teismų" valdančiųjų baudžiamosioms byloms spręsti. Tačiau toks rezervas būtų visiškai nereikalingas, nes ir be to būtų buvę aišku, kad kalbant apie Aukščiausiąjį teismą tam tikrai funkcijai turima galvoje vienas organas; dviejų „aukščiausiųjų", rodos, iš viso negali būti; bet jei vis dėlto būtų norima toks rezervas, kad ir bergždžias, pareikšti, tai jam tada būtų buvę vieta ne teismo organizacijos skyriuje, bet tame pačiame skyriuje, kuriame yra 63 §-fas, tuoj betarpiškai po jo, kaip tam tikras kaip tik rezervas. Be abejo pamatinis yra kaip tik 67 §-fas, sudarąs tam tikrą teismo organizacijos principą, pareiškiamą tinkamoje vietoje ir kurio šviesoje aiškėja ir incidentinis 63 §-fo nuostatas. Kokia gi yra „Aukščiausiojo teismo" sąvoka ir ką tatai reiškia, kad jis turi būti visai valstybinei teritorijai vienas? Teismas, kaip daug sykių buvome aiškinę, yra funkcionališkai dvilypis: iš vienos pusės, bylų sprendimo atžvilgiu, jis tepareina nuo įstatymo ir kiekvienas tesmo organas šiuo atžvilgiu yra pagrindinis, nepareinąs nuo politinės galios organų ir neturįs jokios vyresnybės; šiuo atžvilgiu atskiri teismo organai, būdami visi pagrindiniai ir paritetiniai, yra suskirstyti tiktai teritorinėmis bei daiktinėmis kompetencijomis ir t. vad. instancijomis, bet jų vieni kitiems nieko įsakyti negali; tačiau iš antrosios pusės, visame kitame savo darbe, išskyrus patį bylų sprendimą, teismas yra įterptas į valstybės administraciją, kaip atskira josios funkcionalinė šaka; ir šiuo atžvilgiu teismo organai yra Teisingumo Ministerijos priklausomais organais, turį savo tarnybinę viršūnę vyriausybėje. ir yra hierarchizuoti; pirmosios instancijos teismo organai šiuo atžvilgiu yra antrosios instancijos organų tarnybinėje žinioje ir priežiūroje, o kasacinio teismo organas, kuris

yra teismo sprendimų teisėtumo teismas, yra šiuo administraciniu atžvilgiu visų civilinių bei baudžiamųjų teismo organų vyresnybės organas. Bet ir bylų sprendimo atžvilgiu kasacinis teismas, kad ir nesudarydamas tarnybinės kitų teismo organų vyresnybės, vis dėlto, kadangi jam yra skundžiami kitų teismų sprendimai dėl jų neteisėtumo ir kadangi jisai turi galios apskųstuosius neteisėtus teismo sprendimus naikinti, faktiškai pakyla aukščiau kitų teismo organų. Jisai ir bus aukščiausiasis teismas, o jeigu kasacinio teismo iš viso nėra, tai aukščiausiaisiais bus apeliaciniai teismai, kiekvienas bent savo atitinkamiems pirmosios instancijos teismams.

Vadinasi, aukščiausias teismas bus būtinai toks, kurio sprendimas nebegali būti apskųstas nė apeliacijos nė kasacijos tvarka ir kuris drauge teismo administracijos atžvilgiu sudaro kitų teismo organų tarnybinę vyresnybę. Jei konstitucija sako, kad aukščiausiasis teismas bus visai valstybinei teritorijai vienas, tai tatai reiškia, kad jokio kito jam paritetinio tiek teismo administracijoje tiek tiksliojoje teismo sprendimu teisėtumo kontrolėje, valstybėje nėra ir negali būti; jame turi koncentruotis abi vyriausios funkcijos — tiek sprendžiamoji arba tikslios teisėtumo kontrolės, tiek administracinė, reiškianti paskutinį vieno ar kito darbo žodį teismo organų tarpe. Ir tas paskutinis galutinis žodis šiaip ir taip turi tilpti viename „aukščiausiame" organe, negalėdamas būti suskirstytas tarp dviejų: vadinasi, negali būti tokios tvarkos, kurioje viena grupė teismo organų turėtų vieną „savo" aukščiausiąjį teismą, o kita grupė — kitokį „savo" aukščiausiąjį.

Be to tatai reiškia, kad jeigu valstybėje bus nustatyta dar kuri tokio teismo funkcijos kategorija, kuri neturi jokio nė instancijos, nė tikslios teisminės kontrolės ryšio su esamu teismo organu, sudarančiu nurodyta prasme aukščiausiąjį organą kitoms teismo kategorijoms, tai šios teismo kategorijos organas negalės būti įsteigtas skyrium, kaip paralelus ir paritetinis anam aukščiausiajam, bet turės kaip tik anajame sau vietą rasti. Kaip tik toks dažniausiai yra administracinis teismas, iš esmės tolygus ir funkcionališkai nesubordinuotas nė civiliniam, nė baudžiamajam, ne kasaciniam ir su jais instancijomis nesurištas; o kaip tik 1922 m. konstitucija administracinį teismą nustatė. Vadinasi, einant šios konstitucijos 67 §-fu, administracinis teismas taip pat turės būti tame pačiame „aukščiau-

siajame" įsteigtas, nes šis aukščiausiasis turi būti vienas ir monopolinis, neturįs konkurento ir sau lygaus organo. Jisai gali būti kelių funkcijų organas, bet vienintelis ir visiems „aukščiausias".

Šia prasme turi būti interpretuojamas ir 63 §-fo nuostatas: baudžiamoms Respublikos Prezidento ir ministerių byloms konstitucijos yra skiriamas ne tam tikras „aukščiausiuoju" pavadintas teismo organas, bet tasai, kuris 67 §-fu yra iš viso šiaip aukščiausias ir visai valstybei vienas, vistiek kaip jisai būtų pavadintas ir vistiek, ar jisai būtų grynai kasacinis, ar tiktai apeliacinis, jei kasacijos nėra, ar iš dalies kasacinis, o iš dalies apeliacinis (apeliacinis toms byloms, kurioms kasacija nenustatyta, kaip kad iki 1933 m. buvo Vyriausiasis Tribunolas).

Aukščiau nurodyto 67 §-fo interpretacija buvo Lietuvoje visą laiką tvirtai išlaikyta: faktiškai, kada Lietuvoje, būtent iki 1921 m., dar nebuvo ne tiktai administracinio, bet ir kasacinio teismo, aukščiausiuoju teismu buvo Vyriausis Tribunolas, kuris buvo apeliacinė instancija toms civilinėms ir baudžiamosioms byloms, kurioms pirmąją instanciją sudarė apygardos teismai; kada 1921 m. tapo įkurtas kasacinis teismas tiems civiliniams ir baudžiamiems sprendimams, kuriuos apeliacine tvarka darė apygardos teismai, ši kasacinio teismo funkcija tapo pavesta tam pačiam Vyriausiajam Tribunolui; jam taip pat tapo pavesta kasacinė funkcija kariuomenės teismo sprendimams ir apeliacinė funkcija toms kariuomenės teismo byloms, kuriose sprendimai kasacijos tvarka nebuvo skundžiami; jame taip pat buvo koncentruojamos atskiros administracinio teismo funkcijos, kiek jos buvo atskirais atsitikimais organizuojamos (bendrosios administracinio teismo funkcijos, kaip esame sakę, iš viso iki šiol neorganizuota). 1933 m. teismo reforma Vyriausiąjį Tribunolą padarė kasaciniu teismu, paliuosavusi jį nuo apeliacinių civilinių ir baudžiamųjų funkcijų. Pagaliau 1935 m. Vyriausiajame Tribunole tapo įkurtas ir t. vad. Statutinis teismas, sudaręs tikslią tiek valstybės centro valdžios, tiek autonominės Klaipėdos valdžios aktų statutingumo (statutinio teisėtumo Klaipėdos autonomijos statuto atžvilgiu) teisinę kontrolę (konstitucinio teismo funkcijos sui generis rūšis). Žodžiu, viskas, kas teismo funkcijoje reiškia vyriausiąją šios funkcijos galią, buvo koncentruojama viename organe,

kuris tuo pačiu ir tapo, kaip kad reikalauja 1922 m. konstitucijos 67 §-fas, monopoliniu visoje valstybėje aukščiausiuoju teismu.

Vienu atžvilgiu šis 1922 m. konstitucijos 67 §-fo principas labai žymiai patarnavo Lietuvos valstybingumui. Tai buvo tada, 1924 m., kada į Lietuvos valstybę buvo įjungiamas Klaipėdos kraštas, kuriam buvo suteikiama autonomija. Su kai kuriomis kitomis funkcijomis Klaipėdos krašte buvo autonomizuojama ir teismo funkcija bei teismo organizacija. Tačiau, einant šiuo Lietuvos konstitucijos reikalavimu, kad aukščiausiasis teismas „visai Respublikos teritorijai" (vadinasi — ir Klaipėdos kraštui, kaip įeinančiam į valstybinę teritoriją) būtų vienas, į autonomijos Statutą buvo įneštas rezervas, jog Vyriausiojo Tribunolo, kaip aukščiausiojo Respublikos teismo, jurisdikcija paima ir autonominį Klaipėdos krašto teismą. Šiuo per teismo instancijas ir per kasacinę funkciją, taip pat per teisėjų drausmės atsakingumą ir per teismo administracijos priežiūrą autonomizuotas Klaipėdos teismas tapo įjungtas į bendrąjį valstybinį teismą; tiesa, šis įjungimas padarytas su tam tikru rezervu dėl ypatingo Vyriausiajame Tribunole sąstato Klaipėdos byloms (tam tikrasis Klaipėdos skyrius), be to liko spraga kompetencijos konfliktų klausimu, darant šį Klaipėdos skyrių lyg atskiru teismo organu greta Tribunolo, o ne pačiame Tribunole; tačiau ši atsitiktinė spraga, priešinga pačiam konstituciniam principui, kuris tapo Statuto sankcionuotas, negalėjo būti laikoma statutinga ir todėl visiškai teisėtai tapo valstybiniu teismo reformos aktu (1933 m. įstatymas) užpildyta. 1922 m. konstitucijos 67 §-fas čia labai gražiai patarnavo Lietuvai.

97. Baudžiamasis teismas kariams ir ypatingieji teismai.

Apie ketvirtąjį kazuistinį konstitucionalizuotų teismo organizacijos nuostatų, apie baudžiamąjį teismą Respublikos Prezidentui ir ministeriams (1922 m. konstitucijos 63 §-fas) — mes jau aukščiau buvome pasisakę, tad šio klausimo mes čia nebežiūrėsime.

Du paskutiniai šios rūšies nuostatai, liečią baudžiamąjį teismą kariams ir ypatingus teismus, yra numatyti 1922 m.

konstitucijos 69 §-fo 2 ir 3 abzacų. Ištisas 69 §-fo tekstas skamba šiaip:

„Teismas visiems piliečiams yra lygus. Karius dėl tarnybos nusikaltimų teisia tam tikri teismai.

Ypatingieji teismai gali būti steigiami tik karo metu arba karo padėčiai esant."

2 ir 3 šio §-fo abzacai sudaro dvi išimtis iš bendrojo principo, nustatyto 1 abzace. Šios dvi išimtys yra skirtingo pobūdžio. Pirmoji išimtis, kariams dėl jų tarnybos nusikaltimų, yra nuolatinė, pastovi; ši baudžiamojo teismo funkcijos kategorija išskiriama iš bendrosios baudžiamosios ir šis jos išskyrimas konstitucionalizuojamas, tuo pačiu paverčiamas normaliniu konstituciniu valstybinėje teismo organizacijoje; šios išskirtos baudžiamojo teismo funkcijos kategorijos organai nėra ypatingi, jie tampa konstituciniais „tam tikrais" teismo organais.

Antroji išimtis, nustatanti konstitucinį galimumą steigti ypatingus teismus, sudaro sui generis priedą prie mūsų jau išžiūrėto šios konstitucijos 32 §-fo, kuris numato „kilus karui, ginkluotam sukilimui ar kitokiems pavojingiems neramumams Valstybėje", „karo arba kitos kurios nepaprastos padėties" tam tikru aktu įvedimą. 32 §-fas su šitokios padėties įvedimu jungia „konstitucinių piliečių teisių garantijų" „laikinąjį sustabdymą" ir nurodo, kurią būtent „konstitucinių piliečių teisių garantijos" galima sustabdyti, skliaustuose nurodydamas konstitucijos 11, 12, 14, 15, 16 ir 17 §§-fus; konstitucijos 69 §-fo 1 abzacas, nustatęs piliečių „status egalitatis" teismo srity, ten 32 §-fe nėra nurodytas: tatai kaip tik papildo 69 §-fo 3 abzacas, kuris tada leidžia laikinai sustabdyti ir šią konstitucinę teisminės piliečių lygybės ir bendrosios normalios teisminės represijos garantiją. Tačiau šis konstitucinės garantijos sustabdymas yra kiek siauriau konstruuojamas, negu 32 §-fe numatytas kitų garantijų sustabdymo galimumas. Ten tatai galima padaryti karo padėtį arba kurią kitą nepaprastą padėtį įvedus, čia gi, einant 69 §-fo 3 abzacu, tiktai arba karo metu arba karo padėtį, bet ne kitokią nepaprastą padėtį, įvedus.

Tenka pastebėti, kad ir tie tam tikri teismai, kuriuos, kaip nuolatiniu konstitucija 69 §-fo 2 abzace numato kariams dėl jų tarnybinių nusikaltimų, jeigu jie būtų sunaudoti ne kariams ir ne jų tarnybiniams nusikaltimams, taptų šiuo atžvilgiu ypatingaisiais, tvarkomais 69 §-fo 3 abzaco; vadinasi, ir jie (pav. kariuomenės teismas) tegali būti šiam reikalui sunaudoti tiktai karo metu ar karo padėčiai esant.

98. Konstitucinės ypatingų teismų sąvokos ryšis su baudžiamąja teismo sritimi.

Dėl šios 69 §-fo 3 abzaco išimties reikia dar viena pastaba pareikšti. Atrodo, kad konstitucija, nustatydama aprėžimą dėl ypatingų teismų steigimo, pirmoje eilėje turėjo galvoje ypatingus teismus atskiroms asmenų (piliečių) kategorijoms, nes kaip tik tokių personališkai ypatingų teismų steigimas įžeistų piliečių teisminį status egalitatis, garantuojamąjį to paties §-fo 1 abzace; tatai yra neabejotina.

Tačiau ypatingų teismų sąvoka yra platesnė: ypatingais bus ir teismai, steigiami ir tam tikroms bylų kategorijoms, išskiriamoms iš bendrųjų teismo organų kompetencijos ir pavedamoms nepaprastiems teismo organams. Ar ir šia prasme 69 §-fo 3 abzacas suvaržo tam tikrų nepaprastų teismo organų steigimą už bendrosios eilinės teismo organizacijos ribų? Konstitucijos tekstas šiuo atžvilgiu nėra užtenkamai aiškus, o perdaug kategoringas jo interpretavimas žymiai apsunkintų teisminę valstybės funkciją ir pakenktų jos lankstumui. Ypatingai tatai būtų nepatogu civilinio ir administracinio teismo funkcijoje, kuriose dažnai yra naudinga ir reikalinga atskiroms bylų ir teisinių santykių rūšims sudaryti skirtingos teismo formos, pasinaudoti tam tikromis specialybėmis ir pan.; tada tokie teisminio arba pusiau teisminio pobūdžio organai tam tikriems teisiniams santykiams ir ginčams tvarkyti, kaip pav. „butų skyriai", „žemės tvarkomosios komisijos" ir kitos, tektų laikyti nekonstitucingais, jeigu jie būtų steigiami ne karo metu ir nesant karo padėčiai. Tačiau šitokių teisminių ar pusiau teisminių civilinio ar administracinio teismo pobūdžio įstaigų bei organų steigimo jungimas su karo metu ar karo padėtimi būtų nelogingas ir nesuprantamas; tatai be abejo prasilenktų su

konstitucijos leidėjo intencija, o pagaliau šitokių organų steigimas ir jųjų funkcionavimas piliečių status egalitatis neužgauna. Užtai baudžiamojo teismo funkcijoje ypatingų teismų steigimas ir tam tikrų bylų išskyrimas iš bendrųjų teismų jurisdikcijos, ypač jei tas yra surišta su represijų sustiprinimu, skaudžiai užgauna asmenis kaip tik jautriausioje asmenybės srity. Tenka manyti, kad 69 §-fo 3 abzace konstitucija ir turėjo galvoje kaip tik ypatingus b a u d ž i a m u s teismus su ypatingu baudžiamos represijos sustiprinimu; šitaip šį nuostatą suprato ir valstybės konstitucinė praktika; šitaip jį interpretuoti verčia ir toji aplinkybė, kad šių ypatingų teismų steigimą konstitucija jungia su karo metu ar karo padėtimi, o tatai savaime numato kaip tik represijų stiprinimą, tad ypatingai liečia teisminę baudžiamąją sritį.

Vadinasi, reziumuojant, kas aukščiau pasakyta, konstatuojame, kad konstitucijos 69 §-fas nustato teisminio piliečių „status egalitatis" principą su keturiomis pačios konstitucijos numatytomis išimtimis, kariams dėl jų tarnybinių nusikaltimų (69 §-fo 2 abzacas), Respublikos Prezidentui ir ministeriams dėl jų tarnybos nusikaltimų ir Valstybės išdavimo (63 §-fas), Seimo nariams dėl jų kalbų, pasakytų pareigas einant (37 §-fas), ir šiaip visiems dėl visokių nusikalstamųjų darbų karo metu ar karo padėčiai esant (69 §-fo 3 abzacas), ir be to nustato baudžiamosios represijos bendros tvarkos principą su išimtimi karo metu ir karo padėčiai esant (69 §-fo 3 abzacas); visos nurodytos iš bendrojo teisminio status egalitatis principo išimtys liečia tiktai baudžiamojo teismo sritį.

99. Tikslios teisminės sankcijos įstatymų konstitucingumui apsaugoti 1922 m. konstitucija nežino.

Vienas mūsų žiūrimojo 1922 m. konstitucijos skyriaus apie Teismą (V skyriaus) §-fas, būtent 64-fas gal gali būti laikomas susijusiu su sunkia ir tiek teorijoje, tiek praktikoje labai ginčytina įstatymų konstitucingumo problema.

Kad Lietuvoje 1922 m. konstitucijos rėžime įstatymų konstitucingumo klausimas kyla, ir kad principiškai įstatymai prieštarauti konstitucijai negali, tai mes jau esame konstatavę tiek iš šios konstitucijos 3 §-fo, kuris tiesiog sako, kad joks konstitucijai priešingas įstatymas n e t u r i v a l s t y b ė j e

galios, tiek iš viso konstitucijos skyriaus apie konstitucijos keitimą ir papildymą (XIV skyrius, 102 ir 103 §§-fai): nes jeigu konstitucija nėra visiškai lanksti, jeigu jai pakeisti yra nustatyta ypatinga tvarka, skirtinga nuo bendrosios paprastiesiems įstatymams leisti tvarkos, tai joks įstatymas, išleistas paprasta tvarka, negalėdamas konstitucijos pakeisti, negali jai ir prieštarauti, o jeigu prieštarautų, tai pats savo nekonstitucingumo ribose būtų neteisėtas, nusižengiąs valstybės valdžios nustatytajai teisei; tad jei ir nebūtų 3 §-fo nuostato, tai vistiek pati konstitucijos nelankstumo logika, kelianti konstitucijos normas į aukštesnę vyresniosios ir valdančiosios teisės rūšį, teisiškai griautų nekonstitucingus įstatymus, kaip neteisėtus, normatyvinės galios neturinčius: dvi priešingos teisės normos vienoje veikiančioje teisės sistemoje, kuri iš esmės turi būti ir yra vieninga, būti negali, viena kitą griauna, viena turi nugalėti antrą — kitaip būtų tiesiog neįmanoma, abi ir teoriškai ir faktiškai veikti negali; o jeigu jau viena turi nugalėti antrą, tai aišku, kad nugalėti turi ta, kuri hierarchiškai yra vyresnioji, o ne atvirkščiai.

Tačiau svarbi yra ne tiktai teorinė konstrukcija, bet ir jos įgyvendinimo priemonės, įstatymų konstitucingumo kontrolė bei nekonstitucingumo sankcijos; nuo to pareina konstrukcijos funkcionalinė tikrenybė. Kad 1922 m. konstitucija nenumato konstitucinio teismo, kurio ir vėliau joks įstatymas Lietuvoje neįkūrė (tam tikras, bet tiktai vienoje siauroje srity, šios rūšies pirmas mėginimas tapo padarytas tiktai 1935 m., įsteigiant Statutinį Teismą), tai mes jau buvome sakę. Vadinasi, tikros teisminės įstatymų konstitucingumo kontrolės, galinčios teismo sprendimu nekonstitucingą įstatymą ir panaikinti arba padaryti neveikliu, nėra. Vadinasi, apie tai, ar įstatymas yra kostitucingas ar ne, sprendžia tiktai pats įstatymų leidėjas jį leisdamas.

100. Atsitiktinės teisminės įstatymų konstitucingumo quasi-kontrolės problema 1922 m. konstitucijos režime.

Tačiau ar jau išleistas įstatymas turi būti esant reikalui taikomas, kai teismas jį apsvarstęs konstatuoja jo nekonstitucingumą, ar teismas tada, kad ir negalėdamas jo panaikinti, gali jo netaikinti, o gal jisai iš viso net ir svarstyti jo konstitu-

cingumo ar nekonstitucingumo negali? kitaip sakant — ar 1922 m. konstitucijos rėžime leistina yra mano vadinamoji atsitiktinė teisminė įstatymų konstitucingumo quasi-kontrolė, ar ne? Kaip žinoma, iš viso šiuo klausimu yra dvi sistemos: a. Amerikos sistema, kuri šią quasi-kontrolę leidžia ir net laiko privaloma, ir b. Prancūzų sistema, kuri ją griežtai draudžia.

Kurios sistemos laikosi 1922 m. konstitucijos rėžimas — konstitucijos tekstas mums į tai tiesiog neatsako. Prancūziškas parlamentarizmas, kurį ši konstitucija nustato ir racionalizuoja, iš viso yra šiai teisminei quasi-kontrolei nepalankus, nes keldamas parlamento galią, jisai negali pritarti parlamento aktų, jo leidžiamų įstatymų, kritikai ir jų netaikymui dėl jų ydų. Prancūziškame parlamentarizme kaip tik ir gimė ši mūsų nurodyta šiuo reikalu „Prancūzų sistema". Vis dėlto šiaip, konstitucijai šį klausimą apeinant tylėjimu, būtų galima iš konstitucijos 3 §-fo padaryti išvada, kad jei Lietuvos teismai imtų netaikyti įstatymų, kurių nekonstitucingumą jie būtų konstatavę, jie šiuo nebūtų konstitucijai nusižengę.

Tačiau šią išvadą kiek susilpnina kaip tik 64 §-fas. Būtent, šiame §-fe aiškiai ir kategoringai sakoma, kad „teismas sprendžia eidamas įstatymais"; konstitucija čia nepaminėta. „Amerikos sistema", kuri leidžia ir net įpareigoja teismą netaikyti nekonstitucingus įstatymus, tarp kito ko yra remiama tuo motyvu, kad pati USA konstitucija jungia su teismo funkcija ne tiktai įstatymų, bet ir konstitucijos veikimą (žiūrėk USA konstitucijos III straipsnio 2 skyriaus 1 punkto tekstą, kuris pradedamas žodžiais: „Teismo valdžia paima visas sprendžiamas teises ir teisingumo bylas, kurios kilo veikiant šiai konstitucijai, Jungtinių Valstybių įstatymams ir sutartims, kurios yra arba bus Jungtinių Valstybių sudarytos..."). Iš šio ir daroma išvada, kad Jungtinėse Amerikos Valstybėse konstitucija imperatyviškai veikia ir teismo veiklą, nes tatai ji pati aiškiai nustato. Jei tačiau kitur teismui pavedama vadovautis tiktai „įstatymu", tai esą tatai reiškią, kad kiekvienas konstitucinio įstatymų leidėjo išleistas įstatymas savaime, einant konstitucija, esąs teismui be jokių rezervų imperatyvinis, kurio jisai, teismas, ignoruoti ar netaikyti negali; jisai tada iš viso negalįs svarstyti, ar įstatymas, kuriuo jam pavesta vadovautis, yra geras ar blogas, ar jisai turi kurių teisinių savo esmės trukumų (išskyrus, žinoma, formų trukumus, jei pavyz-

džiui jisai būtų ne įstatymų leidėjo išleistas ar nepaskelbtas arba paskelbtas ne konstitucijoje nurodyta tvarka).

Šios interpretacijos šalininkai remiasi tuo, kad einant konstitucijos terminologija, terminas „įstatymas" apima tiktai paprastus įstatymus ir juos visus, tad tiktai jais ir jais visais teismas turįs spręsti bylą. Šį argumentą, pagrįstą 1922 m. konstitucijos 64 §-fu, aš tiktai nurodau, pats jam nepritardamas, nes mano supratimu „įstatymo" sąvoka apima ir konstitucijos normas, o jeigu mes priimtume tezę, jog teismui konstitucijos normos nesančios privalomos jo sprendžiamajai veiklai, tai kažin, ar jam tada būtų privalomas ir pats konstitucijos 64 §-fas; antrą gi vertus, teismas turi vadovautis tiktai veikiančiais, vadinasi, turinčiais galios, įstatymais; ir lygiai taip pat, kaip užtikęs įstatymą, kurio imperatyvai yra kito, vėliau išleisto, įstatymo imperatyvais naikinami, teismas tatai konstatuoti turi ir radęs, jog šis panaikintas įstatymas nebeturi galios, jo taikyti negali, — lygiai taip pat jisai neturėtų vadovautis ir taikyti ir tokių įstatymų, kurie dėl bet kurių kitų priežasčių galios neturi, o todėl neįeina į sąvoką „veikiančiųjų įstatymų"; tad jisai neturėtų taikyti ir tų įstatymų, kurie galios neturi ir konstitucijos 3 §-fu. Jei mes priimtume tezę, kad konstitucijos 64 §-fu teismas turi vadovautis visais, kad ir neturinčiais galios ar jos netekusiais įstatymais, tai jisai turėtų taikyti ir senus, naujais panaikintus, bet, žinoma, drauge turėtų taikyti ir juos panaikinusius naujus; bet tatai būtų nesąmonė ir neįmanoma. Žodžiu, argumentas iš 1922 m. konstitucijos 64 §-fo prieš nekonstitucingų įstatymų netaikymą veda į chaosą ir absurdą.

Jei 1922 m. konstitucijos rėžime iš tikrųjų tenka abejoti dėl atsitiktinės teisminės įstatymų konstitucingumo quasikontrolės leistinumo, dėliai to, ar šiame rėžime teismas gali netaikyti nekonstitucingo įstatymo, išleisto šiai konstitucijai veikiant (o ne jos užtikto), tai mano supratimu ši abejonė gali būti pagrįsta tiktai bendru šios konstitucijos aiškiai steigiamu paprastųjų įstatymų leidėjo, Seimo politinės hegemonijos principu, bet ne 1922 m. konstitucijos 64 §-fo tekstu.

Tačiau 64 §-fo tekstas turi kitos svarbios principinės reikšmės: jisai steigia rašytojo įstatymo, t. vad. statutinės teisės, viešpatavimo principą; jisai jei ne visiškai nuslopina ir iš teisminės apyvartos išmeta įpročių teisę ir precedentinę teisę,

tai bent ją pažemina, degraduoja ir subordinuoja statutinei, rašytajai, teisei (įstatymui), bent tiek, kiek teisės reiškimasis ir vekimas valstybėje yra organizuojamas teismo funkcijos metodu.

101. Savivaldybinė decentralizacija ir jos kategorijos 1922 m. konstitucijoje.

Greta valstybės centro valdžios organizacijos 1922 m. konstitucijoje plati vieta pavedama visuomeninei viešosios teisės savivaldybei, decentralizuojančiai valstybinę santvarką ir jos funkcijas visuomeninės iniciatyvos principu.

Konstitucija numato ir steigia abi pamatines savivaldybės rūšis: **a.** vietos arba komunalinę (bendruomeninę) savivaldybę ir **b.** korporacinę (kartais „personaline" vadinamą) savivaldybę. Pirmajai, vietos savivaldybei, konstitucija paveda VI skyrių („V i e t o s s a v i v a l d y b ė s", 70—72 §§-fai). Antrosios, korporacinės, savivaldybės konstitucijoje randame tris kategorijas: **a.** nacionalinę tautinių mažumų korporacinę savivaldybę, kuriai pavedama konstitucijos VII skyrius („T a u t i n i ų m a ž u m ų t e i s ė s", 73 ir 74 §§-fai); **b.** tikybinę bažnyčių ar tam tikrų tikybinių organizacijų korporacinę savivaldybę, kuriai skiriama konstitucijos X skyriaus („T i k y b o s i r k u l t o d a l y k a i") du §§-fai (83 ir 85 §§-fai) ir gal iš dalies trečias §-fas (84 §-fas); **c.** ūkiškai-profesinę korporacinę savivaldybę (Ūkio rūmus), kuriai pavedama konstitucijos XI skyriaus („V a l s t y b ė s e k o n o m i n ė s p o l i t i k o s p a g r i n d a i") vienas §-fas (80 §-fas). Kitokios korporacinės savivaldybės formos, veikiančios Lietuvoje ir tvarkomos paprastaisiais įstatymais, kaip antai profesinė advokatūros savivaldybė arba savivaldybės pagrindais organizuota aukštojo mokslo tarnyba, būtent, Universiteto savivaldybė, liko nekonstitucionalizuotos, vadinasi, jos konstitucinių garantijų nėra gavusios ir jų likimas pareina išimtinai nuo paprastojo įstatymo.

102. 1922 m. konstitucijos tekstai, liečią vietos savivaldybę.

Konstitucionalizuotos savivaldybės analizą pradėsime nuo vietos savivaldybės (1922 m. konstitucijos VI skyrius, 70—72 §§-fai). Štai šių konstitucijos §§-fų tekstai:

70 §-fas:

„Valsčiams ir miestams laiduojama savivaldybės teisė įstatymų ribose.
Vietos savivaldybės organų rinkimų pagrindan dedama visuotinis, lygus, tiesus ir slaptas balsavimas“.

71 §-fas:

„Savivaldybės organai rūpina Valstybės vietos valdymo reikalus įstatymuose nurodyta tvarka.
Jie turi teisės uždėti mokesnių vietos savivaldybės reikalams, eidami tam tikrais mokesnių įstatymais“.

72 §-fas:

„Vyriausybė prižiūri, kad vietos savivaldybės organai eitų savo pareigas, ir kad jų darbas nebūtų priešingas Valstybės įstatymams.
Vietos savivaldybės organų ginčo bylas su Vyriausybės organais galutinai sprendžia teismas“.

Kaip matyti iš 70 §-fo 1 abzaco savivaldybė yra konstitucijos laiduojama tiktai dviejų rūšių vietos vienetams, valsčiams ir miestams. Veikiančių Lietuvoje įstatymų numatomoji ir organizuojamoji trečioji vietos savivaldybės kategorija, apskrities savivaldybė, sudaranti sui generis antrojo laipsnio savivaldybę, liko nekonstitucionalizuota, vadinasi, pareinanti tiktai nuo paprastojo įstatymo.

103. Valsčiaus savivaldybės pobūdis ir jos kilmė; demokratinė bendruomeninės vietos savivaldybės esmė.

Tačiau ši pirmojo laipsnio vietos savivaldybės konstrukcija 1922 m. konstitucijoje negalima pavadinti tikrąja prasme komunaline: ji nėra vietos bendruomenių savivaldybė. Miestų atžvilgiu ji tikrai yra bendruomeninė (komunalinė); tačiau sodžiaus atžvilgiu jos subjektu yra ne bendruomenė, bet dirb-

tinis sudėtingas vienetas, valsčius, kuris su vietos bendruomene nesutampa ir apima visą grupę šių bendruomenių tam tikrame administracinio padalinimo plote.

Sudėtingo administracinio vieneto — valsčiaus, o ne bendruomenės — pasirinkimas pagrindinei vietos savivaldybės konstrukcijai sodžiuje turi be abejo istorinių motyvų Lietuvoje; tai yra tęsimas senosios prieškarinės iš Rusų laikų paveldėtos ir šaly įsigyvenusios vietos savivaldybės formos, kylusios dar iš baudžiavos santykių, kada ji dar, kaip bendras principas, sutapdavo su vieno dvaro ar vieno pono baudžiauninkų visuomene, apimančia visos to dvaro kaimus. Dvaro baudžiauninkų ar pono valdinių visuomenė, tai buvo ne tiek vietos bendruomenė, kiek tam tikras naturalinis viešosios teisės administracinis darbo bei ūkio organizacijos uždaras vienetas, iš kurio vėliau baudžiavai panaikinus išaugo luominės valstiečių savivaldybės ir drauge administracinio valstiečių valdymo valsčius, carinės Rusijos viešojoje tvarkoje išlaikęs šį savo luominį pobūdį net iki paties Didžiojo Karo (bent buv. Kauno ir Vilniaus gubernijose, nes buv. Suvalkų gubernijoje, įeinančioje į buvusią vadinamąją Lenkų Karalystę, šio luominio valstiečių pobūdžio valsčius neturėjo); tiktai prieškarinis luominis valsčius Lietuvoje, kad ir kilęs iš senosios dvaro baudžiauninkų visuomenės, jau savo teritorinėje konstrukcijoje atsipalaidojo nuo buvusios atskirų dvarų teritorijos ir tapo racionalizuotas tam tikromis dirbtinėmis sienomis.

Šis prieškarinis valsčius, išsilaikęs ir Didžiojo Karo bei okupacijos metu, ir tapo Lietuvos viešosios teisės recepuotas ir sodžiuje padėtas vietos savivaldybės konstrukcijos pamatan, kaip jos organiškas vienetas, ir konstitucionalizuotas.

Tiesa, tiek Rusų luominė valstiečių organizacija bei savivaldybė, veikusi ir Lietuvoje, tiek Lietuvos įstatymai žino ir numato valsčiuje smulkesnius šios savivaldybės branduolius, kurie Rusų laikais buvo vadinami „kaimo draugijomis“ („sielskoje obščestvo“), o Lietuvoje — seniūnijomis; šie smulkesni vienetai, seniūnijos, yra artimesni vietos bendruomenei (komunai), negu valsčius; tačiau jie nėra savarankiški savivaldybės vienetai ir sudaro tiktai silpną valsčiaus decentralizacijos reiškinį; konstitucija jų nežino.

Tačiau recepuodama valsčių, Lietuvos viešoji teisė jį griežtai reformavo. Griežtai iš viso išmetusi luomus iš viešo-

sios teisės, Lietuvos teisė ir valsčiaus organizacijoje nepaliko jokio luominio šešėlio. Valsčius, nebe valstiečių luominės, bet grynai vietos savivaldybės vienetas, apimąs visą atitinkamo ploto gyventojų masę. Tatai pačioje konstitucijoje tvirtai užfiksuota demokratiniu jos organizacijos principu, pareikštu demokratine klasikine rinkimų formule (savivaldybės organų rinkimas „visuotiniu, lygiu, tiesiu ir slaptu" balsavimu — 70 §-fo 2 abzacas); tatai lygiai liečia valsčius ir miestus. Vadinasi, vietos savivaldybė čia, kaip pati jos sąvoka ir esmė to reikalauja, yra grynai teritorinių junginių savivaldybė, nors sodžiuje šie junginiai nesutampa su elementarine vietos bendruomene ir būtent apima šių bendruomenių grupes; šios gi savivaldybės santvarka yra demokratinė, kaip kad pačios valstybės santvarka.

Čia tektų pastebėti, kad demokratinė vietos savivaldybės santvarka, kurios principas čia 1922 m. konstitucijoje yra pabrėžiamas 70 §-fo 2 abzace, savaime turi būti prezumuojama, nes pats demokratinis principas yra gimęs vietos bendruomenėje, kaip jos esmės elementas; jisai ne iš valstybės tapo į vietos bendruomenę perkeltas, bet kaip tik atvirkščiai: valstybė principiškai yra susikonstruavusi minoritariniu vado, valdančiųjų dėsniu, nelygybės ir valdančiųjų bei valdomųjų suskirstymo principu; demokratizuota gi ji tapo daug vėliau, taip sakant inokulizavus į ją bendruomeninį principą ir paverčiant ją išplėsta bendruomene; šio bendruomeninio demokratinio principo valstybei inokulizavimas ir buvo mūsų socialinėje Vakarų Europos civilizacijoje padarytas dirbtiniais pasiskolinimais iš tikybinių evangeliškų bendruomenių (per protestantų sektų mokslą) ir iš šveicariškų vietos bendruomenių (ypač Rousseau mokslas) esmės, pasiskolinimais, racionalizuotais XVII ir XVIII amžių filosofų doktrinomis ir Didžiosios Prancūzų Revoliucijos judėjimu. Tačiau, kadangi mūsų 1922 m. konstitucionalizuota vietos savivaldybė remiasi ne naturalia vietos bendruomene, bet dirbtiniu teritoriniu vienetu valsčiumi, tai demokratinė šios savivaldybės konstrukcija negali čia būti taip kategoringai savaime prezumuojama, kaip ji turėtų būti prezumuojama grynoje komunalinėje vietos savivaldybėje. Vis dėlto jos demokratinė konstrukcija, kad ir ne tiek iš šios prezumcijos, aiškėja iš 70 §-fo 2 abzaco nuostato ir iš

demokratinės pačios valstybės konstrukcijos, organizuojamos 1922 m. konstitucijos. Tad be abejo ji yra ir vietos savivaldybėje konstatuotina.

104. Vietos savivaldybės kompetencijos klasifikacija: autonominė ir deleguota kompetencija. Centro valdžios priežiūros sutvarkymas savivaldybėje.

Funkcionaliniu atžvilgiu vietos savivaldybės organizacija 1922 m. konstitucijoje turi dvilypio pobūdžio. Tatai aiškėja iš sugretinimo 70 §-fo 1 abzaco ir 71 § 1 abzaco tekstų. Iš vienos pusės „valsčiams ir miestams laiduojama savivaldybės teisė..." (70 §-fo 1 abzacas), o iš antrosios, šios „savivaldybės organai rūpina Valstybės vietos valdymo reikalus..." (71 §-fo 1 abzacas). Pirmas šių dviejų tekstų suteikia valsčiams ir miestams viešąją galią tvarkyti ir rūpinti savo vietos reikalus, tai yra jųjų pačių viešoji teisė patiems autonomiškai tiesiog valdytis „įstatymų ribose", kaip kad prideda 70 §-fo 1 abzacas; vadinasi, kiek įstatymai jiems leis ir paves, tiek jie tose ribose patys bus savo reikalų šeimininkais ir tvarkytojais ir toje srity jų reikalai nebus valdomi valstybės imperiumu iš viršaus ir iš oro; konstitucija jiems tatai „laiduoja".

Tai yra šių teritorinių vienetų taip vadinamoji „compétence propre", jų „nuosavi kompetencija", kurios tiktai ribas nustato įstatymas. Šioje jų pačių reikalų srity, kurią aprėžia įstatymai, imperatyvinis sprendimas pareina nuo jų pačių — jisai yra autonominis. Ši sritis, žinoma, gali būti siauresnė ar platesnė, tatai jau pareis nuo paprastų įstatymų („įstatymų ribose") — konstitucija pati jokių ribų neužfiksuoja ir siaurinančios ar plečiančios būsimųjų įstatymų ar konstitucinio įstatymų leidėjo tendencijos nesuvaržo, — bet toje srity („ribose"), kurioje ši savivaldybė bus valsčiams ir miestams įstatymo perleista, valstybės valdžios intervencija į autonominį jų organų sprendimą tikslingumo sumetimais reikštis negalės, nes tatai konstitucijos „laiduojamajai" jų „savivaldybės teisei" prieštarautų ir būtų nekonstitucinga. Čia šioje srity savivaldybės organai veikia, kaip autonominių valsčių ir miestų, bet ne pačios valstybės, organai.

Antras mūsų nurodytų dviejų tekstų (71 §-fo 1 abzaco tekstas) paveda savivaldybės (vadinasi — autonominiams valsčių ir miestų) organams tvarkyti („rūpinti") ne jų pačių, bet „Valstybės valdymo reikalus"; tai yra jų t. vad. „deleguota kompetencija". Šiuo antruoju savo kompetencijos atžvilgiu savivaldybės organai sunaudojami valstybės funkcijai, jie tampa „antriniais" valstybės organais. Šią savo „deleguotą", valstybinės tarnybos, kompetenciją jie turi vykdyti, kaip sako konstitucijos tekstas, „įstatymuose nurodyta tvarka". Be abejo šios jų kompetencijos srity jie, arba tiksliau sakant, jųjų veikimas, jųjų darbas — yra priklausomas ir gali būti valstybės valdžios tvarkomas bei prižiūrimas ir tikslingumo atžvilgiu.

Tačiau šiame savivaldybės organų veikimo priežiūros (valstybinės jo priežiūros) klausime, kurį tvarko konstitucijos 72 §-fas, yra kaip tik viena spraga, liečianti šią „deleguotą" jų kompetenciją. Kiek ši valstybinė priežiūra liečia autonominę savivaldybės organų kompetenciją („compétence propre"), konstitucijos 72 §-fo 1 abzacas ją sutvarko, arba tiksliau sakant, jos principą nustato labai tiksliai; nieko jam prikišti negalima. Ši priežiūra, kaip ten sakoma, yra dvejopa; būtent „Vyriausybė prižiūri": a. kad vietos svaivaldybės organų darbas „nebūtų priešingas Valstybės įstatymams"; tai yra klasikinė savivaldybės darbo teisėtumo priežiūra, būtina ir gludinti pačioje savivaldybės esmėje; ir b. kad vietos savivaldybės organai „eitų savo pareigas".

Šis antras priežiūros momentas taip pat yra suprantamas ir labai tikslus; tai nėra tikslingumo, bet paties funkcionavimo fakto priežiūra: priežiūra, skiriama apsileidimui, neveiklumui, gal ir piktam sabotažui, pašalinti. Šis priežiūros momentas iš tikrųjų taip pat liečia sui generis specifinį teisėtumą, nes savivaldybė atitinkamiems vienetams pavedama tam, kad jų vietos socialiniai reikalai tikrai būtų rūpinami; jų rūpinimas ar nerūpinimas nėra savivaldybės vienetų nuožiūros dalykas. Savivaldybės organai yra funkcionaliniai organai ir turi teisinės pareigos veikti savo funkcijos srity; tad jų neveiklumas, jų šios pareigos neėjimas būtų neteisėtas ir tatai ir sudaro šios valstybinės priežiūros objektą.

Aišku, kad abu šie priežiūros momentai gali būti sunaudoti abiem savivaldybės organų kompetencijoms tiek tajai, kurią mes pavadinome „autonominė“, tiek tajai, kurią pavadinome „deleguota“. Tačiau, kiek tatai liečia „deleguotą“ jų kompetenciją, šių dviejų priežiūros momentų neužtenka, nes jie savivaldybės organų darbų tikslingumo priežiūros neapima, tuo tarpu, kaip esame nurodę, šioje srity šių organų veikla yra priklausoma, ji yra kategoringai valstybiškai-tarnybinė.

Jei 72 §-fo 1 abzacas nustato valstybės centro valdžios („vyriausybės“) priežiūrą vietos savivaldybės organų veikimui, tai 72 §-fo 2 abzacas, kurio nuostatą mes jau esame išžiūrėję, analizuodami teismo funkciją šioje konstitucijoje, tarp kito ko nustato ir šios priežiūros sankciją, perkeldamas ją iš pačios priežiūros organų į teismą. Vadinasi, vyriausybės priežiūra yra reikalinga teisminės sankcijos; tatai reiškia, kad šios priežiūros išvados nėra galutinės ir kad prieš jas vietos savivaldybės organai gali atsikirsti skundu į teismą, kuris kilusį ginčą ir sprendžia.

Tenka pastebėti, kad šio 1922 m. konstitucijos 72 §-fo 2 abzaco principu, nors 1928 m. konstitucijoje mes jo neberandame, yra pagrįstas ir 1935 m. įstatymo įkurtas Statutinis Teismas, ypatingai kiek jis liečia autonominių Klaipėdos organų teisinių aktų statutingumo priežiūros sankcijas.

Svarbią viešosios galios priemonę vietos savivaldybių funkcijai atlikti konstitucija jiems suteikia, pavesdama jiems teisę uždėti mokesnius savivaldybinio vieneto gyventojams (71 §-fo 2 abzacas). Čia, žinoma, kalbama apie viešuosius mokesnius, imperatyviškai uždedamus ir priverstiniu būdu išieškomus vadovaujantis tam tikrais valstybiniais įstatymais.

105. Korporacinė nacionalinė tautinių mažumų savivaldybė; jos loginga vieta nacionalinėje valstybėje.

Korporacinei nacionalinei tautinių mažumų savivaldybei 1922 m. konstitucija paveda VII skyrių („Tautinių mažumų teisės“), kurio du §§-fai (73 ir 74 §§-fai) šiaip skamba:

„Tautinės piliečių mažumos, kurios sudaro žymią piliečių dalį, turi teisės įstatymų ribose autonomingai tvarkyti savo tau-

tinės kultūros reikalus — liaudies švietimą, labdarybę, savitarpinę pagalbą — ir šiems reikalams vesti įstatyme nurodyta tvarka renka atstovaujamus organus“ (73 §-fas).

„Minėtos 73 § tautinės mažumos turi teisės, eidamos tam tikrais įstatymais, apkrauti savo narius mokesniais tautinės kultūros reikalams ir naudojasi teisinga dalimi sumų, kurios Valstybės ir savivaldybių yra skiriamos švietimo ir labdarybės reikalams, jei šių reikalų netenkina bendros Valstybės ir savivaldybės įstaigos“ (74 §-fas).

Tasai faktas, kad nacionalinei korporacinei savivaldybei valstybėje sudaryti yra parenkami tiktai tie nacionaliniai junginiai valstybėje, kurie jos teritorijoje sudaro tautines „mažumas“, ir kad ne iš viso visiems, bent visiems žymesniems, nacionaliniams junginiams ši savivaldybė pavedama, yra charakteringas ta prasme, kad jisai iš karto užakcentuoja nacionalinį pačios valstybės pobūdį. Jeigu korporacinės nacionalinės savivaldybės reikštų iš viso nacionalinių junginių su jų specifiniais nacionaliniais reikalais iš valstybės išskirimą arba jų nuo valstybės atskirimą, atitraukiant pačią valstybinę funkciją, bent jos betarpišką sritį, nuo autonomizuojamų nacionalinio pobūdžio reikalų, — tai tada be abejo ši korporacinė savivaldybė būtų ir turėtų būti pavesta ne tiktai tiems nacionaliniams junginiams, kurie apima valstybinės teritorijos gyventojų tiktai mažumą, bet iš viso visus nacionalinius junginius ir juo labiau tuos, kurie apima gyventojų daugumą. Kitaip tai būtų buvusi kaž kokia nesuprantama tautinėms mažumoms konstitucinė privilegija ir karikatūra.

Kitas dalykas, kai pati valstybė yra nacionalinė, kai ji konstruojama, kaip kurios vienos, šioje teritorijoje dominuojančios, nacionalinės tautos politinė organizacija, jos korporacija; tada ji jos steigėjų ir tvarkytojų koncepcijoje sutampa su viena nacionaline tauta ir, žinoma, skiriama šios tautos funkcijai vykdyti, jos socialiniams tikslams siekti. Tiesa, ir šitokia nacionalizuota valstybė nepraranda savo teritorinio pobūdžio ir neišsižada savo grynai teritorinių funkcijų, kaip policija, teismas ir kita, nes kitaip ji nebebūtų valstybė. Kaip

tokia — ji savo teritoriškai-valstybiniu pobūdžiu apima visą savo tautą-populum, kurios personalinėje sudėty yra tiek dominuojančios „valstybinės“ nacionalinės tautos („tautos-šeimininkės“), tiek visų kitų vietos nacionalinių junginių („tautinių mažumų“) narius; juos visus ji aptarnauja, juos visus ji savo valdžios imperiumu apima ir jų tam tikrus darbus (veiksmus) savo organizuojamajai funkcijai imperatyviškai sunaudoja. Bet vis dėlto toje jos funkcijos srity, kurioje ryškiausiai ir griežčiausiai reiškiasi tam tikri dominuojančios nacionalinės tautos tikslai, ypatingai jos nacionališkai-kultūriniai tikslai, nacionalinių mažumų žmonėms ši valstybinė funkcija yra svetima, ji kartais gali net slopinti jųjų nacionalinius tikslus. Tad šitokioje konstrukcijoje yra suprantama: ir juo ryškesnis yra nacionalinis ar nacionališkai-ekskliuzyvinis valstybės pobūdis, juo labiau tatai yra suprantama ir loginga, kad tautinės mažumos, šio ekskliuzivizmo jei ne visiškai iš valstybinio junginio išskiriamos, tai bent joje į kaž kokį kampą, į menkesnę piliečių rūšį, nustumtos, gauna savo nacionalinėms funkcijoms tam tikrą savivaldybę, tam tikrą viešąją autonominę organizaciją. Tatai yra suderinta su visa nacionalinės valstybės logika ir drauge tatai yra teisinga; be to tatai vis dėlto šias tautines mažumas inkorporuoja į valstybę, nes ši jųjų savivaldybė yra viešosios teisės, yra valstybinė, funkcionuojanti valstybės valdžios priežiūroje ir jos įstatymais tvarkoma; ji tautinėms mažumoms suteikia valstybėje viešosios teisės asmenybę, daro jas bendrojo valstybinio junginio korporaciniais nariais-piliečiais ir šiuo kiek niveliuoja nacionalinį valstybės ekskliuzyvizmą. Šia prasme galima pasakyti, kad tautinių mažumų korporacinė savivaldybė nacionalinėje valstybėje sudaro sui generis logikos korektyvą — konstrukcinę pataisą, į nacionalinės valstybės padarinius, ardančius jos teritorinę esmę ir vienumą.

Korporacinė nacionalinė savivaldybė reiškiasi tuo, kad kompleksas tų socialinės etatizuotos (suvalstybintos) funkcijos reikalų, kuriuose yra ryškiausias nacionalinis-kultūrinis momentas, yra, kiek jisai palyti tautines mažumas, išskiriamas iš betarpiškos centro valdžios valdomosios žinios ir perduodamas į korporaciniais pagrindais organizuotų pačių tautinių mažumų teisinių organų rankas. Tai yra ne individualistiškai-demokratinės, bet sociokratiškai-korporacinės konstrukcijos reiškinys

nacionalinėje srity. Kada pati valstybė paverčiama nacionaline, ši savivaldybė tegali būti pritaikyta tiktai tautinėms mažumoms. Šitokis ir yra šio VII-jo 1922 m. konstitucijos skyriaus principas, kuris klasikinėje demokratinėje santvarkoje ir liberalistinėje valstybės koncepcijoje būtų kiek nelogingas.

106. Kvalifikuotos tautinės mažumos sąvoka ir kvalifikacijos kriteriumo stoka 1922 m. konstitucijoje.

Tačiau tarp principo pareiškimo ir jo įgyvendinimo tarpas gali būti didelis ir sunkus peržengti bei užpildyti. Problema yra sunki ne tiktai dėliai to, kad pats principas kiek koliduoja su bendra demokratine ir ypač liberalistiškai-demokratine valstybės konstrukcija, bet dar labiau dėliai to, kad dominuojanti nacionalinė tauta turi palinkimo į vietos tautines mažumas žiūrėti su nepasitikėjimu, kartais, bent kai kurias jųjų, laikyti tiktai savo tautine žaliava asimiliacijai, kuriai kaip tik ir norėtų savo tautinę valstybę sunaudoti, tad nelabai bus linkusi nuoširdžiai įgyvendinti tokią tautinių mažumų organizaciją, kuri jas kaip tik konsoliduoja ir drauge išskiria iš tautinės valstybės tiesioginio veikimo kaip tik nacionalinėje srity, o be to palengvina sutvirtintoms tautinėms mažumoms išlaikyti iš viso savo socialines pozicijas visuomenėje. Ir ne tiktai nuo principo paties pareiškimo iki jo įgyvendinimo, bet ir nuo jo pareiškimo iki jo tikslaus mechanizmo konstitucinio suformulavimo perėjimas nėra lengvas.

Paskelbdama korporacinės nacionalinės tautinėms mažumoms savivaldybės principą, 1922 m. konstitucija pamatinį jo mechanizmo momentą konstruoja labai neaiškiai. Šis pamatinis momentas — tai pati sąvoka tautinės mažumos, gaunančios korporacinės savivaldybės teisę, nes ne kiekvienai, bet tiktai kvalifikuotai, tautinei mažumai konstitucija šią teisę suteikia. Kad ne kiekvienai — tatai suprantama ir nieko šiam prikišti negalima. Aišku, kad korporacinės savivaldybės principas negali būti pritaikintas bet kuriai, kad ir menkiausiai, tautinei grupei valstybės teritorijoje. Jeigu valstybinėje teritorijoje atsirastų pav. trys Kiniečiai ar Ispanai, kad ir turį valstybinę pilietybę, tai būtų neįmanoma iš jų sudaryti viešosios savivaldybės korporaciją: jie ir jokių savo organų sudaryti nepajėgtų ir mokesčių nesurinktų ir jokios mokyklos neišlaikytų,

nes ir nuolatinių mokinių nebūtų buvę ir iš viso nieko rimto iš tokios jumoristinės savivaldybės nebūtų išėję. Niekas ir niekuomet, žinoma, šitokio principo ad absurdum išplėtimo ir nereikalauja. Savaime suprantama, kad principas liečia tiktai kvalifikuotas tautines mažumas. Tad reikia nustatyti teisinė kvalifikuotos tautinės mažumos sąvoka, reikia nustatyti kvalifikacinis kriteriumas.

1922 m. konstitucija tokiomis kvalifikuotomis tautinėmis mažumomis, kurioms ji laiduoja savivaldybės teisę, laiko tąsiąs, kurios „sudaro žymią piliečių dalį" (73 §-fas). Tačiau, kas tai yra „žymi piliečių dalis", kada ši dalis bus „žymi" ir kada „nežimi", to konstitucija nesako; matyti — ji tai palieka įstatymų leidėjui nustatyti. Šis „žymios dalies" kriteriumas yra labai lankstus: tai gali būti tam tikras absoliutinis skaičius arba tam tikras nuošimtis. Iš tikrųjų įstatymų leidėjui čia paliekama visiška nuožiūra; jisai galės šią kvalifikaciją nustatyti ir taip aukštai, kad nė viena esamų tautinių mažumų negalės šiomis konstitucinėmis garantijomis pasiremti bei pasinaudoti. Tiktai be abejo čia turima galvoje žymi visų piliečių, visos teritorinės tautos, dalis, o ne vietinės piliečių grupės dalis. Kadangi konstitucija kalba apie kiekvienos kvalifikuotos tautinės mažumos, jos visos, kaip tam tikro viešosios teisės korporacinio vieneto, vieningą nacionalinę savivaldybę, o ne apie savivaldybę atskirų grupinių kurios vienos tautinės mažumos vienetų, vadinasi — apie tautinę mažumą ne vietinę, bet paskleistą visoje valstybinėje teritorijoje, tai ir piliečių visumą, kurios žymią dalį ši mažuma sudaro, konstitucija supranta, kaip valstybinę, o ne vietinę.

Iš tikrųjų Lietuvos konstitucinis įstatymų leidėjas niekuomet ir nepamėgino išleisti bendrąjį standartinį įstatymą apie tautinių mažumų Lietuvoje savivaldybę ir tvirtai teisiškai nustatyti „žymios piliečių dalies" sąvoką tam tikrais kriteriumais. Jisai, matyti, laikėsi tos pažiūros, kad tatai jisai pats sprendžia tiktai individuališkai, ad hoc, suteikdamas ar nesuteikdamas kuriai tautinei mažumai savivaldybę ir šiuo pripažindamas arba nepripažindamas ją sudarančią „žymią piliečių dalį".

107. Korporacinės nacionalinės tautinių mažumų savivaldybės likimas veikiant 1922 m. konstitucijai.

Kaip jau savo laiku buvau sakęs, analizuodamas Valstybės Tarybos įstatymų leidžiamąją veiklą materialinės konstitucinės teisės srity, Lietuvoje dar nuo Valstybės Tarybos laikų buvo įsigyvenusi ir nusistojusi pusiau precedentinė Žydų tautinės mažumos, jos vienos, korporacinė nacionalinė savivaldybė. Dviejų kitų kiek žymesnių tautinių mažumų — Gudų ir Lenkų — nacionalinė savivaldybė dėl įvairių priežasčių, ypač susijusių su Lietuvos Rytų (Vilniaus krašto) Lenkų okupacija, nebuvo aktuali.

Dar trys tautinės mažumos — Vokiečių, Rusų ir Latvių — buvo dar silpnesnės (Vokiečių, žinoma, tiktai tiek, kiek į jų sąstatą mes neįskaitome Klaipėdos krašto Vokiečių ar Vokietininkų — suvokietėjusių Lietuvių, bet iki 1923 m. Klaipėdos kraštas dar iš viso į Lietuvą nebuvo įjungtas, o vėliau kad ir tapo įjungtas, bet dėl teritorinės šio krašto autonomijos, tenkinančios ir vietos Vokiečių reikalus, jie į Vokiečių tautinę mažumą korporacinės nacionalinės savivaldybės atžvilgiu negalėjo būti įskaitomi).

Tad 1922 m. konstituciją skelbiant Lietuvoje veikė vienintelė Žydų tautinės mažumos korporacinė savivaldybė, ir ta nevisiškai įstatymiškai sutvarkyta, pusiau precedentinė, šiek tiek 1920 m. įstatymo paviršutiniškai aptvarkyta, iš dalies administraciniais Žydų reikalams be portfelio ministerio aktais reglamentuojama. Tai buvo pusiau teisės normų, pusiau visuomeninės Žydų iniciatyvos ir valstybinės tolerancijos padarinys. 1922 m. konstitucijos rėžime įstatymų leidėjas turėjo bent šitą instituciją teisiškai sutvarkyti, vadovaudamasis konstitucijos 73 ir 74 §§-fais, jeigu, žinoma, jisai būtų laikęs šią Žydų tautinę mažumą sudarančią „žymią piliečių dalį" Lietuvoje. Matyti, Lietuvos įstatymų leidėjas, Seimas, Žydų atžvilgiu jokios šiuo klausimu abejonės neturėjo, nes 1925 m., Krikščionių-demokratų blokui viešpataujant, ėmė ruošti įstatymą apie Žydų savivaldybę ir šitokį įstatymą išleido (1925 m. „Žydų tautinių bendruomenių įstatymas", paskelbtas „Vyriausybės Žinių" 192 Nr. VI. 4 d.).

Šis įstatymas interpretuoja konstitucinę tautinės mažumos, sudarančios žymią piliečių dalį, sąvoką ne taip, kaip mano su-

pratimu logingai ji tenka interpretuoti, būtent — kad čia konstitucijoje turima galvoje vieninga tautinė mažuma visoje valstybinėje teritorijoje, sudaranti žymią visos valstybinės tautos -populi dalį, bet kaip vietines tam tikras tautines, šiuo atsitikimu, Žydų tautines, grupes, kiek jom tam tikroje vietoje sudaro žymią vietos gyventojų dalį.

Be to ne pats įstatymas, bet jam vykdyti Vidaus reikalų ministerio išleistoji instrukcija, pasiremdama šia vietinių Žydų grupių sąvoka, kuri mano nuomone remiasi klaidinga konstitucijos nuostatų interpretacija, dar labiau pagylina konstitucinės tautinių mažumų savivaldybės konstrukcijos iškreipimą. Būtent ji numato, kaip savivaldybės subjektus, ne esamas vietos Žydų bendruomenes (bet jau tose vietose, kur Žydai šią „žymią“ vietos gyventojų „dalį“ sudaro), bet kaž kokias privatines iniciatyva įsteigiamas Žydų vietos draugijas, kurias vadina „bendruomenėmis“ ir kurių kiekvienoje tokioje vietoje gali įsikurti tiek, kiek tik norima. Tokiu būdu bet kuri Žydų grupė (užtenka, kad grupėje būtų 50 vietos Žydų) gali įsteigti atskirą vietos bendruomenę, kuri renka tarybą, rūpina grupės tautinius reikalus, apdeda jos narius mokesčiais... Tokių draugijų-bendruomenių gali būti kiekvienoje vietoje daugybė (būtent tiek, kiek iš bendrojo skaičiaus galima sudaryti grupių po 50 asmenų). Tai yra ne tiek tautinės mažumos savivaldybė, kiek tautinių draugijų steigimo laisvė. Šita Žydų tautinės „savivaldybės“ konstrukcija mano supratimu konstitucinio jos konstrukcijos principo neatitinka. Žydai jąją nepasinaudojo.

Kitų tautinių mažumų atžvilgiu konstitucijos numatytos korporacinės savivaldybės įstatymų leidėjo visiškai nebuvo net mėginama įstatymu organizuoti; matyti — todėl, kad įstatymų leidėjas nepripažino jų sudarančių „žymią piliečių dalį“, bent toje Lietuvos valstybinės teritorijos srity, kuri yra faktiškai laisva (be Vilniaus krašto).

108. Korporacinės nacionalinės tautinių mažumų savivaldybės kompetencija ir jai vykdyti priemonės.

Grįžkime tačiau į konstitucinės šios institucijos konstrukcijos analizę. Nurodytieji du 1922 m. konstitucijos §§-fai (73 ir

74), gana neaiškiai nustatę kvalifikuotos savivaldybės tautinės mažumos sąvoką, nustato ir kai kuriuos šios savivaldybės organizacijos, kompetencijos ir funkcionalinių priemonių principus.

Jos organizacijos atžvilgiu konstitucija (73 §-fas) sako tiktai tiek, kad konstitucijos nurodytiems reikalams vesti šios kvalifikuotos tautinės mažumos „įstatyme nurodyta tvarka renka atstovaujamus organus". Kaip renka ir kokius organus — konstitucija nesako, pavesdama tatai įstatymui nustatyti („įstatyme nurodyta tvarka").

Šios savivaldybės kompetencija apima atitinkamos mažumos „tautinės kultūros reikalus", įskirdama į juos šias tris socialines sritis: **a.** „liaudies švietimą", **b.** „labdarybę" ir **c.** „savitarpinę pagalbą". Vadinasi — šios trys sritys, kaip pačios konstitucijos „expressis verbis" nurodytos, be abejo yra šiai savivaldybei pavedamos. Tačiau jos negali būti laikomos išsemiančios visą „tautinės kultūros reikalų" turinį, nes jos konstitucijoje nurodomos tiktai kaip paaiškinamieji pavyzdžiai, aiškiai tiktai iliustracijai. Kad iš tikrųjų šitaip jas konstitucija traktuoja — matyti iš to, kad jos yra įrašytos tarp brūkšnių („...turi teisės... tvarkyti savo tautinės kultūros reikalus — liaudies švietimą, labdarybę, savitarpinę pagalbą — ir...", 73 §-fas) ir kad jų dvi paskutinės nėra sujungtos jungtuku „ir", kuris joms suteiktų išsemiamą reikšmę. Kitaip sakant — be šių trijų kategoringai nurodytų sričių konstitucinis įstatymų leidėjas būtų galėjęs, nenusižengdamas konstitucijai, išplėsti „tautinės kultūros reikalų" sąvoką dar į kitokias giminingas socialines sritis.

Funkcionalinių šiai savivaldybei vykdyti priemonių tarpe svarbiausi be abejo yra finansinė viešoji galia ir iš viso imperatyvinis viešųjų šiai veiklai lėšų valdymas. Tatai kaip tik ir sutvarko konstitucijos 74 §-fas, kitokių priemonių nekonstitucionalizuodamas, vadinasi — jas tvarkyti pavesdamas paprastajam įstatymui. Šios gi svarbiausios ir galingiausios priemonės atžvilgiu jisai užfiksuoja du labai žymius principus, būtent: **a.** kad savivaldybinės (vadinasi, savivaldybei kvalifikuojamos) tautinės mažumos gali (žinoma, per atitinkamus savo organus ir tam tikra tvarka „eidamos tam tikrais įstatymais") savo narius apkrauti mokesniais tautinės

kultūros reikalams (reiškia — savo kompetencijai vykdyti); žinoma, čia turima galvoje viešieji mokesčiai, o ne šiaip narių įnašai, kaip kad privatinio pobūdžio draugijose, ir būtent priverstina tvarka išieškomi („a p k r a u t i“ mokesniais); b. kad be to jos „n a u d o j a s i t e i s i n g a d a l i m i s u m ų, k u r i o s V a l s t y b ė s i r s a v i v a l d y b i ų y r a s k i r i a m o s š v i e t i m o i r l a b d a r y b ė s r e i k a l a m s“, bet čia tiktai su ta sąlyga, kad šių reikalų netenkintų bendros Valstybės ir savivaldybių (suprask: vietos savivaldybių) įstaigos.

Pirma, kas čia tenka pastebėti, kad ši svarbi tautinių mažumų savivaldybės viešoji konstitucinė teisė dalyvauti valstybės ir vietos savivaldybių pajamose arba pajamų naudojime, yra kategoringai aprėžta tiktai „š v i e t i m o i r l a b d a r y b ė s“ reikalais ir negali liesti kitų sričių, kurios būtų įstatymo pripažintos įeinančios į „t a u t i n ė s k u l t ū r o s r e i k a l u s“ ir kaip tokios, būtų šiai korporacinei tautinių mažumų savivaldybei rūpinti pavestos. Be to aprėžimas dar yra tas, kad ši teisė taikoma ne iš viso valstybės ir vietos savivaldybių pajamoms ar lėšoms, bet tiktai toms, kurios valstybės ir savivaldybės biudžetų yra skiriamos kaip tik švietimui, respective — labdarybei.

Pirmuoju žvilgsniu kiek neaiški galėtų atrodyti ir sąlyga: „j e i š i ų r e i k a l ų n e t e n k i n a b e n d r o s V a l s t y b ė s i r s a v i v a l d y b i ų į s t a i g o s“. Atrodytų, kad užtektų, kad va'stybė ar kuris vietos savivaldybės vienetas — valsčius, apskritis, miestas — imtų pats steigti tam tikrai korporacinės savivaldybės teisėmis besinaudojančiai tautinei mažumai atitinkamas švietimo ar labdarybės įstaigas ir jas vesti, kad jau ši tautinė mažuma netektų šios savo viešosios finansinės teisės. Aš manau, kad šitaip žodiškai šis nuostatas interpretuoti netenka: jeigu kuri tautinė mažuma turi konstitucinės galios šiuos savo reikalus pati autonomingai tvarkyti ir turi teisės tam tikru proporcingumo kriteriumo gauti šiai savo funkcijai lėšų, tai ši jos teisė neturėtų pareiti nuo to, ar tas, iš kurio ji šias lėšas gauna, pats imasi su ja konkuruoti šios funkcijos vykdyme. Šiuo būtų įžeistas autonomingumo principas ir svarbi savivaldybinė funkcija galėtų būti faktiškai anuliuota ir ją vykdyti galimumai žymiai, o kartais ir visiškai, pareitų nuo valstybės ar vietos savivaldybių organų malonės.

Tad aš manyčiau, kad logiškoji šio nuostato interpretacija būtų ši: nuo pareigos teikti korporacinės savivaldybės teisėmis besinaudojančiai tautinei mažumai „teisingą dalį“ lėšų, skiriamų švietimo ir labdarybės reikalams, valstybė arba atitinkama vietos savivaldybė einant konstitucija paliuosuojama žinoma tada, kada pati tautinė mažuma šių reikalų iš viso nerūpina ir todėl šie mažumos narių reikalai paskęsta bendruose valstybės ar vietos savivaldybių rūpimuose šios rūšies reikaluose, o taip pat tada, kada atitinkama tautinė mažuma pati pasitenkina valstybės ar kurios vietos savivaldybės šių šios mažumos reikalų rūpinimu ir atitinkamoje daly savo šioje srity funkciją pati siaurina; žodžiu — tada, kada atitinkama Valstybės ar vietos savivaldybės veikla nėra skiriama šiai pačios tautinės mažumos funkcijai nukonkuruoti.

Iš viso, ši konstitucijos 74 §-fo antros dalies tautinei mažumai suteiktoji teisė autonomiškai disponuoti viešojo valstybinio ar municipalinio iždo lėšų „teisingą dalį“ yra labai svarbi ir labai žymiai pakelia šios korporacinės savivaldybės svorį.

„Teisingos“ lėšų dalies sąvoka principiškai yra daug lankstesnė ir sociališkai tikslesnė, negu „proporcingos“ dalies sąvoka, nes leidžia įvertinti ne tiktai mechanišką kurio skaičiaus (ypač pavyzdžiui mažumos narių skaičiaus) jėgą, bet ir visokius kitokius veiksnius, kurie skiriamos dalies „teisingumą“ nustato. Pavojus čia gali būti tiktai subjektyvume arba net vadovavimesi kuriais politiniais sumetimais vertinant, kas ir kiek „teisinga“, o kas ir kiek — neteisinga.

109. Tikybiniai junginiai 1922 m. konstitucijoje.

Korporacinė tikybinė ar bažnytinė savivaldybė yra įterpta į 1922 m. konstitucijos X skyrių: „Tikybos ir kulto dalykai“. Pamatinis čia yra konstitucijos 83 §-fas, ypač jo du pirmieji abzacai, kurių tekstas skamba šiaip:

„Visoms esamoms Lietuvoje tikybinėms organizacijoms Valstybė lygiai pripažįsta teisės tvarkytis taip, kaip jų kanonai arba statutai reikalauja, laisvai skelbti savo tikėjimo mokslą ir atlikti savo kulto apeigas, steigti ir tvarkyti savo kulto namus, mo-

kyklas, auklėjimo ir labdarybės įstaigas, steigti vienuolynus, tikybines kongregacijas, brolijas, uždėti savo nariams mokesnių tikybinių organizacijų reikalams, įgyti kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą ir jį valdyti“ (83 §-fo 1 abzacas).

„Tikybinės organizacijos turi valstybėje juridinio asmens teisių“ (83 §-fo 2 abzacas).

Pirmuoju žvilgsniu galėtų atrodyti, kad bažnyčių ar tikybinių organizacijų teisinė būklė, einant šiais nuostatais, prilygsta šiaip draugijų būklei. Tačiau iš tikrųjų yra žymus skirtumas, kurį mes žemiau išaiškinsime.

Konstitucija numato dvi tikybinių organizacijų kategorijas: **a.** į vieną ji įskiria „visas esamas Lietuvoje tikybines organizacijas“, vadinasi — visas, kurias 1922 m. konstitucija užtiko, visas tuo laiku gyvas ir veikusias Lietuvoje, ir tiktai joms vienoms iš karto pripažįsta ir užtikrina tą konstitucinę teisinę būklę, kurią išdėsto 83 §-fo 1 ir 2 abzace; **b.** į antrą tikybinių organizacijų kategoriją konstitucija įskyria „naujai atsirandančias tikybines organizacijas“, kurių teisinei būklei paveda 84 §-fą:

„Valstybė pripažįsta naujai atsirandančias tikybines organizacijas, jei jų tikėjimo bei doros mokslas ir statutai neprieštarauja viešajai tvarkai ir dorai.

Tokių organizacijų atsiradimo ir gyvavimo sąlygas nurodo įstatymas“.

Be abejo „naujai atsirandančiųjų“ kategorija apima ne tiktai naujai steigiamus tikybinius junginius, kurių iki šiol iš viso niekur nebuvo ir kurie yra pagrindžiami nauju tikybiniu mokslu, bet ir tas bažnyčias ar tikybines organizacijas, kurios, kad ir senos bei nusistojusios, vis dėlto iki 1922 m. Lietuvoje neveikė ir čia savo jokių organizacinių formų neturėjo, o tuo pačiu nėra numatytos konstitucijos 83 §-fo.

Pirmoji — „visų esamųjų Lietuvoje“ — tikybinių organizacijų kategorija yra privilegijuota. Jų kanonų ar statutų konstitucija tikrinti neleidžia, paliuosuoja juos nuo bet kurių sąlygų ar formalybių, kurios gali būti įstatymo nustatytos šiaip draugijų statutams ar įstatams, juos iš anksto priima

ir sankcionuoja, kaip teisinį jų tvarkymosi valstybėje titulą. Be to ji joms teikia visą eilę konstitucinių privilegijų, kurios nepakeitus konstitucijos negali būti joms valstybėje atimtos ar susiaurintos ir šiuo atžvilgiu nepareina nuo įstatymų leidėjo. Žinoma, steigdamos pavyzdžiui mokyklas arba konstitucijoje nurodytas įstaigas ar vienuolynus, kongregacijas ir brolijas, šios bažnyčios ar tikybinės organizacijos turės laikytis įstatymų nurodomos tvarkos ar taisyklių, bet pačią teisę jas steigti jos gauna ne iš įstatymo, bet iš savo konstitucinės privilegijos, kurios pamatan padėti jų kanonai ar statutai. Šiomis konstitucinėmis privilegijomis jos išsiskiria iš šiaip draugijų ir iš „n a u j a i a t s i r a n d a n č i ų“ bažnyčių ir tikybinių organizacijų, kurių teisinė būklė ir veikimo sąlygos pareina nuo paprasto įstatymo. Tačiau ir „naujai atsirandančios“ tikybinės organizacijos tuo skiriasi nuo šiaip draugijų, kad joms tvarkyti konstitucija numato tam tikrąjį įstatymą, vadinasi — jų teisinė būklė netilpsta bendrojoje draugijų būklėje.

Privilegijuota jau esamų Lietuvoje tikybinių organizacijų kategorija naudojasi dar viena žymia privilegija, kurią pareiškia 83 §-fo 3 abzacas:

„D v a s i n i n k a i y r a a t l e i d ž i a m i n u o k a r i n ė s p r i e v o l ė s“.

Šis nuostatas, įdėtas į 83 §-fą, pavestą esamųjų tikybinių organizacijų kategorijai, be abejo neliečia „naujai atsirandančių“ tikybinių organizacijų, apie kurias kalba 84 §-fas. Žinoma, ši privilegija gali būti suteikiama ir naujai atsirandančioms organizacijoms, jeigu įstatymų leidėjas panorės tatai joms suteikti, bet konstitucinio šiam reikalui titulo jos neturi.

Jokios tam tikros bažnyčios 1922 m. konstitucija į ypatingą privilegijuotą padėtį neiškelia ir tuo pačiu jokios viešpataujančios, oficialinės ar valstybinės bažnyčios nesteigia. Šitokios bažnyčios sąvoka yra Lietuvos 1922 m. konstitucijai svetima. Romos-Katalikų Bažnyčia, kuri Lietuvoje galėtų į šitokią padėtį pretenduoti ir kurios reikalai rūpėjo stipriausiajai Steigiamojo Seimo partijai, Krikščionių-demokratų blokui, nors praktikoje valstybiniai reiškiniai buvo labai dažnai su šios bažnyčios veikimu ir aktais jungiami, konstitucijoje iš viso nėra minima. Teisiškai ji paskęsta bendrojoje „visų esamų Lietuvoje tikybinių organizacijų“ konstitucinėje kategorijoje.

Šiaip bažnyčių ir tikybinių organizacijų savivaldybė sudarytų tiktai visuomeninio laisvo tvarkymosi teisinę formą, analoginę šiaip bet kurių draugijų bei sąjungų, iš viso socialinių junginių, teisinei padėčiai valstybėje tuo tiktai nuo pastarosios besiskiriančią, kad ji yra jungiama su kai kuriomis privilegijomis ir kad jai tvarkyti skiriami ne bendros draugijų ir sąjungų, bet tam tikros teisės normos. Su viešomis valstybės funkcijomis ši tikybinių junginių savivaldybė, kiek tai liečia pamatinę jos konstitucinę būklę, pareikštą konstitucijos 83 ir 84 §§-fuose, nėra jungiama ir šiuo ji ryškiai skiriasi tiek nuo vietos savivaldybės, tiek nuo korporacinės tautinių mažumų ir profesinės savivaldybės.

110. Valstybės asmenų registracijos į bažnytinę metrikaciją įterpimas.

Tačiau šiame konstitucijos skyriuje (X skyrius) yra vienas nuostatas, kuris tikybinių junginių organų tam tikriems aktams suteikia valstybinių viešųjų patarnavimų pobūdį ir šiuo juos paverčia valstybinės funkcijos aktais, įvelkdamas šiuos bažnytinius organus į valstybės organų sistemą, kaip antrinius jos organus. Tai yra konstitucinis nuostatas, pareikštas 85 §-fe, kuris skamba šiaip:

„Gimimo, jungtuvių ir mirimo aktai, daromi tikinčiųjų pas jų dvasininkus, jei jie atatinka įstatyme nurodytai formai, turi Lietuvoje juridinės galios, ir piliečiai nėra verčiami tų aktų kartoti kitoje įstaigoje".

Vadinasi, tai liečia taip vadinamų civilinės padėties aktų registraciją arba „metrikaciją", kitaip sakant — asmenų valstybėje registracijos funkciją. Iš esmės tai yra funkcija grynai valstybinė, kuri nieko bendro su tikyba ir tikybiniais junginiais neturi. Fizinis žmogus ir asmuo — tai yra dvi skirtingos sąvokos ir skirtingos rūšies reiškiniai: fizinis žmogus — yra gamtos reiškinys, asmuo — yra teisinis dirbtinis reiškinys. Asmenybė, kaip tam tikroji galia teisiškai veikti ir naudotis teisine padėtimi socialiniame bendravime, yra ne fizinės gamtos, bet grynai socialinis kūrinys, kuris atsiranda tiktai visuomenėje ir yra visuomenės jos nariams (dalyviams) suteikiama,

jos pripažinimu, jos sankcija pagrįsta. Savaime žmogus ir asmuo nesutampa arba bent ne būtinai sutampa. Socialinės civilizacijos eigoje buvo laikai, kada ne visi žmonės socialiniame bendravime buvo asmenimis; pagaliau ir mūsų laikais ir iš esmės visumet žmogus už socialinio bendravimo ribų nėra asmuo: žmogus, kuris vienas gyventų negyvenamoje saloje, kaip Robinzonas, arba kitaip atskirtas nuo bet kurio bendravimo su kitais žmonėmis, nėra ir negali būti asmenimi. Iš kitos pusės asmenimis be fizinių žmonių būna ir žmonių kolektyvai bei tam tikros socialinės įstaigos (t. vad. teisiniai ar juridiniai asmenys). Tačiau kadangi mūsų laikais, mūsų civilizacijos ir gadynės valstybiniame socialiniame bendravime asmenimis valstybėje ipso jure laikomi visi fiziniai žmonės, kurie yra valstybėje ar turi joje bet kuriuos reikalus, nors tas buvimas ir reikalų turėjimas būtų laikinis ir atsitiktinis, tai iš tikrųjų faktinis ir teisinis asmens (t. vad. fizinio, o ne t. vad. juridinio asmens) atsiradimas ir žuvimas sutampa su fizinio žmogaus gimimu ir su jo mirimu. Gimdamas — žmogus tampa asmenimi, mirdamas — jisai ir asmenybės netenka. Tad fizinio žmogaus asmenybė nėra jam kuriuo nors aktu suteikiama, iš viso jos įkūrimas nėra reikalingas jokio atskiro teisinio akto, nes ji yra blankiniu ar štandartiniu teisės principo aktu iš anksto suteikta visiems gimstantiems.

Tačiau, kadangi asmenybė yra jungiama su subjektyvinėmis teisėmis ir teisinėmis pareigomis, tai sutvarkytame socialiniame bendravime ji yra reikalinga asmenų registracijos, kuri nustato (užfiksuoja) įvairius svarbiausius atitinkamos asmenybės teisinio status momentus, ypatingai gi jos pradžią, kuri sutampa su fizinio žmogaus gimimu, ir jos pabaigą, kuri sutampa su jos mirimu, taip pat tokius šeimyninės asmens padėties momentus, kaip vedybomis nustatomoji moterystė, kurie ypatingai ryškiai veikia teisinę asmenų būklę ir yra susiję su kitų asmenų teisėmis arba su asmens pareigomis. Kaip yra registruojamos draugijos ir sąjungos, prekybos ar pramonės bendrovės ir firmos, kaip yra ipotekuojami tam tikri turtų vienetai ar įmonės, lygiai taip pat yra reikalingi tikslios registracijos fiziniai asmenys. Tai yra reikalas savaime ne tikybinis, bet teisiškai-socialinis.

Iš esmės asmenų registracija valstybėje, t. vad. civilinės žmonių padėties aktų tikslus vedimas bei tvarkymas, yra

tolygus narių registracijai, jų tikslių sąrašų vedimui kiekviename organizuotame socialiniame junginy — draugijoje, korporacijoje, sąjungoje. Bažnyčia, ypač universalinė krikščionių Romos-Katalikų Bažnyčia, nuo senų laikų pajuto šį savo narių tikslaus registravimo reikalą ir tatai sutvarkė tikslia ir tobula metrikų sistema. Krikščionių Bažnyčioje joje dalyvavimas, tikybinio veiklaus bendrininko pobūdis, kitaip sakant bažnytinė asmenybė, įgijama ne gimimo faktu, bet krikštu, kitose bažnyčiose — kuriuo nors kitokiu aktu, paprastai susijusiu su tam tikra tikybine apeiga, pavyzdžiui, Žydų tautinėje tikyboje — apipiaustymu. Kadangi pas krikščionius, taip pat pas Žydus ir daugely kitų tikybų, tikyba ir dalyvavimas bažnyčioje ar tikybinėje organizacijoje faktiškai yra paveldėtinis ir krikštas ar kitokis bažnytiškai-tikybinės asmenybės įgijimo aktas paprastai yra atliekamas kūdikystėje, tuoj po gimimo, tai bažnytinės asmenybės registracija, krikšto metrikacija dažniausia (nors nevisuomet, nes pakrikštytas gali būti ir suaugęs žmogus, kuris iki šiol nebuvo krikščionis) faktiškai sutampa su žmogaus gimimo, vadinasi, su civiliškai-teisinės asmenybės įgijimo, registracija. Tatai daro, kad bažnytinė krikšto (arba pav. apipiaustymo) metrikacija, nors ji yra skiriama tiktai ypatingajai bažnytinei asmenybei konstatuoti, tikinčiųjų (bažnyčios narių) atžvilgiu gali būti sunaudota ir valstybinei asmenų, būtent — jų atsiradimo, žmonių gimimo, registracijos funkcijai. Žinoma, ir gimimo registracijos ažtvilgiu šis registracijos metodas, pasirėmiąs bažnytine metrikacija, net ir pačių tikinčiųjų atžvilgiu nėra visiškai tikslus, ypač kaip tik todėl, kad krikšto aktas nevisumet yra laiko atžvilgiu susijęs su gamtiniu gimimo aktu ir kad pats registracijos objektas, čia bažnytinėje metrikacijoje krikštas čia valstybinėje fizinių asmenų registracijoje — gimimas, — nėra tas pats. Gimimas yra naturalus gamtos faktas, kurio žmonės pakeisti arba paveikti negali; jisai buvo arba jo nebuvo ir, jeigu jis įvyko, tai jis įvyko ne paties gimusiojo ir ne jo tėvų ar globėjų pasirinktu laiku. Tuo tarpu krikštas, kaip aktas dirbtinis, gali būti atliktas arba neatliktas, gali būti atliktas anksčiau ar vėliau, pagaliau gimęs kūdikis gali mirti anksčiau, negu jo tėvai, kad ir nusistatę jį pakrikštyti, suspės tai padaryti; tokie nepakrikštyti (arba neapipiaustyti) žmonės nebus bažnytiškai metrikuoti, tuo tarpu jųjų asmenybė valstybėje buvo ir veikė ir jos

įregistravimo reikalas svarbos nenustojo (pavyzdžiui su kurio nors asmens kad ir labai trumpu egzistavimu gali būti susijusios kitų asmenų turto paveldėjimo teisės).

Tad bažnytinė metrikacija, būdama pritaikinta ir sunaudota valstybinei asmenų registracijai, palieka šioje registracijoje neišvengiamas spragas ir pilnai jos aprūpinti net gimimo registracijos srity nepajėgia. Ji pajėgtų ją aprūpinti tiktai tada, kada kūdikių krikštijimas ar apipiaustymas arba šiaip kuris kitokis įtraukimas į bažnytinius junginius būtų valstybėje priverstinis, bet tatai prieštarautų konstitucinei sąžinės ir tikybos laisvei ir, žinoma, būtų su Lietuvos 1922 m. konstitucijos sistema nesuderinama, o be to ir šiuo atžvilgiu tatai neapimtų tų gimusių fizinių asmenų, kurie bus mirę prieš atlikus krikšto aktą.

1922 m. konstitucija ir nenustato bažnytinės metrikacijos monopolio visai valstybinei asmenų registracijai. Ji kalba tiktai apie tikinčiųjų, vadinasi, atlikusiųjų atitinkamus tikybiškai-bažnytinius aktus, registraciją. Kitų asmenų registracijos problemą ji palieka atvirą.

Tačiau jeigu krikšto - gimimo bažnytinė metrikacija bent tikinčiųjų, vadinasi, bažnyčių narių atžvilgiu yra kiek mažiau nepatogi valstybinės asmenų registracijos tikslams, tai dar mažiau pastaroji gali pasitenkinti bažnytine mirimo ar vedybų (jungtuvių) registracija. Sąžinės ir tikybos laisvės rėžime ne tiktai ne visi iš viso asmenys, bet ir ne visi tų, kurie buvo krikštyti ar apipiaustyti ir kurių gimimo registracija yra bažnytiniais krikšto ar apipiaustymo metrikais aprūpinta, yra tikybiškai laidojami arba yra pasiryžę tikybines jungtuves atlikti, tikybos gi laisvės rėžimas neleidžia juos versti tatai daryti.

Vadinasi, bažnytinės metrikacijos sunaudojimas valstybinei asmenų arba t. vad. civilinės padėties aktų registracijai yra tikybos laisvės rėžime nevisiškai patogus ir šios registracijos valstybinio reikalo, jei visi asmenys nėra vienos tikybos ir vienos bažnyčios nariais, aprūpinti be spragų nepajėgia.

111. Vieningos betarpiškos valstybinės asmenų registracijos su 1922 m. konstitucijos 85 §-fo nuostatu suderinimo galimumai.

Jei vis dėlto valstybė, kuri laikosi tikybos laisvės režimo, dėl tam tikrų sumetimų yra nusistačiusi šios registracijos tikslams panaudoti bažnytinę metrikaciją, tai ji, jeigu šią registraciją ji tikrai sutvarkyti nori, būtinai turi greta bažnytinės metrikacijos nustatyti ir grynai valstybinę atikybinę registraciją bent tiems asmenims, kurie į bažnyčią neįeina arba iš jos išeina ir kurie tačiau gimsta, yra pasiryžę vesti ir miršta.

Atrodo, kad tas klausimas, ar valstybė ras reikalinga pasinaudoti bažnytine metrikacija, įsteigdama greta jos, jos neišvengiamoms spragoms užkimšti, grynai ir betarpiškai valstybinę asmenų registraciją (kartais netiksliai „civiline metrikacija“ vadinamą), ar ji įsteigs vieningą valstybinę asmenų registraciją, nesurištą su bažnytine, — tai nebūtų klausimas konstitucinis, kuris tektų įrašyti į konstitucijos skyrių, pavadintą „Tikybos ir kulto dalykai“, nes šios registracijos sutvarkymo metodas savaime tikybos ar kulto problemos nesudaro. Ir pati 1922 m. konstitucija nė čia, nė niekur kitur nemini apie paralelią registraciją asmenų, kurie bažnytinės metrikacijos vengia. Jei vis dėlto 1922 m. konstitucijos leidėjai rado reikalinga į ją įrašyti šį 85 §-fo nuostatą, konstitucionalizuodami bažnytinės metrikacijos sunaudojimą valstybinei asmenų registracijai, o jie tai padarė daugumos Krikščionių-demokratų blokui reikalaujant, tai tatai tenka aiškinti ne tiek šios registracijos, kiek bažnyčios, ypatingai gi Katalikų Bažnyčios prestižo ir autoritetingos įtakos palaikymo sumetimais, o gal iš dalies ir tikinčiųjų, ypač katalikų, tam tikrų jausmų ir pažiūrų apsaugojimo sumetimais, kurie viešojoje valstybinėje tvarkoje tikybinį ir bažnytinės drausmės momentą jų nuomone turėjo stiprinti. Nes tenka turėti galvoje, kad ši asmenų registracijos konstrukcija, kurią sankcionuoja ir konstitucionalizuoja 1922 m. konstitucijos 85 §-fas, iš tikrųjų savaime vieningos vlastybinės asmenų registracijos, jeigu įstatymų leidėjas Lietuvoje ją nustatyti panorėtų, nedraudžia ir galimybės jai įsteigti neužkerta.

Jei tokia vieninga bendroji valstybinė visų asmenų registracija, betarpiškai pačios valstybės tiesioginių organų vedama ir tvarkoma, būtų buvusi įsteigta, tai 1922 m. konstitucijos

85 §-fas tiktai tiek ją varžytų, kad tikinčiųjų, vadinasi, bažnyčioje dalyvaujančiųjų ir joje atitinkamus aktus atlikusiųjų ir juos įmetrikavusiųjų asmenų atžvilgiu tarpininkais tarp jų ir valstybinio registracijos organo turėtų būti atitinkamos bažnyčios organai — jos dvasiškiai. 85 §-fas nustato tiktai tai, kad bažnytiniai metrikai turi teisinės galios ir kad „piliečiai nėra verčiami tų aktų kartoti kitoje įstaigoje"; vadinasi asmenys, kuriems surašyti bažnytiniai metrikai, respective jų giminės ar kiti, kurie tai yra jiems per dvasininkus padarę, negali būti verčiami dar be to apie įmetrikuotą asmens gimimą ar mirimą pranešti valstybinei registracijos įstaigai; jų registracinė pareiga bažnytiniu įmetrikavimu turėtų būti baigta. Taip pat bažnytinės jungtuvės yra bažnytiniais metrikais teisiškai baigtos ir turinčios galios; iš bažnytiškai susijungusiųjų reikalauti, kad jie jų įkuriamos moterystės teisinei registracijai dar sykį darytų kurį kitą jungtuvių aktą ir kur nors šiuo reikalu dar kreiptis turėtų, tatai, žinoma, konstitucijos 85 §-fo nuostatui prieštarautų ir veikiant šiam nuostatui joks įstatymas to nustatyti negalėtų. Vadinasi, jeigu būtų įsteigta vieninga bendroji valstybinė asmenų registracija, tai tikintieji, kurie naudojasi bažnytine metrikacija, neturėtų jokių santykių su šios registracijos organais, negalėtų turėti jokios pareigos į juos kreiptis ir be tikybinių jokių kitokių aktų atlikti neturėtų. Taip pat negalėtų jiems būti taikoma civilinių jungtuvių pareiga; tokios jungtuvės tegalėtų būti nustatytos tiktai tiems asmenims, kurie bažnytinių jungtuvių iš viso atlikti nenori. Bendroje ir vieningoje valstybinėje asmenų registracijoje tikinčiųjų (bažnytiniais metrikais aprūpintų) atžvilgiu tegalėtų būti registruojami tiktai bažnytiniai metrikai, kurie jau yra surašyti ir einant konstitucija yra teisiniais aktais („turi Lietuvoje juridinės galios", kaip kad sako konstitucijos tekstas). Šių metrikų įregistravimo pareiga tegalėtų būti uždėta bažnyčios organams, bet ne patiems asmenims. Dvasininkai turėtų skirti tikinčius nuo valstybinės registracijos organų ir jos funkcijos.

Šitas konstitucijos 85 §-fo tvirtai nustatomas bažnytinės metrikacijos sunaudojimas valstybinei asmenų registracijai ir bent jau jos konstitucinis įterpimas į šią registracijos funkciją, surišant tikinčiųjų asmenis su bažnytiniais aktais, įgyjančiais viešąją teisinę galią valstybėje, yra konstitucijos leidėjo nusta-

tytas be abejo tikybiniais bei bažnytiniais tikslais ir žymiai patarnauja bažnyčiai. Kadangi šie aktai yra susiję su svarbiausiais žmogaus gyvenimo reiškiniais, tai tatai sutvirtina tradicinį tikybinį šių reiškinių tvarkymą ir palaiko šitokio tvarkymo pastovumą ne tiktai tarp tvirtai tikinčiųjų, kurie nėra reikalingi šio paraginimo, nes jie ir be to būtų tikybiškai bažnyčioje susitvarkę, bet ir iš viso plačioje visuomenėje (tad ir indiferentų tarpe). Tatai pakelia bažnyčios ir bažnytinių aktų socialinę reikšmę ir prestižą, taip pat kelia dvasininkų autoritetą ir sutvirtina bažnytinę drausmę ir bažnytinį masės valdymą. Pagaliau tatai ypač patarnauja tikybinių jungtuvių institucijai, kuri nėra nukonkuruojama ir visumet kiek pažeminama teisinėmis civilinėmis jungtuvėmis, kur jos yra privalomos, ir bažnyčiai tas patarnavimas yra ypatingai brangus, o drauge tatai apsaugoja nusistojusias tikinčiųjų pažiūras ir jausmus nuo t. vad. jų profanacijas, kai jie yra verčiami civiliškai jungtuves atlikti; ir nors iš tikrųjų civilinės jungtuvės ten, kur jos yra privalomos, nepašalina paralelinių, kad ir neprivalomų, bažnytinių jungtuvių, tačiau tikinčiųjų šie teisiniai samprotavimai dažnai neįtikina ir jų jausmas, kuris yra iracionalus, būna užgautas ir nukenčia. Žinoma, iš kitos pusės būtų galima nurodyti ir į tai, kad tikinčiųjų bažnytinių jungtuvių įteisinimas, neverčiant jų atlikti civilinių jungtuvių apeigų, nereikalauja valstybinei registracijai būtinai ir savaime sunaudoti bažnytinę metrikaciją, nes būtų galima valstybiškai ir bažnytinis jungtuvių aktas registruoti.

112. Valstybinės asmenų (civilinės padėties aktų) registracijos nesutvarkymas Lietuvoje.

Tokiu būdu šio konstitucijos 85 §-fo nuostato prasmė yra ta, kad jis, sunaudodamas bažnytinę metrikaciją valstybiniai asmenų arba civilinės padėties aktų registracijai ir tuo pačiu bažnyčios organus, dvasininkus, darydama šios valstybinės funkcijos agentais, ne tiktai ne paneigia grynai valstybinės ir nuo bažnyčios nepareinančios civilinės padėties registracijos tų asmenų, kurie tikybinės laisvės rėžime atitinkamų aktų jokioje bažnyčioje daryti nenori, bet ir nepašalina galimumo nustatyti vieningą ir visiems asmenims bendrą valstybinę jų registraciją, tiktai, valstybei šitokią vieningą registraciją įve-

dus verčia valstybę laikyti dvasininkus teisiniais oficialiniais tarpininkais tarp registruojamų tikinčiųjų asmenų ir valstybinės registracijos organų, o bažnytinius metrikus laikyti oficialiniais šiai registracijai dokumentais, ir be to draudžia nustatyti tikintiems privalomas civilines jungtuves. Platesnė ir iš šių ribų išeinanti šio nuostato interpretacija prieštarautų jo tekstui ir jo tikrai prasmei, kurią čia išžiūrėjome.

Tačiau prie šios progos tenka pastebėti, kad Lietuvos įstatymų leidėjas, pasitenkinęs šiuo konstitucijos 85 §-fo nuostatu apie bažnytinės metrikacijos sunaudojimą valstybinei asmenų registracijai, ne tiktai nepasirūpino sutvarkyti šią registraciją užpildžius neišvengiamas bažnytinės metrikacijos spragas, ir šiuo drauge labai skaudžiai įžeidė kai kurius gyvybinius asmenų reikalus ir net jųjų konstitucinį status libertatis jautriausioje žmogaus tikybinės sąžinės srity, o be to, valstybinę asmenų registraciją surišo su bažnytine metrikacija dar griežčiau, negu tatai reikalavo 1922 m. konstitucijos 85 §-fas. Būtent bažnytinė metrikacija, kurią turi galvoje šis 85 §-fas, ką pagaliau ir pats šio §-fo tekstas ryškiai pabrėžia, liečia tiktai „t i k i n č i u o s i u s", suprask tuos, kurie yra veiklūs bažnyčios nariai. Kitų asmenų bažnytinė metrikacija neaptarnauja. Tuo tarpu Lietuvos įstatymų leidėjas iki šiol jokios valstybinės asmenų registracijos šiems asmenims nenustatė. Šie asmenys arba visiškai neturi jokių civilinės padėties aktų, su kuriais tačiau yra surištas naudojimasis įvairiomis teisėmis ir kurie teisiniams santykiams dažnai yra būtini, tad nuo šių aktų neturėjimo šie asmenys dažnai nukenčia ir dar ateity ne tiktai jie patys, bet ir jų įpėdiniai nukentėti galės ir turės, arba jie šiuo yra verčiami, prieš jųjų tikybinius įsitikinimus, kreiptis į bažnyčių dvasininkus tikybiniams aktams atlikti ir bažnytinius metrikus sudaryti. Tatai gali įžeisti jųjų jausmus ir yra priešinga konstitucijos užtikrintai sąžinės laisvei. Be to, nors tatai gali kiek stiprinti socialinę bažnyčios galią ir dvasininkų įtaką veikiant visus neaiškiai nusistačiusius ir stiprinant juose bažnytinę drausmę, bet iš kitos pusės tatai morališkai žemina ir pačią bažnyčią, paverčiamą kaž kokia valstybine registracine įstaiga, formališkai dėl metrikų atliekančia tikybines apeigas asmenims, kurie gilios tikybinės šių apeigų vertės nejaučia ir jas profanuoja.

Dar svarbiau tatai, kad valstybė visiškai nenustatė civilinių jungtuvių asmenims, kurie dėl savo įsitikinimų sąžiningai atlikti tikybinių jungtuvių negali ir nenori. Jie arba verčiami veidmainiauti ir profanuoti tikybinį aktą, patys savo sąžinėje įžeidžiami ir įžeidžia bažnyčią, kurios patarnavimu naudojasi, arba turi išsižadėti teisėtos moterystės, kurie jiems yra valstybėje už bažnyčios ribų neprieinama. Tai yra ryškus valstybės apsileidimas, kurio negali pateisinti tas faktas, kad vienoje valstybės provincijoje, autonominiame Klaipėdos krašte, civilinės jungtuvės veikia. Tiesa — jos gali veikti visiems Lietuvos piliečiams, bet tatai yra labai sunkiai prieinama, nes reikalauja ne tiktai nuvykimo į tą kraštą, bet ir ilgesnio ten apsigyvenimo bei įvairių sunkių formalybių atlikimo; pagaliau šios institucijos veikimas Klaipėdos krašte nėra Lietuvos valstybinio įstatymų leidėjo aktu nustatytas ir jo konstitucinės pareigos sutvarkyti šį reikalą tatai nepadengia.

113. Romos-katalikų bažnytinės metrikacijos galia 1927 m. Konkordato XIV straipsniu.

Tikinčiųjų atžvilgiu bažnytinė metrikacija be abejo pajėgia juos aprūpinti civilinės padėties aktais, tačiau 1922 m. konstitucijos 85 §-fo rėžimas, kaip esame išaiškinę, neišskiria galimumo nustatyti vieningą bendrą valstybinę visų asmenų registraciją, pagrįstą tarp kito ko bažnytiniais tikinčiųjų metrikais. Šitokia bendroji valstybinė visų asmenų registracija nėra 85 §-fo rėžime būtina, bet ji yra galima ir jam neprieštarautų, valstybiniam gi šios registracijos reikalui šitokia bendroji registracija galėtų būti patogesnė ir tvarkingesnė. Bet štai 1927 m. tarp Lietuvos ir Šventojo Sosto tapo sudarytas Konkordatas, kurio XIV straipsnis sako:

„Lietuvos Dvasiškija įgaliota vesti gimimo ir krikšto, jungtuvių ir mirimo užrašus, turinčius, einant šio krašto Konstitucija, privalomos galios Valstybės teisme ir viešajame gyvenime. Bažnyčia patiekia Valstybei einamųjų metų užrašų kopijas ir atitinkamų naujokų šaukimo metų sąrašus. Jei šitų aktų darbo neapmoka patys interesantai, tai už jį atlygins Valstybė".

Šiuo Konkordato nuostatu Romos Katalikų bažnytinė metrikacija paverčiama tiesiog monopoline oficialine katalikų asmenų registracija valstybėje. Kad ir remiasi šis nuostatas konstitucija ir tiesiog į konstituciją nurodo, tačiau iš tikrųjų jisai bažnytinei metrikacijai suteikia daug didesnę ir griežtesnę reikšmę, negu tatai konstitucija nustato. Konstitucija sako tiktai tiek, kad bažnytiniai metrikai, dvasininkų daromi dėl tikinčiųjų pas juos atliekamų tikybinių aktų, „turi Lietuvoje juridinės galios“, pabrėždama ir paaiškindama tai tuo, kad „piliečiai nėra verčiami tų aktų kartoti kitoje įstaigoje“; tatai neišskiria galimumo įkurti „kitą“, būtent betarpišką valstybinę „įstaigą“ šiems tikinčiųjų pas dvasininkus jau atliktiems ir nebekartojamiems aktams valstybiškai registruoti, pasiremiant dvasininkų jiems surašytais metrikais, turinčiais juridinės galios. Tuo tarpu einant šiuo Konkordato nuostatu — Romos-katalikų dvasiškija Lietuvoje Valstybės įgaliuojama „vesti užrašus“ (metrikus), „turinčius... privalomos galios valstybės teisme ir viešajame gyvenime“ („font foi même dans le for civil“, kaip kad sako prancūziškas konkordato tekstas). Vadinasi, valstybė ne tiktai pripažįsta juridinę galią dvasininkų vedamos metrikacijos aktams, bet tiesiog paveda, įgalioja, dvasiškiją vesti šią metrikaciją, kaip oficialinę valstybinio pobūdžio civilinės padėties aktų registraciją, suteikdama metrikoms privalomą galią teisme ir viešajame gyvenime. „Juridinės galios“ sąvoka ir sąvoka „privalomos galios valstybės teisme ir viešajame gyvenime“ nevisiškai sutampa: antroji sąvoka yra ryškesnė ir griežtesnė, ji suteikia bažnytiniams metrikams teisinį monopolį valstybėje ir pašalina bet kuriuos kitus aktus, kurie juos galėtų nukonkuruoti arba pakeisti. „Juridinė galia“ gali būti aprėžta, gali būti skiriama tiktai kuriai vienai funkcijai, pavyzdžiui kaip tik valstybiniam asmenų civilinės padėties aktų registravimui, tuo tarpu „privalomoji galia teisme ir viešajame gyvenime“ jau visiškai išsprendžia bažnytinių metrikų funkciją ir daro atskirą betarpišką valstybinį registravimą bergždžiu, kitaip sakant — jį pašalina.

Kad bažnytinė metrikacija konkordato paverčiama monopoline oficialine registracija matyti ir iš to, kad valstybei suteikiami tiktai metinių užrašų nuorašai ir atitnkamų naujokų

šaukimo metų sąrašai jais naudotis. Registraciją veda pati Bažnyčia, aprūpindama ja tiek savo, tiek valstybės reikalus ir užrašų originalai lieka Bažnyčios žinioje.

Tiesa, Konkordatas tatai sutvarkė tiktai Romos-Katalikų Bažnyčios atžvilgiu, bet ši Bažnyčia apima kaip tik didžiausiąjį asmenų skaičių. Ir kol šis konkordatas turi Lietuvoje galios, tol bendrosios vieningos valstybinės asmenų registracijos sutvarkymas, kurio 1922 m. konstitucijos 85 §-fas savaime nedraudžia, nėra įvykdomas. Tokiu būdu, einant 1922 m. konstitucijos 85 §-fu, kurio nuostatus papildo ir griežčiau užfiksuoja 1927 m. Konkordato su Šventuoju Sostu XIV straipsnis, — asmenų civilinės padėties aktų registracijos atžvilgiu tikybinėms organizacijoms (bažnyčioms) pavedama tam tikra viešoji valstybinė funkcija ir šiuo atžvilgiu bažnytiniai organai tampa antriniais valstybės organais. Šį valstybinį patarnavimą tikybinės organizacijos atlieka autonomingai, tačiau tenka pabrėžti, kad einant 1922 m. konstitucijos 85 §-fu, šios valstybinei asmenų registracijai sunaudojimo bažnytinės metrikacijos forma yra valstybės įstatymo tvarkoma.

114. Kelių kitų tikybinių reikalų konstitucionalizavimas.

Du likę šio konstitucijos X skyriaus („T i k y b o s i r k u l t o d a l y k a i“) §§-fai (86 ir 87 §§-fai) liečia ne tiek tikybines organizacijas (bažnyčias), kiek tam tikrų tikybinių reikalų aprūpinimo konstitucionalizavimą. Ypač tam yra skiriamas 87 §-fas, kurio tekstas skamba šiaip:

„K a r i a m s t u r i b ū t i s u t e i k t a l a i s v o l a i k o s a v o t i k y b o s p a r e i g o m s a t l i k t i.

L i g o n i n ė s e, k a l ė j i m u o s e i r k i t o s e v i e š o s e į s t a i g o s e l a i k o m i e m s ž m o n ė m s t u r i b ū t i d u o d a m a g a l i m y b ė s s a v o t i k y b o s p a r e i g o m s a t l i k t i“.

Galima pasakyti, kad šio §-fo nuostatai sudaro sui generis konstitucinį tikinčiųjų apdraudimą prieš galinčius pasireikšti antiklerikalinius arba tiesiog prieštikybinius palinkimus, jei ateity, veikiant šiai konstitucijai, valstybės valdžioje būtų įsigalėję laisvamaniai arba kitokios tikybai ir bažnyčiai nepalankios srovės. Tai yra krikščionių-demokratų Steigiamajame

Seime rūpesčių padarinys, turįs tikybiniam momentui suteikti konstitucinių garantijų, kad jis negalėtų būti, nepakeitus konstitucijos, slopinamas.

Kiek sudėtingesnis yra šios konstitucijos 86 §-fas, kuris skamba šiaip:

„Sekmadienius ir kitas Valstybės pripažintas šventes įstatymai saugoja, kaip poilsio ir dvasios pakilimo dienas“.

Kai kurių manoma ir aiškinama, kad esą šio §-fo nuostatas skiriamas socialinei apsaugai, darbo žmonėms poilsį užtikrinti ir šia kryptimi valstybės įstatymų leidimą paveikti, o jeigu čia šiam apsaugojamam poilsiui pasirinkta ir pabrėžta kaip tik sekmadienis, tai esą tatai padaryta ne kuriais tikybiniais sumetimais, bet tiktai todėl, kad einant demokratiniu daugumos principu krašte, kuriame žymią daugumą sudaro krikščionys, sekmadienis yra kaip tik patogiausia ir tinkamiausia bendroji poilsio diena. Tačiau aš manau, kad tikybinio šio nuostato momento neigimas nėra tikslus.

Kad šis konstitucinis nuostatas yra iš esmės ryškiai tikybinis, aiškėja jau iš to, kad jis yra patalpintas į X skyrių, pavadintą „Tikybos ir kulto reikalai“; socialinei apsaugai yra skiriamas tam tikras konstitucijos skyrius — XIII-sis, kuris taip ir yra pavadintas: „Socialinė apsauga“. X-jo skyriaus pasirinkimas čia be abejo nėra atsitiktinis ir turi būti tinkamai įvertintas, interpretuojant šį nuostatą. Be to tikybinis šio nuostato pobūdis aiškėja dar iš to, kad su sekmadienių ir švenčių saugojimu yra jungiama ne tiktai „poilsis“, bet ir „dvasios pakilimas“. Galima net būtų manyti, kad šiuo konstitucijos nuostatu valstybės įstatymų leidėjui tiesiog uždedama konstitucinė pareiga aprūpinti ir išsaugoti, kad sekmadieniai ir šventės tikrai būtų sunaudojami tiek poilsiui, tiek „dvasios pakilimui“, kas jau sudarytų labai ryškų valstybės kišimąsi į žmonių elgimosi sritį, — o jau bent išsaugoti, kad nebūtų leidžiama nieko, kas gali šiam „dvasios pakilimui“ kenkti ir jį trukdyti.

Konstitucinis kaip tik sekmadienio, greta pačios valstybės nustatomų švenčių, pabrėžimas taip pat čia yra labai charakteringas ir išeina iš bendros tikybinės nuotaikos palaikymo ribų, susiaurindamas bendrąjį tikybinį momentą iki krikščio-

niškai-tikybinio. Pabrėžtina, kad „sekmadienis“ čia yra griežtai užfiksuotas; kitos „šventės“ leidžiama laisvai nustatyti pačiai valstybei (įstatymų leidėjui), bet sekmadienio šventę, skiriamą poilsiui ir „dvasios pakilimui“, tvirtai nustato pati konstitucija ir tatai jau negali būti konstitucinių valstybės organų, neišskiriant įstatymų leidėjo, keičiama, kol nebus pakeista pati konstitucija. Sekmadienis čia laikomas ne tiktai visiems bendrojo poilsio, bet lygiai visiems „dvasios pakilimo“ diena, nors tikybiškai jis yra toks tiktai krikščionims.

115. Profesiniu atstovavimu sudaromoji ūkio rūmų institucija ir jos du pokariniai precedentai: „Consiglio dei provisorii“ ir „Sovnarchozas“.

Iš eilės išžiūrėsime dabar 1922 m. konstitucijos XI skyrių, kuris pavadintas: „Valstybės ekonominės politikos pagrindai“. Mes čia jį imame žiūrėti todėl, kad išžiūrėję decentralizacijos ir viešosios savivaldybės kitus konstitucinius reiškinius, mes turime sistemos dėliai iš eilės betarpiškai išžiūrėti ir šį paskutinį šios rūšies reiškinį, kurį kaip tik šiame skyriuje randame. Šiuo atžvilgiu šiame skyriuje mums bus pamatinis, nuo kurio mes pradėsime, 89 §-fas, kurio tekstas skamba išaip:

„Atskiroms ūkio sritims įstatymai laiduoja tam tikrą savivaldybę. Įstatymų keliu steigiami žemės ūkio, prekybos ir pramonės, darbo ir kitokie rūmai, kurių bendradarbiavimą su Valstybės valdžia, normuojant ūkio gyvenimą, nurodo įstatymas“.

Čia mes randame tą konstitucionalizuotą ūkio rūmų (ūkio tarybų) instituciją, kuri mums jau iš bendrosios mūsų kurso dalies yra žinoma. Ši institucija, kaip mes ten buvome sakę, sudaro kompromisinę formą tarp iš vienos pusės profesinio atstovavimo pagrindais sudaromų valdymo reikalams tarybų, plačiai žinomų ir nusistojusių dar XIX amžiuje, ir iš antrosios — tais pačiais pagrindais sudaromo sui generis parlamento, kaip įstatymų leidžiamojo organo, arba antrųjų parlamento rūmų.

Šios profesiniu atstovavimu sudaryto parlamento arba antrųjų rūmų institucijos idėja pradėta kelti tiek moksle, tiek

įvairių sociališkai-politinių judėjimų propagandoje dar prieš Didįjį Karą. Siūlomoji institucija turėjo ir turi kelias išraiškas: vieni jos sumanymai konstruoja profesinio atstovavimo įstatymams leisti organą, kaip antruosius bendrojo parlamento rūmus, kurio pirmieji rūmai būtų, kaip kad iki šiol, sudaryti demokratiniu tautos atstovavimo principu; kiti sumanymai konstruuoja atskirą ekonominį profesinio atstovavimo parlamentą greta politinio demokratinio tautos atstovavimo parlamento, suskirsčius tarp šių dviejų parlamentų įstatymų leidžiamąją funkciją atitinkamomis socialinių reikalų sritimis; pagaliau yra tendencija iš viso pakeisti demokratinį vienlypės tautos arba politinių partijų atstovavimo parlamentą vieningu profesinio atstovavimo parlamentu.

Mūsų laikais, antrame po Didžiojo Karo dešimtmety, šie demokratinio parlamento reformos profesinio atstovavimo kryptimi sumanymai yra jau ne tiktai svarstomi ir agituojami, bet ir vykdomi ir įgyvendinami. Tačiau tuoj po Didžiojo Karo, nors šios rūšies sumanymai jau buvo žinomi ir keliami, bet dar iš propagandos srities į pozityvinę konstitucinę teisę beveik nebuvo įžengę. Dviem pirmosiomis šio judėjimo pozityvinėmis manifestacijomis galima laikyti t. vad. „Consiglio dei provisorii“ 1920 m. Karnaro Laisvės Kortos (Gabrieliaus d'Annunzio paskelbtos Fiume konstitucijos) ir sovietinis Sovnarchozas. Tačiau „Consiglio dei provisorii“, kaip ir iš viso Carnaro Korta ir net pati Fiume valstybė, tai buvo reiškinys labiau manifestacinis, negu praktiškas ir realus, menininko-poeto kūrinys, dirbtinis ir skiriamas labiau politiniam efektui tarptautinėje srity, negu kuriam pastoviam valstybiniam sutvarkymui. Jisai nenusistojo ir išnyko, išsprendus Fiume likimo problemą jo įjungimu į Italiją. Antrasis gi reiškinys, Sovnarchozas, kad ir nusistojo, bet jisai iš viso tiktai iš dalies buvo giminingas aniems sumanymams, o iš tikrųjų viešojo ūkio nacionalizacijos ir sovietinės valstybės santvarkos sistemoje įgyjo savotiškos konstrukcijos ir prasmės, kuri jį darė nepritaikomu buržuazinių demokratinių valstybių institucijoms. Tad jisai negalėjo tapti precedentu, o be to buržuazinėse valstybėse, kurios komunistinės propagandos bijojo, jisai ne tiktai negalėjo teigiamai paveikti anųjų sumanymų įgyvendinimo, bet dargi savo su jais šiokiu tokiu giminingumu juos kompromitavo ir kėlė baimę ir nepasitikėjimą jais.

116. Veimaro konstitucijos „Reichswirtschaftsrat".

Tada tarp šių drąsių parlamento reformos sumanymų ir senų profesinių atstovavimu sudaromų ūkio rūmų ar ūkių tarybų, kaip valdymo reikalams tarybų viešojo ūkio srity, išdygo kompromisinė forma, kurios ryškiausiu reiškiniu buvo Vokiečių Reicho 1919 m. Veimaro konstitucijos t. vad. „Reichswirtschaftsrat". Tai buvo reformuota ir konstitucionalizuota ūkio rūmų ar ūkio tarybų, buvusių valdymo reikalams tarybomis, institucija, kurios ūkiškosios ekspertyzos funkcija tapo dabar sustiprinta ir taip sakant suryškinta privalomu šių rūmų ar tarybos nuomonės užklausimu visais viešojo ūkio klausimais, su kuriais susiduria vyriausybė ar parlamentas, o be to į jos funkciją tapo įdėti du nauji momentai: **a.** dalyvavimas valstybiniame viešojo ūkio tvarkyme ar valdyme, numatąs jau ne tiktai tarybinės ekspertyzos, vadinasi, patariamosios funkcijos galimumą, bet ir veiklų vaidmenį, ir šiuo bent potenciališkai perkeliąs šią instituciją į veikliąją imperatyvinę administraciją, ir **b.** įstatymų iniciatyva ekonominėje normatyvinėje srity, savarankiška arba sukombinuota su vyriausybės iniciatyva, o Vokietijoje pasiekianti net dalyvavimo šios iniciatyvos keliu iškeltų įstatymų projektų svarstyme parlamente. Be to tapo sustiprintas šios institucijos profesiškai-reprezentacinis principas, jungiąs jos organus su atitinkamais organizuotais profesiniais junginiais, kaip jų tiesioginė emanacija, o Vokietijoje visi šios institucijos organai tapo federaciniu principu sujungti į vieną vyriausiąjį jų centro ar viršūnės organą, kuriuo ir buvo arba bent teisiškai turėjo būti Reichswirtschaftsrat.

117. Ūkio rūmai 1922 m. konstitucijoje.

Šią instituciją, sekdamos Veimaro konstitucijos pavyzdį, pasisavino ir kelios kitos valstybės savo pokarinėse konstitucijose (Lenkija, SHS), jų tarpe ir Lietuva savo 1922 m. konstitucijoje. Jai ir yra pavestas šios konstitucijos 89 §-fas, kurio tekstą mes citavome. Tiesa — federacinio viršūnės organo, analoginio vokiškajai Reichswirtschaftsrat, čia nenumatoma. Yra tiktai atskiri profesiniai žemės ūkio rūmai, prekybos ir pramonės rūmai, darbo rūmai, be to gali būti „ir kitokie", kaip kad sako konstitucija, rūmai. Jie steigiami „įstatymų ke-

liu", bet turi būti reprezentaciniai, kylę iš atitinkamų „ū k i o s r i č i ų", kaip jų pačių, šių „a t s k i r ų ū k i o s r i č i ų", savivaldybės reiškiniai, kaip kad matyti iš aiškaus 89 §-fo pirmojo sakinio teksto.

Šie rūmai, einant konstitucijos 89 §-fu, būdami, profesinės savivaldybės organais, turi ne tiktai įstatymų ribose laisvai tvarkyti savo profesinius ūkio reikalus, kuriuos ir kaip nusimano, taip sakant už valstybės funkcijos ribų, bet yra tiesiog įtraukiami kaip tik į valstybinę funkciją viešojo ūkio srity, kaip teisinis, net ir konstitucinis Valstybės valdžios šioje srity bendradarbis („...k u r i ų b e n d r a d a r b i a v i m ą s u V a l s t y b ė s V a l d ž i a n u r o d o į s t a t y m a s"). 89 §-fas šį „b e n d r a d a r b i a v i m ą", suteikiantį ūkio rūmams viešųjų valstybinės funkcijos organų pobūdį, dar ryškiai apibūdina žodžiais: „n o r m u o j a n t ū k i o g y v e n i m ą". Vadinasi numatoma bendradarbiavimas kaip tik svarbiausioje normatyvinėje viešosios galios funkcijoje. Ryškiausias gi normatyvinės funkcijos reiškinys yra įstatymų leidimas. Tad nors konstitucija neužtikrina ūkio rūmams bendradarbiavimo su valstybės valdžia kaip tik įstatymų leidime, pavesdama paprastajam įstatymui šį bendradarbiavimą sutvarkyti, bet jei šis bendradarbiavimas būtų įstatymo nustatytas ne tiktai formalinėje valdymo ar administracijos srity, bet ir įstatymų leidime, — tatai būtų visiškai konstitucinga (žinoma, tiktai ekonominių įstatymų srity — „n o r m u o j a n t ū k i o g y v e n i m ą").

Tad šiame *1922* m. konstitucijos 89 §-fo nuostate glūdi galimumas pavesti ūkio rūmams, kaip profesinės savivaldybės organams, ir ekonominių įstatymų formalinę iniciatyvą ir dar daugiau, tiktai rezervuojant visumet jų „b e n d r a d a r b i a v i m ą s u v a l s t y b ė s v a l d ž i a", kuri nuo jų nepareina ir ne iš jų bus kylusi; tad jie pakeisti „valstybės valdžią", užimti jos vietą, tapti pačia valstybės valdžia, vis dėlto, einant šia konstitucija, negali. Valstybės valdžia negali būti į juos perkelta, ji turi būti demokratinė, kilusi iš teisinės tautos. Profesiniai ūkio rūmai, kaip „a t s k i r ų ū k i o s r i č i ų" savivaldybės organai, tegali būti demokratinės valstybės valdžios bendradarbiai. Šitokia yra konstitucinė svarbaus 1922 m. konstitucijos 89 §-fo nuostato reikšmė.

118. Liberalinio ir solidaristinio principų sukombinavimas ūkiškuose 1922 m. konstitucijos nuostatuose.

Lieka du kiti šio 1922 m. konstitucijos XI skyriaus (skyrius: „Valstybės ekonominės politikos pagrindai") §§-fai — 88 ir 90. 88 §-fo 1 abzacas yra šabloniškas. Jisai pareiškia klasikinį laisvojo ūkiškojo vertimosi „jus commercii" — principą ir yra taip suformuluotas, kad jam būtų vieta konstitucijos II-me skyriuje („Lietuvos piliečiai ir jų teisės"), piliečių „laisvių" kataloge tarp kitų ten kontinentiniu metodu surašomų „laisvės teisių", kaip „status libertatis" elementų. Šio 88 §-fo 1 abzaco tekstas skamba šiaip:

„Visose ūkio srityse kiekvienam piliečiui laiduojama darbo ir iniciatyvos laisvė. Ši laisvė tegali būti suvaržyta įstatymo keliu, esant viešajam reikalui".

Tai tipinga liberalinė koncepcija. Nors šioje jos formulėje nesakoma dar apie sutarčių laisvę, bet pastaroji implicite gludi privatinės iniciatyvos laisvėje. Šis 88 §-fo 1 abzacas turi ryšio su mūsų senai išžiūrėtu 21 §-fu, kuris čia 88 §-fe pareiktąją „juris commercii" formulę papildo privatinės nuosavybės saugojimo principu. Tačiau, kaip mes ten turėjome progos konstatuoti, klasikinis liberalinis privatinės nuosavybės principas yra šioje konstitucijoje kiek sužalotas „teisingo atlyginimo" principo praleidimu nusavinant privatinį turtą (21 §-fo 2 sakinys). Vis dėlto klasikinis liberalinis „juris commercii" principas, taip aiškiai pareikštas 88 §-fo 1 abzace, ir čia nėra kategoringai išlaikytas. Tuoj po jo yra įrašytas to paties 88 §-fo 2 abzacas, kuris jei ne visiškai griauna šį principą, tai vis dėlto jo kategoringumą kiek sutrukdo kitokios kilmės socialiniu principu; šio abzaco tekstas skamba šiaip:

„Ūkio gyvenimas yra tvarkomas taip, kad kiekvienas pilietis turėtų darbo".

Čia jau reiškiasi ne klasikinis liberalinis ūkiškojo „laissez faire — laissez aller" principas, kuris atitinka darbo ir ūkiškos privatinės iniciatyvos arba laisvojo ūkiškojo vertimosi laisvę, tuo pačiu sutarčių laisvę, privatinę konkurenciją ir privatinės nuosavybės neliečiamybę ir kuris numato

valstybės nesikišimą į ūkiškąją sritį arba bent nesikišimą tiek, kiek to atskirais atsitikimais nereikalauja būtinas ir konkretus, kiekvieną sykį ad hoc konstatuotinas, viešasis reikalas, bet kaip tik valstybinės intervencijos į ūkiškąją sritį principas. Sankcionuojamas naujas, jau nuo XIX amžiaus, maždaug nuo 1848 m., keliamas antiliberalinis, intervencionistinis principas viešosios subjektyvinės asmens teisės į darbą, teisės reikalauti iš valstybės kiekvienam suteikti darbą, principas, kuris kiekvienam asmeniui a priori užtikrina ūkiškoje visuomenėje tam tikrąją veiklią vietą, tam tikrą jo sunaudojimą jo darbu viešojo ūkio organizacijoje, pareinantį ne išimtinai nuo jo paties laisvos iniciatyvos ir nuo jo sugebėjimo pačiam sau vietą surasti ir įsibrauti į šią sritį; valstybė virsta šio principo įgyvendinimo vykdytoja ir garantė ir ši jos viešoji socialinė pareiga konstitucionalizuojama, o tuo pačiu ji tampa viešoji ūkio tvarkytoja („ū k i o g y v e n i m o t v a r k y m a s"), jo organizatorė ir, žinoma, šiai savo socialinei tarnybai eiti turi sau tam tikras priemones nustatyti, tuo pačiu siaurindama ir varžydama privatinės iniciatyvos ir konkurencijos laisvę. Šioje teisės į darbą konstrukcijoje glūdi ir moderninis t. vad. „E x i s t e n z - t e i s ė s" principas, kurio ryškiausią konstitucinę išraišką, kaip mes žinome, mes randame Vokiečių Veimaro konstitucijoje (jos 151 straipsnis).

119. Antiliberalinės tendencijos reiškiniai konstituciniame agrarinių santykių valdymo sutvarkyme.

Aiškus atiliberalinis solidaristinis valstybinis intervencionizmas ir drauge klasikinio privatinės nuosavybės principo užgavimas, visiškai suderinamas su mūsų pabrėžtu konstituciniu klasikinės privatinės nuosavybės konstrukcijos sužalojimu konstitucijos 21 §-fe, — pareikštas ir paskutiniame šio XI-jo konstitucijos skyriaus §-fe — 90-me. Šis §-fas liečia svarbiausią (ypač agrarinėje šaly) viešojo ūkio sritį — žemės ūkį, kurio organizacinį socialinį pamatą sudaro žemės valdymo santvarka. Šis 90 §-fos susideda iš trijų abzacų. Jojo 1 abzacas, kaip ir 21 §-fo pirmas sakinys, pareiškia kaip tik privatinės nuosavybės principą, kuriam ekonominio liberalizmo akimis, rodos, nieko prikišti negalima. Jisai sako:

„Žemės valdymo pagrindan dedamas privatinės nuosavybės dėsnis“.

Tačiau du kiti abzacai ryškiai šį principą aprėžia ir tam liberalizmui smūgį suduoda. Vienas šių abzacų yra solidaristiškai-intervencionistinis, antras kiek užmaskuotoje formoje privatinės nuosavybės neliečiamumą, sudarantį jos klasikinės konstrukcijos principą, užgauna arba bent padarytąjį užgavimą sankcionuoja ir konstitucionalizuoja. Tai yra 90 §-fo 2 ir 3 abzacai. Jųjų pirmasis (90 §-fo 2 abzacas), kuris valstybinės intervencijos principą agrariniuose santykiuose kelia ir drauge šios intervencijos orientacinę kryptį nustato, skamba šiaip:

„Valstybei paliekama teisės reguliuoti žemės valdymą taip, kad būtų sudarytos tinkamos sąlygos taisyklingai žemės ūkio gamybai, ypatingai smulkiajam ir vidutiniam žemės ūkiui tarpti“.

Kad čia numatoma ūkiškoji valstybinė intervencija tam tikriems, iš anksto pačioje konstitucijoje pareikštiems sociališkai-ūkiškiems tikslams agrarinėje srity pasiekti — tai aišku. Bet įsiskaičius į tekstą nesunku konstatuoti, kad ši intervencija palyti ne tiktai ūkio vedimo metodus, gamybos techniką, žodžiu — ūkio racionalizavimą, bet ir pačią kaip tik privatinę žemės nuosavybę, nes tekstas kalba apie „reguliavimą“ kaip tik paties „žemės valdymo“, vadinasi — to valdymo, kurio pagrindan, einant 90 §-fo 1 abzacu, dedama privatinė nuosavybė (josios „dėsnis“). Šis įsikišimas arba „reguliavimas“, galįs privatinę nuosavybę paliesti, konstitucionalizuojamas tik tiek, kiek jisai galės patarnauti „taisyklingos“, vadinasi — racionalizuotos, „žemės ūkio gamybos“ sąlygoms nustatyti, iš anksto numatant šių ūkio racionalizavimo sąlygų tarpe „ypatingai“ smulkaus ir vidutinio žemės ūkio tarpimą. Aišku, kad konstitucionalizuojamojo intervencionizmo ašmuo nukreipiama „ypatingai“ prieš stambųjį žemės ūkį, kuriam konstitucinės privatinės nuosavybės garantijos šiuo yra „ypatingai“ sumažinamos. Vadinasi — 90 §-fo 2 abzacas sudaro rezervą šio §-fo 1 abzaco pareikštam bendram principui: tatai kitaip sakant reiškia, kad privatinė nuosavybė su visomis jos išvadomis, tarp kito ko pareikštomis šios konstitucijos 21 §-fe, bus „žemės valdymo pagrindan

dedama" tik tiek, kiek jos neliečiamumas nekoliduos su valstybės „teise" „reguliuoti" šį žemės valdymą 90 §-fo 2 abzaco nurodyta prasme.

120. Stambiosios žemės nuosavybės nuo liberalinio principo veikimo atpalaidojimas 1922 m. konstitucijoje.

Kiek tatai liečia stambiąją žemės nuosavybę, labai ryškus yra šio 90 §-fo 3 abzacas, kuris skamba šiaip:

„D v a r a i p a r c e l i u o j a m i į s t a t y m u o s e n u r o d y t a t v a r k a".

Jei kas šią konstituciją skaitytų, nežinodamas kitų Steigiamojo Seimo išleistų įstatymų, jisai, perskaitęs šį tekstą, galėtų pamanyti, kad čia pasakoma tiktai tai, kad parceliuojant dvarus, vadinasi — stambesnius žemės ūkius, reikią laikytis šiam reikalui išleistų arba leidžiamų įstatymų. Kad įstatymų reikia laikytis ir kad jų imperatyvai ir nuostatai yra privalomi ir vykdytini, tatai ir savaime, konstitucijai to nepaminėjus, būtų suprantama ir aišku. Tad galima būtų manyti, kad šitokio nuostato į konstituciją įrašymas dėl šio vieno ypatingo reikalo, dvarų parceliavimo, kai tatai savaime ir visus kitus reikalus liečia, turįs tos prasmės, kad to paties 90 §-fo 2 abzace pareiškus, kad valstybinė intervencija į žemės valdymą yra skiriama tam, kad būtų sudarytos sąlygos smulkiajam ir vidutiniam žemės ūkiui tarpti, čia norima pabrėžti, kad ši linkmė būtų išlaikyta kaip tik tais atsitikimais, kada bus parceliuojami dvarai, ir kad įstatymų leidėjas, tvarkydamas dvarų parceliavimo procesą, šios krypties išlaikymą aprūpintų ir šį konstitucinį tikslą turėtų galvoje. Tai būtų sui generis konstitucinis įsakymas labiau įstatymų leidėjui, negu šiaip piliečiams — dvarininkams ir dvarų parceliuotojams, kuriems ir be to, žinoma, savaime įstatymų nuostatai yra privalomi. Tačiau, kokia čia turima galvoje parceliacija, ar laisva, ar priverstinė, to iš šio abzaco teksto savaime neaiškėja. Galima būtų manyti, kad čia kalbama apie paprastą dvarų parceliavimą, vadinasi apie tuos atsitikimus, kada dvarai šiaip jų savininkų būna parceliuojami, kas ir atitiktų pamatinį 90 §-fo 1 abzaco nuostatą, dedantį „ž e m ė s v a l d y m o p a g r i n d a n" kaip tik „p r i v a t i n ę n u o s a v y b ę".

Iš tikrųjų šio nuostato konstitucinė prasmė mano manymu yra visai kitokia ir ji mums aiškėja tiktai sąryšy su Steigiamojo Seimo tais pačiais metais, prieš konstituciją išleidus, išleistu Žemės Reformos įstatymu. Anuoju, Žemės Reformos, įstatymu visi dvarai Lietuvoje, kiek jie prašoka 80 ha žemės vieno savininko ar kelių bendrų vienos šeimos savininkų rankose (iš tikrųjų ne tiktai dvarai, bet ir visa tokių daugiau 80 ha žemės turinčių savininkų žemė, kad ir susidėtų ji iš atskirų smulkių ūkių įvairiose vietose), tapo nusavinti Žemės Reformos, ypatingai gi kaip tik parceliacijos, tikslams, paliekant jų buvusiems savininkams 80 ha nuosavybės normą. Vadinasi, dvarų parceliacija buvo priverstinė. Tad ją ir turi galvoje 1922 m. konstitucijos 90 §-fo 3 abzacas. Jisai, aišku, turi galvoje ne kažkokį būsimąjį atsitiktinį „dvarų parceliavimą", kurio iš viso ir negalės būti, kai jau dvarai bus išparceliuoti Žemės Reformos įstatymu ir išnyks (jei tiktai „d v a r a i s" nebus pavadinti likę ūkiai iki 80 ha). bet liečia ypatingai kaip tik šį jau numatytą ir paskelbtą priverstinį dvarų parceliavimą. Kodėl gi apie tai kalbama konstitucijoje, kurią leidžiant jau buvo išleistas ir veikė Žemės Reformos įstatymas ir dvarų nusavinimas Žemės Reformos ir parceliavimo tikslams jau įvyko, nes einant Žemės Reformos įstatymu šie dvarai tapo nusavinti ipso jure, o jų buvusiems savininkams buvo palikta tiktai valdymas laikinojo šeimininkavimo teisėmis iki sudarius perėmimo aktą.

Bet dalykas buvo toks, kad išleidus šią konstituciją ir joje paskelbus privatinės nuosavybės principą, kurio formulė tapo pareikšta 21 §-fe, galėtų kilti abejonė dėl Žemės Reformos įstatymo konstitucingumo, būtent: dėl konstitucingumo to nusavinimo, kuris buvo šio įstatymo paskelbtas. Nes konstitucijos 21 §-fo nuosavybės formulė, kurioje pasakyta, kad „p i l i e č i ų t u r t a s g a l i m a n u s a v i n t i į s t a t y m o k e l i u t i k v i e š a j a m r e i k a l u i e s a n t", yra iš esmės klasikinės liberalinės kilmės, klasikinė gi liberalinė nuosavybės formulė turi savo tvirtai nustatytą prasmę, dėl kurios jokių abejonių ir interpretacijos ginčų negali būti. Tiesa, kas tos klasikinės formulės nežino ir nesupranta, tam gali atrodyti, kad tarp konstitucijos 21 §-fo nuostato ir Žemės Reformos įstatymu įvykdyto stambių žemės turtų nusavinimo prieštaravimo nesą, kadangi Žemės Reformos įstatymo įvade yra aiškiai nu-

statytas kaip tik viešasis šio nusavinimo reikalas, o pats nusavinimas padarytas kaip tik „į s t a t y m o k e l i u“. Tačiau klasikinis liberalinis nuosavybės principas numato ne tokį „piliečio turto“ „į s t a t y m o k e l i u“ nusavinimą viešajam reikalui, kaip griežtai aprėžtą išimtį iš pamatinės šio principo tezės, jog privatinė nuosavybė yra neliečiama. Ši išimtis, kaip tokia, yra griežtai aprėžta ir negali būti interpretacijos keliu išplečiama. Ji numato ne bendrąjį kuriai piliečių turtų kategorijai nuosavybės atėmimą nusavinimo įstatymu, bet tiktai konkretaus tam tikro ar tam tikrų individualinių turtų nusavinimą įstatymu ad hoc. Mes jau atitinkamoje šių metų paskaitų vietoje esame nurodę, kad 1922 m. konstitucijos 21 §-fas kiek sužalojo klasikinį principą tuo, kad jis savo patiektoje formulėje nepaminėjo ne tiktai „t e i s i n g o“ atlyginimo nusavinant „piliečių turtą“, bet iš viso jokio atlyginimo, kas klasikiniu principu yra būtina. Bet visa kita liko.

Tad jei konstitucijoje nebūtų buvę įrašyta 90 §-fo 2 ir 3 abzacų, tai būtų galima daryti Žemės Reformos įstatymo paskelbtam stambiosios žemės nuosavybės nusavinimui priekaištas, kad tasai nusavinimas esąs padarytas ne taip, kaip to reikalauja konstitucijos sankcionuotas privatinės nuosavybės principas, kuris dar ypatingai 90 §-fo 1 abzaco ir žemės valdymo pagrindan dedamas. Aš ir manau, kad kaip tik šiam priekaištui atremti, jo kėlimo galumumui pašalinti ir tapo konstitucijon įrašytas 90 §-fo 3 abzacas — „D v a r a i p a r c e l i u o j a m i į s t a t y m u o s e n u r o d y t a t v a r k a“. Tai ir yra priverstinio dvarų parceliavimo Žemės Reformos įstatymu konstitucinis sankcionavimas, kuris jį galutiniai sutvirtina ir nuo klasikinių liberalinių principų, bendrai pareikštų 21 §-fe, atpalaiduoja, kas ypatingai aiškėja dar iš to, kad valstybinė intervencija „ž e m ė s v a l d y m o“, o tuo pačiu ir to „v a l d y m o p a g r i n d a n“ dedamos „p r i v a t i n ė s n u o s a v y b ė s“, „r e g u l i a v i m e“, yra 90 §-fo 2 abzace pagrindžiama kaip tik tuo pačiu svarbiausiu motyvu („k a d b ū t ų s u d a r y t o s t i n k a m o s s ą l y g o s t a i s y k l i n g a i ž e m ė s ū k i o g a m y b a i, y p a t i n g a i s m u l k i a j a m i r v i d u t i n i a m ž e m ė s ū k i u i t a r p t i“), kuriuo yra Žemės Reformos įstatymo įvade ir pati Žemės Reformos motyvuojama („k a d b ū t ų t i n k a m o s s ą l y g o s ž e m ė s ū k i u i i r v i s ų p i r m a s m u l k i a j a m i r v i d u t i-

niam ūkiui tarpti"). Ši yra tikroji šios konstitucijos 90 §-fo 3-jo ir iš dalies 2-jo abzacų reikšmė. Iš viso šių abzacų nuostatai, suteikdami konstitucinės sankcijos jau paskelbtajai Žemės Reformai, drauge iš viso agrarinių santykių sritį Lietuvoje kiek atpalaiduoja nuo klasikinės liberališkai-individualistinės jų teisiškai-socialinės santvarkos ir ją kiek socializuoja.

121. „Socialinės apsaugos" skyriaus charakteristika.

Pažangiųjų socializacinių palinkimų galima rasti šios konstitucijos ir XIII skyriuje, kurį mes dabar iš eilės išžiūrėsime. Tai yra skyrius, pavadintas: „Socialinė apsauga". Jis susideda iš penkių §§-fų (97—101 §§-fai). Šie straipsniai palyti įvairias žmonių socialinio gyvenimo, reikalų ir veiklos sritis, o bendra jiems yra tiktai tatai, kad visose jų liečiamose srityse nustatoma tam tikras valstybės kišimasis, vadinasi, į jas išplečiama valstybės funkcija šiems santykiams ir reikalams tvarkyti tam tikra linkme socialinio solidarumo ir visuomeninio labo motyvais. Šiuo pabrėžiama visuomeninė solidaristinė valstybės koncepcija, priešinga klasikinei liberalinei, aprėžiančiai ją maždaug elementarinėmis policijos funkcijos pareigomis. Šie §§-fai tai yra taip sakant valstybės konstituciniai pasižadėjimai, sui generis programos nustatymas įstatymų leidėjui.

122. Solidaristinio principo socialinėje srity atskiri reiškiniai.

Šių §§-fų pirmasis — 97-as — liečia darbą. Jojo 1 abzacas yra principinis ir reiškiąs tam tikrą darbo, „darbo pajėgos", kaip socialinio veiksnio, koncepciją.

„Žmogaus darbo pajėga yra tam tikrų įstatymų saugojama ir globojama".

Vadinasi — ne konkretus darbas, ne veikla ar veikimas, bet pati „žmogaus darbo pajėga", sudaranti viso socialinio proceso aktyvų veiksnį, taip sakant pamatinį svarbiausią gyvą visuomenės „patrimonii" elementą, kuriuo yra pagrįsta visa socialinė dinamika. Šis socialinis veiksnys būsiąs valstybės „saugojamas ir globojamas". Tai yra ryškus solidaristinis principas, kuris skiriasi tiek nuo libe-

ralinio, tiek nuo etatistinio ar socialistinio, reikalaujančio ne tiktai saugojimo ir globos. bet ir jo organizavimo bei tikslaus planingo naudojimo.

97 §-fo 2 abzacas, nors taip pat pagrįstas solidaristiniu valstybinės intervencijos principu, numato ypač vieną konkrečią labai svarbią jo išvadą — socialinę darbininkų apsaugą nuo žymiausių jiems gręsiančių socialinėje darbo organizacijoje pavojų, pakertančių visą jų būklę ir reikalingų pagalbos. Štai šis tekstas:

„Valstybė saugoja atskirais įstatymais darbininką ligoje, senatvėje, nelaimingais atsitikimais ir darbo trūkstant“.

Tai ir yra tos keturios ryškiausios aplinkybės, kurių padariniai yra darbininkui pavojingiausi ir kurių pasireiškimo galimumas arba visiškai negali būti pašalintas (pav. senatvė, nelaimingi atsitikimai) arba negali būti pašalinti esamoje socioliškai-ūkiškoje santvarkoje (nedarbas — „chomage“). Šio „saugojimo“ metodų ir priemonių (pav. socialinis draudimas, viešieji darbai) šis tekstas čia nenurodo. Pastebima, kad šis 97 §-fo 2 abzacas turi ryšio su mūsų jau išžiūrėtu 88 §-fo 2 abzacu, kuris, kaip matėme, įpareiguoja valstybę ūkio gyvenimą tvarkyti taip, „kad kiekvienas pilietis turėtų darbo“. Vadinasi — jei kuris pilietis, darbininkas, darbo negauna arba dirbti dėl čia nurodytų ne nuo jo valios pareinančių aplinkybių nepajėgia, valstybė, aišku, turi pareigos jį globoti.

98 §-fas liečia šeimą ir su ja arti susijusią motinystę ir yra taip pat ryškiai solidaristinis. Štai jojo trijų abzacų tekstas:

„Šeimyninio gyvenimo pamatas yra moterystė. Jos pagrindan dedama abiejų lyčių teisių lygybė.

Tam tikrais įstatymais saugojama ir palaikoma šeimos sveikata ir socialinė gerovė.

Motinystė yra ypatingoje Valstybės globoje“.

1 abzaco 1 sakinys yra aiškus ir suprantamas. Krikščioniškos kultūros valstybėje kitaip ir būti negalėtų. Taip pat aišku, kad čia turima galvoje monogaminė moterystė. Tiktai, deja, Lietuvos įstatymų leidėjas, nors šis konstitucinis nuosta-

tas ir antroje, tebeveikiančioje konstitucijoje liko nepakeistas ir, vadinasi, teisiškai tebėra imperatyvinis, iki šiol „nesuskubo“ arba tiesiog nepasirūpino padaryti iš jo visų tikslių ir būtinų išvadų. Tatai, žinoma, ne konstitucijos kaltė, ne jai tatai prikišama, bet konstituciniam Lietuvos įstatymų leidėjui. Būtent — konstituciniame sąžinės, o tuo pačiu ir tikybos, laisvės rėžime, yra asmenų, kurie jokiai tikybinei organizacijai ir jokiai bažnyčiai nepriklauso, ir toksai priklausymas jiems nėra valstybėje teisiškai privalomas. Valstybė šiuo atžvilgiu reiškia savo „désinteressement“, ji į šią žmogaus tikybinį susitvarkymą nesikiša, tatai yra jo „status libertatis“ sritis. Jeigu, kaip kad čia sako konstitucija, — „š e i m y n i n i o g y v e n i m o p a m a t a s y r a m o t e r y s t ė“, tai ši moterystė, kaip šeimos forma ir jos moralinis pagrindas, turi būti pripažinta ir leista padėti pamatan ne tiktai tikinčiųjų ir bažnyčios narių, bet visų valstybėje žmonių šeimyninio tvarkymosi. „Š e i m y n i n i s g y v e n i m a s“ nėra bažnyčios narių monopolis, jisai yra žmogaus kaip tokio, gyvenimo elementas; laisvamaniai ir žmonės, kurių individualinė tikyba nesutampa su jokios bažnyčios mokslu, taip pat būna reikalingi „š e i m y n i n i o g y v e n i m o“. Tuo tarpu įstatymų leidėjas, monopoliškai jungdamas teisinę moterystę su bažnytinėmis vedybomis ir nesudaręs jokios teisinės moterystės įkūrimo formos tiems, kurie nori susituokti ne bažnytinėmis vedybomis ir be tikybinių apeigų, palieka jų šeimyninį gyvenimą už teisinės moterystės ribų, versdamas juos atsisakyti nuo to, ką konstitucija laiko šio gyvenimo „p a m a t u“ ir pasitenkinti teisiniu konkubinatu arba likti viengungiais, arba antrą vertus veidmainiškai daryti bažnytines vedybas su tikybinėmis apeigomis, kas taip pat užgauna konstitucinę sąžinės laisvę ir pagaliau žemina bažnyčią ir profanuoja tikybines apeigas. Čia, žinoma, nekyla ir kilti negali klausimas, ar kas randa, kad visi turėtų dalyvauti bažnyčioje ir kad moterystė esanti tikybinis sakramentas ir todėl tegalinti būti sudaryta tik tikybinėmis apeigomis ir bažnytiniu aktu, ar kitaip į tai žiūri, nes sąžinės ir tikybos laisvės rėžime tatai pareina nuo kiekvieno tikybinių įsitikinimų, kuriais jisai savo moterystę tvarkyti gali, ir negali būti visiems priverstinai prikišama; o pagaliau ir pačios tikybinės organizacijos ne visos laiko moterystę tikybiniu sakramentu, tuo tarpu jų organų tvarkomos jų narių vedybos yra valstybės

įstatymo sankcionuojamos. Tad toji aplinkybė, kad teisinės moterystės įkurimas Lietuvoje, išskyrus Klaipėdos kraštą, tegalimas tik bažnytinėmis vedybomis, net ir tiems, kurie jokioje bažnyčioje nedalyvauja, sudaro sąžinės laisvės režime nenuoseklumų ir įstatymų leidėjo nusižengimą konstitucijos nuostatams (1922 m. konstitucijos 13 §-fo 1 abzacui ir 98 §-fo 1 abzaco 1 sakiniui, kurių nuostatai įėjo ir į veikiančią 1928 m. konstituciją — jos 14 §-fo 1 abzacas ir 99 §-fo 1 abzaco 1 sakinys).

98 §-fo 1 abzaco 2 sakinys apie lyčių teisių lygybę moterystėje — tai bendrojo konstitucinio principo, pareikšto šios konstitucijos 10 §-fo 1 sakiny, pakartojimas, pritaikintas tai sričiai, kurioje šiuo atžvilgiu nelygybė yra gana stipriai įsigalėjusi; šiuo atžvilgiu šiam konstituciniam principui įgyvendinti žymiai yra pasitarnavęs 1922 m. įstatymas, pavadintas „C i v i l i n i ų į s t a t y m ų p a k e i t i m a s i r p a p i l d y m a s“, išleistas dar prieš 1922 m. konstituciją išleidus („V y r. Ž i n i ų“ Nr. 85), emancipavęs moterį turto teisių srity, kas ypatingai Suvalkijoje buvo svarbu padaryti, nes ten veikusiais civiliniais įstatais moteris šeimoje šiuo atžvilgiu buvo labai nuskriausta.

98 §-fo 2 abzaco nuostatais ypatingų paaiškinimų, rodos, nėra reikalingas. Jis kaip ir kiti šio skyriaus, yra solidaristinis ir drauge gražiai įpina šeimą į socialinį bendravimą, pabrėždamas „s v e i k a t o s i r s o c i a l i n ė s g e r o v ė s“ ne tiktai individų, bet kaip tik šeimų reikalą, vadinasi šių pamatinių taip sakant organiškų visuomenės narvelių reikalą, šiuo pripažįstamą visuomeniniu reikalu, kuris pačiai valstybei rūpi. Pagaliau šio 98 §-fo 3 abzacas, liečiąs motinystę, žada jai net „y p a t i n g ą“ valstybės globą. Čia minima motinystė, kaip tokia, neskiriant motinystės šeimoje nuo motinystės už šeimos ribų.

123. Visuomenės dorovė ir sveikata bei mokyklinė lygybė.

Analoginio 98 §-fui pobūdžio yra ir konstitucijos 99 §-fas, kurio tekstas skamba:

„V i s u o m e n ė s d o r a i r s v e i k a t a y r a s a u g o j a m a t a m t i k r ų į s t a t y m ų“.

Kas 98 §-fe pariekšta šeimos atžvilgiu, čia maždaug tas pats pareiškiama iš viso visuomenės atžvilgiu.

1922 m. konstitucijos 100 §-fas palyti švietimą. Savo solidaristiniu principu jisai pateko į „Socialinės apsaugos" skyrių, matyti, šiuo ir norėta šis principas pabrėžti; šiaip jisai galėtų tilpti ir „Švietimo reikalų" skyriuje (konstitucijos IX skyrius), taip pat „Piliečių teisių" skyriuje (konstitucijos II skyrius). Jisai yra giminingas visiems šiems trims skyriams. Jisai sako:

„Visų laipsnių mokyklos yra visiems lygiai prieinamos".

Galima manyti, kad čia turima galvoje viešoji bendroji mokykla; tai neturi liesti tokios mokyklos, kaip pav. konfesinė arba tautinių mažumų mokykla, kurią taip pat konstitucija numato ir mini (73—74 ir 82 §§-fai) ir kuri iš pačios savo esmės yra ekskliuzyvinė, ne visiems lygiai skiriama. Pagaliau čia turima galvoje ne tiek atskiros individualinės, kad ir bendros viešos, mokyklos, kiek mokyklų laipsniai: ne tatai čia pareiškiama, kad bet kuri įsteigiamoji atskira mokykla turinti būti visiems prieinama ir kad esą draudžiama paskirti kuri atskira mokykla kuriai atskirai, pav. teritorinei, piliečių vaikų grupei valsčiaus ar apskrities ribose, bet tatai, kad mokyklos sistema turi būti valstybėje taip sutvarkyta, kad visi vaikai (jaunimas) galėtų, kiek jie pajėgs ir kiek išlaikys visas sąlygas, pereiti visus mokyklos laipsnius nuo žemiausios iki aukštosios, žodžiu — galėtų pasiekti tokį švietimo laipsnį, kuris jiems tinka.

124. Komunalinio referendumo (plebiscito) pavyzdis 1922 m. konstitucijoje.

Įdomus yra paskutinis šio XIII-jo konstitucijos skyriaus — 101 §-fas, kurio tekstas skamba šiaip:

„Blaivybei palaikyti valsčiaus piliečių visuma turi teisės spręsti dėl svaiginųjų gėrimų pardavinėjimo įstaigų laikymo savo gyvenamajame rajone".

Pabrėžtina, kad šią galią „spręsti" pavedama ne „savivaldybės organams" ir ne „valsčiaus savivaldybei", kuri taip pat tik per savo teisinius organus veikti tegali, bet būtent „valsčiaus piliečių visumai". Tad šios konstitucinės galios ar „teisės" subjektu ir tuo pačiu jos konstituciniu

organu yra kaip tik ši „v i s u m a", nors vietos savivaldybės įstatymas savivaldybės organizacijoje ir jos teisinėms funkcijoms nebūtų šitokio organo numatęs. Šis nuostatas, kad ir jungiamas su valsčiumi, nustato konstitucinę sui generis galią ir konstitucinį jai sui generis organą, nesudarančius organizuotos vietos savivaldybės elemento, ir todėl jisai yra įdėtas ne į skyrių apie vietos savivaldybę (konstitucijos VI skyrius), bet į šį „S o c i a l i n ė s a p s a u g o s" skyrių, kuriam jis yra artimas savo socialiniu tikslu — blaivybės palaikymu. Vadinasi — čia šioje siauroje vieno socialinio reikalo srity steigiama tam tikra „v a l s č i a u s p i l i e č i ų v i s u m o s s p r e n d i m o" institucija, kuri turi būti organizuota komunaliniu referendumu arba bent komunaliniu plebiscitu.

Čia tenka dar pastebėti, kad šį „v a l s č i a u s p i l i e č i ų v i s u m o s s p r e n d i m ą" „d ė l s v a i g i ų j ų g ė r i m ų p a r d a v i n ė j i m o į s t a i g ų l a i k y m o" konstitucija aiškiai ir tuo pačiu griežtai aprėžia vienu tiktai tikslu: „b l a i v y b e i p a l a i k y t i". Vadinasi, tuo pačiu visi tie bendrieji tokių „įstaigų laikymo" suvaržymai, kurie jau yra pačios valstybės nustatyti, jokiu būdu negali būti piliečių sprendimu pašalinti, kitaip sakant, šis sprendimas negali plėsti bendrų šių įstaigų laikymo sąlygų, tiktai gali jį dar labiau varžyti naujomis sąlygomis blaivybei sustiprinti arba eventuališkai visiškai šias „į s t a i g a s" sulaikyti.

125. Deklaratyvinis principas auklėjimo srity.

Iš eilės dabar išžiūrėsime 1922 m. konstitucijos IX skyrių — „Š v i e t i m o r e i k a l a i", — kuris turi ryšio ir su paskutiniu mūsų išžiūrėtu XIII skyriumi („S o c i a l i n ė a p s a u g a") ir drauge su valstybės administracijos funkcija svarbioje viešųjų patarnavimų („s e r v i c e s p u b l i c s") srity ir pagaliau kai kuriais savo nuostatais, su konstitucijos X skyriumi („T i k y b o s i r k u l t o d a l y k a i"). Šis IX skyrius susideda iš penkių §§-fų (78—82 §§-fai). Svarbiausi bendrojo pobūdžio yra trys §§-fai: 78, 79 ir 81.

Jų pirmasis — 78 §-fas — yra labai reikšmingas ir, matyti, konstitucijos leidėjui (ypač krikščionių-demokratų daugumos blokui Steigiamajame Seime) labai rūpėjo, o todėl suredaguotas ne tiek teisiškais, kiek ypatingais ryškiais ir deklamatyvi-

niais terminais, primenančiais XVIII amžiaus ir Didžiosios Revoliucijos racionalistinį teisių deklaracijų stilių bei sąvokas ir turinčiais jo tezėms suteikti ypatingo sakremantalinio pobūdžio. Čia jaučiama ne nuostatas, reiškiąs valstybės valdžios suvereninę valią, bet kaž kokios tiesos paskelbimas — gryna dogmos deklaracija, kuri tam tikrą tezę ne steigia, bet konstatuoja. Jeigu tai tiktai konstatuojama, tai, matyti, tai esanti superkonstitucinio pobūdžio tiesa, kuri iš viso negali būti pakeista. Šio 78-jo §-fo tekstas skamba šiaip:

„Vaikų auklėjimas yra tėvų aukščiausia teisė ir naturalinė pareiga".

„Aukščiausios" teisės ir „naturalinės" pareigos sąvoka nėra teisiška; tai yra tam tikros filosofinės taip vadinamos „pasaulėžiūros" kategorijos, kurioms pozityvinės teisės akte neturėtų būti vietos. Jei jos vis dėlto į pozityvinės teisės aktą įrašomos, tai arba jos nieko nereiškia ir sudaro tiktai papuošalą, kaip kad vinietė, arba reiškia norą padaryti sugestiją ir imponuoti kaž kokį superkonstitucinį ir patį konstitucijos leidėją varžantį šios subjektyvinės „teisės-pareigos" pobūdį — amžinąjį ir sakramentališkai pareiškiamą, nepareinantį nuo konstitucijos keitimo. Ši konstrukcija, besireiškianti „aukščiausios" teisės ir „naturalinės" pareigos terminais, sudaro tam tikrą mėginimą psichinės sugestijos priemonėmis sutvirtinti absoliutinį šio nuostato nelankstumą, turintį jį apsaugoti prieš bet kurį valstybės valdžios kada nors pasikėsinimą suvalstybinti vaikų „auklėjimą". Žinoma, iš tikrųjų toks absoliutinis nelankstumas nė šia nė kuria kitokia priemone nėra pasiekiamas ir tikėtis jį pasiekti yra naivu, bet vis dėlto tokio iškilmingo „aukščiausios-naturalinės" teisės-pareigos deklaravimo forma gali kiek suvaržyti šitaip sukonstruoto nuostato lankstumą. Tatai be abejo ir rūpėjo įrašiusiems šį deklaratyvinį nuostatą krikščionims, kuriems buvo svarbu apdrausti šį jiems tikybinio auklėjimo sumetimais brangi tezė nuo galinčių ateity įsigalėti politinių srovių, nusistačiusių „auklėti" vaikus kuriais nors kitokiais šablonais. Rūpėjo prieš šiuos eventualius šablonus, kurie galėsią toli gražu nesutapti su bažnytiniais ar tikybiniais siekimais sukonstruuoti sui generis įgimtą ir šventą, valstybės neliečiamą, vaikų tėvų teisę-pareigą, pasitikint bažnytine įtaka į tėvus.

Nors šis konstitucijos skyrius pavedamas „švietimui“, tačiau šiame §-fe iškelta ir be abejo sąmoningai užfiksuota platesnė „auklėjimo“ sąvoka, apimanti tiek švietimą siaurąja prasme, tiek iš viso žmogaus suformavimą. Šis šioje formoje pareikštas nuostatas-deklaracija padėtas viso šio skyriaus pradžioje, kaip pamatas.

126. Mokyklos steigimo laisvė.

Kiti šio skyriaus §§-fai kalba jau apie švietimą siauresne prasme — apie mokyklą ir mokymą. 79 §-fas skamba šiaip:

„Mokyklas steigia Valstybė, savivaldybės, visuomenės organizacijos ir atskiri asmens. Visos mokyklos yra Valstybės priežiūroje įstatymų nurodytose ribose“.

Šio teksto pirmas sakinys iš tikrųjų skelbia mokyklų steigimo laisvę. Tiesa, jis išvardina tuos, kurie mokyklas steigti gali, bet tas išvardinimas iš tikrųjų apima visus, nes „Valstybė, savivaldybės, visuomenės organizacijos ir atskiri asmens“ — tai ir yra visi, kitaip sakant — tiek valstybė, tiek teisiniai (juridiniai) ir fiziniai asmenys. Pabrėžtina, kad čia kalbama ne apie „piliečius“, kaip kad kitose konstitucijos vietose, bet kaip tik apie „asmenis“.

Žinoma, ši principinė mokyklų steigimo laisvė, visiškai atitinkanti ir mūsų išžiūrėtą 78 §-fo principą, negali būti aiškinama, kaip visiškai pašalinti bet kurį įstatymo kišimąsi į privačių mokyklų steigimą. Kadangi tai iš esmės yra reikalas viešas ir aiškiai viešuoju konstitucijos laikomas, kas matyti iš čia pat 2-me to paties §-fo sakiny pareikštos valstybinės priežiūros visoms mokykloms, tai savaime suprantama, kad laisvo mokyklų steigimo tvarka turi būti įstatymo nustatyta, tiktai šis įstatymas negalės, žinoma, uždrausti steigti mokyklas, jei steigėjo bus prisilaikyta visų įstatyminės tvarkos sąlygų. Pats valstybinės priežiūros principas numato valstybės įstatyminį įsikišimą, tvarkant mokyklų steigimą ir veikimą. Įstatymui konstitucija paveda nustatyti ir valstybinės priežiūros, vadinasi — kišimosi, ribas. Aišku, kad įstatyminio šio §-fo nuostatų sutvarkymo ir įgyvendinimo reikalas turi aprūpinti rimtą steigiamųjų mokyklų sunaudojimą kaip tik švietimo, o ne kuriems

kitiems tikslams, ir kad valstybinė intervencija tiek mokyklų steigimo, tiek jų veikimo priežiūros atžvilgiu turi būti švietimo motyvais pagrįsta.

Tokia yra šio 79 j-fo mintis ir reikšmė. Todėl visiškai suprantama, kad įstatymų leidėjui iki šiol atitinkamu įstatymu nesutvarkius pav. privatinių aukštųjų mokyklų Lietuvoje steigimo (toks įstatyminis sutvarkymas be abejo sudaro jo konstitucinę pareigą) iki šiol negalėjo būti pav. įkurtas nė laisvas Katalikų Universitetas nė Aukštoji Politinių Mokslų Mokykla, kurių sumanymai tapo atitinkamų socialinių veiksnių iškelti ir paruošti, bet dar negalėjo būti įgyvendinti (nors ir atitinkamas įstatymo projektas jau vyriausybės paruoštas).

127. Privalomas ir nemokamas pradžios mokslas.

Svarbus ir principinis taip pat yra 81 §-fas, kurio trys abzacai skamba šiaip:

„Pradžios mokslas yra privalomas.

Privalomojo pradžios mokslo įvedimo laiką ir tvarką nurodo įstatymas.

Pradžios mokslas Valstybės ar savivaldybių laikomose mokyklose yra nemokamas".

Šiuo pareiškiamas privalomojo ir nemokamo Lietuvoje pradžios mokslo ribose švietimo principas, kitaip sakant visuotinė mokslo prievolė Lietuvoje. Šio mokslo tūris čia neužfiksuojama. Nuo įstatymo pareina, kurios bus šio privalomojo mokslo ribos, vadinasi, kiek bus mokslo įdėta į tai, kas konstitucijoje pavadinama „pradžios mokslu", ir tuo pačiu kiek mokslo bus visiems Lietuvoje privaloma.

2-sis šio §-fo abzacas, kuris principo įgyvendinimą daro pareinančiu nuo įstatymo, rodos turi jau tiktai istorinės reikšmės, nes, rodos, visuotinė mokslo prievolė Lietuvoje yra jau visiškai sutvarkyta ir įgyvendinta.

Pabrėžsime tiktai dar tai, kad pradžios mokslo nemokamumo principas, kuris, žinoma, negalėjo būti išplėstas į privatines mokyklos arba į naminį mokymą per samdomus mokytojus, ir todėl, valstybei šio mokslo nemonopolizavus, negalėjo tapti universaliniu ir absoliutiškai vieningu principu, vis

dėlto yra išplėstas ir į savivaldybių tvarkomąjį pradžios mokslą, vadinasi savivaldybėms, kiek jos šį reikalą savo funkcijos ribose tvarkys, uždėta atitinkama finansinė našta. Galima manyti, kad čia turima galvoje tiktai vietos savivaldybė (nors antrą vertus terminas „savivaldybė" šioje konstitucijoje pavartotas ir profesinės ūkio savivaldybės atžvilgiu — ž. šios konstitucijos 89. §-fą).

128. Tikybos mokymo problema 1922 m. konstitucijoje.

Likę du to paties 1922 m. konstitucijos IX skyriaus §§-fai — 80 ir 82 — liečia tikybinį momentą švietime. Abu yra Krikščionių-demokratų bloko nusistatymo vaisius. 80 §-fas liečia tikybos mokslą mokyklose ir skamba šiaip:

„Religijos mokymas mokyklose yra privalomas, išskyrus mokyklas, įsteigtas vaikams, kurių tėvai nepriklauso jokiai tikybinei organizacijai. Religijos privalo būti mokoma pagal reikalavimus tos tikybines organizacijos, kuriai priklauso mokinys."

Čia aiškiai nustatoma principiškai privalomas religijos mokymas ir būtent visose mokyklose, ne tiktai viešosiose, valstybės ar savivaldybių steigiamose ir išlaikomose, bet ir privatinėse, steigiamose, kaip kad sako 79 §-fas, „visuomenės organizacijų ir atskirų asmenų", išskyrus tik vieną išimtį.

Kad tai liečia kaip tik visas mokyklas, tame skaičiuje ir privatines, matyti iš vienintelės pačiame tekste kategoringai pareikštos išimties. Šios išimties redakcija rodo, kad nuo religijos mokymo yra paliuosuojama tiktai tokia mokykla, kuri yra įsteigta kaip tik „vaikams, kurių tėvai nepriklauso jokiai tikybinei organizacijai". Vadinasi, atrodo lyg kad šiai išimčiai pritaikinti reikėtų kiekvieną sykį konstatuoti, kad atitinkama mokykla yra kaip tik tokiems vaikams įsteigta.

Jei šiame 80 §-fe nebūtų buvę 2-jo sakinio, tai būtų galima įtarti, kad konstitucijos leidėjas šiuo nori prikišti privalomąjį religijos mokymą ir tokiems mokiniams, kurie nedalyvauja jokioje tikybinėje organizacijoje, jei tiktai jie eina mokslą ne tokioje mokykloje, kuri būtent jiems vieniems tapo įsteigta,

nors tatai, žinoma, prieštarautų konstituciniam sąžinės ir tikėjimo laisvės rėžimui (tos pačios konstitucijos 13 §-fo 1 abzacas). Tačiau tokiam įtarimui pagrindo nėra; jį visiškai pašalina 80 §-fo 2 sakinys, nes jeigu religijos privalo „būti mokoma pagal reikalavimus tos tikybinės organizacijos, kuriai priklauso mokinys“, tai savaime aišku, kad mokinys, kuris jokiai „tikybinei organizacijai“ „nepriklauso“, neturi ir net negali būti religijos mokomas. Tad šiuo atžvilgiu tikėjimo ir sąžinės laisvės rėžimas yra visiškai išlaikytas.

Tačiau jeigu, įrašius šio §-fo 2-jį sakinį, pasirodo, kad konstitucija ir nemano „nepriklausančius“ jokiai tikybai versti mokytis religijos, tai netenka prasmės ir išimtis, pareikšta 1-me sakiny, nes ir be tos išimties vaikai, nedalyvaują jokioje „tikybinėje organizacijoje“, vis tiek ar jie eis mokslus ypatingai jiems vieniems įsteigtoje ar bet kurioje kitoje mokykloje, yra nuo religijos mokslo paliuosuojami. Tad gal toji išimtis tenka interpretuoti tiktai taip, kad ir tiems vaikams, kurie patys yra į kurią tikybinę organizaciją įskirti, bet kuriuo nors būdu pateko į mokyklą, įsteigtą atikybinių tėvų vaikams, religijos mokslas jau nėra konstitucijos titulu privalomas, nes pati ši mokykla, kaip tokia, jau yra konstitucijos nuostatais nuo religijos mokymo paliuosuota. Tokiu būdu konstitucijos 80 §-fo nuostatai principiškai tikėjimo laisvės rėžimo neužgauna.

129. Mokyklinio tikybos mokymo motyvai.

Jeigu šis §-fas Krikščionių-demokratų bloko pastangomis tapo į konstituciją įrašytas, tai, matyti, čia rūpėjo ne tikėjimo laisvės principo laužymas, bet kas kita. Aš manau, kad nepaklysiu, konstatavęs, kad rūpėjo būtent šie du momentai:

a. Rūpėjo, pirma, tai, kad (bent šiai konstitucijai veikiant) būsimiems konstituciniams valdantiesiems, jei kartais valdžios galia patektų į liaudininkų ar socialistų ar kitokių laisvamanių rankas, būtų užkirstas kelias visiškai „laicizuoti“ mokyklą (bent viešąją), vadinasi visiškai iš jos programos pašalinti religijos mokslą, paliekant šį mokymą vaikų tėvų ir globėjų nuožiūrai ir rūpesčiams už mokyklos ribų, kaip visiškai asmeniniam jų reikalui.

b. Rūpėjo be to ir tai, kad vaikai, kurie jau sykį tapo tam tikru bažnytiniu aktu į tam tikrą tikybinę organizaciją įjungti,

pavyzdžiui buvo pakrikštyti, vėliau, patekę į mokyklą, būtinai būtų mokomi religijos neatsižvelgiant į jų tėvų ar globėjų šiuo reikalu nusistatymą, vadinasi, kad šitų vaikų tikybinis lavinimas būtų emancipuotas nuo jų tėvų ar globėjų, o net ir jų pačių, kol jie dar nėra subrendę, tikybinio nusistatymo.

Kitaip sakant, šiuo konstituciniam tikėjimo laisvės rėžimui suteikiama tam tikra interpretacija, būtent: kad žmogaus atitinkamomis apeigomis formalus įjungimas į bažnyčią prezumuoja jo atitinkamą tikėjimą, kurį laisvai pakeisti arba nuo kurio laisvai atsisakyti tegali tiktai jisai pats asmeniškai, bet jau tiktai būdamas psichiškai subrendęs ir savo religijos mokslu mokykloje susipažinęs su savo pagrindinio tikėjimo principais, bet jokiu būdu ši jo grynai asmeninė tikybinio nusistatymo laisvė nepareina nuo jo tėvų ar globėjų nusistatymo ir galios. Drauge, žinoma, tikėtasi, kad religijos mokymas mokykloje tvirtins jaunų žmonių tikėjimą ir kad tokiu būdu jie, tikybiškai sutvirtėję, ir subrendę nebus linkę naudotis tikėjimo laisve savo tikybai keisti; tatai veiksią tikybinį pastovumą ir neleisią tikėjimo laisvei degeneruoti į veiksnį tikybai griauti. Tai yra padarinys tam tikros, Krikščionių-demokratų tarpe visiškai suprantamos koncepcijos, laikančios tikybą svarbiausiu ir rimčiausiu tiek individualinės žmogaus etikos, tiek sveikos visuomenės ramsčiu.

Šiuo atžvilgiu 1922 m. konstitucijos 80 §-fas, suteikiąs tam tikros interpretacijos tikėjimo ir sąžinės laisvės rėžimui, yra labai charakteringas ir svarbus.

130. Konstitucinė konfesinių mokyklų finansinė privilegija.

Svarbus taip pat ir labai charakteringas yra šios konstitucijos 82 §-fas, liečiąs privatines konfesines mokyklas ir sudarąs taip pat ryškų Krikščionių-demokratų bloko siekimų laimėjimą. Šio 82 §-fo tekstas skamba šiaip:

„Privatinės konfesinės mokyklos, jei jos išpildo įstatymų nustatytą programos minimumą, gauna iš Valstybės Iždo švietimo reikalams skiriamą biudžeto dalį, kuri atitinka, oficialiniai priklausančių tai tikybinei organizacijai, kurios mokslu tos mokyklos vedamos, Lietuvos piliečių ir mokinių skaičiui“.

Teksto redakcija gana sunki, tačiau įsiskaičius kiek aiškėja, nors vis dėlto sąvokų painiava lieka. Svarbiausias neaiškumas tame, kokią būtent biudžetinių lėšų dalį turi gauti šios privatinės konfesinės mokyklos.

Bet pradėsime nuo paties čia pareikštojo principo, nuo pačios privatinėms konfesinėms mokykloms suteikiamos teisės. Be atėjo, tai yra privatinėms konfesinėms mokykloms privilegija, privilegija labai ryški, aiški ir griežta. Jokios kitos privatinės mokyklos šitokia konstitucine teise naudotis valstybiniu biudžetu negauna. Tiesa, panaši teisė, einant šios konstitucijos 74 §-fu, kaip jau esame matę, suteikiama tam tikroms, 73 §-fu numatytoms, tautinėms mažumoms jų tautinio (nacionalinio) švietimo reikalams. Tačiau tatai liečia tiktai kai kurias žymesnes tautines mažumas, kurioms bus pavesta viešoji korporacinė savivaldybė, o sąlygos šiam pavedimui, kaip matėme, yra konstitucijoje taip neaiškiai nustatytos, kad šis pavedimas visiškai pareina nuo įstatymų leidėjo nuožiūros ir galų gale nė viena mažumų gali to ir negauti; tad ši teisė ten nėra tvirtai ir objektyviškai konstitucijos garantuojama ir jokia tautinė mažuma, be atitinkamo įstatymo, negali tatai laikyti s a v o konstitucine viešąja subjektyvine teise. Privatinėms gi konfesinėms mokykloms ši teisė pripažįstama iš karto kiekvienai i p s o j u r e i š k o n s t i t u c i j o s. Be to mokyklos tų tautinių mažumų, kurios einant konstitucijos 73 §-fu bus įgyjusios viešąją korporacinę savivaldybę, nėra „p r i v a t i n ė s", šių organizuotų mažumų, kaip viešosios savivaldybės vienetų, tvarkomas švietimas yra išskiriamas iš bendrojo ir autonomizuojamas, bet nepraranda „v i e š o j o" švietimo pobūdžio; tad privatinės konfesinės mokyklos nėra tolygios anosioms viešojo pobūdžio tautinių mažumų mokykloms.

Tačiau privatinėms konfesinėms mokykloms suteikiamoji konstitucinė teisė į valstybės biudžeto lėšas ne tiktai prilygsta anųjų viešosios teisės tautinių mažumų teisei, bet yra dar ryškesnė, dar tiksliau jų naudai precizuota: ten 74 §-fe kalbama apie „t e i s i n g ą" dalį sumų, skiriamų švietimo reikalams, čia gi 82 §-fe užfiksuojama p a s t o v i p r o p o r c i n g a dalis. Proporcingumo principas yra aiškesnis, tvirtas objektyvinis, kai tuo tarpu „t e i s i n g u m o" principas yra labiau idealinis ir subjektyvinis, pareinąs nuo to, kas jį taikins ir kaip jisai teisingumą įvertins, kuriais kriteriumais jį nustatys. Tad šios

konstitucijos 82 §-fas ne tiktai suteikia konfesinėms mokykloms monopolinę privilegiją prieš visas kitas privatines mokyklas, bet šiuo atžvilgiu stato jas į geresnę ir tvirtesnę teisinę padėtį, negu autonomizuotų tautinių mažumų mokyklų padėtis.

Tiesa, 82 §-fas pareiškia vieną sąlygą tam, kad privatinė konfesinė mokykla galėtų šia nepaprasta konstitucine privilegija naudotis: „jei jos išpildo įstatymų nustatytą programos minimumą". Bet ši sąlyga atrodo neperdaug sunki: būtų sunkiau, jei būtų reikalaujama pasiekti programos maksimumas arba bent kiek daugiau, negu minimumas.

131. Proporcingumo, kaip privatinių konfesinių mokyklų į viešųjų lėšų kiekį teisės kriterijumo, neaiškumas.

Kuri gi yra valstybinių biudžetinių lėšų dalis, kurią privatinės konfesinės mokyklos turi teisės gauti? Čia turima galvoje ne visos biudžetinės lėšos, bet tiktai tos, kurios iš viso yra skiriamos švietimo reikalams. Tiktai, žinoma, šių lėšų proporcinė dalis pavedama konfesinėms mokykloms. Kuri gi bus ši dalis, kuriomis proporcijomis ji bus nustatyta? Einant 82 §-fo teksto žodžiais — tai bus toji dalis „kuri atitinka, oficialiniai priklausančių tai tikybinei organizacijai, kurios mokslu tos mokyklos vedamos, Lietuvos piliečių ir mokinių skaičiui".

Aš turiu prisipažinti, kad aš nepajėgiu tiksliai suprasti, kas čia norėta pareikšti. Mažiausia suprantu, ką čia reiškia „skaičius Lietuvos piliečių, oficiališkai priklausančių" atitinkamai tikybinei organizacijai. Kas tai yra tokie piliečiai, tatai suprasti galiu, nors lieka neaišku, kaip bus nustatoma toji „oficialinė priklausomybė" — ar tai bus nustatytas kiekvienos tikybinės organizacijos (bažnyčios) dalyvių kadastras, jųjų šiam reikalui viešoji registracija, ar bus pasiremta bažnyčios vedama metrikacija tokiu būdu, kad pav. krikščionių bažnyčioms bus pasiremta krikštytų asmenų statistiką, atskaitant mirštančius (pasyvinis kadastras), — bet galų gale tai yra technikos klausimas (žinoma — nuo to, kuris technikinis metodas bus priimtas, žymiai pareis ir re-

zultatai)... Bet negaliu tiksliai suprasti, kokia yra šio skaičiaus reikšmė nustatomai lėšų proporcijai.

Pavyzdžiui paimkime šitokią statistinę schemą, kurios skaitlinės, žinoma, nepretenduoja į jokią tikrenybę ir grynai konvencionalios: a. viso piliečių — 2½ miliono; b. oficialinių katalikų tikybos piliečių — 2 milionai (4/5 dalys viso skaičiaus); c. viso mokinių — 250.000; d. suponuojama, kad šiame skaičiuje 200.000 mokinių katalikų (4/5 dalys); e. privatinėse katalikų konfesinėse mokyklose 50.000 mokinių (⅕ dalis visų mokinių ir ¼ dalis mokinių katalikų). Ar tai reikštų, kad jeigu valstybinio biudžeto dalis, skiriama švietimo reikalams, sudarytų pavyzdžiui 25 milionus litų ar kitokių piniginių vienetų, tai privatinėms katalikų konfesinėms mokykloms tektų perleisti ⅕ šios dalies dalis = 5 milionai? Bet jeigu tai šita proporcija turėta galvoje, tai pozicijos, nurodytos aukščiau punktuose b ir d., kurios liečia katalikų piliečių ir katalikų mokinių skaičių, jokios įtakos šiai proporcijai, o tuo pačiu ir jokios reikšmės visai schemai neturėtų ir jos reikėtų išbraukti. Gal čia kokia kita mintis ir kombinacija įdėta į šį nuostatą, kurios aš, būdamas, tiesą pasakius, silpnas matematikas ir statistikas, pagauti nepajėgiu. Tiek to.

Šiaip ar kitaip, privatinių konfesinių mokyklų privilegija yra ryški, o jos ryškumą pakelia dar pabrėžimas „oficialinio“, vadinasi — formalinio, o ne tikro efektyvinio, dalyvavimo tikybinėje organizacijoje, kas didina šių dalyvių skaičių; be to jos ryškumą pakelia ir tai, kad valstybiniai biudžetiniai švietimo kreditai aprūpina ne visą be išimties švietimą valstybėje, nes tam tikrą švietimo reikalų kiekį aprūpina ir patys piliečiai ar jų organizacijos per naminį ar privatinį nekonfesinį mokyklinį mokymą, tuo tarpu privatinėms konfesinėms mokykloms pavedama toki šių kreditų dalis, kuri atitinka iš viso piliečių ir mokinių skaičių, apimantį, kiek aš suprantu, ir nesinaudojančius valstybinėmis biudžeto lėšomis švietimui. Žodžu, privilegija yra labai ryški, bet jos tikras tikslus turinys man bent yra mįslė.

132. Konstitucinės finansinės privatinių konfesinių mokyklų privilegijos reikšmė bažnyčiai.

Per šią privilegiją privatinės konfesinės mokyklos paverčiamos viešosios valstybinės švietimo funkcijos autonominė-

mis agendomis ir iš tikrųjų praranda savo „privatinį“ pobūdį. Jos yra „privatinės“ tiktai ta prasme, kad privatinė, nepareinanti nuo valstybės, yra jų steigimo ir tvarkymo iniciatyva, bet būdamos sykį įsteigtos, jos ipso jure pačios konstitucijos titulu naudoja Valstybės Iždo lėšas, vadinasi, jųjų autonomiškai vykdomas švietimas yra elementas to viešojo švietimo, kuris yra valstybės biudžeto finansuojamas ir tuo pačiu valstybės funkciją sudaro. Tai yra visuomeniškai-autonomizuotos viešosios tarnybos („service public“) pavyzdis.

Iš tikrųjų šios svarbios viešosios teisės autonomijos subjektu yra ne tiek pačios paskiros konfesinės mokyklos, kiek atitinkamos tikybinės organizacijos (bažnyčios), nes aišku, kad konstitucija čia turi galvoje ne bet kurią tikybiškai laisvą arba disidentinę, bet kaip tik ortodoksinę, konfesinę mokyklą, reiškia tokią, kuri tiksliai atitinka tam tikros tikybinės organizacijos (bažnyčios, mokslą ir tuo pačiu pareina nuo atitinkamos tikybinės organizacijos ar bažnyčios organų, būdama jų pritariama ir prižiūrima). Šitokia yra šio 82 §-fo nuostato prasmė ir reikšmė. Tai yra svarbus nuostatas bažnyčios naudai.

133. Konstituciniai Respublikos gynimo nuostatai.

Mums lieka išžiūrėti jau tiktai paskutinis mūsų dar neišžiūrėtas 1922 m. konstitucijos — VIII-sis skyrius, pavadintas „Respublikos gynimas“, kuris apima tris §-fus — 75-jį, 76-jį ir 77-jį. Pamatiniai čia yra 75 ir 76 §§-fai. Štai jųjų tekstai:

„Visi Respublikos piliečiai dalyvauja jos teritorijos gynime įstatymuose nurodyta tvarka“ (75 §-fas).

„Respublikai ginti organizuojamos ginkluotos pajėgos. Ginkluotų pajėgų organizaciją, komplektavimo būdus, rūšį ir tarnybos laiką nurodo įstatymas“ (76 §-fas).

75 §-fe pareikštas principas yra platesnis, negu tai, kas priimta vadinti visuotine karo prievole, kiek toji prievolė reiškiasi tarnavimu kariuomenėje. Dalyvavimas teritorijos gyni-

me gali reikštis ne tiktai kariuomenės žygiais, bet ir įvairiausiu kitokiu šiam reikalui skiriamu veikimu, kurio įvairiems reiškiniams gali būti sunaudotos ir moterys ir netinką tiesioginiams karo žygiams vyrai, žodžiu — „visi piliečiai". Šiuo atžvilgiu, einant 75 §-fu, visi piliečiai ir yra valstybės valdžios ir valstybės įstatymo dispozicijoje.

76 §-fo nuostatas yra siauresnis: jisai nurodo tik vieną tiesą, pačią svarbiausią, šio „Respublikos" (vadinasi — ir valstybės teritorijos) gynimo priemonę — „ginkluotas pajėgas". Pareikšdamas ginkluotų pajėgų organizavimo principą, 76 §-fas visą, kas liečia jų tvarkymą, paveda paprastajam įstatymui.

Pagaliau 77 §-fas iš esmės giminingas mūsų išžiūrėtam šios konstitucijos XIII skyriuje (skyrius „Socialinė apsauga"), pateko į VIII skyrių (skyrius „Respublikos gynimas") tik todėl, kad jisai nustato sociališkai-solidaristinio principo reiškimąsi toje srity, kuri yra susijusi kaip tik su „Respublikos gynimu" ginkluotomis pajėgomis ir kurioje savaime solidarizmas yra gyliausias ir stipriausias. Štai šio 77 §-fo tekstas:

„Tų karių šeimoms ir patiems kariams, kurie eidami karo tarnybą nustojo savo sveikatos arba gyvybės, laiduojama Valstybės globa ir aprūpinimas".

134. Pereinamieji nuostatai ir į juos įterptojo 106 §-fo skirtinga reikšmė.

Tiesa, mūsų plačiai išžiūrėtoje 1922 m. konstitucijoje yra dar vienas paskutinysis, XV-sis, skyrius, pavadintas „Įvedamieji nuostatai", tačiau jisai, išskyrus vieną §-fą, turi tiktai laikinojo pereinamojo pobūdžio, tvarkydamas tiktai šios konstitucijos įgyvendinimą ir todėl, išskyrus tą vieną §-fą, mums nėra reikalingas tiksliai išžiūrėti.

Šis skyrius apima penkius §§-fus, 104—108. Iš jų tiktai 106 §-fas turi pastovesnės reikšmės. Kiti keturi šio skyriaus §§-fai liečia: 104-sis — Steigiamojo Seimo likimą konstituciją paskelbus ir pirmojo eilinio (konstitucinio) Seimo išrinkimą; 105-sis — Steigiamojo Seimo Pirmininkui konstitucinio Respublikos Prezidento pareigų pavedimą iki bus konstitucine

tvarka išrinktas Respublikos Prezidentas; 107-sis — veikusios laikinosios konstitucijos (vadinasi — 1920. VI. 10 konstitucijos) galios nutraukimą ir 108-sis — šios 1922 m. konstitucijos įsigalėjimą, sutampantį su jos paskelbimu.

106 §-fas, kuriam sistemos atžvilgiu gal labiau tiktų vieta I skyriuje („Bendrieji dėsniai“), nes jo nuostatas skiriamas ilgesniam veikimui ir reiškia tam tikrąjį svarbų nuolatinį teisinės tvarkos principą, nesurištą su šios konstitucijos įgyvendinimo procedūra, — skamba šiaip:

„Veikusieji Lietuvoje liki šios Konstitucijos paskelbimo dienos įstatymai, kurie šiai Konstitucijai neprieštarauja ir nebus panaikinti ar pakeisti šios Konstitucijos nurodytu įstatymų leidimo keliu, palieka galioje“.

Šis nuostatas yra labai svarbus, principinis ir teisinei valstybės tvarkai būtinas. Šio nuostato pamate glūdi toji rašytosios konstitucijos esmės idėja, kuri šį teisės aktą daro visos valstybėje veikiančios teisės šaltiniu ir titulu, nes jame yra magazinuojamas valstybės steigiamosios galios suverenumas. Tad einant šia idėja teisinėje rašytosios konstitucijos sistemos valstybėje, jos funkcijos srity, veikti tegali tiktai tos normos ir tie valdžios aktai, kurių galia eina iš konstitucijos. Tad visos pozityvinės teisės normos ir visi imperium'o aktai turi būti surišti su konstituciniu suverenumo šaltiniu. Jokios konkurencinės teisės, aplenkančios šį šaltinį, šioje teisinėje sistemoje negali būti. Vadinasi, tuo pačiu teisėti ir galį imperatyviškai veikti yra visi tie valdžios aktai, kurie bus padaryti konstitucijoje numatytų valdžios organų jų konstitucinės kompetencijos ribose ir konstitucijoje numatyta tvarka, kiek jie neprieštarauja konstitucijai. Kitaip sakant, imperatyviški bus visi konstitucingi įstatymai, kurie bus išleisti, ir visi įstatymui subordinuoti valdžios aktai, kurie bus padaryti ir nebus priešingi konstitucingiems įstatymams. Visi gi iki konstitucijai išleidus išleisti ir iki tol veikę įstatymai ir jais pagrįsti valdžios imperiumo aktai savaime turėtų, konstitucijai įsigalėjus, teisiškai žūti, kaip netekę teisinio titulo, monopilizuojamo konstitucijai. Tokie yra klasikinės rašytosios konstitucijos idėjos logikos padariniai.

Žinoma, griežtas šios logikos išlaikymas, jei pačios šios logikos ribose nebūtų rasta priemonės šiam padariniui pašalinti, būtų nepakenčiamas, nes kadangi konstituciją išleidus neįmanoma tą patį momentą iš karto visais reikalais nauji įstatymai išleisti, — tai pasidarytų teisinė „tabula rasa", kuri, ypač tokiame sudėtingame, kaip valstybinis, socialiniame bendradarbiavime, iš tikrųjų yra ir nepakenčiama ir neįmanoma. Tai būtų socialinės tikrenybės ir gyvybės paaukojimas dirbtinei logikos konstrukcijai, kuri tačiau turėjo būti skiriama socialinių reikalų kaip tik tarnybai, o ne jų slopinimui. Tai būtų racionalizmo karikatūra, verčianti išsižadėti pačios konstrukcijos. Tačiau padėtis nėra tokia tragiška, nes pačioje šioje logikoje yra labai paprasta priemonė šiam pavojingam griežtos logikos padariniui pašalinti, o šią priemonę mes kaip tik ir randame 1922 m. konstitucijos 106 §-fe. Ši priemonė — tai yra visos iki tol veikusios teisės konstitucinė „novatio". Leidžiamoji naujoji konstitucija, nužudydama visą senąją teisę, ją drauge savo stebuklinga suverenine galia ir atgaivina, sankcionuodama ją tam tikru savo nuostatu ir šiuo jai suteikdama naujojo konstitucinio titulo. Senoji teisė, išskyrus tuos jos elementus, kurie yra priešingi kuriam nors naujos konstitucijos nuostatui, iš šios konstitucijos gauna naujos galios veikti ir tampa konstitucinga. Ir konstrukcijos logika griežtai išlaikyta ir jos padarinių pavojus pašalintas.

Tokia kaip tik yra šio 106 §-fo prasmė klasikinėje rašytosios konstitucijos teisinės konstrukcijos dogmoje, kurios laikosi 1922 m. konstitucija.

135. 1922 m. konstitucijos 106 §-fo nuostato padariniai iki tol veikusių laikinųjų konstitucijų ir buv. Rusų įstatymų atžvilgiu.

Šiame glūdi ir vienas įdomus bei svarbus teisinis reiškinys, į kurį turiu atkreipti jūsų dėmesį. Būtent jei visi iki tol veikę valstybės įstatymai, kiek jie šiai naujai leidžiamajai konstitucijai neprieštarauja, „palieka galioje", tai, kadangi pati rašytoji konstitucija iš esmės taip pat yra įstatymas, kuris tuo tiktai skiriasi nuo taip vadinamų paprastųjų, kad jis yra aukščiausiasis įstatymas, tai tuo pačiu iki tol veikusi rašytoji konstitucija taip pat, kaip įstatymas, ir tąja pačia sąlyga, kaip kad visi kiti seni įstatymai, vadinasi, kiek jos

nuostatai neprieštarauja naujai išleistajai konstitucijai, palieka galioje.

Kitaip sakant, naujoji konstitucija senosios iki tol veikusios konstitucijos en bloc nepanaikina, tiktai ją subordinuoja naujai, ją degraduoja, nustumia nuo vadovaujančios vietos, vadinasi — dekonstitucionalizuoja ir paversdama ją paprastuoju įstatymu, sulygina su visais kitais konstitucingais įstatymais. Tokiu būdu tie senosios dekonstitucionalizuojamos konstitucijos nuostatai, kurie nėra priešingi naujajai teisės valdovei, naujajai rašytajai konstitucijai, ir kurie gavo konstitucinį įgaliojimą imperatyviškai veikti paprastųjų subordinuotų įstatymų titulu, nuo tos dienos, virtę paprastaisiais, gali būti ir paprasta įstatymų leidžiamąja tvarka keičiami, nes kitiems įstatymams jie jau jokios teisinės supremacijos neturi; tuo pačiu jie, kad ir neprieštaraudami naujajai konstitucijai, bet susidūrę su bet kuriuo naujai išleistu įstatymu, kurio dispozicijos jiems bus priešingi, yra prieš jį bejėgiai, nes, kaip jiems iš esmės lygūs, pasiduoda pamatiniam lygiosios teisės principui: „lex posterior derogat priori".

Drauge šis 1922 m. konstitucijos 106 §-fas sankcionuoja Lietuvoje veikti ir senąją buvusią Rusų Imperijos teisę, kiek ji reiškiasi įstatymais, išleistais iki 1914. VIII. 1 (naujojo stiliaus), ir su sąlyga, kad šie įstatymai nėra priešingi šiai konstitucijai ir nebuvo iki tol Lietuvos valdžios išleistų įstatymų panaikinti. Kadangi einant pirmomis ir dabar dekonstitucionalizuotomis laikinosiomis Lietuvos konstitucijomis buvo suteikta galia Lietuvoje veikti tiktai tiems buvusios Rusų valdžios išleistiems įstatymams, kurie jos buvo išleisti tiktai iki 1914. VIII. 1. (vadinasi, iki Didžiojo Karo paskelbimo dienos), ir tiktai tie jųjų, 1922 m. konstituciją išleidžiant, buvo Lietuvoje veikiančiais, tai einant šiuo 106 §-fu jie vieni, kaip „veikusieji Lietuvoje ligi šios konstitucijos paskelbimo dienos", tepaliekami galioje. Jųjų galia pratęsiama, kaip ir visų kitų pačios Lietuvos valdžios naujai iki 1922 m. konstitucijos paskelbimo dienos išleistųjų įstatymų galia (žinoma — kiek jie neprieštarauja šiai konstitucijai ir nebus naujai leidžiamųjų panaikinti); kitokie Rusų laikų įstatymai, vadinasi — išleistieji po 1914. VIII. 1. (naujojo stiliaus), jokios galios veikti Lietuvoje iš šios 1922 m. konstitucijos negauna ir todėl, kaip

iki tol Lietuvoje neveikę, kaip buvo, taip ir yra Lietuvoje teisės srity nesamais.

136. Užbaigos žodis.

Šiuo mes ir baigiame pirmosios nuolatinės 1922 m. Lietuvos valstybės konstitucijos teisinę analizę. Aš daviau platų ir gana išsemiamą šio akto analizę, bet man rodos, kad tatai buvo kaip tik reikalinga ir būtent dėl kelių motyvų.

Pirma — tatai mano supratimu buvo reikalinga dėliai to, kad mūsų teisinėje ir politinėje literatūroje iki šiol platesnės šio svarbaus akto studijos, kiek man žinoma, mes iš viso neturime, tad ši spraga tiek mokslo, tiek studentų studijų reikalams yra būtina užpildyti. Kiek pajėgiau — aš ją šiomis paskaitomis ir užpildžiau.

Antra — tatai reikalinga dėliai to, kad mūsų tuo tarpu dar trumpoje politiškai-konstitucinėje valstybės istorijoje ši pirmoji nuolatinė 1922 m. konstitucija sudaro labai žymų ir labai charakteringą elementą, kurio tikslus pažinimas yra būtinas mūsų konstitucinei evoliucijai suprasti. Nors 1922 m. konstitucija jau neteko galios ir šiandien nesudaro veikiančios pozityvinės ir formalinės Lietuvos konstitucinės teisės, tačiau jos nepažinus būtų sunku suprasti ir tie vėliau (1926 ir 1927 m.) įvykę perversmai, kuriais tam tikrų socialinių jėgų buvo reaguojama prieš šios konstitucijos padarinius ir iš kurių išdygo tebeveikiančioji Lietuvos konstitucinė teisė. Bet jei ir to nebūtų buvę, jei mes ir be šios tikslios analizės būtume galėję suprasti ir išaiškinti įvykusius perversmus, pakeičiusius mūsų valstybės konstitucinę teisę, vis dėlto šio istorinio akto pažinimas Lietuvos teisininkams-publicistams būtų būtinas, kad jie nusimanytų apie savo valstybės pergyventus konstitucinius etapus ir formas.

Pagaliau trečia, kas jau turi ir grynai praktiškos reikšmės, tai tatai, kad žymi dalis veikiančios 1928 m. konstitucijos yra ne tiktai paskolinta, bet tiesiog be jokių pakeitimų perrašyta iš šios pakeistosios 1922 m. konstitucijos; tad atitinkama žymi dalis to, ką mes čia jau esame išžiūrėję ir mūsų padarytomis išvadomis konstatavę, visiškai tinka ir veikiančios 1928 m. konstitucijos analizei ir nebus reikalinga pakartojimo, kada mes imsime kalbėti apie 1928 m. konstituciją.

Tiesa, atrodo, kad tą patį, kiek tatai liečia iš senosios konstitucijos į naująją perrašytus nuostatus, būtų galima pasakyti tiesiog ten iš karto. Tačiau man rodos, kad kai mes turime du konstitucinius aktus, kurių pirmasis sudaro vieningą logingą vienetą — vienos kūrybinės minties išdėstymą, o antrasis, kaip kad 1928 m. konstitucija, sudaro tiktai anojo pirmojo reformą, tai, nors ši reforma tam tikrais atžvilgiais yra labai ryški ir griežta, vis dėlto patogiau yra pradėti nuo tikslaus išstudijavimo kaip tik pirmojo, nurodžius ir tiksliai išžiūrėjus antrajame tiktai tai, kas jame yra nauja ir kas būtent yra reformuota.

Aš manau, kad šis metodas yra tikslesnis todėl, kad daugelis atskirų nuostatų, kurie yra abiejuose konstituciniuose aktuose, gali būti geriau genetiškai išaiškinti ir suprasti kaip tik sąryšy su kitais pakeistaisiais, su kuriais jie buvo drauge gimę ir kurie mums kartais gali padėti jų prasmę ir kilmę bei jųjų leidėjų mintį tiksliau suprasti. Žinoma, kartais tam tikras svarbus kitų pamatinių nuostatų pakeitimas gali reaguoti ir į tai, kas liko nepakeista ar iš senojo teksto perrašyta, suteikdamas ir nepakeistam tekstui (nuostatui) naują prasmę. Mes tatai savo laiku turėsime galvoje. Bet mūsų pasirinktas dėstymo metodas man atrodo tikslus ir todėl aš, jo laikydamasis, ir patiekiau šią plačią 1922 m. konstitucijos analizę.

Aneksai

I.

(1905 m. „Didžiojo Vilniaus Seimo“ nutarimų ištrauka)

Pirmojo Lietuvių Tautos atstovų suvažiavimo nutarimai,

priimti Vilniuje viešuose posėdžiuose gruodžio mėn. 4 ir 5 (lapkričio 21 ir 22 d.) 1905 m.

II. Lietuvių autonomija

Kadangi Lietuvos gyventojų reikalai pilnai gali būti užganėdinti tiktai prie tikros mūsų krašto autonomijos (savivaldos) ir kadangi norima idant ir kitos Lietuvoje begyvenančios tautos galėtų pilnai laisve naudotis, Lietuvių Susivažiavimas nusprendė:

reikalauti Lietuvai autonomijos su Seimu Vilniuje, išrinktu visuotiniu, lygiu, tiesiu ir slaptu balsavimu, neskiriant lyties, tautos ir tikėjimo.

Toji autonomiškoji Lietuva turi būti sudėta iš dabartinės etnografinės Lietuovs, kaipo branduolio, ir tų pakraščių, kurie dėliai ekonomiškų, tautiškų ir kultūriškų gyventojų priklausyti prie jo panorės.

Kadangi susirinkę Vilniuje lietuvių susivažiavime Suvalkų gubernijos lietuviai vienbalsiai pripažino reikalingu drauge su kitų gubernijų lietuviais kovoti už autonomiškąją Lietuvą, tai susivažiavimas nutarė, kad Suvalkų gubernijos lietuviai turi būti priskirti prie autonomiškosios Lietuvos.

Santykiai su kaimyniškomis Rusijos šalimis turi būti paremti federacijos pamatais.

(Iš „Vilniaus Žinių“ 276 Nr. 1905. XI. 24. (XII. 7. — novi stili).)

II.

1917 m. Lietuvių Konferencijos Vilniuje nutarimas.

1917. IX. 18—22 politinė rezoliucija.

Kad Lietuva galėtų laisvai plėtotis, turi būti sukurta nepriklausoma Lietuvos Valstybė, demokratiškais principais sutvarkyta, prisilaikant etnografinių sienų, su ekonomijos reikalaujamais korektyvais. Mažumoms garantuoajmos kultūros teisės. Vilniuje sušaukta Konstantuanta turės nustatyti valstybės pamatus ir santykius su kitomis valstybėmis.

Jeigu Vokietija (Okupavusi valstybė) sutiktų dar prieš Taikos Konferenciją proklamuoti Lietuvos Valstybę ir pačioje konferencijoje paremti Lietuvos reikalus, tai Lietuvių Konferencija, turėdama omenyje, kad Lietuvos interesai normaliesė taikos sąlygose yra pasvirę ne tiek į rytus ir ne tiek į pietus, kiek į vakarus, pripažįsta galima sueiti būsimai Lietuvos valstybei, nepakenkiant savarankiškam jos plėtojimuisi, į tam tikrus dar nustatytinus santykius su Vokietija.

(Iš „Pirmasis Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis“, 7—8 pusl. Knyga išleista 1330 m. dešimtmečiui paminėti komiteto).

III.

1917 m. XII. 11. Lietuvos Tarybos nutarimas.

Savo posėdyje 1917 metų gruodžio 11 d. Lietuvos Taryba nutarė:

I. Lietuvos Taryba, krašto ir užsienių lietuvių pripažinta kaipo vienintelė įgaliota Lietuvių Tautos atstovybė, pasiremdama pripažintąja tautų apsisprendimo teise ir 1917 metų rugsėjo m. 17—23 d. lietuvių konferencijos Vilniuje nutarimu, skelbia nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymą su sostine Vilniuje ir jos atpalaidavimą nuo visų valstybinių ryšių, kurie kada nors yra buvę su kitomis valstybėmis.

II. Tai valstybei tvarkyti ir jos reikalams ginti taikos derybose, Lietuvos Taryba prašo vokiečių valstybės apsaugos ir pagelbos. Atsižvelgdama į gyvus Lietuvos interesus, kurie reikalauja nieko netrunkant sueiti į artimus ir patvarius santykius su vokiečių valstybe, Lietuvos Taryba stoja už nuolatinį (amžiną) tvirtą sąjungos ryšį su Vokietijos valstybe, kuris tu-

rėtų būti įvykdytas ypač militarinės bei susisiekimo konvencijos ir muitų bei pinigų sistemos bendrumo pamatais.

(„Pirmas Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis“, 11 pusl.).

IV.

1918 m. vasario mėn. 16 d. aktas.

Lietuvos Taryba savo posėdyje vasario 16 d. 1918 m. vienų balsu nutarė: kreiptis į Rusijos, Vokietijos ir kitų valstybių vyriausybes šiuo pareiškimu: Lietuvos Taryba, kaipo vienintelė lietuvių Tautos Atstovybė, remdamos pripažintąja tautų apsisprendimo teise ir lietuvių Vilniaus Konferencijos nutarimu rugsėjo m. 18—23 d. 1917 m., skelbia atstatanti nepriklausomą demokratiniais pamatais sutvarkytą Lietuvos Valstybę su sostine Vilniuje ir tą valstybę atskirianti nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis.

Drauge Lietuvos Taryba pareiškia, kad Lietuvos Valstybės pamatus ir jos santykius su kitomis valstybėmis privalo galutinai nustatyti kiek galima greičiau sušaukti steigiamasis seimas, demokratiniu būdu visų jos gyventojų išrinktas.

Pasirašė: (—) Dr. Basanavičius,
(—) S. Banaitis,
Vilniuje, (—) M. Biržiška,
1918. II. 16. (—) K. Bizauskas,
(—) Pr. Dovydaitis,
(—) S. Kairys,
(—) P. Klimas,
(—) Donatas Malinauskas,
(—) Vl. Mironas,
(—) S. Narutavičius,
(—) Alfonsas Petrulis,
(—) K. Šaulys,
(—) J. Vileišis,
(—) Dr. J. Šaulys,
(—) J. Šernas,
(—) A. Smetona,
(—) Smilgevičius,
(—) J. Staugaitis,
(—) A. Stulginskis,
(—) J. Vailokaitis.

V.

(Kaizerio manifestas).

Lietuvos Neriklausomybės pripažinimo aktas.

Mes, Vilhelmas, Dievo Malone Vokiečių Kaizeris, Prūsijos karalius ir t. t.

Po to, kai Lietuvių Krašto Taryba, kaipo pripažintoji lietuvių tautos atstovybė 1917 metų gruodžio mėn. 11 d. paskelbė atstatymą Lietuvos, kaipo nepriklausomos valstybės, kuri tvirtu, nuolatiniu sąjungos ryšiu susijungia su vokiečių valstybe ir sueina į konvenciją, visų pirma karo, susisiekimo, muitų ir pinigų srityje ir kai ji paprašė, atstatant tą valstybę, Vokiečių Valstybės apsaugos bei pagalbos, po to dar, kai ligi šiol tvėrusieji valstybiniai Lietuvos ryšiai išnyko, šiuo įgaliojame Mes Mūsų Valstybės Kancleri grafą von Hertlingą lietuvių krašto tarybai pareikšti, kad Mes, vokiečių valstybės vardu, pasirėmę aukščiau paminėtu lietuvių krašto tarybos pareiškimu padarytu 1917 metų gruodžio mėn. 11 d., pripažįstame Lietuvą kaipo laisvą ir nepriklausomą valstybę ir esame pasirengę užtikrinti Lietuvos valstybei josios atstatymui prašytą apsaugą ir paramą. Mes remiames tuo pagrindu. kad sudarysimomis konvencijomis bus atsižvelgta tiek Vokiečių valstybės, tiek lietuvių interesų ir, kad Lietuva dalyvaus Vokietijos karo naštoje, kuris pagelbėjo josios išsilaisvinimui.

Tuo pat laiku suteikiame mes įgaliojimą Mūsų valstybės Kancleriui surasti, susitarus su Lietuvos gyventojų atstovais, reikalingas Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymui priemones ir daryti tolimesnius veiksmus nustatymui tvirtų sąjungos ryšių su Vokiečių valstybe ir sudarymui čia numatytų ir reikalingų konvencijų.

Patvirtinimui to Mes tai pasirašome Savo ranka ir pridedame savo antspaudą.

Surašyta Vyriausiame štabe, 1918 metų kovo mėn. 23 d.

Grafas von Hertling.

Vilhelmas I. K.

(Iš P. Klimo knygos „Der Werdegang des litauischen Staates von 1915 bis zur Bildung der provisorischen Regierung im November 1918“, 1919 m. 119 pusl. — vertimas iš vokiečių kalbos).

VI.

Lietuvos Tarybos nutarimas 11 liepos 1918 m. nustatantis Lietuvos Konstitucijos pagrindus.

Lietuvos Taryba Konstitucijos nustatytu būdu siūlo Jo Ekscelencijai Vilhelmui, Uracho Kunigaikščiui, Würtembergo grafui, Karališką Lietuvos Karūną jam pačiam ir jo vyriškosios giminės tiesioginiems įpėdiniams.

Karalius gauna Mindaugo II vardą ir įžengia į Lietuvos sostą sekančiomis sąlygomis:

I. Lietuvos valstybės forma yra demokratiniu pagrindu paremta monarchija.

II. Konstituciją parengs ir paskelbs su Karalium susitarusi Taryba.

III. Konstitucijos pagrindai yra sekantieji:

Kraštą valdo Karalius ir tautos atstovybė.

a) Įstatymo leidimo organą sudaro Karalius ir tautos atstovybė.

b) Vykdomąją valdžią vykdo Karalius per savo paskirtą ir tautos atstovybės kontroliuojamą Ministerių Kabinetą.

c) Tautos atstovybė susideda iš dviejų Rūmų: Aukštųjų Rūmų (Tarybos) ir Žemųjų Rūmų (Seimas).

d) Kiekvieną įstatymą turi priimti tautos atstovybė ir patvirtinti Karalius.

e) Konstitucijos peržiūrėjimo iniciatyva priklauso Karaliui ir absoliutinei Žemųjų Rūmų daugumai.

f) Įstatymų leidimo iniciatyva priklauso Karaliui, Ministerių Kabinetui ir penkiolikai tautos atstovybės narių.

g) Konstitucija bus peržiūrėta po dešimties metų, nuo dienos, kurią Karalius įžengs į sostą.

IV. Įžengdamas į sostą Karalius prisiekia saugoti Konstitucija ir ginti Lietuvos nepriklausomybę bei teritorinį integralumą.

V. Ministerius ir kitus aukštuosius valdininkus Karalius parenka iš lietuvių kalbą mokančių ir ją vartojančių lietuvių.

VI. Karalius pasižada patikrinti tikybinių praktikų laisvę.

VII. Karalius negali pasidaryti kitos Valstybės suverenas tautos atstovybei nesutikus.

VII. Karalius su visa savo šeima gyvena Lietuvoje; tautos atstovybei nesutikus, kasmet daugiau kaip du mėnesiu išbūti užsieniuose jis negali.

IX. Lietuvių kalba yra ne tik valstybinė, bet ir karaliaus Rūmų kalba.

X. Visus Rūmų valdininkus Karalius parenka tarp lietuvių kalbą mokančių ir vartojančių lietuvių. Per pirmuosius penkerius savo valdymo metus Karalius į Rūmų valdininkus taip pat galės kviestis ir svetimšalius, tačiau tik su sąlyga, kad svetimšalių skaičius nebūtų didesnis kaip trečdalis visų Rūmų valdininkų skaičiaus.

XI. Karaliaus vaikai lanko lietuvių mokyklą ir yra auklėjami Lietuvoje. Pabaigę savo mokslus, jie gali tęsti toliau savo studijas užsieniuose.

XII. Civilinį lapą nustato tautos atstovybė kiekvienam naujam Karaliui, kada jis įžengia į sostą.

Vilnius, 1918 m. birželio 4 d.

(—) A. Smetona, Tarybos Pirmininkas.
(—) J. Staugaitis, Tarybos Vicepirmininkas.
(—) Dr. J. Šaulys, Tarybos Vicepirmininkas.
(—) J. Šernas, Generalinis Tarybos Sekretorius.

(Iš p. Klimo veikalo „Le Développement de l'Etat Lithuanien à partir de l'année 1915...", Paris, 1919 m., 178 pusl., iš prancūzų kalbos išvertė studentė p. Vera Betcherytė).

VII.

(1918. XI. 2. Laikinoji Konstitucija).

Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai.

Iki Steigiamasis (Kuriamasis) Seimas bus nusprendęs Lietuvos Valstybės valdymo formą ir konstituciją, Lietuvos Valstybės Taryba, reikšdama suverenę galią (suprema potestas), steigia laikinąją Lietuvos Valstybės Vyriausybę šiais laikinais konstitucijos pamatais:

I. Bendroji dalis.

1. Vyriausius laikinuosius Valstybės organus sudaro: a) Valstybės Taryba ir b) Valstybės Tarybos Prezidiumas (III §) su Ministerių Kabinetu.

2. Vyriausios Valdžios būklė yra Lietuvos Valstybės sostinė Vilnius.

3. Įstatymų iniciatyvos teisė priklauso Valstybės Tarybai ir Ministerių Kabinetui.

4. Visi Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai priimami ⅔ balsų, jie gali būti papildomi arba pakeičiami, tik, ½ Valstybės Tarybos narių to pareikalavus ir papildymą arba pakeitimą ⅔ balsų priėmus.

II. Valstybės Taryba.

5. Valstybės Taryba sudaro ir sprendžia laikinuosius įstatymus ir sutartis su kitomis valstybėmis.

6. Valstybės Tarybos priimtieji laikinųjų įstatymų ir sutarčių su kitomis valstybėmis sumanymai yra Valstybės Tarybos Prezidiumo skelbiami.

7. Valstybės Tarybai priklauso interpeliacijos ir paklausimų teisė.

8. Valstybės Tarybos sesijas skiria pati Valstybės Taryba, arba šaukia Valstybės Tarybos Prezidiumas savo iniciatyva arba pareikalavus ⅓ Valstybės Tarybos narių.

III. Valstybės Tarybos Prezidiumo laikinoji kompetencija.

9. Ligi neįkūrus atskiro aukščiausio vyriausybės organo, jo kompetencija pavedama Valstybės Tarybos Prezidiumui, kurį sudaro tam reikalui prezidentas ir du viceprezidentai.

10. Tam prezidentui priklauso vykdomoji valdžia, kurią jis vykdo per Ministerių Kabinetą, atsakomą prieš Valstybės Tarybą.

11. Tas Prezidiumas Valstybės Tarybos vardu: a) skelbia su savo parašu laikinuosius įstatymus ir sutartis su kitomis valstybėmis; b) kviečia ministerį pirmininką, paveda jam sudaryti Ministerių Kabinetą ir patvirtina jau sudarytą; c) atstovauja Valstybei; č) skiria pasiuntinius ir priima akredituojamus svetimųjų valstybių pasiuntinius; d) skiria aukštesniuo-

sius kariuomenės ir civilinius Valstybės valdininkus; e) laiko savo žinioje kariuomenę Lietuvos nepriklausomybei bei josios žemių neliečiamybei ginti ir skiria vyriausiąjį kariuomenės vadą.

12. Visi to prezidiumo skelbiamieji aktai turi būti ministerio pirmininko arba atitinkamo ministerio parašu žymimi.

13. To Prezidiumo parašą sudaro visų trijų jo narių pasirašymas.

14. To Prezidiumo žinioje yra Lietuvos Valstybės antspaudas.

IV. Ministerių Kabinetas.

15. Ministerių Kabinetą sudaro ministeris pirmininkas.

16. Ministerių Kabineto sudėtį tvirtina laikinai vykdąs aukščiausios vyriausybės funkcijas Valstybės Tarybos Prezidiumas (III. 9).

17. Ministerių Kabinetas iš vieno (solidaringai) dirba ir iš vieno atsako.

18. Valstybės Tarybai išreiškus nepasitikėjimą Ministerių Kabinetu, šis atsistatydina.

19. Ministerių Kabinetui atstovauja Ministeris Pirmininkas arba jį pavaduojąs vienas kuris ministeris.

20. Įėję į Ministerių Kabinetą Valstybės Tarybos nariai nenustoja buvę Valstybės Tarybos nariais.

21. Ministerių Kabinetas ir atskiri ministeriai Valstybės Tarybai ir jos komisijoms pareikalavus, turi duoti žinių ir paaiškinimų.

V. Pamatinės piliečių teisės.

22. Visi Valstybės piliečiai vis tiek kurios būtų lyties, tikybos ir luomo, yra lygūs prieš įstatymus. Luomų privelegijų nėra.

23. Laiduojama (garantuojama) asmens, buto ir nuosavybės neliečiamybė, tikybos spaudos, žodžio, susirinkimų ir draugijų laisvė, jeigu tik tikslas ir vykdomieji įrankiai nėra priešingi Valstybės įstatymams. Ginkluotų asmenų susirinkimai draudžiami.

24. Srityse, kuriose Lietuvos Valstybės nėra išleistų naujų įstatymų, laikinai palieka tie, kurie yra buvę prieš karą, kiek

jie neprieštarauja laikinosios Konstitucijos pamatiniams dėsniams.

25. Karo metu, taip pat Valstybei gresiančiam sukilimui ar riaušėms neprileisti yra taikinami ypatingi įstatai, kurias laikinai suvaržomos piliečių laisvės garantijos.

VI. Steigiamasis Seimas.

26. Laikinoji valdžia nustato ir skelbia įstatymą Steigiamajam Seimui rinkti.

27. Steigiamasis Seimas yra renkamas visuotinojo, lygiojo, tiesiojo ir slaptojo balsavimo pamatais.

28. Steigiamojo Seimo narių rinkimams pasibaigus, Seimas renkasi Vilniuje Laikinosios Vyriausybės paskirtą dieną.

29. Steigiamasis Seimas pradeda savo darbą ⅔ atstovų susirinkus.

Valstybės Tarybos Prezidiumas (parašai): A. Smetona, J. Staugaitis, St. Šilingas, Ministeris Pirmininkas Prof. A. Voldemaras.

„Lietuvos Aidas", 1918 m. lapkričio mėn. 13 d. 130 (178) nr.).

VIII.

Laikinosios Lietuvos Valstybės Konstitucijos papildas.

Valstybės Taryba 1919 m. sausio 24 d. papildė Laikinosios Lietuvos Valstybės Konstitucijos pamatinius dėsnius, pridedama prie jų šį naują VII skyriaus 30 straipsnį.

VI. Ministerių Kabineto teisė leisti laikinuosius įstatymus.

30. Tarp Valstybės Tarybos sesijų Ministerių Kabinetas turi teisės leisti laikinuosius įstatymus ta sąlyga, kad jie būtų įnešami į Valstybės Tarybos artimiausią sesiją. Šitokie laikinieji įstatymai veikia iki nebus Valstybės Tarybos atmesti arba pakeisti.

(Laik. Vyr. Žin. 4 nr. 1919. III. 5).

IX.

(Laikinoji Lietuvos Valstybės 1919. IV. 4. Konstitucija).

Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai dėsniai.

Iki Steigiamasis (Kuriamasis) Seimas bus nusprendęs Lietuvos Valstybės valdymo formą ir konstituciją, Lietuvos Valstybės Taryba, reikšdama suvereninę Lietuvos galią (suprema potestas), steigia Valstybės Valdžią šitais Laikinosios Konstitucijos pamatais:

I. Bendroji dalis. § 1. Vyriausius Valstybės Valdžios organus sudaro: a) Valstybės Prezidentas, b) Valstybės Taryba ir c) Ministerių Kabinetas. § 2. Vyriausios Valstybės Valdžios būklė yra Lietuvos sostinė Vilnius. § 3. Įstatymų iniciatyvos teisė priklauso Valstybės Tarybai ir Ministerių Kabinetui. § 4. Visi Valstybės kreditai asignuojami įstatymo keliu. § 5. Visi Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai priimami ⅔ balsų; jie gali būti papildomi arba pakeičiami, tik ½ Valstybės Tarybos narių balsų to pareikalavus ir papildymą arba pakeitimą ⅔ balsų priėmus.

II. Valstybės Prezidentas ir jo kompetencija. § 6. Iki Steigiamasis Seimas bus susirinkęs ir nusprendęs Valstybės valdymo formą ir Konstituciją, Valstybės Prezidentas yra renkamas Valstybės Tarybos. § 7. Valstybės Prezidentui numirus ar negalint jam kuriam laikui eiti savo pareigų, pavaduoja jį Valstybės Tarybos pirmininkas. § 8. Valstybės Prezidentui priklauso vykdomoji valdžia, kurią jis vykdo per Ministerių Kabinetą, atsakomą prieš Valstybės Tarybą. § 9. Valstybės Prezidentas: a) skelbia su savo parašu įstatymus ir sutartis su kitomis valstybėmis; b) kviečia Ministerį Pirmininką, paveda jam sudaryti Ministerių Kabinetą ir tvirtina jau sudarytą; c) atstovauja valstybei; č) skiria pasiuntinius ir priima akredituojamus svetimų valstybių pasiuntinius; d) skiria aukštesniuosius kariuomenės ir civilinius Valstybės valdininkus; e) laiko savo žinioje kariuomenę Lietuvos nepriklausomybei bei josios žemių neliečiamybei ginti ir skiria Vyriausiąjį Kariuomenės Vadą; g) šaukia ir paleidžia Valstybės Tarybos sesijas. § 10. Valstybės Prezidentui priklauso amnestijos teisė. § 11. Visi Valstybės Prezidento skelbiamieji aktai turi būti Ministe-

rio Pirmininko arba atitinkamo Ministerio parašu žymimi. § 12. Valstybės Prezidento žinioje yra Lietuvos Valstybės antspaudas.

III. Valstybės Prezidento teisė leisti įstatymus. § 13. Valstybės Tarybos sesijų tarpe arba per jų pertraukas Valstybės Prezidentas turi teisės leisti įstatymus Ministerių Kabineto priimtuosius. § 14. Valstybės Prezidentas gali Ministerių Kabineto priimtąjį įstatymo saugumą grąžinti Ministerių Kabinetui su savo pastabomis. Tuomet Ministerių Kabinetas svarsto jį antrą kartą. Jei Prezidentas neranda galimu ir antru atveju Ministerių Kabineto svarstytą ir priimtą sumanymą pasirašyti, tuomet šio įstatymo sumanymas yra įnešamas į Valstybės Tarybą ir josios sesija turi būti tuojau sušaukta.

IV. Valstybės Taryba. § 15. Valstybės Taryba svarsto ir sprendžia įstatymus ir sutartis su kitomis valstybėmis. § 16. Ministerių Kabineto priimtieji ir Valstybės Prezidento pasirašytieji įstatymai neįnešami į Valstybės Tarybą. § 17. Valstybės Prezidentas gali Valstybės Tarybos priimtąjį įstatymą grąžinti Valstybės Tarybai su savo pastabomis. Tuomet Valstybės Taryba svarsto jį antrą kartą. Antru atveju Valstybės Tarybos apsvarstymas ir priimtas įstatymas turi būti Prezidento pasirašytas. § 18. Valstybės Tarybai priklauso interpeliacijos ir paklausimų teisė.

V. Ministerių Kabinetas. § 19. Ministerių Kabinetą sudaro Ministeris Pirmininkas. § 20. Ministerių Kabineto sudėtį tvirtina Valstybės Prezidentas. § 21. Ministerių Kabinetas iš vieno (solidaringai) dirba ir iš vieno atsako. § 22. Valstybės Tarybai išreiškus nepasitikėjimą Ministerių Kabinetui, šis atsistatydina. § 23. Ministerių Kabinetui atstovauja Ministeris Pirmininkas arba jį pavaduojąs vienas kuris Ministeris. § 24. Įėję į Ministerių Kabinetą Valstybės Tarybos nariai nenustoja buvę Valstybės Tarybos nariais. § 25. Ministerių Kabinetas ir atskiri Ministeriai, Valstybės Tarybai ir jos Komisijoms pareikalavus, turi duoti žinių ir paaiškinimų.

VI. Pamatinės piliečių teisės. § 26. Visi Valstybės piliečiai, visi tiek kurios lyties, tautybės, tikybos, yra lygūs prieš įstatymus. Luomų privelegijų nėra. § 27. Laiduojama (garantuojama) asmens, būto ir nuosavybės neliečiamybė tikybos,

spaudos, žodžio, susirinkimų ir draugijų laisvė, jeigu tik tikslas ir vykdomieji įrankiai nėra priešingi Valstybės įstatymams. Ginkluotų asmenų susirinkimai draudžiami. § 28. Srityse, kuriose Lietuvos Valstybė nėra išleistų naujų įstatymų, laikinai palieka tie, kurie yra buvę prieš karą, kiek jie nepriештarauja Lietuvos Konstitucijos Pamatiniams Dėsniams. § 29. Karo metu, taip pat Valstybei gręsiančiam sukilimui, ar riaušėms neprileisti yra taikinami ypatingi įstatai, kuriais laikinai suvaržomos piliečių laisvės garantijos.

VII. Steigiamasis Seimas. § 30. Valstybės Valdžia nustato ir skelbia įstatymą Steigiamajam Seimui rinkti. § 31. Steigiamasis Seimas yra renkamas visuotinojo, lygiojo, tiesiojo ir slaptojo balsavimo pamatais. § 32. Steigiamojo Seimo narių rinkimams pasibaigus, Seimas renkasi Vilniuje Valstybės Valdžios paskirtąją dieną. § 33. Steigiamasis Seimas pradeda darbą ⅔ atstovų susirinkus.

VIII. Valstybės Kontrolė. § 34. Valstybės Kontrolė daboja, kad būtų teisėtai ir teisingai dirbamas sprendžiamas ir vykdomasis darbas pajamų, išlaidų ir Valstybės finansų ir kitokių valstybės turto saugojimo srityje. § 35. Valstybės Kontrolei atsiskaito visos Valstybės ir savivaldybės įstaigos, tos labdarybės įstaigos, kurios gauna pašalpos iš Valstybės, ir tos bendrovės, kurios naudojasi Valstybės kreditu ir garantijomis. § 36. Valstybės Kontrolė turi būti visuomet prieinama: visa atsakomybė visos knygos ir visi § 35. paminėtų įstaigų veiksmai. § 35. Valstybės Kontrolė savo iniciatyva skiria ir vykdo revizijas. § 38. Valstybės Kontrolė sudaro atskirą Valstybės valdymo dalį ir nepriklauso nuo Ministerių Kabineto. § 39. Valstybės Kontrolierių parenka ir skiria Valstybės Prezidentas. § 40. Valstybės Kontrolierius Valstybės Tarybai ir jos Komisijoms pareikalavus turi duoti žinių ir paaiškinimų. § 41. Valstybės Kontrolierius dalyvauja Ministerių Kabinete patariamuoju balsu. § 42. Valstybės Kontrolierius atsako už savo darbus prieš Valstybės Tarybą, ir atsistatydina, Valstybės Tarybai išreiškus jam nepasitikėjimą.

(Iš atskiro konstitucijos leidinėlio, atspausdinto Kaune, Lietuvos Valstybės Spaustuvėje).

X.

Įstatymas

apie Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatinių dėsnių §§ 32 ir 33 pakeitimą.

§ 32. Steigiamasis Seimas renkasi Valstybės Prezidento nurodytoje vietoje ir jo paskirtą dieną.

§ 33. Steigiamasis Seimas pradeda darbą, susirinkus pusei ir vienam išrinktųjų atstovų.

(Laik. Vyr. Žin. 16 nr. 1919. XII. 2).

XI.

(Laikinoji 1920. VI. 10. Konstitucija).

Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija.

I.

1 §. Lietuvos valstybės yra demokratinė respublika.

2 §. Steigiamas Seimas yra suvereninės Lietuvos galios išreiškėjas.

3 §. Veikusieji iki šios Konstitucijos paskelbimo dienos įstatymai, kurie šiai konstitucijai neprieštarauja, palieka galioje.

4 §. Steigiamasis Seimas leidžia įstatymus, ratifikuoja sutartis su kitomis valstybėmis, tvirtina valstybės biudžetą ir prižiūri įstatymų vykinimo.

5 §. Vykdomoji valdžia pavedama Respublikos Prezidentui ir Ministerių Kabinetui.

6 §. Įstatymų iniciatyvos teisė priklauso Steigiamąjam Seimui ir Ministerių Kabinetui.

II.

7 §. Respublikos Prezidentą renka Steigiamasis Seimas.

8 §. Respublikos Prezidentas: a) kviečia Ministerį Pirmininką, paveda jam sudaryti Ministerių Kabinetą, tvirtina jau sudarytą ir priima Ministerių Kabineto atsistatydinimą; b) parenka ir skiria Valstybės Kontrolierių; c) atstovauja Respublikai; č) skiria pasiuntinius ir priima akredituojamus svetimų valstybių atstovus; d) skiria aukštesniuosius kariuomenės ir civilinius valstybės valdininkus; e) skelbia įstatymus; f) turi bausmės dovanojimo teisę.

9 §. Iki Respublikos Prezidentas bus išrinktas, jo pareigas eina Steigiamojo Seimo Pirmininkas. Respublikos Prezidentui mirus, atsistatydinus, ar susirgus jį pavaduotojo Steigiamojo Seimo Pirmininkas.

10 §. Visi Respublikos Prezidento aktai turi būti Ministerio Pirmininko arba atitinkamo Ministerio parašu žymimi.

III.

11 §. Ministerių Kabinetas iš vieno dirba ir iš vieno atsako.

12 §. Ministerių Kabinetas atsako prieš Steigiamąjį Seimą ir šiam išreiškus nepasitikėjimą atsistatydina.

13 §. Steigiamojo Seimo nariai, įėję į Ministerių Kabinetą, nenustoja buvę Steigiamojo Seimo nariais.

IV.

14 §. Valstybės Kontrolierius atsako už savo darbus prieš Steigiamąjį Seimą ir atsistatydina, Steigiamąjam Seimui išreiškus jam nepasitikėjimą.

15 §. Visi Lietuvos piliečiai, vistiek kurios lyties, tautybės, tikybos, yra lygūs prieš įstatymus; luomų ir titulų nėra.

16 §. Visiems Lietuvos piliečiams laiduojama asmens, buto ir korespondencijos neliečiamybė, bei tikybos, sąžinės, spaudos, žodžio, streikų, susirinkimų ir draugijų laisvė. Mirties bausmė naikinama.

P a s t a b a I. Karo metu, taip pat gręsiančiam pavojui pašalinti, konstitucinės garantijos įstatymu keliu gali būti sustabdytos.

P a s t a b a II. Steigiamojo Seimo atostogų metu konstitucinės garantijos vykdomosios valdžios gali būti sustabdytos, bet ne vėliau, kaip į 3 dienas turi susirinkti Steigiamasis Seimas, kuris sprendžia konstitucinių garantijų sustabdymo klausimą.

VI.

17 §. Steigiamojo Seimo nario asmuo neliečiamas. Steigiamojo Seimo narį suimti, iškrėsti jo butą ar daiktus ir peržiūrėti korespondenciją galima tik Steigiamąjam Seimui sutikus.

VII.

18 §. Ši laikinoji Konstitucija ir visi įstatymai įgyja galios nuo paskelbimo dienos Vyriausybės organe.

Ši laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija, Steigiamojo Seimo apsvarstyta ir priimta, yra pildytina kaip Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija.

A. Smetona Valstybės Prezidentas.

Galvanauskas Ministeris Pirmininkas.

(Laikinosios Vyr. Žinios 1928. VI. 12. — 37 nr.).

XII.

Steigiamojo Seimo rezoliucija.

Lietuvos steigiamasis seimas, reikšdamas žmonių valią, proklamuoja esant atstatytą nepriklausomą Lietuvos valstybę kaip demokratinę respubliką, etnografinėmis sienomis, ir laisvą nuo visų ryšių, kurie yra buvę su kitom valstybėm.

(Ši rezoliucija 1920 m. gegužės m. 15 d. Steigiamojo Seimo pirmam posėdy priimta vienu balsu — „Lietuva“ 1920 m. gegužės 19 d. Nr. 108).

XIII.

(Maskvos Taikos Sutarties tarp Lietuvos ir RSFSR-o pirmieji I—VIII straipsniai).

Lietuvos Taikos Sutartis su Rusija.

Lietuva iš vienos šalies ir Rusija iš antrosios, būdamos tvirtai pasiryžusios teise ir teisingumu pagrįsti patvarius pamatus ateities savitarpio santykiams, kurie abiem valstybėm ir jų gyventojams suteiktų visą rimties ir gero kaimynų sugyvenimo labą, nusprendė tam tikslui pradėti tarybas ir paskyrė savo įgaliotiniais:

Lietuvos Demokratinė Respublika —

Tomą Naruševičių,
Petrą Klimą,
Simoną Rozenbaumą,
Juozą Vailokaitį ir

Vytauta Račkauską

ir

Rusijos Federacinė Socialistinė Tarybų Respublika

Adolfą Joffę, Abraomo sūnų,
Julijoną Marchlevskį, Juozapo sūnų ir
Leonidą Obolenskį, Leonido sūnų.

Pažymėtieji įgaliotiniai, viens kitam pateikę savo įgaliojimus ir pripažinę juos esant sustatytus tinkama forma ir reikiama tvarka, susitarė dėl šių dalykų:

Straipsnis I.

Remdamasi Rusijos Federacinės Socialistinės Tarybų Respublikos paskelbtąja visų tautų teise laisvai apsispręsti ligi joms atsiskiriant nuo valstybės, kurios sudėtyje jos yra, Rusija be atodairų pripažįsta Lietuvos Valstybės savarankiškumą ir nepriklausomybę su visomis iš tokio pripažinimo einančiomis juridinėmis sėkmėmis ir gera valia visiems amžiams atsisako nuo visų Rusijos suvereniteto teisių, kurių ji yra turėjusi Lietuvių tautos ir jos teritorijos atžvilgiu.

Kad Lietuva buvo kuomet priklausiusi Rusijai, tas faktas neuždeda Lietuvių tautai ir jos teritorijai jokių pareigų Rusijos link.

Straipsnis II.

Valstybės siena tarp Lietuvos ir Rusijos eina:

Prasidėdama nuo tos vietos, kur Gorodniankos upė įteka į Bobro upę, tolumo 2 varstai į rytus nuo Čarnaliaso kaimo Gorodniankos upe tarp Chmelninkų-Chmelevkos ir Levkų-Olšos kaimų; nuo ten sausuma į Veselavo kaimo pietų šoną; nuo ten bevardžiu Kamenos upės intaku iki tos vietos, kur tasis intakas įteka į minėtąją Kamenos upę tolumo varstą nuo Veselavo kaimo. Toliau Kamenos upės tėkme aukštyn tolumo apie var-

stą; nuo ten sausuma maždaug valsčiaus valdybos link kaime Nerastnaja ligi pat bevardžio Sidros upės intako versmių; toliau tuo intaku iki jo santako su Sidra tolumo apie varstą nuo Siderkos kaimo; nuo ten Sidros (Siderkos, Sidriankos) tėkme tarp Šeštakų ir Siderkos kaimų, pro Sidros miestelį, tarp Jurašių ir Ogorodnikų kaimų pro Beniašių kaimą, pro Litvinkos kaimą, tarp Zveranų ir Timanų, iki Lovčikų kaimo; nuo ten sausuma į Valkušių kaimo pietų šoną; nuo ten į Čupranavo kaimo šiaurės šoną; toliau į aukštumą, kurioj stovi trigonometrinis punktas (108,0) tolumo apie varstą į pietus nuo Navodielių kaimo; toliau į Tolčių sodybų šiaurės šoną tolumo maždaug varstas į šiaurė nuo jų, nuo ten į Dubavosios kaimo pietų šoną: toliau Induros upe, pro Luškių kaimą, pro Induros miestelį, pro Prokapavičių kaimą, pro Bieliavo kaimą; toliau Lašos upe pro Babrauninkų kaimą ir toliau šita upe iki jos santako su Svisločim. Toliau Svisločies upe iki jos santakos su Nemunu; nuo ten Nemunu ligi Beržūnos (Berezinos) upės žiočių, Beržūnos, Isločies ir Voložinkos upėmis, Voložino miesto vakarų šonų, Brilkų, Burlokų (Burmokų) ir Polikščiauščiznos kaimų šiaurės šonu; nuo ten į šiaurės rytus Mielašių ir Gintauščiznos (Menžikauščiznos) kaimų rytų šonu tolumo apie varstą nuo jų; toliau į šiaurės rytus į Cholchlo miesto vakarų šoną tolumo apie varstą nuo jo; toliau Suchanarovščiznos kaimo vakarų šonu tolumo apie varstą nuo jo. Nuo ten siena pasuka į šiaurės rytus į Berezovcų kaimo vakarų šoną tolumo nuo jo apie vieną varstą; toliau į šiaurės rytus Vaskaučių kaimo vakarų šonu; nuo ten Lialkovščiznos kaimo vakarų šonu tolumo apie vieną varstą nuo jo; nuo ten pasuka į šiaurę, į Kuliauščiznos kaimo vakarų šoną ir nuo ten į šiaurę tarp Drenių ir Žerlokų kaimų; nuo ten į šiaurės vakarus Garavinos kaimo rytų šonu ir Adomavičių kaimo vakarų šonu; toliau į Mislevičių kaimo rytų šoną; toliau Buchovščiznos kaimo rytų šonu į Molodečnos stotį, kurią perkerta taip, kad geležinkelio Vilniaus-Molodečnos-Lydos linija lieka Lietuvos teritorijoje, o geležinkelio Vileikos-Molodečnos-Minsko linija Rusijos teritorijoje; nuo ten Buchovkos upe iki jos santako su Uša; ta upe iki Ušos kaimo; nuo ten pasuka į šiaurėsrytus ir eina sausuma Slobodkos, Dolgosios, Plentos kaimų vakarų šonu; nuo ten Naročies upe ir prie Čeremščicos kaimo tolumo apie varstą nuo jo pasuka į šiaurę ir eina Bliados ežero rytų šonu; tolumo apie varstą nuo jo eina į šiau-

rę per Miastros ežerą ir išėjusi iš šio ežero sausuma tarp Pikolčių kaimo iš vakarų šono ir Minčiakių kaimo iš rytų šono; toliau į šiaurę ir Voločako kaimo vakarų šonų tolumo apie varstą nuo jo; nuo ten į šiaurę per Medžiolo ežerą į Pšegrodo kaimo vakarų šoną tolumo maždaug vienas varstas nuo jo; nuo ten į Medžiolos upės versmes ir ta upele iki jos santako su Dysna; nuo ten siena eina sausumo į šiaurės rytus į Baravosios kaimo vakarų šoną tolumo maždaug varstas nuo jo; toliau į šiaurės rytus per Mykoliškių ežerą; toliau Niščiankos upe iki Oziraičių ežero paralelės, į Repiščios vienasėdžio vakarų šoną, į Zamošies vakarų šoną, Žalvos ežerą, Žalvos upe per Drivėtų ežerą į Ceno (Cno) ir Nespižos ežerą; toliau į šiaurę per Niedriavo ežerą ir nuo šio ežero Drujos upe ligi ji perkerta Kauno gubernijos sieną ir toliau į Dauguvos upę ties Šafranavo palivarku.

Pastebėjimas 1: Lietuvos siena su Lenkais ir Lietuvos siena su Latviais bus nustatyta susitarus su šiomis valstybėmis.

Pastebėjimas 2: Valstybės sieną tarp abiejų susitariančių šalių turi gamtoje išvesti ir pasienio ženklus pastatyti tam tikra komisija iš lygaus abiejų šalių atstovų skaičiaus. Vesdama ir nustatydama sieną, minėtoji komisija vaduojasi etnografijos ir ekonomijos ypatybėmis, laikydamasi kiek galėdama gamtos teikiamosios sienos; gyvenamieji punktai turi, kiek tai galima, ištisi įeiti vienos kurios valstybės sudėtin. Tais atvejais, kai siena vedama ežerais, upėmis ir perkasais, ji eina ežeru, upių ir perkasų viduriu, jei šia sutartimi nėra kitaip sulygta.

Pastebėjimas 3: Šiame straipsnyje siena nubrėžta raudona linija pridedamajame žemėlapyje.

Jei žemėlapis nesutinka su tekstu, sprendžiamos reikšmės turi tekstas.

Pastebėjimas 4: Iš pasienio upių ir ežerų yra draudžiama dirbtinai nuleisti vanduo, jeigu per tat gali nuslūgti vidutinis vandens paviršis.

Toms upėms ir ežerams laivų plaukiojimo ir žvejojimo tvarką ir sąlygas nustato tam tikras sutarimas; žvejojimo būdas tėra leidžiamas tiktai tas, kurs nenaikina žuvų apsto.

Priedas — Žemėlapis

Straipsnis III.

Pasienių saugojimo sąlygos, taipo pat muitinių ir kiti su tuo surišti klausimai bus sutvarkyti atskiru susitariančių šalių sutarimu po to, kai skiriančios Lietuvą ir Rusiją okupuotosios vietos bus atvaduotos iš okupacijos.

Straipsnis IV.

Abi susitariančios šalys apsiima:

1. Neleisti savo teritorijoje kurtis ir būti vyriausybėms, ornizacijoms arba grupėms, kurios statosi sau tikslą ginklu kovoti prieš antrą susitariančią šalį. Taipo pat neleisti savo teritorijoje kalbinti ir mobilizuoti žmones į tų vyriausybių, organizacijų arba grupių kariuomenes eiles ir turėti buveinę jų atstovybėms arba valdininkams.

2. Uždrausti toms valstybėms, kurios su antra susitariančia šalim faktinai yra karo padėtyje, taipo pat organizacijoms ir grupėms, kurios stato sau tikslą ginklu kovoti prieš antrą susitariančią šalį, — vežti į savo uostus ir per savo teritoriją visa tai, kas gali būti sunaudota prieš antrą susitariančią šalį, kaip antai: ginkluotas pajėgas, karo turtą, karo technikos ir artilerijos, intendantūros, inžinerijos ir oro lakiojamąją medžiagą.

Straipsnis V.

Valstybėms pripažinus nuolatinį Lietuvos neitralitetą, Rusija iš savo šalies apsiima ta neitralitetą saugoti ir dalyvauti garantijose tam neitralitetui išlaikyti.

Straipsnis VI.

Asmens, kurie šios sutarties ratifikavimo dieną gyvena Lietuvos teritorijos sienose ir kurie patys arba jų tėvai nuo-

latos gyveno Lietuvoj arba buvo įrašyti į sodžių, miestų arba luomų bendruomenes Lietuvos teritorijoje, taipo pat asmens, kurie prieš 1914-tus metus išgyveno Lietuvoje ne mažiau kaip paskutinę dešimtį metų, turėdami nuolatinį darbą, išėmus buvusius civilinius bei kariuomenės tarnautojus, kilimo ne iš Lietuvos, su jų šeimynomis, — tuo pačiu pripažįstami Lietuvos Valstybės piliečiais.

Tos pačios kategorijos asmens, kurie šią sutartį ratifikuojant gyvena trečios valstybės teritorijoje, bet nėra tenai naturalizavęsi, lygiu būdu pripažįstami Lietuvos piliečiais.

Tačiau asmens, sukakę 18 metų ir gyveną Lietuvos teritorijoje, turi teisę per vienus metus nuo šios sutarties ratifikavimo dienos pareikšti norį išlaikyti (optuoti) Rusijos pilietybę; jų pilietybe seka jų vaikai, nesukakę 18 metų ir žmona, jeigu tarp vyro ir žmonos nėra kitokio susitarimo.

Tokiu pat būdu asmens, kurie gyvena Rusijos teritorijoje ir kuriems yra pritaikomos šio straipsnio pirmos dalies sąlygos, tuo pat laiko tarpu ir tomis pačiomis sąlygomis gali optuoti Lietuvos pilietybę.

Padariusieji optacijos pareiškimą, taip pat tie, kurie seka jų pilietybę, išlaiko savo kilnojamojo ir nekilnojamojo turto teises, eidami esamais įstatymais tos valstybės, kur jie gyvena, bet privalo per vienus metus nuo savo pareiškimo dienos apleisti jos teritoriją; jie turi teisę visą turta likviduoti arba išsivežti su savim.

P a s t e b ė j i m a s 1: Asmenims, kurie gyvena Kaukaze ir Azijos Rusijoje, šiame straipsnyje nurodytieji terminai tiek pareiškimui paduoti, tiek išvažiuoti, pratęsiami dar vieniems metams.

P a s t e b ė j i m a s 2: Optantų teisėmis, šiame straipsnyje pažymėtomis, naudojasi ir tie piliečiai, kurie ligi pasaulinio karo ir jo metu gyveno vienos šalies teritorijoje, o šią sutartį ratifikuojant gyvena antrosios teritorijoje.

Tremtiniai savo turtui, kurio jie negalėjo išsivežti, eidami tremtinių grąžinimo 1920 metų birželio 30 dienos sutartimi, turi tų pačių teisių, kurios yra numatytos šiame straipsnyje optams, bet tik tiek, kiek jie išrodys, kad tas turtas priklauso jiems ir prieš jiems išvažiuojant buvo faktinai jų valdomas

Straipsnis VII.

Abiejų susitariančių šalių tremtiniai, kurie nori sugrįžti savo tėvynėn, grąžinami tėvynėn, kiek galima, trumpiausiu laiku. Grąžinimo tvarką ir sąlygas bendrai nustato susitariančių šalių vyriausybės.

Straipsnis VIII.

Ir viena ir antra susitariančios šalys atsisako nuo bet kokių atsiskaitymų, kurie pareina dėl to, kad Lietuva kuomet buvo priklausiusi buvusiai Rusijos Imperijai, ir pripažįsta, kad visokio vardo valstybės turtas, kuris yra vienos ir antros šalies teritorijoje, sudaro visišką atitinkamos valstybės nuosavybę. Jeigu tuo būdu Lietuvai priklausąs turtas po 1914 metų rugpiūčio 1 dienos yra trečios valstybės išvežtas iš jos teritorijos, tai jo reikalavimo teisė atitenka Lietuvos Valstybei.

Lietuvos Valstybei atitenka visi Rusijos iždo reikalavimai iš turtų, kurie yra Lietuvos Valstybės sienose, taip pat ir visi reikalavimai iš Lietuvos piliečių, bet tik kiek, kiek jie neatlyginami priešpriešiniais atskaitytinais reikalavimais.

Pastebėjimas: Lietuvos Vyriausybei neaptitenka teisė reikalauti iš mažažemių valstiečių jų skolų buvusiam Rusijos Valstiečių Žemės Bankui arba kitiems dabar nacionalizuotiems Rusijos žemės bankams, taipo pat ir teisė reikalauti skolų, užtrauktų dvarų žemėms iš buvusio Rusijos Bajorų Žemės Banko ir kitų dabar nacionalizuotų Rusijos žemės bankų, kai tos dvarų žemės tenka mažažemiams bei bežemiams valstiečiams, ir toji teisė skaitoma panaikinta.

Dokumentus ir aktus, kurie išrodo šio straipsnio nurodytas teises; Rusijos Vyriausybė perduoda Lietuvos Vyraiusybei, kiek jie yra faktinėje Rusijos Vyriausybės žinioje. Jeigu tatai negalės būti išpildyta per metus nuo šios sutarties ratifikavimo dienos, tai tie dokumentai ir aktai pripažįstami žuvę.

. . . .

Seka IX—XIX straipsniai.

(Iš „Vyriausybės Žinių“ 1920. XI. 30. Nr. 53).

XIV.

1920. X. 7. Suvalkų sutartis.

Sutartis.

Lietuvos Vyriausybės Delegacija —

gen. leit. Maksimas Katche ir majoras Aleksandras Šumskis, Lietuvos Vyriausybės

ir

Bronius Balutis, Valdemaras Čarneckis ir Mikolas Biržiška, Užsienių Reikalų Ministerijos atstovai,

ir

Lenkų Vyriausybės delegacija, —

Pulkin. Mieczysław Mackiewicz, Lenkų Vyriausybės Vadovybės atstovas, ir

Juljusz Łukasiewicz, Užsienių Reikalų Ministerijos atstovas,

suėjusios Suvalkų Konferencijon 30 d. rugsėjo — 7 d. spalių mėn. 1920 m. ir apsimainiusios įgaliojimais, kurie vienos ir kitos pusės pripažinti pakankamai ir tinkamoje formoje sustatyti, padarė šitokią sutartį:

Pirmasis straipsnis.

Dėl Demarkacijos linijos.

a) Nustatoma šitokia demarkacijos linija tarp Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių, kuri betgi nekiek dar nesprendžia vienos ar kitos pusės teritorinių teisių:

Nuo Rytų Prūsų sienos ligi Juodosios Ančios ir Nemuno upių santakos — linija, kurią yra nustačiusi Aukščiausioji Taryba 1919 m. gruodžio 8 d. nutarimu; toliau Nemuno tekme ligi įtekant jon Gravės upeliui; toliau Gravės upe-

liu ligi perkertant Merkinės Ratnyčios plentą; toliau tiesia linija ligi Skroblio upelio įtakos Merkio upėn; toliau Merkio upe ligi Dereżnicos upelio įtakos į ją, paliekant Salavarčių kaimą lietuvių pusėj, o Maledubno — lenkų pusėj; toliau Dereżnicos upeliu, perkertant Vilniaus—Varėnos geležinkelį maždaug du kilometru į šiaurės rytus nuo Varėnos stoties; toliau keliu per Bartelius, Kiučius, Naujadvarį, Eišiškę, Paditvę, Gorodenką ir Bastūnų stotį, paliekant visą tą kelią ir Bastūnų stotį lenkų vyriausybės rankose.

b) Aukščiau pažymėta linija visu jos ilgumu, karo veiksmams tarp Lietuvos ir lenkų kariuomenių sustojant, kaip kad numato šios sutarties Antrasis Straipsnis, jokiu pretekstu niekas negali būti pereinama nei vienos nei kitos susitariusių pusių kariuomenių. Toji linija betgi neturi būti kliūtis vietos gyventojams apdirbant savo, tos linijos perkertamus, laukus.

c) Demarkacijos linijos nuskyrimas vietoje buv. Suvalkų gubernijoj, tose jos dalyse, kur tatai numatoma Aukščiausiosios Tarybos 1919 m. gruodžio 8 d. nutarimu, pavedama Aukščiausiosios Tarybos Kontrolės Komisijai.

Antrasis straipsnis.

Dėl karo veiksmų sustabdymo.

a) Patvirtindamos ir papildydamos dalinius ir laikinius karo veiksmų sustabdymus tarp Lietuvos ir Lenkų kariuomenių, kurie jau buvo priimti šios konferencijos bėgyje, abi susitariančiosios pusės prisiima sustabdyti visus karo žygius visu šios sutarties Pirmojo Straipsnio „a" punktu nutartos demarkacijos linijos ilgumu nuo Rytų Prūsų sienos ligi meridijano, kuris eina per Paturčių kaimą, maždaug devyni kilometrai į Šiaurės Vakarus nuo Eišiškės.

b) Demarkacijos linijos ruože nuo Paturčių kaimo meridijano ligi Bastūnų stoties imtinai, karo veiksmai tarp Lietuvos ir Lenkų kariuomenių sustabdoma Sovietų kariuomenei pasišalinus į rytus nuo Vilniaus—Lydos geležinkelio linijos.

c) Dėl klausimų apie karo veiksmų sustabdymą ir demarkacijos linijos nustatymą tarp Lietuvos ir Lenkų kariuomenių apylinkėse į rytus nuo Bastūnų stoties meridijano, tai šitie klausimai bus išspręsti tam tikra sutartimi, pasišalinus iš tenai Sovietų kariuomenei. Jeigu šitokios sutarties nepavyktų padaryti, tai abi pusi pasilieka sau teisę kreiptis Tautų Sąjungon tiems klausimams išspręsti.

Trečiasis straipsnis.

Dėl Varėnos stoties.

a) Lenkų Vyriausybė apsiima be kliūčių leisti per Varėnos stotį iš Vilniaus Alytaus linkui ir atgal visus Lietuvių traukinius, išskyrus traukinius su kariuomene ir karo medžiaga, ir garantuoja, jog lietuvių traukiniai ras Varėnos stotyje visas technikos apystovas ir pagalbos, kuri reikalinga tinkamam ir liuosam traukinių judėjimui vienon ir kiton pusėn.

b) Kaipo išimtį, Lenkų Vyriausybė sutinka be kliūčių praleisti per Varėnos stotį iš Alytaus Vilniaus linkui nedaugiau kaip septynius traukinius su kariuomene ir karo kroviniais ta sąlyga, kad į dieną eis ne daugiau kai du tokie traukiniai ir jie eis per Varėnos stotį tarp septintos ir septynioliktosios valandos lenkų laiku.

c) Priežiūra, ar griežtai pildoma Antrojo Straipsnio „a" ir „b" punktų nutarimai, pavedama Tautų Sąjungos Kontrolės Komisijai.

Ketvirtasis straipsnis.

Dėl belaisvių apsimainymo.

Abi susitarusios pusės konstatuoja abipusį principinį sutikimą pradėti visų iš kitos pusės paimtųjų belaisvių mainus. Belaisvių mainų tvarka ir laikas bus nustatyti skyrium.

Penktasis straipsnis.

Dėl sutarties laiko etc.

Šioji sutartis pradeda veikti 1920 metų spalių mėn. 10 d. 12 valandą, neliesdama vienok jau įvykinto iki šiam laikui karo

veiksmų sustabdymo ir galioja ligi galutinio visų Lietuvos ir Lenkijos ginčijamų teritorinių klausimų išsprendimo.

Šią sutartį sustatydamos, abi pusi naudojosi Vokiečių Gen. Štabo žemėlapiu 1:100.000 masteliu.

Šioji sutartis sustatyta dviem vienodai galiojančiais egzemplioriais, lietuvių ir lenkų kalbomis, ir pasirašyta Suvalkuose 1920 metais spalių 7 d.

Lietuvių delegacija Lenkų delegacija

(seka parašai)

XV.

Rygos Sutarties ištrauka.

Taikos sutartis tarp Rusijos ir Ukrainos iš vienos pusės ir Lenkijos iš kitos sudaryta Rygoje 1921-II-24.

. . . .

III Skyrius.

Rusija ir Ukraina atsisako nuo bet kurių teisių ir reikalavimų į žemes, esančias į vakarus nuo sienos, aprašytos šios sutarties II skyriuje*. Iš savo pusės Lenkija atsisako Ukrainos ir Baltarusijos naudai nuo betkurių teisių ir reikalavimų į žemes, esančias į rytus nuo šios sienos.

II. Skyrius.

* Abi besitariančios šalys, einant tautų apsisprendimo principu, pripažįsta Ukrainos ir Baltrusijos (Baltgudijos) nepriklausomybę, taip pat sutinka ir nustato, kad rytinę Lenkijos sieną, t. y. rubežių tarp Rusijos, Baltrusijos (Baltgudijos) ir Ukrainos iš vienos pusės ir Lenkijos iš antros, nustato linija.

Dauguvos upe nuo Rusijos ir Latvijoš rubežiaus iki punkto, kuriame rubežiuojasi buv. Vilniaus gubernija su buv. Vitebsko gubernija, toliau rubežium buv. Vilniaus ir Vitebsko gubernijų iki kelio jungiančio kaimą „Drozdi" su miesteliu „Orechovno", paliekant kelią ir miestelį „Orechovno" Lenkijos pusėj. Toliau, perkertant geležinkelį prie miestelio „Orechovno" ir pasukant į pietų vakarus, eina išilgai geležinkelio paliekant

Abi besitariančios šalys sutinka, kad kiek į sudėtį žemių gulinčių į vakarus nuo aukščiau šios sutarties II skyriuje aprašytos sienos įeina tarp Lietuvos ir Lenkijos ginčijamos teritorijos, tai tų teritorijų priklausomybės vienai ar kitai iš išvar-

---

stotį „Zagatje" Lenkijos pusėj, kaimą „Zagatje" Rusijos pusėj, o kaimą „Stalmachovo" (žemėlapy nėra) Lenkijos pusėj, toliau eina išilgai rytų rubežiaus buv. Vilniaus gub., iki punktui, kuriame sueina apskričiai: Disnos, Lapelio ir Borisovo, toliau tęsiasi rubežiu buvusios Vilniaus gbernijos apie 1 km. iki pasisukimo rubežiaus į vakarus prie viensėdžio „Sosnowic" (žemėlapyje nėra), toliau tiesia linija prie aukštupio upelio „Cernica", kuri į rytus nuo „Gornovo", toliau upeliu „Černica" iki kaimo „D. Černica", paliekant pastarąjį Baltrusijos pusėj, toliau į pietų vakarus per vidurį ežero „Medziol" iš čia iki kaimo „Zarečick" paliekant pastarąjį ir kaimą „Chmielewščizna" Baltrusijos pusėj, o kaimus „Staroselija" ir „Torowščizna" Lenkijos pusėj; toliau į pietų vakarus iki upės „Vilija", kur įteka bevardis upelis (į vakarus nuo „Drogomičių"), paliekant Baltrusijos pusėje kaimus „Ugli", „Valbaroviči", „Borovija", „Sunovka", „Bestrock", „Daliokaja", „Klačkovsk", „Ziezantov" ir „Matvejavci", o Lenkijos pusėj kaimus „Komaisk", „Raškova", „Osova", „Kusk", „Vardomiči", „Solonoje" ir „Milča"; toliau upe Vilija iki trakto (vieškelio) einančio į pietus nuo miestelio „Dolginov"; toliau į pietus iki kaimo „Boturino" paliekant Baltarusijos pusėj visą traktą ir kaimus — „Ragožin", „Tokari", „Polosi", „Glubočani", o Lenkijos pusėj „Ovsianiki", „Černoručija", „Žurava", „Rušici", „Zatemija", „Borki", „Červiaki" ir „Boturino", toliau link miestelio „Radoškovici" paliekant Baltrusijos pusėje kaimus: „Papyški", „Saličy", „Podvoraki", šiaurinius „Trusoviči", „Doški", „Ciganovo", „Dvorisči" ir „Čyreviči", o Lenkijos pusėje kaimus: „Lunkoviec", „Mordasi", „Rupci", šiaurinius ir „Lavcovici", „Bucki", „Klymonti", „w. Rakšti" ir pietinius miestelį „Radaškovici", toliau upeliu „Vezovkaja" iki kaimo „Lipeni" paliekant pastarąjį Lenkijos pusėje, iš čia į pietų vakarus perkertant geležinkelį ir paliekant stotį „Radoškovici" Baltarusijos pusėje, toliau į pietus nuo miestelio „Rakov", paliekant Baltrusijos pusėj kaimus „Viekšci", „Dolženi", „Metkova", „V. Borozdinka" ir „Kozelščizna", o Lenkijos pusėj kaimus „Šipovali", „Macieviči", „S. Rakov", „Kučkuni" ir miestelį „Rakov"; toliau iki miestelio „Volma", paliekant Baltarusijos pusėj kaimus „Velikoje Sielo", „Malevka", „Lukaši" ir „Ščepki", o Lenkijos pusėj kaimus „Duškova", „Chimaridi", „Jankovci" ir miestelį „Volma", toliau išilgai trakto nuo miestelio „Volma" iki miestelio „Rubežovici" paliekant traktą ir miestelį Lenkijos pusėj, toliau į pietus iki bevardės karčiamos (smukles) stovinčios prie persikirtimo geležinkelio „Minsk-Baranoviči" ir trakto „Minsk" — „N. Sveržen" (sulig 10 klm. masteliu žemėlapy ties raide „M", žody „Žezinovka", o sulig 25 km masteliu prie Kolosovo (paliekant karčiamą Lenkijos pusėj, prie šio Baltrusijos pusėj lieka kaimai „Papki", „Živica", „Poloneviči ir „Osinovka", o Lenkijos pusėj kaimai „Lichači" ir „Rožanka".

dintų valstybių klausimas priklauso išimtinai Lietuvos ir Lenkijos (tarpusavio) sprendimo.

. . . .

Sutartis ratifikuota 1921 m. balandžio m. 14 d.

(Laisvai vertė stud. teis. M. Naujokaitis).

XVI.

(T. vad. Pirmasis Hymanso projektas).

M. Hymanso priešprojektas, pateiktas Briuselio konferencijai, kaip diskusijų bazė.

Bruxelles. 1921. V. 20.

1.

Abi valstybės savitarpiai pripažįsta jų nepriklausomybę ir jų suverenitetą. Viena ir kita pripažįsta, kad jos turi bendrų reikalų, kurie reikalauja tarp šių dviejų valstybių sudaryti bendradarbiavimo sistemą, pagrįstą specijaliomis sutartimis ir nuolatinių ryšių organų sudarymu.

2.

Siena tarp Lenkijos ir Lietuvos valstybės eis Kurzono linija iki Nemuno, Nemuno vaga iki Druskininkų, linija Druskininkai—Stara Ruda, Jeziory, pasiekdama Nemuną prie Volos, Nemunu iki Berezinos intakos, ir linija (E.N.) R.Š. pasiekdama Rusijos sieną, nustatytą Rygos sutartimi.

3.

Lietuvos vyriausybė pasižada sutvarkyti Lietuvą konstituciniu įstatymu, kaip federalinę valstybę, sudarytą iš dviejų autonominių Kauno ir Vilniaus kantonų. Tų dviejų kantonų riba eitų maždaug dabartine neitralia zona.

4.

Kantonai bus sutvarkyti panašiais pagrindais, kaip šveicarų kantonai, ir centrinė valdžia turės tą pačią teisę, kaip federalinė valdžia Berne. Federalinė sostinė bus įsteigta Vilniuje.

5.

Kariuomenė bus suorganizuota regijonalinio šaukimo (rekrutavimo) pagrindais su viena viršenybe, kaip Šveicarijoje.

6.

Lenkų ir lietuvių kalbos bus oficijalios valstybės kalbos.

7.

Visoje Lietuvos valstybėje visoms etniškoms mažumoms bus pripažintos plačiausios mokslo, tikybos, kalbos ir draugijų teisės garantijos.

8.

Dabartiniu metu okupuojančioji kariuomenė iš Vilniaus teritorijos turės tuojau po sutarties sudarymo pasitraukti, taip pat turės pasitraukti visi tarnautojai, kurie nėra iš to krašto kilę. Lietuvių valdžios pulkai įžengs į Vilniaus kantoną, tik šį kantoną suorganizavus, ir išrinkus savivaldybinius, kantonalinius ir įstatymdavystės organus.

9.

Tarplaukiniu periodu, ir tada, kada nebūtų galima sudaryti iš vietinių elementų pakankamos policijos tvarkai palaikyti ir rytų sienoms saugoti, ekvivalentiniai lietuvių ir lenkų kariuomenės kontingentai galėtų įžengti į Vilniaus kantoną ir užimti tenai iš anksto pažymėtas ir apibrėžtas dalis, pagal abiejų valdžių susitarimą.

10.

Kad užtikrinus dviejų valstybių užsienių politikos ryšį, kiekviena valdžia paskirs tris atstovus, kurie sudarys bendrą užsienių reikalų tarybą; ši taryba turės nuspręsti balsų daugumа, kurie reikalai liečia abi valstybes kartu, turės nagrinėti šiuos reikalus ir parengti bendro veikimo planą. Ji parengs pranešimus periodinėms abiejų valstybių konferencijoms.

11.

Lietuvių ir lenkų seimai, pagal proporcinės reprezentacijos sistemą, paskirs dvi skaičiumi lygias delegacijas. Bendros svarbos užsienių politikos aktai, kurie reikalauja įstatyminių sankcijų, bus atiduoti pirmiausiai dviem kartu posėdžiaujan-

čiom delegacijom. Jų patvirtinti tekstai bus pateikti dviejų seimų ratifikacijai.

12.

Bus sudaryta abiejų valstybių defensyvinė kariška sąjunga sekančiais pagrindais:

a) Dviejų vyriausių štabų susitarimas dėl apmokymo metodų ir kariuomenės organizacijos.

b) Dviejų vyriausių štabų susitarimas taikos metu dėl bendro veikimo plano parengimo karui ištikus ir dėl tvarkymo mobilizacijos, koncentracijos transportų ir kariuomenių suskirstymo pasienyje. Ši sąjunga būtų įvykdyta periodinėmis konferencijomis. Be to, nuolatinį ryšį palaikytų specialus nuolatinis tyrimo ir bendradarbiavimo organas.

c) Apribota lietuvių kariuomenės pagalba lenkų kariuomenei nelietuvių teritorijoje (efektyvas ir veikimo zona). Lenkų kariuomenės bendradarbiavimas su lietuvių kariuomene Lietuvos teritorijoje. Savitarpis naudojimasis teritorinėmis bazėmis, keliais, geležinkeliais ir t. t. bendriems strateginiems reikalams.

d) Veikiant abiem armijom kartu, komandavimas vienas (bendras), tačiau Lietuvos didžioji pajėgų dalis lieka lietuvių vadovavimui.

Numatomo karo kiekvienos operacijos defensyvinį pobūdį įvertins bendra užsienių reikalų taryba. Kilus šioje taryboje abiejų valdžių atstovų tarpe nesutarimams, Lietuva ir Lenkija pasižada veikti pagal sprendimą arbitražo, Tautų Sąjungos iš anksto paskirto su jų sutikimu.

13.

Abiejų valstybių tarpe bus sudaryta ekonominė konvencija, einanti toliau, negu didžiausio palankumo klauzulė.

Abu kraštai pripažins laisvą, abišalį savo kraštų produktų įvežimą, darant tik išimtis, kurios bus būtinos dėl vidaus fiskalinio rėžimo, ar, laukiant įsteigiant bendro monetinio režimo, dėl pinigų mainymo skirtumo.

Bendra Ekonominė Taryba, susidedanti iš trijų atstovų nuo kiekvienos vyriausybės privalo:

a) prižiūrėti muitų sutarties taikymą;
b) paruošti jos eventualius pakeitimus;

c) nagrinėti visus bendro ekonominio intereso klausimus (transportą, susisiekimo kelius, piniginę sistemą, fiskalinę sistemą, monopolius, prekių pirkimą užsieniuose, ekonominės sutartis).

Ji pateiks abiem vyriausybėm bendrą pranešimą.

14.

Lenkijai bus užtikrintas laisvas naudojimasis Lietuvos teritorija ir uostais, kiekvienu laiku, prekių transportams, įskaitant karo medžiagą.

15.

Kilus nuomonių nesutarimui interpretuojant šią sutartį, abudu kraštai pasižada veikti pagal sprendimą arbitražo, Tautų Sąjungos paskirto, su jų sutikimu.

XVII.

Hymanso projektas

(t. vad. Antrasis Hymanso projektas; tikras projektas, nes pirmasis buvo tik priešprojektas — „avant-projet").

1

Lenkija ir Lietuva pripažįsta savitarpiai jų nepriklausomumą ir suverenumą. Abi valstybės pripažįsta, kad jos turi bendrų interesų, darančių būtinu nustatymą tarp jų bendradarbiavimo sistemos, kuri būtų pagrįsta specialinėmis konvencijomis ir sudarymu organų nuolatiniams ryšiams palaikyti.

2

Siena tarp Lenkijos ir Lietuvos valstybės eis Kurzono linija iki Nemuno, Nemunu iki Druskininkų, nuo Druskininkų linija iki Stara-Ruda ir Jeziory susijungdama su Nemunu ties Vala, Nemunu iki Berezinos įtakos ir linija į šiaurės vakarus iki Rygos sutartimi nustatytos Rusijos sienos.

3

Vilniaus teritorija Lietuvos valstybėje sudarys autonominį kantoną. Šio kantono sienos bus atžymėtos padalinus dabar-

tinę neitralinę zoną į lygias dalis; vakaruose jinai eis per Giedraičių ir Širvintų kaimus ir paliks Vilniaus kantono pusėje Vilniaus—Varėnos geležinkelį.

4

Vilniaus kantonas bus sutvarkytas pagrindais panašiais Šveicarijos kantono sutvarkymui (vietos vykdomoji ir įstatymų leidžiamoji galia, teisė skirti kantono valdininkus ir t. t.). Centraliniame seime bus atstovaujama proporcingai gyventojų skaičiui. Lietuvos centralinė vyriausybė Vilniaus kantono atžvilgiu turės tas pačias teises, kurias turi federalinė Berno vyriausybė Šveicarijos kantonų atžvilgiu. Lietuvos centro vyriausybė ir Seimas turės savo būstines Vilniuje.

5

Kariuomenė bus sutvarkyta vietos rekrutavimo pagrindu pagal bendrą karinį įstatymą. Kariuomenės vienetai sušaukti Vilniaus kantone ir vienetai sušaukti likusioje Lietuvos teritorijoje negalės išeiti iš jų sušaukimo zonos, išskyrus karo atsitikimą arba jeigu viešoji tvarka yra giliai sutrikdyta ir jeigu tam yra gautas centralinio Seimo sutikimas, arba atveju, kai centralinis Seimas nebūtų susirinkęs sesijos, su prievole jį sušaukti tuojau. Vilniaus kantono kariuomenė priklausys Vyriausiojo Kariuomenės vado subordinuoto centralinei Lietuvos vyriausybei.

6

Lietuvių ir lenkų kalbos bus oficialinės visoje Lietuvos valstybėje.

7[1]

Visoje Lietuvos valstybėje plačios garantijos bus užtikrintos visoms tautinėms mažumoms dėl mokymo teisės, tikėjimo, kalbos ir draugijų teisės.

8

Dviejų kraštų užsienio politikos ryšiui nustatyti, Lenkijos ir Lietuvos seimai paskirs, einant proporcinio atstovavimo

---

[1]) Šio str. galutinė redakcija Tautų Sąjungos Tarybos pasiūlytame projekte buvo ši: „Kiek tai liečia mokymo teisę, tikėjimą, kalbą ir draugijų teisę visoje Lietuvos valstybėje plačios garantijos bus užtikrintos visoms tautinėms mažumoms. Skundai dėl taikinimo šio str. bus įteikiami Tautų Sąjungos Tarybai".

sistema, dvi lygaus skaičiaus delegacijas parinktų taip, kad jose būtų atstovaujamos svarbiausios grupės. Šios delegacijos, posėdžiaudamos bendrai, dauguma balsų nuspręs, kurie klausimai įdomauja bendrai abi šalis.

Užsienio politikos bendro intereso aktai, kurie yra reikalingi įstatyminės sankcijos pirmiausia bus patiekti abiejų delegacijų bendram posėdžiui. Jų patvirtintas tekstas bus įneštas ratifikuoti abiems Seimams.

Be to, abi Vyriausybės paskirs kiekviena po lygų atstovų skaičių, kurie sudarys bendrą Užsienių Reikalų Tarybą. Šios Tarybos kompetencijai priklausys nagrinėjimas klausimų, kurie įdomauja bendrai abu kraštus ir paruošimas bendro veikimo programos. Ji surašys abiejų Vyriausybių periodinėms konferencijoms pranešimą.

9

Abi valstybės sudarys tarp savęs defenzyvinę karinę konvenciją šiais pagrindais:

a) susitarimas abiejų generalinių štabų dėl kariuomenės apmokinimo ir sutvarkymo metodo;

b) susitarimas taikos metu dviejų generalinių štabų dėl bendro, karo atveju, veikimo plano; taip pat mobilizacijai, koncentracijos transportui, transportui ir kariuomenės skaičiui pasienyje nustatyti. Šis susitarimas bus vykdomas periodinėmis konferencijomis. Be to, nuolatinis ryšis bus palaikomas abiejų valstybių karo attachės;

c) aprėžta pagalba teikiama Lietuvos kariuomenės lenkų kariuomenei, už Lietuvos teritorijos ribų (effektyvai ir veikimo zona). Bendradarbiavimas lenkų ir lietuvių kariuomenių Lietuvos teritorijoje. Savitarpis naudojimas teritorinių bazių, kelių, geležinkelių ir t. t. bendram strateginiam reikalui;

d) bendras vadovavimas bendroms abiejų armijų operacijoms, paliekant lietuvių karo pajėgų didesniąją dalį Lietuvos vadovavimui.

Kiekviena vyriausybė spręs ar, atsitikimu, kai viena valstybių kariauja ar gali būti įtraukta į karą, abi valstybės privalo einant susitarimu teikti viena kitai pagalbą. Nesutariant klausimas bus patiektas Tautų Sąjungos Tarybos paskirtam iš anksto ir joms sutinkant, arbitražui.

Tarp dviejų valstybių bus sudaryta ekonominė konvencija, einanti toliau negu didžiausio palankumo klauzulė.

10

Abi valstybės priima laisvo savitarpio gaminių įsileidimo principą, išskyrus atsitikimu, kai tatai bus reikalinga dėl jų vidaus fiskalinio rėžimo arba, iki tol kol bus įvestas bendras valiutos rėžimas, dėl pinigų keitimo kurso skirtingumo.

Bendrai ekonominei Tarybai, sudarytai po 3 atstovus nuo kiekvienos vyriausybės, priklausys:

a) saugoti muitų sutarties taikymą;

b) ruošti tos sutarties eventualius pakeitimus;

c) nagrinėti visus bendro intereso ekonominius klausimus (transporto ir susisiekimo keliai, pinigų rėžimas, mokesčių rėžimas, monopoliai, pirkimas prekių užsienyje, ekonominės konvencijos).

Ji patieks abiems Vyriausybėms bendrą pranešimą.

11

Lietuva užtikrina Lenkijai laisvą priėjimą prie jūros ir laisvą tranzitą.

Be to, kiek tai liečia Klaipėdos uostą, abi šalys susitars dėl rėžimo, kuris palikdamas Lietuvai suverenumą, užtikrins Lenkijai teisę naudoti uostą ir Nemuną kiekvienu laiku ir dėl visų rūšių transporto, įskiriant ginklus ir karo medžiagą. Jeigu bus susitarta, tai p. Hymans prašys Tautų Sąjungos paremti pas Sąjungininkų valstybes priimtą programą.

12[1]

Atveju, jei atsirastų nesutarimai tarp dviejų šalių dėl šios konvencijos vykdymo, tai abi šalys pasižada perduoti ginčą Tautų Sąjungos paskirtam jų sutikimu arbitražui.

---

[1] Šio str. galutinė redakcija Tautų Sąjungos Tarybos projekte yra ši: „Nesutariant dėl šios konvencijos aiškinimo, kuris negalės būti išspręstas protokolo posėdžio 2 str. nurodytu Tautų Sąjungos Tarybos atstovu, abi šalys pasižada perduoti ginčą Tarptautiniam Teisingumo Teismui.

Atveju, kai atsirastų nesutarimai tarp dviejų šalių dėl šios konvencijos vykdymo, tai abi šalys pasižada perduoti ginčą Tautų Sąjungos paskirtam jų sutikimu arbitražui".

13

Atveju, kai Lenkija ar Lietuva norės vėliau pasiūlyti šiam sutarimui pakeitimų, tai jos pasižada tatai patiekti Tautų Sąjungos Tarybai.

Priedėlis protokolas.

1

Po to, kai Lietuvos ir Lenkijos vyriausybės bus priėmusios, sutarties tekstas bus įneštas į susirinkimą, kuris bus sušauktas tam tikslui ir bus sudaryta iš 2 ir 3 sutarties str. nustatytoje Vilniaus teritorijos gyventojų atstovų. Šio Susirinkimo nutarimas bus tiesioginiai patiektas Tautų Sąjungos .Tarybai.

2

Tautų Sąjungos Taryba paskirs atstovą, kuris aiškins šią sutartį ir prižiūrės jos vykdymą.

3

Tos kariuomenės dalys, kurios užima dabar Vilniaus Kantoną ir nėra kilę iš jo teritorijos, turės greičiausia būti evakuotos, lygiai kaip ir valdininkai, kilę ne iš teritorijos.

4

Lietuvos Vyriausybė įsikurs Vilniuje tuoj, kai bus įvykdyti savivaldybės, kantonaliniai ir įstatymų leidžiamieji rinkimai ir kai bus sudarytas Vilniaus kantonas, laiku kuris negalės būti ilgesnis kaip 6 mėnesiai, priėmus Vilniaus tautos teisėtiems atstovams sutartį.

5

Iki to laiko atveju, kai negalima bus sudaryti iš vietos žmonių pakankamą tvarkos palaikymui ir rytų sienos priežiūrai policiją, lygūs Lietuvos ir Lenkijos kariuomenės kontingentai galės būti įsileisti į Vilniaus Kantoną ir užimti aprėžtas ir iš anksto nustatytas, einant abiejų vyriausybių sutarimu zonas.

6

Tarybos paskirta trijų narių komisija, prie kurios prisidės po vieną nuo abiejų vyriausybių atstovą, nustatys sieną tarp

Lenkijos ir Lietuvos teritorijų ir atitinkamai sutarties 2 ir 3 str. sieną tarp Vilniaus Kantono ir likusia Lietuvos teritorija.

7

Atitinkamai 9 ir 10 str. įvyks derybos tarp dviejų Vyriausybių paskirtų ekspertų sudarymui sutartyje numatytų karo ir ekonominėms konvencijoms.

Atveju, kai derybos neprives prie sutarimo, tarybos atstovui priklausys išspręsti dalykus dėl kurių negalima buvo susitarti.

8

Abi Vyriausybės pasižada mokėti pusiau Tarybos atstovo ir kitas nustatymo komisijos išlaidas.

(Iš d-ro Graužinio veikalo „Question de Vilna"; vertė prof. Römerio asistentas p. Konstantinas Račkauskas).

XVIII.

Tautų Sąjungos Tarybos 1921 m. rugsėjo 20 d. rezoliucija.

„Tautų Sąjungos Taryba, atsižvelgdama į raportą, kurį Tarybai pateikė p. Hymansas praėjusio birželio 27 d. Briuselio derybas,

Atsižvelgusi į birželio 28 d. Tarybos rezoliuciją, kuria vienu balsu buvo aprobuojamas p. Hymanso, abiem delegacijom sutikus, sudarytas tranzakcinis priešprojektas, kurį Taryba laikė tokio pobūdžio, kad galėtų privesti prie galutinio susitarimo tarp Lenkijos ir Lietuvos;

Išklausiusi p. Hymanso raportą apie rezultatus, kuriuos davė Tarybos birželio 28 d. rezoliucija, ir apie dabartinę ginčo padėtį;

Išklausiusi abiejų delegacijų formuluotas pastabas;

Konstatuodama:

1. Kad per tiesiogines derybas, kurioms jis pirmininkavo, p. Hymansas išgavo abiejų šalių sutikimą parengti sureguliavimo projektą, kuris galėtų eiti susitarimo pagrindu;

2. Kad pirmas p. Hymanso projektas, Tarybos birželio 28 d. rezoliucija ir antras p. Hymanso projektas, toks, koks jis buvo praneštas abiem delegacijom rugsėjo 23 d., teikia tik de-

talės skirtumų ir remiasi tais pačiais principais: Vilniaus teritorijos pavertimu į autonominį Kantoną, analogišku kaip Šveicarijos Konstitucijos pagrindu, Lietuvos valstybės rėmuose, ir susiaurinimu tarp Lenkijos ir Lietuvos politinėje, karinėje ir ekonominėje srityje;

3. Kad Vilniaus srities autonomijos Lietuvos Valstybės rėmuose ir politinio, karinio ir ekonominio tarp abiejų šalių susiartinimo principai situacijoje gavo abiejų šalių aprobatą (gegužės 27 d. ir rugsėjo 12 d. lietuvių delegacijos laiškai, Lenkijos užsienio reikalų ministerio liepos 14 d. telegrama ir lenkų delegato rugsėjo 13 d. laiškas), ir kad sunkumai, kurie dar išliko tarp jų, liečia tų principų taikymą;

Laikydama, pakto 15 straipsnio 4 paragrafu, kad, nepavykus susitarti, Taryba privalo paskelbti sprendimą, kuriuos rekomenduoja kaipo teisingiausius ir geriausiai pritaikytus;

Vienu balsu pareiškia rekomenduojanti p. Hymanso projektą, kurio tekstas yra pridėtas prie šios rekomendacijos.

Be to, Taryba, kadangi dabartiniu metu posėdžiauja plenumas, nutarė prašyti, kad p. Hymansas jam išdėtų dabartinę ginčo padėtį, taip kad plenumas gautų progos savo autoritetu padėti sureguliuoti ginčą.

(„Lietuvos geltonoji knyga", 263 p. ir 2-ro Tautų Sąjungos plenumo aktai, 383—384 p.).

XIX.

(Ištrauka iš „Auksinės knygos" išleistos Lietuvos Užsienių Reikalų Ministerijos. Kaunas, 1924 m. pusl. 272).

Tautų Sąjungos Tarybos priimtoji 1922 m. sausio mėn. 13 dienos posėdyje

Rezoliucija.

Tautų Sąjungos Taryba apgailėdama konstatuoja, kad Lietuvos ir Lenkijos Vyriausybės, pirmoji 1921 m. gruodžio mėn. 26 d. nota, antrojo savo atstovo prie Tarybos rugsėjo 20 d. posėdyje pareiškimais žodžiu, atsisakė priimti jos tos pat dienos galutinę rekomendaciją, siekiančią išspręsti ginčą, kuris kilo tarp dviejų Vyriausybių Vilniaus teritorijoje. Jinai ima domėn šiuos atsisakymus, kuriais yra užbaigiama, pagal Pakto 15 str. pradėta 1921 m. kovo 3 d. rezoliucija susitaikinimo procedūra.

Pasėkojc to, Taryba nutaria atšaukti per mėnesį laiko savo kariškąją kontrolės komisiją ir pareiškia jai savo gilią padėką už patarnavimus, kuriuos jinai jai suteikė.

Vienok, Paktas uždėdamas jai pareigą veikti visose aplinkybėse, kad išvengus karo ar karo pavojaus, Taryba su pasitenkinimu ima domėn iškilmingą pasižadėjimą, padarytą jų atstovų abiejų Vyriausybių vardu, susilaikyti nuo be kokio kariško veiksmo ir palaikyti taikos padėtį, kurią Tautų Sąjungai savo intervencija pavyko laimingai užtikrinti ilgiau kaip metus. Be to, Taryba jas kviečia, jeigu jos negali susitarti dėl nustatyto tarp jų diplomatinių ir konsuliarinių santykių, pavesti savo atitinkamus interesus draugiškoms valstybėms, kurių atstovams bus pavesta saugoti taikymą šios rezoliucijos siūlomų susitaikinimo priemonių.

Tarybos sudarytoji militarinė Komisija nustatė dvi neitralines zonas, vieną Suvalkų teritorijoje, abiejuose vadinamosios Curzon linijos, nustatytos Aukščiausios Tarybos 1919 m. gruodžio 8 d., pusėse, kitą — Vilniaus teritorijoje.

Taryba mano, atšaukus militarinę Komisiją, reikalinga, modus vivendi titulu, šias neitralines zonas pakeisti laikina demarkacine linija, suprantant, kad abiejų valstybių teritorinės teisės lieka pilnai rezervuojamos. Ji kviečia abiejų Vyriausybių atstovus priimti šį sprendimą. Šiuo atveju ji yra pasiruošusi imtis reikalingų priemonių nustatymui teritorijoje šios linijos. Taryba gavo Lietuvos Vyriausybės iš gruodžio mėn. 15 d. protesto aktų Vilniaus teritorijoje, daromų šioje teritorijoje dabar įsikūrusios administracijos ir esant nuo 1919 metų spalių mėn. 9 d. kariškos okupacijos rėžimui rinkimų. Taryba ima domėn šį protestą.

Ji negali pripažinti ginčo, patiekto Tautų Sąjungai jos nario, sprendimo, kuris būtų padarytas nesilaikant Tarybos rekomendacijos arba be abiejų suinteresuotų šalių sutikimo.

Mažumoms apsaugoti, Lenkija turi laikytis prievolių, sekančių iš 1919 m. birželio 28 d. Versalio sutarties, Lietuva iš savo pusės 1921 m. rugsėjo 14 d. deklaracija pasižadėjo taikyti bendrus įrašytus į mažumų sutartį principus.

Kiek liečia Vilniaus teritoriją, Tautų Sąjunga privalėdama saugoti mažumas Lenkijoje ir Lietuvoje, Taryba neabejoja,

jeigu ji ras tai reikalinga, kad abi šalys sutiks siųsti į vietą savo atstovų, kad surinkus reikalingų žinių, tikslu jas jai pranešti.

(p. Kosto Račkausko išversta).

XX.

(Steigiamojo Seimo 1921. XII. 17. priimta Vyriausybės deklaracija Vilniaus autonomijos klausimu).

Ministerių Kabineto deklaracija,

Ministerio Pirmininko dr. K. Griniaus pareikšta Steigiamojo Seimo 1921. XII. 17. posėdyje:

1920 m. spalių 15 dieną Lietuvos Respublikos Vyriausybė turėjo garbės Jums pareikšti, kad klausimas dėl lenkų okupantų užgrobimo mūsų Rytų sričių yra atiduotas Tautų Sąjungos Tarybai išspręsti. Kokioje padėty tasai dalykas yra, Vyriausybė turės progos kitu kartu pranešti.

Dabar gi mes stovime akivaizdoje naujo okupantų pasikėsinimo prieš mūsų Valstybės teises. Net nelaukdamas, kol Tautų Sąjunga tars paskutinį žodį mūsų byloje, Lenkijos Steigiamasis Seimas š. m. lapkričio mėn. 16 d. nutarė daryti rinkimus kai kuriose okupuotose Lietuvos vietose, būtent Lydos ir Braslavo apskrityse. To paties mėnesio 30 d. vadinamoji Viduriniosios Lietuvos valdžia, kuri 1920 m. rudenį Lenkijos karo vadovybės tapo sudaryta nelegaliniu keliu, yra paskelbusi rinkimus į Vilniaus Seimą, kuris turėtų būti renkamas 1922 m. sausio 8 d.

Tai yra dar vienas nelegalinis okupantų aktas, kuriuo norima sudaryti įvykusį faktą Lietuvos Rytų prie Lenkijos prijungimą. Norima pasinaudoti falsifikuota gyventojų valia. Tas seimas renkamas nenormaliomis sąlygomis. Daug žmonių, kurie turėtų teisės balsuoti, ištremti ir negalės rinkimuose dalyvauti. Nėra susirinkimų, spaudos ir agitacijos laisvės, persekiojama ir varžoma netinkamos okupantų valdžiai įstaigos ir žmones.

Tokiomis sąlygomis šalis negali išreikšti savo laisvos valios. Tokie rinkimai ir patsai seimas, jeigu jis įvyktų, negali būti Lietuvos Respublikos Vyriausybės pripažinti (ploja). Lie-

tuvos Respublikos Vyriausybė prieš tokį pasikėsinimą ant teisių mūsų Valstybės ir dalies jos gyventojų griežtai protestuoja (ploja). Savo protestą ji siunčia Tautų Sąjungai ir visoms valstybėms.

Protestuodama prieš naujus okupantų apgaulingus žingsnius, Lietuvos Respublikos Vyriausybė pareiškia, kad ji, eidama prie Lietuvos suvienijimo, nemano varžyti Lietuvos Rytų gyventojų teisės patiems tvarkyti savo gyvenimo reikalus ir nežada užmesti jiems kalbos ir priverstinos tvarkos.

Lietuvos Rytų sritys, sudarydamos Valstybės trečdalį, dalyvaus jos tvarkyme ir valdyme lygiai su kitais kraštais bendrame Lietuvos Respublikos Seime ir bendroje Vyriausybėje.

Lietuvos Rytai turi gauti Lietuvos Respublikoje vietinę autonomiją su savo seimu Vilniuje. Autonominis Seimas leis įstatymus klausimais, kurie paliečia vietinių kalbų vartojimą, mokyklų, tikybos ir kultūros reikalus, vietinius teismus, vietos ūkį ir visus kitus klausimus, kurie bus jam bendrojo Valstybės Seimo pavesti.

Bendrajam Lietuvos Respublikos Seime ir bendroje Vyriausybėje, kuriose bendrais pamatais dalyvaus ir Lietuvos Rytų srities atstovai, priklausys tie dalykai, be kurių Valstybei sunku būtų savo nepriklausomybę atlaikyti, kaip tai: užsienio reikalai, karo paskelbimas ir taikos sudarymas, bendra armija visai valstybei, bendri finansai ir turtai, sienų muitai, geležinkeliai, bendros visai valstybei vertės vandens ir sausumos keliai, aukščiausias teismų tribunolas ir bendros socialės reformos.

Taip sutvarkytoje Demokratinėje Respublikoje nebus vietos Tautinei ir tikybinei priespaudai ir piliečių teisių suvaržymui.

Mūsų broliai, kurie istorijos eigoje nutolo nuo mūsų savo kultūra ir kalba ir pasisavino jas iš lenkų tautos, gali būti ramūs ir tikri, kad jų teisės bus gerbiamos.

Jų materialiniai ir dvasiniai reikalai bus bendrojo Valstybės Seimo ir autonominio Vilniaus Seimo apsaugoti. Jų mokykla, tikybos ir kultūros reikalai bus jų pačių tvarkomi ir aprūpinami, jų kultūrinės autonomijos įstaigose.

Baltgudžių tauta, su kuria Lietuviai šimtus metų taikiai gyveno, gali būti tikra, kad Lietuvos Rytuose, pilnu pasitikėjimu gali laukti tos valandos, kai visas kraštas susijungs su mumis į Nepriklausomą Lietuvos Valstybę. Žydų kalba, tikyba ir

kultūra bus gerbiamos, jų autonominės įstaigos Valstybės globoj jų kultūriniai reikalai jų pačių tvarkomi, valstybei remiant (ploja).

Tie visi teisingumo ir teisėtumo dėsniai bus taikomi ir kitoms tautinėms mažumoms (ploja).

Jau prieš kelius šimtus metų tikybinės, rasinės ir kitokios neapykantos laikais Lietuvos Valstybė mokėjo taikiai sugyventi su savo globoje buvusiais kelių tikybų, tautybių ir rasių žmonėmis. Tomis pat tradicijomis, tik naujiems laikams pritaikytomis, Lietuvos Respublikos vyriausybė santykiuos su Lietuvos Rytais.

Nenukreips jos nuo to kelio kaimynės Lenkų Valstybės įneštoji į Lietuvos Rytus imperialistiniais tikslais tautinė kova, radusi laikino atbalsio net Lietuvos Vakaruose.

Tos lenkų vyriausybės imperialistinės pastangos neleido Lietuvos Vyriausybei 1920 metais trumpu laiku pereiti nuo kariško atvaduotų kraštų valdymo prie normalės tvarkos. Sutrukdė sutvarkyti Lietuvos Rytuose vietines savivaldybes ir duoti vietiniams gyventojams patiems tvarkytis.

Kuomet bendrom pastangom Lenkų valdžia bus priversta atsisakyti nuo bet kurių pasikėsinimų prieš Lietuvos Respublikos Nepriklausomybę ir tarp šių valstybių bus nustatytos teisingos sienos, Lietuvos Vyriausybė sueis į gerus kaimyninius santykius su Lenkija.

Perėjus pavojui Lietuvai iš Lenkų pusės, tautiniai Lietuvos Rytai veikiai susitvarkys. Visų tautybių, tikybų ir rasių Lietuvos Rytų gyventojai ras Nepriklausomoje Lietuvos Respublikoje savo teisių apsaugojimą, lygybę ir gaus galimybę taikiai vieniems su kitais gyventi. Lietuvos Respublikos Vyriausybė tokiais dėsniais vadovaudamasi, drąsiai žiūri į šviesią Suvienytos Lietuvos ateitį.

Steigiamojo Seimo 1921. XII. 17. rezoliucija:

Steigiamasis Seimas, išklausęs ir apsvarstęs Vyriausybės deklaraciją Lietuvos Rytų klausimu ir visiškai jai pritardamas, nutarė: paskelbti Lietuvos Respublikos Vyriausybės deklaraciją visomis Lietuvos gyventojų kalbomis, ir eina kitų dienos tvarkos darbų svarstyti.

(Iš oficialaus leidinio „*Steigiamojo Seimo Darbai*": I sesijos 152 posėdis 1921. XII. 17).

XXI.

1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucija.

Einąs Respublikos Prezidento Pareigas Steigiamojo Seimo Pirmininkas skelbia 1922 m. rugpiūčio mėn. 1 dieną Steigiamojo Seimo priimtą Lietuvos Valstybės Konstituciją.

Lietuvos Valstybės Konstitucija.

Vardan Dievo Visagalio, Lietuvos Tauta, dėkingai minėdama garbingas savo sūnų pastangas ir kilnias aukas, Tėvynei išvaduoti padarytas, atstačius nepriklausomą savo Valstybę, ir norėdama nutiesti tvirtus demokratingus jos nepriklausomam gyvenimui pagrindus, sudaryti sąlygas teisingumui ir teisėtumui tarpti, ir patikrinti visų piliečių lygybę, laisvę ir gerovę, o žmonių darbui ir dorai tinkamą Valstybės globą, per savo įgaliotus atstovus, susirinkusius į Steigiamąjį Seimą, 1922 metų rugpiūčio mėnesio 1 dieną, priėmė šią Lietuvos Valstybės Konstituciją.

I. Bendrieji dėsniai.

1 §.

Lietuvos Valstybė yra nepriklausoma demokratinė Respublika.

Suvereninė Valstybės Valdžia priklauso Tautai.

2 §.

Valstybės Valdžią vykdo Seimas, Vyriausybė ir Teismas.

3 §.

Lietuvos valstybėje neturi galios joks įstatymas, priešingas Konstitucijai.

4 §.

Lietuvos teritorijos sienos gali būti keičiamos tik įstatymo keliu.

5 §.

Administracinį Lietuvos teritorijos padalinimą nustato įstatymas.

Dėl vietos gyventojų reikalų ypatingumo iš atskirų Lietuvos sričių gali būti sudaryti autonominiai vienetai, kurių sienas ir teises nustato įstatymas.

6 §.

Valstybės kalba — lietuvių kalba. Vietinių kalbų vartojimą nustato įstatymas.

7 §.

Valstybės spalvos: geltona - žalia - raudona. Valstybės ženklas — baltas Vytis raudoname dugne.

II. Lietuvos piliečiai ir jų teisės.

8 §.

Pilietybės teisė įgyjama ir jos nustojama einant atitinkamu pilietybės įstatymu.

Svetimos valstybės pilietis gali būti priimtas Lietuvos pilietybėn, jeigu jis yra išgyvenęs Lietuvoje ne mažiau kaip dešimts metų.

9 §.

Niekas negali būti kartu Lietuvos ir kurios kitos valstybės pilietis.

10 §.

Visi Lietuvos piliečiai, vyrai ir moters, yra lygūs prieš įstatymus. Negali būti teikiama ypatingų privilegijų nei mažinama teisių piliečiui dėl jo kilmės, tikėjimo, tautybės.

11 §.

Piliečio asmuo neliečiamas. Traukti pilietis tieson galima tik įstatymuose nurodytais atsitikimais ir tvarka. Pilietis gali būti suimtas arba jo laisvė suvaržyta tik užtikus jį nusikalstamąjį darbą bedarant, arba teismo valdžios organo nutarimu. Suimtajam piliečiui turi būti ne ilgiau kaip per 48 valandas įteiktas nutarimas dėl jo suėmimo ir nurodytas suėmimo pagrindas. Negavęs šio nutarimo suimtasis tuojau paleidžiamas.

12 §.

Piliečio butas neliečiamas. Įeiti į butą ir daryti jame kratą galima tik įstatyme nurodytais atsitikimais ir tvarka.

13 §.

Pilietis turi tikėjimo ir sąžinės laisvę.

Priklausymas kuriai tikybai arba išpažinimas pasaulėžiūros negali būti pagrindu nusikaltimui pateisinti ar atsisakyti nuo viešųjų pareigų.

14 §.

Piliečiui laiduojama korespondencijos ir susižinojimo paštu, telefonu, telegrafu paslaptis. Išimtis gali būti daroma įstatyme nurodytais atsitikimais.

15 §.

Piliečiams laiduojama žodžio ir spaudos laisvė. Ši laisvė galima suvaržyti tik įstatyme nurodytais atsitikimais, kada tai yra reikalinga dorai ar valstybės tvarkai apsaugoti.

16 §.

Piliečiams pripažįstama laisvė daryti įstatyme nurodyta tvarka susirinkimus be ginklo ir neardant viešosios ramybės.

17 §.

Piliečiams laiduojama draugijų ir sąjungų laisvė, jei jų tikslai ir vykdomosios priemonės nėra priešingos baudžiamiesiems įstatymams.

18 §.

Einančio savo pareigas valdininko nuskriaustas pilietis turi teisės įstatyme nurodyta tvarka traukti jį teisman be jo vyresnybės leidimo ar sutikimo ir ieškoti nuostolių atlyginimo.

19 §.

Kiekvienas pilietis turi peticijos į Seimą teisę.

20 §.

Piliečiai turi įstatymų iniciatyvos teisę: 25 tūkstančiai piliečių, turinčių teisės rinkti į Seimą, gali patiekti Seimui įstatyme nurodyta tvarka įstatymo sumanymą, kurį Seimas privalo svarstyti.

21 §.

Nuosavybės teisė saugojama. Piliečių turtas galima nusavinti įstatymo keliu tik viešajam reikalui esant.

III. Seimas.

22 §.

Seimą sudaro Tautos atstovai.

23 §.

Atstovai renkami visuotiniu, lygiu, tiesioginiu ir slaptu balsavimu, proporcingąja rinkimų sistema. Rinkimų tvarką ir atstovų skaičių nustato įstatymas.

24 §.

Rinkti atstovus į Seimą turi teisės pilnateisiai Lietuvos piliečiai, vyrai ir moters, turintieji ne mažiau kaip 21 metus amžiaus, o būti renkamiems — turintieji ne mažiau kaip 24 metus amžiaus.

25 §.

Seimas renkamas trejiems metams.

Kai Valstybė veda karą, arba kai daugiau kaip pusėje jos teritorijos yra įvesta karo padėtis, Respublikos Prezidentas tam tikru aktu gali pailginti Seimo laiką, kuriam jis yra išrinktas. Toks Respublikos Prezidento aktas yra reikalingas Seimo patvirtinimo.

26 §.

Naujojo Seimo rinkimai turi įvykti prieš pasibaigiant senojo Seimo kadencijai. Naujojo Seimo rinkimų dieną skelbia Respublikos Prezidentas.

Naujojo Seimo kadencija prasideda kuomet baigiasi senojo Seimo kadencija.

Seimas susirenka ne vėliau kaip po 30 dienų jo rinkimams pasibaigus. Dieną Seimui susirinkti skiria Respublikos Prezidentas.

27 §.

Seimas leidžia įstatymus. Įstatymų skelbimo tvarką ir jų įsiteisėjimo laiką nustato atskiras įstatymas.

28 §.

Seimas prižiūri Vyriausybės darbus, duodamas jai paklausimų bei interpeliacijų ir skirdamas revizijos.

29 §.

Seimo tvirtinimo yra reikalingi Valstybės biudžetas ir jo išpildymas.

30 §.

Seimas tvirtina šias Vyriausybės daromas Valstybės sutartis: taikos sutartis, Valstybės teritorijos įgijimo, išsižadėjimo ar perleidimo sutartis, prekybos sutartis su kitomis valstybėmis, užsienio paskolas, sutartis, kurios visai ar dalinai naikina arba pakeičia esamuosius įstatymus, sutartis, kurios uždeda pareigų Lietuvos piliečiams, sutartis, kurios nustato tiesiogines arba netiesiogines monopolijos arba nusavinimo teises.

31 §.

Seimo kompetencijoje yra pradėti ar baigti karas.

Karo veiksmai gali būti pradėti be Seimo, kai priešininko šalis paskelbia Lietuvai karą, arba kai priešininkai, karo nepaskelbę, yra peržengę Lietuvos sieną.

32 §.

Kilus karui, ginkluotam sukilimui ar kitokiems pavojingiems neramumams Valstybėje, Ministerių Kabinetui pasiūlius, Respublikos Prezidentas gali visoje Valstybėje arba tam tikrose jos dalyse įvesti karo arba kitą kurią nepaprastą padėtį, laikinai sustabdyti konstitucines piliečių teisių garantijas (11, 12, 14, 15, 16, 17 §§) ir imtis priemonių pavojui atremti ar pašalinti, vartojant ir ginkluotą pajėgą, ir tuo pat metu apie visa tai pranešti Seimui, kuris tą Vyriausybės žingsnį tvirtina arba atmeta.

33 §.

Seimas renka sau Pirmininką ir kitus Prezidiumo narius.

Seimas priima savo darbui statutą, kuris turi įstatymo galios.

34 §.

Seimo posėdžiai šaukiami Seimo nustatyta tvarka. Seimo Pirmininkas privalo sušaukti Seimą, jei to reikalauja Respublikos Prezidentas arba ¼ atstovų.

35 §.

Kiekvienas atstovas, pradėdamas eiti savo pareigas, prisiekia arba iškilmingai pasižada būti ištikimas Lietuvos Res-

publikai, saugoti jos įstatymus ir sąžiningai vykdyti Tautos atstovo įgaliojimus.

Atstovas, kuris atsisako prisiekti ar pasižadėti, arba kuris prisiekia ar pasižada lygtinai, nustoja atstovo įgaliojimų.

36 §.

Atstovai vadovaujasi tik savo sąžine ir negali būti jokių mandatų varžomi.

37 §.

Atstovas dėl savo kalbų, pasakytų pareigas einant, negali būti teismo baudžiamas, tačiau už garbės įžeidimą gali būti traukiamas atsakomybėn paprastąja tvarka.

38 §.

Atstovo asmuo neliečiamas. Atstovą suimti galima tiktai Seimui sutikus, išskyrus tuos atsitikimus, kada atstovas yra užtiktas nusikaltimo vietoje (in flagranti).

Apie atstovo suėmimą ir suėmimo pamatą tokiu atsitikimu ne vėliau kaip po 48 valandų pranešama Seimo Pirmininkui, kuris praneša apie tai Seimui jo artimiausiame posėdyje. Seimas gali suimtąjam atstovui grąžinti laisvę.

39 §.

Atstovai turi teisės nemokamai važinėti visais Lietuvos geležinkeliais.

Atstovai už savo darbą gauna atlyginimą, kurį nustato įstatymas.

IV. Vyriausybė.

40 §.

Vyriausybę sudaro Respublikos Prezidentas ir Ministerių Kabinetas.

41 §.

Respublikos Prezidentą renka Seimas.

Respublikos Prezidentas renkamas slaptu balsavimu absoliutine atstovų balsų dauguma. Jei du kartu balsuojant nei vienas kandidatas negautų absoliutinės atstovų balsų daugumos, tad Respublikos Prezidentas renkamas iš dviejų kandidatų, gavusių daugiausia balsų, ir išrinktu laikomas tas, kuris

gaus daugiau balsų. Jei abu kandidatu gautų lygų skaičių balsų, išrinktu laikomas vyresnio amžiaus kandidatas.

42 §.

Respublikos Prezidentas, pradėdamas eiti savo pareigas, prisiekia arba iškilmingai pasižada visomis savo pajėgomis rūpintis Respublikos ir Tautos gerove, saugoti Konstituciją ir įstatymus, sąžiningai eiti savo pareigas ir būti visiems lygiai teisingas.

43 §.

Respublikos Prezidentu gali būti renkamas kiekvienas Lietuvos pilietis, kuris gali būti renkamas atstovu į Seimą ir yra ne jaunesnis kaip 35 metų.

44 §.

Respublikos Prezidentas yra renkamas trejiems metams.

Respublikos Prezidentas eina savo pareigas ligi bus išrinktas kitas.

Respublikos Prezidentas gali būti Seimo atstatytas ⅔ visų atstovų balsų dauguma.

Tas pats asmuo negali būti renkamas Respublikos Prezidentu daugiau kaip dviem trimečiams paeiliui.

45 §.

Respublikos Prezidentui išvažiavus iš Valstybės sienų arba susirgus ir laikinai nebegalint eiti pareigų, jį pavaduoja Seimo Pirmininkas.

Respublikos Prezidentui atsistatydinus, jį atstačius, jam mirus arba susirgus ligi nebegalint daugiau eiti savo pareigų, yra renkamas kitas, tam laikui, kuris liko senojo Respublikos Prezidento neatprezidentautas.

46 §.

Respublikos Prezidentas atstovauja Respublikai, akredituoja pasiuntinius ir priima svetimų valstybių pasiuntinius.

47 §.

Respublikos Prezidentas kviečia Ministerį Pirmininką, paveda jam sudaryti Ministerių Kabinetą, tvirtina sudarytą ir priima Ministerių Kabineto atsistatydinimą.

48 §.

Respublikos Prezidentas skiria ir atleidžia Valstybės Kontrolierių.

Valstybės Kontrolierius atsako Seimui ir atsistatydina, Seimui išreiškus jam nepasitikėjimą.

49 §.

Respublikos Prezidentas skiria ir atleidžia Respublikos valdininkus, kurių skyrimas ir atleidimas įstatymų yra jam pavestas.

50 §.

Respublikos Prezidentas skelbia įstatymus.

Seimo priimtieji įstatymai Respublikos Prezidento skelbiami per 21 dieną, skaitant nuo įstatymo įteikimo dienos.

Respublikos Prezidentas turi teisės per 21 dieną, skaitant nuo įstatymo įteikimo dienos, grąžinti Seimui su savo pastabomis Seimo priimtąjį įstatymą antrą kartą apsvarstyti. Jei po to Seimas antru svarstymu priima tą patį įstatymą absoliutine visų atstovų balsų dauguma, tad Respublikos Prezidentas privalo jį paskelbti.

Jei Seimas ⅔ visų atstovų balsais pripažįsta įstatymo paskelbimą esant skubotą, tad Respublikos Prezidentas neturi teisės grąžinti jį Seimui antrą kartą svarstyti.

51 §.

Respublikos Prezidentas turi bausmės dovanojimo teisę.

Dovanoti bausmę Ministeriams, kurie yra nusmerkti dėl tarnybos nusikaltimų, Respublikos Prezidentas gali tik Seimui sutikus.

52 §.

Respublikos Prezidentas turi teisės paleisti Seimą.

Naujam Seimui susirinkus, Respublikos Prezidentas perrenkamas.

Naujojo Seimo rinkimai privalo įvykti ne vėliau kaip po 60 dienų Seimą paleidus. Naujojo Seimo kadencija prasideda nuo jo rinkimų dienos.

53 §.

Respublikos Prezidentas yra vyriausias visų Respublikos ginkluotų pajėgų viršininkas.

Už Respublikos ginkluotų pajėgų tvarkymą ir vadovavimą joms atsako Seimui Ministerių Kabinetas ar atitinkamas Ministeris.

Karo metu, Ministerių Kabinetui pasiūlius, Respublikos Prezidentas skiria Vyriausiąjį Kariuomenės Vadą.

54 §.

Respublikos Prezidentas turi teisės dalyvauti Ministerių Kabineto posėdžiuose ir juose pirmininkauti, ir reikalauti iš Ministerių Kabineto ar atskirų Ministerių pranešimų raštu apie jų darbą.

55 §.

Visi Respublikos Prezidento aktai, kad turėtų galios, privalo turėti Ministerio Pirmininko arba atitinkamo Ministerio parašą. Atsakomybė už aktą tenka jį pasirašiusiam Ministeriui.

56 §.

Ministerių Kabinetas sudaromas iš Ministerio Pirmininko ir kitų Ministerių. Ministerių skaičių ir jų darbų paskirstymą nustato įstatymas.

57 §.

Ministeris Pirmininkas pristato pasirinktus Ministerius Respublikos Prezidentui patvirtinti. Ministerius atleidžia Respublikos Prezidentas.

58 §.

Pradėdami eiti savo pareigas, Ministeriai prisiekia arba iškilmingai pasižada bešališkai ir sąžiningai eiti savo pareigas ir pildyti Konstituciją bei įstatymus.

59 §.

Ministerių Kabinetas atsako solidaringai Seimui už bendrą Vyriausybės politiką, o kiekvienas Ministeris skyrium atsako Seimui už savo darbą jam pavestoje valdymo srityje.

Ministeriai turi turėti Seimo pasitikėjimą. Ministerių Kabinetas ir kiekvienas Ministeris turi atsistatydinti, jei Seimas stačiai pareiškia jiems nepasitikėjimą.

60 §.

Ministerių Kabinetas ruošia ir pristato Seimui įstatymų sumanymus.

Ministeriai, pasilikę mažumoje, spręsdami Ministerių Kabinete įstatymų sumanymus, turi teisės savo atskirą nuomonę ir jos pagrindus išdėstyti raštu, kuris įduodamas Seimui drauge su Ministerių Kabineto įnešamuoju sumanymu.

61 §.

Ministerių Kabinetas vykdo Respublikos Konstituciją ir įstatymus, veda Respublikos vidaus ir užsienio politiką, saugoja Respublikos teritorijos neliečiamybę ir vidaus tvarką.

62 §.

Ministerių Kabineto posėdžiuose turi teisės dalyvauti patariamuoju balsu Valstybės Kontrolierius.

63 §.

Iškelti Respublikos Prezidentui, Ministeriui Pirmininkui ar kitam kuriam Ministeriui baudžiamąją bylą dėl jų tarnybos nusikaltimų ar dėl Valstybės išdavimo turi teisės tik Seimas absoliutine visų atstovų balsų dauguma.

Iškeltą bylą sprendžia Aukščiausiasis Lietuvos Teismas.

V. Teismas.

64 §.

Teismas sprendžia eidamas įstatymais Respublikos vardu.

65 §.

Teismo sprendimas negali būti keičiamas arba naikinamas kitaip, kaip tik teismo, įstatymuose nurodyta tvarka.

Amnestija teikiama įstatymų keliu.

66 §.

Teismų organizaciją, kompentenciją ir jurisdikciją nustato įstatymas.

67 §.

Aukščiausiasis Teismas visai Respublikos teritorijai tėra vienas.

68 §.

Teismas sprendžia administracijos įsakymų teisėtumą.

69 §.

Teismas visiems piliečiams yra lygus.

Karius dėl tarnybos nusikaltimų teisia tam tikri teismai.

Ypatingieji teismai gali būti steigiami tik karo metu arba karo padėčiai esant.

IV. Vietos savivaldybė.

70 §.

Valsčiams ir miestams laiduojama savivaldybės teisė įstatymų ribose.

Vietos savivaldybės organų rinkimų pagrindan dedama visuotinis, lygus, tiesus ir slaptas balsavimas.

71 §.

Savivaldybės organai rūpina Valstybės vietos valdymo reikalus įstatymuose nurodyta tvarka.

Jie turi teisės uždėti mokesnių vietos savivaldybės reikalams, eidami tam tikrais mokesnių įstatymais.

72 §.

Vyriausybė prižiūri, kad vietos savivaldybės organai eitų savo pareigas, ir kad jų darbas nebūtų priešingas Valstybės įstatymams.

Vietos savivaldybės organų ginčo bylas su Vyriausybės organais galutinai sprendžia teismas.

VII. Tautinių mažumų teisės.

73 §.

Tautinės piliečių mažumos, kurios sudaro žymią piliečių dalį, turi teisės įstatymų ribose autonomingai tvarkyti savo tautinės kultūros reikalus — liaudies švietimą, labdarybę, savitarpinę pagalbą — ir šiems reikalams vesti įstatyme nurodyta tvarka renka atstovaujamus organus

74 §.

Minėtos 73 § tautinės mažumos turi teisės eidamos tam tikrais įstatymais, apkrauti savo narius mokesniais tautinės kultūros reikalams ir naudojasi teisinga dalimi sumų, kurios Valstybės ir savivaldybių yra skiriamos švietimo ir labdarybės reikalams, jei šių reikalų netenkina bendros Valstybės ir savivaldybės įstaigos.

VIII. Respublikos gynimas.

75 §.

Visi Respublikos piliečiai dalyvauja jos teritorijos gynime įstatymuose nurodyta tvarka.

76 §.

Respublikai ginti organizuojamos ginkluotos pajėgos. Ginkluotų pajėgų organizaciją, komplektavimo būdus, rūšį ir tarnybos laiką nurodo įstatymas.

77 §.

Tų karių šeimoms ir patiems kariams, kurie eidami karo tarnybą nustojo savo sveikatos arba gyvybės, laiduojama valstybės globa ir aprūpinimas.

IX. Švietimo reikalai.

78 §.

Vaikų auklėjimas yra tėvų aukščiausia teisė ir naturalinė pareiga.

79 §.

Mokyklas steigia Valstybė, savivaldybės, visuomenės organizacijos ir atskiri asmens. Visos mokyklos yra Valstybės priežiūroje įstatymų nurodytose ribose.

80 §.

Religijos mokymas mokyklose yra privalomas, išskyrus mokyklas, įsteigtas vaikams, kurių tėvai nepriklauso jokiai tikybinei organizacijai. Religijos privalo būti mokoma pagal reikalavimus tos tikybinės organizacijos, kuriai priklauso mokinys.

81 §.

Pradžios mokslas yra privalomas.

Privalomojo pradžios mokslo įvedimo laiką ir tvarką nurodo įstatymas.

Pradžios mokslas Valstybės arba savivaldybių laikomose mokyklose yra nemokamas.

82 §.

Privatinės konfesinės mokyklos, jei jos išpildo įstatymų nustatytą programos minimumą, gauna iš Valstybės Iždo švietimo reikalams skiriamą biudžeto dalį, kuri atitinka, oficialiniai priklausančių tai tikybinei organizacijai, kurios mokslu tos mokyklos vedamos, Lietuvos piliečių ir mokinių skaičiui.

X. Tikybos ir kulto dalykai.

83 §.

Visoms esamoms Lietuvoje tikybinėms organizacijoms Valstybė lygiai pripažįsta teisės tvarkytis taip, kaip jų kanonai arba statutai reikalauja, laisvai skelbti savo tikėjimo mokslą ir atlikti savo kulto apeigas, steigti ir tvarkyti savo kulto namus, mokyklas, auklėjimo ir labdarybės įstaigas, steigti vienuolynus, tikybines kongregacijas, brolijas, uždėti savo nariams mokesnių tikybinių organizacijų reikalams, įgyti kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą ir jį valdyti.

Tikybinės organizacijos turi Valstybėje juridinio asmens teisių.

Dvasininkai yra atleidžiami nuo karinės prievolės.

84 §.

Valstybė pripažįsta naujai atsirandančias tikybines organizacijas, jei jų tikėjimo bei doros mokslas ir statutai neprieštarauja viešajai tvarkai ir dorai.

Tokių organizacijų atsiradimo ir gyvavimo sąlygas nurodo įstatymas.

85 §.

Gimimo, jungtuvių ar mirimo aktai, daromi tikinčiųjų pas jų dvasininkus, jei jie atitinka įstatyme nurodytai formai, turi Lietuvoje juridinės galios, ir piliečiai nėra verčiami tų aktų kartoti kitoje įstaigoje.

86 §.

Sekmadienius ir kitas Valstybės pripažintas šventes įstatymai saugoja, kaip poilsio ir dvasios pakilimo dienas.

87 §.

Kariams turi būti suteikta laisvo laiko savo tikybos pareigoms atlikti.

Ligoninėse, kalėjimuose ir kitose viešose įstaigose laikomiems žmonėms turi būti duodama galimybės savo tikybos pareigoms atlikti.

XI. Valstybės ekonominės politikos pagrindai.

88 §.

Visose ūkio srityse kiekvienam piliečiui laiduojama darbo ir iniciatyvos laisvė. Ši laisvė tegali būti suvaržyta įstatymo keliu; esant viešajam reikalui.

Ūkio gyvenimas yra tvarkomas taip, kad kiekvienas pilietis turėtų darbo.

89 §.

Atskiroms ūkio sritims įstatymai laiduoja tam tikrą savivaldybę. Įstatymų keliu steigiami žemės ūkio, prekybos ir pramonės, darbo ir kitokie rūmai, kurių bendradarbiavimą su Valstybės Valdžia, normuojant ūkio gyvenimą, nurodo įstatymas.

90 §.

Žemės valdybo pagrindan dedamas privatinės nuosavybės dėsnis.

Valstybei paliekama teisės reguliuoti žemės valdymą taip, kad būtų sudarytos tinkamos sąlygos taisyklingai žemės ūkio gamybai, ypatingai smulkiajam ir vidutiniam žemės ūkiui tarpti.

Dvarai parceliuojami įstatymuose nurodyta tvarka.

XII. Valstybės finansai.

91 §.

Uždėti gyventojams mokesnių, skirti Valstybės Iždo išlaidų, užtraukti vidaus paskolą ar išleisti popierinius pinigus tegalima įstatymų keliu.

92 §.

Valstybės pajamų ir išlaidų, turto bei skolų ir atskaitomybės prižiūri Valstybės Kontrolierius.

93 §.

Valstybės Kontrolierius kas metai paruošia praėjusiųjų metų Valstybės biudžeto vykdymo apyskaitą ir ne vėliau kaip ligi spalių mėnesio 15 dienos patiekia ją Seimui.

94 §.

Ministerių Kabinetas kas metai paruošia visų Valstybės pajamų ir išlaidų sąmatą naujiems metams ir ne vėliau kaip ligi spalių mėnesio 15 dienos patiekia ją Seimui patvirtinti.

95 §.

Valstybės pajamų ir išlaidų sąmatos didumas yra nustatomas įstatymų keliu kas metai kiekvieniems metams skyrium prieš prasidedant biudžeto metams.

96 §.

Biudžeto metai prasideda sausio mėnesio 1 dieną, baigiasi — gruodžio mėnesio 31 dieną.

XIII. Socialinė apsauga.

97 §.

Žmogaus darbo pajėga yra tam tikrų įstatymų saugojama ir globojama.

Valstybė saugoja atskirais įstatymais darbininką ligoje, senatvėje, nelaimingais atsitikimais ir darbo trūkstant.

98 §.

Šeimyninio gyvenimo pamatas yra moterystė. Jos pagrindan dedama abiejų lyčių teisių lygybė.

Tam tikrais įstatymais saugojama ir palaikoma šeimos sveikata ir socialinė gerovė.

Motinystė yra ypatingoje Valstybės globoje.

99 §.

Visuomenės dora ir sveikata yra saugojama tam tikrų įstatymų.

100 §.

Visų laipsnių mokyklos yra visiems lygiai prieinamos.

101 §.

Blaivybei palaikyti valsčiaus piliečių visuma turi teisės spręsti dėl svaigiųjų gėrimų pardavinėjimo įstaigų laikymo savo gyvenamajame rajone.

XIV. Konstitucijos keitimas ir papildymas.

102 §.

Konstitucijos pakeitimo arba papildymo sumanymą turi teisės iškelti Seimas, Vyriausybė arba 50 tūkstančių piliečių, turinčių teisės rinkti į Seimą.

103 §.

Iškeltąjį Konstitucijos pakeitimo arba papildymo sumanymą priima Seimas $\frac{3}{5}$ visų atstovų balsų dauguma.

Seimo priimtas Konstitucijos pakeitimas ar papildymas atiduodamas spręsti Tautai visuotinio balsavimo keliu, jei per tris mėnesius nuo jo paskelbimo dienos to pareikalaus Respublikos Prezidentas, arba $\frac{1}{4}$ dalies visų atstovų, arba 50.000 piliečių ,turinčių teisės rinkti į Seimą. Seimo priimtas Konstitucijos pakeitimas ar papildymas, dėl kurio tokio reikalavimo nebus patekta, įgyja galios po trijų mėnesių nuo jo paskelbimo dienos.

Seimo priimtas Konstitucijos pakeitimas ar papildymas laikomas yra Tautos atmestu, jei balsavime dalyvavo ne mažiau kaip pusė visų turinčių teisės balsuot piliečių ir prieš pakeitimą ar papildymą pasisakė ne mažiau kaip pusė balsavime dalyvavusių piliečių.

Konstitucijos pakeitimas ar papildymas, kurį Seimas priima $\frac{4}{5}$ visų atstovų balsų dauguma, įgyja galios nuo jo paskelbimo dienos.

XV. Įvedamieji nuostatai.

104 §.

Šią Konstituciją paskelbus, Steigiamasis Seimas palieka Seimo vietoje, ligi bus išrinktas Seimas.

Pirmojo Seimo kadencija prasideda nuo jo rinkimų dienos.
Pirmojo Seimo rinkimų dieną skiria Respublikos Prezidentas, žiūrėdamas, kad ji būtų ne vėliau kaip po trijų mėnesių nuo Konstitucijos paskelbimo dienos.

105 §.

Steigiamojo Seimo Pirmininkas eina Respublikos Prezidento pareigas ligi bus išrinktas Respublikos Prezidentas.

Nuo Konstitucijos įsigalėjimo dienos jam priklauso visos Konstitucijoje Respublikos Prezidentui duotos teisės.

106 §.

Veikusieji Lietuvoje ligi šios Konstitucijos paskelbimo dienos įstatymai, kurie šiai Konstitucijai neprieštarauja ir nebus panaikinti ar pakeisti šios Konstitucijos nurodytu įstatymų leidimo keliu, palieka galioje.

107 §.

Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija nustoja galios.

108 §.

Ši Lietuvos Valstybės Konstitucija įgyja galios nuo jos paskelbimo dienos.

A. Stulginskis
Einąs Respublikos Prezidento Pareigas Steigiamojo Seimo Pirmininkas.

Galvanauskas
Ministeris Pirmininkas

V. Jurgutis
Užsienio Reikalų Ministeris

J. Dobkevičius
Finansų, Prekybos ir Pramonės Ministeris

J. Aleksa
Žemės Ūkio ir Valstybės Turtų Ministeris

Majoras Sližys
Krašto Apsaugos Ministeris

M. Soloveičikas
Ministeris Žydų Reikalams

V. Karoblis
Teisingumo Ministeris

P. Juodakis
Švietimo Ministeris

K. Oleka
Vidaus Reikalų Ministeris

B. Tomaševičius
L. e. Susisiekimo Ministerio p.

D. Siemaška
L. e. Ministerio Gudų Reikalams p.

(Iš „Vyriausybės Žinių" 1922. VIII. 6. Nr. 100).

DAIKTŲ RODYKLĖ

Š.

T.

VARDŲ RODYKLĖ

S.

Š.

T.

U.

V.

Ž.

TURINYS

Psl.

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO

Teisių Fakulteto leidiniai

I.

Teisės Mokslų Biblioteka

1. *v. Gareis Karl,* **Teisės enciklopedija ir metodologija.** Su prof. *P. Leono* prakalba. 1924 m., 65 p.
2. *Leonas Petras,* prof., **Teisės enciklopedijos paskaitos.** 2 leid. 1931 m. 263 p.
3. *Leonas P.*, prof., **Teisės filosofijos istorija.** 1928. VIII. + 429 p.
4. *Mačys Vl.*, prof., **Civilinio proceso paskaitos.** 1924 m., 448 p.
5. *Stankevičius V.*, doc., **Baudžiamoji teisė.** 1925 m., 292 p.
6. *Gumplowicz L.*, **Sociologijos pagrindai.** Vertė *A. Janulaitis.* 1929 m., XIX + 343 + VIII.
7. *Jaščenka A.*, **Tarptautinės teisės kursas,** I t. Konstitucinė tarptautinė teisė. 1931 m. XVIII + 723 p.
8. *Olivier-Martin,* **Prancūzų revoliucija ir korporatinė organizacija.** 1931 m., 16 p.
9. *Girard,* **Romėnų teisė,** I t. Vertė *A. Tamošaitis.* 1931 m. IV + 492 p.
10. *Römeris M.*, prof., **Dabartinės konstitucijos,** antrasis rinkinys. 1932 m. 233 + 229 p. (Teisės istorijos įvadas 1 — 233 p.; II. Konstitucijų tekstai 1 — 229 p.).
11. **Lietuvos Zydų seimai XVII — XVIII amž.**
12. *Lappo J.*, **Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos.** 1932 m. IV + 172 p.
13. *Brunner K.*, **Trumpa Vokietijos teisės istorija.**
14. *Lappo J.*, **Iš Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo istorijos XVI amž.** 1932 m. 27 p.
15. *Beccaria C.*, **Apie nusikaltimus ir bausmes.** Išvertė *R. Burokas,* pratartis *Stankevičiaus.* 1935 m. XXVIII + 80 p.
16. *Lappo J.*, **Iš vyriausiųjų Lietuvos suvažiavimų istorijos XVI amž.** 1932 m. 43 p.
17. *Girard,* **Romėnų teisė,** II t. Vertė *A. Tamošaitis.* 1932 m. IV + 514 p.
18. *Kipp Th.*, **Romėnų teisės šaltinių istorija.**
19. *Girard P. F.*, **Romėnų teisė,** III t. Vertė *A. Tamošaitis.* 1933 m. IV + 514 p.
20. *Roemer'is M.*, **Valstybė ir jos konstitucinė teisė, I dalis. Valstybė,** I tomas. 1934 m. XII + 340 p.
21. *Roemer'is M.*, **Valstybė ir jos konstitucinė teisė, I dalis. Valstybė.** II tomas. 1935 m. XII + 412 p.
22. *Roemer'is M.*, **Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos.** 1937 m.

II.

Ekonominių Mokslų Biblioteka

1. *Moravskis A.*, doc., **Lietuvos finansai, I dalis.** Mokslas apie valstybės išlaidas ryšy su Lietuvos biudžeto formavimusi ir vystymusi. 1925 m. 136 p.
2. *Moravskis A.*, doc., **Lietuvos finansai, II dalis.** 1925 m. 158 p.

3. *Pokrovskis N.*, prof., **Finansų mokslo pagrindai.** 1926 m. 522 p.
4. *Tugan-Baranovskis M.*, prof., **Politiškosios ekonomijos pagrindai.** Vertė doc. *P. Šalčius.* 1923 m. 329 p.
5. *Weber M.*, **Ūkio istorija.** Vertė *J. Pajaujis.* 1929 m. 308 p.
6. *Conrad J.*, **Politinės ekonomijos vadovėlis.** 1929 m. 188 p.
7. *Šalčius Petras*, **Kooperacija.** 1931 m. XII + 358 p.
8. *Eulenburg Franz*, **Ekonominė politika ir užsienio prekyba.** Vertė *J. Pajaujis.* 1931 m. XII + 487 p.
9. *Cassel Gustav*, **Teoretiškoji socialekonomija.** Vertė *P. Šalčius.* 1931 m.
10. *Oncken August*, **Politinės ekonomijos istorija.** Laikai prieš Adomą Smithą. 1932 m. 520 p.
11. *Gide Charles ir Rist Charles*, **Ekonominių teorijų istorija.** Nuo fiziokratų ligi mūsų dienų. Vertė *J. Pajaujis.* 1932 m. XVI + 776 p.
12. *Rimka A.*, **Socialekonominė statistika.** Teorija ir metodai. 1933 m. VIII + 572 p.

III.

Teisių Fakulteto darbai

I tomas. 1924 m. red.: doc. *A. Rimka.*

1. *Leonas P.*, prof., **Kolektivizmo pradas Lietuvos civilinės teisės novelėse.**
2. *Mačys Vl.* — **Socialinis teisių mokslo tikslas ir mūsų žemės reformos įstatymas.**
3. *Rimka A.* — **Lietuvos visuomenės ūkio bruožai ligi Liublino unijos metų.**
4. *Šalčius P.*, doc. — **Kooperatyvų įstatymai;** 5. **Kritika ir bibliografija;** 6. **Teisių Fakulteto apyskaita 1922/24 mokslo metams.** 232 p.

II tomas. 1925/28 m. red.: *A. Janulaitis.*

1. *Römer'is M.*, prof., **Trečiasis tarptautinis socialogijos kongresas Romoje.** 1—14 p.
2. *Leonas P.*, prof., **Dėl vieno įstatymų aiškinimo.** 15—22 p.
3. *Rimka A.*, doc., **Lietuvos prekybos santykiai ligi unijos su lenkais.** 23—86 p.
4. *Janulaitis A.*, prof., **Vyriausias Lietuvos Tribunolas XVI—XVII amž.** 1—172 p.
5. *Balogh'as El.*, **Teisinė pralaikėjimo palūkanų prigimtis.** 1—27 p.
6. *Gummerus H.*, **Piniginio ūkio kitimas senovės Romoje.** 1—15 p.

III tomas. 1927 m. red.: prof. *A. Janulaitis.*

1. *Römeris M.*, prof., **Reprezentacija ir mandatas.** 1—312 p.
2. *Janulaitis A.*, prof., **Imperijos Rūmų Teismas.** 1—83 p.

IV tomas. 1928 m. red.: prof. *A. Janulaitis.*

1. *Janulaitis A.*, **Užnemunė po Prūsais** (1795—1807 m.). XII + 404 p.
2. *Römer'is M.*, **Administracinis teismas.** XII + 359 p.

V tomas. 1929 m. red.: prof. *A. Janulaitis.*

1. *Šalčius P* ... 56 p.
2. *Tamošaiti* ... **Vokietijoj.** 179 p.
3. *Šalčius P*
4. *Janulaitis* ... **sumanymai Lietuvoje** (1817—18

